

Keyifli Okumalar Dileriz

Binlerce kategoride milyonlarca PDF e-kitap, ders kitapları, dergiler ve romanlara platformumuz üzerinden ücretsiz ulaşabilirsiniz.

RESMİ WEB SİTEMİZ

<https://rantey.org>

Yedek ve Duyuru Kanallarımız

Sitemize erişim engeli gelmesi veya adres değişikliği durumunda aşağıdaki kanallardan güncel giriş adresine erişebilirsiniz:

- Telegram: <https://t.me/birkitapbir>
- WhatsApp Kanalımız : <https://whatsapp.com/channel/0029VbDHv8uE50Us4lvMoc0Y>

JONATHAN HARRIS

KONSTANTİNOPOLİS

Bizans'ın Başkenti

İngilizceden çeviren: Tevabil Alkaç

Ortaçağın başlarında Avrupa'daki en büyük şehir Paris, Londra ya da Berlin değil, Bizantium'un başkenti olan Konstantinopolis'ti. Şehrin, ilahî bir şekilde atanmış kutsal bir imparator tarafından kurulduğu; Roma ile Kudüs kadar kutsal olduğu sorgusuz kabul ediliyordu. Bizans imparatorları şehrin etrafında oluşmuş olan bu manevî atmosferi artırmak için ellerinden geleni yaptılar. Konstantinopolis'in ve imparatorluğun bin yıldan fazla bir süre ayakta kalmasında bu efsanenin yeri esastı.

Konstantinopolis: Bizansın Başkenti, bu muhteşem imparatorlukta manevi unsurlar ile siyasi unsurlar, efsane ile gerçek arasında vücut bulan etkileyici ilişkiyi hakkıyla inceleyen ilk tarih kitabıdır. Sonuç ise insanlık tarihinde çok önemli bir yer tutan bir döneme dair hoş bir anlatı ve şehrin parlak dönemine geç kalınmış bir bakıştır.

KONSTANTİNOPOLİS: BİZANS'IN BAŞKENTİ

JONATHAN HARRIS

University of London, Royal Holloway'de profesör olarak görev yapmakta olan Jonathan Harris'in uzmanlık alanı Bizans tarihidir. Çalışmaları 900-1460 arası Bizans tarihi, özellikle Haçlı Seferleri ve İtalyan Rönesansı döneminde Bizantium ve Batı arasındaki ilişkileri ve 1453 sonrası Yunan diasporası üzerinedir. Bizans tarihi üzerine yaptığı çalışmalardan bazıları şunlardır:

The Lost World of Byzantium, Byzantines, Latins and Turks in the Eastern Mediterranean World after 1150 (ed. Holmes, C. & Russell, E.), *The End of Byzantium, Palgrave Advances in Byzantine History*, (editör) *Byzantium and the Crusades*.

TEVABİL ALKAÇ

1979'da Çorum'da doğdu. 1997 yılında Çankırı Astsubay Hazırlama Okulundan mezuniyet günü atıldı. 2010'da Fatih Üniversitesi Tarih Bölümünden mezun oldu. 2014'de Marmara Üniversitesinde, Endülüs Tarihi alanında yaptığı tezle yüksek lisansını bitirdi. 2017'de İstanbul Medeniyet Üniversitesi Tarih Bölümündeki görevinden ayrıldı. Mentora Method isimli bir mobil telefon dil uygulaması geliştirdi. Suskun bir şekilde çeviriler yapmaya devam ediyor.

Konstantinopolis: Bizans'ın Başkenti

© 2018, ALFA Basım Yayım Dağıtım San. ve Tic. Ltd. Şti.

Constantinople: Capital of Byzantium

© 2017, Jonathan Harris

Bloomsbury Publishing Plc ile yapılan anlaşmayla yayımlanmıştır.

Yayıncı ve Genel Yayın Yönetmeni M. Faruk Bayrak

Genel Müdür Vedat Bayrak

Yayın Yönetmeni Mustafa Küpüşoğlu

Kitap Editörü Oğuz Yarlığaş

Çeviren Tevabil Alkaç

Kapak Tasarımı Füsün Turcan Elmasoğlu

Sayfa Tasarımı Mürüvet Durna

ISBN 978-605-038-079-8

1. Basım: Mart 2020

Baskı ve Cilt

Melisa Matbaacılık

Çiftçevavuzlar Yolu Acar Sanayi Sitesi No: 8 Bayrampaşa-İstanbul

Tel: (0212) 674 97 23 Faks: (0212) 674 97 29

Sertifika no: 45099

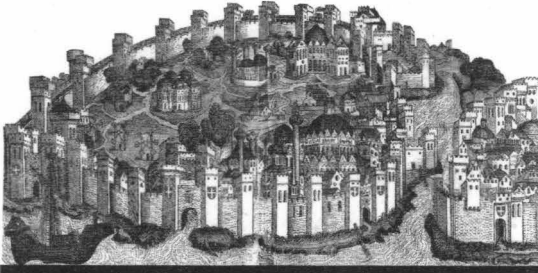
Alfa Basım Yayım Dağıtım San. ve Tic. Ltd. Şti.

Alemdar Mahallesi Ticarethane Sokak No: 15 34110 Çağaloğlu-İstanbul

Tel: (0212) 511 53 03 (pbx) Faks: (0212) 519 33 00

www.alfakitap.com – info@alfakitap.com

Sertifika no: 43949

JONATHAN HARRIS

KONSTANTİNOPOLİS

Bizans'ın Başkenti

İngilizceden çeviren: Tervabil Alkaç

ALFA | TARİH

Tony Crosby'nin (1927-2016) anısına

İÇİNDEKİLER

Resimler, 7

Teşekkür, 9

1. HARİKALAR ŞEHRİ, 11
2. KURUCU BABALAR, 39
3. TANRI'NIN KORUDUĞU ŞEHİR, 71
4. SARAY VE İKTİDAR, 99
5. KİLİSELER VE MANASTIRLAR, 131
6. 'BU DÜNYANIN ZENGİNLİĞİNİN ÜÇTE İKİSİ,' 161
7. DEMOKRASİ, 191
8. DIŞARIDAKİLER, 220
9. LATİN DÖNEMİ, 250
10. PASTIRMA YAZI, 280
11. BİZANS KONSTANTİNOPOLİS'İNİN ÇÖKÜŞÜ, 310
12. BİZANS KONSTANTİNOPOLİS'İNİN BUGÜNÜ, 340

Ek A: Zaman Çizelgesi, 371

Ek B: İmparatorların Listesi, 377

Kaynakça, 387

Dizin, 413

RESİMLER

- Resim 1 Theodosius Kemerî'nden bir görüntü
© Evren Kalınbacak, IStock, 24
- Resim 2 Konstantin Sütunu © Scaliger, IStock, 27
- Resim 3 Konstantin ve Justinian mozaîî, Ayasofya
© Tolga Tezcan, Shutterstock.com, 41
- Resim 4 Hipodrom'daki Theodosius Dikilitaşî
© Waj, Shutterstock.com, 59
- Resim 5 Kara Surları © Viacheslav Lopatin,
Shutterstock.com, 81
- Resim 6 İmparator III. Romanos bastırıldığı ve üzerinde
Meryem Ana figürü bulunan altın sikke (*nomisma*)
© Jonathan Harris, 102
- Resim 7 Büyük Saray'ın parçası, Bukoleon Sarayı'nın kalıntıları,
© Grannyogrimm, IStock, 105
- Resim 8 Blakherna Sarayı'nın parçası, Tekfur Sarayı
© Designist, IStock, 107
- Resim 9 Büyük Saray mozaîî: Kaz güden çocuk
© Montainpics, Shutterstock.com, 119
- Resim 10 İsa *Pantokrator* Kariye Müzesi © Evren Kalınbacak,
Shutterstock.com, 133
- Resim 11 Kariye Müzesi © rm, Shutterstock.com, 137
- Resim 12 IX. Konstantin ve Zoe figürü, Ayasofya
© Antony McAulay, Shutterstock.com, 147
- Resim 13 III. Aleksios zamanında basılan sikke, *trachy*
© Jonathan Harris, 169
- Resim 14 Hipodrom'daki dikilitaşın temel sütunu üzerinde
İmparator Theodosius'un Kathisma'da resmedilmesi
© Pavle Marjanovic, Shutterstock.com, 203

- Resim 15 Theodore Metochites'in freskosu, Kariye Müzesi
© Paul Williams, FunkyStock, 293
- Resim 16 Yeniden Diriliş freskosu, Kariye Müzesi
© Zzvet, Shutterstock.com, 349
- Resim 17 Hipodrom'daki Yılanlı Sütun © Santirf, IStock, 355
- Resim 18 İstanbul'daki Arkeoloji Müzesinin dışındaki
mermer lahit © Evren Kalınbacak, IStock, 363
- Resim 19 Tetrarchlar, Venedik
© Mountainpics, Shutterstock.com, 367
- Resim 20 Yuvarlak zemin üzerinde resmedilmiş bir
Bizans imparatoru figürü, Venedik © Jonathan Phillips, 369

HARİTALAR

- Harita 1 MS 1200'de Konstantinopol'ün haritası, 15
- Harita 2 MS 400'lü yıllarda Konstantinopol'ün haritası, 61
- Harita 3 MS 1200'de Bizans İmparatorluğu haritası, 100
- Harita 4 Günümüze kadar ulaşmış Bizans dönemine ait yerlerle
birlikte modern zaman İstanbul'unun haritası, 347

TEŞEKKÜR

Bu kitabın ikinci baskısı bir seyahatin sonunda geldi. Kitabın ilk baskısı Martin Sheppard ve Tony Morris'in fikriydi ve kitabın baskısı için onların yayınevi olan Hambledon'a yetki verilmişti. Hambledon, Continuum tarafından satın alınınca Michael Greenwood, 2007'deki ilk baskının yayımlanması hususunda pürüzleri giderdi. Continuum, Bloomsbury'i tarafından bünyesine alındığında Rhodri Mogford, kitabın ikinci baskısının yapılması hususunda oldukça anlayışlı bir tavır sergiledi. Süreci başlatmada gösterdiği etkinlikten ve kitapta kullanacağım kelime sayısı konusunda göstermiş olduğu cömertlikten ötürü ona teşekkür borçluyum. Kitabın vücuda getiriliş safhasında kitapla ilgilenen Grishma Fredric ve Ian Buck'a teşekkür borçluyum. Kitabın orjinalindeki pek çok hatayı düzeltme imkanı buldum ve bundan dolayı kitabın ikinci baskısı birincisine nazaran daha geniş hacimlidir. İlk baskıdaki alan ölçü birimlerini düzelttiği için Mark Lehnertz'e, bana yeni bilgiler sağladıkları için Toby Bromige'ye ve Joseph Munitiz'e, Venedik'te çektiği fotoğrafı kullanmama izin verdiği için Jonathan Phillips'e, yaptıkları yorumlar ve düzeltmeler sayesinde kitabı okur gözünden görmemi sağlayan, ama isimlerini bilmediğim dört kitap eleştirmenine teşekkür borçluyum. Metin kutucukları içerisindeki pasajları kullanmama izin verdikleri için; Bloomsbury Publishing, Department of Languages and Humanities of the University of Brussels, Institute of Art History of the Czech Academy of Sciences, Oxford University Press ve Taylor and Francis Group'a teşekkür borçluyum. Kitabımda kullandığım diğer malzemelere ait telif hakları konusunda elimden gelen gayreti gösterdim, bu

pasajları kitaba dahil ederken umarım kabul edilebilir, makul ölçüler içerisinde kalmışımdır. Son olarak, hiç bir sorunla karşılaşmaksızın kitabı yeniden yazma süreci için bana iki dönem maaşlı izin veren Royal Holloway'deki Tarih Bölümüne, özellikle benim harcama giderlerimi sınıflandırma hususunda sabır gösteren Stephanie Surrey'e teşekkür borçluyum.

Son bir şey olarak, bu kitap benim konuya yaklaşımımı ve tercihlerimi ve bana has özellikleri yansıtmaktadır. 1926 yılına kadar "Konstantinopolis" ve ancak bu tarihten sonrası için "İstanbul" ifadesini kullanmamdan ötürü umuyorum ki Türk okurlar beni affedeceklerdir. Aynı şekilde Yunan okurlar da Bizans'a ait isimlerin İngilizceye uygun halini kullanmamdan ötürü umuyorum ki beni affedeceklerdir. Ayrıca, "Porphyrogennetos" yerine bana göre daha doğru bir şekli olduğunu düşündüğüm "Porphyrogenitus" ifadesini kullanmamı görmezden gelecekelere inanıyorum.

HARİKALAR ŞEHİRİ

1110 yılı civarında Norveç kralı I. Sigurd Magnusson ve beraberindekiler Kutsal Topraklara yaptıkları hac yolculuğunun ardından Viking gemileriyle memleketlerine dönmekteydi. Ege Denizinde seyir halindeyken uzak kuzey diyarlarındaki memleketlerine varmak için Rusya toprakları üzerinden karayolunu kullanacakları bir rota takip etmeye karar verdiler. Böylece Karadeniz'e varmadan önce gemilerini, Miklagarth olarak adlandırdıkları şehrin geniş limanına yönelttiler. Burada muhteşem bir şekilde karşılandılar. Miklagarth şehrinin yöneticisi Kirialax misafirlerinin onuruna limandan saraya kadar uzanan sokakları nadide kumaşlarla kaplatmıştı. Norveçliler oldukça zengin bir tezyinatla kaplı sokaklardan geçerlerken ut çalanlar ve şarkı söyleyen korolar onlara serenatta bulunuyordu. Kirialax'ın sarayına vardıklarında misafirler oldukça zengin bir sofraya davet edildiler. Koltuklarına oturduklarında ellerine altın ve gümüş dolu keseler tutuşturuldu. Bu şaşaa sanki yetmezmiş gibi bir süre sonra hizmetçiler tekrardan ama bu sefer içi altınla dolu sandıklarla birlikte döndüler. Sandıklardaki altınlar da aynı şekilde misafirlere dağıtılmıştı. En nihayetinde ayağa kalkmış, gösterdiği misafirperverlikten ötürü Kirialax'a zarif bir teşekkür konuşması yapan Kral Sigurd'a sunulmak üzere iki altın yüzük ve çok pahalı mor bir pelerin getirildi. Norveçliler şehirden ayrılmak için hazır olduklarında Kral Sigurd tüm Viking gemilerini Kirialax'a hediye etti ve yolculuğuna karayoluyla devam etti. Fakat Kral Sigurd'un adamlarından çoğu geride

kalmayı ve böylesine muhteşem bir şehrin yöneticisinin hizmetine girmeyi tercih etti.¹

İnsan tüm bu anlatılanların fantastik ve inanılmaz öğelerle dolu İskandinav destanlarından birisine ait olduğunu düşünebilir. Fakat anahatları göz önünde bulundurulduğunda hikâye muhtemelen doğrudur. Miklagarth gerçek bir yerdi. Adı esasen Konstantinopolis'ti ve on ikinci yüzyılın başlarında Balkanlar ile bugün Türkiye olarak bilinen coğrafyanın büyük kısmını hâkimiyeti altında bulunduran ve tarihte bilinen adıyla Bizans ya da Bizans İmparatorluğunun başkentiydi. Norveçli ziyaretçileri böylesine sıcak bir ilgiyle karşılayanlar, ülkelelerini eski Roma İmparatorluğunun devamı olarak gören Hristiyan inancına mensup ve Yunanca konuşan Bizanslılardı. Aynı şekilde 'Kirialax' gerçek bir şahsiyetti ve kastedilen kişi 1081-1118 arasında tahtta oturan Bizans imparatoru I. Alexios Komnenos'tu. Destanda ona ithafen geçen 'Kirialax' ismi aslında Yunanca telaffuzuyla *Kyr Alexios*, 'Efendi Alexios' ifadesinin bozulmuş halinden başka bir şey değildi.

Destandaki anlatı sayesinde varlığı doğrulananlar sadece yer ve o yerin hâkimi değildi. Konstantinopolis'in harikuladeliği ve zenginliği ortaçağdan beri, çoğu İskandinav yazarınkinden daha mantıklı ve inandırıcı olsa da yine de gördükleri karşısında şaşkınlıktan nefesi kesilen hacı, asker ve diplomatın yazdıklarıyla anlatılmaktadır. Neredeyse evrensel olan tepki, 1203 yılında gemisi Konstantinopolis'e yaklaşırken, daha önce burada bulunmamış olanların "şehri dikkatli gözlerle izlediğini, dünyada bu kadar güzel bir yer olabileceğini hayal dahi edemeyecek durumda" olduğunu fark eden Fransız bir asker tarafından kayıtlara geçirilmişti. Hepsinin söylediği aynıydı: 'muhteşem ve harikulade' bir şehir, 'şöhretiyle ün salmış' ve 'dünyadaki bütün başkentlerin en asili.'² Konstantinopolis'in bütün yaşamlarını orada geçiren şehir sakinlerinin üzerindeki etkisi de aynıydı.

¹ Sturluson 1961:284-7.

² Villehardouin 2008:34; Anonim 1995:119; Fulcher of Chartres 1969:79; Odo of Deuil 1948:62-3; Clavijo 1928:88; Macrides 2002:193-212.

Bizanslı bir şaire göre 'şehir sahip olduğu harikuladeliğiyle birlikte muhteşem bir tarzda dünyaya ışık saçmaktadır.' Böylesine muhteşem bir şehre o ve onun çağdaşları çok nadiren isimle hitap etmekteydi. 'Şehirlerin Kraliçesi' (*basileuoussa*), 'Büyük Şehir' (*megalopolis*) ya da kısaca 'Şehir' (*polis*) demektedirler ve bu isimler kullanıldığında neden bahsedildiğine dair bir şüphenin olma ihtimali yoktu.³

Ziyaretçileri en çok etkileyen husus belki de Konstantinopolis'in boyutlarıydı. İslam dünyasına ait memleketlerden gelenler büyük ve müreffeh şehirlere, özellikle de Abbasi Halifesinin oturduğu Bağdat gibi bir şehre ya da İspanya'daki Kurtuba'ya [Cordoba] aşınaydı ama yine de Bizans başkentinde gördüklerinden ötürü hâlâ etkilenmekteydiler. Öte yandan Sigurd ve maiyetindekiler gibi İskandinavya'dan, Batı Avrupa'dan ve Rusya'dan kalkıp gelenler daha önce bu ölçüde geniş bir kentsel alan görmemişti. Onların dünyası toprakların büyük kısmının hâlâ bakir ormanlarla kaplı olduğu gelişmemiş bölgelerdi. Mevcut olan şehirlerin nüfusu en iyimser tahminle 20.000'den fazla değildi ve görebilecekleri insan eliyle yapılmış en büyük yapılar, köylerdeki taşan yapılar kiliselerdi. Buna karşılık Konstantinopolis'te birçoğu devasa boyutlarda inşa edilmiş çok sayıda ev, kilise, manastır ve saray mevcuttu. Şehrin surlarla çevrili alanı yaklaşık 30.000 hektar (185 km²) kadardı ve o zamanlar şehrin içinde yaşayan nüfusun, York ve Thames arasındaki bütün İngiltere nüfusunu geride bıraktığı ileri sürülmekteydi. Modern zamanlarda yapılan daha makul tahminlere göre on ikinci yüzyılda şehirde 375.000 kişi yaşamaktaydı, fakat bu sayı bile o zaman Hristiyan dünyasındaki herhangi bir şehrin katbekat fazlasıydı.⁴ Akabinde Kral Sigurd'un ziyaretini konu alan anlatıda da görüldüğü gibi şehrin bir de göze çarpan zenginliği vardı. Madeni paranın nadiren kullanıldığı toplumlardan gelen ve taşınabilir varlıkları sadece üzerlerindeki ev yapımı rengi kaçırmış kaba kumaştan elbiseler ve

³ Rodoslu Constantinus 2012:21; Choniates 1984:317; Psellos 1966:114; Komnene 2009:39; Georgacas 1947:358-66.

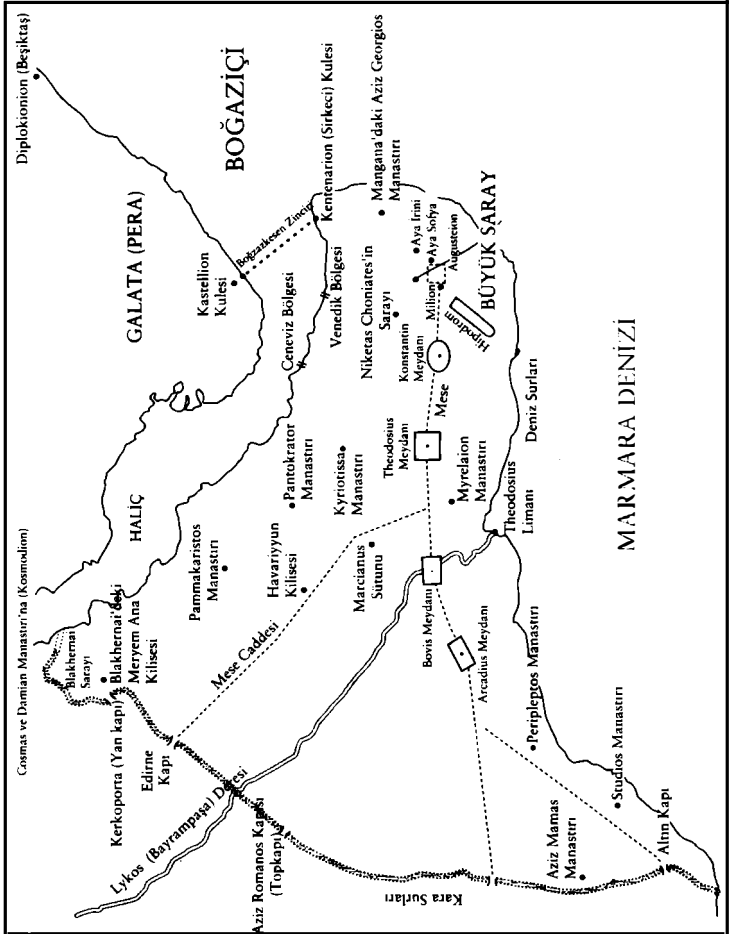
⁴ Ralph Cogheshall 1875:150; Villehardouin 2008:34; Jacoby 1961:109; Dagron 2002:394-5; Magdalino 1996:61-6.

ıvır zıvır eşyalarını tikiştirdikleri sepet olanlar, gözalcı ipekliler içinde etraflarında dolaşan insanlara ve şehrin pazarlarında onların daha önce hayatlarında hiç görmedikleri egzotik malların el değiştirmesini ağızları açık bir şekilde şaşkınlıkla seyretmekteydiler. Sarrafların tezgâhlarında gümüş, altın ve diğer değerli taşlardan oluşan öbekler görülebilmekteydi. Tahtırevanda veya at sırtında imparatorun sarayına giden ya da oradan gelmekte olan, zengin bir biçimde giyinmiş, sakalları ve uzun başlıkları rüzgârda uçuşan soylular yanlarından geçmekteydi.

Fakat bundan daha fazlası vardı. Şehrin büyüklüğü ve sahip olduğu zenginliğin yanında doğaüstü atmosfere benzer bir şey vardı. Kral Sigurd'un maceralarını anlatan destanda Norveçlilerin etrafı oturulacak sıralarla çevrili düz bir alanda müzik, ateş oyunları ve at cambazları eşliğinde düzenlenen bir eğlence nasıl ağırlandıkları anlatılmaktadır. Bu oturma yerlerinin hemen üst tarafında metalden heykeller bulunmaktaydı. Bu heykeller o kadar ustaca yapılmıştı ki insan sanki canlıymış ve onların bir kısmı şenliği izliyor, diğerleri de havada uçuyorlarmış hissine kapılmaktaydı. Bu heykellerin nasıl yapıldığına dair Norveçlilerin hiçbir fikri yoktu.⁵ Konstantinopolis'e dair ortaçağdaki her bir kayıta buna benzer şaşkınlık ve hayret kaynağı unsurlar kaydedilmiştir. Şehrin en büyük katedrali Ayasofya'da daimi olarak bir meleğin nöbet tuttuğuna inanılırdı. Beş bin kişiyi doyurduktan sonra geriye kalan kırıntıların 12 sepeti doldurduğu ve sütunlarından birisinin altına gömüldüğü söylenirdi. Hatta İsa Mesih'in Annesi, yani Bakire Meryem'in düşmanlardan korumak için şehrin üzerine özel bir koruma tahsis ettiği düşünülürdü. 917 yılında Bulgar Hanı şehre saldırma tehdidinde bulunduğunda Konstantinopolis Patriği, ondan şehirden uzaklaşmasını istemiş ve sadece askeri güçle karşılık verilmeyeceğini, aynı zamanda şehrin kumandanı olan Bakire Meryem'in şehre yapılacak herhangi küstah saldırıyı yumuşak başlılıkla karşılamayacağını ısrarla belirtmişti.⁶

⁵ Sturluson 1961:285-6.

⁶ Berger 2013:63, 265; Anonim 1996:128; Nicholas Mystikos 1973:70-1.

HARİTA 1: MS 1200'de Konstantinopol.

Modern dönem bakış açısıyla mucizevi ve doğaüstü unsurlar ile fiziksel ve günlük kavramların bir arada kullanılması biraz garip gelebilir. Hepsinden öte nihayetinde dünya üzerinde Kudüs, Mekke ya da Varanasi gibi pek çok kutsal başkentle birlikte, siyasi ve ekonomik manada daha güçlü, başkent hüviyetini taşıyan pek çok şehir vardı, fakat geniş bir şehir yerleşiminin

Konstantinopolis gibi her iki unsuru da bünyesinde taşıması oldukça nadir bir olaydı. Ortaçağa has hurafelerin gerçek siyasi ve sosyo-ekonomik manzarayı belirsiz hale getirdiği için bütün bu efsanelerin ve destanların gerçekliğini reddetmek kolaydır. Öte yandan bu unsurlar sadece ortaçağda Konstantinopolis'e gelen ziyaretçiler açısından değil, bizzat Bizans halkı için de oldukça önemliydi. İşin aslı Konstantinopolis'in yöneticileri bu unsurların kök salmasına gayret gösterdi ve şehrin etrafında uhrevi bir atmosferin vücut bulmasına önayak olmak için nice zahmete girdi. Elbette bu efsaneler, idealize edilenler ile gerçeklik arasında var olan pek çok farklılığı maskeleymekteydi, fakat yine de bu durum onların sahip olduğu önemi azaltmıyordu. İdeal olan, gerçekte olana meşruiyet kazandırmada önemli bir rol oynadı. Aslına bakılırsa Konstantinopolis'in sahip olduğu zenginlik ve güce dair söylenegelen efsaneler gerçeklikten o kadar da uzak değildi ve bu durum Bizans imparatorlarının politik ve diplomatik pozisyonlarını desteklemek için kullandıkları ana unsurdur ve bir yönüyle de Konstantinopolis'in bin yılı aşan bir süre boyunca varlığını koruma hususunda elde ettiği başarıda ana faktör de buydu. Efsaneler buharlaşıp uçtuğunda güç ve zenginlik de uçup gitti.

*

Bizans Konstantinopolis'ine gelen ziyaretçilerin tecrübe ettiği dünyevi çekicilik ile uhrevi huşunun birleşimini anlamının en iyi yolu, şehrin şaşaasının zirvesinde olduğu 1200 yılı civarında şehre giren bir ziyaretçinin kullanacağı muhtemel yolu takip etmek ve neler görebileceğini; daha da önemlisi neler hissedebileceğini düşünmektir. Konstantinopolis'e ulaşmanın geçmişte olduğu gibi günümüzde de iki yolu vardır: karayolu ve denizyolu. Her ikisi de kişide kendisini nelerin beklediğine dair bir iç kıpırtısı yaratır. King Sigurd ve maiyetindekiler deniz yolunu kullanarak gelmişti ve onları muhtemelen uzun sütunlar, kiliselerin kubbeleri ve onları çevreleyen, savunma amaçlı Deniz Surlarıyla bölünmüş bir ufuk manzarası karşılamıştı. Bununla beraber çoğu ziyaretçi karayoluyla şehre gelmekteydi ve önlerinde uzanan şehirle alakalı ilk intibayı önlerinde yükselen

ve daha öteye gitmelerini engelleyen, savunma amaçlı devasa Kara Surlarının kulelerini gördükleri zaman edineceklerdi. Bu ziyaretçiler şehre girmek için kullanılan sekiz ana giriş noktasından birisini, muhtemelen Charisios'u, yani Edirnekapı'yı kullanmak zorundaydı. Surların uzak güney ucunda, tepesinde iki bronz fil bulunan dokuzuncu bir kapı, Yıldızlı Kapı [Altınkapı], daha vardı, ama bu kapı, seferden muzaffer bir şekilde dönen imparatorun girişine tahsis edilmişti ve normal zamanlarda kapalı tutulmaktaydı.⁷ Bu noktada formaliteler can sıkıcı olabilmekteydi, çünkü şehri yönetenler surların içerisinde herhangi bir silahın taşınmasını yasaklamıştı ve belli bir zaman diliminde şehre girecek insan sayısı hususunda bir sınırlama mevcuttu. Şehre yeni gelen varlıklı ve tedbirli birisi ise işte şimdi hizmetine bir rehber almasının zamanıydı. Konstantinopolis'ten dönen bir ziyaretçi, Konstantinopolis'in adeta koca bir orman olduğunu söylemiş ve yerel halktan birisi olmadan doğru yöne gitmenin ve herhangi bir şey görmenin mümkün olmadığını ifade etmişti. Nihayetinde izin verilecek ve ziyaretçiler Edirnekapı'dan geçip şehrin içine doğru uzanan Mese [Divanyolu] diye adlandırılan büyük caddeye çıkacaklardı.⁸

Şehre bu kapıdan girecek olanlar kendilerini Kara Surlarının kuzeybatı ucunda bulunan ve Blakhernai diye isimlendirilen bölgede bulacaklardı. Bölge, imparatorun ikamet ettiği başlıca saraylardan birisi olan ve uzun kuleleri kilometrelerce öteden görülebilen Blakhernai Sarayının hâkimiyeti altına alınmıştı. Kral Sigurd ve maiyetindekiler İmparator Alexios tarafından muhtemelen burada ağırılanmıştı. Sıradan halk bu sarayı ziyaret edemeyecekti ama Konstantinopolis'teki kiliselere ve manastırlara girme hakları vardı. Şehrin dışında kalıp Kara Surlarına yakın olan ve Blakhernai'nın güneyine düşen yerlerin çoğu üzüm bağları, bostan, sebze tarhı ve mısır tarlası⁹ olarak değerlendirilirdi.

⁷ Robert of Clari 1936:108-9; Harun Ibn-Yahya 1932:155; Van Millingen 1899:59, 73; Bassett 2004:212.

⁸ Liudprand of Cremona 2007:239; Fulcher of Chartres 1969:78; Majeska 1984:44-7; Ciggaar 1996:39-40, 46.

⁹ Odo of Deuil 1948:65; Clavijo 1928:87-8.

diriliyorsa da rehber yeni gelenlere civarda birkaç tane önemli dini yapıyı işaret edecekti. Blakhernai'da Khora Manastırına [Kariye Camii] ve sarayın küçük kilisesi olarak görev ifa eden Meryem Ana Kilisesine girilebilecekti. Meryem Ana Kilisesi, yeşil mermerden narin kolonlar üzerinde adeta gökyüzünde süzülen kubbesiyle muhteşem bir binaydı. Güneyde ise Altınkapı'ya doğru uzanan yol boyunca Bâkire Peribleptos, Aziz Ioannes Studios ve Aziz Mamas [Ayamana] bulunmaktaydı. Pege Kapısının dışındaki Bakire Meryem Kilisesi iddia edildiğine göre pek çok Bizans imparatorunu ve imparatoriçesini mucizevi bir şekilde iyileştirmesiyle övünmekteydi.¹⁰

Günümüzdeki turistlerin çoğunun aksine ortaçağ dönemindeki ziyaretçiler kiliselere ve manastırlara sadece dekorasyona ve mimariye bakmak için girmezdi. İşin aslı bu unsurları dile getiren pek çok seyyaha ait anlatı mevcutsa da diğerleri bunlardan nadiren bahsederdi. Onların çok daha fazla ilgilendiği başka bir şey vardı: Konstantinopolis'in kutsal bir yer olarak sahip olduğu şöhret. İlk bakışta, ortaçağda yaşayan Hristiyanlar tarafından şehre niçin manevi bir önem atfedildiği belirgin değildir. Nihayetinde İncil'de anlatılan hiçbir olayda şehrin ismi geçmemekteydi, hatta İsa'nın hayatta olduğu dönemde şehir bu haliyle dünya üzerinde bile mevcut değildi. Bizanslılar, nasıl ki Roma Hz. İsa'nın havarilerinden Aziz Petrus tarafından kurulmuşsa çok sınırlı sayıda delile dayansa da Konstantinopolis'in de bir başka hvari olan Aziz Andreas tarafından kurulduğunu iddia etmekteydiler. Dahası Konstantinopolis, Kilise hiyerarşisinde önemli bir yere sahipti. Konstantinopolis 381, 553 ve 680 yılında toplanan ve kararları bütün Kiliseyi bağlayan üç ekümenik konsilin toplandığı yerdi. Roma, İskenderiye, Antakya ve Kudüs'ün yanında Hristiyan dünyasında piskoposları patrik unvanıyla onurlandırılan beş şehirden birisiydi. Konstantinopolis patriği sadece Bizans İmparatorluğu genelinde değil, imparatorluk sınırlarının ötesinde Rusya'ya kadar uzanan coğrafyada da büyük bir prestije ve otoriteye sahipti. Konstantinopolis

¹⁰ Procopius 1940:41; Berger 2013:199; Talbot ve Johnson 2012:211-13.

patriği prestij ve otorite yönüyle Roma patriğinden hemen sonra gelmekteydi ve Bizanslılar başkentlerini şairane bir şekilde “Yeni Kudüs” diye isimlendirmektedirler.¹¹ Kudüs’e gidip hacı olan ziyaretçiler Hz. İsa’nın dolaştığı ve öğretisini anlattığı pek çok yeri ziyaret ederken Roma’yı ziyaret edenler Havari Petrus ve Paulus’un izlerini takip ediyorlardı ama Konstantinopolis’te bunlardan hiçbirisi söz konusu değildi.

Bizans başkentinin sahip olduğu şey önem bakımından Hz. İsa’nın mevcudiyetine en yakın şeyi barındırmaktaydı: yüzlerce yıl içerisinde vücuda getirilmiş olan kutsal değere sahip emanetler koleksiyonu. Kutsal emanetler azizlerin ya da manevi şahsiyetlerin bedenlerinden bir parça veyahut bu manevi şahsiyetler, Meryem Ana, hatta Hz. İsa’yla ilişkilendirilen eşyalardan oluşmaktaydı. 1200 yılında Konstantinopolis’te 476 farklı azizin vücutlarından alınmış 3600 parçadan oluşan bir koleksiyonun mevcut olduğu düşünülmektedir. Bu tarz objeler ortaçağ Hristiyanları tarafından büyük bir saygı görmektedir, çünkü ilişkilendirildikleri kişinin kutsiyetine maddi bağlı temsil etmekteydiler. Bu tarz objelerin bulunduğu mekânlarda edilen duaların daha etkili olduğuna, hatta bazen mucizevi şekilde şifa bulunmasına vesile olduğuna inanılmaktaydı. Hz. İsa’nın başına geçirildiğine inanılan Dikenli Taç ve Hz. İsa’ya gösterilen sevginin aracı olan diğer bazı kutsal emanetlerden oluşan bir koleksiyon Büyük Saray içinde bulunan Pharos’taki Bakire Meryem şapelinde kilit altındaydı ve sadece üst rütbeli ziyaretçilere gösterilmekteydi. Öte yandan halkın görmesine izin verilen pek çok diğer kutsal emanet vardı, fakat yerel halk, bu objelerin sergilenmesinden önce turistlerin buralara akın etmesini ve ziyaretçilerin paralarının el değiştirmesini garanti altına alıyordu. Blakhernai’daki Meryem Ana Kilisesinin asıl cazibegücü Meryem Ana’nın başını ve omuzlarını örtmek için kullanıldığına inanılan *Maphorion*’du. Ana kilise binasındaki daha küçük ve daire şeklindeki bir şapelin içinde, üzerinde Meryem

¹¹ Choniates 1984:317; John Mauropous, Kazhdan ve Epstein 1985:255 içinde; Dvornik 1958:138-80.

Ana'nın resminin olduğu bir duvarda tutulurdu.¹² Çok ama çok az ziyaretçi, inancının merkeziyle ilintili bir objenin önünde dua etme şansına sahip olabilirdi. Böylesine kutsal bir hatıra önünde gösterilen tepki, objenin özgünlüğüne dair herhangi bir şüpheyi lekelenmemiş aşkın, coşkun bir tezahürüydü.

*

Blakhernai ve Kara Surlarını geride bıraktıktan sonra ziyaretçilerin yayan olarak şehrin daha az yapılaşmış kısmı olan batı kısmına ve oradan da şehir merkezine ulaşması için yaklaşık dört buçuk kilometrelik kısmı katetmeleri biraz zaman alacaktı. Giderek daralan şekliyle Konstantinopolis'in üzerine kurulduğu kara çıkıntısı üzerinde doğuya doğru yol aldıkça, ziyaretçiler denizin yakınlarında olduklarının farkına varacaklardı. Denizden esen rüzgârdaki tuzun kokusunu alacaklar, martıların seslerini duyacaklar ve binaların arasından mavi suları görecektik. İşte burası birçok geminin demir attığı, ufkun gemi direkleriyle dolu olduğu, şehrin limanı Haliç'ti. Haliç boyunca şehrin işçi sınıfına ev sahipliği yapan mahalleler ve Venedikli, Cenovalı, Pisalı tüccarların bulunduğu bölgeler vardı. Batı Avrupa'dan gelen ziyaretçiler Latincenin ya da Batı dillerinin anlaşılacağı bu bölgede konaklamayı tercih edebilir.

Mese boyunca doğuya doğru yürüdüklerinde Konstantinopolis'in en büyük anıtlarından birine ulaşacaklardı. Caddenin sol tarafında haç şeklinde yapısı ve beş adet kubbesiyle çok büyük bir kilise duruyor olacaktı. Bu Havariyyun [Apostoloi] Kilisesi olarak bilinen Konstantinopolis'in ikinci en büyük yapısıydı ve Hz. İsa'nın havarilerine adanmıştı (on iki havarinin içinden Yahuda çıkartılmış ve onun yerini Aziz Paulus almıştı). İçinde bir teoloji okulunu ve halk hamamlarını da barındıran bir yapılar topluluğunun merkezinde bulunmaktaydı. Kubbesi Haliç'i, Marmara Denizini ve Kara Surlarının ötesindeki sayfiye yerlerini gören harikulade bir manzaraya bakmaktaydı.¹³ Anapapıdan geniş bir koridora geçiş sağlanmaktaydı. Alçak

¹² Anonim 1996:121-2; Robert of Clari 1936:112; Majeska 1984:186, 333-7.

¹³ Mesarites 1957:864-7.

duvarlar farklı renklere sahip mermerlerle kaplanmıştı. Katları ve kubbeyi destekleyen sütunların baş kısımları meyve ve yaprak benzeri oymalarla bezeliydi ve neredeyse kullanılabilen bütün alanlar Hz. İsa'nın hayatını ve Havarilerin amellerinin hikâye edildiği ışıltılı mozaiklerle bezenmişti. Burada da önemli kutsal emanetler sergilenmekteydi. Burada birisi Hz. İsa'nın bağlanıp kırbaçlandığı, öteki ise kendisine Hz. İsa sorulduğunda, onu tanıdığını üç kez inkâr ettiği için Aziz Petrus'un hıçkıra hıçkıra ağladığı kayayı temsilen iki tane taş kolon da sergilenmekteydi. Burada ayrıca havari Aziz Andreas, Evanjelik Aziz Luka ve Aziz Timotheus'un mezarları da bulunmaktaydı.¹⁴ Her ne kadar içi muhteşem bir güzelliğe sahip olsa ve kutsal emanetler sergilendiği için önem arz etse de yapının en büyük cazibe kaynağı doğu ucunda bulunan ve Heroon diye bilinen yuvarlak mozoledir. Burası 1208 yılında tamamen dolana kadar, ölen Bizans imparatorlarının mezarlarına ev sahipliği yapmaktaydı. Buranın gurur kaynağı Konstantinopolis şehrinin kurucusu ve ilk Hristiyan imparator olan Büyük Konstantin'in (306-37) mezarının burada olmasıydı. Mor somaki mermerden yapılma muhteşem lahidin üzeri altın işlemeli örtülerle kaplıydı ve etrafında daha az öneme sahip imparatorların mezarları yarım daire şeklinde konumlandırılmıştı.¹⁵ Kilisenin kuzey yanındaki ikinci bir mozole ise Havarıyyun Kilisesini mevcut haliyle yeniden inşa eden Justinianus'un (527-65) mezarına ev sahipliği yapmaktaydı.¹⁶ Huşu içindeki ziyaretçi grupları içeride gezerken muhteşem mermer lahitleri içinde yatan, bir zamanlar imparatorluğun önde gelenleri olan bu şahsiyetler Sur'un üflenmesini beklemekteydi.

¹⁴ Procopius 1940:48-55; Rodoslu Constantinus 2012:181-217; Mesarites 1957:867-9; Anonim 1995:121; Robert of Clari 1936:108; Anthony of Novgorod 1889:101-2; Janin 1969:41-9; Dark ve Özgümüş 2013:83-96.

¹⁵ Constantinus VII Porphyrogenitus 2012: ii. 642-3; Anonim 1995:121; Choniates 1984:263; Mesarites 1957:891-2; Skylitzes 2010:50, 69-70, 115, 164; Janin 1969:49.

¹⁶ Constantinus VII Porphyrogenitus 2012: ii. 644-5; Choniates 1984:357; Mesarites 1957:892-3.

Mese'nin arkasında yol doğuya doğru kalabalık ve oldukça işlek mahallelere açılmaktaydı. Şimdiye kadar bazı kısımlarda sokağın her iki yanı da revaklarla çevriliydi ve bu revaklar hem yayalar hem de hemen gerideki dükkânlar için gölgeli bir yürüyüş yolu sağlamaktaydı. Konstantinopolis'in soylularına ait yüksek katlı köşklerin cepheleri su yoluna bakmaktaydı. Sol tarafta Trakya'daki nehirlerden ve su kaynaklarından şehre su sağlayan Valens su kemeri uzanmaktaydı.¹⁷ Yolcularımız gezilerine devam ederken rehberleri hemen sağda bulunan ve mucizelere vesile olan Meryem Ana ikonasının sergilendiği Kyriotissa kadınlar manastırına hızlıca göz atmaya onları ikna etmiş olabilirdi.¹⁸ Burada yine oldukça ince bir işçiliğe sahip mozaik döşemeleri ve boyalı camlarıyla bilinen ve yine kırmızı mermer levhalarla Hz. İsa'nın çarmıha gerilmesinin temsiliyle övünen Pantokrator manastırı da mevcuttu. Meryem Ana'nın döktüğü gözyaşlarının izlerini hâlâ üzerinde taşıdığına inanılmaktaydı.¹⁹

Mese boyunca ilerlemeye devam ederken şehrin çeşitli yerlerine dağılmış, dokuz metre uzunluğunda pembe granitten yapılma, çatıların tepesinden bakan ve o dönemde yaşamış birisinin iddiasına göre bulutlardan bile yüksek olan sütunlardan birisini göreceklerdi. Marcianus'un (450-7) şerefine dikilen sütunun tepesinde imparatorun at üstünde ve atının toynakları mağlup ettiği düşmanın başını ezerken tasvir edildiği bir heykel bulunmaktaydı.²⁰ İmparator Arcadius (395-408) adına dikilen diğer bir sütun yine uzaklardan görülebilirdi. Bu sütun Marcianus sütunundan daha uzundu. Sütunun alt kısmında bulunan giriş kapısından girdiğinizde 233 basamaklı sarmal bir merdivenle sütunun tepesine doğru çıkarken du-

¹⁷ Mundell Mango 2001:29-51; Dark 2004:83-107; Janin 1964:200.

¹⁸ Pseudo-Kodinos 2013:175; Striker ve Kuban 1997:11.

¹⁹ Robert of Clari 1936:112-13; Choniates 1984:125; Anthony of Novgorod 1889:105-6; Kalavrezou, 1997:53; Janin 1969:515-23; Ousterhout 2001:133-50; Cormack 1985:200-11.

²⁰ Paton 1916-18: iii. 433; Rodoslu Constantinus 2012:21; Janin 1964:84-6; Freely ve Çakmak 2004:62-5.

varlarındaki 56 pencereden dışarıdaki manzarayı seyredibilirdiniz. Roma'daki Traianus sütununa benzer biçimde bu sütunun dışı da askeri zaferleri betimleyen sarmal kabartmalarla bezenmişti.²¹ Bu sütunlar Konstantinopolis'in farklı silüetinin ortaya çıkmasına yardım etmekteydi fakat şehrin bir başka yönünü de simgelemektedir. Bu yön şehrin sahip olduğu antik döneme kadar uzanan geçmişi ve yüzyıllar boyu düşman kuvvetler tarafından şehrin zapt edilmemiş ya da yağmalanmamasıydı. Bu sayede Konstantinopolis'in mistik bir özelliğe sahip olması ve şehrin içindeki pek çok yapıyla özdeşleştirilen efsanelere ve destanlara ev sahipliği yapması en doğal hakkıydı. Hatta günlük hayatta sıkça kullanılan eşyalar bile bir çeşit manevi önemi haiz hale gelmişti ve bazı destanların kimi unsurlarını bünyesinde barındırmaktaydı. Bu yönüyle sütunlar da bir istisna teşkil etmiyordu. Söylendiğine göre bu sütunlarda temelden en tepe noktasına kadar uzanan sarmal kabartmalarda betimlenen askerler ve savaş sahneleri gelecekte Konstantinopolis'in başına geleceklere dair kehanetin görselleşmiş halleriydi. Ama bu sütunların rehber olarak taşıdıkları misyon ancak gelecekle sınırlıydı ve ancak bahsi geçen olaylar meydana geldiğinde anlaşılabilir hale geleceklerdi.²²

*

Bu noktaya gelmeden Mese, Altınkapı'dan şehrin içine doğru uzanan ve Konstantinopolis'in bir diğer anacaddesi Zafer Yolu'yla birleşmişti. Güzergâh Theodosius Meydanı ya da Forum Tauros diye de isimlendirilen dörtgen şeklinde büyük meydana doğru uzanmaktaydı. Meydana girerken muazzam bir zafer takının altından geçilmekteydi. Bu zafer takını ayakta tutan Korinthos sütunlarının üzeri gözyaşı şeklinde kabartmalar ve yürüyen askerlerin betimlendiği kabartmalarla süslenmişti (Resim 1).

²¹ Rodoslu Constantinus 2012:37; Gilles 1988:196-9; Liebeschuetz 1990:273-8; Janin 1964:82-4.

²² Berger 2013:83; Robert of Clari 1936:110-11; Gunther of Pairis 1997:116-17.

RESİM 1: Theodosius Kemerinden bir görüntü (Evren Kalınbacak, IStock)

Bu zafer takının altından içeriye girdiklerinde ziyaretçiler kendilerini Konstantinopolis'in en büyük halk meydanında bulacaklardı. Şehrin içinde bu azametle bir açık alanın mevcudiyeti, evlerin surlar arkasında sıkışık bir şekilde bulunduğu ve halkın birbiriyle sohbet etmesi için kamusal alanların mevcut olmadığı Batı Avrupa'dan gelen ziyaretçiler için oldukça şaşırtıcı bir yenilik olacaktı. Muhtemelen forum onların gözünde Londra'daki Trafalgar Meydanı ya da Paris'teki Vendôme Meydanı gibi görünecekti. Çünkü İmparator I. Theodosius'un (379-95) ismini taşıyan taş sütun, meydanın merkezinde yükselmekteydi. 40 metreden fazla uzunluğuyla şehirdeki sütunların en yükseğiydi. Meydanın ortasında göğe doğru yükselen bu sütunun yanına gelip de boynunu uzatıp sütuna bakmayan çok az ziyaretçi olacaktı. Theodosius'un atı üzerindeki heykelini gör-

meyi umanlar hayal kırıklığına uğrayacaktı, çünkü 480 yılında meydana gelen bir depremde heykel yerle bir oldu ve yerine yenisi yapılmadı.²³

Kral Sigurd ve maiyetindeki Norveçliler gibi, 1200 yılında Theodosius Meydanından ilk kez geçenlerin dikkatini çekecek başka şeyler de vardı. Meydanın çevresindeki her şey ve zafer takının kendisi, çoğunlukla geçmiş dönemdeki imparatorların, impartoriçelerin ve onların aile bireylerinin sanki canlı halleriyle doluydu. Bunların en dikkat çeken beyaz bir mermer sütun kaidesi üzerinde yükselen bronzdan yapılma at üstündeki bir adam heykeliydi. Marcianus Sütunundaki gibi bu heykeldeki at da ayaklarıyla yerdeki bir adamı ezmekteydi. Fakat 1200 yılında artık bu heykelin kimi temsil ettiğini hatırlayan kalmamıştı. Kimileri burada betimlenen kişinin Eski Ahit'te adı geçen kahramanlardan birisi olan Yeşu olduğunu iddia ederken kimileri de bunun Yunan mitolojisinden Pegasus'un üzerindeki Bellerophon olduğunu iddia etmekteydi.²⁴ Bu tarz heykeller sadece Theodosius Meydanında değil, Konstantinopolis'in pek çok noktasına dağılmış bir şekilde meydanlarda, işlek caddelerde de bulunabilmekteydi ve sütunlar, kubbeler gibi şehrin manzarasının bir parçasıydılar. Bunlardan bazıları isimsiz atlının heykeli gibi bronzdan yapılmıştı. Diğerleri, kırmızı somaki mermerden yapılma olup 'Philadelphion,' yani kardeş sevgisi diye bilinen ve kollarını birbirinin boynuna sıkıca dolamış olan dört adamı betimleyen heykel gibi mermerden yapılmıştı.²⁵ Bunlardan bazıları şehrin kendisi inşa edilirken yani Bizans döneminde vücuda getirilmişti fakat pek çoğu daha eski tarihlere aitti ve başka bir yerden alınıp Konstantinopolis'e getirilmişlerdi. Bu heykellerden birisinde Hellenistik dönem krallarından I. Seleukos'un (MÖ y. 358-281) başı boynuzla süslenmişti. Rehberler bu boynuzların hikâyesini anlatırlardı. Hikâyeye göre Büyük İskender bir boğayı kurban etmek ister ama

²³ Theophanes Confessor 1997:107, 193; Marcellinus Comes 1995:27; Robert of Clari 1936:110-11; Rodoslu Constantinus 2012:32-7; Janin 1964:81-2; Bassett 2004:208-12.

²⁴ Berger 2013:69, 75, 83; Choniates 1984:353, 358.

²⁵ Berger 2013:83-5.

hayvan kaçımayı başarır. Sadece Seleukos hayvanı boynuzlarından yakalayıp onu zapt etmeyi başarır. Hristiyan kimliği apaçık ortada olan bir şehirde, bu daha eski tarihlere ait heykellerin çoğunun pagan dinine ait tanrı ve tanrıçalar olmasını insan biraz yadırgamaktadır. Tanrıların habercisi kanatlı Hermes'in altın bir torbayı elinde tuttuğu ve baştanrı Zeus'un beline kadar çıplak olup sol elinde bir asa ve sağ elinde bir kartal taşıdığı bir heykel de vardı. Hatta kendisiyle özdeşleşen özelliğini [büyük bir fal-lus] gururla sol elinde taşıyan Priapos'un heykeli bile mevcuttu.²⁶ Görünüşe bakılırsa bu sanat çalışmalarına, pagan çağrışımlarına bakılmaksızın estetik özelliklerinden dolayı on ikinci yüzyıl Bizanslıları tarafından değer verildiği ve onların korunduğu anlaşılmaktadır. Dünyanın uzak noktalarından gelen ve heykel yapımında insan figürlerinin birebir ölçülerinin kullanılmasına alışık olmayan ziyaretçiler için bu heykeller merak kaynağı olacaktı. Zaten bundan dolayıdır ki Norveçli Sigurd'un destanının yazarı Konstantinopolis'teki bronz heykellerin mahir bir şekilde yapıldığını ve bundan dolayı görende sanki canlıymışlar hissini uyandırdığını yazmıştı.²⁷

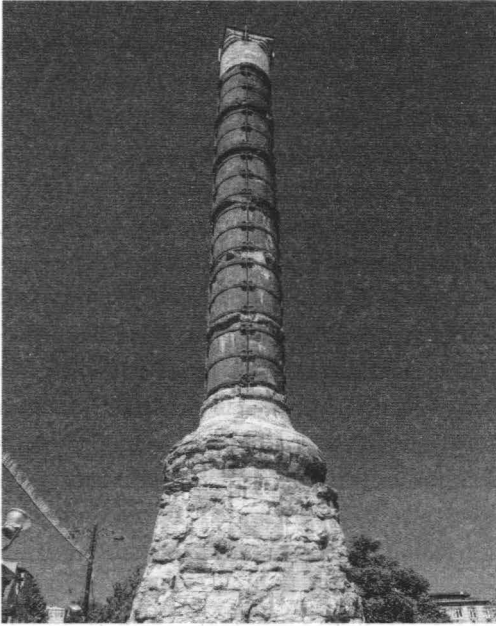
Theodosius Meydanından ayrıldıktan sonra Mese Caddesi şehrin kurucusu Büyük Konstantin'in adı verilen Konstantin Meydanına [Forum Constantini] çıkardı. Meydan oval şeklindeydi ve etrafa gölge veren revaklarla çevriliydi. Meydanın merkezinde kırmızımsı porfir mermerden yapılmış bir başka yüksek sütun bulunmaktaydı (Resim 2). Hz. İsa ile birlikte iki hırsızın gerildiği iki haç, beş bin kişiyi doyurduktan sonra geriye kalan ve on iki sepeti dolduran artıklar ile diğer kutsal emanetlerin temel kısmına gömüldüğü söylenen sütun işte bu sütundu.²⁸

İlk başta sütunun tepesinde, başından yedi güneş ışını çıkan bronz bir heykel bulunmaktaydı. Bu haliyle muhtemelen pagan tanrısı Apollon'un figürü olarak işlev görmüştü ama daha sonra Büyük Konstantin'i tasvir etmek için yeni bir biçim verilmişti.

²⁶ Berger 2013:53-7; Janin 1964:68-70; Bassett 2004:248-9.

²⁷ Sturluson 1961:287; Mango 1963:64-7.

²⁸ Berger 2013:63, 79; Anonim 1996:128; Dagron 1984:85-97.

RESİM 2:
Konstantin Sütunu,
günümüzde
(Scaliger, IStock)

Bu heykel de Theodosius heykeli gibi yok olup gitmiştir, ama bu heykelin yok oluşu, görece daha yakın bir zamanda gerçekleşmişti. 1106 yılında bir ilkbahar günü aniden çıkan kuvvetli rüzgâr sütunu devirince doğrudan aşağıda meydana bulunanların üzerine düşmüş ve oradan geçmekte olan talihsiz birkaç vatandaşın hayatına mal olmuştu. Ondan sonra sütunun tepesine sade bir haç yerleştirildi. Sütunun kendisinde de yıpranma belirtileri görülmekteydi ve bir süre onu çökmekten korumak amacıyla kalın demir çemberlerle bir arada tutulmak zorunda kalındı.²⁹ Sütunun etrafında pagan tanrıça heykelleri bulunmaktaydı. Bilgelik tanrıçası Pallas Athena'nın kuzeye doğru elini gözlerine siper etmiş şekilde betimlendiği ve muhtemelen Atinalı heykeltıraş Pheidias'ın (MÖ y. 490-y. 420) eseri olan do-

²⁹ Malalas 1986:174; Rodoslu Constantinus 2012:21; Zonaras 1841-97: ii. 18; Komnene 2009:342-3; Glykys 1836:617; Janin 1964:77-80; Bassett 2004:192-204.

kuz metre yüksekliğinde bronzdan heykeli vardı. Şans tanrıçası Tykhe ile birlikte gök tanrıçası ve Zeus'un karısı olan Hera'nın devasa tasviri de mevcuttu. Burada ayrıca en nihayetinde Troya Savaşına neden olan Paris'le temsil edilen Yunan aşk tanrıçası Aphrodite'nin bir tasviri de bulunmaktaydı.³⁰

*

Mese Caddesi, Konstantin Meydanından sonra hemencecik Bizans Konstantinopolis'inin abidevi meydanlarının sonuncusu olan Augusteion Meydanına ulaşır. Muhtemelen Theodosius Meydanından daha küçük olan bu meydan, benzer şekilde ortasında uzun bir sütun olacak şekilde tasarlanmıştı. Theodosius ve Konstantin Meydanının aksine bunun merkezinde bulunan bronz heykel sağlam durumdaydı. Mezarı Havariyyun Kilisesinde olan İmparator Justinianus bir atın sırtında, yüzü doğuya dönük ve bir elinde tepesinde haç olan bir küreyi tutuyor, bir elini de kaldırmış düşmanlarını uyarıyor şekilde tasvir edilmişti. Her ne kadar Justinianus tehditkâr bir şekilde dursa da şüphesiz Augusteion civarında hâkim olan kuvvetli rüzgâr akımına maruz kaldığı için kederli ıslıklar çıkarıyordu. Heykelin baş kısmı ve atının sırt bölgesi düzenli olarak buraya yuva yapan yöredeki balıkçıl kuşların gözdesiydi.³¹

Sütunu bir tarafa bırakırsak Augusteion birçok ilginç şeyi bünyesinde barındırmaktaydı. Anemodoulion ya da 'rüzgârların hizmetkârı' denilen, şehrin sütunları kadar yüksekliğe sahip olan, dört bir yanı karmaşık bir biçimde hayvan ve kuş figürlerinin ve yine hovarda, çıplak kadınların birbirine elma fırlattığı bir sahnenin yontulduğu bir anıt vardı. Sütunun tepesinde, bir çeşit rüzgâr gülü vazifesi gören ve rüzgârın esişine göre yön değiştiren bronzdan bir kadın heykeli vardı. Onun yakınındaysa tepesinde, bir haçın iki yanında Büyük Konstantin ve anne-

³⁰ Berger 2013:51, 123; Choniates 1984:305-6, 357; Jenkins 1947:31-3; Janin 1964:62-4; Bassett 2004:188-92, 204-8.

³¹ Procopius of Caesarea 1940:32-7; Paton 1916-18: v. 192-3; Robert of Clari 1936:107; Rodoslu Constantinus 2012:21-2; Tafur 1926:140-1; Mango ve Parker 1960:236; Kostenec 2007:7-9; Janin 1964:59-62; Bassett 2004:238-40.

si Helena'nın heykellerinin bulunduğu zafer takı, yani Milion Kemerı vardı. Kemer bütün yönlerin hesaplandığı bir miltaşını kaplamıştı. Milion'da mekanik bir saat olan, yirmi dört kapısından her birisi kendilerine tahsis edilen uygun zamanda açılan Horologion bulunmaktaydı.³² Meydanın bir kıyısında, antik döneme ait sütunlar ve heykellerle dekore edilmiş Senato Binası bulunmaktaydı. Bir diğer kıyısında, ileride uzanan ve Bizans imparatorlarına ait Büyük Sarayın ana giriş kapısını oluşturan kubbeli bir yapı, Tunç Kapı durmaktaydı. Giriş kapısının üstünde mozaikten büyük bir İsa figürü ile yol üzerinde Kurtarıcı İsa'ya adanmış ve tepesinde dikkatli bir şekilde dengelenmiş olan bir Kurtarıcı İsa heykelinin bulunduğu kilise vardı. Kapılar açık olduğu zaman yoldan geçen kişiler giriş holünde bulunan İmparator Justinianus ve eşi Theodora'nın mozaik portrelerine göz atabilecekti. Bunun ötesinde, Büyük Sarayın büyük kısmı erişime açık değildi ama sarayın bahçeleri sabahın erken saatlerinde ve öğleden sonra üçten itibaren halka açıktı.³³

Augusteion'un güneyinde 400 metre uzunluğunda, 100.000 seyirciyi alabilecek kapasitede geniş bir stadyum olan Hipodrom uzanmaktaydı. Burası ilk başta atlı savaş arabası yarışları için dizayn edilmişti. Augusteion tarafındaki ucunda on iki kapı mevcuttu ve yarış başladığında açılabilmekteydiler. Yarışçılar bu kapılardan çıkıp yolun sonuna kadar yarışıp merkezdeki spinanın etrafından dolaşarak tekrardan bitiş noktasına kadar dört nala gitmekteydiler. On ikinci yüzyıl itibarıyla Hipodrom sadece atlı savaş arabası yarışları için değil, aynı zamanda müzikli eğlenceler, ateş oyunları, ip cambazlığı gibi pek çok eğlence için bir buluşma yeri işlevi görmekteydi. 961 yılında Girit Adasını yeniden fethetmek için çıkılan başarılı seferden elde edilen ganimetlerin sergilenmesi için kullanılmıştı. Burası ayrıca seçkin kimselerin idamının gerçekleştirildiği yerdi ve imparatorluk merasimlerinde anahtar bir rol oynamaktaydı. İmparatora

³² Berger 2013:69-71, 191; Harun Ibn-Yahya 1932:160; Choniates 1984:183, 314, 358; El Cheikh 2004:209.

³³ Rodoslu Constantinus 2012:25; Berger 2013:147, 225; Leo the Deacon 2005:175; Procopius 1940:82-7; Liudprand of Cremona 2007:184.

özel olarak tahsis edilmiş olan ve Büyük Saraydan üstü kapalı bir geçitle ulaşılabilen Kathisma isimli özel bir yerin varlığının sebebi buydu. Açıkça görüldüğü üzere Hipodrom, Sigurd destanının Norveçli yazarı tarafından tarif edilen seyirci yerleriyle birlikte düz bir alandı.³⁴

Augusteion gibi Hipodrom da ilginçliklerle doluydu. Merkezi spinanın bir ucunda dört köşeli, yirmi metre uzunluğunda bir Mısır Dikilitaşı durmaktaydı. Yekpare kırmızı granitten yapıma ve hiyerogliflerle süslü olan dikilitaşı, I. Theodosius'u etrafı ailesi ve maiyetindekilerle çevrili halde gösteren bir tasvirle süslü olan temel kaidesi üzerinde durmaktaydı.³⁵ Spinanın diğer ucunda, dikilitaşın tam karşısında ona eş olarak bir başka taş anıt bulunmaktaydı. Bunu ilk kimin koydurduğunu kimse hatırlamıyordu ama ismine 'morlar içine doğmuş' anlamına gelen Porphyrogenitos unvanını ekletmiş olan İmparator VII. Konstantin bu anıtın görünümünü iyileştirmeye karar verdi. Onu işlemeli bronz plakalarla kapladı, cömertliğini kayıt altına alan bir kitabe koydurttu ve bundan ötürü sıklıkla Konstantin Porphyrogenitos sütunu olarak bilindi.³⁶ Heykeller ve anıtlar her yerdeydi. Bazıları başarılı atlı savaş arabası sürücülerini onurlandırıyor ve alt kısımlarındaki kitabelerde onların elde ettikleri zaferler kutlanıyordu; aşağıdaki metin de bu tarzdadır:

Constantinus bir sabahta yirmi dört yarış kazandıktan sonra kendi takımlarını rakibininkiyle değiştirip daha önceden yendiği atları aldı, onlarla da yirmi bir kez kazandı!³⁷

Bazıları bir hayli acayip ve merak uyandırıcı olan, antik döneme ait heykeller de vardı. MÖ dördüncü yüzyılda yaşamış meşhur bir heykeltıraş olan Sikyonlu Lysippos'un eseri olan ve başparmağı rahatlıkla bir adamın beli kadar olan devasa bir

³⁴ Constantinus VII Porphyrogenitos 2012: i. 364-9; Al-Marwazi 1950:462; Leo the Deacon 2005:80-1; Sturluson 1961:286-7; Komnene 2009:459-61; Choniates 1984:160, 172, 192-4.

³⁵ Gilles 1988:77-80; Janin 1964:192-3; Bassett 2004:219-22; Freely ve Çakmak 2004:42-3.

³⁶ Gilles 1988:80-1; Bassett 2004:86.

³⁷ Paton 1916-18: v. 381-3; Cameron 1973:4-12.

Herakles heykeli mevcuttu. Onu görenlerden bazılarının aklı karışmaktaydı, çünkü bu heykelde Herakles gerçekleştirdiği işlerinin ardından dinlenirken dalgın bir şekilde betimlenmişti:

Ey Herakles büyük sopan nerede? Nemea pelerinin, oklarla dolu sadağın, haşın bakışların nerede? Lysippos niye seni böylesine kederli bir halde biçimlendirdi?³⁸

Endamlı nazenin Troyalı Helene'e ve onunla zıtlık teşkil edecek bir biçimde, bellerinin aşağısı hayvan bedeni ve üstü ise kadın bedeni olan gudubet sfenks heykelleri vardı. Bilindik tanrıları ve mitolojik figürleri tamamlayan bir hayvanlar topluluğu vardı. Bunların içinde hortumunu sallayan bir fil, güneş saati olarak ikiye katlanan bir kartal, Roma'nın kurucuları Romulus ve Remus'u emziren bir kurt vardı. Başlangıç kapılarının üstünde bir kule üzerinde bir savaş arabasını çeken işlemeli, bakırdan yapılma dört adet at heykeli vardı ve bu atlar, o dönemde yaşamış birisinin yorumuyla 'adeta yarışın son etabında birbirini gözlemek için boyunlarını bükmüş' gibi betimlenmişti. Bunların en meşhuru ise bir efsaneye göre Artemis'e kurban sunmayan Kalidon kralının topraklarını tahrip etmek amacıyla gönderilen yaban domuzunun korkutucu derecede gerçekçi bir şekilde betimlendiği bronzdan yapılma heykeliydi.³⁹

Hipodrom'daki anıtların bazılarının arkasında uzun bir geçmişleri vardı. Bronzdan yapılma, birbirine dolanmış ve her birisinin kafası farklı bir yöne bakan üç yılan heykeli iki dikilitaşın ortasındaki merkezi spinada durmaktaydı. İlk başta Yunanların Plataia Savaşında Persler karşısında kazandığı şaşaalı zaferin anısına MÖ 478 yılında, Delphoi'daki tanrı Apollon'a ithaf edilmişti. Sahibinin sürdüğü bir eşeğin bronz heykeli ilk başta Roma imparatoru Augustus (MÖ 31-MS 14) tarafından, MÖ 31 yılında Marcus Antonius ve Kleopatra'ya karşı zafer kazandığı Aktium'un yakınlarında bir yere dikilmişti. Savaşın hemen ön-

³⁸ Paton 1916-18: v. 217; Choniates 1984:285, 358-9; Bassett 2004:152-4.

³⁹ Paton 1916-18: v. 155; Choniates 1984:67-8, 285, 305, 358-62; Anonim 1995:119; Berger 2013:101-3; Freeman 2004:29-31; Janin 1964:183-94; Bassett 2004:214, 222-3.

cesinde Augustus yolda eşeğiyle giden bir adama rastlamış ve ona kim olduğunu, nereye gittiğini sormuştu. Adam Augustus'a 'Benim adım Eutychus (yani "talihli") eşeğimin adı Nikon (yani "zafer") ve Caesar'ın kampına gidiyorum' demişti. Bu cevabı duyan Augustus bunun tanrılardan gelen bir işaret olduğuna hükmetti ve şükranının nişanesi olarak bu heykelin yapılmasını emretti. Bunların her ikisi de yüzyıllar önce, kendi asıl memleketinden alınıp Hipodrom'a getirilmişti.⁴⁰

Sütunlar gibi Konstantinopolis'in klasik döneme ait heykelleri de yüzyıllar içerisinde oluşan tuhaf bilgiler içinde kendi paylarını biriktirdiler. Bunların çoğu artık 1200 yılında olmayanlarla ilgiliydi. Söylendiğine göre bir genelevin önünde tanrıça Aphrodite'nin özel bir güce sahip olan bir heykeli varmış. Ne zaman bu heykelin önünden iffetsiz bir kadın geçse onun etekleri uçuşurmuş ve iffetli kadınlar bu heykelin önünden geçerken hiçbir şekilde etkilenmezmiş. Bu heykel çok uzun zaman önce, eteği heykelin önünden geçerken havalanan bir senatör kızının emriyle paramparça edilmişti. Yılda bir kez böğüren ve böğürdüğünde felaketlerin meydana geldiğine inanılan devasa büyüklükte bronz bir öküz heykeli vardı. Nihayetinde imparatorlardan birisi bu heykelin denize atılmasını emretmişti.⁴¹ Hâlâ durmakta olan heykeller de korku, cazibe ve hurafe objesiydi ve Hipodrom'daki Kalydon domuzu için özellikle, bazı sebeplerden dolayı durum böyleydi. İmparatorun biri onun kendisinin ikinci kişiliğini temsil ettiğine inanıp kendi vücudunda güçlendirici etkisi olacağı düşüncesiyle onu birtakım yeni diş ve tenasül organlarıyla donatmıştı. Bir başkası, başkaldıran gruptan kendisini koruyacağı düşüncesiyle iç isyan esnasında heykeli sarayına taşıtmıştı.⁴²

Hipodrom her ne kadar ilgi çekici olsa da pek çok ziyaretçi için Konstantinopolis'in en hatırdâ kalan manzarası, Hagia Sophia ya da Kutsal Bilgelik olarak da bilinen Ayasofya Kated-

⁴⁰ Herodotos 1920-5: iv. 254-5; Pausanias 1918-35: iv. 443; Choniates 1984:359; Madden 1992:111-45; Bassett 2004:152-4, 213, 224-7.

⁴¹ Berger 2013:95-7. 111.

⁴² Theophanes Continuatus 1838:379; Choniates 1984:305; Mango 1963:61-2.

raliydi. Otuz iki metre genişliğinde, elli beş metre yüksekliğinde Theodosius, Arcadius ve Konstantin sütunlarından bile daha yüksek, yekpare devasa kubbesiyle bu bina Augusteion'a hükmetmekte ve denizden, çok uzak mesafedeki gemilere bile görünür bir yapıydı. Katedralin içerisindeyken boyut ve alan hissi daha da çarpıcıydı. Görünürde hiçbir destek vasıtası olmayan ve neredeyse havada yüzüyormuş hissi uyandıran kubbenin kapladığı alan o derece büyüktü.

Doğal gün ışığı kubbenin temel kısmındaki kırk küçük pencereden içeri girmektedir. Bunların yetersiz kaldığı yerde gümüş zincirlerle tutturulmuş olan ve her biri üzerinde 25 kandil barındıran yüzden fazla avize ışık vermektedir. Havariyyun Kilisesindeki gibi mozaik dekorasyon kubbenin her yerini ve nef etrafında dolanan galeriyi destekleyen kırmızı, pembe, yeşil gibi değişik renklerdeki sütunları kaplamaktaydı. Günışığı günün değişik saatlerinde değişik açılarla üsteki pencerelerden katedralin içerisine sızıp altın mozaikleri ve mermer sütunları baş döndüren bir ışıkla aydınlatmaktaydı. Bir şairin yazdığı gibi 'altın parlak bir ışık seli insanın gözünü almakta ve böylece insan güçbela bakabilmektedir.' Zemin seviyesinde de Konstantinopolis'in meşhur olduğu aşikâr zenginliğe dair birçok delil mevcuttu. Mihrap altından yapılmış olup mücevherlerle bezenip altın yaldızlı bir kanopiyle kaplanmıştı. Mihrap korkuluğu, mabet kapıları ve vaiz kürsüsü gümüşle kaplanmış ve azizlere ait pek çok ikona değerli metallerden yapılmış çerçeveler içine yerleştirilmişti.⁴³

Konstantinopolis'teki pek çok kilisede olduğu gibi Ayasofya'nın da kutsal emanetler konusunda kendisine düşen bir payı vardı ve bu kutsal emanetler önem bakımından katedrale uygun düşmekteydi. Ziyaretçiler burada Hz. İsa'nın Samaralı kadınla konuşurken üzerine oturduğu taştan kuyubaşı ve Son Yemekte kullanılan masayı görebilirlerdi. Bebek İsa'nın elbi-

⁴³ Paul the Silentiary 1894:46; Procopius 1940:16-17; Mango ve Parker 1960:237-8; Anonim 1995:125; Robert of Clari 1936:106; Anthony of Novgorod 1889:97; Choniates 1984:315; Janin 1969:455-70.

seleri ve üç Mecusi rahibinin ona hediye ettiği altın katedralin hazine odasında kilit altındaydı. Katedralin ana kapısının Hz. Nuh'un gemisinden alınan keresteyle yapıldığı söylenmekteydi.⁴⁴ Kutsal emanetler bir tarafa bırakılırsa binanın yapıldığı malzeme bile bir çeşit doğaüstü güçlere sahipmiş gibi algılanmaktaydı. Galerileri destekleyen sütunların, hastalıktan mustarip kişi tarafından ovulursa şifa verici özelliğe sahip olduğu ve yine bazı sütunların bazı özel hastalıklar için şifa kaynağı olduğu varsayılıyordu. Ana kapı üstündeki sürgülerden birinin, eğer hasta kişi ağzını ona dayarsa dropsi hastalığını iyileştirme gücüne sahip olduğuna inanılmaktaydı.⁴⁵

Katedralden ayrılıp gün ışığına ve Augusteion'un ferah genişliğine çıkan ziyaretçiler 1200 yılı civarında bölgedeki diğer cazibe merkezlerinden bazılarını aramaya çıkacaktı. Büyük ve etkileyici bir başka emperyal yapı olan Mangana'daki Aziz Georgios (Aya Yorgi) Manastırını ya da Evanjelik Aziz Luka tarafından yapıldığı iddia edilen Hz. İsa ikonasına ev sahipliği yapan Hodegoi Manastırını ziyaret edebilirler.⁴⁶ Daha küçük ve az bilinen kiliselerin bile hak ettikleri bir şöhretleri vardı. Kırk Şehitler Kilisesi, çerçevesi altın ve kıymetli taşlarla süslü bir Hz. İsa ikonasına ev sahipliği yapmaktaydı. Bir keresinde imparatorun birisine hitaben, ona hükümrانlığının yakında son bulacağını söyleyerek onu şaşkına çevirmişti. Aziz Romanos Kilisesi, Eski Ahid'de ismi geçen Peygamber Danyal'ın ve 372 yılında Hıristiyan inancından ötürü şehit edilen Got Aziz Niketas'ın istirahat-gâhiydi.⁴⁷

Pek çok ziyaretçinin zihnini kiliseler, kutsal emanetler, ikonalar ve heykeller meşgul ediyorken dost memleketlerden diplomatik temaslar amacıyla gelmiş olanlar için de oldukça geniş bir tecrübe imkânı vardı. Konstantinopolis'in zenginliği de her

⁴⁴ Munitiz vd 1997: lx-lxi; Anthony of Novgorod 1889:88; Mango 1959:60-72; Anonim 1995:120; Majeska 1984:206-7; 224-6.

⁴⁵ Robert of Clari 1936:106-7; Anthony of Novgorod 1889:90.

⁴⁶ Sullivan, Talbot ve McGrath 2014:163-5; Anonim 1995:127; Anthony of Novgorod 1889:99.

⁴⁷ Choniates 1984:183; Berger 2013:179-81.

şeyde olduğu gibi şehre dair efsanenin bir parçasıydı ve imparatorlar bunu desteklemek için ellerinden geleni yaptılar, önemli misafirleriniyse asla elleri boş geri göndermediler. Norveçli Sigurd ve maiyetindekileri tuttukları hediye yağmuru, eşi benzeri olmayan bir durum değildi. Türklerin sultanı II. Kılıç Arslan 1162 yılında Konstantinopolis'i ziyaret ettiğinde kendisine 'altın ve gümüş sikkeler, çok süslü kıyafetler, geniş ağızlı gümüş bardaklar, altın Therileles tarzında kaplar, en iyi dokuma kumaşlar ve diğer seçkin süs eşyaları' takdim edilmişti. Norman prensi Tarantolu Bohemond için bir oda altın, gümüş ve ipekli giysilerle doldurulmuştu. İtalya'dan gelen bir elçinin bir pele- rin ve yaklaşık 5 kilo ağırlığında altın sikke alması için küçük bir imada bulunması yetmişti.⁴⁶ Paranın geniş ölçüde dolaşım- da olmadığı ve altın sikkeyi çoğu kimsenin hiç göremeyeceği memleketlerden gelenler için Bizans imparatorunun bunlardan çuvallar dolusunu misafirlerinin başından aşağı boca edebilme kabiliyeti, ikonalar tıpkı konuşan ve şifa dağıtan sütunlar gibi neredeyse mucizevi bir olaydı.

Ortaçağ ziyaretçileri için Konstantinopolis'te vakit geçirmek sadece turistik bir faaliyet değil, aynı zamanda bir çeşit dini deneyimdi. Hikâyeler ve hurafelerin her birisi etraflarında gördükleri ihtişam kadar gerçektir ve bazı yönleriyle ondan daha da önemliydi. Çünkü birçok seyyah anlatısı, orada gördükleri kutsal emanetlerin ve duydukları mucizelerin basit bir listesidir. Birçoğu şehir için değil, bizzat kutsal emanetleri görmek için gelmişti ve Kudüs'e hacı olmaya giderken şehre uğramışlardı. Çok olasıdır ki gece olduğunda, şafakla birlikte Edirnekapı'dan şehre girmiş olan ziyaretçiler oradan Augusteion'a kadar yollarının üzerinde birkaç kiliseyi ziyaret etmiş ve normal ücretini vermek suretiyle orada sergilenen kutsal emanetleri saygıyla öpmüş olacaktı. Yanlarından geçtikleri abideler ve heykellerle alakalı her türden hikâyelerle hoşça vakit geçirmiş de olacaktı. Böyle bile olsa Konstantinopolis'teki harika şeylerin

⁴⁶ Liudprand of Cremona 2007:202; Komnene 2009:293-4; Choniates 1984:68.

ancak bir kısmını görebileceklerdi. Bunlardan birisinin vardı-
ğı hükümle 'ziyaretçiler her gün görebilecekleri her şeyi görüp
dönseler bile sabah yine görülecek yeni yerler olacaktı.'⁴⁹ Hep-
sini görmek bir ömre mal olacaktı.

METİN KUTUSU 1

İSİMSİZ BATILI BİR ZİYARETÇİ TARAFINDAN YAPILAN KONSTANTİNÖPOLİS TASVİRİ

Bu anlatı on birinci yüzyılın geç bir döneminde Yunanca öğrenmek amacıyla Bizans'ın başkentine gelmiş olan ismi bilinmeyen bir kişi tarafından Latince yazılmıştı.

Konstantinopolis, Asya ve Yunanistan arasında bulunan, doğu imparatorluğunun başkenti ve bütün Roma dünyası içinde en soylu şehirdir. Çoğu insan dünyadaki altın ve gümüşün üçte ikisinin orada olduğunu söyler, buna inanır. Bazıları yarısının bazıları ise üçte ikisinin Konstantinopolis'te, geri kalanının ise dünyanın diğer kalan yerlerinde olduğunu söyler. Hoş, bunlardan hangisinin daha kesin olduğu konusu böylesi şeyler üzerine kafa yormak isteyenlerin düşüneceği şeylerdir. Pek çok memleket gezmiş ve birçok yerde bir sürü şey görmüş benim gibi birisi için Kudüs'ün batısında alabildiğine uzanan topraklarda, Konstantinopolis'teki kadar çok altın ve gümüş yoktur. Buraya geldiğimde ve etrafıma baktığımda bu kadar çok harika şeyi görmekten ötürü adeta kendimden geçtim. [Önceden] görmediğim şeyleri görüyordum, yani içi altınla dekore edilmiş, çatıları kurşunla kaplanmış mermerden sayısız kilise; yine çatıları kurşunla kaplı mermerden saraylar; her türden dört ayaklı, kanatlı hayvana ait mükemmel bir biçimde ustalıkla yapılmış bronzdan ya da taştan yapılmış heykeller; ve bu şeylerin hepsini geride bırakan Yunanların Hipodrom dediği tiyatro binası

⁴⁹ Clavijo 1928:76.

ve Ayasofya Kilisesi. Tamamen ipekten mamul elbiseler giymiş binlerce adam ve yine farklı dinlerden ve dillerden pek çok insan orada görülecektir. Yunanlar burada, Ermeniler şurada, işte şu köşede Suriyeliler, o köşede Lombardlar. Vareg diye de isimlendirilen İngilizler bir başka yerde yaşamakta, Dacialılar bir başkasında, daha ötede Amalfililer. Fransızlar, Yahudiler ve Peçenekler de aynı şehir içinde kendi yerlerine sahip. Bununla birlikte Yunanlar şehrin en geniş, en iyi yerlerine ve şehrin yönetimine sahipler ve diğer ırklar onlara tabidir. Böylelikle, altın ve gümüş, mermer ve kurşun, örtü ve ipek, dünyevi büyük görkem sayesinde bu şehir dünyadaki diğer bütün şehirlerin üstünde harikulade bir şehir haline getirilmektedir. Azizlerin bedenlerine sahip olması ve hele de dünyanın hiçbir yerinde olmadığı kadar çok burada olduğuna inanılan İsa Efendimize ait kutsal emanetlerden dolayı daha da bir şanlı hale gelmektedir.

Bu şeylerden kısa ve net bir biçimde bahsedeceğim. Kurtuluşun kutsal çocuğunun sarıp sarmalandığı elbiselerin orada tutulduğu söylenmektedir. Mecusilerin sunduğu ve kulağa yaklaştırıldığı zaman bir çınlama sesinin duyulduğu ve olağanüstü bir şekilde fısıldadığı işitilen altın da orada tutulmaktadır. Bunlar Ayasofya'nın hazinesinde tutulmaktadır. Öte yandan Efendimizin Gerçek Haçının büyük kısmı, Efendimizin çarmıha gerildiği zaman kullanılan hakiki çivi, onun başına geçirilen Dikenli Taç, elinde tuttuğu kamış, ayağına giydiği terlikler, böğrünü delen mızrak, mezarının başındaki taş, havarilerinin ayaklarını yıkadığı leğen ve Kral Abgar'a gönderilmek üzere kendi eliyle kaleme aldığı mektup imparatorun sarayında tutulmaktadır. Dahası, İsa Efendimiz tarafından 5 somun ve iki balıkla doyurulan beş bin kişiden arta kalanların doldurulduğu on iki sepetin şehrin bir yerinde olduğu söylenmektedir...

Mübarek Vaftizci John'un sağ kolu oradadır ve 6 Ocak yortusunda su, onunla kutsanmaktadır. Yunanların söy-

lediğine göre mübarek Paulus'un başı orada tutulmaktadır, iki Havarinin Şehadet bayramında [yani 29 Haziran] saraydan alınıp en yüksek mertebedeki insanların da bulunduğu bir kalabalık ve ilahiler eşliğinde, papazlar tarafından sergileneneceği Havariyyun Kilisesine götürülür. Aynı gün bütün şehir halkının oluşturduğu büyük bir kalabalıkla patrik Aşai Rabbani ayinini yönetir... Mübarek havari Andreas ve onunla birlikte mübarek Evanjelik Luka'nın bedeni ve havari Paulus'un müridi şehit Timotheus'un bedeni, aynı Havariyyun Kilisesinin içindeki mihrapta yatmaktadır. Dahası kutsal mihrabın önünde Ioannes Khrysostomos ve İlahiyatçı olarak da isimlendirilen Gregoriçs Nazianzus gibi mübarek azizlerin bedenleri toprak içinde yatmaktadır. Kilisenin baş kısmında İmparator Konstantin Şapeli diye isimlendirilen yuvarlak mermer şapel içinde Konstantin, annesi mübarek Helena ile kıymetli bir porfir mezarda yatmaktadır. Daha pek çok saygıdeğer imparatorun ve patriğin mezarı bu kilisede görülür. Kilisenin büyüklüğü ve güzelliğini konuşmak için zaman yoktur. Dünyada bir başka eşi benzeri olmayan Ayasofya'dan sonra hemen ikinci sıradadır. Konstantinopolis şehrinin pek çok kilisesi içinde diğerlerine göre daha mükellef ve değerli olanları Ayasofya, Havariyyun ve Blakhernai'daki Kutsal Meryem Ana'dır.

K. N. Ciggaar, 'Une description de Konstantinopolis dans le Taragonensis 55,' *Revue des Études Byzantines*, 53 (1995):117-40; s. 119-22'den yazar tarafından çevrilmiştir.

KURUCU BABALAR

1200'de ya da Bizans döneminin herhangi bir zaman diliminde Konstantinopolis'e gelen bir ziyaretçi, geçmiş dönemin en büyük imparatorlarından ikisi olan Konstantin (306-37) ve Justinianus (527-65) hakkında birçok anlatı duymaksızın uzun bir yol gidemezdi. Bunların muhteşem mezarları Havariyyun Kilisesinde görülebilirdi fakat heykelleri şehrin her yerindeydi. Augusteion'da, Konstantin ve annesi Helena'nın heykelleri Milion kemerinden aşağı çatık kaşlarla bakıyor, Tunç Kapının tavanındaki Justinianus ve eşi Theodora'nın mozaik portreleri Büyük Saray seyrediyorlardı. Her iki imparatorun kendi adını taşıyan sütunları vardı: Justinianus'un ki Ayasofya'nın dışında ve Konstantin'in ki ise her ne kadar sütunun tepesindeki heykel artık mevcut değilse bile yine onun ismini taşıyan Forum'da bulunmaktaydı. Bu iki figür şehrin tarihinin ve ideolojisinin tam merkezindeydi. Özellikle Konstantin'e ilk Hristiyan imparator olmasından ötürü bir bakıma havarilerin on üçüncüsü gözüyle bakılmaktaydı. Neredeyse bütün uygulamalara veyahut yasaklamalara meşruiyet kazandırılmak istendiğinde onun hükmü kanıt olarak gösterilmekteydi. Örneğin Ayasofya'da muhafaza edilen ipekli cübbelere kutsal günler haricinde dokunmak yasaklanmıştı – çünkü Konstantin öyle buyurmuştu.¹ Diğer imparatorların içinde niçin özellikle bu iki imparatorun hatırasının muhafaza edilip saygı gösterildiği, Ayasofya Katedralinin güneybatı girişindeki "Güzel Kapı" diye isimlendirilen

¹ Komnene 2009:426-7; Constantinus VII Porphyrogenitos 1967:67.

kapının üstündeki mozaik panelde açıklanmaktadır (Resim 3). Panelde bu iki imparator, Meryem Ana ve Çocuk İsa'nın iki yanında dururken gösterilmektedir. Konstantin, Meryem Ana'ya Konstantinopolis şehrinin modelini sunarken Justinianus da Ayasofya'nın minyatür versiyonunu sunmaktadır. Çünkü Konstantin, Konstantinopolis şehrinin kurucusuydu ve Justinianus ise şehrin en büyük ve bilinen abidelerini şehre kazandırarak onu süsleyip güzelleştirmişti. Bu iki imparator etrafında birçok hikâye ile efsane vücut bulmuştu ve rehberler bunları ziyaretçilere anlatmaktan ancak mutluluk duyabilirlerdi. Her ne kadar bu masallar, olayların ve daha önceki yüzyılların siyasi gerçekliğinin hatırı sayılır ölçüde tahrif edilmiş halini temsil etse de Bizanslıların 1200 yılında kendilerini ve şehirlerini nasıl gördüklerine ve o zamanın realitesini saklamak, çarpıtmak ya da meşrulaştırmak için efsane ve masalları nasıl kullandıklarına dair çok şeyler anlatmaktadır.

*

Konstantin hakkında araştırma yapan yabancılara muhtemelen şunun gibi bir şeyler söylenmişti. Bir zamanlar Constantius Chlorus isminde Romalı bir general vardı. Perslerle bir barış antlaşması için müzakere yapmak üzere imparator tarafından gönderilmişti. Maiyetindekilerle birlikte Anadolu üzerinden dönerken gece konaklamak için bir handa mola vermişlerdi. Hancıya, bu önemli misafir uzaktaki evine özlem duyuyormuş gibi görünmüştü. O da nazik bir şekilde Constantius'a, gece odasına çekildiğinde kızı Helena'yı alarak avunabileceğini söylemişti. Constantius bu teklifi memnuniyetle kabul etti ama gece yarısı odanın etrafını parlak bir ışık çevrelediğinde huzuru kaçmıştı. Ertesi gün Constantius, Helena'ya imparatorluk rengi olan mor renkte, nakışlı bir harmani sundu ve hancıya bir önceki gecenin meyvesi olarak doğabilecek olan çocuğa çok iyi bakmasını söyledi. Zira yatağının üstünde parlayan sıradışı nurun, geleceğin ihtişamına dair bir işaret olduğu yönünde içinde bir sezgi vardı. Daha sonra Roma'ya doğru yola çıkmış ve zamanı geldiğinde imparator olmuştu. Bu arada Helena bir oğlan çocuğu dünyaya getirdi ve ona Konstantin [Constantinus] ismini verdi. Çocuk

RESİM 3: Konstantin ve Justinian mozaïği, Ayasofya
(Tolga Tezcan, Shutterstock.com)

handa büyütölmüştü ve ancak ilk gençlik yıllarına ulaştığında babası onun varlığından haberdar olmuştu. Her ne kadar artık evli ve birkaç tane daha çocuğı olmuşsa da Constantius yeni bulduğu çocuğıyla bir araya gelmek için onun saraya getirilmesi emrini verdi.²

İktidarın merkezine doğru hareket, Konstantin'in kariyerinde umduğu gibi sakin bir şekilde olmamıştı. Olayların Bizans versiyonunda, Konstantin'in pagan dönemde, Roma İmparatorluğunda hâlâ Olympos Dağındaki tanrılara ibadet edildiğı bir dönemde doğduğuna vurgu yapılmaktadır. Bu yeni dine mensup olanlar pagan imparatorlar tarafından düzenli olarak zulme uğruyor olmalarına rağmen Konstantin erken yaşlardan itibaren Hristiyan inancını tercih ettiğini belirgin bir şekilde göstermişti. Hikâyede anlatıldığına göre, Roma sarayında Konstantin tehlike altındaydı, çünkü imparatorun maiyetindeki kâhinler ve rahipler, bir gün Konstantin'in tanrısal bir güç elde edeceğine ve pagan tanrılara ibadeti ortadan kaldıracığına dair bir ön-

² Anonim 1996:107-11.

seziye sahipti. Bundan dolayı onu öldürmeye teşebbüs ettiler. Öte yandan Tanrı tarafından önceden tehlikeye karşı uyarılmış olan Konstantin babasının seferde olduğu Britanya'ya kaçmayı başarmıştı. Konstantin York kentine geldiğinde babasının hasta olduğunu ve ölüm döşeginde yattığını öğrenmişti. Ölmekte olan imparator pagan dininin beyhude olduğunu şimdi anlamış ve Hz. İsa'ya inanmaya başlamıştı. Bu yüzden oğlunu yatağının yanına çağırttı ve imparatorluk makamının sembolleri olan mor pelerin ile âsâyı vererek onu varisi olarak tayin etti.³ Bu olay yaklaşık MS 306 yılında meydana geldi ve Konstantin, şöhretinin en büyük kaynağı olarak ilk Hristiyan Roma imparatoru oldu. Böyle yapmakla Hristiyan kilisesini daha sonra elde edeceği hâkimiyete götürecek olan ve kendisini kısa yoldan aziz mertebesine çıkartacak sürecin içine yerleştirmiş oldu.

Konstantin'in nasıl tahta çıktığını anlattıktan sonra hikâye, onun kendisini hiçbir şekilde dindar ya da müşfik olmayan diğer Romalı yöneticilerle nasıl bir mücadele içinde bulduğunu anlatmaya devam etmekteydi. Roma, Konstantin'in akrabası olan ve Hristiyan inancına bağlı kaldıkları için insanları ölüme mahkûm etmekle ve senatörlerin eşlerini ayartmakla suçlanan, pagan bir tiran olan Maxentius tarafından ele geçirilmişti. İddialara göre Maxentius ayrıca bebekleri kesip onların iç organlarını, geleceğe dair kehanette bulunmak için kullanmaktaydı. Bu olayları duyan Konstantin, alçak Maxentius'la karşılaşmak için bir orduyla 312 yılı yaz ve sonbahar aylarında doğuya doğru sefere çıktı. Galya'yı geçtikten ve İtalya'nın kuzeyinden yürüyüşünü devam ettirip Roma'ya saldırmaya hazır bir biçimde, Tiber Nehrinin yakınında birlikleriyle kamp kurdu. Görünüş pek de parlak değildi. Maxentius daha büyük bir orduya sahipti ve kuvvetli surlar arkasında mevzilenmişti. Konstantin bir sonraki hamlesini düşünmek için çadırına çekildiğinde bir rüyet gördü. Gökyüzüne baktığında öğle güneşi şekil değiştirip bir haç şeklini aldı ve altında "Bununla fethet!" mesajı belirdi. İmparatorun aklı bunun ne anlama geldiği hususunda karışmıştı, fakat gece

³ Anonim 1996:111-13; Kazhdan 1987:212-15.

uyuduğunda Hz. İsa bizzat ona göründü ve Konstantin'e gökyüzünde gördüğü şeyin aynısını yaptırmasını, ordunun en önüne yerleştirmesini buyurdu. Hemen ertesi gün Konstantin kendisine söyleneni yaptı ve ordusunun pagan sancaklarının yerine bu yeni nişanı koydurttu.

Bu arada Roma'daki Maxentius yoğun bir şekilde kuşatmaya hazırlık yapmakla meşguldü. Yiyecek stoku yaptırdı ve Konstantin'in ilerleyişini engellemek için Tiber Nehri üzerindeki bütün köprülerin yıkılmasını emretti. İnancına bağlı bir pagan olarak Maxentius, Apollon tapınağında bulunan ve kehanetler koleksiyonu olan Sibyllini kitaplarını muhafaza eden rahiplerden tavsiye almaya çalıştı. Bir müddet düşündükten sonra rahipler, kitapların kendilerine kuşkuya yer bırakmayacak şekilde, 28 Ekimde Roma'nın en büyük düşmanının helâk olacağına işaret ettiğini söylediler. Maxentius oldukça keyifliydi, çünkü kehaneti kesin bir zaferin taahhüdü olarak yorumlamıştı. Roma'da beklemektense kutlu 28 Ekim günü dışarı çıkıp açık alanda savaşmak için Konstantin'in üzerine yürümeye karar verdi. Birliklerini Tiber Nehri üzerinde bulunan Milvius Köprüsüne getirdi. Daha önceden Maxentius'un emriyle köprü yıkıldığı için, Maxentius'un birliklerinin karşıya geçişine olanak sağlaması amacıyla geçici olarak dubalı yedek bir köprü inşa edildi.

Nehrin hemen öte yakasında, Maxentius'un birlikleri ile yeni Hıristiyan nişanlarını taşıyan Konstantin'in ordusu savaşa tuttu. Maxentius'un ordusu sayıca ikiye bir oranında üstündü, fakat Konstantin'in savaşlarda pişmiş askerlerden oluşan ordusunun dengi değildi. Birliklerinin karşı konulamaz bir şekilde nehre doğru geriye itildiğini anlayan Maxentius, ilk stratejisi olan Roma surları arkasında bir direniş gösterme planına geri dönmek için birliklerine geri çekilme emri verdi. Maalesef tek geriye kaçış rotası dubalı köprüden geçmekteydi ve panik halinde kaçışan çok sayıda asker köprü'nün yıkılmasına sebep oldu. Nehre düşen askerler akıntıya kapılıp kayboldular. Bu felakete şahit olan ve nehrin kuzey yakasında sıkışıp kalan diğer askerler savaşı bırakıp teslim oldu. Eğer canlı ele geçirilirse merhamet görme ihtimalinin çok az olduğunu bilen Maxentius, Tiber

Nehrinin karşı kıyısına yüzerek geçmeyi denedi ama o da akıntıya kapıldı ve suda boğuldu. Roma'nın en büyük düşmanının bizzat kendisinin olduğu ve kehanette bildirilenin kendi mahvı olduğu asla aklına gelmemiş gibi gözükmektedir.

Hıristiyan yazarların, askerleriyle birlikte Kızıldeniz'de boğulan Firavun'la bir karşılaştırma yapmadan edemedikleri bu zaferden sonra Konstantin muzaffer olarak Roma'ya girdi ve burada Papa Sylvester tarafından vaftiz edildi.⁴ Sonraki yıllarda ilahi lütuf, dindar Konstantin'e başarı ve zafer getirmeye devam etti. Doğu eyaletlerinde hâkimiyeti ele geçirmiş olan birkaç pagan yöneticiyle mücadele etti ve nihayet 324'te bütün Roma İmparatorluğunu kendi hâkimiyeti altında topladı. Şimdi artık tartışmasız bir şekilde, ona şöhreti getirecek olan ikinci projesine yani Konstantinopolis'in kurulmasına yöneldi. Konstantin'in yaptığı varsayılan her şeyde olduğu gibi Tanrı'nın yardım eli başlangıçtan itibaren ona kılavuzluk etmişti. Başlangıçta Konstantin, Çanakkale'nin Asya yakasında Antik Troya şehrinin olduğu bölgede yeni bir şehir inşa etmeyi planladı. Fakat Tanrı onun başka bir yeri seçmesi gerektiğini birçok kez ona belli etmişti. Bu mesajın Konstantin'e nasıl aktarıldığına dair farklı versiyonlar mevcuttu. Genellikle bu uyarının bir rüya vasıtasıyla gerçekleştiği aktarılır, fakat bir diğer varyasyonda bir zamanlar Troya şehrinin bulunduğu alanda çalışmaya koyulan işçiler, sabah uyandıklarında aletlerinin mucize eseri kaybolduğunu fark etmişlerdi. Hırsızları yakalamak için arama ekipleri gönderilmiş ve bu ekiplerden birisi kuzeyde, Haliç ile Marmara Denizi arasında Boğaz'ın Avrupa yakasında denize doğru uzanan bir kara parçasına ulaşmıştı. Malzemelerin hepsi, Byzantion kentinin yakınlarında büyük bir çukurda bulunmuşlardı. Bu görmezden gelinmesi zor bir işaretti.⁵ Konstantin bölgeyi inceledikten ve amacına uygun olduğunu anladıktan sonra ilahi yardım bir kez daha kendisine sunuldu. Konstantin Forumu

⁴ Anonim 1996:115-23; Theophanes Confessor 1997:23; Eusebius 1999:80-1; Malalas 1986:172; Kazhdan 1987:219-22.

⁵ Anonim 1996:127; Adamnan 1958:107-9; Zosimus 1982:37.

olacak yere kadar maiyetindekilerle yürüdü ve o noktada mimarlar imparatora, şehrin uzanabileceği nihai sınırın oraya kadar olabileceği bilgisini verdi. Mimarların şaşkınlığına rağmen Konstantin yürümeye devam etti ve önündeki adam durana kadar yürümeye devam edeceğini söyledi. İmparatorun yanındaki görevlilerin onun neden bahsettiğine dair en ufak bir fikirleri yoktu, çünkü kimseyi gördükleri yoktu ama ellerinden geldiğince imparatorun arkasından düşe kalka yürümeye devam ettiler. Konstantin'in takip ettiği figürün Tanrı tarafından gönderilmiş bir melek olduğu ortaya çıktı ve ilahi haberci durduğu ve imparatorun kılıcını toprağa sapladığı noktaya yeni şehrin çevre surları inşa edildi.⁶ Sonraki altı yıl içinde şehrin sokakları, meydanları ve limanları düzenlendi ve nihayet 11 Mayıs 330'da şehir renkli bir merasimle yerleşime açıldı. Artık Byzantion değişti ve kurucusunun onuruna yeni bir isim aldı: Konstantinopolis, yani Konstantin'in şehri.⁷

Daha sonraki efsanelere göre, Konstantin'in yeni şehir hakkında en çok titizlik gösterdiği iki husus vardır. Birincisi Konstantinopolis başlangıcından itibaren bir Hıristiyan metropolü olarak dizayn edilmişti. Konstantin'in şehrin herhangi bir yerinde pagan mabetlerinin yapımını yasakladığı ve halihazırda mevcut olanların yıkılmasını emrettiği söylendi. Bunun yerine o, Aya İrini gibi pek çok kilise yapmakla ve yıkılmış bir tapınağın alanı üzerine, o zamanlar dikdörtgen biçiminde ve ahşaptan bir çatısı olan ilk Ayasofya katedralinin temellerini atmakla payelendirilmişti.⁸ Daha sonraki dönemlerde yaşayan Bizanslıların zihninde onunla en çok ilişkilendirilen kilise, şehrin surlarına yakın bir noktada bulunan ve onun mezar yeri olarak yapılan Havariyyun Kilisesiydi. 1200'deki beş kubbeli yapıya göre oldukça mütevazı olan kilisenin tavanı altınla kaplı ve ana

⁶ Berger 2013:89, 145; Philostorgius 2006:24-6; Paton 1916-18: v. 85.

⁷ Whitby ve Whitby 1989:17; Malalas 1986:175; Berger 2013:33; Georgacas 1947:354-8.

⁸ Theophanes Confessor 1997:47; Socrates Scholasticus 1844:62-3; Sozomen 1846:48-9; Eusebius of Caesarea 1999:140; Berger 2013:25-9; Kazhdan 1987:235-9.

kilise binasının etrafı kemerlerle kaplı geniş bir avluyla çevriliydi. Öldükten sonra cesedinin defnedileceği mozoleyi bizzat kendisi tasarlamış ve lahitinin her iki yanında bulunan altı lahidin ortasında yer almasını emretmişti. İmparatorluğun diğer mevkilerindeki on iki havarinin naaşlarının yerlerinin tespit edilebileceğini ve boş mezarların böylelikle doldurulabileceğini umut etmişti. Böylelikle 'ruhu için onların faydalı' olacağına inanmaktaydı.⁹ Dahası, sonraları Konstantinopolis'in birçok kiliseyi barındırmasından ötürü sahip olacağı şöhretin temellerini attığı gibi yine Hristiyanlık inancıyla ilişkilendirilen kutsal eşyaların ve emanetlerin bir araya getirilmesini gerektiren bir başka eşsiz projeye başladı. İsmi taşıyacak olan forumun temellerini attığı zaman sütununun temelinde iki mahzen yapılması emrini vermişti. Buraya pek çok kutsal eşyayı yerleştirttiği söylenir. Bunların neler olduğu hususu farklı anlatılara göre değişiklik arz etmektedir, ama bu eşyaların içinde Hz. İsa'yla birlikte çarmıha gerilen iki hırsızın üzerine yatırıldığı haçlar, beş bin kişiyi doyurduktan sonra geriye kalan ve on iki sepeti dolduran yemek artıkları, Hz. Nuh'un gemisini yaparken kullandığı balta ve Hz. İsa'nın başının yağlandığı mürün taşındığı tas bulunmaktaydı. Konstantin'in artık sofu bir Hristiyan olan annesi, bu övgüye layık işe yardım etti. Hz. İsa'nın gerildiği çarmının kalıntıları olduğunu inanılan parçaların Kutsal Topraklardan gönderilmesinde, Büyük Saray'a yerleştirilmesinde ve böylece Pharos şapelindeki kutsal emanetler koleksiyonunun temelini atılmasında onun da payı oldu.¹⁰

Konstantin'in en fazla titizlik gösterdiği ikinci husus, ki rehberler dinleyicilerine bu konuda teminat vereceklerdi, kurmakta olduğu şehrin sıradan bir şehir olmamasıydı. İmparatorluğun başkenti olarak Roma'nın yerini alıp imparatorluğun en büyük şehri olacaktı. Bu da bir başkentte olması gereken bütün unsurlara ihtiyaç duyacağı anlamına gelmekteydi. Eski

⁹ Eusebius 1999:176-7; Berger 2013:29-31, 141.

¹⁰ Berger 2013:63, 79; Dagron 1984:85-97; Anonim 1996:128, 133-5; Theophanes Confessor 1997:41-2.

Roma şehrinin Senatosu vardı, öyleyse Konstantinopolis'e de bir Senato binası sağlanacaktı. Roma'da, imparatorların ikameti için Palatinus Tepesinde bir saray vardı, Konstantin de ilerde Büyük Saray halini alacak olan binaların ilkinin temellerini attı. Roma'da tekerlekli savaş arabalarının yarıştığı iki Circus Maximus vardı, Konstantinopolis de benzer bir stadyuma, yani Hipodrom'a kavuştu. Roma'da olduğu gibi Konstantinopolis'te de bir forum olacaktı, yani Konstantin Forumu. Resmi tamamen netleştirmek gerekirse Konstantin şehri 'yeni Roma' olarak dizayn etmişti.¹¹

Konstantin'in ayrıca şehrin nüfusunun ihya etmesi gerekliydi ve Romalı soylu aileleri buraya yerleşmeye teşvik etmek için her şeyi yaptı. Bir hikâyeye göre bu işe girişirken hileli bir yola başvurmuştu. On iki Romalı soyluyu Perslerle savaşması için bir sefere göndermişti. Seferden zaferle döndüklerinde Konstantinopolis'teki Büyük Sarayda onların şerefine bir ziyafet düzenledi. Daha sonra onları şehrin içine götürdü ve onlar seferdeyken Roma'daki evlerinin bir benzerini onlar için yaptırdığını söyledi. Hatta onların eşleri ile çocuklarını getirtmiş ve yeni evlerine yerleştirtmişti. Hikâyede Romalı soyluların bu beklenmedik cömertlik karşısında çok da hoşnut olmadıkları fakat bu emrivakiye boyun eğip kabul ettikleri açıkça anlatılmaktadır.¹² Bizansın gelecek kuşakları hikâyenin bu noktası üzerine hayli vurgu yaptılar, çünkü Konstantin'in ileri gelen Roma vatandaşlarını Roma'dan Konstantinopolis'e getirtmesini imparatorluk gücünün bir şehirden bir başka şehre taşınması yani *Translatio Imperii* olarak değerlendirdiler. Roma'da "seyyar satıcılar, kuş avlayanlar, piçler, ayaktakımından kimseler ve kölelerden" başka kimsenin kalmadığını iddia ettiler.¹³ Bundan dolayı Hıristiyan dünyasının imparatoru Konstantinopolis'ten başka bir yerde ikamet etmeyecekti.

¹¹ Anonim 1996:128; Socrates Scholasticus 1844:62-3; Whitby ve Whitby 1989:15-16; Theophanes Confessor 1997:46; Berger 2013:33-7.

¹² Berger 2013:39-41.

¹³ Liudprand of Cremona 2007:270; Komnene 2009:39; Psellos 1990:36-7; Kinnamos 1976:165-6; Nicol 1988:59-60.

Konstantin'in hayatına dair hikâyenin Bizans versiyonu bu noktada neredeyse son bulmaktadır. Ömrünün kalan yılları imparatorluk genelinde Hıristiyanlığı tesis etmek ve sapkın dini düşüncelerle mücadeleye harlandı. 337'de Küçük Asya'daki İzmit'te öldü ve cesedi, annesi Helena'nın önceden defnedildiği Havariyyun Kilisesindeki mozolesine gömülmek üzere Konstantinopolis'e getirildi. Mezarının hasta insanları mucizevi bir şekilde iyileştirdiğine inanılıyordu ve bu da onun azizler arasına dahil edilmesi için açık bir işaretti. Her 21 Mayıs'ta onun adına bir bayram kutlandı.¹⁴

*

İşte bu Konstantin'in hayatına ve Konstantinopolis'in kuruluşuna dair ziyaretçilere anlatılan resmi anlatıdır: Mübarek bir Hıristiyan prens tarafından vücuda getirilen, Roma İmparatorluğunun yeni başkenti olacak yeni bir Hıristiyan şehri.

METİN KUTUSU 2

KONSTANTİN'İN GEÇ DÖNEMDEKİ BİR TASVİRİ

Dokuzuncu yüzyılın orta ve geç dönemlerinde isimsiz bir yazar tarafından kaleme alınan Konstantin biyografisi, daha sonraki Bizanslı kuşakların tarihsel hafızasında onun sahip olduğu statüyü yansıtmaktadır:

“Mübarek Konstantin cesareti, aklının inceliği, hitabetteki bilgeliği, adalet duygusundaki doğruluğu, hayır işlerindeki gönüllülüğü, dış görünüşündeki uygunluk ve savaşta gösterdiği cesaret ile metanet gibi özelliklerinden ötürü her bakımdan seçkin bir adamdı. Barbarlar arasında büyük bir üne sahipti ve kendi ırkı içinde bir benzeri yoktu, dürüstlük yönünden sağlam ve sarsılmaz biriydi. Dahası görünüş ve güzellik bakımından hem en usturuplu hem de en yakışıklı kişiydi. [Yüzünde] hoş bir ifadeye, orantılı bir boy ve endama sahipti, ne uzun ne de

---

¹⁴ Anonim 1996:141-2; Berger 2013:35; Choniates 1984:244; Nicol 1988:55.

kısaydı; omuzları biraz genişti ve boynu kısa, sağlıklı bir ten rengi vardı; saçları çok gür değildi ve çenesi tüysüzdü ve yüzünün birçok yerinde sakalların çıkmasına pek fırsat vermezdi; burnu gaga şeklindeydi ve çehresi bir aslanınki gibi keskin bakışlı bir görünüme sahipti; vücut kılları doğal sarımsı kahverengi bir renge sahipti; bütün düşmanlarının karşısında zaferi dua ile elde etti.

Frank Beetham (çev.), S. N. C. Lieu ve D. Montserrat (ed.), *From Constantine to Julian: Pagan and Byzantine Views*, London ve New York: Routledge, 1996:115. Taylor and Francis Group'un izniyle alınmıştır.

Bu, Konstantin'in kendi zamanından ve ondan önceki dönemlerden deliller ileri sürüldüğünde her zaman tutar bir yanı olmayan, öte yandan tamamen kurmaca da olmayan, olaylara dair anlatılan versiyonlarından biriydi. Bu anlatıda hikâyedeki üç hususun çarpıtılma eğilimi vardır. Yunan şehri Byzantion'un Konstantin doğmadan önce neredeyse bin yıldır mevcut olduğu ve Konstantinopolis halini almadan önce kendisine has önemli bir geçmişi olduğu gerçeğini görmezden gelmişti. Efsane ayrıca Konstantin'in yaptığı işlerin arkasındaki itici gücün Konstantin'in Hristiyanlık inancı olduğu hususunu da fazlaca abartmıştı. Belki de en önemlisi, Konstantinopolis'in kuruluşunun imparatorluk merkezi olarak Roma'nın yerini alması için yapıldığı fikri üzerine çok fazla vurgu yapılmıştı.

Daha sonraki yüzyıllarda yaşayan Bizanslılar, Konstantinopolis'in vücut bulacağı alanda Byzantion'un uzun bir süredir mevcut olduğunun gayet iyi farkındaydı, fakat şehrin daha önceki tarihi hakkında genellikle ya kafaları karıştıktı ya da ona ilgi göstermediler. Kimileri Byzantion'un Byzas denilen birisi tarafından kimileri de Zeuksippos denilen birisi tarafından kurulduğunu iddia etmişlerdi. Başkaları da şehrin kurucusu olarak Byzas ve Antes'i göstermekteydi ve şehrin isminin bu iki kişinin isminden türediğini ileri sürdüler, ama bu muhtemelen

şehrin ismi üzerine yapılan hayal ürünü bir oyundan başka bir şey değildir. Dördüncü bir rivayet ise şehrin kuruluşunu Byzas'a bağlamaktadır, fakat bu hususta karısı Phidaleia'ya olan büyük borcunu da kaydetmektedir. Byzas, Odryses ismini taşıyan şehrini kurar kurmaz İskitlerin kralı çok güçlü bir orduyla şehrin üzerine çullandı. Phidaleia'nın bu kriz karşısında verdiği cevap bulabildiği bütün yılanları toplayıp surların üzerinden İskitlerin üzerine savurmak oldu ve İskitler panik halinde geri çekildiler. Onun bu kahramanlığı yüzyıllar sonra Konstantinopolis'te hâlâ durmakta olan Byzas ve Phidaleia'nın heykellerinde abideleştirilmişti.¹⁵

Efsaneler ve destanlar bir yana, antik dönem kaynaklarına göre Byzantion'un MÖ sekizinci ya da yedinci yüzyıla kadar uzanan bir geçmişinin olduğu açıktır. Şehir, Yunanların yerleşmek için yeni topraklar bulmak amacıyla gemilere binip dört bir yana uzun yolculuklar yaptıkları zamanlarda, Atina yakınlarında kurulu bir şehir olan Megara'dan gelen bir grup kolonici tarafından kuruldu.¹⁶ Hiçbir zaman kendi başına, bağımsız önemli bir güç olmasa da Byzantion yüzyıllar boyu, bölgede büyük imparatorluklar hâkimiyet için birbiriyle mücadele ederken, bağımsızlığı güvencesiz olan bir kent devleti olarak varlığını yüzyıllar boyu sürdürdü. MÖ 512 yılı civarında Byzantion'u ilk istila eden Perslerdi. MÖ 478'de Spartalı Pausanias komutası altında birleşik bir Yunan donanması bölgeye geldiğinde Perslerin hâkimiyeti son buldu. Daha sonra MÖ beşinci yüzyılda bir deniz imparatorluğu olarak bölgeye hâkim olan Atinalılar ortaya çıktı. Bizanslılar daha önceleri egemen güç olacağı düşünülen tarafla anlaşmışken MÖ 411'de Peloponnesos Savaşının gidişatına bakarak bu sefer Spartalılarla ittifak kurdular.¹⁷ Roma'nın gittikçe büyüyen gücüyle karşılaştıklarında yine benzer şekilde hareket

¹⁵ Paton 1916-18: v. 194-7; Malalas 1986:174; John Lydus 1983:245; Berger 2013:5-13, 21; Anonim 1996:126; Procopius of Caesarea 1940:56-7; Gregoras 1829-55: i. 305; Georgacas 1947:348-53; Dagron 1984:62-3, 79-80.

¹⁶ Strabon 1917-32: iii. 280-5.

¹⁷ Herodotos 1920-5: iii. 26-7, 153, 173; Thukydides 1928-35: i. 160-1 ve iv. 330-1.

ettiler. MÖ 150'li yıllarda Bizanslılar, Romalılarla bir anlaşma imzaladılar. Bu anlaşmaya göre yıllık belli bir vergi ödemeleri halinde devletlerinin bağımsız statüsünün devam etmesine izin verilecekti.¹⁸ Verdikleri kararın doğru olduğu ortaya çıktı, çünkü bu anlaşma *Pax Romana* altında Bizanslılara MS üçüncü yüzyılın başlarına kadar uzun yıllar boyu refah ve zenginlik sağladı. Bu tarihte Bizanslılar iç savaşta yanlış tarafı seçtiler ve şehir İmparator Septimius Severus (193-211) tarafından kuşatılarak ele geçirildi. Severus zafer elde etmesine rağmen alicenap birisiydi ve sonrasında Byzantion'a halk hamamlarla şehrin ilk Hipodrom'unu yaptırdı. Fakat stadyumu tamamlayamadan Roma'ya geri dönmesi icap etti. Aslında Konstantin'in inşa ettirdiği Hipodrom, bu ilk hipodromun tamamlanmış ve genişletilmiş halidir ve Byzantion'un MS 324'ten çok önce müreffeh bir şehir olduğunun anımsatıcısıdır.¹⁹

Bizans efsanesinin bir diğer şüpheli unsuru ise Konstantin'in Hristiyanlığıydı. Konstantin'in daha sonraki dönemlerde biyografisini yazanların ileri sürdüğü gibi Konstantin'in ilk gençlik yıllarından itibaren Hristiyan inancına bağlı olduğu iddiasını destekleyen o döneme ait herhangi bir kanıt yoktur. Konstantin'in 306'da tahta çıktıktan sonra düzenlediği Britanya seferinde bastırdığı ilk sikke üzerinde pagan tanrıları Mars ve Apollon'un temsillerini taşır. Dahası Constantius Chlorus'un, taht üzerinde daha fazla hak sahibi olan meşru çocukları varken, imparatorluk makamına sadece Hristiyan olduğu için Konstantin'i varis olarak gösterdiğine dair anlatının doğruluğu çok şüphelidir; bu anlatı büyük olasılıkla Konstantin'in tahta geçişinin yasal olmayışını örtbas etmek için uydurulmuştur. Dördüncü asrın ilk yıllarında İmparator Diocletianus (284-305) Tetrarşi ya da dörtlü yönetim diye bilinen bir sistemi başlatmıştı. Bu sisteme göre imparatorluğun batı yarısında bir ve doğu kısmında bir olmak üzere iki kademli imparator olacaktır. Her imparatorun yanında ona yardım edecek ve ölürse onun

¹⁸ Tacitus 1931-7: ii. 406-7.

¹⁹ Malalas 1986:155; Berger 2013:23-5, 37.

yerine başa geçecek bir yardımcı imparator ya da Caesar'ı olacaktı. Constantius Chlorus imparatorluğun batı kısmındaki kıdemli imparatoru ve 306'da öldüğünde onun yerine yardımcı imparator/Caesar olan Severus geçmeliydi. Severus'a rağmen babasının birlikleri tarafından kendisinin imparator ilan edilmesine ses çıkarmayan Konstantin, teknik manada tahtı gasp eden kişiydi.

312 yılında Milvius Köprüsünde Maxentius'a karşı elde ettiği zafere kadar Konstantin'in Hristiyan Kilisesine karşı bir ilgi duyduğuna dair o döneme ait bir kanıt yoktur. 313 yılında Hristiyanlara uygulanan zulmü sona erdiren bir ferman yayınladı ve Hristiyan piskoposlarla dostane yazışmalara başladıktan sonra kiliselere kamu hazinesinden yardımlar yapmaya başladı. Fakat temkinli hareket etmeye devam etti. 312 yılında papa tarafından vaftiz edildiği efsanesi bariz bir biçimde doğru değildir çünkü o dönemin kaynakları Konstantin'in ancak ölüm döşeginde iken vaftiz edildiğini göstermektedir. Dahası, sonraki efsaneler ne söylerse söylesin, Konstantinopolis kurulduğundan itibaren safi bir Hristiyan şehri değildi. Konstantin biri tanrıların anası Tanrıça Rhea'ya ve öteki Roma Şans Tanrısına [Fortuna] ithafen iki tapınak inşa ettirmiş gibi görünmektedir. Konstantinopolis'e Hristiyanlık için önemli kutsal emanetleri getirtmiş olabilir ama öte yandan Delphoi Tapınağındaki Apollon mabedinde bulunan, Apollon rahibelerinin üzerine çıkıp kehanetlerini duyurdukları üç ayaklı sehpayı da getirtmişti. Hristiyanlar aynı zamanda Konstantin'in bu üç ayağı halkın alay konusu olsun diye getirttiğini iddia ettiler, fakat bu, şehrinin pagan diniyle ilintili her şeyden temizlemek istediği iddia edilen birisi için tuhaf bir hareketti.²⁰

Son olarak efsanede iddia edildiği gibi Konstantin'in Konstantinopolis'i Roma İmparatorluğunun yeni başkenti olarak planladığı hiçbir şekilde kesin değildir. Bu olaylara daha yakın tarihte yaşayıp yazarlar, özellikle de Konstantin'in Hristiyan

²⁰ Zosimus 1982:38; Berger 2013:101; Eusebius 1999:143; Socrates Scholasticus 1844:63; Krautheimer 1983:60-1.

kilisesine yaptığı lütûflara üzülen ve bilhassa Olympos Dağındaki tanrılara ibadet etmeyi bıraktıkları için onun ve ondan sonra gelenlerin imparatorluğun yıkılmasına sebep olduklarını düşünen paganlar onun kararı hakkında başka türlü yorumlar yapmaktadır. Bu hayli tarafgir ve hoşnutsuz yazarlar alelacele bir şekilde yapıldıkları için kısa bir süre sonra dökülmeye başlayan ve bundan dolayı yıkılmak zorunda kalınan bu kadar çok sayıda binayla yeni şehri güzelleştirmek için muazzam miktarda para harcanmasının ardında sadece aşırı gururun olduğunu iddia ettiler. Bu bakış açısına göre Konstantin, Konstantinopolis'i kurmuş ve sırf özel durumlarda Hipodrom'da onu alkışlayacak bir şakşakçı topluluğu hazır bulunsun diye şehre nüfus sağlamak için binlerce insanı şehre taşımıştı. Bir başka pagan görüşe göre imparator işlediği cürümlerden ötürü bu şekilde davranmıştı. Konstantin kendi öz oğlu Crispus'u, üvey annesi ve Konstantin'in ikinci eşi olan Fausta'yla ilişkisi olduğundan şüphelendiği için öldürtmüştü. Fausta, Crispus'un ölümü üzerine açktan yas tutunca Konstantin ondan da kurtulmaya karar verdi. Bunu ise aşırı sıcak bir hamamda, ölene kadar onu kilit altında tutarak yapmıştı. Bu iki cürmün azabıyla kıvranan Konstantin, ona bu iğrenç suçlardan tamamen aklanma sözü veren tek din olan Hıristiyanlığa geçmişti. Bununla beraber herkesin ona kınayan bakışlar fırlattığı Roma'da kalmanın imkânsız olduğunu anladı ve onu suçlayan bakışlardan uzak bir yerde kendisine ikâmetgâh olarak Konstantinopolis'i kurmaya karar verdi. Gelecek Bizanslı kuşaklar bu hikâyeden haberdardı, fakat Konstantin'in idamlar gerçekleştikten sonra acı acı pişmanlık gözyaşları döktüğünü ve onların ölümünden ötürü kefareti ödemiş için Fausta ve Crispus'un heykellerini diktirdiğini iddia ettiler.²¹

Bu pagan efsane çok da ciddiye alınmamalıdır. Konstantin, Konstantinopolis'in kurulması faaliyetine Fausta ve Crispus'un idam ettirmeden çok önce başlamıştı ve bundan dolayı onun suçluluk duygusu bu işe girerken olsa olsa bir dürtü olarak etkili olmuştur. Diğer taraftan sonraki dönem Hıristiyan gele-

²¹ Sardisli Eunapius 1952:383; Zosimus 1982:36-8; Berger 2013:115-17.

neğinin anlattıkları da, yani Konstantin'in faaliyetleri tam olarak Konstantinopolis'in Roma'nın yerini almak için kurulduğu manasına gelmediği için de aynı ölçüde şüphelidir. Konstantin yeni şehrin temellerini muazzam bir büyüklükte olacak şekilde atmış ve şehre bir Senato binası ile Roma'da bulunan binaların benzerlerini yaptırmışsa da görünüşe bakılırsa bu yeni kurulan şehri, Roma'nın ardından ikinci sıraya koymuş gibi görünmektedir. Senato üyelerini Konstantinopolis'e yerleşmeye ikna etmek için sarf ettiği bütün çabaya rağmen, onun dediğini yapanlara *clari* (ayrıcalıklı) unvanı verilirken Roma'dakilere *clarissimi* (en ayrıcalıklı) unvanı verilmişti.²²

Burada başka bir neden daha olabilirdi. Bir süredir imparatorluğun geniş ve saldırılara açık sınırları ciddi baskı altındaydı. Kuzeyde, Ren ve Tuna sınırları Germen kabilelerin akınları karşısında savunmasızdı. Doğuda yeniden ayağa kalkan Pers İmparatorluğu sürekli olarak Roma'nın hâkimiyeti altındaki Suriye'nin zengin şehirlerine saldırıp onları işgal etmekle tehdit ediyordu. Bu şartlarda daha önceki yüzyıllarda olduğu gibi imparatorlar uzun süre Roma'da ikamet edemiyorlardı, çünkü imparatorluğun başkenti saldırı tehdidi altındaki sınırlardan çok uzaktaydı. Bunun yerine imparatorlar dördüncü yüzyılın başlarından itibaren imparatorluğun batı kısmında Milano, Ravenna ve Trier'den, doğu kısmında ise Antakya ve İznik'ten faaliyet yürütme eğilimi içine girdiler. Konstantin'in yeni şehri inkâr edilemez avantajlara sahipti. Avrupa ve Asya kıtalarının birbirine en yakın noktasında, Boğaz'ın en dar geçiş yerinin 500 metre olduğu bir alanda bulunuyordu. Antik dönemlerden beri bölgenin bu özelliği çok iyi değerlendirilmişti, hatta Pers kralı Darius MÖ beşinci yüzyılda birliklerini Asya'dan Avrupa'ya geçirmek için Byzantion'a yakın bir noktada gemilerden bir köprü inşa ettirmişti. Şehir ayrıca Karadeniz'e geçiş noktasına da hâkim bir yerdeydi.²³ Konstantin hem Tuna hem de doğu sınırlarına hızlı bir şekilde

²² Anonim, Valesianus, Ammianus Marcellinus içinde 1935-9: iii. 526-7.

²³ Herodotos 1920-5: ii. 289-91; Yaşlı Plinius 1938-62: ii. 174-5; Ovidius 1937:50-1; Dagron 1974:43-7; Krautheimer 1983:45.

sefer düzenleyebileceği ya da Anadolu'nun kuzey sahilleri boyunca gemiyle gidip Armenia'ya ulaşabileceği bir ileri üs sahibi olmayı istemiş olabilir. Bu yeni Hristiyan başkenti efsanesine göre hayli yavan bir açıklama olabilir ama çağdaş kanıtlar göz önünde bulundurulduğunda bu daha iyi bir açıklamadır.

Ancak Konstantin'in 337'de ölümünden sonraki yüzyılda Konstantinopolis tartışmasız bir şekilde Hristiyan şehri hüviyetini kazandı ve Roma İmparatorluğunun doğu kısmının hükümet merkezi mertebesine yükseldi; daha sonraki yüzyıllarda da onu betimleyecek ihtişamı kazanmaya başladı. Şehrin Hristiyanlaşması ile imparatorluk genelindeki Hristiyanlaşmayla paralel bir şekilde devam etti. Kısa süreliğine imparatorluk tahatında oturan Julianus (361-3) hariç Konstantin'den sonraki bütün imparatorlar Hristiyandı ve bu kaçınılmaz olarak din değiştirmeleri cesaretlendirdi. Dördüncü yüzyıl ilerledikçe Hristiyanlık kademeli olarak imparatorluğun resmi dini haline geldi ve dördüncü yüzyılın sonunda pagan tapınaklar ya zorla kapatıldı ya da yok olmaya yüz tuttu. Konstantinopolis söz konusu olduğunda dördüncü yüzyılın ortaları itibariyle nüfus büyük bir çoğunlukla Hristiyandı. Şehre gelen ziyaretçilerden birisi, pazardan ekmek satın alacağınız kişiden dahi teslisi oluşturan üç unsurun arasındaki ilişki hakkında bir nutuk dinlemeden ekmek satın almanın mümkün olmadığından şikâyet etmişti.²⁴ Hristiyan imparatorlar artık şehirdeki pagan mabetlerini yıkmak ya da başka amaçlarla kullanılacak şekilde değişiklik yapmak hususunda kendilerini güvende hissetmekteydiler. Aynı zamanda kilise kentin gittikçe artan politik öneminin farkına vardıkça önemli bir kilise yönetim merkezi haline de geliyordu. Kilisenin 381 yılında toplanan İkinci Ekümenik Konsilinde, orada bulunan delegeler tarafından, şehrin Yeni Roma olmasından ötürü Konstantinopolis patriğinin 'itibar üstünlüğü' yönünden bundan böyle Roma'daki Papadan sonra gelmesine karar verildi. 450'li yıllardan itibaren Konstantinopolis Piskoposu da Roma, Antakya, İskenderiye ve Kudüs piskoposları gibi patrik unva-

²⁴ Nyssalı Gregorius 1863:557.

nını taşıdı. Yine de Konstantinopolis, bu diğer dört patriklikle karşılaştırıldığında bir dezavantaja sahipti. Konstantin her ne kadar aziz mertebesinde olsa dahi, şehrin havarilerden bir ya da birkaçıyla bir bağlantısı olduğunu iddia edemezdi. Kudüs ve Antakya kiliseleri Aziz Petrus tarafından kurulmuştu ve İskenderiye'deki kiliseyi iddiaya göre Aziz Marcus kurmuştu. Roma ise kurucusunun iki havari, yani Aziz Petrus ve Aziz Paulus olduğunu iddia edebilirdi. Sonraki yüzyıllarda Bizanslılar özgün bir biçimde bir başka efsane geliştirdi. Söylendiğine göre Aziz Andreas Byzantion'u ziyaret etmiş ve kiliseyi kurmuştu. Böylece Konstantinopolis, Hristiyan kilisesinin diğer dört büyük merkeziyle aynı konuma sahip olmuş oldu.²⁵

Aynı şekilde esas amacı her ne olursa olsun, Konstantin'in ölümünü takip eden yıllarda şehir hızla bir başkente evrildi. Dördüncü ve beşinci yüzyıl boyunca imparatorluğun yönetimi genellikle iki ya da daha fazla imparator arasında bölüşüldü. Örneğin 395'te I. Theodosius'un oğlu Arcadius imparatorluğun doğu kısmını yönetirken onun küçük kardeşi olan Honorius, Ravenna'dan imparatorluğun batı kısmını yönetti. Doğu kısmını yönetenler saray ahalisiyle birlikte daimi olarak Konstantinopolis'te ikamet etme yönünde eğilim gösterdiler ve bu imparatorlardan birçoğu imparatorluk dönemlerinin tamamını, imparatorluğun herhangi başka bir bölümüne gitme ihtiyacı hissetmeden Konstantinopolis'te geçirdiler. İmparatorun ve onun saray halkının mevcudiyeti kaçınılmaz olarak himaye ve ticaret imkânlarından faydalanmak isteyenleri yerleşimci olarak şehre çekti ve şehrin nüfusu hızla arttı. 337'de şehirde yaşayan insan sayısı 90.000 iken dördüncü yüzyılın ikinci yarısında Konstantinopolis'te yaşayanların sayısı tahminen 200.000 ile 300.000'e ulaştı. 450 yılı itibarıyla bu sayı yarım milyon civarında da olabilirdi.²⁶ Pagan Zosimus nüfusta yaşanan bu hızlı artışı o bildik, iğneleyici tarzıyla şu şekilde kaydetmişti:

²⁵ Malalas 1986:187; Stevenson 1989:117, 362; Dagron 1974:46, 54, 458, 480; Dvornik 1958:138-80.

²⁶ Jacoby 1961:81-109; Allen 1979:10; Dagron 1974:55-60, 524-5.

"Konstantinopolis'in boyutları açık ara en büyük şehir olacak ölçüde büyümüşü ve bundan dolayı müteakip imparatorların çoğu orada yaşamayı tercih etti. Sonuç olarak dünyanın dört bir yanından gelen çok fazla sayıda, olur olmaz insanı kendisine çekti; askerler ve memurlar, tüccarlar ve diğer meslek erbabı. Bundan dolayı Konstantin'in yaptırdığı surlardan daha geniş bir alanı içine alan yeni surlarla şehri çevirdiler ve binaların birbirine öyle yakın inşa edilmesine izin verdiler ki evin içinde sokak da kalabalık oluyordu; insan ve hayvan yoğunluğu yüzünden sokakta yürümek tehlikeliydi. Surların çevresindeki su hendeğinin büyük kısmı kazıklar batırılarak karaya dönüştürüldü ve bunlar üzerinde dahi büyük bir şehri doldurmaya yetecek sayıda binalar inşa edildi."²⁷

Konstantinopolis'in gittikçe bir başkent olarak görünmesinin tek sebebi sadece imparatorun varlığı ve nüfusunun büyüklüğü değildi. Burada hüküm süren imparatorlar da şehrin bu şekilde görünmesi amacıyla onu güzel binalarla süslemek zahmete girdiler. Konstantin temelleri atmıştı ama o öldüğünde şehrin çoğu yeri şantiye halindeydi. Örneğin şehrin katedrali Ayasofya'nın yapımına başlanmıştı ama ancak oğlu ve varisi olan II. Constantius (337-361) zamanında, 360 Şubatında tamamlanıp kutsanmıştı. Konstantin'in gömüldüğü Havariyyun Kilisesi ancak 370 yılında tamamlanıp kutsanmıştı.²⁸

Konstantinopolis 1200'deki özelliklerini taşıyacak halini almaya ancak bir sonraki imparator zamanında başlamıştı. Aslen İspanyalı olan I. Theodosius kariyerinin ilk kısımlarını imparatorluğun batı kısmında askerlik yaparak geçirmişti ve 379 Kasımında Doğu imparatoru olarak Konstantinopolis'e ayak basmadan önce muhtemelen şehre hiç gelmemişti. Buna rağmen yeni başkente, siyasi rolüne layık bir görünüm kazandırmanın önemini anlamıştı. Konstantinopolis'in en büyük kent meydanı olan Theodosius Forumunun temellerini atan oydu. Forumun yapımı 386 ve 393 yılları arasında gerçekleşti ve Theodosius

²⁷ Zosimus 1982:39.

²⁸ Whitby ve Whitby 1989:34, 48.

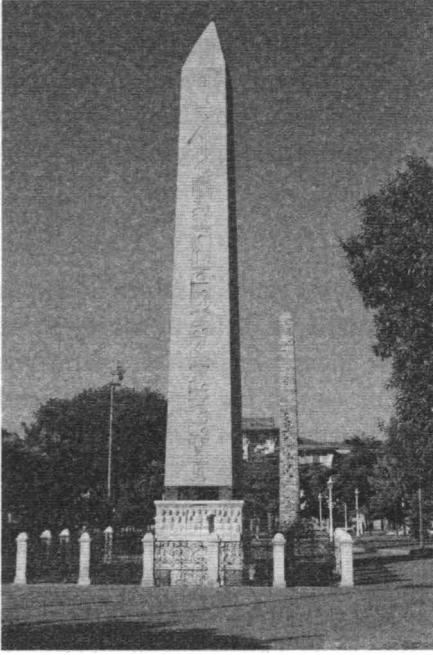
meydanı uzun bir sütun, bir zafer takı ve atlı heykelle donattı. Theodosius'un ayrıca daha sonra Kara Surlarına Altın Kapı olarak dahil edilecek olan bir başka zafer takını diktirdiği söylenir. Theodosius ayrıca Hipodrom'un ortasındaki hat üzerine Mısır Dikilitaşını ekleyerek kalıcı bir iz bıraktı (Resim 4).

Bu dikilitaş aslında firavun III. Thutmosis (MÖ 1549-1503) tarafından, Suriye'de kazandığı zaferin anısına yaptırılmış ve yüzyıllar boyu Teb'in karşısındaki Deyrel Bahrî'de [Luksor] kalmıştı. 800 ton ağırlığındaki anıt imparator Julianus'un emriyle Mısır'dan getirtilmişti. Anıt yolculuk esnasında bir şekilde üçte birlik kısmını kaybetmişti. Theodosius dikilitaştan geriye kalanları Konstantinopolis'in güney kıyılarından birkaç yıl kalacağı yere taşıtmıştı. Daha sonra üzerinde onu ve ailesini Kat-hisma'dan savaş arabası yarışlarını seyrederken gösteren tasvirlerin olduğu mermer bir sütun kaidesi üzerine yerleştirtti. Londra'daki Kleopatra'nın İğnesi' ve Paris'teki Luksor Dikilitaşı gibi Theodosius'un Mısırlılara olan merakı, *arriviste* [sonradan görme] başkentini artık geçmişteki büyük uygarlıklarla aşık atacak seviyede olduğunun bir işareti olarak işlev görüyordu. Konstantin'in din konusundaki ikircikli tavrının aksine dindar bir kişilik olan Theodosius, Konstantinopolis'in dini yaşamını unutacak kadar dünyevi şan konusunda takıntılı birisi değildi. Şehrin hemen dışında Hebdomon mahallesinin bulunduğu batıya doğru uzanan alanda yeni bir kilise yani Vaftizci Aziz Ioannes Kilisesini inşa ettirdi.²⁹

Konstantinopolis en meşhur klasik anıtlarını Konstantin döneminden sonra, yani ondan sonrakiler sistemli bir şekilde başkenti süslemek amacıyla imparatorluk genelindeki şehirlerde bulunan kıymetli eserleri araştırıp onları şehre naklettikleri zaman kazandı. Roma, Lysippos'un yaptığı ve MÖ 209 yılından beri Roma'da Capitolinus Tepesinde duran devasa dalgın Her-

* 19. yüzyılda Mısır'daki Heliopolis'ten Londra'ya taşınıp Westminster'a yerleştirilen dikilitaşa halk arasında verilen isim -ed.n.

²⁹ Whitby ve Whitby 1989:49-50, 54-5; Theophanes Confessor 1997:107; Bassett 2004:152-4; Freely ve Çakmak 2004:42-7; Van Millingen 1899:63, 338-9; Janin 1964:446-9.

RESİM 4: Hipodrom'daki Theodosius Dikilitaşı (Waj, Shutterstock.com)

cules (Herakles) heykelini kaybetmiş, heykel nihayetinde Hipodrom'da yerini almıştı.³⁰ Altın Kapı üzerindeki filler ve Hipodrom kapısının üzerindeki bronzdan dörtlü at heykeli, II. Theodosius (408-50) zamanında şehre geldi. Konstantin Forumundaki Athena ve Hera heykelleri ile Hipodrom'daki diğer heykellerin bu dönemde Konstantinopolis'e getirildikleri varsayılmaktadır. Dikilitaş gibi bu anıtların da getirilme amacı yeni kurulmuş bir şehir olarak Konstantinopolis'in sahip olmadığı antik döneme ait olma prestijini şehre sağlamaktır.³¹

Konstantin'in asıl amacı her ne olursa olsun, 450 yılı itibarıyla Konstantinopolis bir Hıristiyan şehriydi ve Roma gittikçe takatten düşerken ve saldırılara karşı korumasız hale gelirken Doğu Roma İmparatorluğunun başkenti oldu. Dahası şehir

³⁰ Hieronymus 1956:232; Yaşlı Plinius 1938-62: ix. 156-9; Strabon 1917-32: iii. 107; Berger 2013:77; Bassett 2004:152-4.

³¹ Berger 2013:91, 101, 109; Krautheimer 1983:50-5; Bassett 2004:219-22.

buna uygun görünmekteydi ve I. Theodosius'un nedimlerinden biri, Konstantin'in şehrini güçbela tanıyabileceğini iddia edip böbürlenmişti. Hiç şüphesiz efendisinin gözüne girmek için abartmaktaydı ama Konstantinopolis'in Hristiyan dünyasının en büyük şehri olacağı sürecin yeni başladığı konusunda haklıydı.³²

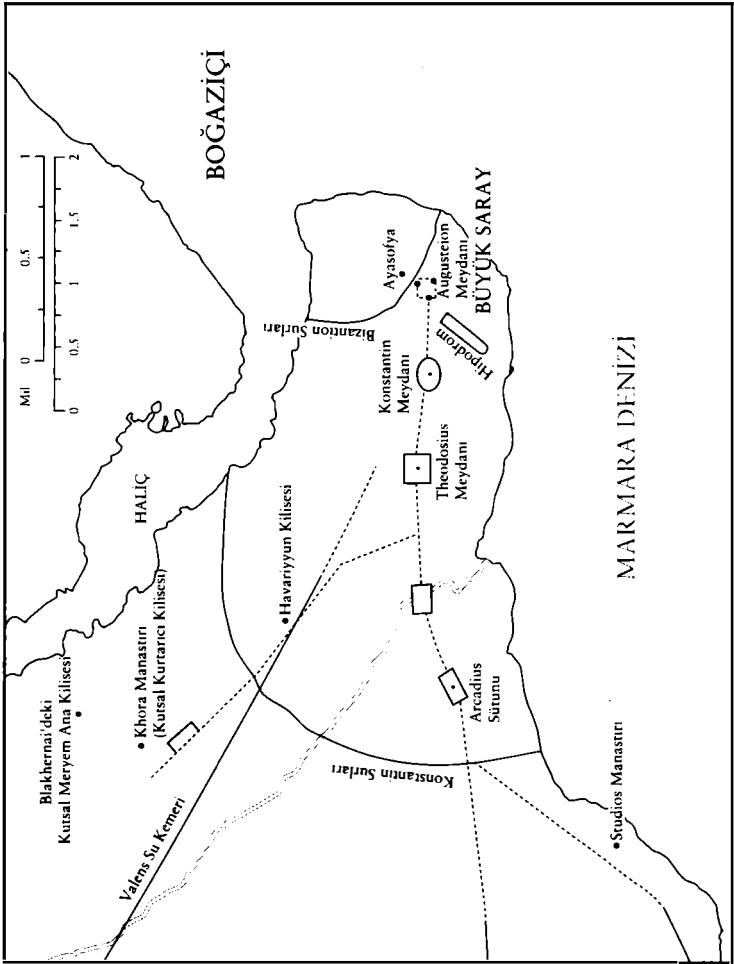
*

Ayasofya'daki mozaikte resmedilen iki imparatora dönersek Justinianus, Konstantin'e göre daha az belirgin bir figürdür ama Ayasofya'yı inşa ettirmesi Bizans başkentini çevreleyen destanlar ağı içerisinde ona çok saygın bir yer elde etmesini sağladı. Konstantin'in orijinal katedrali 404'teki yangında kül oldu ve benzer bir tasarımla yeniden inşa edildi.³³ Bu da 532'deki yangında tamamıyla yandığında Justinianus onun basit bir şekilde yeniden inşa etmekle yetinmedi; bunun yerine mimarları Trallesli Anthemius ve Miletoslu Isidoros'un eski bazilikayı öncekinden oldukça radikal bir biçimde farklı olarak dörtgen bir yapı ve devasa bir kubbeye inşa etme tekliflerini kabul etti. İnşaat çok hızlı bir şekilde ilerledi ve beş yıl on aylık bir çalışma neticesinde katedral tamamlandı. Katedral ilk andan itibaren 'göklerle yarışacak derecede yükseklerde süzülmesiyle' övmekteydi. Yıllar geçtikçe insanlar Ayasofya'nın varlığı yanında yaşadıkça bu derece eşi benzeri olmayan genişlikte ve böylesine yüksek bir kubbeye sahip bir yapının, yalnız insan elinden çıkmış olabileceğine inanmayı gittikçe zor bulmaya başladılar. Ziyaretçileri en çok hayrete düşüren şey kubbenin neredeyse gökte yüzüyormuş gibi görünmesiydi. Görünürde hiçbir destek vasıtası yoktu. Hiç kimse böylesine büyük bir kubbenin ilahi bir yardım olmaksızın ayakta kalabilmesini kabul edemiyordu ve bir şekilde göklere tutturulmuş olmalıydı.³⁴ Böylelikle kaçınılmaz olarak efsaneler yayılmaya başladı.

³² Themistius, Van Millingen 1899 içinde 42.

³³ Zosimus 1982:111-12; Whitby ve Whitby 1989:59, 64.

³⁴ Procopius 1940:13, 21.

HARİTA 2: MS 400'lü yıllarda Konstantinopol'ün haritası.

Rehberlerin yeniden nakledecekleri üzere, İmparator Justinianus daha büyük binalara yer açmak amacıyla civardaki evleri ve mülkleri satın alarak bölgeyi temizlemek için çalışmaya başladı. Anna isminde bir dul kadın mülkünü her ne fiyata olursa olsun satmayı reddetti. Adaleti seven ve kötülükten nefret eden imparator bizzat gelmek zorunda kaldı ve öldüğünde

onun katedralin içine gömüleceğine söz vermek suretiyle mülkünü ona satması için yalvardı. Hiçbir masraftan kaçınılmadı. İmparatorluğun dört bir yanından renkli mermerden sütunlar getirtildi ve komünyon ayininde kullanılacak eşyalar ve kandiller için bol miktarda altın ve gümüş kullanıldı. Konstantin gibi Justinianus da yeni binayı donatmak için Hz. İsa'nın Samaralı kadınla konuştuğu kuyu başı gibi kutsal emanetleri getirtti. Onlardan önce Konstantin'de olduğu gibi Justinian ve mimarları da ilahi yardıma nail olmuştu. Binanın dizaynı, belki de Konstantin'e surların sınırları hususunda rehberlik eden melek tarafından Justinianus'a bildirilmişti. İnşaat esnasında kaç tane sırlı pencere olması gerektiği hususunda imparator ve mimarlar arasında anlaşmazlık çıktığında yine bir melek meseleyi çözüme kavuşturmuştu. Yine bir başka seferde işçiler öğle yemeği için ara vermiş ve ustabaşının on dört yaşındaki çocuğunu da kimsenin olmadığı inşaat alanında alet edavatı koruması için gözcü olarak bırakmışlardı. Çocuk itaatkâr bir şekilde beklerken bir melek ansızın yere indi ve çalışmanın niçin durduğunu sordu. Çalışanların öğle yemeği için ara verdiğini öğrendiğinde sabırsız ziyaretçi, çocuğa onları gidip getirmesini söyledi. Alet ve edevatı koruyacağına söz verdiği için delikanlı bunu yapma konusunda tereddüte düşmüştü. Bundan dolayı melek o dönene kadar asla bir yere ayrılmayacağına dair söz verdi. Nefes nefese kalmış delikanlının getirdiği haberi aldıklarında ustabaşı ve adamları çocuğu hemen imparator Justinianus'un yanına götürdüler ve Justinianus da çocuğun katedrale dönmemesini emretti. Böylelikle Ayasofya, ayakta kaldığı müddetçe onu koruyacak olan muhafızına sahip olmuş oldu. Çünkü melekler verdikleri sözlerinden dönmezlerdi. Rehberler mihrabın hemen sol tarafında, meleğin ebedi nöbetini tuttuğu yer olduğu düşünülen bir noktayı ziyaretçilerine göstermeye düşkündüler. Tanrı ve meleklerin ardından, sonraki efsanelerde en çok övülen mimarlarından ziyade Justinianus'un bizzat kendisidir. İşin aslına bakılırsa binayı yükselirken gören imparator Eski Ahid'de bildirilen Kudüs'teki tapınağı yaptıran Süleyman'ı geçmekten ötürü kendisiyle övünmüş olmalıydı. Bu sözlerin aşırı böbü-

lenme olarak yorumlanması ihtimaline karşı Justinianus, yeni katedral 24 Aralık 537'de açıldığında alana dört at tarafından çekilen bir at arabasıyla gelmiş, ilk üç saatini yoksullara ve düşkünlere tahıl dağıtarak geçirmişti. Justinianus asla bir âziz olarak değerlendirilmemişse de gelecek kuşaklar tarafından geride muhteşem bir miras bırakan dindar, iyi niyetli bir imparator olarak saygıyla yad edilmişti.³⁵

*

Konstantinopolis'in kuruluşunda olduğu gibi Ayasofya'nın vücuda getirildiği sürecin aslı da rehberlerin anlattığı hikâyelerde göklere çıkardığı şekilde değildir. Konstantin gibi Justinianus da iktidarın zirvesine düzensiz bir yol takip ederek gelmişti. Trakya'daki fakir çiftçi bir ailenin çocuğu olan Justinianus, saray muhafızlarının komutanıyken 518 yılında imparator olan amcası Justinus tarafından Büyük Saraya çağırılmıştı. Justinus imparatorluk tahtına çıktığında yaşı ilerlemişti ve üstlendiği yeni rolün zorlukları, özellikle de okuma yazması olmadığı için, ona bir hayli ağır gelmekteydi. Memurların önüne getirdiği evrakları anlayamıyordu ve ancak özel olarak yapılmış bir kalıp kullanarak evrakları imzalayabiliyordu. Bu nedenle becerikli yeğenini kendisine yardım etmesi için çağırtmıştı. 527 yılında Justinus öldüğünde hangi açıdan bakılırsa bakılsın zaten bir süredir imparatorluğu yönettiği için, Justinianus'un onun yerini alması doğaldı.

Konstantin gibi Justinianus hakkında da kendi döneminde, daha sonraki dönemlerde kendisine atfedilecek ünün yanında garip duracak farklı görüşler mevcuttu. Çağdaşı olan birisi Justinianus'u 'düzenbaz, riyakâr, öfkesinde ikiyüzlü, sahtekâr, zeki ve düşüncesini dışavuruyormuş gibi göstermede mükemmel bir aktör' olarak tanımlamıştı. Justinianus ve karısı Theodora'ya karşı en sık yapılan suçlama, halktan para sızdırmak için her türlü bahaneyi kullanacak kadar açgözlü oldukları ithamıydı. Zengin toprak sahiplerinin mülklerine el koyabilmek için işle-

³⁵ Berger 2013:75, 231-71; Glykys 1836:497-8; Tafur 1926:144-5; Anonim 1995:126; Theognostos 2013:61; Dagron 1984:200-1, 207-8, 303-4.

medikleri suçlardan ötürü onlara ithamlarda bulunmakla ya da kurbanlarını sahip oldukları malvarlıklarını kendilerine hediye etmeye 'ikna etmek'le suçlanmışlardı. Bir seferinde Justinianus, Zeno isimli bir soyluyu, o yokken mallarına göz kulak olacağı ümidiyle, Mısır valisi olarak tayin etmişti. Fakat Zeno yanında götürebileceği bütün mallarını, altın, gümüş ve değerli taşları bir gemiye yükleyip yanında götürmeye karar verdi. Böylesi bir kurnazlıkla alt edilemeyecek Justinianus, yandaşlarından bazılarına rüşvet vererek gemiyi boşalttırdı ve gemide yangın çıkartmalarını emretti. Ertesi gün Zeno limana geldiğinde kendisine gemide yangın çıktığı ve geminin içindeki mallarla yok olup gittiği söylendi. Bundan kısa bir süre sonra Zeno öldüğünde Justinianus ve Theodora muzaffer bir şekilde, onları mirasta ortak olarak gösteren ve sahiciliği şüpheli bir evrakı gösterdiler.

Justinianus'un para hırsına dair hikâyelerden bazılarının abartı olduğuna şüphe yoktur ama eline büyük miktarlarda para geçmesi hususunda gerçekten istekli olduğu da bir gerçektir. Çünkü takip ettiği politikalar aşırı derecede pahalıya mal oluyordu. İşler Konstantin'in zamanındakinden oldukça farklıydı. Beşinci yüzyılın ilk yıllarında Roma İmparatorluğu'nun batı sınırları düşmüş ve birçok Germen kabile Ren Nehri'ni geçip Roma topraklarına yerleşmişti. Vizigotlar İspanya'yı işgal etmiş, Franklar Galya'nın güneyine sokulmuş, Anglosaksonlar Britanya'yı istila etmiş, Ostrogotlar İtalya'yı ele geçirmiş ve Vandallar Kuzey Afrika'ya yerleşmişti. Justinianus bu durumu tersine çevirmeye kararlıydı ve 530'lu yıllarda Kuzey Afrika, Sicilya, İtalya ve İspanya'nın güneydoğu kısmını geri almak için ordularını gönderdi. Maalesef ilk başlarda elde edilen başarılarla rağmen planlanan yeniden fetih girişimi Justinianus'un umduğundan daha zor çıkmıştı. Kuzey Afrika ve İtalya'daki savaşlar yirmi yıl sürdü ve Bizans orduları meşgul iken Persler, Suriye'nin doğu eyaletlerini kasıp kavurmak için bu fırsatı değerlendirdiler. Aynı zamanda patlak veren veba salgını ve bazı doğa felaketleri de imparatorluğun en zengin eyaletlerinden bazılarının nüfusunu azalttı. 565 yılında Justinianus öldüğünde varislerine miras olarak boş bir hazine ve savunulması im-

kânsız sınırlar bırakmıştı. Onun başeleştirmeni 'Şeytanın vücut bulduğu Justinianus döneminde insanoğlunun başına gelen felaketler böyleydi' diye yorum yapmıştı.³⁶ Bu, evini kendisine satması için dul kadına yalvardığı varsayılan adamdan oldukça farklıydı.

Ayasofya'nın yeniden inşası ise, Tanrı'nın telkinine sofuca bir cevap olarak değil Justinianus'un çok az övüldüğü bir olaylar silsilesinin neticesinde meydana gelmişti. Konstantinopolis'in geçen iki yüzyıl içinde katlanarak büyümesi şehrin hâlâ aşırı nüfus yoğunluğundan mustarip olması anlamına gelmekteydi ve ayaktakımının neden olduğu şiddet eylemleri olağandı. Bu şiddet eylemleri sık sık Hipodrom'da yapılan savaş arabası yarışlarında birbirleriyle rekabet halinde olan Maviler ve Yeşiller isimli takımların taraftarları arasında cereyan eden meydan kavgaları şeklini almaktaydı. 532 Ocağında olaylar olabilecek en kötü hali aldı. Justinianus'un nazırları tarafından konulan yüksek vergiden duyulan hoşnutsuzluk nedeniyle yapılan protestoda Maviler ve Yeşiller birbirleriyle kavga etmeyi bıraktı ve imparatorluk güçlerine karşı koymak için birleşti. Belanın ilk belirtisi imparator yarışlar başlamadan önce Hipodrom'daki Kathisma'da yerini aldığı anda kendisini gösterdi. İmparator Yeşiller tarafından her zaman olduğu gibi saygılı bir biçimde alkışlanmak yerine ıslık ve alaycı sözlerle karşılanmıştı. Olay çıkaranlardan bazılarını tutuklamak için harekete geçildiğinde bir isyan patlak verdi ve kalabalık, hapishaneleri basıp orada buldukları herkesi serbest bıraktı.

Sonrasında günler boyu süren sokak çatışmalarının olduğu, hukuk ve düzenin ortadan kalktığı günler yaşandı. Kalabalık halk tabakası Nika (zafer) sloganları atarak ve bulabildikleri hükümet görevlilerini öldürerek sokaklarda terör estirdi. Bu kargaşanın ortasında bir yangın başladı ve kimse yangını söndürmeye cesaret edemediği için yangın kontrolden çıktı. Büyük Saraydaki gözetleme noktasından gelişmeleri izleyen Justinia-

³⁶ Procopius 1935:70-5, 92-3, 98-9, 142-5, 222-3; Evagrius Scholasticus 2000:232-3.

nus, olayların artık tek seçeneğin kaçmak olduğu bir noktaya eriştiğine hükmetti. İmparator saray görevlilerine evlerine gitmelerini söyledi, böylece onlar da kendi evlerini koruyabileceklerdi. En yakın danışmanlarıyla oturup bir kaçış planı yapmaya başladı. İşte bu noktada Justinianus'un eşi Theodora tartışmaya dahil oldu ve görkemli bir şekilde Konstantinopolis'i asla terk etmeyeceğini, şık bir kefen giyerek gömülmenin krallara yaraşır bir davranış olacağını söyleyiverdi. Theodora'nın bu sözleri bir dönüm noktası oldu. Justinianus ve danışmanları kaçış planı yapmayı bırakıp sokaklardaki nifak gruplarına karşı savaşmanın yollarını tartışmaya başladılar. İmparatorun en kudretli generali olan ve Perslerle yaptığı savaştan henüz dönmüş olan Belisarius'a birliklerini şehre getirme ve düzeni sağlama emri verildi. Belisarius büyük bir isyancı grup Hipodrom'a girene kadar bekledi ve Hipodrom'un etrafını sardıktan sonra kapıları kilitletti. Askerler kılıçlarıyla Hipodrom'un içine daldılar ve kalabalığın izleyicilerin oturduğu tribünlere doğru panik içinde kaçışmasını ve orada sıkışmasını sağladı. Sonrasında vuku bulan katliamda 30.000 civarında isyancı katledildi.³⁷

Sokaklardaki durum normale dönmüştü ama kalkışmanın izleri her yerde görülebilmekteydi. Konstantinopolis'in heybetli merkezinin büyük kısmı yanmış, yakılmış enkazlar arasında yatmaktaydı, özellikle de Augusteion ve Büyük Saray etrafındaki yerler bu haldeydi. Senato binası, revaklı sütunlar, Büyük Sarayın Tunç Kapısı ve tabii ki Ayasofya, hepsi mahvolmuştu. Justinianus'un büyük ölçekli bir imar faaliyetine girişmekten başka seçeneği yoktu. Otoritesine karşı yapılan meydana okuma ve onun karşısındaki kararsız tutumu, yapılan zararı en kısa zamanda gidermeyi gerektirmekteydi. Sonuç çılgınlık derecesinde ve muazzam büyüklükte yeni bir katedraldi. Bu yeni proje öyle çılgıncaydı ki yeni katedral binasının istikrarsız bir yapı olduğu anlaşıldı. Tamamlandıktan yirmi yıl sonra katedralin kubbesinin kaidelerinde uğursuz çatlaklar görünmeye başladı. 14 Aralık

³⁷ Procopius 1914-28: i. 219-39; Malalas 1986:275-81; Whitby ve Whitby 1989:114-27.

557'de mimarlar bu çatlaklar hakkında ne yapmaları hususunda saçlarını başlarını yolarken büyük bir deprem Konstantinopolis'i vurdu. Bu şehrin kurulduğu bölgenin, Kuzey Anadolu fay hattı üzerinde olduğu düşünülüyordu olağandışı bir durum değildi. Katedral çok şiddetli bir şekilde sarsıldı ve binanın payandalarla desteklenmesi için hemen çalışmalara başlandı. Altı ay sonra işçiler çatlakları onarmak için harıl harıl çalışırken korkunç bir gümbürdeme sesi duydu ve kubbenin doğu kısmı göçüp üstlerine yıkılmadan kaçışmaya başladılar. Buna rağmen yılmayan Justinianus hemen tamir çalışmalarının yapılması emrini verdi. Yeni bir mimar olan genç Isidorus getirildi ve o da binanın dışına destekler ekleyip kubbeyi öncekine göre daha daraltıp yüksekliğini birazcık artırmak suretiyle kubbeyi güçlendirdi.³⁸ Kubbe artık eskiye oranla daha sağlam ve neredeyse önceki halindeki kadar nefes kesiciydi. Hâlâ saçlarını kaldırıp ona bakanları büyülemektedir. İşin sırrı ilahi yardımda değil, bilakis mimarların kubbenin ağırlığını taşıması için katedralin dışına yaptıkları destekleyici kemer ya da tonozlardaydı. 1200 yılında kubbeye her gün bakan Bizanslılar için bu taşıyıcı tonozlar görünmezdi. Justinianus'un hükümrانlığının son yıllarında yaşanan bütün zorbalıklar ve felaketleri unutmuşlardı; gördükleri şey sadece, onun geriye bıraktığı sıradışı ve görünüşte harikulade mirastı.

*

Onun geriye bıraktığı miras aslında yeni Ayasofya Katedralinden çok daha fazlasıydı. Hükümrانlık dönemi boyunca Justinianus'un inşa programı Konstantinopolis'in neredeyse bütün önde gelen kiliselerine ve anıtlarına ulaşmıştı. Şehrin ikinci en büyük kilisesi olan Havariyyun Kilisesi 370 yılında tamamlanmıştı, fakat Konstantin'in mozolesine dair yaptığı ihtiraslı plan bir sonuç vermemişti. Konstantinopolis'in kurucusu Hz. İsa'nın on iki havarisinin cesetlerinin bulunacağını ve bu cesetlerin tekrardan onun mezarının etrafında

³⁸ Procopius 1940:29-33; Malalas 1986:297, 303; Agathias of Myrina 1975:143-4; Berger 2013:269-71; Emerson ve van Nice 1951:94-103.

daire şeklinde defnedileceğini ümit etmişti ama yüzyıllar sonra bu cesetlerin yerlerini tespit etme işinin ne kadar zor olduğunu hesaba katmamıştı. II. Constantius'un imparatorluğu boyunca dikkatli bir arama faaliyeti yapıldı ve havarilerden birisi olan Aziz Andreas'ın kemiklerinin gömülü olduğu yer tespit edildi ve Konstantinopolis'e getirtildi. Fakat diğer on bir havari bu arama faaliyetlerinden kurtulmayı başardı. Evanjelik Aziz Luka ve Aziz Timotheus'un cesetleri de Havariyyun Kilisesine getirildi fakat bunlara rağmen mozole içindeki mezar yerlerinin çoğu boş kaldı. Böylelikle Havariyyun Kilisesi hükmen imparatorların gömüldüğü kilise oldu. II. Constantius 361 Kasımında babasının yanına gömüldü. Batı Roma imparatoru I. Valentinianus (364- 75) Galya'da öldü ama naaşı güçbela şehre getirtildi ve Havariyyun Kilisesindeki ebedi istirahatgâhına defnedildi. Hatta pagan imparator Julianus bile oraya, Konstantin'in mozolesinin içine değilse bile kilisenin kuzey ucunda bir yere defnedildi.³⁹

Havariyyun Kilisesi Nika isyanını hasar görmeden atlattı ama 530'lu yıllarda kilise bakımsız görünmekteydi ve insanlar kilisenin başları üzerine çökebileceğinden korktukları için burada düzenlenen ayinlerde hazır bulunmaya gönüllü değildi. Justinianus eski binayı yıkıp yerine tamamen yeni bir bina inşa etmeye karar verdi. Ayasofya'da olduğu gibi yeni kilise binası önceki halinden oldukça farklı görünecekti. Kilise binasının üstü, önceki halinde olduğu gibi eğimli bir çatı yerine birden fazla kubbeyle kapatılacaktı. Haç şeklinde ve dört köşeli bir alanı örtecek biçimde, diğerlerinden daha geniş ve yüksek ana kubbenin etrafında daha küçük kubbeler olacak tarzda toplam beş kubbesi olacaktı. Daha sonraki efsaneler kilisenin yeniden inşasının arkasındaki itici güç olarak Theodora'yı gösterdi ve aynen kocası gibi onun da bazı doğaüstü yardımlara nail olduğunu iddia etti. Böyle bir yardıma kesinlikle ihtiyacı vardı, çünkü Ayasofya'ya o kadar para harcandıktan sonra Havariyyun Kilisesinin yapımı için para yeterli gelmemeye başlamıştı.

³⁹ Whitby ve Whitby 1989:33; Constantine VII Porphyrogenitos 2012: ii. 646, 811-12.

Dahası Justinianus, karısının onun projesine rakip olabilecek bir şey ortaya koyabileceğinden endişelenmekteydi ve o nedenle işbirliğine istekli değildi. Fakat on iki havarinin hepsi Theodora'yı rüyasında ziyaret ettiğinde ve ona Haliç kıyısındaki Deniz Surlarının üzerinde bulunan kapılardan birisine gitmesi söylendiğinde bu mali zorluk aşılmış oldu. Theodora kendisine söyleneni yaptı ve orada her birinin üzerinde bir havarinin ismi bulunan ve içi altınla dolu on iki sepet buldu. 550 yılında, restorasyon çalışmaları esnasında başka bir yere taşınan Aziz Andreas, Luka ve Timotheus'a ait kutsal emanetler bina inşaatı bittiğinde geri getirildi ve yeni kilise binası hizmete açıldı. 565'te Justinianus hayata gözlerini kapadığında onlara katıldı ve Theodora'nın mezarının yanında haç şeklinde kendi yaptırdığı mozoleye defnedildi.⁴⁰ 1200 yılında Konstantinopolis'e gelen ziyaretçilerin gördüğü kilise Theodora ve Justinianus'un yaptırdığı kiliseydi.

Justinianus'un yaptırdığı ve gelecekte ziyaretçilerin sıkça ziyaret edecek olduğu bir diğer kilise Blakhernai'daki Meryem Ana Kilisesiydi. Ayasofya ve Havariyyun Kilisesinde olduğu gibi Justinianus'un imparatorluk tahtına çıktığı zaman Meryem Ana Kilisesinin olduğu alanda da bir kilise mevcuttu. Kiliseyi I. Leo (457-74) o zamanlar şehir surlarının dışında kalan Blakhernai'nın mücavirinde 470'li yıllarda inşa ettirmişti. Kilise, Meryem Ana'nın Örtüsü olarak bilinen ve yakın zamanlarda Kutsal Topraklardan getirilen kutsal emaneti muhafaza etmek için inşa edilmişti.⁴¹ Bu kutsal emanetin varlığı kilisenin sahip olduğu önemi teminat altına almak için yeterliydi ve Justinianus binayı yenilemesi gerektiğini hissetti. Binanın dışında tadilat yaparken iç tarafta farklı renklerde mermerler kullanmak, çatıyı desteklemek için beyaz zemin üzerine yeşim taşından sütunlar eklemek suretiyle iç bölümde değişiklikler yaptı.⁴² Maalesef

⁴⁰ Procopius 1940:48-53; Berger 2013:275-9; Malalas 1986:290; Theophanes Confessor 1997:331; Constantinus VII Porphyrogenitos 2012: i. 644; Mesarites 1957:891-3; Janin 1969:41-9.

⁴¹ Mango 1986:34-5; Berger 2013:177.

⁴² Procopius of Caesarea 1940:39-41; Majeska 1984:186, 333-7.

ziyaretçiler kiliseyi Justinianus'un bıraktığı şekliyle göremezler, çünkü 1096'da çıkan bir yangında ciddi hasara uğradı, fakat çarpıcı mermer iç tezyinatın aynısı tekrardan yapıldı.⁴³ Justinianus'un ihtimamından nasiplenene, örneğin Ayasofya'nın hemen arkasında bulunan Aziz Irene ve Hipodrom'un aşağısındaki bayırda bulunan Aziz Sergius ve Bacchus gibi diğer kiliseler 1200 yılı itibarıyla hâlâ ayakta idi.⁴⁴ İşin açıkçası Justinianus'un arkasında bıraktığı miras şehrin her yerinde özellikle Augusteion'da görülebilirdi. Kuzeyinde Justinianus'un katedrali olan ve avlusunda bir sütun üzerinde Justinianus'un at üstünde betimlendiği heykelin bulunduğu Ayasofya. Doğuda Nika isyanından sonra yeniden yapılan ve iç kısmında imparatorun İtalya ve Kuzey Afrika'da kazandığı zaferlerin tasvir edildiği mozaikler bulunan, Büyük Sarayın kubbeli Tunç Kapısı bulunmaktaydı. Ayrıca bazıları Milyon Kemerinin yapımını da Justinianus'a atfetti. Dahası eski dikdörtgen şeklindeki bazilikalar yerine kare ve kubbeli bazilikalar yaptırma kararı, daha sonra kubbeler ve sütunların hâkimiyeti altına girecek olan Konstantinopolis semalarında bir devrim yarattı.⁴⁵ Bunun sonucu olarak sonraki yüzyıllarda rehberler şehre gelen ziyaretçileri Konstantin ve Justinianus'un mezarlarının olduğu Havariyyun Kilisesine götürdü ve onların yaptıkları üzerine hikâyeleri tekrar tekrar anlattılar. Bizans başkentine karakterini kazandıran her şeyin temeli bu iki imparator arasında atılmıştır.

⁴³ Attaleiates 2012:253; Clavijo 1928:79-80.

⁴⁴ Procopius 1940:37, 45.

⁴⁵ Procopius of Caesarea 1940:86-9; Theophanes Confessor 1997:314. Malalas (1986:285) Justinianus'un sadece Milion'un yerini değiştirdiğini söyler. Justinianus döneminin sonunda Konstantinopolis'in tasviri için bkz. Croke 2005:60-86.

TANRI'NIN KORUDUĞU ŞEHİR

Şehirlerin Kraliçesinin etkileyici efsanesinin içindeki unsurlar sadece Konstantin ve Justinianus'un yaptıkları değildi. 1200 yılında şehri ziyaret edenler karşısında, Bizanslıların diğer bir övünç kaynağı şehrin yabancı bir ordu tarafından asla alınmadığı ve dünyanın sonuna kadar da böyle kalacağıydı. Bu aslında boşuna bir böbürlenme değildi ve Konstantinopolis'in inanılmaz bir mücadele geçmişi vardı. Roma İmparatorluğu bir şehirler evreniydi fakat her birisi teker teker aynı kaderi yaşadı: beşinci ve sekizinci yüzyıl arasındaki dönemde imparatorluğun düşmanları tarafından ya zapt edildi ya da yerle bir edildi. Roma 410'da Gotlar ve 455'te yine Vandallar tarafından yağmalanmıştı. Justinianus'un İtalya'yı yeniden fethetme sürecinde birkaç kez kuşatılmış, ele geçirilmişti ve şehirden geriye kalan ise antik döneme ait kalıntılar ve Hristiyan bazilikalar etrafında kümelenmiş köyler topluluğuydu. Suriye'deki Antakya [Antiochia] bir zamanlar imparatorluğun en görkemli ve müreffeh şehriydi. 540 yılında Persler şehri ele geçirip yağmalamıştı ve 639 yılı civarında Araplar tarafından fethedildiğinde hâlâ ilk yağmanın yaralarını saramamıştı. Kudüs 614 yılında Persler tarafından yağmalanmış ve nihayetinde 638'de Arapların eline geçmişti. 200.000 üzerinde insanın yaşadığı İskenderiye 642'de Araplar tarafından zaptedilmişti. İmparatorluğun batısındaki ileri karakol vazifesi gören şehirler biraz daha uzun süre ayakta kalmış ama Kartaca Araplar tarafından 697'de alınırken Ravenna 751'de Lombardların eline düşmüştü. Antik dünyanın büyük

şehirlerinin içinde yalnızca Konstantinopolis ele geçirilmekten ya da tahrip edilmekten kurtulmuştu. Bunun sebebi kimsenin bunu denememesi değildi. Yüzyıllar boyu birbiri ardına güçlü düşmanlar Konstantinopolis'i kuşatmıştı. Her seferinde elleri boş bir şekilde geri çekilmek mecburiyetinde bırakılmışlardı.

Bu dokunulmazlığı açıklayabilmek için Bizanslılar her zaman metafizik açıklamalara yönelmişlerdi. Konstantinopolis özel bir ilahi himayeye sahipti ve 'Tanrı'nın koruduğu şehir' Konstantinopolis'in sahip olduğu lakaplardan bir başkası haline geldi.¹ Şehri koruma konusunda Tanrı tarafında bu görev, Bizans'ta Hz. İsa'dan sonra en çok ismi geçen figür olarak Meryem Ana'ya havale edilmiş gibi gözükmektedir. O dönemde yaşayan birisinin ortaya koyduğu gibi:

Şehrimiz hakkında şunu bilmelisiniz: Kıyamete kadar o, hangi millet olursa olsun ondan hiç korkmayacak çünkü hiç kimse hiçbir şekilde onu tuzağa düşürmeyecek ya da ele geçirmeyecek çünkü o Meryem Ana'ya verildi ve hiç kimse onu (Konstantinopolis) Meryem Ana'nın elinden alamayacak. Birçok millet onun surlarında boynuzlarını kıracak ve utanç içinde geri çekilecek.²

Kronik yazarları kriz zamanlarında Meryem Ana'nın bizzat müdahil olmasıyla şehri nasıl koruduğunu kaydetmişlerdi. Düşman şehre yaklaştığında kiliselerde coşkulu dua ayinleri yapıp Meryem Ana'nın Çocuk İsa'yı kucağında tuttuğu resimler şehrin surlarından sarkıtılırdı. Düşman gemilerini batırmak için fırtınalar çıkararak ya da bazen bizzat şehrin surları üzerinde görünerek halkını yüzüstü bırakmazdı. Onun bu rolünü kutlamak ve anmak için Paskalya'dan önceki büyük perhizde ve Advent Bayramında [Noel'e kadar ki dört haftalık süre] Akathistos olarak bilinen ilahi söylenirdi. Bu ilahide Meryem Ana imparatorluğa zafer getiren bir general olarak methedilmektedir.³

¹ Alexander 1962:341-7; Shepard 2003:92-4.

² Andrew Salos 1974:215.

³ Paton 1916-18: i. 77-9; Whitby ve Whitby 1989:169, 178, 180; Theophanes Confessor 1997:447; Grumel 1958:194, 201; Theodoros Synkellos, Belting 1994:495-6 içinde; Anonim 1995:128; Pentcheva 2002:2-41; Baynes 1955:254-9; Limberis 1994:89-92, 149-58.

Konstantinopolis sakinleri şehirlerinin koruyucusuna ait görülebilir birçok sembolü kıskançlıkla muhafaza etti. Bunlardan birisi Chalkoprateia ya da Bakır Pazarındaki Meryem Ana Kilisesinde muhafaza edilen kuşak ya da kemerdi.⁴ Bir diğeryse Blakhernai'daki Justinianus zamanında yapılan ve daha sonra 1069'daki yangında kül olduktan sonra bir kez daha yanan Meryem Ana Kilisesinde muhafaza edilen baş örtüsüdür (Maphorion). Maphorion'un birçok kez şehri zarara uğramaktan koruduğuna inanılmaktaydı. 860'ta bir Rus filosu şehre saldırdığında Konstantinopolis patriği bu kutsal emaneti kiliseden çıkartıp Deniz Surları üzerine getirtmiş ve buradan esen sert rüzgâr düşman gemilerini dağıtmıştı. Daha sonraki yıllarda imparatorlar şehirden çıkıp sınır bölgelerinde düşmanla savaşıma giderken bu kutsal emaneti yanlarında götürmeye başladılar. İmparatorlardan birisi 926'da Bulgarların güçlü çarı ile barış anlaşması yapmak için yola çıkarken onu yanında götürmüştü.⁵

Şehrin kiliselerine dağılmış pek çok Meryem Ana ikonası, resmi vardı ve bunlardan bazılarının mucizevi güçlere sahip olduğuna inanılmaktaydı. Blakhernai'daki Meryem Ana Kilisesinde bir duvar resmi vardı. Bu resim 1030'daki restorasyon çalışmaları esnasında günyüzüne çıkartılmıştı. Her cuma günü güneş doğduktan sonra mucizeler yarattığına ve eğer üstü örtülü olursa örtünün kendiliğinden yavaşça kalktığına inanılmaktaydı.⁶ Bir de imparatorların sefer için Konstantinopolis'ten ayrıldıklarında yanlarında götürdüğü ve savaşçı ikonalar diye isimlendirilebilecek semboller vardı. Bunlardan ikisi Blakhernai'daydı ve birisi *Blakhernitissa* ve diğeri *Nikopeia*, 'Zaferin Taşıyıcısı' olarak biliniyordu. Kyriotissa olarak bilinen bir başkası Valens su kemerinin yakınındaki bir kadın manastırında

⁴ Janin 1969:237-42; Limberis 1994:58-9.

⁵ Pseudo-Symeon Magister, Theophanes Continuatus 1838:674-5 içinde; Skylitzes 2010:38, 212; Komnene, 2009:194; Baynes 1955:240-7; Janin 1969:161-70; Limberis 1994:58.

⁶ Skylitzes 2010:363; Komnene 2009:357, 522; Belting 1994:511-12; Majeska 1984:334-5.

bulunmaktaydı.⁷ Bu üç tanesinden birisi 989'da II. Basil (976-1025) Küçük Asya'daki bir isyanı bastırmak için sefere çıktığında ona eşlik etmişti. İki ordu karşı karşıya geldiğinde imparator sol elinde ikona ve sağ elinde kılıcı olduğu halde birliklerinin başında düşmana doğru saldırıya geçmişti. Akabinde vuku bulan meydan savaşında düşman ordusunun komutanı gizemli bir şekilde atının üstünden ölü bir şekilde yere düşmüş ve düşman askerleri cesaretlerini kaybedip savaş meydanından kaçmışlardı. Bizans imparatorlarının muhafızının bir kez daha onların yardımına geldiği açıktı ve Basil de zaferin anısına özel olarak gümüş bir sikke bastırarak ona olan minnetini göstermiş oldu. Sikkenin bir yüzünde Meryem Ana ve Çocuk İsa varken öteki yüzünde 'Ulu Meryem Ana, sana güvenen kuvvetten düşmez' yazısı bulunmaktaydı.⁸

Diğer bütün ikonaların üstünde olan bir ikona vardı. Halk tarafından bunu yapan ressamının Evanjelik Aziz Luka'dan başkası olmadığına ve ressam tarafından objeye bakılarak çizildiğine inanılmaktaydı. Meryem Ana sol kolunda Çocuk İsa'yı tutarken sağ eliyle de onu işaret ediyorken resmedilmişti. İkona bundan dolayı *Hodegetria*, 'Yolu Gösteren' olarak bilinmekteydi, çünkü Meryem Ana kurtuluş yolunu göstermekteydi. İddia edildiğine göre beşinci yüzyılda Filistin'den Konstantinopolis'e getirilmişti ve *Hodegetria* diğerleri gibi asla uzun sürecek seferlere götürülmemişti. Bunun sebebi muhtemelen çok büyük ve ağır oluşuydu. Bu ikona her zaman Konstantinopolis'in surları içinde, Konstantinopolis'in denize doğru girinti oluşturduğu yerdeki Ayasofya'nın yakınında bulunan Hodegoi manastırında güven içinde muhafaza edilmekteydi. 1200 yılında, özel bir hayır kurumu ikonayla ilgilenmekteydi ve her hafta bir ayın düzenlenmekteydi. Kırmızı ayın kıyafetleri girmiş yirmi kişi ikonayı manastırdan alıp Pantokrator Kilisesine kadar taşımaktaydı. Önemli dini günlerde Ayasofya Katedrali etrafında

⁷ Pseudo-Kodinos 2013:175; Striker ve Kuban 1997:11.

⁸ Attaleiates 2012:279; Psellos 1966:36-7, 69-70; Wolff 1948:326.

dolaştırılmaktaydı.⁹ Ne zaman şehir bir tehditle karşı karşıya kalsa ikona manastırdan çıkartılıp şehrin surlarında sergilenmekteydi. Böylesi bir olay yakın zamanlarda, 1187'de isyankâr bir general şehri kuşatma altına aldığı anda vuku bulmuştu. Nihayetinde düşmanın yenilgiye uğraması her zaman Meryem Ana'ya atfedildi ve herhangi bir zafer yürüyüşünde de en önde Hodegetria, altın yaldızlı bir atlı savaş arabasının üstünde sergilenirken imparator da onun arkasında alçakgönüllü bir şekilde yürürdü.¹⁰

*

Bizans'la alakalı her şeyde hem efsane vardı hem de günlük hayatın gerçekliği. Bizanslılar şehirlerinin fethedilemez oluşunu Meryem Ana'ya atfediyorlardı, fakat bu hususta daha gerçekçi iki açıklama mevcuttu. Bunlardan birincisi coğrafya, yani şehrin kurulduğu alanın fiziki ve maddi anlamda sahip olduğu avantajlardı. İkincisi coğrafi avantajları artıran ve Konstantinopolis'i neredeyse zapt edilemez kılan ileri askeri teknolojiydi.

Konstantin'e kuracağı yeni şehrin yeri olarak Byzantion'u dayatan muhtemelen coğrafyaydı. Şehir Avrupa ve Asya arasındaki geçiş noktası üzerinde uzanmakla kalmıyor, saldırılara açık Tuna ve doğu sınırlarına göreceli olarak hızlı ulaşım imkânı sağlıyordu; söz konusu savunma olduğunda da ciddi avantajlara sahipti. Çünkü şehrin kurulduğu alan denize doğru uzanan bir kara parçası olarak neredeyse üçgen şeklindeydi ve deniz bu üçgenin iki kenarında doğal bir engel olarak durmaktaydı. Dünyanın en iyi doğal limanlarından birisi olan Haliç kuzeye doğru uzanırken Boğaziçi ve Marmara Denizi, şehrin doğusunda ve güneyinde uzanmaktaydı. Bundan dolayı bir kara ordusunun, savunulması kolay bu kara parçasının batı kısmından yaklaşmaktan başka bir seçeneği yoktu. Bu stratejik avantajlar

⁹ Mango 1986:40; Munitiz, Chrysostomides, Harvalia-Crook ve Dendrinios 1997:38-9, 148-9; Sullivan, Talbot ve McGrath 2014:163-5; Anonim 1995:127; Thomas ve Hero 2000: ii. 756; Anthony of Novgorod 1889:99; Limberis 1994:57-8; Mathews 1998:65-7; Janin 1969:199-207.

¹⁰ Choniates 1984:90, 209-10; Leo the Deacon 2005:200-1; Skylitzes 2010:294; Pentcheva 2002:24, 35, 37; Wolff 1948:319-28.

geçmişte de gözden kaçmış değildi ve Konstantin'in doğumundan yüzyıllar öncesinde Byzantion'un kurulması hakkında bir efsanenin doğuşuna sebep olmuştu. MÖ sekizinci yüzyılda, henüz Yunanlar yeni toprakları kolonileştirmeye kalkışmadan önceki bir zamanda, Megara'dan bazı Yunanlar şehirlerini nereye kurmaları gerektiğini sormak için Delphoi tapınağındaki tanrı Apollon'un kâhinine gittiler. Her zaman olduğu gibi muğlak bir dil kullanan tanrı kolonicilere 'körlerin' diyarının tam karşısındaki yeri seçmelerini söylemişti. Daha sonra bu korkusuz koloniciler Boğaziçi'nin kuzeyine doğru yelken açtıklarında ve halkedon şehrini geçtiklerinde bu gizemli kelimeler açık bir şekilde belirginlik kazandı. Boğazın diğer yakasında, bulundukları yerin tam karşısında bir kara çıkıntısının ve Haliç'in muhteşem doğal limanının uzanmakta olduğunu gördüler. Görünüşe bakılırsa kendilerinden önce bölgeye gelip Khalkedon şehrini kuranlar bunları fark etmemişti. Böylelikle Megaralılar kör Khalkedonluların tam karşısında Byzantion şehrini kurdular; korunaklı limanın ve savunması kolay kara parçasının bütün avantajlarına sahip oldular.¹¹

Bu avantajlar ancak MS ikinci yüzyılda ciddi bir teste tabi tutulmuştu. 193 yılında Suriye Valisi Pescennius Niger ile Pannonia Superior'un valisi Septimius Severus arasında imparatorluk tahtı için bir çekişme başlamıştı. Pescennius Byzantion'a vardığında ve orasını karargâh olarak seçtiğinde şehir halkı ona olan sadakatini bildirmişti. İmparatorluk tahtı için yapılan yarışın sonucu Küçük Asya'da yapılan Issus Savaşında Pescennius yenilip öldürüldüğünde belirlenmiş oldu. Severus şehrin teslim olacağını ve kendisine tabi olacağını umut ederek rakibinin kesik başını Byzantion'a gönderdi. Fakat kısmen onu şaşırtacak biçimde Byzantion halkı ona kafa tuttu. Bunun üzerine Severus şehri denizden ve karadan kuşatma altına aldı. Bütün çabalarına rağmen şehir üç uzun yıl boyunca düşmana ve kuşatmaya karşı dayandı. Bunun sebebi kısmen şehrin çok

¹¹ Herodotos 1920-5: ii. 344-5; Tacitus 1931-7: ii. 406-9; Strabon 1917-32: iii. 280-5; Polybios 1922-7: ii. 392-3; Berger 2013:13.

iyi tahkim edilmiş olmasıydı. Şehrin etrafı surlarla çevriliydi ve surlar üzerinde belli aralıklarla inşa edilmiş olan, savunulara düşmanlarına karşı mükemmel bir ateş imkânı sağlayan yüksek kuleler vardı. Deniz tarafında ise surların içine bir sürü sığınacak küçük liman inşa edilmişti ve ağır bir saldırı durumunda bu limanların ağızları ağır zincir halatlarla kapatılmaktaydılar. Bu sayede savunmada olanların sahip olduğu yaklaşık beş yüz gemi Severus'un donanmasından kaçabilmekteydi ve bu limanlar onlara dışarı çıkıp düşmana denizden saldırı yapabilecekleri bir üs sağlamaktaydı. Deniz üstündeki bu hâkimiyet şehre hâlâ erzak getirilebiliyor demektir. Aslında bazı tüccar gemileri bilerek, Byzantionluların gelip onları 'ele geçirmesini' umut ederek Byzantion yakınlarından geçmekteydiler. Böylelikle limanlardan birisinden içeri girdiklerinde tüccarlar mallarını yüksek bir fiyata satabilecek ve daha fazlasını toplamak için limandan ayrılabilirlerdi.

İnsan yapımı savunma vasıtaları kadar bölgenin tabii özellikleri de kuşatma boyunca Byzantion halkının lehine çalışmıştı. Dar kara uzantısı ve mükemmel haliçten başka boğaza hâkim olan akıntı da onların avantajıydı. Sular Karadeniz'den Marmara Denizine doğru akarken Boğaziçi'nin güneyindeki akıntı oldukça güçlüdür. Doğu kıyılarındaki ise saatte üç ila dört deniz mili hızında akar ya da rüzgâr güçlü olduğunda koy ve körfezlerde girdaplar ve de ters akıntılar oluşur. Bir defasında Haliç'te oluşan ve hızı saatte bir buçuk mili bulan bir ters akıntı düşman gemilerini şehir surlarının hemen altındaki kayalık çıkıntılara sürüklerken Bizantion gemilerinin güvenle Haliç'e ulaşmasına yardım etmişti.

Nihayetinde Bizantionlular sonsuza kadar dayanamazlardı. Çünkü Roma İmparatorluğunun bütün kaynakları artık Septimius'un elindeydi ve istediği kadar uzun bir süre bekleyebilirdi. Yiyecek stokları gittikçe azalınca halkın çoğu gemilere binip Boğaziçi'ne açılmaya çalıştı. Severus'un gemileri aşırı yüklü Bizantion gemilerine kolayca yetişti ve onlardan çoğunu batırdı. Akıntıyla geriye sürüklenen yüzlerce cesedin görüntüsü geride, savunmada kalanlar için çok ağırdı ve 196'da nihayet teslim

oldular. Haliyle Septimius Severus intikam için yanıp tutuşan bir ruh hali içindeydi. Severus muhalif şehri savunma surlarını yıktırarak, şehrin bağımsız statüsünü lağvedip onu yakındaki Perinthos'un vatandaşlarına bağlamak suretiyle cezalandırmıştı. Bu nihai yenilgiye rağmen Byzantion'un uzun süreli mukavemetinden dersler çıkartmak uzun sürmedi. Şehrin surlarının yıkıldıktan sonraki halini gören senatör Cassius Dio'ya göre Severus, 'güçlü bir Roma ileri karakolunu ve aynı zamanda Pontus ile Küçük Asya'daki barbarlara karşı düzenlenecek seferler için bir üssü' yerle bir ederek, çok yanlış hareket etmişti. Severus'un kendisi de Byzantion'un potansiyelini fark etmiş gibi görünmekteydi. Hükümrانlığının son yıllarına doğru yumuşadı ve şehre bir Hipodrom sağlayarak, hatta surlarının çoğunu yeniden inşa ettirerek şehri yeniden imar etti. Severus'un oğlu ve ondan sonra imparator olan Caracalla (211-17) zamanında şehrin bağımsız statüsü geri verildi. Zira orası ziyan edilmek için fazlasıyla değerli bir yerdi.¹²

Yani 324'te Byzantion'un bulunduğu yerde yeni bir şehir inşa etmeye karar verdiğinde Konstantin savunma yönünden doğanın sunduğu avantajların gayet farkındaydı. Şehir daha büyük bir hal almaya başladığında, önceki surlardan üç kilometre daha uzakta, kara parçasının ortasından geçen bir hat üzerinde bir sur inşa ettirdi. Böylelikle inşaat alanını genişletmek için daha büyük bir toprak parçası surların içine dahil edilmiş oldu. Şehre bir geminin ve direğinin sığabileceği genişlikte ve yükseklikte olan mermerden yapılma muazzam Haberci Kapısından girilmekteydi. Konstantin ayrıca şehrin eski surlarını tamir ettirip onları da muhtemelen surları sahil kısmı boyunca uzatmak için, yeni surlarla birleştirdi.¹³ Bu surlar hiçbir zaman ciddi bir sınava tabi tutulmadılar, fakat 378'de Edirne Savaşında Bizanslılar Tervingi Gotları karşısında uğradığı felaket yenilgiden sonra önemini ispat etti. Muzaffer Gotlar hemen Konstantino-

¹² Cassius Dio 1914-27: ix. 185-7, 193-5; Malalas 1986:155; Magie 1930-2: ii. 5.

¹³ Malalas 1986:173; Whitby ve Whitby 1989:16; Berger 2013:31-3; Van Millingen 1899:21-2; Mango 1986:251; Janin 1964:263-5; Bassett 2004:22-3.

polis'e doğru yola koyulmuştu, çünkü onların yollarını kesecek herhangi bir Roma ordusu mevcut değildi. Fakat şehre yaklaştıklarında surların sağlamlığını ilk gördüklerinde şehri zapt etmek için herhangi bir teşebbüse girmekten geri çekildiler.¹⁴

Otuz yıl sonra Konstantin'in yaptırdığı surlar daha az emniyet sunmaktaydı. O zamana kadar şehrin nüfusu o derece artmıştı ki yeni yapılar ve insanların bir kısmı savunma hatlarının ötesindeki açık alanlar üzerine yayılmışlardı. Bu yerleşim yerleri saldırılara karşı savunmasız bir durumdaydı. II. Theodosius'un imparatorluğunun ilk yıllarında, Roma'nın [şehrin] kaderinin Gotların eline düştüğü haberi ulaşmıştı. Eğer Konstantinopolis'te aynı şeyin başına gelmesini istemiyorsa bir şeylerin yapılması gerektiği açıktı. İmparator hâlâ küçük yaşta olduğu için 413 yılında imparator naibi olan Anthemius, Konstantin'in yaptırdığı surların iki kilometre ilerisinde olacak şekilde batı-doğu istikametinde Blakhernai ile Haliç'in ucundan Marmara Denizine kadar uzanan, kuzey-güney doğrultusunda yedi kilometrelik mesafeyi kapsayan yeni bir surun inşa edilmesi emrini verdi.

METİN KUTUSU 3

CASSIUS DIO'NUN BOĞAZIÇI VE HALİÇ ÜZERİNE YAZDIKLARI

Senatör ve tarihçi Cassius Dio (y. 164-y. 229) burada Septimius Severus'un 194-7 yılları arasında Byzantion şehrini kuşatmasıyla ilgili olarak bölgenin coğrafyasını tarif etmektedir, fakat onun sözleri pekâlâ Hristiyan Konstantinopolis için de kullanılabilir.

[Byzantion] iki kıta ve onların arasında uzanan denizle ilişkili olarak çok müsait bir mevkide konumlandırılmıştır ve hem karada hem de Boğaziçi'nin yapısı gereği güçlü bir savunmaya sahiptir. Şehir, yüksek ve denize doğru çı-

---

¹⁴ Ammianus Marcellinus 1935-9: iii. 502-3.

kıntı yapan bir alan üzerinde kurulmuştur ve boğazdaki akıntı Euxenos'tan [yani Karadeniz] sanki dağdan kopup gelmiş bir sel gibi akıp kendisini denize çıkıntı yapmış karaya doğru savururken akıntının bir kısmı sağa doğru yön değiştirip burada koy ve limanları oluşturur, ama büyük kısmı şehrin yanından Propontis'e [yani Marmara Denizi] doğru büyük bir hızla akıp geçer... Boğaziçi'nin bu tehlikeli özelliği Byzantionlular için olağanüstü derecede etkili bir müttefik olduğunu kanıtlamıştı. Surların arasındaki limanlar zincirle kapatılmış ve bunların her iki yanında uzanan ve kuleleri taşıyan dalgakıranlar düşmanın yanaşmasını imkânsız hale getirmiştir. Kısaca söyleyecek olursak Boğaziçi şehir sakinlerinin sahip olduğu en büyük avantajdır. Çünkü bir kimse akıntıya kapıldığında ister istemez karaya sürüklenecektir. Bu dostlar için memnuniyet verici bir durum iken düşmanlar için en can sıkıcı durumdur.

Cassius Dio, *Roman History*, çev. E. Cary ve H. B. Foster, 9 cilt, Cambridge, MA ve London: Harvard University Press, 1914-27: ix. 183-7.

Surlar basit bir dizayna sahipti, on iki metre yüksekliğinde ve beş buçuk metre kalınlığındaydı. Surlar kireçtaşından yapılmış, aralıklar halinde tuğla bölümler içeriyordu ve üzerinde belli aralıklarla, şehre girişi sağlayan kapılar mevcuttu. Askeri amaçla kullanılan beş ve halkın kullanımı için Edirnekapi, Aziz Romanos (Topkapı), Rhegion (Yeni Mevlevihane) ve Pege (Silivrikapi) olmak üzere dört kapı mevcuttu. Bunlara ilaveten genellikle kapalı tutulan ve ancak imparator seferden zaferle döndüğünde açılan Altın Kapı mevcuttu. Surların savunmasını kolaylaştırmak üzere mancınıklar için geniş bir alan yaratmak amacıyla surların üzerinde doksan altı adet kule inşa edilmişti. Ön hatta surlara paralel şekilde uzanan geniş, duvarları kiremitle kaplı, on beş ila yirmi metre genişliğinde ve beş ila yedi

RESİM 5: Kara Surları (Viacheslav Lopatin, Shutterstock.com)

metre derinliğinde olan ve şehir tarafındaki duvarları kiremit ve ağaçtan yapılma kazıklı çitin bulunduğu bir hendek hattı uzanmaktaydı. Yeni surlar önceden yapılanlardan daha heybetli ve korkutucu gözüküyor olmalıydı.¹⁵

Maalesef surların uğraşmak zorunda kaldığı ilk tehdit insanoğlunun sebep olduğu değil 26 Ocak 447'de yaşanan şiddetli deprem. Surların üzerinde elli yedi kule yıkılmış ve bir ordunun rahatlıkla geçebileceği büyüklükte boşluklar oluşmuştu. İmparator'dan sokaktaki halka kadar, ilahi gazabın tecessümü gibi görünen bu manzaradan ötürü cesareti kırılmış olan herkes, çıplak ayaklarla saatlerce gece ibadetlerine ve gündüz ayinlerine katıldı.¹⁶ Herkes pratik manada bir şeylerin yapılması gerektiğini biliyordu, çünkü gerçek tehdit Hunların korkunç hakanı Attila'nın, Konstantinopolis üzerine her an yürüyüşe geçme ihtimaliydi. Surlar bir an önce tamir edilmeliydi ve bu görev Konstantinopolis'in valisi veyahutta piskoposu olan Konstantin

¹⁵ Pharr 1952:429; Philippides ve Hanak 2011:303-4; Van Millingen 1899:44-5.

¹⁶ Whitby ve Whitby 1989:76, 79-80 ve dipnot 262; Malalas 1986:199; Marcellinus Comes 1995:19.

isimli birisine verildi. İnlanılmayacak bir şekilde vazifesini sadece altmış gün içerisinde başarıyla tamamladığı için bu başarısını abideleştirmek üzere şehir kapılarından birisinin üstüne Latince ve Yunanca yazılı bir kitabe koydurttu.¹⁷ Bu reklamı sonuna kadar hak etmekteydi çünkü bu vazifeyi yerine getirirken sadece surları yeniden inşa etmemiş, aynı zamanda hatırı sayılır ölçüde onu geliştirmişti. Hendek ve surların arasına yeni bir dış sur daha ekletmişti. Bu dış sur içerideki ana surlardan biraz alçaktı ve üzerinde doksan iki kule mevcuttu. Hepsı bir araya geldiğinde üç kademeli savunma hattını geçmek imkânsızdı. Herhangi bir saldırgan ilk önce hendekten ve oradaki kazıklı çitten kurtulmalıydı ve bunu yaparken aynı zamanda dış ve iç surlardan yapılan ölümcül saldırılara göğüs germeliydi. Hendeki aşır dış surları ele geçirirler bile bu sefer kendilerini her iki sur sütunu arasındaki beş metrelik genişliğe sahip koridorda bulacaklardı ve burada yukarıdaki kulede bulunan okçular için kolay birer hedef olacaklardı. Gerçi pratikte hiçbir ordu bu kadar ileri gidememişti.¹⁸

Theodosius ya da diğer ismiyle Kara Surları (Resim 5) Konstantinopolis'e karadan ulaşım güzergâhını korumasının yanında şehrin etrafındaki koruma çemberinin de bir parçasını oluşturmaktaydı. Güney ve batı uçları sayesinde 439'da yaptırılan Haliç, Boğaziçi ve Marmara Denizi boyunca uzanan Deniz Surlarıyla birleştirilmişti. Deniz Surları çoğunluğu itibariyle karadaki surlar kadar aşılması zor değildi ama böyle olmaya da ihtiyacı yoktu. Çünkü boğazdaki akıntı gemilerin kıyı kesimine yanaşır güney sahilinde bulunan birçok küçük limancığa saldırı düzenlemek için sahile asker çıkartması yapmaya izin vermemekteydi. Böyle bir durum ortaya çıktığında örneğin Theodosius Limanının girişi zincirlerle kapatılırdı.¹⁹ Konstantinopolis sahilinde gemilerin güvenle çıkartma yapabilecekleri tek yer Haliç boyunca uzanan sahil kısmıydı. Bu avantajı elde etmek

¹⁷ Van Millingen 1899:47; Philippides ve Hanak 2011:301-2.

¹⁸ Van Millingen 1899:51-8; Tsangadas 1980:7-21; Janin 1964:265-83; Philippides ve Hanak 2011:306-10.

¹⁹ Whitby ve Whitby 1989:72; Tsangadas 1980:33-59; Janin 1964:287-300.

için düşman gemilerinin Haliç'e doğru deneme yapabilecekleri ihtimaline karşı kriz zamanlarında limanın giriş kısmına 300 metre uzunluğunda ağır bir zincir gerilmekteydi. Bu zincirin bir ucu Kentenarion'da (günümüzde Sirkeci) öteki ucu limanın öte yakasındaki Galata mevkiindeki Kastelyon'a sabitlenmekteydi. Zinciri su yüzeyinde tutmak için zincir boyunca tahtadan dubalar yerleştirilmekteydi ve böylece davetsiz misafir gemilerin omurgaları bu zinciri aşamayacaktı (bkz. Harita 1).²⁰

Elbette bu savunmanın da zayıflıkları mevcuttu. Konstantinopolis'in üzerine kurulduğu dağlık ve üçgen şeklindeki burun ile sahip olduğu doğal liman şehri mükemmel bir hale getirmekteydi ama ciddi bir eksiklik vardı, bölgede neredeyse hiç tatlısu yoktu. Kara Surlarının içine doğru akan yalnızca Lykos Deresi (Bayrampaşa Deresi) vardı ama bu aslında bir nehir değil büyükçe bir dereydi ve kurak geçen yaz aylarında çoğunlukla kurumaktaydı. Konstantinopolis'in gelişmekte olan nüfusunun su ihtiyacını karşılamaktan çok uzaktı. Bundan dolayı su dışarıdan, su kemerleriyle taşınmalıydı. 368 yılında İmparator Valens (364-78) su kemerlerinin tamir edilip geliştirilmesini emretti. Bu su kemerinde yeraltı su boruları vasıtasıyla Edirnekapi civarında şehre giriş yapmakta ve oradan da evlerin tepelerinin üstünden geçen görkemli kemerli su yolu vasıtasıyla, Theodosius Forumunun yakınındaki su deposuna su ulaştırılmaktaydı.²¹ Bu barış zamanlarında mükemmel işleyen bir çözümdü ama kriz zamanlarında çok az faydası vardı. Şehri kuşatan bir ordunun yapacağı ilk iş su kemerlerindeki su akışını kesmek olacaktı. Bundan dolayı sokakların altında bir dizi yeraltı sarnıcı inşa edildi. Tonoç çatıları sütunlarla desteklenen bu sarnıklar, en fazla ihtiyaç duyulacağı zamanlar için su toplamakta ve onları depolamaktaydı. Bu sarnıklardan bazıları ancak birkaç binanın

²⁰ Leo the Deacon 2005:129-30; Choniates 1984:117; Geoffrey of Villehardouin 2008:42; Robert of Clari 1996:69; Van Millingen 1899:229. Bizans döneminde zincirin kullanıldığına dair atıfın yapıldığı ilk tarih 626 yılıdır: Theophanes Confessor 1997:545; Pryor 2007:369-84.

²¹ Berger 2013:99; Al-Marwazi 1950:463; Bono, Crow ve Bayliss 2001:1325-33; Mango 1995:10-13; Teall 1959:102-4.

ihtiyacını karşılayacak kapasitedeyken kimileri de devasa boyuttaydılar. 459'da yapılan Aspar Sarnıcı modern zamanlardaki bir futbol sahasını rahatlıkla içine alacak kadar büyüktü. I. Justinianus tarafından Ayasofya yakınlarında inşa ettirilen Basilika (Yerebatan) Sarnıcı 9800 metrekairelik bir alanı kaplayan, çatısı 336 adet sütunla desteklenen bir mimari şaheserdir.²² Bu su depolama merkezleri aylar, hatta yıllar sürecek bir kuşatma ya da kuraklık durumunda Konstantinopolis'in yeterli suya sahip olmasını kesin bir şekilde teminat altına almıştı. Fakat bu sarnıçlarda depolanan suyun çoğunluğu hâlâ su kemerleri vasıtasıyla elde edilmekteydi. Üstelik şehre saldırmak isteyenler baskın yapmak istediklerinde bu su kemerleri düşmanın savunma hatlarına sızabilecekleri bir yol sunuyor ve bu niteliğiyle de tabiatında bir nevi zaaf da barındırıyordu. 705 yılı yazında tahtından indirilmiş olan II. Justinianus, seçkin adamlardan oluşan bir grupta Valens su kemerini kullanıp Konstantinopolis'e girmek suretiyle, hasımlarının panikleyip kaçmasına sebep olarak politik manada dramatik bir geri dönüş sergilemişti.²³ Fakat bu baskın bir daha tekrarlanmayacaktı. Kara surlarında konuşlu olan garnizon artık su kemerinin borularını sıkı bir şekilde koruyacaktı.

Su yokluğuna su sarnıçları ve su kemerleri yoluyla bir şekilde karşılık verilebiliyorken bir başka doğal, coğrafi dezavantaj karşısında imparatorların yapabileceği pek bir şey yoktu. *Mesoteikhion*, yani 'surların ortası' diye adlandırılan kısım, Kara Surlarının Aziz Romanos Kapısı [Topkapı] ile Edirnekapi arasında bulunmaktaydı. Bu noktada savunma hattı arazinin engebelerini takip etmek zorundaydı ve Lykos Deresinin içinden aktığı vadiye doğru alçalmak zorundaydı. Burada çok derin bir hendek kazmak mümkün değildi, çünkü aksi takdirde su tükeneirdi. Öte yandan saldırganlar daha yüksek rakımlı bir yerde mevzilenip onlara göre alçakta kalan savunmaların üzerine mız-

²² Procopius 1940:90-3; Whitby ve Whitby 1989:85, 127; Mango 1995:16-17; Freely ve Çakmak, 2004:55, 146-50.

²³ Theophanes Confessor 1997:522; Nikephoros 1990:103.

rak, ok yağdırarak onları yıldırabilirdi.²⁴ Saldıranlar güçlerini her zaman bu bölgede yoğunlaştıracaklardı.

Doğal sebeplerden kaynaklanmayan ama Bizanslıların sebep oldukları son bir zayıflık mevcuttu. 413 yılında yeni Kara Surları inşa edildiğinde Konstantin zamanından beri şehir etrafında gelişen pek çok yerleşim yeri de koruma altına alınmıştı. Blakhernai beşinci yüzyılın ortalarında belki de çok az öneme haiz olduğu için surların dışında inşa edilmişti. Yedinci yüzyılın ortalarına gelindiğinde bu durum değişmişti. Orada birçok yeni bina inşa edilmiş ve Blakhernai'da Justinianus'un Meryem Ana Kilisesi artık Meryem Ana'nın Örtüsüne ev sahipliği yapmaktaydı. Meryem Ana bir yere kadar kendi başının çaresine bakabilirdi. Düşmanlar bu kutsal emanetin bulunduğu binanın tamamını ateşe verseler bile ona zarar gelmeyeceğine inanılmaktaydı. Fakat böylesine önemli bir kutsal emanetin ve böylesine güzel bir kilisenin çapulcu ordularının insafına bırakılması hiç de doğru görünmüyordu. Böylece 627 yılında Kara Surlarının kuzey kanadı bütün Blakhernai bölgesini ve kilise binasını içine alacak şekilde dışarı doğru uzatıldı (bkz. Harita 1). Daha sonra önemli bir imparatorluk ikametgâhı halini alacak olan Blakhernai Sarayı burada inşa edildi.²⁵ Bu elbette Konstantinopolis'in muhafızını onurlandırmak için yapılmıştı fakat öte yandan normalde düz bir hat iken ve savunma açısından bütünlük arz eden bir avantaja sahipken, hat üzerinde bir çıkıntı oluşturarak bu avantaj kısmen kaybedildi. Bu çıkıntı savunma hattının ilerisinde olduğu için mancınıklarla yapılan bombardımana ve lağım saldırılarına karşı savunmasızdı. Dahası çıkıntının olduğu kısımda surlar sadece tek kademeliydi ve eğimli arazide yapımları çok zor olduğu için dış sur ile hendek hattı mevcut değildi. On ikinci yüzyılda Blakhernai bölümü yeniden inşa edildi ve güçlendirildi. Büyük taş bloklar kullanılarak, kuleler birbirine daha yakın inşa edilerek ve mevcut Theodosius

²⁴ Van Millingen 1899:85-6; Tsangadas 1980:19; Philippides ve Hanak 2011:310-12.

²⁵ Whitby ve Whitby 1989:180-1; Berger 2013:177.

Surlarından daha kalın bir şekilde inşa edildi. Bu, tehlikeyi bir ölçüde geçiştirmişti ama Blakhernai kısmı surların zayıf kısmı olarak kalmaya devam etti.²⁶ Buna rağmen bu mevcut zayıf noktalar şehrin düşman eline geçmesine asla neden olmadılar.

*

Yedinci ve sekizinci yüzyıl boyunca Konstantinopolis'in savunması bir dizi ciddi teste tabi tutuldu. Bir süredir Bizans İmparatorluğunun zenginliği azalmaktaydı. Justinianus'un batı eyaletlerini yeniden ele geçirmek için sarf ettiği çabalar imparatorluğu ekonomik olarak yıpratmış ve sınırlarını saldırılara karşı savunmasız bırakmıştı. Büyük imparatorun ölümünden sonraki birkaç yıl içerisinde İtalya'nın çoğu Lombardlara kapatılmıştı ve Justinianus'un yerine geçenler sınır hattını elde tutabilmek için giderek umutsuz bir hal alan bir savaş vermek zorunda kalmışlardı. İmparator Mauricius tahttan indirilip suikasta kurban gittiğinde sıkıntılar ayyuka çıkmıştı ve bu da imparatorluğun düşmanlarının fırsat bileceği bir iç karışıklık döneminin başladığına işaret ediyordu. Slavlar ve Avarlar Tuna Nehrini aşıp Peloponnessos'a kadar Balkanların güneyini işgal ederken doğuda Persler Suriye, Filistin ve Mısır'a kadar olan bölgeyi istila etti.

Bu durumda Konstantinopolis'in de doğrudan tehdit altına girmesi an meselesiydi. Bu sınav 626 yılında imparatorluğun doğudaki ve batıdaki düşmanları imparatorluğun başkentini almaya teşebbüs etmek için birleştiklerinde vücut buldu. Aynı yılın temmuz ayında İmparator Heraclius'un (610-41) Armenia üzerine bir seferde olmasını fırsat bilen Pers generali Şehrbârâz Anadolu üzerinden ordusunu geçirip Konstantinopolis'in tam karşısındaki Khalkedon'da kamp kurdu. Bu arada Balkanlarda, Avarlar ve onların müttefiki Slavlar da Trakya üzerinden şehre doğru harekete geçti ve 29 Temmuzda Kara Surlarının önünde Mesoteikhion'da kamp kurdular. Surları döğmek için mancınıklar ile askerlerini yakına getirip savaş alanına soka-

²⁶ Bertrandon de la Brocquière 1988:97; Choniates 1984:211, 298; Van Millingen 1899:122-4; Janin 1964:283; Philippides ve Hanak 2011:344-8.

bilmek için on iki tane kuşatma kulesi inşa ettiler. Mancınıkların ve savaş kulelerinin savunma üzerinde hiçbir tesiri olmadı. Daha sonra Avarlar, Pers müttefiklerinden boğazı geçip Kara Surları önünde kendilerine yardım etmelerini istediler, çünkü Boğaziçi'nin suları her iki orduyu birbirinden ayırmaktaydı. Bundan dolayı iki ordu koordineli bir şekilde saldırı gerçekleştirilemiyordu, çünkü her iki ordu da bir gemi filosuna sahip değildi. Avarlar çaresizlik içinde Slav mürettebatın bulunduğu küçük kayıklar vasıtasıyla Persleri Boğaziçi'nin karşı kıyısından getirmek suretiyle boşluğu doldurmaya çalıştılar. Fakat bu girişim bir felaketle sonuçlandı; Byzantionlulara daha önce Septimius Severus'a karşı mücadelelerinde de yardım eden Boğaziçi'ndeki güçlü akındı, yine gemileri Avrupa sahillerinin gerisine itmek suretiyle şehri savunanlara yardım etti. Boğazın orta kısmına ulaşmayı başaranların yolu ise Bizans savaş gemileri tarafından kolayca kesildi. Aralarındaki bağlantının kesilmesiyle iki ordu güçsüz düştü ve iki haftadan kısa bir süre içerisinde, 8 Ağustosta kuşatma kaldırıldı.²⁷

Pers-Avar kuşatmasının başarısızlığa uğramasından sonra imparatorluk 620'de Persleri imparatorluğun doğu eyaletlerinden atan İmparator Heraclius'un idaresi altında kendini toparladı. Ancak zafer kısa sürdü, tekrardan kazanılan topraklar 634'te bir kez daha ama bu sefer imparatorluğu işgal eden Araplara kaptırıldı. 674 ilkbaharında bu yeni düşman Konstantinopolis surları önünde beliriverdi. Büyük bir Arap filosu Çanakale Boğazı üzerinden gelip Trakya'nın sahillerini talan ederek Hebdomon civarını ele geçirdi ve yaz mevsimini Marmara Denizinde Bizans gemileriyle savaşarak geçirdi. Eylül ayında kış mevsimi için geri çekilmek yerine Arap donanması Marmara Denizinde Konstantinopolis'in tam karşısında bulunan Kyzikos'u [Erdek] ileri karakol olarak kullanmak amacıyla ele geçirdi. Orada donanma Emevi halifesinin oğlu Yezid'in komutası altındaki kara ordusuyla bir-

²⁷ Whitby ve Whitby 1989:173, 177-81; Theophanes Confessor 1997:447; Nikephoros 1990:59-61; Tsangadas 1980:80-106; Howard-Johnston 1995:131-42.

leşti ve böylece 626'daki kuşatmanın aksine Konstantinopolis bu sefer hem bir kara ordusu hem de Avarların ancak idare edebildikleri basit kayıklar yerine, gemilerden oluşan bir donanma tarafından kuşatma altına alınmıştı. İlkbaharda Araplar tekrardan saldırmak için hazırdılar.

Fakat kuşatma bir kez daha başarısız oldu. Arap gemileri Haliç üzerindeki zinciri geçemedi ve diğer herhangi bir noktadan Deniz Surlarına saldırmak ise mantıklı değildi. Arap ordusu boğazın Asya yakasında kaldı ve karşıya geçip Kara Surlarına bir saldırı gerçekleştirmedi. Böylece şehre erzak temini batı kandanından hâlâ sağlanabiliyordu. Bundan dolayı kuşatma dört yıl süren bir çıkmaza girdi. Sonra 678'de Bizanslılar denizden gerçekleştirdikleri bir karşı saldırıda gizli silahlarını kullanmak suretiyle bu kördüğümü çözdüler. Bir süredir Haliç'te gemilerini toplamakta ve gemilerin burun kısmına sifonlar yerleştirmekteydiler. Bu sifonlardan ortaçağda napalm bombasına en çok benzetilebilecek nitelikte bir madde olan ve 'Rum ateşi' olarak isimlendirilen bir sıvı püskürtülecekti. Bu karışım içinde sülfür, zift, kalsiyum oksit, hatta biraz da Karadeniz üzerinden Armenia ve Kafkaslar'dan getirtilen ve toprak yüzeyinde çökelti halinde bugün dahi bulunabilen ham petrol bulunmaktaydı. İçeriği her ne olursa olsun Rum Ateşi oldukça yanıcı bir sıvıydı ve hava geçirmez bronz bir kaptan ısıtıldığında bir sifon vasıtasıyla bu yanıcı madde bir düşman gemisine püskürtülebilmekteydi. Sıvı, sifonun ağzından çıktığında tutuşturulmaktaydı ve bir kez alev aldığı anda onu söndürmek için gösterilen bütün çabaları boşa çıkartmaktaydı. Hatta deniz yüzeyindeyken bile yanmaya devam etmekte ve birkaç dakika içinde düşman gemisini alevler içinde bir enkaza dönüştürme kapasitesine sahipti. İsabetli bir atış yapmak için hedefin çok yakınına gitmek kolay bir iş değildi ve atışların çoğu sıkça başarısız olmuş olmalıdır fakat bu gerçekten bir sorun teşkil etmiyordu. Fiziksel manada verebileceği potansiyel tahrip bir yana Rum Ateşi düşmanı demoralize eden bir psikolojik silahtı. Sifonun ağzından çıkarken gök gürültüsüne benzer bir ses çıkarmaktaydı ve genellikle silahın düşman gemi mürettebatının kapıldığı dehşeti daha da artırmak için

aslan ya da ejderha başı şeklinde tasarlanmış sifon başlıklar kullanılmaktaydı. Düşman gemileri Rum ateşiyle teçhiz edilmiş bir Bizans gemisinde ejderha başını şöyle bir gördüğünde bile hemen kaçmakta, böylece Bizanslıları çok değerli bir materyali daha fazla kullanma zahmetinden kurtarmaktaydı. Bu dehşet verici silah ve Deniz Surlarında bir gedik açmanın imkânsızlığı, Arapları geri çekilmeye ikna etti ve şimdiye kadar rakipleri karşısında çok az başarı elde etmiş olan Bizanslıları sevince boğdu. Elde edilen zaferi kutlayan bir saray şairi alaylı bir şekilde Arap gemilerini yüzen tabutlar olarak tasvir etmişti.²⁸

Sevinç kısa sürdü çünkü Araplar geri dönecek ve o zamana kadarki en tehlikeli kuşatmayı başlatacaklardı. 717 yazında Emevi halifesinin kardeşi Mesleme'nin komutası altında güçlü bir ordu, iddia edildiğine göre 1800 gemiden oluşan ve Ege Denizi üzerinden Marmara Denizine gelen donanmayla birleşmek için, Küçük Asya üzerinden bir yürüyüş gerçekleştirmişti. Bu sefer Arap ordusu Asya kıyısında durmadı ve Çanakkale Boğazını geçip Trakya üzerinden Kara Surlarına ulaşmak için yürüyüşe geçti. Mesleme burada Kara Surlarına paralel uzanacak şekilde hafriyat çalışmaları yapılmasını emretti. Bu tedbir sayesinde donanma deniz tarafından şehri abluka altına alırken şehre karayoluyla herhangi bir yardımın gelmesi engellenecekti. Bu sefer takip edilen stratejinin, donanma gizlice Haliç'e girmek için teşebbüste bulunurken Kara Surlarına bir saldırı düzenlemek yerine şehri açlığa mahkûm ederek onu teslim olmaya zorlamak olduğu açıktı. Bütün kuşatmalarda olduğu gibi kuşatma eğer yeterince uzun tutulursa büyük olasılıkla başarıya ulaşacaktı, çünkü Bizanslıların yiyecek stokları ile su rezervleri bitecek, böylelikle aşılması zor savunma hattının bir anlamı kalmayacaktı.

Önceki kuşatmalarda olduğu gibi Konstantinopolis çok iyi bir şekilde tedarikini yapmıştı. Yeraltındaki sarnıçlarda su de-

²⁸ Olster 1995:23-4; Theophanes Confessor 1997:493-4; Nikephoros 1990:85-7; Leo VI 2010:505; Komnene 2009:323; Leo the Deacon 2005:188, 198; Partington 1960:10-21, 28-32; Haldon ve Byrne 1977:92; Tsangadas 1980:107-33.

polanmıştı ve bundan dolayı Arapların su kemerlerindeki su akışını kesmelerinin bir önemi yoktu. Dahası, bir Arap saldırısının yakın olduğunu bilen Bizans imparatoru bir süredir şehre tahıl depolamaktaydı ve üç yıllık erzagını bizzat karşılayamayacak herkesin şehirden ayrılmasını emretmişti. Buna ek olarak, Arap donanmasının varlığına rağmen Bizanslı balıkçılar Konstantinopolis'in yakın civarındaki sularda hâlâ balık avlayabiliyorlardı. Kara Surlarının önünde kazdıkları çukurda ise Araplar çok iyi bir şekilde yerleşememişlerdi. Bizanslıları mahrum bırakmak amacıyla Araplar Trakya'daki ürünlerin çoğunu tahrip etmişlerdi ve böylece kendi kendilerini donanmaları vasıtasıyla gelecek erzak malzemelerine bağımlı hale getirmişlerdi. 1 Eylül 717'de Kara Surları önündeki Arap ordusuna erzak taşıyan Arap gemileri harekete geçtiklerinde doğa 194 ve 626 yılında olduğu gibi yine Konstantinopolis'in yardımına yetişti. Gemiler boğaz akıntısının ortasında hareketsiz kaldı ve sonra güneyden esen hâkim rüzgârla geriye doğru sürüklenmeye başladı. Bir şans yakaladığını gören Bizans donanması Arap gemilerinin üzerine çullandı. Yirmi kadar Arap gemisinden bazısı Rum ateşiyle alev alev yanarken bazıları Deniz Surlarının dibinde karaya oturdu, bazısı Marmara Denizi üstünde yanarak karşı kıyıya doğru yol aldı ve bazısı da battı. Kara Surları önündeki orduya erzak götürmek için yapılan bu ve bunun gibi diğer sevkiyatlar başarısız oldu ve 717-18 kışı başladığında Arap ordusu kendisini yiyeceksiz bir durumda buldu. Çok önceleri yük hayvanı olarak yanlarında getirdikleri develeri, daha sonra donmuş zeminden kazdıkları kökleri ve nihayet ağaç yapraklarını yediler. İlkbaharda Arap destek birlikleri gelmişse de şehri kuşatma altında tutarak başarı elde etme şansının doğrudan bir saldırıya göre daha az olduğu açıkça ortaya çıkmıştı. 15 Ağustos 718'de kuşatma kaldırıldı ve ordu Çanakkale Boğazını geçerek evine doğru yola çıktı. Araplar bir daha asla dönmedi.²⁹

²⁹ Theophanes Confessor 1997:534, 545-50; Nikephoros 1990:117, 123-5; Brooks 1899:23, 28; Tsangadas 1980:134-52.

Bu olağanüstü başarılar Konstantinopolis'in zapt edilemeyeceğine dair şöhretini garantiye almıştı fakat şehri ele geçirmek için hâlâ pek çok teşebbüs vardı. Bizanslıların dokuzuncu ve onuncu yüzyıl boyunca aralıklarla savaştığı Bulgarlar birkaç kez şehri kuşattılar ama bir donanmaya sahip olmayışlarından ötürü Arapların başarısız olduğu bir yerde onların başarı elde edebilmeleri gerçekçi bir ihtimal değildi. Yakın bir zamanda başlarındaki imparatorla birlikte bütün Bizans ordusunu ortadan kaldırmış olan Bulgar hanı Krum (803-14) 813 yılında ordusunu Kara Surlarının önüne getirdi. Oraya vardığında yapabileceği çok az şey olduğunu gördü. Surların dışında bulabildiği bütün binaları, konakları ve sarayları yaktıktan sonra Altın Kapıdan Blakhernai'a kadar olan bölgede 'birlikleriyle boy gösterdi' ve sonra barış istedi.³⁰ Konstantinopolis'e karşı bir başka tehdit ise Karadeniz üzerinden gelen Ruslar'ın teşebbüsleriydi. 941 yılında sayıca üstün bir Rus donanması, Rum ateşiyle donatılmış sadece on beş gemiden oluşan bir Bizans donanması tarafından tam bir bozguna uğratılmıştı. Pek çok Rus gemisi ateş almıştı ama ölümlerin çoğu üzerlerindeki ağır teçhizata rağmen paniğe kapıldıkları için denize atlayan mürettebatın boğulmasından kaynaklanmıştı. Sağ kalanlar geriye döndüklerinde mazeret olarak Bizanslıların 'gökyüzündeki yıldırımları kullandıkları ve bunlardan yararlanarak Rusları ateş verdiklerini ve bu yüzden Rusların onları ele geçiremediği'ni ileri sürmüştü.³¹ Bu dramatik olaylardan ayrı olarak Bizans imparatorluğuna savaş açmak isteyenler genellikle şehrin dış mahallelerine ve civarındaki yerleşim yerlerine saldırarak ya da Konstantinopolis'in önlerinde gövde gösteri yaparak taviz koparmak için birbiriyle yarıştı. Bizanslıların gözünde ise bu durum, şehrin mübarek muhafızının onların yardımına koşmasının bir kanıtıydı.

*

³⁰ Theophanes Confessor 1997:686.

³¹ Liudprand of Cremona 2007:179-81; Cross ve Sherbowitz-Wetzor 1953:72.

Nasıl ki Konstantinopolis'in uzun bir zamandır ele geçirilememesinin sebebi ilahi müdahaleden ziyade coğrafya ve askeri teknolojiye atfedilebilirse aynı şekilde Tanrı tarafından korunan şehir efsanesi de bir başka yolla sorgulanabilir. İşin açıkçası bu hususta şehrin tam olarak dokunulmaz olduğu söylenemez. Yüzyıllar boyu şehir birçok kez düşmüştü, fakat bu başka bir devletin yöneticisi tarafından komuta edilen bir ordu vasıtasıyla değil tahta oturan imparatoru iktidardan indirip onun yerine geçmek isteyen ihtiras sahibi Bizanslı generaller vasıtasıyla olmuştu. Bu savaş tarzı Pers, Avar ve Arapların büyük kuşatmalarından oldukça farklıydı. Batıdan gelen potansiyel gaspçı, Kara Surlarında Mesoteikhion noktası önüne gelecek ve birliklerini surların önüne dizecekti. Meydan muharebesi nadiren yapılmaktaydı. Kimin galip geleceğini görmeyi bekleyen ve bu her kim olursa ona tezahürat yapmaya hazır olan Konstantinopolis halkının çoğu tarafsız kalıp muharebenin sonucunu beklerken kayıplar mümkün olan en az seviyede tutulmaktaydı. Gaspçının umduğu şey Kara Surlarının zayıf noktalarını, örneğin su kemeri borularını kullanarak ya da içeriden birisinin yardımıyla şehre girme imkânı elde etmektir.

1047 yılında İmparator IX. Konstantin Monomakhos'u (1042-55) tahtından indirmeyi uman Leo Tornikios'un ordusunun başında Kara Surlarının önüne geldiği sırada olan şey de buydu. İmparator yakında krizli bir hastalık geçirmiş ve öldüğü söylentisi yayılmıştı. O nedenle Tornikios'un ordusunun karşısında duran birliklerini cesaretlendirmek için surlara bizzat gitmenin basiretli bir davranış olacağına karar verdi ve savaş meydanını gören bir noktada tahtına oturdu. Maalesef isyancı ordu birlikleri de onu görmekteydi ve atlı bir okçu, imparatoru hedef alıp okunu fırlattı. Eğer ok hedefine isabet etmiş olsaydı muhtemelen Tornikios kendisini imparator koltuğunda bulacaktı, ama Konstantin son anda başını hareket ettirdi. Ok imparatorun kulağının yanından ıslık çalarak geçip imparatorun arkasında dikilmekte olan maiyetinden genç bir memurun göğsüne isabet etti.

Savunma hattındaki zayıf noktalar bir isyancı orduya nadiren zaferi getirmekteydi ve Konstantinopolis'i almanın en iyi

yolu, şehrin kapılarını içeriden açacak bir işbirlikçiydi. 1047'de Tornikios ve adamları açık bir biçimde bunun gerçekleşeceğini umuyorlardı. Savunma hatlarına doğrudan bir saldırı girişiminde bulunmak yerine savaş meydanındaki askerlere IX. Konstantin'le ve onun dillere destan lüks yaşamıyla alay ederek ve Tornikios'un meziyetlerini sayıp dökerek nutuk attılar. Hatta askerlerin önünde imparatorun aleyhinde küfürlü şakalarla dolu bazı dans gösterileri bile yaptılar. Daha sonra işler naohş bir vaziyet aldı ve esirler surların önüne getirildi. Eğer kapılar açılmazsa onların idam edilecekleri söylendi. Bunların hiçbirisi işe yaramadı. Kapılar kapalı kaldı ve şehri savunanlar mancınıklarla isyancıları taş yağmuruna tuttu ama bunların menzili hedeflerini vuracak kadar uzun değildi. Böylesi bir inatla karşılaşan isyancı ordu birlikleri pes edip kuşatmayı kaldırdı ve isyan hareketi kısa bir süre içinde kendiliğinden yok olup gitti.³²

İşler her zaman bu şekilde yürümüyordu. Buna benzer bir durum Isaac [Isaakios] Komnenos 1057 yazında VI. Mikhael'e (1056-7) isyan ettiğinde meydan gelmişti. Isaakios, Asya kıtasında konuşlanmıştı ve ordusunu Kara Surları yerine Boğaziçi'ne doğru yönlendirmişti. Isaakios'ın adamları VI. Mikhael tarafından kendilerine karşı gönderilen birliği gördüler, ama boğazın kendisi de en az Kara Surları kadar aşılması zor bir engeldi ve Isaakios, Konstantinopolis'teki imparator donanmaya hükmettiği sürece karşıya geçemeyeceğini anladı. Bu nedenle Komnenos'un ordusu Nicaea (İznik) yakınlarında kamp kurdu ve olayların gelişimini takip etmeye başladı. Mikhael pazarlık yapmaya karar verdi ve Isaakios'ı varisi olarak atama teklifini götürmesi için bir elçi gönderdi. Böylelikle Mikhael'in ölümünden sonra Isaakios imparatorluk tahtına oturabilecekti. Isaakios bu teklifi kabul etti ama bu anlaşma yürürlüğe sokulmadan önce Konstantinopolis'te Mikhael'e karşı bir isyan hareketinin başladığı haberi geldi. Komnenos boğazı geçip şehre girmeye davet edilmekteydi. Böylece 1 Eylül 1057'de Isaakios, Konstantinopolis'e girdi ve bir kuşatmaya ihtiyaç duy-

³² Psellos 1966:212-13, 216-17; Attaleiates 2012:36-49.

madan bilfiil başkenti ele geçirip I. Isaakios (1057-9) olarak tahta oturdu.³³

Halk desteği sur kapılarının içeriden açılmasını sağlamanın yollarından sadece biriydi. Bir diğeryse Kara Surlarının kritik öneme sahip kısımlarını koruyan birlikleri satın almak suretiyle onları kendi tarafına çekmekti. 1200 yılından çok uzun bir süre öncesinden beri imparatorluk silahlı kuvvetlerinin büyük bir kısmı çoğunlukla -her ne kadar Afrikalı saray muhafızlarının mevcudiyeti haber verilmişse de- Rusya, İskandinavya, Almanya, Fransa ve İngiltere gibi memleketlerden gelen paralı askerlerden oluşmaktaydı.³⁴ Bu dışarıdan istihdam edilen birliklere, imparatorun özel muhafız birliğini oluşturan ve çeşitli merasimlerde çift ağızlı kılıçlarını omuzlarında taşımalarıyla bilinen Vareg muhafız birliği de dahildi. Bunlardan bazıları, 1066'daki Norman fethi nedeniyle ülkelerinden ayrılmak zorunda kalan İngiliz Vargler gibi, memleketlerindeki politik durumun ters gitmesi nedeniyle ülkelerinden sürgün edilmiş kişilerdi. Varglerin, iktidardaki imparatora karşı sarsılmaz bir sadakatleri vardı. Bu özellik Bizans'ın karanlık politika dünyasında çok değerli bir unsurdu ve bundan dolayı imparatorlar yerli askerlerden oluşan birlikler yerine onları tercih etmekteydiler. İşin aslı o dönemde yaşamış olan Bizanslıların çoğu Varglerin ve diğer paralı askerlerin imparatorluğun sahip olduğu en sadık ve en cesur askerleri olduğunu memnuniyetle ifade ederdi.³⁵

Varg muhafızlarının en ünlülerinden birisi, daha sonra Konstantinopolis'i ziyaret edecek olan Sigurd Magnusson'un atası olan Harold Sigurtharson'du. Harold 1030 yılında kardeşi Kral Olaf Haroldson'un öldürüldüğü Sticklestad Savaşından sonra bir süre Rusya'da dolanmış ve daha sonra Konstantinopolis'e gelip yanındakilerle Varg muhafızlarına katılmışlardı. Görevleri sarayda kalıp imparatoru korumakla sınırlandırılmamıştı. Harold, Ege'ye, Bulgaristan'a ve Sicilya'ya düzenlenen

³³ Psellos 1966:297-8; Attaleiates 2012:100-7; Skylitzes, 2010:463-5.

³⁴ Harun Ibn-Yahya 1932:156.

³⁵ Komnene 2009:71-2; Vasiliev 1937:39-70; Blöndal 1978:103-21.

seferlere de katılmış ve bu seferlerden büyük bir itibar sahibi olarak dönmüştü. Savaş deneyimi takdir edilen Harold, Vareg muhafızlarının komutasına atandı ve imparator tarafından ona tumturaklı *Spatharokandidatos* unvanı verildi. 1044'te Konstantinopolis'ten ayrıldığında birikmiş maaşları, imparatorun verdiği hediyeler ve seferlerde elde ettiği ganimetler sayesinde artık zengin bir adamdı. Norveç'e döndüğünde kral olmayı başardı ve ülkesini demir yumrukla yönettiği yirmi yıllık iktidarından ötürü 'Hardrada,' yani 'Haşin' lakabını kazandı. Bunun yanı sıra deniz aşırı yapılan seferlerin tadını unutmamıştı. 1066 yılında İngiltere'yi istila etmek için bir sefere çıktı ama görünüşe bakılırsa onun bir asker olarak sahip olduğu dirayeti artık onu terk etmişti. Stamford Bridge Savaşında ordusu bozguna uğradı ve kendisiyle birlikte adamları da öldürüldü. Fakat Bizans açısından bakıldığında Harold, imparator tarafından kendisine bol keseden bahşedilen her şeyi son kuruşuna kadar hak eden bir değerdirdi.³⁶

Elbette bütün paralı askerler Harold Hardrada'nın ve Vareg muhafızlarının çapında değildi ve elbette tahtı gasp etmeyi planlayanlar bu avantaja kullanmak isteyeceklerdi. 1081 yılının ilkbaharında Isaakios'un yeğeni olan Aleksios Komnenos isminde genç bir general, İmparator III. Nikephoros Botaneiates'e (1078-81) meydan okumak amacıyla ordusunu Kara Surlarının önüne getirmişti. İsyanıcılar alışlageldiği üzere şehri savunanlar tarafından ısıklarla ve yuhalanmalarla karşılanmıştı. Görünüşe bakılırsa 1057 yılında Aleksios'un amcasına şehre girme imkânı tanıyan bir halk isyanının tekrar baş göstermesi ihtimali yok gibiydi. Böylelikle uzun bekleyiş başladı. Kuşatmacı ve kuşatılan taraflar mecburen görüşmelere başladı ve Aleksios bu sırada Kara Surlarındaki hangi kulede hangi birliğin konuşlanmış olduğunu öğrendi. Bu birliklerin içinde Vareg muhafızları ile sadece Bizans askerlerinin oluşturduğu Ölümsüzler isimindeki birlik de vardı. Aleksios'un bu iki birlikten herhangi birisiyle anlaşma yapmayı denememesi tavsiye edildi, çünkü bu iki birlik de büyük ihtimal-

³⁶ Sturluson 1961:160-72.

le Nikephoros'a sadık kalacaktı. Savunma hattının daha ileri bir kısmında bulunan bir kulede ise askerlerinin çoğu Almanya'dan gelen paralı askerlerden oluşan Nemitzi isimli bir birlik vardı. Aleksios onlarla irtibat kurmaya karar verdi. Surlara mümkün olduğunca yaklaşabilecek bir adam gönderildi ve Nemitzi birliğinin komutanı görüşme için surlardan aşağı doğru hafifçe başını sarkıttı. Muhtemelen finansal manada bir anlaşmaya varıldı ve bu anlaşmada Aleksios, onlara rakibinin verdiğiinden daha yüksek bir maaş vermeyi kabul etti. Edirnekapı daha önceden anlaşılan bir saatte içeriden açılacaktı. 1 Nisan şafağı Komnenos'un birlikleri şehrin içine girdi. I. Aleksios olarak imparatorluk tahtına oturdu ve bir yüzyıldan uzun süreliğine iktidarda kalacak Komnenos hanedanını kurmuş oldu.³⁷

Bu tarz iktidar değişiklikleri genellikle çok az kan dökülerek gerçekleşmekteydi ama bazı durumlarda değişikliğin ilerleyen süreci içinde Konstantinopolis şehri ve halkı çok kaba bir muameleye maruz kalmaktaydı. 963'te başarılı general Nikephoros Phokas tahtı ele geçirdiğinde askerleri evleri talan etme fırsatını ellerine geçirmişken Konstantinopolis halkından bazıları da geçmişten gelen kişisel husumetlerinin hesabını görmek için bu fırsattan istifade etmişlerdi. Isaakios Komnenos 1057'de adamlarına cömert bahşişler vermek suretiyle onları dizginleyerek bu manada iyi bir iş çıkarmıştı ama yine de vatandaşlar ancak askerler sokaklardan çekildiğinde rahat bir nefes alabilmişti. En büyük taşkınlık Aleksios Komnenos'un 1081'deki iktidar darbesinden sonra yaşanmıştı. Askerler Konstantinopolis sokaklarında Amok koşucusu gibi çılgın bir şekilde koşuşurken evlerin yanı sıra kiliseler de talan edilmişti. Tahta yeni çıkan imparator sinod ve Konstantinopolis patriği tarafından yapılan zorbalıkların kefareti olarak kırk gün boyunca yerde uyuma cezasına çarptırılmıştı. Belki Araplar püskürtülmüştü ama Tanrı'nın muhafazası altındaki şehir, en çok onu savunması beklenen insanların karşısında korumasızdı.³⁸

³⁷ Komnene 2009:71-3.

³⁸ Skylitzes 2010:248, 262; Psellos 1966:303; Komnene 2009:74, 91.

*

1200'de yaşayan Bizanslıların şehirlerinin ele geçirilemez olmasına dair anlattığı hikâyelerdeki hataları ortaya çıkarmak zor değilken onların kendi kendilerini kandırdığını düşünmek de haksızlık olacaktır. Boğaziçi'ne hâkim elverişli akıntı gibi pek çok avantajın coğrafya tarafından kendilerine sunulduğunun gayet farkındaydılar. Netice bu durumu, şans eseri sahip oldukları bir doğa hadisesi olarak değil, Tanrı'nın iradesinin bir tezahürü olarak yorumlamalarıydı. 941'de Boğaziçi'nde esen ve tahmin edilemeyen rüzgârlar aniden dinip Rus donanması denizin ortasında hareketsiz kaldığında rüzgârları dindiren ve denizi durgun hale getiren Tanrı'ydı. İmparator I. Andronikos (1183-5) Boğaziçi'nden kuzeye doğru kaçmaya çalışırken gemi akıntı nedeniyle cellatların kendisini beklediği sahile döndüğünde bu, onun idam ettirdiği kurbanların denize attırdığı cesetleri nedeniyle uğradığı doğrudan bir cezalandırmaydı.³⁹ Bizanslılar aynı mantığı ellerindeki sofistike askeri teknolojiye de uyguladılar. Düşmanlarına karşı ellerinde bulundurdıkları teknik üstünlüğü sürdürmek amacıyla, yapılabilecek her şeyin yapılması gerektiğini bir an bile inkâr etmemişlerdi. Bir kriz anında, bir kuşatma kaldırıldığında verdikleri ilk tepki surları kontrol edip tamir etmek ve surların dışında yasadışı bir şekilde inşa edilen evleri yıkmaktı. Herhangi bir deprem sonrasında oluşan hasar, yakın bir tehdit olsun ya da olmasın hemen tamir edilmekteydi. Rum ateşine gelince, aşikâr sebeplerden ötürü bu sırrın Bizans haricinde bir başka gücün eline geçmemesinin inkârsızlığı Bizans yönetici sınıfı içinde tartışılmaz bir husustu.⁴⁰ Öte yandan hiçbir askeri donanımın, ne miktarda olursa olsun, Tanrı'nın ve Meriem Ana'nın koruması olmaksızın Konstantinopolis'i emniyette tutamayacağına ikna olmuşlardı. Bundan dolayı Kara Surlarının üstündeki kulelerden birinin duvarında şu yazıt bulunmaktaydı:

³⁹ Liudprand 2007:180; Choniates 1984:192.

⁴⁰ Theophanes Confessor 1997:534; Genesios 1998:69; Choniates 1984:36, 176, 222; Kinnamos 1976:205-6; Van Millingen 1899:101; Constantinus VII Porphyrogenitos 1967:69.

'El değmemiş şehrini koru.'⁴¹ Teknoloji sadece, aynen şehrin kurucusu Konstantin'de olduğu gibi, Tanrı'dan onlara bahşedilen ya da onlara aktarılan bir diğer armağandan ibaretti. Anlatıldığına göre o bir melek tarafından aktarılan sadece Konstantinopolis'in surları değildi; Rum ateşinin nasıl yapılacağı ve onu fırlatma mekanizması da söylenmişti. Bizans ordusunda kuzey Avrupalı paralı askerlerin kullanımı da bir şekilde Konstantin'e atfedilmekteydi. 309'da York'ta imparatorluk tacını giydikten sonra iddialara göre yanında 30.000 Briton'u doğuya getirmiş ve yeni başkentinin ilk sakinleri olarak onları yerleştirmişti.⁴²

Kısacası Bizanslılar her şeyi, kendilerinin dikkatli bir şekilde geliştirdikleri efsanelere uygun bir şekilde yorumlamaktaydı. Hatta Konstantinopolis'in sık sık isyancı generaller tarafından ele geçirilmesi bile buna uygun bir şekilde yorumlanabilirdi. Sonuç olarak eğer gaspçı başarılı olursa bu onun, kötü bir tiranın tahttan indirilmesi yolunda Tanrı'nın desteğine sahip olduğunun açıkça işaretiydi. Eğer başarısız olursa yine apaçık ortada olduğu üzere şehrin insanüstü koruyucuları bir kez daha şehrin yardımına koşmuş demektir. Tanrı tarafından korunan şehir fikri o kadar önemliydi ki imparatorluk protokolü bile bu fikre uygun bir şekilde vücuda getirilmişti. İmparatorun Anadolu'da bir sefere çıkacağı zaman uygulanan bir geleneğin temeli atılmıştı. İmparator gemi limandan çıkana kadar beklemekte ve daha sonra koltuğundan kalkıp geride kalan başkentine bakarak, elini havaya kaldırıp şehre doğru üç kez haç işareti yapar, 'İsa Mesih Efendimiz, şehrini sana emanet ediyorum' diye dua ederdi.⁴³ Daha sonra, başkentinin donanma, ordu ve surların sunduğu korumadan daha fazlasıyla korunduğunu bilmenin rahatlığıyla doğuya doğru sefere çıkabilirdi.

⁴¹ Van Millingen 1899:100.

⁴² Constantinus VII Porphyrogenitos 1967:69; Shepard 2003:115.

⁴³ Constantinus VII Porphyrogenitos 1990:114-15.

SARAY VE İKTİDAR

Bizans Konstantinopolis'indeki her şey gibi siyasete de metafizik ideoloji prizmasından yaklaşıldı ve bu ideoloji Konstantin ile birlikte başladı. Büyük imparatorun çağdaşı olan Caesarea piskoposu (y. 260-339) Eusebius kendisini Konstantin'i ideal Hristiyan yönetici olarak sunma görevine memur etmiş gibi görünmektedir. 336 yılında Konstantin'in imparatorluk tahtına çıkışının otuzuncu yıl dönümü şerefine kaleme alınmış bir nutukta Eusebius bir Hristiyan imparatorun sadece tahta geçmediğini, bunun yanında Tanrı tarafından doğrudan bu göreve tayin edildiğini iddia etmektedir. Nasıl ki Tanrı göklerde hükümünü sürdürmekteyse, imparator da Tanrı'nın yeryüzündeki temsilcisi olarak hüküm sürmesinden ötürü bir nevi, daha alt kademedeki Tanrı'nın görüntüsüdür. Eusebius'un işaret ettiğine göre Hz. İsa'nın dünyaya geldiği esnada ilk Roma imparatoru Augustus hüküm sürmekteydi. Bu tamamen Tanrı'nın planının bir parçasıydı, çünkü Hristiyan inancının yayılmasını kolaylaştırmak için Tanrı, bilinen dünyanın bir imparatorun idaresi altında birleştirilmesini istemişti. Tanrı'nın muradı bütün Hristiyanların dindar bir Hristiyan yönetici, yani Roma imparatoru tarafından yönetilmesi idi. Eusebius'un bunu yapmaktaki amacının Konstantin'in gözüne girmek mi, yoksa karışık hislere sahip imparatoru Hristiyanların yanına çekmek mi olduğunu söylemek imkânsızdır ama imparatorluğun mevcudiyetinin geri kalan kısmı için Bizans siyaset düşünce modelini kurmuş oldu. İmparatorun Tanrı tarafından tayin edildiği, imparatorun Tanrı'nın yeryüzündeki temsilcisi olduğu ve bütün Hristiyan

dünyası üzerinde ona meşru bir otorite tahsis edildiği fikri kök saldı.¹

Dünya, Konstantin ve Eusebius'un zamanındaki haline göre çok büyük ölçüde değişmişti. Konstantinopolis yılındaki imparatorun otoritesi hatırı sayılır ölçüde sarsılmıştı ve Hristiyan dünyasının ancak küçük bir kısmı onun idaresi altındaydı. İmparatorluk yedinci yüzyıldaki krizin yaralarını sarmış, Balkanlardaki ve Suriye'nin kuzeyindeki toprakları yeniden fethetmiş ama on birinci yüzyılda bu toprakları bir kez daha kaybetmişti. 1200 yılı itibariyle imparatorluk Yunanistan ve Balkanların güneyine, Girit Adasına ve Küçük Asya'nın batısındaki üçte birlik bölüme hâkim durumdaydı. Fakat bu durum teoride bir fark yaratmıyordu. 1174 yılında bir saray mensubu bir konuşmada imparatora binaen Tanrı'nın onda vücut bulduğunu ve Tanrı'nın silüeti olduğunu söylemişti. Bir diğeri hüküm sürmekte olan imparatorun göklerden bir lütuf olarak geldiğini temin etmişti. Diğer Hristiyan hükümdarların böyle ayrıcalıklı statülere sahip olduğunu iddia etmek için yapılacak herhangi bir teşebbüs hararetle tartışılmaya adaydır.²

1200 yılında Konstantinopolis'e gelen hiçbir ziyaretçi bu teorinin vücut bulmuş haliyle karşılaşmaksızın uzun bir mesafe katedemezdi. İmparatorluk imgeleri, taşlara oyulmuş olarak, bronzdan yapılmış heykellerde ya da resim ve mozaiklerde betimlenmiş olarak her yerde idi. Konstantin heykelinin üzerinde bulunduğu Milion Kemer ve Justinianus'un at üzerinde betimlendiği heykelin bulunduğu Augusteion gibi geçmiş ya da mevcut imparatorların heykellerinin bulunduğu panteonlar kiliseleri ve diğer kamusal alanları süslemekteydi. Bu tasvirlerin çoğu teoriyi yansıtmak amacıyla tasarlanmıştı. Konstantin'in halefleri şehrin güneybatısındaki Virgin Peribleptos Kilisesindeki gibi genellikle Hz. İsa ya da Meryem Ana'nın hemen yanında resmedilmişti. Burada imparator III. Romanos (1028-34) ve eşi Zoe, Meryem Ana'nın her iki yanında resmedilmişti. Bazen de Hz. İsa ya da Meryem Ana'nın onları kutsadıklarının işareti olarak ellerini, tacını giymiş haldeki imparatorun başı üzerin-

² Eustathios 2013:17, 19; George Tornikes, Kazhdan ve Epstein 1985:250 içinde; Kinnamos 1976:166.

RESİM 6: İmparator III. Romanos'ın bastırdığı ve üzerinde Meryem Ana figürü bulunan altın sikke (*nomisma*) (Jonathan Harris).

deyken resmedilmişlerdir. Sikkeler üzerinde de rastlanabilen bu imge ayrıca imparatorluk gücünün kaynağının bir göstergesidir. Dahası, sadece aziz mertebesine çıkarılmış Konstantin'in değil, diğer bütün imparator ve imparatoriçelerin de başlarının üstünde bir ışık halesiyle temsil edilmesi eğilimi vardır. Bu illaki o kişinin mübarekliğine değil, bilakis onların bulunduğu makamın kutsallığına işaret etmekteydi. Meseleyi daha da anlaşılır hale getirmek için bu tarz tasvirlerin yanında imparatorun isminin yazıldığı ve üzerinde 'Romalıların İsa'ya sadık imparatoru ve otokratı' yazan bir ibare bulunurdu.³

Teori, imparatorların saraylarında daha somut bir şekilde beyan edilmekteydi. 1200 yılında Konstantinopolis'te yalnızca bir değil, iki muhteşem saray mevcuttu: Büyük Saray ve Blakernai Sarayı. Hipodrom, Ayasofya ve Augusteion'un çok yakınında olan ve şehrin tam merkezinde bulunan Büyük Saray, iki saray içerisinde daha eski ve boyutları daha büyük olundu. Konstantin ilk ikametgâhını orada inşa etti ve Justinianus da onun ilk ana giriş kapısı olan Tunç Kapıyı inşa ettirmişti.⁴ Daha sonraki imparatorlar yeni binalar ekleyip diğerlerini yıktırdılar. Bunlardan birisi, kompleksin güney ucunda bulunan ve Marmara Denizine bakan bir yerde inşa edilen Boukoleon Sarayıydı.

³ Clavijo 1928:64; Mathews 1998:35-9; Mango 1986:225-8; Cormack 1985:163-5.

⁴ Procopius 1940:82-7.

Sarayın ismi liman duvarı üstünde bulunan ve bir aslan (*leōn*) tarafından saldırıya uğrayan bir öküzün (*bous*) betimlendiği heykelden gelmektedir. Tasvirde aslan sol pençesiyle öküzün boynuzundan tutmuş ve boynunu ısırarak için öküzü döndürürken gösterilmiştir. Boukoleon Sarayının sadece imparatorların kullanımına tahsis edilmiş, bir deniz vasıtası sahile yaklaştığında kullanılan bir limanı vardı ve bu limana giden mermer kaplı bir yol mevcuttu.⁵

Şehrin güney yakasında denize bakan bir diğer noktada Porphyra diye bilinen bir bina vardı. Bu binanın bir odası mor renkte mermer, örtü ve perdelerle kaplanmıştı. Sekizinci yüzyıldan itibaren burası doğum esnasında Bizans imparatoriçelerine tahsis edilmişti ve bundan ötürü iktidarda olan imparatorun çocuğu *Porphyrogenitos*, yani 'mor örtüler içinde doğmuş' diye isimlendirilip babasının varisi olarak tayin edilmekteydi diyebiliriz.⁶ Ayrıca Dekanneakoubita, yani 'ondokuz kanepeli salon' diye isimlendirilen bir yer vardı. Noel'in on iki gününün her birisinde burada iki yüz yirmi sekiz misafirin ağırlanması imparatorun âdetlerindendi. On iki gün boyunca, 19 masada yerini almış misafirler altın kaplardan yiyip içmekteydi.⁷ Boukoleon, Porphyra ve Dekanneakoubita ile diğer binaların hepsi yer için birbiriyle yarışmaktaydı. 1200 yılında Büyük Saray beş kilometrelik bir alan üzerine yayılmış geniş bir kompleksi ve herhangi bir zaman diliminde yerleşim planının nasıl gözüktüğünü tahmin etmek zordur.⁸

⁵ Mango 1986:199; Choniates 1984:243; Komnene 2009:81; Leo the Deacon 2005:137; William of Tyre 1943: ii. 379; Janin 1964:120-1; Van Millingen 1899:269-87.

⁶ Liudprand of Cremona 2007:48, 125; Komnene 2009:167, 188; Choniates 1984:96; Janin 1964:121-2.

⁷ Liudprand of Cremona 2007:199; Theophanes Confessor 1997:339, 554, 565, 612, 621; Constantine VII Porphyrogenitos 2012: i. 20, 62, 146, ii. 741-2; Janin 1964:117-18.

⁸ Büyük Saray'ın iç düzenlemesini yeniden inşa etmek amacıyla bazı girişimler için, bkz. Mango 1959:12-13; Janin 1964:121-2; Magdalino 1978:101-14; Magdalino 1996:42-5; Bardill 1999:217-30; Kostenec 2004:4-36; Featherstone 2006:47-60; Kostenec 2007:56-93.

Blakhernai Sarayı şehrin diğer ucunda Kara Surlarının kuzey ucuna yakın ve Haliç'e yukarıdan bakan bir mevkide konumlandırılmıştı. Daha derli toplu bina saray olarak, üzerinde pek çok uzun kule olan bir iç avlu etrafında inşa edilmişti. Blakhernai Sarayı Komnenos hanedanına mensup imparatorların gözde ikamet yeri idi; hatta bu hanedandan I. Manuel Komnenos (1143-80) sarayı genişletip yeniden dekore ettirmişti. 1200 yılında imparator Büyük Sarayda geçirdiğinden daha fazla vakti burada geçirmektedir.⁹

Bu saraylar sadece imparatora konforlu bir ikametgâh olsun diye tasarlanmamıştı, onun işgal ettiği yüksek makamı yansıtmak amacı da güdülmüştü. Dışarıda sokaklarda ve meydanlarda olduğu gibi imparatorun imgesi her yerdeydi. Büyük Saraydaki Tunç Kapının içinde Justinianus'un ve Theodora'nın mozaikleri yeni gelenleri selamlamaktaydı. Birçok binadan birisinin içinde I. Basil'in (867-86) ve ailesinin mozaikleri tavanı süslemekteydi ve bu mozaikte nasıl düzgün bir şekilde eğitim aldıklarını göstermek için çocuklar İncil taşıırken betimlenmişlerdi. Bir diğerinde II. Ioannes Komnenos (1118-43) babası I. Aleksios'un imgesinin yapılmasını istemişti. I. Manuel'in dekorasyona kendi imgesini yerleştirmeyi unutmadığı Blakhernai'da da durum aynıydı.¹⁰ Dahası portreler gibi saray binalarının pek çoğu yarı dini bir atmosfere sahipti. Tunç Kapının üstünde, mucizevi bir şekilde şifa dağıttığına inanılan bir Hz. İsa imgesinin bulunduğu bir mozaik mevcuttu. Büyük Saraydaki Khrysotriklinos da Hz. İsa imparator tahtında oturmuş ve hazır bulunan melekler ile azizler onun dört bir yanında yerlerini almış olarak, sanki bir kiliseymiş gibi dekore edilmişti. Blakhernai Sarayı yirmiden fazla şapele sahipti ve bilinçli olarak Maphorion'un tutulduğu Meryem Ana Kilisesinin yakınında bir yerde konumlandırılmıştı. Kutsal ile seküler arasındaki herhangi bir ayırımın bulanıklaştırılması, Tanrı

⁹ Choniates 1984:117; Kinnamos 1976:131-2; Benjamin of Tudela 1907:13; Pseudo-Kodinos 2013:367-78; Janin 1964:123-8.

¹⁰ Procopius 1940:86-7; Mango 1986:197-8; Benjamin of Tudela 1907:13; Runciman 1975:277-83; Magdalino ve Nelson 1982:123-83.

RESİM 7: Büyük Sarayın bir parçası olan Bukoleon Sarayının kalıntıları (Grannyogrimm, IStock).

ile onun yeryüzündeki temsilcisi arasındaki doğrudan ilişkiyi yansıtmak amacıyla tasarlanmıştı.¹¹

Bu ilişki Büyük Saray kompleksi içinde bulunan yapılardan birisinde kolayca anlaşılacak bir biçimde belli edilmişti. Bu bina, Konstantinopolis'in üzerine oturduğu mevkinin en yüksek noktası olan Pharos'a ya da orada bulunan fenere yakın bir yerde kurulduğu için Pharos Meryem'i diye isimlendirilen küçük şapeldi. Şapelin içinde kubbe ve tavan Hz. İsa ve Meryem Ana'nın betimlendiği bilindik tarzda mozaiklerle dekore edilmiş, mihrap mücevherlerle kaplanmış, hatta kapı menteşeleri gümüşten yapılmıştı.¹² Bu savurgan dekorasyonun çok geçerli bir sebebi vardı çünkü Pharos şapeli Hz. İsa'yla özdeşleştirilen pek çok kutsal emanete ev sahipliği yapmaktaydı. Bunların en başta gelenleri Hz. İsa'nın Golgota Tepesinde çarmıha gerildi-

¹¹ Berger 2013:147; Paton 1916-18: i. 45-7; Robert of Clari 1936:105; Kinnamos 1976:69; Featherstone 2005:845-52.

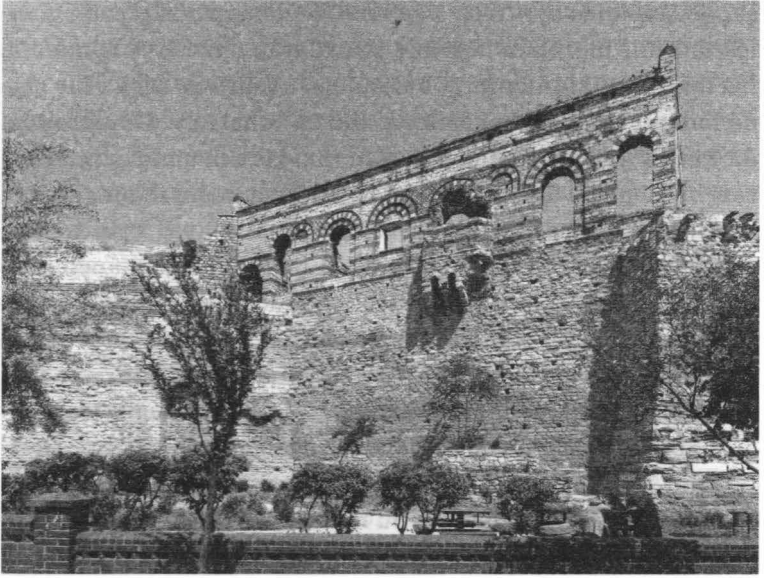
¹² Robert of Clari 1936:103; Jenkins ve Mango 1956:134-9; Kalavrezou 1997:55-7; Janin 1969:232-6; Constantinus VII Porphyrogenitos 1990:132-5.

ğinde üzerinde asılı kaldığı ve onları diğer pek çok sahtesinden ayırmak amacıyla 'Gerçek Haç' olarak isimlendirilen haçın iki parçası idi.¹³ Efsaneye göre Gerçek Haç, Kudüs'te hac ibadetini yerine getiren ve Konstantin'in annesi olan Helena tarafından günyüzüne çıkartılmıştı. Kudüs başpiskoposu Makarius'un yardımıyla Helena, Golgota Tepesinde bir arkeolojik kazı düzenletmiş ve bölgede bulunan paganlara ait Aphrodite tapınağını yıktırdıktan sonra üç tane haçı uygun bir şekilde topraktan çıkartmıştı. Üç haçtan ikisi hırsızların gerildiği haçlardı, bunların içinden hangisinin Hz. İsa'nın çarmıha gerildiği haç olduğunu belirlemek amacıyla, Başpiskopos Makarius bunların her birini tek tek yatalak bir hasta kadının yatacuna getirmişti. Gerçek Haç'ın gölgesi üzerine düştüğünde kadın mucizevi bir biçimde iyileşmişti. Paha biçilemez değerde olan haç hemen gümüş bir sandık içine yerleştirildi ve o bölgede inşa edilen bir kilise içerisine konuldu. Helena dönerken bu haçın bir kısmını yanını da Konstantinopolis'e götürdü. Zaman içerisinde Gerçek Haç'ın pek çok parçası Konstantinopolis'e getirildi. Araplar 634 yılında Bizans hâkimiyeti altındaki Suriye'yi istila ettiklerinde Kudüs bir kez daha tehdit altına girmişti. İmparator Heraclius haçın geri kalan kısmını yanına alıp daha önceden Helena'nın getirdiği kısımla birleştirmek için Konstantinopolis'e götürdü. O günden sonra da orada kaldı.¹⁴

Pharos Şapelinde korunan bir diğer kutsal emanet mucizevi bir şekilde Hz. İsa'nın yüz şeklinin üzerine sirayet ettiği küçük bir kumaş parçası, yani Edessa Mandylionu'dur (Kutsal Mendil). Mandylion'un nasıl vücut bulduğuna dair efsaneler boldur fakat en fazla inanılanı şu şekildedir. Hz. İsa zamanında Edessa (günümüz Türkiye sınırları içinde, Urfa) kasabasının yöneticisi olan Abgar bir elçi göndererek Hz. İsa'nın gelmesini ve artrit ile cüzzamdan mustarip olan kendisini iyileştirmesi için yalvarır. Hz. İsa bu isteği geri çevirir ama bunun yerine yüzünü suda yıkar ve bir mendille yüzünü kurular; Hz. İsa'nın yüz hatlarının

¹³ Robert of Clari 1936:103; Anthony of Novgorod 1889:97.

¹⁴ Anonim 1996:133-5; Theophanes Confessor 1997:41-2, 468.

RESİM 8: Blakherna Sarayı'nın bir parçası olan Tekfur Sarayı
(Designist, IStock).

üzerine geçtiği mendil Edessa'ya dönerken yanında götürmesi için elçiye verilir. Mendili aldığı zaman Abgar'ın bütün hastalıkları iyileşir ve Edessa halkının tamamı Hristiyan olur. 544 yılında şehrin bir Pers saldırısından kurtulması Mandyllion'a atfedilmişti ve 944 yılında Bizans ordusu şehri kuşatma altına alana kadar bu kutsal emanet büyük bir hürmet gösterilerek Edessa'da muhafaza edilmişti. Şehrin Müslüman yöneticileri Mandyllion'u vererek şehrin güvenliğini temin etmeye karar vermişti. Paha biçilemez değerdeki emanet zamanın Bizans imparatoruna göre ona yakışacak şekilde büyük bir törenle Konstantinopolis'e taşındı, çünkü Şehirlerin Kraliçesi 'her şeye hâkim olma hakkına' sahipti. Bizanslılar daha sonra Hz. İsa tarafından bizzat Abgar'a hitaben yazıldığı söylenen bir mektubu da elde etmişlerdi ama maalesef bu kutsal emanet 1185 yılında patlak veren bir isyan esnasında kayboldu ya da yok oldu.¹⁵ Bu

¹⁵ Constantinus VII Porphyrogenitos, Guscini 2009:45-61 içinde; Munitiz, Chrysostomides, Harvalia-Crook ve Dendrinis 1997:32-7; Evagrius

şapel içerisinde ayrıca Hz. İsa'nın Çile döneminde giydiği gömlek, Dikenli Taç, onun böğrünü parçalayan mızrak ve içinde Hz. İsa'nın bir miktar kanının bulunduğu bildirilen küçük bir şişe de bulunmaktaydı. Hepsinin içinde en tuhafı ise *Keramion* ya da Kutsal Çini diye isimlendirilen, Hz. İsa'nın simasının mucizevi bir biçimde üzerinde vücut bulduğuna inanılan bir seramik parçasıdır. Ayrıca Vaftizci Yahya'nın [Ioannes] sağ kolu ve Aziz Poulus'un başı gibi önde gelen azizlere ait kutsal emanetler de burada bulunmaktaydı. Bu nesnelere sahip olmak Bizans imparatorlarının sahip olduğu prestije muazzam ölçüde katkı sağlamıştı. Ziyarete gelen kralların bu şapeli daima ziyaret etmeleri sağlanır ve böylece bizzat kendileri "ilahî himayenin işaretleri"ni görebilir ve münasip çıkarımları yaparlardı.¹⁶

Aynı şey iki sarayın bir sahne vazifesi gördüğü ayrıntılı seramonilere de uygulanmıştı. Bu ritüeller bir imparatorun ifade ettiği üzere 'hem kendi insanlarımızda hem de yabancılarda hayret uyandırmaları' amacıyla tasarlanmıştır. İmparator yabancı mevki sahiplerini ve elçileri Büyük Saraydaki Magnavra olarak bilinen büyük salonda karşılamaktaydı. Misafirler elinde altından yapılma bir asa tutan bir görevli tarafından müzik melodilerinin iştirildiği bir yere alınır ve misafirler girdiğinde, bir nevi sıkıştırılmış buhar gücü sayesinde, tahtın hemen yanında duran bronzdan yapılma iki arslan heykeli kükrete ve altın süslemeli bir ağaç üzerindeki metalden yapılma kuşlar ise şakımaya başlardı. Aynı mekanizma imparatorun oturduğu tahtın otomatik olarak yükselmesine vesile olmakta ve böylece imparator, mevkice ondan aşağı seviyede olan ve imparator önünde üç kez secdeye kapanmaları beklenen ziyaretçilerine tepeden bakabilirdi. Bu konuda tek istisna imparatoru ziyarete gelen hükümdarlar için yapılmaktaydı. Onlardan imparator

---

Scholasticus 2000:225-8; Anonim 1995:120; Robert of Clari 1936:104; Choniates 1984:191.

¹⁶ Leo the Deacon 2005:121, 207-8; Anthony of Novgorod 1889:97-8; Robert of Clari 1936:102-5; Anonim 1995:120-1; Kinnamos 1976:69; William of Tyre 1943: ii. 381; Ciggaar 1996:47-9; Durand 2001:35; Belting 1994:526-7; Kalavrezou 1997:67-70.

önünde secde etmeleri beklenmiyor ama bilinçli imparatorun statüsünün yüksekliğine vurgu yapmak için onlara, ev sahibinin oturduğu tahttan daha alçak seviyede bir oturağa oturtuluyorlardı.¹⁷ Yıl boyu ardı arkası kesilmez merasimler düzenlenmekteydi. Bu merasimlerde, imparatorun nerede, nasıl davranacağı ve selamlamalar ayrıntılı bir şekilde belirlenmişti ve bu merasimler imparatorun bir hayli zamanına mal olmaktaydı. Örneğin imparator İsa Mesih'in Golgotha'daki Kutsal Kabir Kilisesine defnedilişinin anıldığı Kutsal Cumartesinde Büyük Saraydan Ayasofya Katedraline kadar tören alayının başında bulunurdu. Kilise içerisinde Kutsal Kuyuyu geçip içinde yaklaşık kırk beş kilo altın olan bir torbayı taşıyan bir hadım tarafından takip edilen tören alayı kilisenin mabedine girecekti. Daha sonra bir memur bu torbayı hadımdan alıp imparatora verecek ve o da kilise mihrabının üzerine koyup üzerinde bir buhurdanlığı sallayacaktı.¹⁸ Bu tarz merasimler sıkıcı ve arada sırada aptalca olarak görünebilirse de izleyicileri etkilemek amacına yönelik olarak dikkatli bir şekilde uyarlanmışlardı ve genel manada işe yaraymış gibi görünmektedir. Konstantinopolis'e gelen ve Tunç Kapıdan Ayasofya Katedraline doğru ilerlemekte olan böyle bir tören alayına şahitlik eden bir Arap ziyaretçi görmüş olduğu debdebeyi canlı bir şekilde tasvir etmişti. Fakat herkes bundan etkilenmemişti. 968 yılında İtalya'dan gelen ve bu tarz bir merasime tanık olan bir elçi kem gözle bakıp gördüklerini 'tüccarlar ve incecik zırhlar ile alelade mızraklarla donatılmış sıradan insanlardan oluşan bir topluluk' diyerek küçümsemişti.¹⁹ Fakat verilen kişisel reaksiyonlar bütün bu debdebenin esas noktası için önem arz etmemektedir. Bizanslılar sürekli olarak ister mozaikler üzerinde imparatorlarını tasvir etmek, büyük saraylar inşa etmek ya da isterse gösterişli

¹⁷ Constantine VII Porphyrogenitos 2012: i. 3-4, ii. 566-70; Liudprand of Cremona 2007:197-8; Kinnamos 1976:69; Papamastorakis 2003:197-8; Janin 1964:117-19.

¹⁸ Constantine VII Porphyrogenitos 2012: i. 33-4.

¹⁹ Harun Ibn-Yahya 1932:158; El Cheikh 2004:155-7; Liudprand of Cremona 2007:244.

umumi gösterilerle olsun Konstantinopolis efsanesini desteklemek için daima çaba sarf etmişlerdi.

METİN KUTUSU 4

BİZANS MERASİMLERİNE DAİR DIŞARIDAN BİRİSİNİN GÖRÜŞÜ

Onuncu yüzyılda Bizans'ın doğu sınırında esir alınan Harun Bin Yahya fidyesinin ödenmesini beklemek üzere Konstantinopolis'e getirilmişti. Sıkı bir gözetim altında değildi ve şehirde özgürce dolaşmasına müsaade edilmişti. Şehri keşfederken tören alayının Augusteion'da Tunç Kapıdan Ayasofya'ya doğru ilerleyişine şahit olmuştu:

[İmparator] Saray Kapısından Kiliseye kadar şehrin ortasından uzanan yolda halka öncülük eder. Üzerine serilmiş kilimlere kokulu bitkiler ve yeşil bitki yaprakları serpiştirilmiş, yolun sağ ve sol tarafındaki duvarlar sırma işlemeli kumaşlarla süslenmiştir. Onun arkasından saçları omuzlarına dökülen ve pelerin giymiş on bin yaşlı gelmektedir. Onların arkasında sırma işlemeli beyaz elbise giyen on bin genç gelmektedir. Hepsi yürümektedir. Onların arkasından ise sırma işlemeli yeşil elbise giyen on bin delikanlı gelmektedir. Onların arkasından ise ellerinde altınla kaplı baltalar taşıyan ve sırma işlemeli gökmavisi renkli elbiseler giyen hizmetkârlar gelmektedir. Onları, ellerinde altın haçlar taşıyan ve yarı ipekli beyaz Horasanî elbiseler giyen beş bin seçme hadım takip etmektedir. Onların da arkasında ellerinde mızrakları ve tamamen altınla kaplı kalkanlarını tutan ve şeritli göğüs zırhı giymiş on bin Türk ve Horasanlı iç oğlanı takip etmektedir. En sonda ise sırma işlemeli renkli elbiseler giymiş olan yüz seçkin adam ellerinde ödağacı kokusu bulunan altından buhurdanlıklar taşıyarak yürümektedir. Daha sonra altınla işlenmiş elbiseler giymiş olarak, soyluların on iki

şefi ellerinde altından birer asa olduğu halde gelmektedirler. Daha sonra imparatorun dua ederken giyeceği elbisenin bulunduğu altın kutuyu taşıyan, kenarları işlemeli ve inciyle süslü elbiseler giymiş olan yüz tane uşak gelmektedir.

A. A. Vasiliev, 'Harun-Ibn-Yahya and his description of Constantinople,' *Annales de l'Institut Kondakov*, 5 (1932):149-63; alıntı s. 158-9, The Institute of Art History of the Czech Academy of Sciences'ın izniyle yayımlanmıştır.

---

*

Bizans politik hayatının realitesi hiçbir şekilde teorideki gibi idealist değildi ve merasimler bu hissi vermek için dizayn edilmişti. İmparatorların Tanrı tarafından atandığı düşüncesi ile bu imparatorların tahta geçerken vuku bulan şiddetli ve genellikle kanlı olan süreç en göze batan çelişkiydi. 330 ile 1204 yılları arasında Konstantinopolis'te hüküm süren yetmiş civarındaki imparatorun yalnızca yarısından azı ilerleyen yaşlarına erişebilmiş, tahtında hüküm sürerken selefi olarak oğlunu veya bir başkasını belirleyerek son nefesini yatağında verebilmiştir. İmparatorlar sıkça onlara en yakın olan kişiler tarafından tahtlarından indirilmekteydiler. II. Mikhael'in (820-29) tahta çıkışı, eski silah arkadaşı V. Leo'nun (813-20) kilisede dua ederken bıçaklanarak öldürülmesi ve cesedinin foseptik çukuruna atılmasıyla gerçekleşmişti. I. Ioannes Tzimiskes (969-76) adamlarıyla birlikte, amcası II. Nikephoros Phokas'ın odasına gizlice sızıp onlara imparatoru lime lime doğrattıktan sonra yeni imparator olmuştu. İmparatorun eşi Theophano da komploculardan birisiydi ve yatak odasının kapısının kilidini açmıştı. Öte yandan tahtı ele geçirmeye yönelik bu tarz girişimler başarısız olduğunda kaybeden tarafın merhabet beklemesi abes olurdu. 989 yılında isyancı Bardas Phokas, II. Basil'e karşı yaptığı savaşta öldü ve böylelikle onu bekleyen cezadan kurtuldu ama bir mızrağın ucundaki kesik başı Konstantinopolis sokaklarında

dolaştırıldı, canlı ele geçirilen işbirlikçilerinden birisi kazığa oturtularak korkunç bir şekilde öldürülmüştü.²⁰

Devrik imparatorlar ya da başarısız olan gaspçılar her zaman öldürülmedi. Bazıları saçlarını kazımaya ve keşiş yemini etmeye zorlandı. Bunlar hayatlarının geri kalan kısmını yüksek manastır duvarlarının arkasında geçirdiler. Bizans siyasetini kötü şöhret sahibi yapan şey aslında sonu gelmeyen darbe girişimlerinde devrilenlerin ve komplo girişimlerinde başarısız olanların, imparatorluk makamına ehliyetlerini kaybetmelerine diye fiziksel olarak sakat bırakıldıkları uygulamaydı. Önceden siyasi müdahaleleri başarısız olanların burunları kesilmekteydi. Sonra 705 yılında burnu aynı muameleye maruz kalmış olan devrik imparator II. Justinianus, imparatorluk tahtını yeniden ele geçirmeyi başardı ve *Rhinotmetos*, yani 'burunsuz' lakabını almasına sebep olan kesik burnuna rağmen yedi yıl daha hükmetti. Bunun neticesinde kızgın bir demiri göz retinası üzerinde tutmak suretiyle gözleri dağlamak daha yaygın bir uygulama halini aldı. Bu korkunç ceza, kurbanı fiziksel olarak aciz bırakmak ve onu siyasi yarıştan tamamen safdışı bırakmak gibi avantajları getiriyordu. Ayrıca bu uygulama kurbanı öldürmeye göre daha insancıl bir alternatif oluşturmakla birlikte yine de pek zalimane bir işti. Üvey evladı Mikhael Doukas tarafından 1071 yılında tahtından indirilen IV. Romanos Diogenes'in (1068-71) körleştirilmesi işi o kadar uygunsuz bir şekilde yapılmıştı ki devrik imparator çok uzun sürmeden hayatını kaybetti. Hepsinin içinde en korkuncuysa VI. Konstantin'in (780-97) kendi öz annesi Irene'nin emriyle tahttan indirilip kör edilmesiydi. Son anda bu uygulamaya maruz kalmadan, sadece gözkapaklarının dağlanmasıyla ucuz kurtulanlar da vardı ama böylesi müsamahakârlık nadiren bahşedilmekteydi ve hüküm acımadan yerine getirilmekteydi. Ne de olsa bu uygulama işe yarıyordu. 1047 yılında IX. Konstantin'e isyan eden Leo Tornikios bir arkadaşıyla beraber kör edilmiş fakat diğer isyancılar bağışlanmış ve bu isyan hareketinin sona erdirilmesini garantilemişti. 1094

²⁰ Genesis 1998:22-3; Leo the Deacon 2005:137-41, 216-17.

yılında I. Aleksios'a karşı komplo düzenlediği için gözleri dağılan Nikephoros Diogenes, Konstantinopolis'ten ayrılıp kendi mülküne çekilmiş, sonrasında da başka bir sorun yaratmamıştı. Ömrünün geriye kalan yıllarını, metinleri kendisine okuyan hizmetkârlar kullanmak suretiyle klasik edebiyat çalışmaları yaparak geçirmişti. Kör edilme olayının hiçbir mağduru, aktif siyaset hayatına dönmemişti, ta ki 1203 yılında eski imparator II. Isaakios onu gerçekleştirene kadar.²¹

Darbe, karşı darbe, cinayet ve uzuv kesmelerden oluşan bu uzun kayıt listesi dışarıdan gözlem yapanların aleyhte yorumlarına hedef olmaktan kaçamadı. Bir Alman keşiş Bizanslıların 'kendi krallarını kesme ya da onları kör etme' eğilimlerinden tiksintiyle bahsetmişti.²² Bizans İmparatorluğunun iç siyaseti o tarihten beri kötü bir şöhreti kendisine cezbetmişti. Jean-Jacques Rousseau (1712-78) şöyle yazmıştı: 'Konstantinopolis tarihinin kumaşını en sefiş uçarlıklar, en ahlaksız kahpelikler, en menfur suçlar, komplolar, cinayetler ve suikastler biçimlendirmektedir.'²³ Bu tamamen adil bir yorum değildir çünkü diğer pek çok ortaçağ toplumu sıkça meydana gelen suikast ve entrikalar karşısında benzer eğilim göstermişti. 1036 yılında İngiliz kralı Ethelred Unraed'in oğlu Alfred'in gözleri, babasının tahtı üzerinde hak iddia etmesini engellemek için kör edilmişti.²⁴ Bizans'a özgü olan şey imparatorluk makamını destekleyen dini teori ile iğrenç gerçeklik arasındaki derin uçurumdur.

Bizans İmparatorluğunu yönetmiş olan Büyük Konstantin'in varisi III. Aleksios (1195-1203) idi. Angelos hanedanının ikinci imparatoru ve gelecek nesillerin hakkında söyleyeceği çok az iyi şey olan birisiydi. Saray bürokrasisinden ve onun çağdaşı olan Niketas Choniates (c. 1155-1217) onu, ideal bir kraldan çok farklı biri olarak, önemsiz işlerle uğraşırken imparatorluğun çıkar-

²¹ Skylitzes 2010:416; Theophanes Confessor 1997:648-9; Attaleiates 2012:323-5; Psellos 1966:365-6; Constantine VII Porphyrogenitos 2012: ii. 814; Komnene 2009:257-9; Choniates 1984:301-2; Herrin, 2000:56-68.

²² Gunther of Pairis 1997:90.

²³ Rousseau 1993:9.

²⁴ William of Jumièges 1992-5: ii. 106-7.

larını ihmal eden, yeni hamamlar inşa ettiren ve Konstantinopolis'in savunmasıyla meşgul olması gerekirken üzüm bağıyla uğraşan bir mirasyedi olarak sunmaktaydı. Bunların içinde en ahlaksızca olanı ise III. Aleksios'un tahta çıkış şeklidir.²⁵

Aleksios bir *Porphyrogenitos* değildi. Büyük Saraydaki Mor Odada dünyaya gözlerini açmamıştı ve babası hüküm süren bir imparator değildi. Konstantinopolis'te zengin bir ailenin bireyi, eski bir asker olan Andronikos Angelos ve eşi Euphrosyne'nin altı çocuğundan birisiydi. Bunlar sıkıntılı zamanlardı. 24 Eylül 1180 yılında otuz sekiz yıllık saltanattan sonra güçlü ve gözükpek imparator I. Manuel Komnenos ölmüş ve arkasında on bir yaşındaki çocuğu II. Aleksios'u (1180-3) vasi olarak bırakmıştı. Çocuğun annesi Antakyalı Maria'nın yönetiminde bir naiplik konseyi teşkil edilmişti ama gerçek iktidar müteveffa imparatorun yeğeni olan ve *protosebastos* unvanını taşıyan Aleksios Komnenos'un elindeydi. Maria ve Aleksios'un naibliği Konstantinopolis halkı nezdinde kabul görmedi ve 1182 yılında, I. Manuel'in bir başka akrabası olan Andronikos Komnenos bir isyan planlayarak Küçük Asya'dan Konstantinopolis'e doğru ordusuyla harekete geçti.

Seçkin bir asilzade olarak yaşlı Angelos bu olaylara bulaşmaktan kendini kurtaramadı. Naiplik tarafından isyanı bastırması için başına geçirildiği birlikle o da harekete geçti fakat daha sonra taraf değiştirip ailesiyle birlikte karşı tarafın safına geçti. Angelos ailesi bu hareketten ötürü pişman olacaktı. Andronikos Komnenos Konstantinopolis'i ele geçirdiğinde kendisini genç imparatorun yeni naibi olarak atadı ve başlıca kurbanlarının aristokratların olduğu bir terör dönemi başladı. Bir sonraki hedefin kendisi olabileceğini anlayan Andronikos Angelos naibe karşı bir komplo girişimine dahil oldu. Komplo girişimi ifşa olunca dahil olanlar bir araya toplanıp idam edildi. Fakat Angelos, Aleksios'un da aralarında olduğu oğullarıyla birlikte kaçarken sahile ulaştığında, orada içi boş şarap küpleriyle dolu

²⁵ Choniates 1984:249-50, 296.

bir gemi buldular. Küpleri denize atıp gemiye binmeyi ve Andronikos'un askerlerinin elinden kurtulmayı bu şekilde başardılar. Güvenli bir mesafeye ulaştıklarında baba ve oğulları şanslarını artırmak için yollarını ayırdılar. Aleksios Suriye'ye gitti ve orada kendisine meşhur Eyyubi Sultanı Selahattin'in sarayında sığınma hakkı verildi.²⁶

Kardeşlerinin hepsi onun kadar uzağa kaçamamışlardı. Theodoros ve Isaakios Angelos Küçük Asya'da Bithynia bölgesine gittiler ve halkın Andronikos Komnenos'un yaptığı darbe girişimini kabul etmeyi reddettiği İznik ve Prousa [Bursa] şehirlerinde kendilerine sığınacak bir yer buldular. Bütün muhalefeti sindirmeye kararlı olan Andronikos bu şehirleri kuşatma altına aldı. İznik ilk başta direndi ve naip, şehrin surlarına karşı kullanmak amacıyla mancınıklar getirmek zorunda kaldı. Hatta Isaakios Angelos'un yaşlı annesini Konstantinopolis'ten getirtti ve surlara saldırı yapılırken koçbaşının önüne onu yerleştirerek kadıncağızı canlı kalkan olarak kullandı. Fakat bu strateji başarısız oldu. İznikliler kadının etrafındaki muhafızları isabetli ok atışlarıyla safdışı bıraktı ve onu kurtarmak için dışarı çıktılar. Fakat isyanın lideri bir çarpışmada ölünce şehri savunanların dirençleri kırıldı. Isaakios Angekos ile Andronikos arasında barış görüşmesi yapıldı. Şehir kapılarını açtı ve Isaakios affedilerek ailesine ait konakta sükun içinde yaşaması için Konstantinopolis'e gönderildi. Bununla birlikte şehri savunanlar arasından ileri gelen birkaç kişi ise idam edildi.

Son bahsedilen eylem Prousa halkını daha sıkı bir direnişe sevk etti. Şehrin zor kullanılarak ele geçirilmesi mecburiyeti doğdu ve sonrasında halk kılıçtan geçirildi. Theodoros Angelos mahkûm edildi ve Andronikos onun kör edilmesini emretti. Andronikos, Angelos ailesinin kendilerinden birisini onun yerine geçirmeyi planlıyor olabileceğinden zaten şüphelenmekteydi. Daha sonra talihsiz Theodoros bir eşeğin üzerine bindirildi ve eşek başıboş dolaşması için salıverildi. Bizans'a komşu Kon-

²⁶ Choniates 1984:138, 148, 291; Robert of Clari 1936:56; Eustathios 1988:32-3, 38-9, 40-1.

ya Sultanlığından birisi eğer onu bulup ona acımasaydı muhtemelen Theodoros açlıktan ölüp gidecekti.

Konstantinopolis'e döndüğünde Andronikos Komnenos kendisini imparator I. Andronikos olarak tahtta buldu ve yay kirisiyle boğdurtmak suretiyle genç II. Aleksios'tan kurtuldu. Cesedi Andronikos'un önüne getirildi ve o da cesedi tekmeleyerek Boğaziçi'nin sularına gönderdi. İmparatorluk rengi mor elbiseler giymiş olmasına rağmen Andronikos hâlâ kendisini rahat hissetmiyordu. Her yerde kendisine karşı kurulmuş bir komplo görmekteydi ve gün geçmiyordu ki birileri mahkemece suçlanıp idam edilmesin. İmparatorun şüphesi kaçınılmaz bir şekilde, Angelos ailesinden geriye kalan tek kişi olan ve imparatorun elinin ulaşabileceği mesafede bulunan Isaakios'a odaklanıyordu. 11 Eylül 1185'te silahlı bir grup adam onu tutuklama emriyle birlikte konağına geldi. Silahlı adamlar konağın kapısını yumruklarken Isaakios içeride bir yerde saklandı fakat daha sonra her halükârda öleceğinin farkına varan Isaakios ahıra gidip bir atı eyerledi. Isaakios bir elinde kılıç olduğu halde hücumla geçtiğinde onu tutuklamaya gelenler şaşkına döndüler. Herhangi bir karşılık vermeye fırsat bulamadan Isaakios adamların liderini başına bir kılıç darbesi indirerek öldürdü ve bir başkasının da bir kulağını kesmeyi başardı. Isaakios daha sonra dört nala Mese Caddesinden geçerek sığınmak için Ayasofya'ya gitti. Bu dramatik olayın haberi şehre yayıldı ve herkes tarafından nefret edilen Andronikos'a karşı bir halk ayaklanması baş gösterdi. Her şeyin artık kaybedildiğini gören Andronikos, Karadeniz üzerinden Rusya'ya gidip orada kendisi için güvenli bir yer bulmak amacıyla gemisine atladı ve Konstantinopolis'i terk etti. Ama maalesef gemi ileri hareket edemeden boğazın akıntısı nedeniyle tekrardan gerisin geriye sahile yanaştı. Andronikos esir alındı ve Konstantinopolis'e geri götürüldü. Hipodrom'da kızgın bir kalabalık tarafından linç edildi ve Isaakios Angelos bir anda kendisini II. Isaakios (1185-95) olarak imparatorluk tahtında buldu.²⁷

²⁷ Choniates 1984:150-2, 155-60, 187-95; Robert of Clari 1936:50-6.

Doğal olarak Isaakios'un ilk icraati ailesinin dört bir yana dağılmış olan üyelerini Konstantinopolis'e çağırarak oldu. Babası Andronikos Angelos şimdiye kadar hayatını kaybetmiş beziyordu ama Aleksios Suriye'den geri getirildi ve kendisine sarayda prestijli bir unvan olan *Sebastokrator* unvanı verildi. Isaakios'un Aleksios'a karşı özel bir sevgisi vardı, zira o altı kardeş içinde Andronikos'un terör döneminden yara almadan kurtulan tek kişiydi.²⁸ Ne üzücüdür ki Isaakios'un kardeşine karşı hissettiği sevginin, Aleksios'ta bir karşılığı yoktu ve Aleksios kardeşinin yaptığı iyiliğe karşı çok da fazla bir minnet duygusu taşımamaktaydı. 1195 Baharında tahtı ele geçirmek için komplo hazırlığı yapmaktaydı ve içlerinde Aleksios Doukas Mourtzouphlos'un da bulunduğu bir grup oluşturdu. Aleksios Doukas'ın son ismi olan Mourtzouphlos onun takma adıydı. Burnunun üzerinde birleşen ve gözlerinin üzerinde asılı kalan gür kaşlarından ötürü çalıkaşlı anlamına gelen Mourtzouphlos lakabını almıştı ve takip eden birkaç yıl içinde Konstantinopolis'in siyaset hayatında önemli bir rol oynayacaktı.²⁹ 1195 Nisanında Aleksios, Trakya'da patlak veren bir başkaldırışı bastırmak için sefere çıkan II. Isaakios'a eşlik etmişti. Sefer çok da hızlı hareket etmeyi gerektirmeyen türdendi ve bundan dolayı Isaakios av için bolca vakit bulmuştu. Kardeşi sebastokrator Aleksios'a kendisine katılmasını teklif etti ama Aleksios kendisini iyi hissetmediğini söyleyerek daveti geri çevirdi. Kamp-ta kalan Aleksios ve adamları imparatorun çadırında tutulan imparatorluk alamet ve elbiselerini ele geçirdi. Isaakios kampa döndüğünde kardeşinin onun yerine imparator ilan edilmiş olduğunu gördü. Isaakios'un ilk yaptığı şey on yıl öncesinde olduğu gibi atıyla komplocuların üzerine saldırmak oldu. Fakat hizmetkârlarından hiç kimsenin kendisini takip etmediğini görünce cesaretini kaybetti. Deniz yoluyla sığılmak ümidiyle batıda küçük bir sahil kasabasına doğru kaçmaya başladı ama

²⁸ Choniates 1984:232, 236, 246; Robert of Clari 1936:56-7.

²⁹ Choniates 1984:247, 307; Alberic of Trois Fontaines 1874:870; Gunther of Pairis 1997:82.

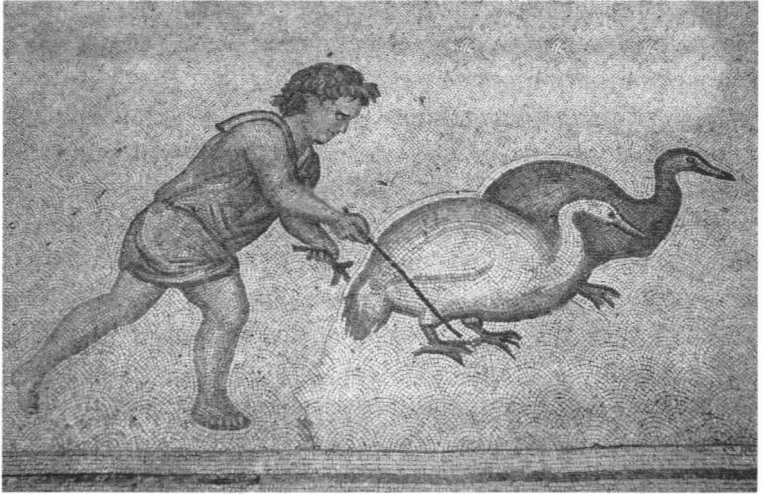
yakalandı ve yakınlardaki bir manastırda alıkonuldu. Isaakios kardeşi Theodoros'la aynı kaderi paylaştı ve gözleri kör edildi, ardından önce Boukoleon Sarayının zindanlarında daha sonraysa Boğaziçi'ndeki Diplokionion zindanlarında hapsedilmek üzere Konstantinopolis'e gönderildi.

Kendi özkardeşine karşı böylesine adice bir suç işledikten sonra Aleksios'un Konstantinopolis halkı tarafından asla imparator olarak kabul görmediği umulabilir. Ama durum bu şekilde değildi. Bizanslılar herhalde bu tarz komploları Tanrı'nın yeryüzündeki temsilcisini atamasının sadece bir yolu olarak değerlendiriyorlardı. Nihayetinde Aleksios başkente varmadan şehrin ileri gelenleri yeni rejime adapte olmakta hiç gecikmediler. Aleksios'un karısı Euphrosyne'yi hemencecik bulup 'başlarını tıpkı tabure ayakları gibi onun ayakları altına koydular ve yaltaklanan köpek enikleri gibi burunlarını onun keçeden yapılma terliklerine sürtüp durdular.' Birkaç gün içerisinde Aleksios'a Ayasofya katedralinde başpiskopos tarafından imparatorluk tacı giydirildi. Bu olaya tek karşı çıkan görünüşe bakılırsa merasimden çıktıktan sonra onu taşıyacak olan at idi. İmparator üstüne çıkmaya çalıştığında at huysuzlanıp şaha kalktı ve imparatorun başındaki tac düşünce tacın mücevherleri zarar gördü. Daha uysal bir başka küheylanın bulunması gerekti. Konstantinopolis halkının 1195 yılındaki darbeyi kabul etmeye hazır oluşu gerçekte çok da şaşırtıcı değildir, ama bu olaya dışarıdan bakanlar için Eusebius'un tasvir ettiği Tanrı'nın vekili olan imparator imgesiyle bu durumu bağdaştırmak oldukça güçtür.³⁰

*

Bizans imparatoru olmanın beraberinde getirdiği muhtemel tehlikeleri düşündüğünde insan, III. Aleksios gibi pek çok kimsenin tahta ulaşabilmek için neden pek çok şeyi göze aldığını ve bu kadar risk aldığını merak edebilir. Gerçek şudur ki imparator olmak Tanrı'nın yeryüzündeki temsilcisi olmanın yükünün yanı sıra, neredeyse sonsuz bir zenginliğe erişim imkânı

³⁰ Choniates 1984:247-8, 250-1.

RESİM 9: Büyük Saray mozaïği: Kaz güden çocuk
(Mountainpics, Shutterstock.com).

sağlamaktaydı. Konstantin ile alakalı konuşmasında Eusebius onu, Büyük Sarayda saatlerce dizleri üstünde dua eden ve sade bir hayat süren bir imparator olarak resmetmişti. Fakat lüks hayatın tadına dair bir fikri olanlar için seçenekler sonsuzdu. Choniates'e göre III. Aleksios, 'tahtın kendisine sadece halk üzerinde adaletli bir idare sürmesi için değil, lüks ve sefahatin nimetlerinden de faydalanması için' kendisine verildiğine inanmaktaydı.³¹

Bu varsayımda yalnız değildi ve Büyük Saray ile Blakhernai Sarayının bazı kısımları imparatorluk makamının görkemini göstermek için dizayn edilmişken daha özel maksatlarla dizayn edilmiş bölümler de vardı. Burada sergilenen mozaiklerde din-dar imparatorlar yerine av sahneleri, hoplayıp zıplayan hayvan-lar ve gülüp oynayan çocuklar betimlenmişti. Augousteios ola-rak bilinen bir salonda bulunan mozaiklerde iki çocuk deveye binerken, bir başkası kazları güderken ve yine görünüşe bakılır-sa eşeğin okkalı tepmesi nedeniyle sırtüstü düşen bir adam tas-viri mevcuttu. Tek parça, büyük bir binadan ziyade bir binalar

³¹ Eusebius of Caesarea 1999:160; Choniates 1984:252.

kompleksi olduğu için Büyük Sarayda geniş bahçeler için alan mevcuttu. Buranın içinde gölge veren revaklar, top oyunları için bir bahçe ve sayısız çeşme vardı.³²

Blakhernai'da mermer kaplı zeminler, rengarenk odalar, imparatorun yavru aslanlarının tutulduğu bir hayvanat bahçesi ve sarayın çevresindeki manzaranın seyredilebileceği kadar yüksek kuleler vardı.³³ İmparatorun ayrıca şehir surlarının dışında bulunan ve yaz sıcaklarından kaçmak için kullanabileceği pek çok küçük ölçekli saray da mevcuttu. Bunların arasında Kara Surları üstündeki Altın Kapının hemen dışındaki Philopation ve Boğaziçi'nin Asya yakasındaki Chrysopolis yakınlarındaki Skoutarion vardı.³⁴ Buralar imparatorun rahatladığı ve iktidarın ayrıcalıklarının keyfini sonuna kadar çıkartabileceği yerlerdi. İmparatorların hoşça vakit geçirmek için en çok yaptıkları şey muhtemelen avlanmaktır. İmparatorlar ya Blakhernai Sarayından çıkıp sayfiye yerlerine gideceklerdi ya da Philopation'u çevreleyen geniş ve içinde özellikle av partileri için yaban domuzu ve yabani eşeklerin bulunduğu park bölgesinde birkaç gün geçireceklerdi. Bazı imparatorlar, kovalamacadan ve avlarını hiçbir şeyi umursamadan takip etmekten tarifsiz zevk alıyormuş gibi görünmektedir. I. Basil'in sopasını fırlatarak arka bacaklarını kırmak suretiyle bir geyik ve bir kurdu alaşağı ettiği söylenir. Bir keresinde aslan kadar büyük bir canavarla karşı karşıya kaldıklarında I. Manuel'in yanındakilerin çoğu kaçmıştı. İmparator geri çekilmemiş ve hayvanı kılıcıyla bertaraf etmişti.³⁵ I. Isaakios Komnenos ok ve yayla turna kuşu vurmaktan özellikle zevk almaktaydı:

³² Mango 1986:195; Harun Ibn-Yahya 1932:156-7; Genesios 1998:111; Brett, Macaulay ve Stevenson 1947:64-97; Kostenec 2007:88-91; Littlewood 1997:13-38.

³³ Odo of Deuil 1948:64-5; Sullivan, Talbot ve McGrath 2014:81; Albert of Aachen 2013: ii. 61.

³⁴ Runciman 1980:223-4; Janin 1964:143-5, 152-3.

³⁵ Liudprand of Cremona 2007:260-1; Odo of Deuil 1948:49; Kinnamos 1976:63, 69, 200; Choniates 1984:8; Genesios 1998:111.

Onları havadayken vuracaktı ve bunu yaparken aldığı zevk hayretle harmanlanmıştı. Şaşılacak şey büyük ayakları, mızrak uzunluğunda kanatlarıyla bulutların arkasında saklanan böylesine devasa bir kuşun, göz açıp kapayıncaya kadar geçen sürede kendisinden daha küçük bir nesne tarafından yakalanmasıydı. Onun aldığı haz, turnanın yere düştükten sonra adeta bir ölüm dansı yaparcasına bir sırt üstüne bir karnını üstüne dönüşündendi.³⁶

İmparatorluk makamı sayesinde açılan başka zevkler de mevcuttu. Birçok Bizanslı atlı savaş arabası yarışlarını severdi ama imparatorluk tahtında oturan kişinin Hipodrom'daki halkla birlikte bu yarışları izleme zorunluluğu yoktu. III. Aleksios'un 1119 yılında kızlarının evliliğini kutlamak amacıyla Blakhernai Sarayında yaptığı gibi imparatorlar saraylarından birisinin mahremiyeti içerisinde kendi araba yarışlarını düzenleyebilirdi. Hatta imparatorlardan bazıları bu özel yarışlarda bizzat yer almışlardı.³⁷ Birçok imparatorun gurme ve obur olarak şöhret kazanmasına vesile olan sofra hazzı vardı. I. Manuel, özellikle de müzik eşliğinde olursa iştah açıcı yemeklerin tadını çıkarmasıyla bilinmekteydi.³⁸ Ayrıca yine cinsel zevklerini tatmin etmek ve iktidarın afrodizyak etkilerini sonuna kadar kullanmak için birçok vesile vardı. İmparatorlardan birisi eğer kız yeğeniyle yatmak isterse buna karşı çıkabilecek kimsenin olmadığı keşfetmişti. Bir diğeryse hayat kadınlarıyla birlikte yaz aylarında açık havada sefahat alemlerine katılmayı âdet edinmişti.³⁹ Hatta ordularıyla birlikte seferdeyken bile konfordan uzak durma eğiliminde değildiler. Onuncu yüzyıla ait bir askeri eserde sefere götürülmesi gereken malzemeler listesinde yaslanmak için kalın püsküllü keçe, kırmızı deriden yapılma bir su sarnıcı olan banyo, mavi keten yastık ve minderler, kokulu şarap ve gülsuyu için gümüş buz kabı, gizli tuvalet sürgüsü olan

³⁶ Psellos 1966:321.

³⁷ Choniates 1984:280-1; Pseudo-Kodinos 2013:373-4; Genesios 1998:90-1; Psellos 1966:57.

³⁸ Choniates 1984:117.

³⁹ Choniates 1984:32, 59, 177.

iki altın yaldızlı sandalye, keten çarşaf, çeşitli vücut yağları ve parfümler ile imparatorun gümüş servis masası da yer almıştı. Özellikle bu servis masasının taşınması için sekiz tane yük hayvanına ihtiyaç duyulmaktaydı.⁴⁰

İmparatorluk makamının maddi faydaları böyleydi. Bütün bu imkânlardan on yıllık hükümranlılığı boyunca sonuna kadar faydalanan III. Aleksios'un kardeşi II. Isaakios hakkında Choniates şunları hatırlamaktaydı:

Her gün muhteşem bir şekilde donatılmış bir masanın başına ziyafet çekmek için oturup en nefis sosları tadıyor, bir yığın ekmek yiyor, bir ağıl dolusu yaban hayvanının etinden ve bir sürü balıktan tadıyor ve muazzam miktarda koyu kırmızı şarap içiyordu. Birbirini takip eden günler içinde hamamda keyif çatarken güzel merhemlerin ve serpilen mürrüsafi esanslarını kokluyordu... Züppe, bir tavuskuşu gibi kasılarak yürüyor ve aynı elbiseyi ikinci kez giymiyordu.

1200 yılında Isaakios'un durumu elbette daha farklıydı. Kardeşi Aleksios onun kaybettiği hayatı yaşarken o, kör ve mahpuslu. Isaakios'un bir gün hak ettiği tahta oturacağına ve onunla birlikte gelecek olan kazanımlara ulaşacağına dair umudunu her şeye rağmen koruduğuna ve komplo kurup planlar yaptığına hiç şüphe yoktur.⁴¹

*

Şimdiye kadar söylenenlerin ışığında, işlevi sonu gelmez siyasi entrikaların ve kişisel tatminleri örtmek olan şatafatlı teorilerin, siyasi yapısının ana unsurlarını teşkil ettiği Bizans İmparatorluğunun, yüzyıllar boyu nasıl ayakta kaldığı merak edilebilir. Eğer bütün mesele bu olsaydı imparatorluk hiçbir yerde, buradaki kadar uzun süre ayakta kalamazdı. Gerçek şudur ki Bizans politik teorisi en tepedeki hayatın en çirkin bölümünün üstünü örttüğü gibi ayrıca Bizans hükümetinin en güçlü yönünü de anlaşılmaz hale getirmektedir, yani imparatorluğu yönetme sorumluluğunun gerçekte yalnızca bir adamın elinde olmadığı-

⁴⁰ Constantinus VII Porphyrogenitos 1990:102-9.

⁴¹ Choniates 1984:242, 294.

dır. Teori söz konusu olduğunda sıkça söylenen şey Bizans imparatorunun dümen yekesinin başında yalnız başına oturan ve gemiye çarpan dalgalarla mücadele ederken gemiye yön veren dümenci gibi olduğudur ya da o gökyüzünde tek başına parlayan güneş gibidir.⁴² Buna rağmen dümenci gemiyi rotada tutarken pek çok yardım kaynağına itimat edebilir. Generallerinden ve danışmanlarından pek çoğunun bir araya gelerek oluşturduğu yönetici sınıfının en tepesinde durmaktaydı. Büyük Sarayda kurulu sofistike bürokrasiden faydalanmaktaydı. Son olarak eşi ve kadın akrabalarının müthiş desteğine de sahipti.

1200 yılında Bizans'ın yönetici sınıfı Konstantinopolis'te oldukça görünür vaziyette olan bir gürühtü. Konak ve sarayları Mese Caddesi boyunca ve şehrin diğer başlıca işlek caddele-ri üzerinde uzanmakta olup Konstantin Forumunun kuzeyinde Sphorakion olarak bilinen bölgede toplanmış bulunmaktaydı. Bunlardan bazıları tek bir binadan ziyade binalar kompleksi olması, içlerinde hamamlar ve hususi şapeller barındırması ve iç mekânların pahalı mozaiklerle bezeli olması yönünden Büyük Sarayın birer minyatür versiyonu gibiydi. Komnenos, Palaiologos, Bryennios, Botaneiates, Doukas, Kamateros, Kantakouzenos ve tabii ki Angelos gibi büyük ailelerin isimleri, günümüze kadar ulaşan tarihi kayıtlarda tekrar tekrar karşımıza çıkmaktadır. On ikinci yüzyıl sonları itibarıyla bu ailelerin mensupları ordu ve Kilise içerisindeki yüksek memuriyetleri tekelleri altına almışlardı ve *Patrikios*, *Magistros* ve *Protostrator* gibi tumturaklı saygın unvanlar taşımaktaydılar. Pek çoğu evlilik veya kan bağıyla imparatorluk ailesine bağlıydı.⁴³ Aynı insanlar sarayda imparatorun etrafını sarmış ve o zaman tamamen onursal bir kurul haline gelmiş olan Senatonun üyelerini oluşturmaktaydılar. Yaz sıcakları dayanılmaz hale geldiğinde imparator şehrin mücavirindeki sayfiye yerlerinden birisi olan Blakhernai'a geçtiğinde onlar da imparatoru takip etmekteydiler. Burada impa-

⁴² Constantinus VII Porphyrogenitos 1967:49; Barker 1957:55; Komnene 2009:262; George Tornikes, Kazhdan ve Epstein 1985:250 içinde.

⁴³ Odo of Deuil 1948:54-7; Leo the Deacon 2005:50, 190; Attaleiates 2012:387-405; Choniates 1984:323; Angold 1984:254-66.

ratorla devlet işlerine dair görüşürler ve imparatorun izlenecek politikaya karar vermesine yardım ederlerdi. Anna Komnene, babası I. Aleksios'un amcası Georgos Palaiologos ile bu tarz mevzularda konuşmayı alışkanlık haline getirdiğini hatırlamaktaydı.⁴⁴

Konstantinopolis'i büyük aileleri sürekli imparatora refakat ediyor; onun en önemli generallerini ve memurlarını sağlıyorsa da aynı zamanda imparator için büyük bir tehlike teşkil etmekteydiler. Ne de olsa gaspçılar büyük ihtimalle bu ailelerin üyeleri arasından çıkacaktır, çünkü bu ailelerin bir ordu toplayıp Konstantinopolis'e karşı bir isyana liderlik edebilecek kişisel bağlantıları ve kaynakları mevcuttu. I. Andronikos'un 1183-5 arasındaki terör dönemini başlatmasının nedeni bu korkuydu. Eğer devleri ortadan kaldırırsa geride sadece yönetebileceği cücelerin kalacağı yönünde bir mantık yürütmüştü. Isaakios Angelos tarafından tahttan indirildiğinde korkularının haklı olduğu ortaya çıkmıştı.⁴⁵ Bu nedenle imparatorlar destek buldukları ikinci bir kaynağa, yani yönetimdeki üst kademe memuriyetleri dolduran Büyük Sarayın bürokratlarına minnet borçlu olmalıydı. Bunlar da *Megas Logothetes* (Başbakan) ya da *Epi tou Kanikleiou* (Hokkacıbaşı) gibi tumturaklı unvanlar taşımaktaydı. Başlıca görevleri mektupların, yasaların, buyrukların ve anlaşmaların taslağını oluşturmak, hazineyi ve posta sistemini idare etmek ile vergilerin toplanmasını sağlamaktı. Çoğu durumda ise bunların çok ötesinde bir nüfuza sahiptiler. Seçkin şahsiyetler, politika ve taktikler hakkında sıkça imparatora tavsiyelerde bulunmak, imparatoru ve onun icraatlarını övmek için özel etkinliklerde yapılan konuşmalarda takip edilen politikaları halka ilan edip açıklamak gibi önemli görevler ifa etmekteydiler.

Bu seçkin kadro arasına girme ırsiyet yoluyla değil eğitimle gerçekleşmekteydi. Adaylar Antik Yunan klasiklerine dayalı geleneksel yüksek eğitimi tamamlamak zorundaydı. Bu bir imparatorluğu yönetmek için gerekli olan mesleki yeterliliği

⁴⁴ Komnene 2009:421.

⁴⁵ Eustathios 1988:54-5.

tek başına çok da sağlamıyordu ama daha mütevazı bir sosyal çevreden gelenlerin ikbal basamaklarına adım atmalarına yardımcı olmaktaydı. On birinci yüzyılda birbiri ardına gelen imparatorların maiyetinde bulunan en önemli danışman konumuna gelmiş olan Mikhael Psellos'un (c.1022-c.1080) Konstantinopolis'in büyük ailelerinden hiçbirisiyle bir bağlantısı yoktu, ama annesi oğlunun en iyi öğretmenlerin öğrencisi olmasını ve sarayda bir kâtiplik elde edecek vasa ulaşmasına yarayacak eğitimi almasını sağlamıştı. Niketas Choniates imparatorluğun bir eyaletindeki bir kasabada doğmuş fakat eğitim alması için Konstantinopolis'e gönderilmiş biriydi.⁴⁶ Bu tarz örnekleri zihninde tutan bir baba oğluna şöyle nasihatlerde bulunmuştu:

Elinden geldiğince edebiyatı öğren. Oradaki adama bak evladım, hep yayandı ama şimdi güzel koşumları olan besili bir katıra binmektedir. Şu ise öğrenciyken yalınayak dolaşır-
dı ve şimdi onun ayağındaki sivri burunlu botlara hele bir bak! Şu öteki öğrenciyken asla saçını taramazdı, şimdi ise saçları güzelce taralı ve lüleleriyle gurur duymakta. Oradaki öğrencilik günlerinde bir hamamın kapısını uzaktan bile görmemiştir ama şimdi haftada üç kez yıkanmakta. Şunun ise üzerinde, zamanında badem büyüklüğünde bitler gezinirdi, şimdi ise kesesi üzerinde İmparator Manuel'in resmi bulunan altınlarla dolu.⁴⁷

Böyle olsa bile oğluna özen gösteren babanın laflarının devamında söylediği gibi, eğitim tek başına sarayda bir vazifeyi kapmayı garantilemezdi ve Konstantinopolis yüksek eğitim sahibi olduğu halde meteliksiz birçok insanla doluydu. Sadece Psellos gibi olanlar, yani elde ettikleri mevkileri sadece aldıkları eğitimin sayesinde gerçekleştirenler, himayelerinde bulundukları mevcut imparatoru desteklemekte kendileri için bir menfaat görmekteydiler. Hepsinden öte tahta çıkan her bir imparator, önceki yönetimin danışmanlarını başından savıp kendi danışma kurulunu tesis etmek istemekteydi. Fakat Psellos tahta

⁴⁶ Psellos 2006:69; Psellos 1966:178-9, 334; Choniates 1984: xi-xii.

⁴⁷ Ptochoprodromos, şurada: Mango 1980:82-3.

oturan imparatorların değişmesine rağmen mevkisini koruması yönünden hatırı sayılır bir örnektir. Genel olarak bundan ötürü bürokratların sadık kalmaları beklenilirdi. Fakat bu da işler son raddeye gelene ve “Batacak mıyız yoksa, çıkacak mıyız?” sorusu kişinin önüne çıkana kadar sürüyordu.⁴⁸

Bürokratların aristokratlara göre daha sadık olmasının bir başka sebebi daha vardı. Bunların çoğu hadım idi ve fiziksel kusurları nedeniyle imparatorluk makamını işgal etmeleri özellikle mümkün değildi. İmparatorluk tahtını ele geçirmek için bir teşebbüste bulunamayacaklarını bildikleri için imparatorlar hiç korkmadan devletin en yüksek kademelerini bu hadımlara emanet edebildiler. Bazı hadımlar Konstantinopolis’e köle olarak getirilmişlerdi. Bunlar ya savaşta esir alınmış ya da yabancı elçiler tarafından hediye olarak getirilmişlerdi ama pek çoğu Bizans kökenliydi. Ebeveynlerin çocuklarını henüz bir bebekken iğdiş ettirmeleri sıradışı bir uygulama değildi ve bu uygulama özellikle Anadolu’nun kuzeyindeki Paphagonya bölgesinde oldukça yaygındı. Bu belki zalimane bir uygulama gibi görülebilir, ama çocuğa daha sonraki hayatında parlak bir kariyer sahibi olma şansı vermekteydi. Sarayda imparatorla yakın teması gerektiren en az on önemli görev, özellikle hadımlara tahsis edilmişti. Bunların içine *Parakoimomenos*, yani imparatorun ‘yanında uyuyan’ anlamına gelen tumturaklı unvanı olan vazife de dahildi. Bebekken iğdiş edilmiş olmak, Paphonganyalı mütevazı bir aileden gelmiş Ioannes isimli birisi için oldukça işe yaramıştı ve Bizans sarayında *Orphanotrophos* makamını elinde bulunduracaktı.⁴⁹

İmparatorluk bürokrasisinden bazı kimseler olağandışı güce ve nüfuza sahip mevkilere yükselmişlerdi. Dikkat çekici bir örnek Basil Lekapenos’tur. I. Romanos Lekapenos’un (920-44) gayrimeşru çocuğu olan Basil, daha sonra imparatorluk tahtı üzerinde hak iddia etmesin diye henüz çocukken iğdiş edilmişti ve kendisine saray idaresinde bir iş verilmişti. Dört imparatorun

⁴⁸ Leo the Deacon 2005:144-5.

⁴⁹ Masudi 1989:345; Psellos 1966:75; Tougher 2008:54-60.

hükümlerlik dönemleri boyunca *Parakoimomenos* makamını elinde bulunduracak ve sıradışı bir nüfuza sahip olacaktı. Basil sadece imparatorluğun idaresine hükmetmiyor, savaş alanlarında orduları kumanda edip 963 ve 969'da yeni imparatorları iktidara getirmek gibi önemli roller de oynuyordu. Yıllar boyu efendisine rağmen Büyük Sarayın en güçlü kişisiydi.⁵⁰ Böylesi bir gücü elinde bulundurma hususunda benzeri yok değildi. On birinci yüzyıl esnasında bir hadım olmayan Mikhael Psellos, tavsiye edeceği herhangi bir şeyi imparatorun uygulayacağından dem vururdu. Bu durum III. Aleksios zamanında da aynıydı; o dönemde başparakiomomenos olan George Oinaites'in sözleri de sarayda olağanüstü etkiliydi.⁵¹

Aristokrasi ve bürokrasi haricinde sarayda imparatorun ve yönetim şeklinin üzerinde güçlü bir nüfuza sahip üçüncü bir grup daha vardı; imparatorun annesi, kız kardeşleri ve diğer kadın akrabaları ile eşi imparatoriçe. Hükümetteki rolleri söz konusu olduğunda teori ile pratik, Bizans'ta olduğu kadar, başka hiçbir yerde anlaşmazlık içine düşmezdi. Mikhael Psellos'un işaret ettiği üzere teoride kadınlar yönetimin hiçbir kademesinde rol alamazlardı, imparatorluğun bir erkek yerine bir kadın tarafından yönetiliyor olması çok uygunsuz olacaktı.⁵² Büyük Sarayın ve Blakhernai Sarayının özel bir bölümü *gynaikonitis*, yani Kadınlar Odası [Harem], onların uygun bir biçimde ayrı tutulabilecekleri yerler olarak tahsis edilmişti. Bununla birlikte Konstantin'in annesi Helenayla birlikte başlayan nüfuz sahibi kadınlar silsilesi, Bizans tarihine ve kültürüne şekil vermişti. Büyük Justinianus'un yoldaşı Theodora devlet işleriyle o kadar meşguldü ki çağdaşı olan bir erkek memur dehşetle onun için 'bütün Roma İmparatorluğunu yönetme hakkı olduğunu iddia ediyor!' demişti. IV. Leo'nun (775-80) dul eşi olan Irene 797 ile 802 yılları arasında tek başına imparatorluğu idare etmişti. Sonra bir saray komplosuna kurban gitmişti ama bu nadiren

⁵⁰ Leo the Deacon 2005:143; Skylitzes 2010:298-318; Psellos 1966:28; Tougher 2008:138.

⁵¹ Psellos 1966:336; Choniates 1984:277-8.

⁵² Psellos 1966:262.

olan bir şey değildi.⁵³ Daha yakın tarihli bir örnek ise I. Aleksios Komnenos'un annesi olan Anna Dalassena'nın edindiği sıradışı statüydü. Aleksios 1081 yılında bir darbeye iktidarı ele geçirmişti, fakat iktidarının ilk yıllarında gerçek iktidarın kimin elinde olduğuyla alakalı hiçbir şüphe yoktu. Kızı Anna'ya göre imparator, annesinin tavsiyesi olmaksızın hiçbir şey yapmaktaydı, hatta onun sezgisi ve muhakemesi olmaksızın imparatorluğun yaşayamayacağını ilan etmişti. İmparatorluk tahtına çıktıktan birkaç ay sonra Aleksios ordusunun başında Bal kanları işgal eden Normanlara karşı bir sefere çıkmak zorunda kaldı. O başkentte yokken yerine vekalet edecek olan kişi Anna Dalassena idi. Anna'nın verdiği hükümlerin imparatorunkilerle aynı geçerliliğe sahip olduğunu ilan eden özel bir *khrysoboulon* [emirname] yayınlandı. Anna Dalassena kesinlikle zorlu bir kişilik olmalıydı; Saray mensupları onun bakışları önünde korkudan sinmekteydiler ve onun Büyük Saraya gelişi çok kapsamlı ahlaki reformun başlangıcının sinyalini vermişti. Herkesten komünionda söylenen ilahilere katılmaları istenmekte ve kahvaltı saatlerine sıkı sıkıya riayet etmeleri beklenmekteydi. Ayrıca keşiş ve rahiplerin koruyucusu olarak tanınmış, kendi kurduğu ve vakfettiği Her Şeyi Gören (*Pantepoptes*) Kilisesi ve Manastırını geride bir abide olarak bırakmıştı.⁵⁴

1200 yılında Bizans sarayındaki siyaset içerisinde kadınlar hâlâ önemli bir rol oynamaktaydı ve imparatoriçe Euphrosyne çoğu entrikanın merkezinde durmaktaydı. Eşi III. Aleksios'un 1195 yılında yaptığı darbe sonrasında sarayı ve başpiskoposu, II. Isaakios'un tahttan indirilmesini kabule ve eşini imparator ilan etmeye ikna etmesi nedeniyle önemli bir rol oynamıştı. Konstantinopolis'teki büyük ailelerden birisi olan Kamateroi Ailesinin bir üyesi olarak Euphrosyne, eşinin imparatorluk makamına çıkıp mor elbise giymesini garanti altına almak suretiyle ailesine büyük faydalar sağlamış gibi görünmektedir. Kardeşi

⁵³ Procopius 1935:178-9; Theophanes Confessor 1997:651-5.

⁵⁴ Komnene 2009:91-4, 96; Zonaras 1841-97: iii. 764; Freely ve Çakmak 2004:204-7.

Basil Kamateros, sarayda önemli biri haline gelirken kayınbiraderi Mikhael Stryphnos donanmanın başına getirilmişti.⁵⁵ Ayrıca kaçınılmaz olarak Niketas Choniates'in öfkesini üstüne çekecek şekilde devletin günlük işlerine müdahil olmaktaydı. Niketas onu, eşinin yayınladığı buyrukları bilerek değiştirmek ve feshetmek suretiyle imparatorluğun yönetimine kaosu getirdiğini ilan etmekte ve onu deliliğin sınırında gezinen bir megalomanyaya sahip olmakla suçlamaktaydı. İddiaya göre Hipodrom'daki Kalydon domuzu heykelinin burnunu kestirmiş ve devasa Herakles heykelini kamçılattı, fakat Choniates onun bu şeyleri niçin yaptırdığına dair bir açıklama yapmamış ve bu işleri onun gizlice yaptığı iddia edilen kehanet ritüeline bağlamakla yetinmişti.⁵⁶

Aslına bakılırsa Euphrosyne'nin devlet işlerine karışması Choniates'in kastettiği kadar yararsız olmayabilir. Görünüşe bakılırsa III. Aleksios'un hazine gelirlerini çarçur ettiğini çok erken bir dönemde fark etmişti. Bu nedenle bir önceki imparator zamanında bir mevki sahibi olan Konstantin Mesopotamites isimli birisinin kendisine bakan olarak atanmasını sağladı. Görünüşe bakılırsa amaç Mesopotamites'in imparatorluğun son dönemlerdeki kaotik maliye meselelerine bir düzen getirmesiydi. Bu iyi niyetli hamlenin ciddi sonuçları olacaktı. Mesopotamites'in ataması, hiç kimsenin çok fazla soru sormadığı eski sistemde işleri yerinde olan, Euphrosyne'nin kardeşi Basil Kamateros ve diğer akrabalarını öfkeliendirdi. Nefret edilen bakanı koltuğundan etme şansları çok düşük olduğu için onlar da Euphrosyne'nin üzerine saldırmaya karar verdiler. 1196 yılı yaz mevsiminde Aleksios'la bir görüşme ayarladılar ve imparatoriçeyi Vatatzes isimli genç bir generalle zina yapmakla suçladılar. Çok saf biriymiş gibi görünen imparator ciddi bir soruşturma yaptırmadan Vatatzes'i idam ettirip hadımlarından ve oda hizmetçilerinden bir kaçına işkence ettirerek delil temin etti. Eşi Euphrosyne'ye gelince birkaç gün kararsız kaldı, hatta

⁵⁵ Choniates 1984:250-1; Brand 1968:142; Polemis 1968:131.

⁵⁶ Choniates 1984:252, 285.

sanki hiçbir şey olmamış gibi onunla Blakhernai'da yemek yedi. Daha sonra aniden harekete geçip onu Karadeniz'deki bir kadın manastırına sürgüne gönderdi ama Euphroysne bu utanç verici duruma yalnızca altı ay katlanacaktı; bu esnada akrabaları yaptıklarından ötürü pişmanlık duymuştu, çünkü böyle yapmakla sadece kendi ailelerini rezil etmişlerdi. Genellikle yumuşakbaşlı birisi olan Aleksios'un böylesine sert bir tepki vereceğini asla hayal etmemişlerdi. Bu arada Konstantin Mesopotamites imparatoriçesinin geri çağrılması için durmaksızın lobi faaliyetlerinde bulundu. Sonunda Aleksios boyun eğdi ve 1197 ilkbaharında Euphrosyne geri döndü. Eskisinden daha güçlü hale gelmesi ise çok uzun sürmedi.⁵⁷

Bizans siyaset teorisinin bürokratlar, hadımlar ya da kadınlar hakkında söyleyeceği hiçbir şey yoktu. Buna rağmen sistemi çalışır halde tutanlar onlardı. İmparatorluk tahtında oturan kimse nefesine düşkün ya da kana susamış veyahut sadece sıradan birisi olsa da onu frenleyecek, ona tavsiyelerde bulunacak olgun ve akli başında kimselerden oluşan bir grup her zaman mevcuttu. Dahası sık sık meydana geldiği üzere, imparator iktidardan indirildiğinde ya da onun yerine bir başkası geçtiğinde bir süreklilik unsuru mevcuttu. Kaçınılmaz olarak yapılan tasfiyelere rağmen Büyük Saraydaki olağan işleri yürütmek üzere bürokratların bir kısmına dokunulmamaktaydı, hatta bazı durumlarda yeni imparator, yerine geçtiği imparatorun eşiyle evlenebilmekteydi. Methiye dizenler teoriyi tekrar tekrar anlatırken askerler ve aristokratlar Büyük Sarayın koridorlarında bir mevki kapmak için dolap çeviriyorken hükümet işleri devam edip gidiyordu.

⁵⁷ Choniates 1984:265-9; Brand 1968:144-6.

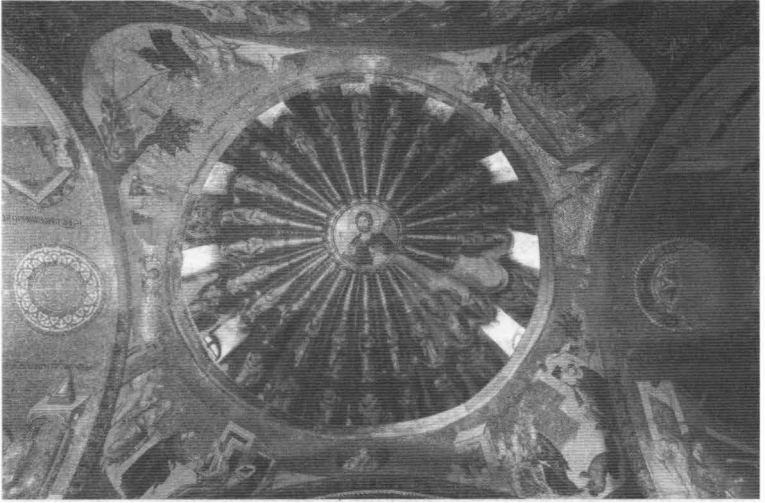
KİLİSELER VE MANASTIRLAR

Konstantinopolis'in dini yapıları efsanenin esas unsurlarından birisidir. Bunlar arasında elbette üçü, yani Ayasofya Katedrali, beş kubbesiyle Havariyyun Kilisesi ve Blakhernai'deki Meryem Ana Kilisesi öne çıkıyordu, fakat geriye kalanlar içerisinde de, bir ziyaretçinin 'sonsuz sayıda' diye tanımladığı pek çok muhteşem ve ilham verici yapı vardı. Bir tahmine göre 1200 yılında Konstantinopolis'te 294 kilise ile 300 civarında manastır ve rahibe manastırı vardı. O dönemde yaşamış birisi kadın manastırının sayısını 63 olarak verir ama muhtemelen buna şehrin dış mahallelerinde olanları dahil etmemişti.¹ Bu dini yapılar manzaranın belirgin unsurları olacaktı ve mozaik süslemeler, mermer dış yüzey kaplamalar ve yollar, yüksek sütunlar, kutsal emanetler ve ikonalar ziyaretçiler üzerinde huşu ve hayranlık hisleri uyandıracaktı. Kiliselerin çoğu dışarıdan bakıldığında bazıları diğerlerinden daha büyük olsa bile dikkat çekecek derecede birbirinin benzeri gibi görünecekti. Bu binaların neredeyse tamamı, ortaçağ Batı Avrupa'sında olduğu gibi, haç şeklinde fakat kare biçimli bir temel üzerinde yükselen ve romanesk ya da gotik mimarinin uzun neflerinden mahrum bir biçimde inşa edilmişti. Taş yerine tuğladan yapılmış ve çan kulesi yerine kubbe veya kubbelerle üstleri kapatılmıştı. Çok az dış süslemeye sahiptiler ve batıdaki katedrallerin ön cephelerini süsleyen girift oymalar ve mimari süslemelerden yoksundular. Bunun sebebi sarf edilen çabanın ve yapılan harcamaların çoğunun iç

¹ William of Tyre 1943: ii. 382; Gerald of Wales 1873:282; Charanis 1971:64.

mekânın süslenmesi ve özellikle de duvarlar ile tavanı kaplayan mozaiklere ayrılmış olmasıdır. Saraylar gibi Konstantinopolis'in kiliseleri de özel ideolojik bir bakış açısıyla tasarlanmıştı.

Amaç ibadet edecek olan kişinin eşikten adımını atar atmaz maddi, dünyevi meseleleri arkasında bırakıp Cennetin Krallığına girmesiydi. Kilisenin kare tasarımı sayesinde, ibadet için gelen kimsenin etrafının birdenbire mekân tarafından, dört bir yandan hemen çevrelenip sarılmasıydı, yani uzaktaki mihraba kadar olan yerde başka bir görünüm yoktu. Bu mahrem alanda mozaiklerin dekoratif şemaları adeta uhrevi olana açılan bir pencere olarak, onların derin hürmetlerini göklere doğru yönlendiren ve onları metafizik bir ortama dahil edecek şekilde düşünülmüştü. Kiliseyi üç kademeye ayıran ikonografik model sıkı bir şekilde takip edilerek bu etki artırılmıştı. En altta bulunan kademede azizler resmedilmişti. Bunlar genellikle ziyaretçilerin göz hizasındaydı ve onlara bakar şekilde konumlandırılmışlardı. Azizlerin hemen üstündeki ikinci kademede, yani yüksek duvarlar ve tavan üzerinde ise Hz. İsa'nın doğumu, onun vaftiz edilişi, Getsemani Bahçesinde ihanete uğrayışı, çarmıha gerilmesi, yeniden diriliş ve Bakire Meryem'in göğe yükselişi gibi Hz. İsa'nın ve Bakire Meryem'in hayatından seçilmiş kesitleri barındıran tasvirler yer almaktaydı. Üçüncü ve en yüksek kademede ise en önemli iki imge bulunmaktaydı. Bunlardan biri kilisenin en uzak uç noktasındaki apsisin içine, mihrabın arkasına yerleştirilmişti, dolayısıyla cemaat papaza ve mihrap kafesine yüzünü dönmüş vaziyetteyken aynı zamanda Bakire Meryem ve Çocuk İsa imgesine de yüzü dönük olacaktı. Diğeriyse ana kubbenin en yüksek noktasındaki *Pantokrator* [Evrenin Efendisi] İsa imgesiydi. *Pantokrator* kelimesinin Yunancada iki anlamı vardı. Bunlardan birisi "her şeyi yöneten" olup Hz. İsa'nın bütün yaratılmışların efendisi olduğu anlamına vurgu yaparken diğeriyse "her şeyi esirgeyen" kendisine inananları gözettiği anlamını vurgulamaktaydı. Kubbe ve kubbenin üzerindeki imge, cemaatin toplandığı alanın tam üstünde bulunmaktaydı. Cemaattekilerin bakışları ister istemez, onların tepesinden bakan ve onları kutsamak için elini kaldırmış İsa imgesine çevrilecekti.

RESİM 10: İsa *Pantokrator* Kariye Müzesi
(Evren Kalınbacak Shutterstock.com).

Mozaiklerin parıltısı, titrek mum ışığında da olsa, kubbedeki pencerelerden giren gün ışığı altında da olsa Bizans kiliselerine girenlerin gözlerini kamaştırıyor olmalıydı. Bazı Ruslar Konstantinopolis kiliselerine girdikleri zaman, 'Cennette miyiz yoksa dünyada mıyız bilmiyorduk. Çünkü yeryüzünde böylesi bir görkem ya da güzellik yoktur' yorumuyla durumu izah ediyorlardı.²

Evrensel ve standart hale gelmiş olan dekoratif plan her zaman Konstantinopolis kiliselerini süslememişti. Konstantin zamanında pek çok nüfuz sahibi Hıristiyan putperestliğe sebep olabilir korkusuyla Hz. İsa, Meryem Ana ve azizlerin fiziksel tasvirlerinden dolayı oldukça rahatsızdı. Bunlardan birisi Caesarea'lı piskopos Eusebius'tu. Konstantin'in kız kardeşi ona Hz. İsa'nın resmiyle alakalı bir soru sorduğunda ona sert bir mektup yazmış ve İkinci Buyruğu ve onda oyma putların yasaklandığını hatırlatmıştı.³ Sekizinci yüzyılda bu görüşler Bizans sarayında

² Cross ve Sherbowitz-Wetzor 1953:111; Mathews 1998:111-35; Cormack 1985:151-8.

³ Eusebius 1857:1545-9.

etkili oldu. Arapların karşısında maruz kalınan bir dizi felaketten sonra İmparator III. Leo (717-41) ve danışmanları, Bizanslıların putperestlikten ötürü cezalandırıldığına inanmış gibiydi ve 726 yılında Tunç Kapı üzerindeki Hz. İsa ikonasını yerinden sökmek üzere bir grup asker görevlendirildi. İkonoklastik politika Leo'nun oğlu ve varisi olan V. Konstantin (741-75) zamanında bazı kiliselerdeki figüratif süslemelerin yerlerinden sökülmesiyle bir adım ileriye götürüldü. Blakhernai'daki Meryem Ana Kilisesinde bulunan ve Hz. İsa'nın doğumu ile onun hayatından diğer kesitleri gösteren mozaikler sökülüp yerlerine kuş ve meyve ağacı resimleri konuldu. Ayasofya ve Aya İrini'deki apsisler üzerinde bulunan ve paramparça edilen Meryem Ana ve Çocuk İsa mozaiklerinin yerine sade bir haç figürü yerleştirildi. Kaçınılmaz olarak bu uygulamalara karşı bir muhalefet mevcuttu ama V. Konstantin hafife alınacak birisi değildi. Bu uygulamayı eleştiren bir keşiş ölene kadar kırbaçlandı ve bir başkası sokaklarda sürüklenip sonrasında linç edildi.⁴

Nihayetinde V. Konstantin'in bütün çabalarına rağmen ikonalara hürmet gösterilmesini savunanlar tartışmadan galip çıktı ve davalarını haklı çıkartacak incelikli bir ideoloji geliştirdiler. Bunların arasında en önemlisi imparatorun gazabının ulaşamayacağı, Arap hâkimiyeti altında bulunan Şam'da yaşayan Şamlı Ioannes idi. İkonaları savunduğu üç eserinde Ioannes, ikonalara hürmet gösterilmesini iki fikri temel alarak gerekçelendirmekteydi. İkonanın bizzat kendisi ile temsil ettiği kişi arasında belirgin bir ayırım yapmaktaydı. İkonaya hürmet gösterildiğinde bu hürmet aslında ikonanın yapıldığı öze, yani ağaca yönelik değil, bilakis onun ötesinde olan azize karşıdır. Dolayısıyla ikonaya hürmet göstermek putperestlik değil, bilakis meşru ve övgüye layık bir ibadettir. Aslına bakılırsa Ioannes'in savunduğu ikinci fikre göre ikonalara hürmet göstermek Ortodoks Hristiyan inancı için esastır. Bir kimse ancak ikonaları kabul ederse Tan-

⁴ Theophanes Confessor 1997:559, 598, 605, 611-12; Stephen the Deacon 1997:169-71, 221-2, 264-5, 269 72; Munitiz vd 1997:166-8; Cormack 2000:88-95.

rı'nın Hz. İsa'da cismanileştiği gerçeğini kabul edebilirdi. Eğer Hz. İsa'nın ağaç ya da resimle betimlenebileceğini inkâr ederse Tanrı'nın onda et ve kemik şeklinde vücut bulabileceğini de inkâr etmiş olurdu. Ioannes ayrıca, ilahi nur Hz. İsa'nın başı etrafında tecelli ettiğinde ve havarileri önünde eğilip ona ibadet ettiği Ta-bor Dağında gerçekleşen şekil değiştirmeye de atıfta bulunmuştu. Onlar Hz. İsa'nın maddi anlamda vücut bulduğu bedenine de-ğil, o bedenin çok ötesindeki Tanrıya ibadet etmekteydiler. Aynı şey ikonalar için de böyleydi.⁵

Bu fikirler, nihayetinde üstün geldi ve 780'ler itibariyle iko-naklasizm gittikçe etkisini kaybetti. 787'de İznik'te toplanan Se-kizinci Ekümenik Konsilinde ikonalara hürmetin meşru ve doğ-ru olduğu ilan edildi. İkonaklasizm 815 ve 842 yılları arasında kısa bir süre tekrardan canlandı ama sonrasında tamamen yok olup gitti. Hz. İsa ikonası Tunç Kapıdaki esin yerine konuldu ve mozaikler de kiliselerdeki eski yerlerini aldı.⁶ 1200'de Şamlı Ioannes'in iddiaları Konstantinopolis'teki her bir kilisede kısa ve öz bir biçimde açıklandı. Buna göre ikonalar ve onları ihti-va eden dekorasyonlar, ibadet eden kişinin hürmet duyguları-nın maddi dünyadan, onun ötesinde uzanan ruhani gerçekliğe ulaşmasını sağlayan bir kanal olarak görev ifa etmekteydiler. İkonaklastik imparator V. Konstantin ise gerçek inanca karşı sa-vaş açmış zalim prototipi olarak efsanelerde kendisine tahsis edilen yerini uzun zaman önce almıştı. Kiliseleri çöp toplama alanlarına döndürdüğü ve azizlerin ikonalarını denize attırdı-ğı iddia edilmişti. Ona karşı gelenler din şehidi olarak değer-lendirilmiş ve yıllar içinde onlar hakkında anlatılan hikâyeler süslenip daha ayrıntılı hale getirilmişti. Hepsinden öte V. Kons-tantin ve ikonaklastların yanlış yolda olduğuna şüphe yoktu. Hz. İsa'nın bizzat kendisi tasvirlerinin sergilenmesini ve onla-ra hürmet gösterilmesini açıkça ifade etmişti. Bu nedenledir ki şimdi Büyük Sarayın Pharos şapelinde sergilenen Mandylion, yani Hz. İsa'nın simasının üzerinde vücut bulduğu kutsal ema-

⁵ Şamlı Ioannes [Ioannes Damascenus] 1898:3-13, 17-22.

⁶ Skylitzes 2010:63; Theophanes Continuatus 2011:266-7.

neti, Edessa şehrinin yöneticisine göndermesinin sebebi buydu. Aynı şekilde Hz. İsa'nın annesi de resminin yapılmasını uygun bulmuştu. Resmini yapması için Aziz Luka'nın önünde poz vermiş ve o da böylelikle meşhur Hodegetria ikonasını meydana getirmişti.⁷ Konstantin'e dair anlatılan efsanede olduğu gibi geçmiş, söz konusu anı desteklemek için dikkatli bir şekilde manipüle edilmişti.

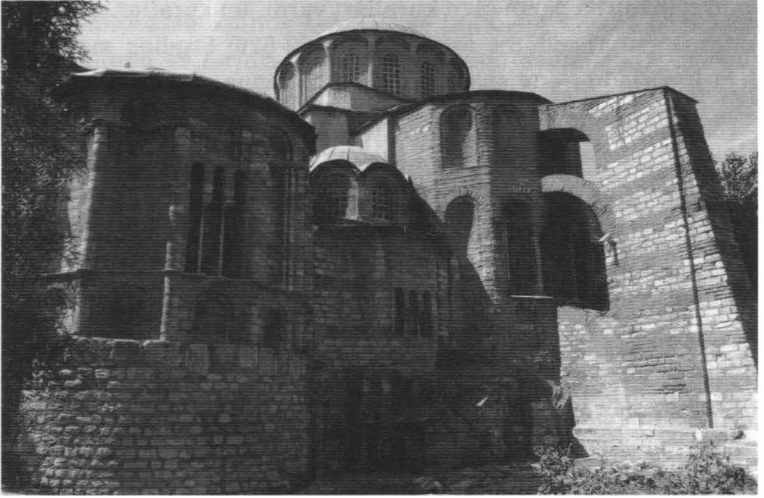
*

Konstantinopolis'teki kiliselerin çoğu bir manastırın ya da kadınlar manastırının bir parçasıydı. En eski, en büyük ve en çok bilineni ise genellikle kısaca Studios olarak tanındı. Manastır Vaftizci Aziz İoannes'e adanmıştı ve manastır ismini beşinci yüzyılda yaşamış nüfuz sahibi bir senatör olan Studios adlı kişiden almıştı. Burası daha sonra manastır reformu ve el yazmaların üretimi için bir merkez olacaktı.⁸ Ayrıca meşhur Bakire Meryem ikonasının muhafaza edildiği Hodegoi ile Blakhernai yakınlarına düşen ve Khora, yani 'kırsal' adıyla bilinen Kutsal Kurtarıcı Kilisesi vardır (Resim 10 ve 11). Khora olarak bilinmesinin sebebi, kurulduğunda şehir surlarının dışında olması ve ancak 413 yılında yeni Kara Surlarının yapımıyla şehir sınırlarının içine dahil edilmiş olmasıydı. Kadınlar için Lütûf Dolu Bakire Meryem ve diğer kadın manastırları mevcuttu. Şehrin sınırları dışında kalan ve Boğaziçi'nin her iki yakasında ve Marmara Denizindeki adalarda kurulmuş daha pek çok manastır mevcuttu. Kara Surlarının hemen dışında daima Kosmodion olarak bilinen Aziz Kosmok ve Damianos Kilisesi ile Meryem Evergetes (Hayırsever Meryem) Kilisesi vardır.

Bu manastır kurumları metropolün ortasında dünyadan kaçmak için bir mekân sunmaktaydı. Studios manastırı şehrin güneybatı ucundaki bölgede, Altın Kapının çok uzağında olmayan bir yerde, şehirden tecrit edilmişti. Manastır duvarları bir binalar kompleksini, meyve bahçelerini ve çeşmeleri içinde

⁷ Berger 2013:143-5; Munitiz, Chrysostomides, Harvalia-Crook ve Dendrinis 1997:32-5, 38-9.

⁸ Morris 1995:16-18; Wilson 1996:66; Janin 1969:430-44.

RESİM 11: Khorā'daki Kutsal Kurtarıcı Manastırının Kilisesi
(Shutterstock.com).

barındırmaktaydı. Orada bulunan bir keşişin yazdığı gibi manastır şehrin cazibe ve keşmekeşinin ortasında, insana cenneti anımsatan bir huzur limanı sunmaktaydı:

Ne barbarlar yüzüme bakıyor ne de kadınlar sesimi duyuyor. Bin yıldır bu manastırın kapısından ne bir tane işe yaramaz adam girmiş ne de bir kadının ayağı bahçeye adım atmıştı. Saray gibi bir hücrede kalıyorum; zeytin ağacının yetiştiği bir bahçe ve bir üzüm bağı etrafımı çevreliyor. Öte yanda ise pazar yerleri ile büyük bir şehir ve öte yanda kiliselerin anası ve dünyanın imparatorluğu.⁹

Manastır hayatı Hristiyan dünyasının her yerinde uygulanıyor ve gıpta ediliyorken Byzantium'daki ve ortaçağ Batı Avrupa'sındaki keşişlerin hayatları arasında bazı farklar mevcuttu. Bizanslı keşişler farklı elbiseler giyip başlarına dar, siyah bir kukuleta şapka takmaktaydı. Benedikt, Dominikan ya da Sistersiyen tarikatları gibi bir manastır yapısı yoktu. Her bir manastır ya da kadın manastırının kendine has olan ve vakıfnamesinde,

⁹ Van Millingen 1912:43 içinde alıntıdır; Clavijo 1928:68-9.

yani *typikon*'da yazılı olan kuralları vardı. Bu kurallar, manastır reformcusu Theodoros Studites'in (759-826) Studios manastırı için hazırladığı ana esaslarla vücut bulmuş olan modeli takip etme eğilimindeydi. Theodoros'un ana meselesi Studios keşişlerinin takip edecekleri liturjik yıl, onların diyeti, elbiseleri idi ve talimatlar olağanüstü derecede ayrıntılıydı. Elbiseyle alakalı talimat Konstantinopolis'in serin kış aylarını hesaba katmıştı. Her bir keşişe iki tane yün ceket, bir adet yünlü olmayan üst giyeceği, iki tane kukuleta şapka, iki tane iç çamaşır, bir tane omuz örtüsü ve sadece omuzları örten bir pelerine sahip olmalarına izin verilmişti. Ayakkabı hususunda kısa ve uzun boyunlu bot ve tozlukları olmasına izin verilmişti. Yatak için keşişlere birisi keçi kılından diğeri samandan iki tane şilte, iki tane yün battaniye verilmekteydi. Manastırda yenilen yemekler yılın dönemlerine göre değişiklik arz etmekteydi ama kırmızı et menüden daimi olarak çıkarılmıştı. Paskalya Bayramından önce şubat ve mart ayı boyunca tutulan oruç döneminde keşişlerin bir öğün olarak yedikleri tek şey haşlanmış fasulye ve nohuttu ama eğer imkân varsa bunların yanına kuru incir ve kestane de eklenebilmekteydi. Paskalya'dan sonra pişmiş iki yemek yanında balık, peynir, yumurta ve zeytinyağlı sebzeler de servis edilebilmekteydi. Bayram günlerinde üç ölçek şarap verilmekteydi. Günün geriye kalan zamanının çoğunu keşişler dua ederek ve ilahi okuyarak geçirmekteydiler ve Theodoros insanoğlunun zayıflığının gayet farkındaydı. Her bir ayinde bir keşişe uyumakta olan bir din kardeşini uyandırma görevi verilmekteydi. Studios'ta hayat ilahi söylemekten ve yemek yemekten daha fazlasıydı. Theodoros bedenle yapılan işlerin manastırdaki disiplinin bir parçası olduğuna inanan birisiydi ve diğer görevlere ek olarak, matbaanın olmadığı ve kitap çoğaltmanın sadece el yazısıyla yapıldığı dönemlerde keşişlerden günün çoğu kısmını manastır yazıhanesinde geçirmeleri beklenmekteydi. Keşişlerin kütüphaneden kitap ödünç alıp çalıştıkları boş günler de vardı. Ödünç alınan kitabın akşam geri iade edilmesi beklenirdi ve geç kalırlarsa bunun bir cezası vardı.¹⁰

¹⁰ Thomas ve Hero 2000: i. 97-119; Morris 1995:16-18; Wilson 1996:66.

Bütün bunlar dünyadan bencil bir biçimde el etek çekme gibi görünebilir ama aslında keşişler ve rahibeler Bizans başkenti-nin refahına ve hayatına büyük bir katkı sağlamaktaydı. Manastırlar bütün şehir halkı için özellikle hastane, yaşlılar evi, yetimhane ve yolcular için pansiyon gibi işlevleri yerine getire-rek sosyal hizmetler sağlamaktaydı.¹¹ O dönemde yaşayanların gözünde manastırların, halk kütlesi ile Tanrı arasında bir çeşit köprü vazifesi olmak gibi daha önemli işlevleri de vardı. Bizans halkının çoğu Hristiyan ise de bunların çoğu İncil'de bildirilen hayatın şartlarını ne yazık ki yerine getiremediklerinin gayet acılı bir şekilde farkındaydılar. Manevi kurtuluşları hususunda umutlarını, bu dünyanın güzelliklerinden vazgeçip kendilerini Tanrı'nın hizmetine adanmış erkek ve kadınlara bağlamışlardı. Onların erdemleri, duaları ve tuttukları oruçlarla bir şekilde di-ğ er insanların işledikleri günahların kefareti ödeyip insanlık ile Tanrı arasında birer şefaathçi olarak vazife görecekleri umut edilmekteydi. Bu umut toplumun bütününe nüfuz etmişti. İm-parator II. Nikephoros Phokas bir keşiş olan amcası tarafından kendisine verilen bir leopar kürküne sarılıp yerde yatmaya alı-şıktı. IV. Mikhael (1034-41) Kosmidion manastırını yeniden inşa edip sağlamlaştırmakla kalmamış, son hastalığında oraya gö-türülmesini emretmişti. Böylelikle ölüm yatağındayken keşişler gibi başının tepe kısmı tıraş edilebilecekti.¹² İmparatorluğun tanınmış şahsiyetleri manastırlardaki keşişleri onlar için dua etmeye teşvik amacıyla servetlerini kullanırdı. Konstantinos Lips onuncu yüzyılın başlarında Havariyyun Kilisesi yakınla-rında Meryem Ana'ya adadığı bir manastır kurmuştu. Christop-horos Phagouros Boğaziçi'nin öteki yakasında üzerinde manas-tır kurulması için bir arazi tahsis etmişti. Durumu daha az iyi durumda olanlar, cömertlik hususunda aşık atamasalar da bu coşkuyu paylaşmaktaydı. 1011 yılında Yeni İlahiyatçı Simeon diye isimlendirilen ve halk nezdinde sevilen bir keşiş, gönderil-

¹¹ Bunlar 7. Bölümde daha ayrıntılı bir şekilde tartışılmıştır.

¹² Leo the Deacon 2005:137; Psellos 1966:116-17; Christophoros [Mytileneli] 1983:93; Skylitzes 2010:268, 39 On.

diği sürgünden döndüğünde onu alkışlamak için halk Konstantinopolis sokaklarına dizilmişti.¹³

Her ne kadar yüzyıllar sonrasına ait bir bakış açısıyla bakıldığında etkileyici bir kişilik izlenimi bırakmıyor ise de bu Simeon denilen kişi birçok yönden Bizans halkının hayal dünyasını harekete geçiren özgün bir kişiydi. Oldukça hacimli eserinde, samimi ve ara sıra rahatsız edici görüşlerini gözler önüne sermişti. Ruhun kurtuluşunun bir yolu olarak herhangi bir bağışı ya da lütfu reddetti. Tek bağlılıklarının sırasıyla Tanrıya, üstadlarına ve imparatora karşı olması gereken keşişler için herhangi bir türdeki arkadaşlığın ya da aile bağlarının uygunsuz olduğunu iddia etti. Teolojik tartışmalara girmekten kendini alıkoymadı ve sonunda kilise meclisi tarafından Boğaziçi'nin Asya yakasındaki bir köye sürgün edildi. Simeon'un Bizanslıların gözünde iki iyi tarafı vardı. Birincisi maddi bedenini ihmal ederek ruhunu manevi yönden yükseltmeye çalışan sert bir münzeviydi. Bir delikanlıyken Konstantinopolis'te oldukça sefih bir hayat sürmüş ve sonrasında Studios manastırına girebilmek için her şeyden elini eteğini çekmeye karar vermişti. Burada perhiz ve nefsinden feragat rejimine başlamış ve Theodorus'un koyduğu kuralların çok ötesine geçmişti. Bu hususta ondan daha az ihtimam gösteren tarikat üyelerini rahatsız etmiş ve kendisini başkeşişin önünde bulmuştu. Başkeşiş ondan topluluğa daha iyi uyum sağlaması için münzevi hayat tarzını yumuşatmasını istemişti. Uzlaşılacak biri olmadığı için Simeon, Studios manastırını terk etti ve nefsinden feragat konusunda istediği gibi özgürce hareket edebileceği, yakın yöredeki Aziz Mamas cemaatine gitti. Otuz bir yaşındayken bu oldukça harap ve dökülmekte olan yerin başkeşişi oldu ve başlangıçta dünyevi insanların buluşma yeri haline gelmiş olan bu yeri yeniden düzenlemek niyetinde olduğunu ilan etti. İstedikini elde etmek için işe koyuldu ama cemaatinin üstüne çok gitti ve sabah ibadeti sırasında vaaz verirken otuz tane keşiş şapelin içine doluşup öfkeli bağırışlarla onun sözlerini kesince bir kriz çıktı. Kararlı muha-

¹³ Skylitzes 2010:180; Stethatos 2013:231-3, 239, 253.

lefet karşısında görevinden ayrılmak zorunda kaldı ve tekrardan sıradan bir keşiş oldu. Simeon'u ayrı kılan diğer şey ise içe dönük olarak yoğun ve daimi surette ibadet etmesi gereken keşişler ve mistikler hakkında öne sürdüğü fikirlerdi. Kendisinin böyle yaptığını iddia etmişti ve bir keresinde vücudunun yoğun bir ışıkla kaplandığını ve bedendışı bir deneyim yaşadığını ileri sürmüştü. Bizanslılar mistisizm kadar münzeviliği de severlerdi ve bu Simeon'un öldükten sonra bile iyileştirme kabiliyetini garanti altına almak için yeterliydi. Sürgündeyken ölmüş olmasına rağmen 1052'de cesedi Konstantinopolis'e geri getirildi ve St. Mamas Manastırındaki kilisede yeniden defnedildi. Mezarı kutsallığının kesin bir işareti olarak hastaları iyileştirme kabiliyetinden ötürü meşhur olmuştu. O kutsal emanetleri başka bir yerden getirilen azizlerden ziyade yerli bir aziz olmasından ötürü nadir bir örnekti ve Konstantinopolis'teki manastırların bir ürünüydü.¹⁴

*

Simeon gibi öne çıkan şahsiyetler bir yana, Konstantinopolis'in dini hayatı söz konusu olduğunda efsane ile gerçeklik arasında güçlü bir gerilim mevcuttu. Çünkü aynı anda hem kutsal bir şehir hem de zenginliğin ve dünyevi gücün merkezi olmak özellikle zordu. Kilise ile günlük hayat öylesine iç içe girmişti ki günlük hayat dini hayatı ele geçirmeye mahkûmdu ve Konstantinopolis'in dini yapıları sadece dua edilen ve vaaz verilen veyahutta tefekkür hayatının yaşandığı yerler değildi. Teşhirdeki devasa kiliseler söz konusu durumun bir örneğiydi. Hiç kuşkusuz sahip olunan derin dini duyguların bir ifadesiydi fakat imparatorlar kendi dönemlerine ait daha büyük ölçekli anıtlar vücuda getirmek için birbiriyle yarışa girdiğinde, nüfuz ve propagandaya dair mülahazalar da bu yapıların içine dahil oldu. Justinianus Ayasofya'nın yapımıyla buna önyak oldu. Böylesine radikal bir tasarım seçmesinin sebeplerinden birisi muhtemelen, birkaç yıl önce Anikia Juliana isimli bir soylu kadının herkesin Konstantinopolis'teki en muhteşem kilise diye göklere

¹⁴ Stethatos 2013:13, 17, 65-7, 311, 313.

çıkardığı Aziz Polyeuktos kilisesinin yapımı için gereken parayı vermiş olmasıydı. İmparator altta kalmaya dayanamazdı.¹⁵ Muhteşem yeni bir kilise imparatorun meşruiyetindeki kusurları örtbas edebilirdi. I. Basil kendinden önceki imparatoru öldürerek tahta oturmuş bir gaspçıydı. Bunu telafi etmek için Büyük Sarayın mücavirinde bulunan beş kubbeli Nea Ekklesia ya da diğer ismiyle Yeni Kilisenin inşa edilmesini emretti. 881'de hizmete açılan binanın iç mekânları pahalı mermerlerle döşenmişti ve söylendiğine göre tavandaki mozaikler yıldızlar gibi parlamaktaydı.¹⁶ I. Romanos Lekapenos tarafından inşa ettirilen Myrelaion manastırı ve kilisesi ile iddiaya göre binanın ilk halini sıkışık ve uygunsuz bulan I. Ioannes Tzimiskes tarafından Tunç Kapının üst tarafında yaptırılan Kurtarıcı İsa Kilisesinin yapılma amaçlarının arkasında da aynı düşünceler yatmaktaydı. Her iki adam da imparatorluk tahtına bir darbeyle gelmişti.¹⁷ Yeni bir bina yapma hususunda yeni bir itici güç 1028'de ortaya çıktı. VIII. Konstantin'in defnedilmesiyle birlikte Havariyyun Kilisesindeki Hebnoon'da artık ölen bir başka imparatorun defnedilebileceği bir yer kalmamıştı.¹⁸ Bundan sonra imparatorlar öldüklerinde defnedilecekleri yer olarak hizmet edecek daha büyük boyutta ve savurgan bir biçimde süslenmiş kiliseler yapma hususunda birbiriyle kıyasıya bir yarışa girdi. III. Romanos Argyros, Konstantinopolis'in güneyinde muhteşem Bakire Peribleptos Manastırını inşa ettirdi ve bu kilisenin Ayasofya'ya rakip olabilmesi için hiçbir masraftan kaçınmadığı proje adeta onun 'su gibi altın akıttığı' bir girişim halini aldı. Nihayetinde orada kırmızı yeşim taşından bir sanduka içine gömüldü.¹⁹ II. Ioannes Komnenos hem kendisi hem de varisi olan I. Manuel

¹⁵ Harrison 1989:36-40; Janin 1969:405-6.

¹⁶ Theophanes Continuatus 2011:259-61, 273-83; Harun Ibn-Yahya 1932:156; Magdalino 1987:51-64; Janin 1969:361-4.

¹⁷ Leo the Deacon 2005:175; Striker 1981:6-10; Morris 1995:18-19; Janin 1969:351-4.

¹⁸ Skylitzes 2010:353 n.

¹⁹ Psellos 1966:71-2; Skylitzes 2010:362-3, 370; Clavijs 1928:64-5; Dark ve Özgümüş 2013:34-6; Mango 1992:473-93; Janin 1969:218-22.

için ebedi istirahatgâhı olacak Pantokrator Manastırını kurdu. Çok değerli bir kutsal emanet olan, Hz. İsa çarmıha gerildikten sonra üzerine yatırıldığı kırmızı mermer tabakasının orada muhafaza edilmesini sağlayarak manastırın şöhretini büyük ölçüde artıran I. Manuel'di. Bu kutsal emaneti Efes'ten Konstantinopolis'e getirtmiş ve Boukoleon rıhtımına geldiğinde imparator onu saraya bizzat kendi sırtında taşımıştı. 1180'de Manuel'in ölümünden sonra bu mermer tabaka, onun sandukasının üstünü kapatmak için kullanılmıştı.²⁰ İmparatorlar yaptırdıkları kilise ve manastırları süslemek için daha önceki imparatorların yaptırdığı binalardan değerli parçaları güle oynaya çalmaktan çekinmediler. I. Basil kendi kilisesi Nea Ekklesia için Justinianus ve Theodora'nın yaptırdığı Havariyyun Kilisesindeki mozaikleri ve sütunları almıştı. Basil'in kilisesi de daha sonra II. Isaakios tarafından soyulmuştu.²¹

Konstantinopolis'teki büyük kilise kurumlarının dünyevi kökenlerine dair belki de en güzel örnek Mangana'da kurulan Aziz Georgios Manastırı ve Kilisesi idi. Bu binanın hikâyesi, kurucusu olan imparator IX. Konstantinos Monomakhos'un hikâyesinden ayrı düşünülemez. Bu yapının inşa edilme sebebi öyle pek de dini duygulardan ötürü değildi, aksine kilisenin zina ve ahlaksız olarak değerlendireceği bir ilişkinin hatırası şeklinde vücut bulmuştu. Monomakhos bir *Porphyrogenitos* değildi, ama Konstantinopolis'in önde gelen ailelerinden birisinin üyesiydi. Sadece zengin bir ailenin çocuğu olarak refah içinde büyümesinden ötürü şanslı değildi; oldukça yakışıklıydı da. Bir saray şairi onun için böylesi sarı saçları olduğu müddetçe altına ihtiyacı yok diye nükte yapmıştı.²² Gerçi Bizans sarayının şüpheli atmosferi içerisinde bu yakışıklılığın büyük bir mesuliyet olduğu ortadaydı. 1030'lu yıllarda saraya sıkça ziyaretlerde bulunan Monomakhos bu ziyaretlerinde imparatoriçe Zoe'yi sohbeti

²⁰ Robert of Clari 1936:112-13; Choniates 1984:125; Kinnamos 1976:207-8; Anthony of Novgorod 1889:105-6; Ousterhout 2001:133-50; Janin 1969:515-23; Cormack 1985:200-11.

²¹ Berger 2013:279; Choniates 1984:243.

²² Christopher of Mytilene 1983:97.

ve zekâsıyla etkilemişti. Zoe'nin ikinci eşi olan İmparator IV. Mikhael ondan daha az etkilenmişti ve tahtına potansiyel bir tehdit olarak değerlendirip ondan kurtulmaya karar verdi. Neticede Mikhael, Zoe ile olan evliliğini Makedonya hanedanının son temsilcisi olmasından ötürü devam ettirmekteydi. Konstantinos uydurma bir suçla itham edildi ve Ege Denizindeki Midilli Adasına sürgün edildi. Bizans'ın politik oyunları göz önünde bulundurulduğunda Monokhamos'un öldürülmekten ya da gözlerinin dağlanmaktan kurtulduğu için şanslı olarak kabul edilebilir. Ama herhangi bir Bizans soylusu için Konstantinopolis'ten sürgün edilmek ölümle neredeyse eşdeğer bir cezaydı. Monokhamos belki buna benzer sözleri, diplomatik bir misyon nedeniyle Konstantinopolis'ten ayrılmak zorunda kalan kendi sınıfından birisine söylemiş olabilir: 'Ey üç kez mesut şehir, evrenin gözü, dünyanın süsü, uzaklarda parlayan yıldız, bu dünyanın feneri, seninle olabilseydim senin tadını çıkarırdım. Beni ana bağrından ayırma!'²³

Fakat Monochamos'un bu kasvetli sürgün hayatı içinde bir tesellisi vardı. Daha önceden iki kez evlilik yapmıştı ve ikinci karısının da ölümünden sonra üçüncü bir birleşmeyi engelleyen Bizans kilise kanunundan ötürü tekrar evlenmekten alıkonulmuştu. Bu nedenle müteveffa eşinin yeğeni Maria Skleraina'yı kendisine metres olarak almıştı ve bütün kaynaklara göre ikili birbirine oldukça bağlıydı. Monokhos, Midilli Adasına sürgüne gönderildiğinde Maria da onunla gitmiş, sevgilisinin durumunu mümkün olduğunca iyileştirmek için parasını ve servetini kullanmıştı.

1042 yılı yaz mevsiminin başlarında Konstantinopolis'ten bir haberci çok önemli bir haberle geliverdi. IV. Mikhael ölmüştü ve onun yerine geçen yeğeni V. Mikhael (1041-2) bir halk ayaklanmasıyla tahttan indirilmişti. Büyük Sarayın kontrolü şimdi İmparatoriçe Zoe ve kızkardeşi Theodora'daydı. Bu haberle birlikte Monomakhos'un hemen Konstantinopolis'e dönme-

²³ Constantine Manasses, Mango 1980:74 içinde; Skylitzes 2010:398; Psellos 1966:162-4; Attaleiates 2012:29-31; Şevchenko 1979-80:717.

si için çağrı da gelmişti. Zoe eski gözdesinin kocası olmasına karar vermişti ve Monomakhos, Konstantinopolis'e vardığında onu muhteşem bir karşılama beklemekteydi. Yolculuğunun son ayağında ona eşlik etmek için bir şeref kıtası beklemekteydi ve o Tunç Kapıya doğru ilerlerken coşkulu bir kalabalık ona tezahüratta bulunmaktaydı. Konstantinopolis Patriği bu özel durum için üçüncü evlilik kuralında bir istisna yapmaya ikna edildi. 11 Haziran 1042'de Monomakhos Zoe ile evlendi ve IX. Konstantinos olarak imparatorluk tacı giydi.

Bütün sıkıntı ve güçlüklerden sonra Konstantinos, Midilli Adasındaki karanlık günleri arkada bırakarak nihayet iktidarın en tepe noktasına ulaşmıştı. Ayasofya Katedralinin duvarındaki mozaik üzerinde ikiliye ait bir portre bu anı göstermektedir (Resim 12). Konstantinos ve Zoe, oturmakta olan Hz. İsa'nın iki yanında dizlerinin üstüne çökmüş vaziyette, başlarında oldukça gösterişli bir taç olduğu halde ve yine işgal ettikleri makamın kudsiyetini gösterecek şekilde başlarının üzerinde bir hâleyle betimlenmişlerdi. Figürlerin boyun kısmında bazı değişikliklerin izi görülebilir. Konstantinos'un başının ondan önce tahtta oturan III. Romanos ya da IV. Mikhael'in yerine sonradan yerleştirilmiş olması gayet muhtemeldir.²⁴

Böylesi bir durumda pek çok adam geride, Midilli Adasında kalan Maria Skleraina'yı unutturdu. Her şeyin ötesinde ona olan ihtiyacı ortadan kalkmıştı ve onun varlığını kabul etmek kazanılan her şeyi tehlikeye atabilirdi. Fakat Konstantinos için durum, arkadaşı ve biyografi yazarı Mikhael Psellos'un anlattığına göre, böyle değildi: 'İmparator tahta çıktıktan sonra bile sevgilisini unutamamıştı. Gözleri Zoe'ye bakarken aklı metre-sindeydi. Kollarıyla Zoe'yi sarıp sarmalarken kalbinin derinliklerinde sarmaladığı ise öteki kadındı.'²⁵

Arkadaşlarının ve akrabalarının ısrarcı tavsiyelerine rağmen Konstantinos, Maria'yı adaletsiz bir yargılamanın bayağı bir

²⁴ Attaleiates 2012:29-31; Skylitzes 2010:398; Psellos 1966:164-5, 181; Cormack 1985:184-9; Cormack 2000:127-9.

²⁵ Psellos 1966:181.

kurbanı olarak sunup Zoe'den onu geri çağırmasını istemeye karar verdi. Kısmen şaşkınlığa sebep olacak biçimde Zoe bu isteği kolaylıkla kabul etti. Maria, Konstantinopolis'e geri çağırıldı ve Büyük Saraydan fazla uzak olmayan mütevazı bir eve yerleştirildi. Konstantinos onu gizlice ziyaret etmekteydi ama çok zaman geçmeden bu gizliliğe pek de gerek olmadığı anlaşıldı. Gerçek şuydu ki artık altmış yaşını geçmiş olan Zoe kıskançlık yapmak için kendisini çok yaşlı görmekteydi. Bu nedenle Maria'nın Büyük Saraya gelmesine ve orada yaşamasına izin verilmesi hususunda hemfikirdi. Hepsi bu değildi. Maria, fiiliyatta Konstantinos'un ikinci eşi oldu ve onun için özel olarak Sebaste unvanı türetilti. Resmi törenlerde imparator ve imparatoriçenin yanında yer almakta, hatta bazı devlet işlerinde ona söz hakkı tanınmaktaydı. Beklendiği üzere bu hoş *menage à trois* [üçlü ilişki] toplumun bütün katmanları tarafından onaylanmadı. Avam tabakadan birisine böylesi fazla şeref bahşedilmesi, bunun gerçek imparatoriçe Zoe'nin itibarını zayıflatacağını düşünen kızgın halk tarafından protesto edildi. Studios başkeşişi ve aynı zamanda Yeni İlahiyatçı Simeon'un biyografi yazarı olan Niketas Stethatos, Konstantinos'un imansızlığını açıkça ilan etmişti.²⁶ Konstantinos ve Maria bu fırtınadan sağ salım çıktı. Patrik ve kilisenin üst düzey ileri gelenleri bu durumu görmezden geldiler. Her şeyden öte imparatorlara uygulanan kurallar farklıydı.

Bu yaşananlar üzerinden iki yıl geçmişti ki Maria hastalandı. Göğsünde bir ağrı olduğundan ve zorlukla nefes almaktan şikâyetçiydi. İmparator tarafından getirtilen doktorlar ona yardım edemediler ve Maria 1044 yılında hayata gözlerini yumdu. Konstantinos bir türlü teselli bulamıyordu ve kaybettiği sevgilisine olan derin sevgisini yansıtacak bir mezar inşa etmeye karar verdi. Bina, Büyük Sarayın civarındaki bölgenin kuzey ucunda bulunan Mangana'daki Aziz Georgios Kilisesinin bulunduğu alana yapılacaktı. Bu kilise halihazırda önemli bir kutsal emanet olan, şehit Aziz Georgios'un başının muhafaza edildiği yer olduğu için oldukça meşhur bir yerdi. Konstatinos mev-

²⁶ Psellos 1966:182-6; Skylitzes 2010:408-9.

RESİM 12: IX. Konstantin ve Zoe, Ayasofya
(Antony McAulay, Shutterstock.com).

cut binayı yıktırdı ve daha muhteşem bir bina inşa etmesi için bir mimar getirtti. Projenin başlamasının üzerinden henüz çok uzun bir zaman geçmemişti ki Konstantinos projenin mevcut haliyle yeterince muhteşem olmadığına karar verdi. 'Şimdiye kadar dikilmiş bütün binalara rakip olacak' bir şey istiyordu. İnşaat alanı temizlendi, genişletildi ve çalışmalar yeniden başladı. Temeller atılıp duvarlar yükselmeye başladığında Konstantinos hâlâ plana yeni bölümler ekleyerek bazı bölümleri yıktırıp tekrardan yaptırarak planı değiştirmekte ısrar etmekteydi. Binanın içini süslemek için altın varaklar ve yeşil mermerler gemiyle getirildi. Binanın maliyeti astronomik rakamlara ulaşmıştı ve Konstantinos projesini maliyetini karşılamak için yeni vergileri yürürlüğe koymak zorunda kaldı. Sonuç ise görülmeye değerdi: revaklı avluları, çeşmeleri ve geniş bahçeleriyle manastır binalarından oluşan bir kompleksin içine yerleştirilmiş yeni ve muhteşem bir kiliseydi. Psellos bile etkilenmişti:

Her bir ayrıntısı muazzam bir hayranlık uyandırmaktaydı. Kilisenin boyutları, muhteşem simetrisi, parçaların arasındaki uyum, güzelliğinin ritmi ve çeşitliliği, suların akışı, onu çevreleyen duvarlar, çiçeklerle bezeli çimleri, üzerinde her zaman çiğ bulunan çimenler, ağaçların altındaki gölgelikleriyle insanları hayrete düşürmekteydi.²⁷

Konstantinos'un kilisesinin içi de aynı ölçüde göz alıcıydı. Binanın yüksekliği oldukça fazlaydı ve bundan dolayı ana kubbe üzerindeki Pantokrator İsa figürü sanki göklerin içindeymiş gibi görünmekteydi. Zemin renkli mermerlerle kaplanmıştı ve Maria Skleraina'nın mezarının olduğu yüksek yer, yeşim renginde mermerlerle kaplanmıştı. Konstantinos aslında Ayasofya ve Havariyyun Kilisesine rakip olacak bir bina vücuda getirmişti.²⁸

Maria'nın gidişinden sonra Konstantinos kendisini başka metreslerle avutmaya çalıştı ama ömrünün son yılları hastalıklarla gölgelenmişti. Feci bir şekilde damla hastalığından mustaripti. Mikhael Psellos hastalığın bir zamanlar pürüzsüz fiziğine nasıl bir tahribat yaptığını kaydetmişti:

Bir zamanlar muhteşem bir şekle sahip olan parmaklarının doğal hallerini tamamen kaybettiğini, çarpılıp büküldüğünü ve hiçbir şeyi kavrayamayacak hale geldiğini kendi gözlemlerimle gördüm. Ayakları bükülmüş ve sanki bir dirsek noktası gibi kıvrılmış olan dizleri şişmişti ve düzgün bir şekilde yürümesini ya da uzun süreyle dik bir şekilde durmasını imkânsız hale getirmişti.

Sık sık teselli bulmak için kendi inşa ettirdiği kiliseye bağlı olan hastaneye gitmekteydi. 1055 Ocağında öldüğünde başka bir kilisede yatmakta olan Zoe'nin yanına değil, Mangana'daki Aziz Georgios Kilisesinde, Konstantinos uğruna her şeyi riske atan ve Konstantinos'un da onun uğruna her şeyi tehlikeye attığı kadın olan, Maria Skleraina'nın yanına defnedildi.²⁹

²⁷ Psellos 1966:250-2; Attaleiates 2012:85-7; Skylitzes 2010:444.

²⁸ Clavijo 1928:77; Anthony of Novgorod 1889:100; Majeska 1984:366-71; Janin 1969:70-6.

²⁹ Psellos 1966:222; Skylitzes 2010:445; Miller 1997:116, 149.

METİN KUTUSU 5

1403, MANGANA'DAKİ AZİZ GEORGIOS KİLİSESİNE
BİR ZİYARET

IX. Konstantinos'un ölümünden üç yüzyıl sonra Clavijo adında bir İspanyol diplomat Semerkant'a doğru bir yolculuk yaparken Konstantinopolis'ten geçmişti. Şehirdeyken Mangana'daki Aziz Georgios Kilisesini ziyaret etmişti. Görünüşe bakılırsa bu muhteşem mezarda yatan kadının bir imparatoriçeden ziyade bir cariyeye olduğu uzun zaman önce unutulmuştu:

Aynı gün içerisinde Aziz Georgios isminde bir başka kiliseyi görmek için götürüldük. Kilisenin önünde aynı şekilde bir bahçe, bu bahçe içinde meyvelikler ve birçok ev ile onların da ötesinde kilisenin ana binası durmaktadır. Kilise kapısında vaftiz için kullanılan büyük bir vaftiz kurnası vardır. Bu kurnanın üstünü, çeşitli oyma figürlerle süslü, beyaz mermerden yapılma sekiz sütun tarafından desteklenen bir kubbe örtmektedir. Kilisenin ana binası azametlidir ve her yeri mozaik işiyle süslenmiştir. Göğe yükselen İsa Efendimizin figürü görülmektedir. Kilisenin zemini porfir mermer bloklar, birçok renkte donuk akik taşı, çok ustaca kotarılmış süslü yazılarla, hayret verici bir mozaik işçiliğiyle kaplıdır. Duvarlar da aynı şekilde biçimlendirilmiş ve giriş kapısının hemen oradaki tavanda Tanrı Babamız mozaik çalışması içinde betimlenmiştir. İleride Gerçek Haç'ın bir sureti vardı. Burada gökyüzündeki bulutlar arasında bir melek onu işaret ediyorken, Havariler onun etrafında toplanmış ve Kutsal Kitap ateş dilleri içinde yere indirilirken betimlenmiştir. Hepsi mozaik işçiliğiyle çok güzel bir biçimde yapılmıştır. Aynı kilise içinde, üzeri ipek bir örtüyle kapalı olan ve içinde bir imparatoriçenin yattığı, akik taşından bir mezartası görülebilir.

Ruy Gonzalez de Clavijo, *Embassy to Tamerlane*, çev. G. Le Strange, London: Routledge, 1928:77.

Konstantinopolis halkı efsanelere ve mitlere düşkün olmasına düşküncü, fakat şehrin büyük kiliselerinin ille de yüce bir ruhaniliğin bulunacağı yerler olmadığını gayet iyi farkındalardı; hatta kilise ne kadar büyükse orada bulunacak faziletin o kadar az olacağı anlamına gelen bir halk deyişi bile mevcuttu. İmparatorlar gibi Bizans din adamlarının da her zaman ideal bir yaşam sürmediğini onlar da bilmekteydiler. Konstantinopolis'teki en yüksek dini makam patrikliği ve 1200'de bu makamda oturan kişi X. Ioannes Kamateros idi. Kesinlikle bir aziz değildi. Bu makamda oturmasının büyük ölçüde İmparatoriçe Euphrosyne'nin yakın bir akrabası olması sayesinde olduğu herkesçe bilinmekteydi. Patriklik makamında olmayı hak etmeyen birisiydi ve görünüşe göre görevlerini ciddiyetle yerine getirmekle beraber öğretiler üzerine yapılan tartışmalara haddinden fazla eğilimli olmak gibi bir zaafı mevcuttu. Patrik olmadan bir yıl önce bir arkadaşının evindeki bir toplantıda, komünyon teolojisi hakkında fikirlerini yüksek sesle ifade edip kendisiyle aynı fikirde olmayan herkesi sapkınlıkla suçladığında bir taşkınlığa sebebiyet vermişti. Geçmişte X. Ioannes'ten hem daha iyi hem de ondan daha beter patrikler olmuştu. Bu hususta en düşük nokta, 933'te henüz on altı yaşındayken, daha sonra İmparator I. Romanos olarak tahta geçecek olan babasının ısrarıyla patriklik makamına oturan Theophylaktos olmalıydı. Beklenildiği üzere genç patriğin zihni, at yetiştiriciliğine daha çok ilgi duymasından ötürü her zaman işinde değildi. 2000 atı barındıran bir ahır vardı ve bir keresinde gözdesi olan kısrağın doğum yapmakta olduğu haberini alınca Ayasofya'da ayini yarıda kesmiş ve koşarak ahıra gitmişti. Terazinin diğer kefesindeyse cesur ve prensip sahibi Nikholas Mystikos vardı. Nikholas 906 yılında imparatorun dördüncü kez evlenmesini protesto etmek için Ayasofya'nın kapılarını imparator VI. Leo'ya (886-912) kapatmıştı.³⁰ Öte yandan Konstantinopolis patriğinin bir aziz olması beklenmemekteydi. Görev, idari bir görevdi ve o makamda

³⁰ Theophanes Continuatus 1838:370; Skylitzes 2010:179, 234; Choniates 1984:283-4; Angold 1995:129-30, 461.

oturan kişinin kirli Bizans siyasetine dahil olma zorunluluğu, onun dünyeviliğin ötesine geçebilmesi için fazlaydı. Bizanslıların kudsiyet için gözlerini çevirdikleri yerler manastırlardı maaalesef burada da sıkça hayal kırıklığına uğramaktaydılar.

Büyük başkentte saf bir manastır hayatı sürdürme girişiminin büyük bir dezavantajı vardı. Başkentn hayatı ve siyasetinin oraya da sirayet etme gibi bir alışkanlığı vardı. Manastırlar sadece mevcut imparatorların prestijlerini desteklemek için vücuda getirilen beyhude projeler değildi, Bizans sarayının sonu gelmez iktidar oyunlarında kaybedenlerin düzenli olarak gönderildiği birer çöplüktü de. 1059 yılında Studios manastırını, yönetimine karşı yüksek sesle dile getirilen muhalefet nedeniyle imparatorluk tahtından henüz çekilmiş olan I. Isaakios Komnenos'un şahsında, yeni bir keşiş adayını misafir etmekteydi. Manastır hayatına sığınmış, kalan günlerini yazarak ve tefekkürle geçirmişti. VII. Mikhael Doukas'ın 1078 yılı ilkbaharındaki yolculuğu da bir katırın sırtında ve muhafızların koruması altında aynı yerde nihayet bulmuştu. VII. Mikhael'i tahtından indiren III. Nikephoros Botaneiates'de üç yıl sonra iktidardan alaşağı edilmişti ama yerine geçen imparator onu başka bir manastıra yani Bakire Peribleptos Manastırına gönderme lütfunda bulunmuştu. III. Nikephoros Botaneiates de hayat tarzındaki bu ani değişikliği katlanılır bulup bulmadığı sorulduğunda cevap olarak, çoğuyla başa çıkabildiğini ama et yemeksizin yaşamının zor olduğunu söylemişti.³¹ Konstantinopolis'in hemen dışında bulunan manastırlar böyle siyasi mahkûmları sıkça ağırlamaktaydı. 944 yılında, kendisine isyan eden oğulları Stephenos ve Konstantinos Lekapenos tarafından Büyük Saraydan çıkartılan I. Romanos, Marmara Denizindeki adalardan birisi olan Proti'deki (Kınalıada) bir manastıra gönderildi. Bir anlatıya göre bir sonraki yıl kendisini tahttan indiren oğullarının da bir başka saray darbesinin kurbanı olup onun yanına gönderilmesinden oldukça keyif almıştı. İmpa-

³¹ Attaleiates 2012:125, 493; Zonaras 1841-97: iii. 673-4; Komnene 2009:79; Polemis 1968:44.

ratorun, bu iki kederli çifti kapıda karşılayıp onları utandıran bir istihzayla onları şu soruyu yönelttiği söylenmektedir: 'Bugün hangi mübarek gündür ki siz sayın majestelerini bizim bu mütevazı durumumuzu görmeye ziyaretimize sizleri ziyaretimiz getirdi?'³²

Siyaseten istenmeyen kimselerin zorla manastıra dahil edilmesi manastırdaki ruhani hayat biçimine hemen hemen hiç yardımcı olmamaktaydı. Bu zoraki keşişlerin ve rahibelerin bir kısmının paylarına düşeni kabul ettikleri, hatta manastır hayatına temayülleri gösterdikleri doğrudur. Romanos Lekapenos 948 yılındaki ölümüne kadar mutlu bir şekilde fasulye diplerini çapalamıştı ve VII. Mikhael Efes piskoposu olacak denli sivrilmişti. Bununla birlikte diğerleri bir gün tekrardan siyaset hayatına dönme umutlarını korudular ve bazı durumlarda bunu gerçekleştirmeyi başardılar. 1196 yılında kocası tarafından Karadeniz'deki Nematarea Manastırına sürgüne gönderilen İmparatoriçe Euphrosyne sadece altı ay sonra Konstantinopolis'e dönmüştü. Mikhael Psellos 1054 yılında sarayda gözden düşmüş ve manastır yemini etmişti. Bu yemini etmesini 'erken yaşlarında tecrübe ettiği fitri arzuya... ve kısmen de siyasi meselelerdeki noksansız metamorfoza' bağlamıştı. İmparator ölür ölmez tekrardan Büyük Saraydaydı ve yeni imparatorun lütfunun keyfini çıkarıyordu. Manastır geçici bir barınak olarak görevini ifa etmişti. VII. Mikhael'in amcası olan Ioannes Doukas 1078 yılındaki darbeden sonra muhtemelen Euergetes Manastırında bir keşiş olarak kafasının üst tarafını kazıtmıştı. Üç yıl sonra taht için giriştiği yarışta Aleksios Komnenos'a yardım etmek için tekrar ortaya çıkmıştı. Kara Surları önünde isyancı ordu birlikleriyle görüldüğünde üzerinde hâlâ manastır kıyafeti duruyorken, savaş meydanında ona 'keşiş' ve şüphesiz başka kim bilir ne şekilde seslenen adamlar tarafından alay ediliyordu.³³

³² Liudprand of Cremona 2007:187; Theophanes Continuatus 1838:433-5.

³³ Choniates 1984:268-9; Psellos 1966:254-8, 267; Komnene 2009:71; Jordan ve Morris 2012:253-5.

Manastır duvarları arasında kalanlar bile bu dünyaya ait şeylerden vazgeçmeye niyetleri olmadığını sıkça belli etmişti. I. Aleksios'un karısı olan Irene Lütuf Dolu Bakire Meryem Manastırını kurup vakfettiğinde manastırın vakıfnamesine, belki başlarına gelebilecek politik aksilikler neticesinde onlar için bir sığınak olabilir düşüncesiyle, ailesinin kadın üyelerinin manastıra kabul edilmesine dair bir madde ekletmişti. Onların diğer rahibelerin takip ettiği yemek diyetine uymak ya da rahibelerin kilisede katılmak zorunda olduğu kilise hizmetlerini takip etmek zorunda olmadıklarına dair şartlar koyacak kadar da dikkatliydi. Kendi odaları, iki hizmetçileri ve kendi şahsi banyoları olmalıydı.³⁴ Görünüşe bakılırsa sonraları Irene'nin kızı Anna Komnene, kardeşi II. Ioannes'e karşı muhalefeti nedeniyle itibarını kaybettiğinde bu olanağın avantajını kullanacaktı. Siyasi hayattan dışlanmış olmasından ötürü kızgın olduğunu saklamayan Anna'nın, muhtemelen manastırdakilerin dinsel yaşamına çok az katkısı olmuştu. Zamanını Aristoteles'in çalışmalarını okuyarak ve babasının biyografisini hazırlayarak geçirdi. Ancak ölüm döşegindeyken gerçek bir rahibe olarak yemin etmiş gibi görünmektedir.³⁵ Kolayca anlaşılacağı üzere imparator ve çevresiyle ilişkisi olan keşişlerin sahip oldukları ayrıcalıklar, özellikle de onlara servis edilen yiyecekler normal keşişleri ve rahibeleri kızdırmaktaydı. Mesela siyah ekmek yerine beyaz ekmek, Karadeniz'in ucuz seyretilmiş şarabı yerine Khios şarabı, Boğaziçi'nin sularında avlanan ve ne türe ait olduğu bilinmeyen balıklar yerine kedi balığı ve çivisiz kalkan balığı gibi ayrıcalıklar.³⁶

Manastır hayatını istila eden sadece politika değildi. Manastır hayatı da politikayı istila etmekteydi. Ortaçağ Hıristiyanlarının hepsi gibi aziz keşişlerin dualarının tesirine inanan birçok imparator, kendisine ruhani danışman olarak pek çoğunu sarayına getirtmiş ya da çıktığı seferde başarılı olması için dua et-

³⁴ Thomas ve Hero 2000: ii. 670; Janin 1969:188-91.

³⁵ Tornikes 1970:312; Choniates 1984:8-9; Zonaras 1841-97: iii. 761-4.

³⁶ Prodromos, Dalby 2003:97 içinde.

sinler diye yanında götürmüştü.³⁷ Pozisyonları, son Rus Çarının sarayındaki Rasputin'in konumuna çok benziyordu ve Rasputin gibi bu saray keşişleri de arzu edilmeyen bir şöhrete sahiptiler. Ne de olsa manastır ortamının sadeliğinden saray çevresinin zevk ve sefa düşkünü ortamına fırlatılmış biri olarak nefisten feragat etme hususunda manastır ortamındaki aynı standartları devam ettirmeleri en sofu olanları için bile zor idi. Muhteşem ziyafet sofralarında yemek yiyebildikleri, imparatorluğun içki mahzenini izinsiz kullanabildikleri bu lüks hayattan ötürü hicvedilmişlerdi. Daha ciddi ise sınırlı deneyimleriyle hiç bilmedikleri meseleler hakkında imparatora güvenilmez tavsiyelerde bulunmakla itham edilmişler ve rağbet görmeyen ya da başarısızlıkla sonuçlanan politikalarından dolayı suçlanmışlardı. Mikhael Psellos 1055-6 arasında İmparatoriçe Theodora'ya tavsiyelerde bulunan keşişi 'bütün imparatorluğu batırmak'la itham etmişti. II. Isaakios Angelos, Konstantinopolis patriği olarak atadığı Studios Manastırı keşişi olan Dositheos'un kehanetlerini fazla dikkate almakla eleştirilmişti. Dositheos'un kehanetlerine dayanarak Isaakios 1189'da, Üçüncü Haçlı Seferi için Kutsal Topraklara gitmekte ve o esnada Bizans hâkimiyetindeki Balkanlar'dan geçmekte olan Alman imparatoru Frederick Barbarossa'ya karşı saldırgan bir tavır takınmıştı. Bunun sonuçları bir felaket olmuştu. Alman ordusu kendilerine karşı gönderilen Bizans ordusunu rahatlıkla alt etmiş ve Isaakios aşağılanmayı kabul etmek zorunda kalmıştı.³⁸

Problem sadece saraydaki keşişlerle sınırlı değildi, çünkü keşişler Konstantinopolis'in her yerindeydi. Bunun sebebi sadece manastırların artan sayısına bağlı olarak keşişlerin sayısının da artması değildi. Bizans'taki başkeşişler, keşişlerin manastır duvarlarının arkasında inzivaya çekilmeleri hususunda, Batıdaki muadilleri kadar ısrarcı değillerdi. Keşişlere kalabalık içinde itişip kakışırken, pazar yerinde küfür ederken, ata binerken ve kadınlarla münasebet kurarken rastlamak mümkündü.³⁹

³⁷ Psellos 1966:106; Komnene 2009:26; Thomas ve Hero 2000: i. 251.

³⁸ Choniates 1984:222, 305; Psellos 1966:270.

³⁹ Kazhdan 1984:151.

Artık manastırlar hatırı sayılır miktarda arazi sahibi olduğu için komşularıyla yasal mevzularda davalık olabilmekteydi. Yeni İlahiyatçı Simeon arazileri manastır arazisinin hemen yanında olan iki kardeşle yumruk yumruğa kavgaya tutuşmuştu. Bir başka huysuz komşuları ise pencereden bir taş fırlatmış ve taş Simeon'un kafasını sıyrıp geçmişti.⁴⁰ Manastır hayatının esas fikri olan keşişlerin şehirlerden uzak, metruk yerlere kaçmak suretiyle bu dünyanın nimetlerini terk etme fikri gözden kaybolmuş gibi gözükmemektedir. 1200 yılında en prestijli manastırların Makedonya'daki Athos Dağı [Aynoroz] ve Anadolu'da Aziz Auksentios Tepesi [Kayışdağı] gibi başkentten uzak noktalarda konuşlandırılanların olması şaşırtıcı değildi. Buralar Konstantinopolis'in içinde barındırdığı baştan çıkarıcı şeylerden uzak noktalarıdır.

*

Manastırlarda ve keşişlerde hayal kırıklığına uğrayan Bizanslılar, maneviyat arayışları için yüzlerini manastır hayatının sınırları dışında, tek başına yaşayan münzevi şahsiyetlere çevirmişti. Bizans manastır geleneğinde her zaman güçlü bir ferdiyetçilik damarı mevcuttu. Keşişler ölene kadar bir yere bağlı kalacaklarına dair bir yemin etmiyordu ve farklı mekânlar arasında dolaşmaktaydılar. Aslına bakılırsa Bizanslıların gözünde en yüksek manevi tutku, hayatlarını bir komün içinde değil tek başlarına geçiren ve sadece ömürlerini ibadete ve oruca adanmış olan münzevilerinkiydi. Bu insanlara özellikle mübarek şahsiyetler gözüyle bakılmaktaydı, çünkü bunlar feragat ve kendilerine eziyet etme konusunda Studios Theodoros'un koyduğu kuralların bir hayli ötesine geçmekteydiler. Onuncu yüzyılın sonlarında yaşamış bir münzevi olan Koloneia'lı Theodoros giydiği demirden korse altına kıl fanila giymeyi ve böylece kendisini sürekli bir ıstırap içinde tutmayı alışkanlık haline getirmişti.⁴¹ Tabii bu tarz denemeler Stilitler olarak bilinen münzevilerinki yanında oldukça sönük kalmaktaydı. Bu koyu münzeviler hayat-

⁴⁰ Stethatos 2013:295-9.

⁴¹ Leo the Deacon 2005:150.

larını, Konstantinopolis çevresinde ve imparatorluğun her yerinde rastlanılan ve antik dönemlerden o zamana kadar ayakta kalmayı başarmış olan sütunların tepesinde geçirmekteydiler. İlham kaynakları, Antakya yakınlarındaki bir sütun üzerinde ömrünün kırk yedi yılını geçiren Suriyeli bir münzevi olan Aziz Simeon Stylites (y. 386-459) idi.⁴² Bizans'a özgü bir başka dini olgu ise mübarek abdallar ya da hâk âşığı diye tanımlayabileceğimiz kimselerdi. Bazı stilitler ve keşişlerin şöhrat bulmuş olan durumlarına karşı bilinçli bir reaksiyon olarak bu gruba mensup kişiler, kendilerine atfedilebilecek her türlü kutsiyetten kurtulmak ve böylece kibir günahına batmamak için saldırgan bir tutum takınıp halkta ancak tiksinti uyandıracak ve onların aşağılanmalarına vesile olacak şekilde hareket etti. Kayıtlarda rastlanılan ilk örnek 420'li yıllar civarında Mısır'daki bir manastırda yaşayan bir rahibedir. Gayet akıllı başında birisi olmasına rağmen deli numarası yapmış, manastırın mutfağındaki en berbat işleri görmüş ve kukuleta şapka yerine başına paçavralar sarmıştı.⁴³

Konstantinopolis'in kendi stilitleri ve mübarek abdalları mevcuttu. İlk stilit beşinci yüzyılın ortalarında Suriye'den kalkıp başkente gelmiş Stilit Simeon'un müridi olan ve Boğaziçi'nin Avrupa yakasında, Anaplous'da bulunan bir sütunun üzerinde kesintisiz 33 yıl ayakta durmuş olan Daniel idi. Fakat Daniel, Konstantinopolis'in iklimi Suriye'ninki kadar yumuşak olmadığı için üstadı Simeon'dan daha büyük zorluklarla karşılaşmıştı. Bir seferinde üzerinde durduğu sütun, fırtına nedeniyle yıkılmanın eşiğine gelmişti. Özellikle sert bir kış günü Karadeniz'den buz gibi esen sert bir rüzgâr Daniel'in üzerindeki gömleği alıp götürmüştü ve sanki 'buzla kaplanmış' gibi kaskatı kesilmişti. Ölmesinden korkan müritleri sıcak su getirip üzerine dökmüştü. Daniel gözlerini açtığında ve o haldeyken gördüğü harika rüyaları anlattığında, müritleri rahat bir nefes almışlardı. Bu olaydan sonra imparator, müritlerin Stilit Simeon'un bir

⁴² Doran 1992:81-2.

⁴³ Rydén 1981:106-13.

barınağı olmadığını söyleyip itiraz etmelerine rağmen, sütunun tepesinde küçük bir barınak inşa edilmesini emretti.⁴⁴ Daniel'in 493'te ölümünden çok sonra bile Stilitler, Konstantinopolis'in manzarasının bir parçası olmaya devam ettiler. Stilit Luka (y. 900-79) Khalkedon'daki Eutropios sütunu üzerinde kırk yıldan fazla durmuştu. Ölümünden sonra bir başkası onun yerini aldı ama bu ibadet nöbeti nadiren oluşan çok büyük bir dalga sütuna çarpıp onu boğduğunda sona erdi.⁴⁵

Konstantinopolis'in en bilinen mübarek abdalı, 474 yılı civarında öldüğü düşünülen, ama efsanevi bir kişilik olma ihtimali bulunan ve muhtemelen hiç var olmamış olan Andreas Salos idi. Köken olarak Tuna'nın kuzeyindeki bir bölgeden olan Andreas, söylendiğine göre genç yaşta köle olarak başkente getirilmişti. Sahibi ona nazik bir şekilde davranmasına rağmen Andreas özgürlüğünün özlemini çekmekteydi ve deli numarası yapmıştı. Bundan dolayı bir nevi deliler hastanesi olarak işlev gören Aziz Anastasia Kilisesine kapatıldı. Andreas'ı gece rüyasında Aziz Anastasia ziyaret etmiş ve onu deli numarası yapmaya devam etmesi için teşvik etmişti. Dört ay sonra hiçbir tedavinin sonuç vermediği anlaşıncı Andreas serbest bırakıldı. Ömrünün geri kalan kısmını Konstantinopolis sokaklarında dolanarak, her türlü belayı üstüne çekerek ve elimize ulaşan kaynaklara göre şamatacı ve şaklaban bir soytarı gibi davranarak geçirmişti. Bir keresinde bir meyhanenin arkasına çişini yaparken meyhane sahibini tahrik edip onun dışarı çıkmasını sağlamıştı. Meyhaneci yumruklarını onun üstüne yağmur gibi indirirken oradan geçmekte olan bir yaya da elindeki çoban değneğiyle meyhaneciye katılmıştı. Bahtsız Andreas yalpalayarak yolun ortasına kadar yürüyüp orada kendisinden geçti ve kağını arabası tarafından ezildi. Bir mucize eseri hiçbir yara almadan kurtuldu. Andreas'ın delilik numarasının altında yatan neden elbette bu geçici dünyanın beyhudeliğinin altını çizmekti. Nitekim Andreas, Konstantinopolis'in ana meydanlarından birine

⁴⁴ Dawes ve Baynes 1977:21-2, 34-5, 37-8.

⁴⁵ Leo the Deacon 2005:218; Morris 1995:60-1.

girdiğinde bir kadını mücevherlerini satarken gördü ve 'kepek ve toz' diye avazı çıktığı bağırmaya başladı. Tabii bunun oranın şakacılarını hesaba katarak yapmamıştı ve onun yanından geçen bir şakacı 'eğer satacak samanın varsa onu Anemodoulion'a götür' demişti. Anemodoulion, rüzgâr gülünün olduğu ve bütün samanın rüzgâra kapılıp gideceği yerdi.⁴⁶

Bunun gibi acayip kişiler hem zenginlerin hem de fakirlerin özveri duygularına hükmetmekteydi. İmparator IV. Mikhael keşişleri sarayına davet edip onları kabul etmeyi, ayaklarını yıkamayı ve onlar imparatorun yatağında yatarken yerde kıvrılıp yatmayı alışkanlık haline getirmişti. IX. Konstantinos ve Maria Skleraina, Efes yakınına düşen Galesion Dağındaki sütun üzerinde yaşayan Lazaros isimli stilite hediye olarak para ve arazi vermişti. Toplumun bir diğer ucundaki Konstantinopolis'in balıkçıları, yaptıkları işi kutsaması karşılığında yakaladıkları balığın onda birini Stilit Luka'ya vermektedir.⁴⁷ İkonalar ve kutsal emanetler gibi keşişlere de kriz zamanlarında başvurulmaktaydı. 1187 yılında tehlikeli bir isyan girişimiyle karşılaştığında İmparator II. Isaakios, hayatta kalması için dua etsinler diye bazı stilitleri saraya çağırtmıştı. Mübarek abdal Andreas'ın bulunduğu kehanetlerinin ilahi bir ilhamla geldiği kabul ediliyor, bu yüzden de geleceği gösteren bir rehber gibi görülüp özenle kayda geçiriliyordu.⁴⁸

Bütün takdir duygularına rağmen Konstantinopolis halkı en az manastırlardaki keşişler kadar sık olarak, münzevi kişiler tarafından da hayal kırıklığına uğratıldılar. Kutsal şahsiyetlere karşı duyulan hayranlık duygularını suistimal edip aptal hayranlardan para sızdırmaya hazır kimseler her zaman olmuştur. Münzeviler ellerindeki sepetlerle sokaklarda meyve ve sebze 'satmak' için taşradan Konstantinopolis'e gelmekteydi. Onların peşinde oldukları şey bağış toplamak, dindar ama aynı zamanda saf kimseleri sadece bir tane elma ya da armut için iki-üç

⁴⁶ Costa-Louillet 1954:179-214; Rydén 1974:198-9; Dols 1984:136-7, 145-7.

⁴⁷ Gregory the Cellarer 2000:346-7; Psellos 1966:106-7; Dagron 2002: ii. 458.

⁴⁸ Choniates 1984:210; Andrew Salos 1974:199-261.

tane altın sikke vermeye ikna etmekte. Diğerleri ise kutsal emanetlerle ilgilenmekteydi. Mesela Keşiş Andreas'ın sundukları arasında Aziz Prokopis'in on tane eli, Aziz Theodoros'a ait olan on beş tane çene, Aziz Nestor'a ait olan sekiz tane bacak, Aziz Demetrios'un on iki tane kolu, hatta Masumların Katlinde öldürülen bebeklerin sakalları bile vardı. Bu mübarek insanlara atfedilen sözde geleceğe dair kehanette bulunma kabiliyetleri oldukça yüklü para devşirmelerini sağlıyordu. 1042 yılının başlarında Konstantinopolis'te dolanan keşişin birisi, Konstantinos Monomakhos'un sürgünden geri çağrılacağına ve İmparatoriçe Zoe ile evleneceğine dair bir söylenti duydu. Haberler oraya ulaşmadan önce bir gemiye binip Midilli Adasına gitti. Hiçbir şeyden habersiz sürgünü arayıp onu buldu ve mübarek bir stilitten kendisine bir ilhama nail olduğunu, Monomakhos'un çok yakında imparator olacağını söyledi. Bu 'kehanet' gerçekleştiği zaman minnet duygusuyla IX. Konstantinos, ona bu haberi getiren kişiyi keseler dolusu altınla mükafatlandırdı. Bir de münzevi hayatın sahte ıstıraplarından mustarip olanlar vardı. Konstantinopolis civarında dolaşan birine dair anlatılar vardı. Bu kimse görünüşe bakılırsa ayağına bir kısmı etine batan demirden bir donanım giymişti ve her adım atışında ayağından kan damlamaktaydı. Haliyle bu tarz bir çile çoğunluğu kadınlardan oluşan bir hayran kitlesi meydana getirmişti. Bu hayranlar da bu mübarek adamı hediye yağmuruna tutmuşlardı. Fakat daha sonra anlaşılmıştı ki aslında bu münzevi, herhangi bir çileye maruz kalmıyordu. Çünkü bu adam öncesinden işlem yaptığı bir öküz ciğerini ayağına sürmek suretiyle yürürken sanki ayağı kanıyormuş izlenimini sağlamaktaydı.⁴⁹ Hatta 1220 yılında stilitler, o dönemde birinin şikâyet ettiği üzere, Daniel gibi kendilerini zorlu bir sınava tabi tutmuyorlardı: 'Göklere çıkmak için merdiven olarak sütunları kullanan eski zaman stilitlerinin bazıları azizler arasında kaydedilmişti. Fakat şimdiki jenerasyonda ormandaki ağaçlar gibi stilitler filizlenmektedir,

⁴⁹ Christopher of Mytilene 1983:152-6; Gregory the Cellarer 2000:327-8; Karpozelos 1984:23; Magdalino 1981:54-5.

fakat gerçeği söylemek gerekirse bunlar hayat ağacı ya da ilim ağacı manasında değil, gerçek manada bildiğimiz ağaç gibidir.'

Stilitlerin şimdi kullandıkları sütunların üst kısmında bir barınak ve iç taraflarında inip-çıkma için kullanılan merdivenler vardı.⁵⁰ En son siyasi olaylara müdahil olmak için bu merdivenleri kullanma konusunda, kendilerine engel olamamışlar gibi görünmektedir. I. Isaakios Komnenos 1057 yılında muzaffer bir şekilde Konstantinopolis'e girerken, ona tezahüratta bulunan kalabalığın içinde stilitler de vardı ve muhtemelen bu gürültü patırtı nihayete erdiğinde tekrardan sütunlarına dönmüş olmalıydılar. Doğrusunu söylemek gerekirse Stilit Daniel de gaspçı Basiliscus'a karşı durmak için sütunundan aşağı inmişti.⁵¹ 1200 yılında Andreas Salos tarzı mübarek abdallar hâlâ var olmakla birlikte, onların mübarekliğine ve ehliyetine dair bazı şüpheler ve ihtiyatlı yaklaşımlar da mevcuttu. Soylu bir adamın onlarla alakalı olarak verdiği tavsiye şu şekildeydi: onlara muhakkak para ver ama onlarla çok yakın ilişki kurma.⁵² Görünüşe bakılırsa münzevilerin otoritesi artık onların da günlük hayatın bir parçası olmasından ötürü azalmaktaydı. Bu ise ilk başta düşünülenin aksine Bizanslıların kendi yarattıkları efsanelerden ötürü, gerçek karşısında at gözlüğü takmadıklarına dair sağlam bir bulgudur.

⁵⁰ Eustathios, Magdalino 1981:60 içinde; Robert of Clari 1936:110.

⁵¹ Dawes ve Baynes 1977:50-1; Psellos 1966:301.

⁵² Kekaumenos, Rydén 1981:111-12 içinde; Morris 1995:61-3.

'BU DÜNYANIN ZENGİNLİĞİNİN ÜÇTE İKİSİ'

Bizans efsanesinin büyük kısmını dillere destan zenginliği oluşturmaktaydı; ziyaretçileri kutsal emanetler ve kiliseler kadar Konstantinopolis'in zenginliği de hayrete düşürmekteydi. Birisi 'Konstantinopolis'teki zenginliğin eşi benzeri bütün dünyada bulunamaz' diye yazmıştı.¹ Kıymetli madenler ile mücevher ve ipeğin bol miktarda oluşu da Bizans diplomasisinde önemli bir rol oynamaktaydı. Altın paralar ve pahalı ipekli elbiseler krallara, idarecilere ve Bizans'ın etkilemek istediği soylulara mütemadiyen hediye olarak bol miktarda sarf edilmekteydi. Konstantinopolis'in zenginliği su götürmez bir gerçek olmakla birlikte daha az görünür olan, bu zenginliğin nereden geldiği idi. Bizanslıların gözünde, bu zenginlik şehrin sahip olduğu özel manevi statüden kaynaklanıyordu. Yabancılar, şehir halkının bilgelik yönünden diğer insanları geride bıraktığı için zenginlikte de onları geride bıraktığı ve bundan ötürü şehrin dünyadaki en zengin şehir olduğu söylenmekteydi.² Tabii sorunun cevabı bu kadar basit değildi ve ortaçağ Konstantinopolis'inin zenginliğinin arkasında daha gerçekçi nedenler vardı: bunlar etkili yönetim, paranın yaygın kullanımı ve ticaretten faydalanmadır.

*

¹ Robert of Clari 1936:101, 110; Fulcher of Chartres 1969:79; Benjamin of Tudela 1907:13; El Cheikh 2004:205.

² Liudprand of Cremona 2007:272.

Etkin yönetim hususunda, Konstantinopolis'e dair en şaşırtıcı şey şehrin zenginleşmesi değil, bu haliyle ayakta kalmayı başarabilmesidir. Hristiyan dünyasında hiçbir şehir büyüklük bakımından Konstantinopolis'le boy ölçüşemezdi. Fakat bu durum aynı zamanda kayda değer bir nüfusu besleyecek kaynakları bulup onların su ihtiyacını karşılamak anlamına da gelmekteydi. Halihazırdaki kaynaklar çok fazla değildi. Bölgede Lykos Deresi (Bayrampaşa) hariç içme suyu kaynağı yoktu ve Kara Surları içerisinde yaşayan halkı şehrin mücavirindeki yerlerde yetişen ürünlerle doyurmak da mümkün değildi. Yedinci yüzyılın ortalarına kadar Bizans İmparatorları en temel gıda maddesi olan ekmek için Mısır eyaletinden ithal edilen tahıla bel bağlayabiliyordu. 642 yılında Mısır'ın Araplar tarafından alınmasıyla Konstantinopolis'in ana tahıl kaynağı da kaybedilmiş oldu. Yedinci yüzyılın sonları ile sekizinci yüzyılın başlarındaki karanlık dönemde Bizans başkenti için gerçek tehlike işgal tehdidi değil, açlığa mahkûm edilerek dize getirilebilir olmasıydı. Bu dönem, Konstantinopolis'in güçlü bir imparatorluğun başkenti olmaktan çıkıp surlarının önünden düşmanların savuşturduğu kuşatılmış bir kaleye dönüştüğü karanlık dönemi idi. Savunma gereksinimleri her şeyden önce gelmekteydi ve daha önceki yüzyılların simgesi olan yapı faaliyetleri tamamen durma noktasına gelmişti. Birbiri ardına yaşanan veba salgınları halkın büyük kısmını öldürdüğü için nüfus ciddi biçimde azalmıştı. 745 yılı yaz mevsiminde o kadar çok insan ölmüştü ki artık kilise mezarlıklarında ölülerin gömüleceği yer kalmamıştı. Eski Konstantin Surlarının yakınındaki bağ ve bahçelerde çukurlar kazılmıştı. İmparatorlar kendi yiyecek stoku olmayanları Konstantinopolis'i terk etmeye teşvik etmekte ve böylece zaten yetersiz olan yiyecek stoklarının üstündeki yükü bir nebze azaltmayı hedefliyorlardı.³ Ondan sonra, 750 yılından itibaren imparatorluk kendini toparlamaya başladı. İmparatorluğun askeri alandaki şansı yeniden yaver gitmeye başladı ve yavaş yavaş Balkanlardaki topraklarını Slavların elinden almaya baş-

³ Theophanes 1997:534, 585-6; Nikephoros 1990:117; Allen 1979:18-19.

layıp doğuda Arapların ilerleyişini durdurdu. Artık Konstantinopolis doğrudan tehdit edilmez hale gelince şehrin nüfusu yeniden artmaya başladı. İmparatorlar artık eyaletlerdeki halkı, özellikle de tuğla ustalarını, sıvacıları ve diğer yararlı vasıflara sahip halkı başkente gelmeye teşvik etti. 1050 yılında şehrin nüfusu 375.000 civarındaydı ve bu sayı neredeyse Justinianus zamanındakine eşti.⁴

Bu toparlanma öte yandan, bu insanların günlük hayatlarında gereksinim duyacakları temel maddelerin nasıl temin edileceği sorusunun tekrar gündeme gelmesi demektir. Su temini meselesine gelince dördüncü, beşinci ve altıncı yüzyılda inşa edilmiş harikulade su kemerleri ve sarnıçlar restore edilip elden geçirildi.⁵ Fakat yine de kötü hava şartları hiç umulmadık bir krize sebep olabileceği için rehavete yer yoktu. 1167-8 kışında olağandışı şekilde yağışın az olması nedeniyle yaz mevsimi yaklaşırken su kemerleri ve sarnıçlarda suyun tükenmek üzere olması sonucu yetkililer hızlı bir şekilde su kemerleri ile borularını temizlemek ve Kara Surlarının dışında yeni sarnıçlar yapmak için işe koyuldular.⁶ Tahıl ikmal konusunda ise çok uzun zaman önce Bizans'ın yöneticileri Mısır'ın yerini alacak yeni ikmal kaynakları bulmuşlardı. Trakya'da Konstantinopolis'in hinterlandında bulunan yerler, Bulgaristan, Kırım ve Ege Denizi civarındaki bölgeler kullanıldı ve elde edilen ürün başkente yollandı. Bu bölgelerdeki tarım o kadar verimliydi ki elde edilen ürünün arta kalanı 1054 yılında kıtlık yaşanan Mısır'a ihraç edilmişti.⁷ Bu ürünlerin Konstantinopolis'e vardığında uygun bir şekilde dağıtıldığından emin olma sorumluluğu, şehrin yönetiminden sorumlu olan *eparkhos* ya da *praefectus*'a aitti.

⁴ Theophanes 1997:593, 608; Dagron 2002:394-5; Jacoby 1961:109; Magdalino 1996:61-7.

⁵ Theophanes Confessor 1997:608; Skylitzes 2010:346; Choniates 1984:182; Odo of Deuil 1948:65; Al-Marwazi 1950:463; Bono, Crow ve Bayliss 2001:1325-33; Mango 1995:10-13; Teall 1959:102-4.

⁶ Eustathios of Thessalonica 2013:1-10; Kinnamos 1976:205-6.

⁷ Teall 1959:117-32; Magdalino 1995:36; Laiou 2002: ii. 741; Hamdani 1974:175.

Fırıncılara tahılın ne kadara satılacağını ve fırıncılarında yaptıkları ekmeği halka hangi fiyatla satacağını o düzenlemekteydi. Fırıncıların işi o kadar hayati kabul ediliyordu ki diğer tüm kamu hizmetlerinden muaf tutuluyorlardı ve bir fırıncı dükkânının kirasını yükseltmeye teşebbüs eden kişi bir ömür boyu sürgüne çarptırılıyordu.⁸

Erzak ikmali etkili bir şekilde yönetildiği halde bir şeyler her zaman ters gidebilirdi. 1036 yılında kötü geçen bir hasat mevsimi tahıl ambarlarındaki stokları tüketmiş ve acil durumlar için tutulan tahılın Yunanistan'dan şehre getirilmesine sebep olmuştu.⁹ Durumu yanlış değerlendirmek tehlikeli olabilirdi. 1070 yılında Selçuklu Türkleri tarafından hızlı bir şekilde istila edilen Küçük Asya'dan kaçan mültecilerin Konstantinopolis'e akın etmesi sonucunda erzak stokları ciddi bir baskı altına girdi. Başnaip Nikephoritzes tahıl ikmalinin yönetimini eparkhos'un elinden alıp bu krizi atlatma girişiminde bulundu. Tahılın belirlenen tarifieden alım satımını denetim altında tutabilmek için tahıl Konstantinopolis içinde depolamak yerine Marmara Denizindeki Rhaidestos (Tekirdağ) Limanının dışındaki ambarlarda depoladı. Çiftçilerin kendilerine teklif edilen fiyat üzerinden hükümete ürünlerini satmaya isteksiz oldukları ortaya çıkınca takip edilen politika geri tepti ve Konstantinopolis'teki kıtlık daha da kötü bir hal aldı. 1077 yılında Trakya'da açıktan bir isyan hareketi patlak verdi ve mevcudiyetleri nefret uyandıran ambarlar, kızgın kalabalıklar tarafından ateşe verildi. Nikephoritzes bir sonraki yıl gerçekleşen bir darbe esnasında Konstantinopolis'ten kaçtı ve daha sonra idam edildi.¹⁰

Neyse ki Konstantinopolis tamamen Yunanistan ya da Bulgaristan'dan getirtilen tahıla bağlı değildi. El altında başka yiyecek kaynakları da mevcuttu. Meyve ve sebze şehrin kendi sınırları içerisinde yetiştirilebilmekteydi. Kara Surlarına yakın bölge tamamen binalarla kaplı değildi; büyük kısmı bahçe ve

⁸ *Eparkhikon Biblikon*, şurada: Freshfield 1938:41-2; Dagron 2002:453-6.

⁹ Skylitzes 2010:377-8.

¹⁰ Attaleiates 2012:367-73, 453, 495; Magdalino 1995:39-42; Dagron 2002:453.

bostanlara tahsis edilmişti. Hasadı yapılan ürünler sıcak yaz aylarında ihtiyaç duyuldukları zamana kadar yeraltı sarnıçlarındaki soğuk suların üstüne sepetlerle asılarak muhafaza edilmekteydiler.¹¹ Boğaziçi'nde bol miktarda balık bulunmaktaydı. Büyük uskumru, palamut ve ton balığı sürüleri, Konstantinopolis'e denizden saldırmayı güçleştiren akıntı sayesinde, şehir surlarının çok yakınlarına kadar taşınmaktaydı. 1000'den fazla balıkçı kayığından oluşan bir balıkçı filosu kışın Karadeniz'den güneye ve yaz ayında bu sefer tersi istikamette göç eden büyük balık sürülerinin yolunu kesmek için hazır beklemekteydi. Denize atılan ve akıntı nedeniyle balıkların ister istemez içine sürüklendiği sabit ağlar vasıtasıyla da balık avlanabilmekteydi. Kayık sahipleri yakaladıkları balıkları şehrin surları yakınındaki iskelelere ve sahile getirmek, balık satıcılarına satmak zorundaydı. Balık satıcıları da bu balıkları birkaç pazardan birinde halka satmaktaydı. Fiyatlar yetkililer tarafından belirlenmekteydi ve balık satıcılarının mallarını şehir surları haricindeki yabancılara devretmesi yasaktı. Ancak fazlalık olduğunda ve tutulması halinde balıkların bozulacağı durumlarda ihraç edilmelerine izin vardı. Şehrin ihtiyaçları her türlü mülahazanın üstündeydi.¹²

İşte bu sayede, çoğu zaman Konstantinopolis'te yiyecek boldu ve şehir sakinlerinin büyük çoğunluğu muhtemelen besine ulaşabiliyordu. Et ihtiyacı Konstantinopolis civarından getirilen ve çeşitli marketlerde kasaplara ve tüccarlara satılan hayvan sürüleri sayesinde sağlanmaktaydı. Koyunlar Stratiyon Meydanında, domuzlar Theodosius Meydanında ve inek ile öküzler Amastrianon Meydanında satılmaktaydı. Bu hayvanlar pazar günlerinde, bu meydanlara varabilmeleri için sokaklardan geçirilmekteydiler. Bir keresinde Mese Caddesi üzerinden götürülen bir sığır sürüsü panikleyip kaçışmaya başladı. Hayvanlardan birisi Ayasofya'ya doğru yönelmiş ve kiliseden çıkar-

¹¹ Odo of Deuil 1948:65; Anthony of Novgorod 1889:101; Koder 1995:49-56.

¹² Tacitus 1931-7: iii. 407; Moryson 1907-8: ii. 97; Theophanes 1997:546; Gunther of Pairis 1997:84; *Eparkhikon Biblikon*, Freshfield 1938:40-1 içinde; Dalby 2003:65-6; Dagron 2002:447, 457-9; Maniatis 2000:13-42.

tilmadan önce vaaz kürsüsüne kadar gitmişti. Pazarlarda sıkı bir şekilde denetlemeler yapılmaktaydı. Eparkhos canlı hayvanların kontrol edilmesi ve muhtemel alıcılara onları göstermeleri için denetim memurları atamıştı. Eğer hayvanlardan birinde satın alındıktan sonra bir kusur bulunursa alıcının altı ay içinde hayvanı satıcıya götürüp parasını eksiksiz geri alma hakkı vardı. Hayvanlar kesildikten sonra onlardan elde edilen etler şehrin her yerinde bulunabilecek bakkallara satılmaktaydı.¹³ Girit ve Ege Adalarından muazzam miktarlarda getirtilen keçi sütünden yapılan peynir gibi diğer ürünler deniz yoluyla şehre gelmekteydi. Zeytinyağı Peloponnesos [Mora Yarımadası]ndan gelmekteydi.¹⁴ Konstantinopolis'e şarap çok büyük miktarlarda ithal edilmekteydi, çünkü şehrin şarap ihtiyacı kendi üzüm bağlarından elde edilenden çok fazlaydı. Şarap amphoraları sadece Girit, Yunanistan ve Ege'deki adalardan değil, Suriye ve İtalya gibi uzak yerlerden de getirtilmekteydi.¹⁵ 1070'li yıllardaki kısa süreli kriz hariç tutulursa Konstantinopolis, sadece şehir halkını yeterince doyurup onların su ihtiyacını karşılamakla kalmadı, yerel bir tavernada bir işçinin uygun fiyata içebileceği şarabın temini gibi lüksleri de karşılar durumunu muhafaza etmişti. İnsanların ancak geçimlerini sağlayacak kadar tarım yapımlarının standartı teşkil ettiği bir dünyada, Konstantinopolis bir organizasyon harikasıydı.

*

Konstantinopolis'in kendi halkını besleme hususunda başarılı olduğunu söylemek yine de tek başına şehrin sahip olduğu sıradışı zenginliği ve niçin komşu halkları kıskandıracak ve onları hayretler içinde bırakacak ölçüde büyüdüğünü açıklamaz. Cevabın bir kısmı Konstantinopolis'in ekonomik hayatında önemli bir unsur olan, çeşitli değerlerde sikke paranın piyasada serbest bir şekilde dolaşımda olmasında saklıdır. Bu durum o dönem dünyanın her yerinde geçerli değildi. Batı Av-

¹³ *Eporkhikon Biblikon*, şurada; Freshfield 1938:39-40, 46-7; Niketas David 2013:93; Dalby 2003:63-6; Dagron 2002:456-7.

¹⁴ Jacoby 2010:128-31; Dalby 2003:72-4.

¹⁵ Jacoby 2010:134-7; Kocabaş 2014:31, 35.

rupa'nın birçok yerinde, on üçüncü yüzyıl öncesinde altın para yoktu; kira veya vergi ödemeleri gibi işlemler mal cinsinden yapılmaktaydı.¹⁶ 1200 yılında madeni para sistemi şehrin bütün sakinlerinin günlük hayatının bir parçasıydı. Örneğin yiyecek alımı gibi küçük ödemeler için insanlar bakır *tetarteron* ya da yarım-*tetarteron* kullanmaktaydı. Bir *tetarteron* ile satıcının dürüstlüğüne bağlı olarak on ya da on bir adet uskumru alınabiliyor ya da Blakhernai'da bir seyyar satıcıdan bir tas çorba ve yanında yeşillik satın alınabiliyordu. Bir sonraki para değer birimi ise bakır ve gümüş karışımından yapılan, ortası çay tabağını anımsatacak şekilde hafif bombeli *trakhy* idi (Resim 13). O dönemin altın sikkesi *hyperpyron* idi. Bu paralar, enflasyon ve paranın içindeki değerli maden oranının düşürüldüğü yılların neticesiydi. Bizans'ta ilk altın para Konstantin tarafından 309'da tedavüle sürülen *nomisma* idi. 20,5 ayar olan *hyperpyron* 1092 yılında I. Aleksios tarafından tedavüle sürülmüştü ve hem kalite hem de içeriğindeki altın oranı daha düşüktü. Bu durum *trakhy* ve *tetarteron* için de geçerliydi ve bu paralar öncülleri olan gümüş *miliaresion* ve bakır *follis*'ten daha düşüktü. Paraların ebat ve değerlerinde yaşanan küçülme yine de bu paraların yaygın bir şekilde kullanımda kalmasını etkilemedi.¹⁷

Bu para ekonomisinin büyük bir avantajı Bizans imparatorlarının vergi gelirlerini tanzim edebilmesiydi. Bizans eyaletlerinde arazisi olmayan hane halkı ocak vergisi verirken arazisi olanlar ocak vergisi ile toprak vergisinin kombinasyonu olan bir vergiyi altın ya da gümüş para cinsinden vermekteydi ama imparator ayrıca genellikle yiyecek ve şarap olarak mal cinsinden, ödenen çeşitli zoraki vergiler de koyabilmekteydi. Her türde diğer vergi ve yükümlülükler de mevcuttu. Örneğin balıkçılar her on dört günde bir kayıklarının ve yakaladıkları balıkların vergisi olarak bir *hyperpyron* ödemekteydi.¹⁸ Bu vergi geliri Bizans imparatorlarının olağanüstü zenginliğinin ana kaynağı

¹⁶ Smith 2015:18-19.

¹⁷ Choniatos 1984:33-4; Hendy 1970:29-31, 43-5, 506-8, 513-17; Morrisson 2002: iii. 932-3; Kazhdan ve Constable 1982:43-4; Dagron 2002:459.

¹⁸ Gunther of Pairis 1997:84; Hendy 1985:237-42; Harvey 1989:91-6, 103-5.

olmalıydı. II. Basil iddialara göre toplanan vergi ve savaşta ele geçirilen ganimetlerden o kadar çok gelir elde etmişti ki Büyük Sarayın altında onları koymak için odalar yaptırmak zorunda kalmıştı. Norveç kralı Sigurd'un eline tutuşturulan keseler içindeki altın ve gümüş gibi cömert diplomatik hediyeler ve Konstantinopolis kiliseleri ile saraylarının savruk bir biçimde yeniden inşa edilip yeniden dekore edilmesi için gereken para buradan sağlanmaktaydı. Vergi koyma kabiliyeti Bizans imparatorlarını, Hristiyan dünyanın herhangi başka bir yerinde vergileri ve yapılan ödemeleri halktan genellikle sikke yerine mal cinsinden toplayan diğer muadillerinden ayırmaktaydı. 1188 yılında İngiltere ve Fransa kralları tarafından para cinsinden toplanması amacıyla 'Selahattin vergisi' adıyla konulan benzer bir vergi, zorlu muhalefet nedeniyle bu şekilde vergi toplamanın imkânsız olduğunu ispatlamıştı.¹⁹

İmparatorların gelir vergisi ayrıca bir çeşit aşağıya damlama teorisine benzer bir etkiye sahipti. Saray yetkilileri ve aristokratların gelirlerinin bir kısmını, imparatorların onlara verdikleri unvanlar, makamlar ve bu görevlerden ötürü Paskalya'dan önce aldıkları yıllık cömert maaşlar oluşturmaktaydı.²⁰ Saray mensupları ve aristokratlar da bunun karşılığında, ipekli giyecekler giyen kimseler için bunları üreten, evlerini mozaiklerle süsleyenlere hizmet veren Konstantinopolis'in lüks tüketim endüstrisine bir pazar teşkil etmekteydi. Nihayetinde sarrafindan hancısına nüfusun geri kalan kısmı hem varlıklı müşterilerin mevcudiyetinden hem de verdikleri hizmet için hazır bir pazar teşkil eden tüccarların şehre akın etmesinden faydalanmaktaydılar.

Vergi ödeme zorunluluğu sikkelerin serbestçe dolaşımını garanti altına almaktaydı. O dönemden günümüze kadar ulaşan çok miktardaki Bizans parası, halkın hatırı sayılır bir çoğunluğunun paraya sahip olduğunu, alışveriş ve servet biriktirme aracı olarak onları kullanabildiğini ortaya koymaktadır. İşte

¹⁹ Psellos 1966:45; Tyerman 1988:75-8.

²⁰ Liudprand of Cremona 2007:200-2.

RESİM 13: III. Aleksios zamanında basılan sikke, *trachy*
(Jonathan Harris).

bu yüzden Konstantinopolis'te bir bankacılık sistemi mevcuttu ve bu sistemin temel taşlarıysa Mese Caddesi ve büyük meydanlarda tezgâhları sıra sıra dizilmiş sarraflardı. Altın paralar günlük harcamalar için gereksinim duyulan gümüş ve bakır paralarla değiş tokuş edilmekteydi ya da satıcıların elinde biriken gümüş ve bakır paralar, vergi ödemesi için altın paralarla takas edilebilmekteydi. Bunlar ayrıca yabancı ziyaretçilerin getirdiği paraları Bizans paralarıyla değiş tokuş etmekteydi.²¹ Sıkı bir şekilde denetlense de kârlı bir ticaretti. Bu para ticaretiyle uğraşanlardan Kalomodios isimli birisi o derece zengindi ki İmparator III. Aleksios'un dikkatini çekmişti. İmparator bu kişiyi servetinin yükünden kurtarmak için uydurma bir suçlamayla tutuklatmıştı. Tutuklandığı haberi şehre yayıldığında onu destekleyen bir grup Ayasofya'yı bastı ve ricacı olmaması halinde patriği kaba kuvvete başvurmakla tehdit ettiler. III. Aleksios geri adım attı ve Kalomodios zarar görmeden serbest bırakıldı

²¹ *Eporkhikon Biblikon*, şurada; Freshfield 1938:14; Robert of Clari 1936:110; Odo of Deuil 1948:67; Dagron 2002:432-5; Morrisson 2002:952-3.

ama böylesi kendiliğinden patlak veren bir halk desteği fikir vericidir. O ve diğer sarraflar ile bankerler sağladıkları hizmetten ötürü takdir ediliyor olabilirlerdi. Çünkü bu kimseler mütevazı durumdaki kimseler için bile iyi zamanlarda, kıtlık ve kötü günlerinde kullanabilecekleri bir birikim yapmalarını olanaklı kılmaktaydı. Konstantinopolis'teki vergiler halkın gözünde başka herhangi bir yerde olduğundan daha fazla popüler değildi. İmparator III. Aleksios'un yönetim kademesinde en sevilmeyen kişi kamu vergilerinden sorumlu olan Poutzeli Ioannes'ti. Niketas Choniates onu tamamen acımasız, vergisini ödeyemeyecek durumda olanlara karşı tamamen sağır ve itiraz edenlerin karşısında tamamen suskun biri olarak tarif etmişti.²² Dahası para ekonomisinin mevcudiyeti Konstantinopolis'in zenginliğinin sebebinden ziyade bu zenginliğin bir belirtisiydi. Paranın imparatorun kasasına vergiler yoluyla girmesi dışında paranın büyük ölçüde dolaşımda olmasını sağlayan başka faktörler de olmalıydı.

Modern bir bakış açısı takınıp Bizanslıların bir şeyler yapıp onu satarak zenginleştiğini varsaymak insana cazip geliyor. Bu bakış açısını destekleyecek bazı deliller mevcuttur. On ikinci yüzyılda Konstantinopolis büyük bir üretim merkeziydi. Haliç'teki tersanelerde inşa edilen gemilerin bir kısmı ihraç edilmekteydi ama asıl üretim kalemleri sabun, parfüm, mum ve bütün bunların üstünde ipekli giysiler, fildişi ve değerli maddelerle yapılan altın mihrap parçaları ve bronz kapılar gibi pahalı lüks mallardı.²³ Bu faaliyetler elbette bazıları için ciddi zenginlik kaynağıydı. Zavallı bir şair iç çekerek eğer altın telkâri yapımcısı olsaydı şimdi ihtiyaç duyduğu bütün paraya sahip olacağını yazıya dökmüştü.²⁴ Bütün bunlara rağmen Konstantinopolis'te üretilen lüks mallar onun zenginliğinin kaynağı değildi. Hâkim ideolojiye göre Bizanslılar ürettikleri

²² Choniates 1984:32, 287-8.

²³ *Eparkhikon Biblikon*; şurada; Freshfield 1938:21-7, 29-35; Smith 2015:29; Lopez 1945:6-7; Harris 1995:391-2; Maniatis 1999:263-332; Dagron 2002:438-44, 461; Mathews 1998:79-86; Frazer 1973:147-62.

²⁴ Alexiou 1986:7-8.

malları, parasını veren herkese satacak diye bir anlayış yoktu. İpek endüstrisini ele alırsak ipeğin üretimi ve satışı imparatorluk tekeli tarafından çok sıkı bir şekilde denetlenmekteydi. Ham ipeğin ihracı yasaktı hem de ipekten mamul mallar sıkı bir denetime tabiydi. İpekli giysilerin belirli bazı türleri satılık değildi. Bunların arasında en başta geleni, rengi Mora Yarımadası ve adalar civarındaki sularda bulunan iskerlet yumuşakçasından elde edilen koyu mor renkli pelerinlerdi. Sadece bir giysiyi boyamak için 12.000 adet kabuk gerektiğinden böylesi ipeklilerin astronomik fiyatı vardı ve yalnızca imparatorların kullanımına tahsis edilmişlerdi. Böylesine süslü elbiseler giymek, imparatorluk tahtı için adaylığını ilan etmekten farksızdı ve bundan dolayı büyük bir ihanet olarak görülmekteydi. İmparatorun tebaası ipekli bütün bir topu değil, sadece küçük parçalar satın alabilirlerdi. Bundan üretmek yasaktı ve ancak resmi izin sahibi olan esnaflar onu üretme ayrıcalığına sahipti. Kısıtlamalar burada son bulmuyordu. Bizanslı yetkililer sadece toplumun bir kısmının ya da Bizanslıların giymesine izin verilip ihraç edilmeleri kesinlikle yasak olan mamul giysilerin uzun bir listesini yapmışlardı. Bunlardan birini bir yabancıya satar-ken yakalananlara kamçılama veyahutta eparkhos'un en gözde cezalandırma biçimi olan saç ve sakalı usturaya vurma cezası verilirdi. Bizans'taki her şey gibi bu yasağın da kökenleri Büyük Konstantin'e uzanmaktadır. Sıkça olduğu üzere Konstantin bir melek tarafından ziyaret edilmiş, melek ona bazı giysiler takdim etmiş ve bunların Romalı olmayanlara verilmemesini sıkı sıkıya tembihlemişti.²⁵

Bu efsanenin arkasında belirgin politik bir amaç vardı: civar memleketlerde ipekli giysinin az bulunurluğunu sürdürmek, böylelikle otorite ve iktidarın güçlü bir sembolüne sahip olma ayrıcalığını elinde bulundurmak. 968 yılında Alman imparatoru I. Otto'nun elçisi biraz ipekli almıştı ama bu ipekliler 'Romalılar hariç diğer bütün milletlere yasaklanmış cinsten' oldukları

²⁵ Leo VI 1944:272-5; Constantinus VII Porphyrogenitos 1967:66-9; *Eparkhikon Biblikon*, Freshfield 1938:17, 23; Lopez 1945:1-3, 14.

için el konulmuş ve elçinin ödediği para kendisine geri verilmişti.²⁶ Kural tamamen katı değildi. Elçiye karşı tacizin sebebi hiç şüphesiz kısmen efendisinin, İtalya'daki Bizans topraklarına yaptığı saldırılardı. Yirmi yıl önce Konstantinopolis'i ziyaret ettiğinde benzer eşyalar almasına izin verilmişti. Özel bir engel olmadığı takdirde diğer ziyaretçilere daha yumuşak davranılmaktaydı. Essex Kontu Mandevilli William 1176 sonbaharında Kudüs'e yaptığı hac yolculuğundan geri dönerken Konstantinopolis'e uğramış ve memleketine vardığında yerel kiliseler arasında bölüştürdüğü bir hayli yüklü miktarda ipekli kumaş satın almıştı. Görünüşe bakılırsa, 1065 yılında Konstantinopolis'i ziyaret eden Bamber Piskoposu Gunther üzerinde tahtında oturan imparator deseni bulunan güzel bir ipekli duvar halısı almıştır.²⁷ Bütün bu anlatılara bakınca insan Bizans'ın böylesi alışverişleri doğrudan bir ticari satıştan ziyade bahsettikleri bir lütuf gibi gördükleri izlenimine kapılabilir. Bunlar mal üretilip onları ihraç ederek yaşamını sürdüren bir toplumun takınacağı türden tavırlar değildir.

Buna ilaveten Bizanslılar, asla girişimci tüccarlar olarak ün kazanmamışlardı. Elbette ticaret yapmak için denizaşırı, özellikle Mısır'a seyahatler yapan Bizanslı tüccarlar mevcuttu. Kestere, tekstil ürünleri ve Sakız Adasında üretilen bir çeşit sakızı alıp Mısır'a gidiyor ve dönüşte de baharatla dönüyorlardı. Bu işte kesinlikle para vardı: 1192 yılında İskenderiye'ye giden bir grup tüccar 39.000 *hyperpyra* değerinde malla döndüler.²⁸ Buna rağmen genelde, sarayın hizmetinde olmanın en itibar sahibi meslek kabul edildiği bir şehirde, ticari girişimlere çok da değerli verilmemekteydi. Niketas Choniates bürokrat meslektaşı Konstantin Mesopotamites'e 'ticarete olan eğilimi ve haksız kazanç biriktirme hususunda doyumsuz' tavrı nedeniyle tiksintiyle bakmaktaydı. İmparator Theophilos (829-42) eşinin gemiyle mal taşımacılığı yaparak para kazandığını öğrendiğinde

²⁶ Liudprand 2007:272.

²⁷ Ralph de Diceto 1876: i. 428; Grabar 1956:7-26.

²⁸ Goitein 1967-93: i. 44, iv. 168; Jacoby 2000:33-5, 42-5; Laiou 2002:750.

dehşete kapılmıştı. Hem geminin hem de kargonun yakılması-
nı emretmiş ve bu davranışından dolayı normalde ona düşman
olan kronik yazarının takdirini kazanmıştı.²⁹ İnsan Bizanslıla-
rın belki de ticarete iyi olmadıklarından şüphelenebilir. Yahudi
bir tüccar Mısır'da karşılaştığı Bizanslı meslektaşlarından ba-
zılarının ticari basirete sahip olmadığından dem vurmaktaydı,
çünkü bunlar 'birinci sınıf kalitedeki mallarla düşük kalite mal-
lar arasında ayırım yapmıyordu; her kalitedeki mala aynı fiyatı
ödemekte' idiler.³⁰

Bizanslıların enerjisini ticaretten başka yöne çeviren başka
bir unsur daha vardı, o da çoğu kişinin, Şehirlerin Kraliçesi-
nin duvarlarının ötesindeki diyarlara seyahat etmeye isteksiz
oluşuydu. Uzaklardaki toprakları, hatta Bizans eyaletlerini bile
düşman ve uygarlıktan yoksun topraklar olarak görmekteydiler.
Bunların en göz korkutucu olanı ise, dehşetli ve bilinmez olan
denizydi. Tehlikeler elbette gerçektir. 1030'lu yıllarda Suriye'den
dönmekte olan bir Bizans ticaret gemisinin çapasını tutan şaft
kırılınca Küçük Asya'nın kayalık sahiline doğru sürüklenip içi-
deki kargoyla birlikte denizin derinliklerine gömülmüştü. Hatta
Marmara Denizinde yapılan, mesela 1200 yılının sonlarına doğ-
ru III. Aleksios ve maiyetindekilerinki gibi kısa mesafeli deniz
yolculukları bile tehlikeli bir hâl alabilirdi. Bu yolculuk sıra-
sında hiç umulmadık bir fırtına kopmuş, güvertedeki yolcular
ve mürettebat paniğe kapılmışlardı. Gemi Adalardan birisinin
arkasına sığınmış ve sonrasında da Khalkedon'a ulaşmıştı.
Oradan da Büyük Sarayın Boukoleon limanına gidip karaya çık-
mışlar, baş dönmesinden ve yuttukları deniz suyunu kusmak-
tan bir hal olmuşlar, ancak kendilerine gelebilmişlerdi. Denizde
dayanıksız, ahşaptan yapılmış gemilerde bir işe girmeye cesaret
edenler bu tür tehlikelerle yüzleşmek zorundayken, Bizanslılar
bu tehlikelerin gayet farkında gibi görünmekteydi. Edebiyatla-
rı deniz metaforlarıyla doluydu. Örneğin imparator her zaman

²⁹ Choniates 1984:242; Genesios 1998:69; Theophanes Continuatus 1838:8-9; Skylitzes 2010:53-4.

³⁰ Goitein 1967-93: i. 45-6.

çalkantılı deniz yüzeyinde, denizin nice zahmetiyle ve düşman dalgalarla mücadele ederek gemisine rehberlik eden bir dümen-ciye benzetilmiştir. Bu benzetmeler, Bizanslıların etraflarındaki denizi nasıl algılayıp duyumsadıklarını çok iyi yansıttığı gibi incelikli ve uygarlığın merkezi olan başkentlerinden uzakta herhangi bir işe kalkışma konusunda isteksizliklerini de göstermektedir.³¹ Açık denizlerde ticari girişimler onlara göre değildi. Yani Konstantinopolis'in zenginliğinin nedeni sorunu hâlen karşımızda durmaktadır.

*

Bu bilmecenin cevabı şudur; Bizanslılar tüccar bir halk değilse bile zenginliklerinin kaynağının büyük kısmı aslında ticarette yatmaktaydı. Kendileri bizzat büyük çaplı faaliyet yürütmediler, ancak diğerleri tarafından yapılan ticarete yön verme, organize etme ve ondan kazanç elde konusunda usta idiler. Bir kez daha Konstantinopolis'in büyük avantajı coğrafi konum idi. Avrupa ve Asya arasındaki geçiş noktası üzerinde konumlandığı için dünyanın bir yerindeki malların başka bir yerindeki mallarla değiş tokuşu için yer bakımından biçilmiş kaftandı. Haliç limanı şehrin bu konumundan kâr elde etmek için dünyanın dört bir yanından gelmiş gemilerle doluydu. O dönemde yaşamış birisi limanda 361 yelkenli gemi, 157 kalyon ve 2553 adet diğer türde deniz vasıtasını saymıştı. Bir diğeri bunların İran, Mısır, Filistin, Rusya, Macaristan ve İtalya'dan geldiklerini tahmin ediyordu.³² Bu gemiler kendi memleketleri ve ötesindeki topraklardan mallar getirmekteydi. Arap ve Türk tüccarlar baharat, parfüm, kilim, porselen ve değerli taşlarla birlikte cam eşyalar getirmekteydi.³³ Amalfi, Bari, Cenova, Pisa ve Venedik gibi tüccar şehirlerinden gelen İtalyanlar kereste, altın ve yün getirmekteydi.³⁴ Dinyeper Nehri üzerinden Karadeniz'e, oradan

³¹ Choniates 1984:291; Komnene 2009:262; Psellos 1966:169; Kazhdan ve Constable 1982:42-3; Van Doorninck 2002:137-48; Dennis 2001:81-8.

³² Gerald of Wales 1873:282; Benjamin of Tudela 1907:12.

³³ Al-Marwazi 1950:462-3; Masudi 1989:320-4; Goitein 1967-93: i. 42-59, 211; Van Doorninck 2002:140-1; Jacoby 2000:32.

³⁴ Brand 1968:204.

da Konstantinopolis'e gelen Ruslar mum, amber, kılıç ve kürk getirirken Bulgarlar keten ve bal getirmekteydi. Mahir Yahudi tüccarları Çin'den misk, öd ağacı, kafur, tarçın ağacı getirmekteydi.³⁵ Bu ürünler şehrin çeşitli yerlerinde bulunan pazarlarda satılmaktaydı. Örneğin parfüm Milion Kemeru ile Tunç Kapı arasındaki Augusteion Meydanında kurulan tezgâhlarda satılmaktaydı.³⁶ Mallarını devreden tüccarlar gemilerini, ister Konstantinopolis'te üretilmiş olsun isterse dünyanın başka yerlerinden buraya getirilmiş olsun, kendi memleketlerinde büyük talep gören bu mallarla doldururdu. Araplar, Bağdat ve Kahire pazarlarında yüksek fiyata satılan kürkler için bakınırken öte yandan da İslam dünyasının kendine ait büyümekte olan bir ipek endüstrisi olmasına rağmen yine de Bizans ipeklileri içinde göz gezdirmekteydi.³⁷ Eski çalıntı ikonalar da dahil olmak üzere her türden malları taşımakla birlikte ipekli giysiler, badem, kuru üzüm, kırmızı boya ve baharatlar, bunların içinde de özellikle karabiber, tarçın ve safran İtalyanların ithalatını yaptıkları gözde ticaret mallarıydı. Bu malları Pavia'da yıllık düzenlenen iki fuarda yüksek fiyatlara satmaktaydılar.³⁸ İthal edilen Bizans ipeklilerinin sıkça Canterbury'deki St. Dunstan ve Sens'deki St. Potentien gibi önde gelen azizlerin ve Aachen'daki Frankların büyük hükümdarı Charlemagne'ninki gibi hükümdarların mezarlarını süslemek amacıyla kullanılıyor olmasından, on ikinci yüzyıldan önce ipek endüstrinin olmadığı Avrupa'da az bulunmasından ötürü ipek için belirlenen yüksek fiyat aşağı yukarı hesaplanabilir. Durham Katedralindeki St. Cuthbert'in bedeni, üzerinde balık, kuş ve meyve desenleri bulunan ve muhtemelen Bizans mamulü ipeklilerle sarılmıştı.³⁹

³⁵ *Eparkhikon Biblikon*, Freshfield 1938:28; Constantine VII Porphyrogenitos 1967:56-63; Ibn Fadlan 2012:112, 155, 159; Shepard 1995:244-5; Starr 1939:111-12.

³⁶ *Eparkhikon Biblikon*, Freshfield 1938:30; Mundell Mango 2000:198-205.

³⁷ Ibn Fadlan 2012:160-1; El Cheikh 2004:60; Goitein 1967-93: i. 103, 417.

³⁸ Stethatos 2013:381-3; Liudprand 2007:272; Shepard 1995:250-3; Lopez 1945:37; Laiou 2002:740; Martin 1988:204.

³⁹ Eadmer 1874:245-6; Battiscombe 1956:9-13, 505-25; Mathews 1998:81; Lopez 1945:12-13.

Bu ticaretin çoğunun yabancı tüccarlar tarafından idare edildiği göz önünde bulundurulduğunda Bizanslıların bu ticaretten nasıl fayda sağladıkları sorgulanabilir. Aslına bakılırsa bu işten bir hayli kâr elde etmekteydiler. Bunu yapmanın başlıca yolu *Kommerkion* diye bilinen bir gümrük vergisi kesmektir. Modern zamanlardaki bir hükümetin aksine Bizans otoritelerinin vergilendirmeyi ithalatı azaltmak ve ihracatı teşvik etmek amacıyla kullanmak gibi bir derterleri yoktu. *Kommerkion* şehre giren veya çıkan bütün mallar üzerinde ya da yapılan bütün ticari işlemlerde yüzde 10 olarak uygulanmaktaydı. Yetkililerin daha fazla gelir elde etmesine imkân sağlayacak başka araçlar ve yükümlülükler de mevcuttu. Konstantinopolis'teki ticaret o kadar kazançlıydı ki böylesine külfetli vergilere rağmen tüccarlar hâlâ kâr elde edebilmekteydi.⁴⁰

Bizanslılar her şeyde yaptıkları gibi ticari faaliyetlerin şehrin yararına devam ettirilebilmesi için yabancı tüccarları dikkatli bir şekilde idare edip düzene sokmaktaydı. Suriye, Bağdat ve Kahire gibi yerlerden gelen Arap tüccarlar özellikle sıkı bir kontrol altında tutulmaktaydı. Bunda elbette bu tüccarların geldiği memleketlerin idarecilerinin sık sık Bizans'la savaş halinde olması da etkiliydi. Bir seferde en fazla üç ay müddetle Konstantinopolis'te kalmalarına, mallarını satmak ve barınmak için Haliç civarında bir bölgede kalmalarına izin verilmekteydi. Kendi memleketlerinde üretilen ürünleri ithal etmelerine müsaade edilmekteydi. Otoriteler bu tüccarların imparatorluğun kendi iç ticaretine karışmasını istemiyordu. Diğer taraftan kalabilmeleri için bir pansiyon ve Hipodrom'da onlar için ayrılmış olan koltuklar tahsis edilmişti.⁴¹

Potansiyel bir düşmandan ayrıcalıklı bir statüye doğru geçiş örnek olarak Rusların durumu ele alınabilir. İlk başlarda deniz yoluyla Konstantinopolis'in mücavirindeki yerleşim yerlerine saldırılar düzenlemiş olduklarından ötürü Ruslara kuşkuyla

⁴⁰ Ibn Fadlan 2012:112; Benjamin of Tudela 1907:13; Antoniadis-Bibicou 1963:97-155.

⁴¹ *Eparkhikon Biblikon*, Freshfield 1938:19-20 içinde; Al-Marwazi 1950:461-3.

bakılmaktaydı. Bundan dolayı Rus tüccarların Konstantinopolis içinde kalmalarına izin verilmemekle birlikte ancak şehrin dışında, Boğaziçi'nin Avrupa yakasında, Haliç'in kuzeyinde bulunan Aziz Mamas mahallesinde onlara ayrılmış özel bir pansiyonda kalmalarına müsaade edilmekteydi. Eğer Konstantinopolis'in içine girmek isterlerse en fazla elli kişilik gruplar halinde, bir imparatorluk memurunun gözetiminde, silahsız olarak ve Kara Surlarında belirlenen bir kapıdan girmek zorundaydılar. Değeri elli altından fazla ipekli almaları özellikle yasaklanmıştı. Zaman ilerledikçe Bizanslıların gözünde Ruslar giderek daha az bir tehdit unsuru olarak değerlendirilmeye başlandı. Hıristiyanlığa geçmişler ve en iyi savaşçılarından bazıları Bizans ordusunda paralı asker olarak istihdam edilmişlerdi. 971 yılında yapılan bir antlaşma, ticaret yapmak için Konstantinopolis'e gelen Ruslara dost gözülle bakılmasını, hatta şehrin içinde, Kırk Şehitler Kilisesinin yakınlarındaki bir bölgede kalmalarına izin verilmesini sağladı.⁴²

Konstantinopolis'i ziyaret eden yabancı tacirlerin içinde en gözde olanları İtalyan şehir devletlerinden gelen tacirlerdi. Bunlardan birisi Bari idi. Bari'den kalkan ticaret gemileri, her yıl üç ayağı olan bir rota takip ederek önce Mısır'daki Dimyat'a oradan Konstantinopolis'e ve daha sonra da tekrardan memleketine dönerdi. Bu gibi şehir devletlerinden gelen tacirlerin hepsi Hıristiyandı ve bu şehir devletleri Bizansla uzun bir süredir ilişki içindeydi. Bizans imparatorları on birinci yüzyılın sonlarına kadar İtalya'nın güneyini kontrolleri altında bulundurdıkları için Bari ve Amalfi gibi kasabalar bir şekilde hâlâ imparatorluğun bir parçası olarak değerlendirilmekteydi. Bu şehir devletleri ayrıca Bizans'ın düşmanı olan özellikle Normanlara ve Almanlara karşı İtalya içinde yararlı müttefikler idi. Bu bakış açısı bu şehirlerden gelen tüccarların Konstantinopolis içinde oldukça uygun şartlarda ticaret yapmalarına izin verilmesiyle kendisini göstermekteydi. Amalfililerin, şehrin di-

⁴² Cross ve Sherbowitz-Wetzor 1953:65-8, 71-7; Leo the Deacon 2005:198-9; Anthony of Novgorod 1889:105; Lopez 1945:34-5.

şında tutulan Rusların aksine Konstantinopolis Surları içinde, Haliç'in güney sahili boyunca uzanan, kendilerine tahsis edilmiş bir ticaret bölgesi vardı. Bu mahalle içinde özellikle Amalfi tüccarların kullanımı için dükkânlar, evler, fırınlar, kiliseler, depolar ve iskeleler mevcuttu. 1111 yılında Pisalı tüccarlar onlara Konstantinopolis ticaretinde özel avantajlar sağlayacak bir buyruk aldı. Bu buyruk sayesinde, Haliç kıyısında iskelesi olan ve onlara tahsis edilmiş bir ticaret bölgesine sahip olmanın yanında, normal şartlarda alınan yüzde 10'luk Kommerkion vergisi de yüzde 4'e indirilmiş oldu. Benzer bir anlaşma 1155'te Cenova'yla yapıldı.⁴³ Bu antlaşmalar İtalyanların Konstantinopolis ticaretinde rakipsiz oyuncular olmasına, Haliç civarında bir hayli fazla İtalyan tüccarın yerleşmesine ve onların Bizans başkenti, Batı Avrupa ve Mısır arasındaki ticari mal trafiğine egemen olmalarını sağlamıştı. Fakat bu eparkhos'un sıkı denetiminden İtalyan tacirlerin kaçabildiği anlamına gelmiyordu. Onlar da yalnızca belirli ipekli ürünlerin ihraç edilebileceğini düzenleyen kurallara tabiydi, aksi halde saç ve sakalların kesilmesi gibi korkunç bir cezaya çarptırılırlardı.⁴⁴

İtalyan tüccarlar arasında en gözde olanları ise Venedikli tacirlerdi. Venedik bir zamanlar Bizans'ın Kuzey İtalya'daki ileri karakolu hükmündeydi ve uzun süre önce bağımsızlığını elde etmiş olmasına rağmen şehir, Konstantinopolis'le var olan bütün kültürel, politik bağlarını muhafaza etmişti. Şehrin başyöneticisini isimlendirmek için kullanılan doğ [doge] ifadesi muhtemelen Bizans'daki *doux* kelimesinden türetilmişti. Şehrin en büyük kilisesi olan St. Marco Kilisesi, Havariyyun Kilisesi gibi beş kubbeli olarak inşa edilmişti. Kilisenin iç mekânları muhtemelen Konstantinopolis'ten bu iş için özel olarak gönderilmiş Bizanslı sanatçıların eseri olan mozaiklerle süslenmişti. Venedikliler Bizans'a bağlılıklarını geçmişte ispatlamışlardı. Dokuzuncu yüzyılın başlarında Frankların imparatoru onlar-

⁴³ Balard 1976:87-9; Jacoby 2013:319-20; Otten-Froux 1987:155; Caffaro 2013:75, 195-6; Jacoby 1994:357-61.

⁴⁴ Liudprand 2007:272; Eustathios of Thessalonica 1988:35; Martin 2004:212; Jacoby 2000:47-9, 55-8.

dan kendisine tabi olmalarını istediğinde Venedikliler bunu cüretkâr bir şekilde reddetmiş ve 'Biz Romalıların imparatorunun hizmetkârı olmak istiyoruz, sizin değil' şeklinde cevap vermişlerdi.⁴⁵ Sahip oldukları özel statü 992 yılındaki bir buyrukla tescillenmiş, Boğazlardan geçerken vermek zorunda oldukları geçiş parası düşürülmüş ve şehrin etrafında serbestçe dolaşmalarına izin verilmişti. Hepsi bu değildi. Venediklilere diğer pek çok tüccara tanınmayan haklar tanınmıştı. Onlara kendi memleketlerine mal götürmelerine ek olarak imparatorluğun başka bölgelerine de mal taşıma izni verilmişti. Böylelikle 1022 yılında Leone da Molin isimli bir Venedikli tacir, gemisinde muhtemelen Girit Adasından aldığı peynir yüküyle Konstantinopolis'e gelmişti. Yine 1148 yılında bir başka Venedikli tacir Mora Yarımadasından satın aldığı 3640 litre zeytinyağını Bizans başkentine getirmişti.⁴⁶

Zaman içinde, diğer İtalyan şehirlerinde olduğu gibi, aynı sebepten ötürü Venediklilerin sahip olduğu özel statünün sınırları genişletildi. Bu zaruret Bizans imparatorunun müttefiklere ihtiyaç duymasından doğmuştu. 1081 yılında Güney İtalya'nın Norman Dükü Robert Guiscard, Adriyatik'in öteki yakasındaki Bizans'ın Balkanlardaki eyaletlerine saldırılar düzenlemeye başladı ve Durres (Dyrrachium) Savaşında imparatorluk ordusunu ciddi bir bozguna uğrattı. Muzaffer Norman ordusunun Selanik ve Konstantinopolis üzerine yürüyüşünü engellemekten aciz olan Bizans imparatoru I. Aleksios Komnenos, Adriyatik Denizini Norman gemilerine kapatacak ve böylelikle düşmanlarının takviye almasını engelleyecek bir müttefik arayışı içine girdi. Adriyatik Denizinin girişinde bulunan ve harekete hazır güçlü bir donanmaya sahip olduğu için en muhtemel aday Venedik idi. Adriyatik'in her iki yakasının da Normanların elinde olmasını arzu etmeyen Venedikliler, imparatorun bu teklifinden oldukça memnundu. Her ne kadar donanmaları 1084 ilkbaharında Korfu açıklarında Normanlar tarafından fena hırpalan-

⁴⁵ Constantinus VII Porphyrogenitos 1967:121; Mathews 1998:148-51.

⁴⁶ Pozza ve Ravegnani 1993:21-5; Martin 2004:204-6; Jacoby 2010:128, 130.

mışsa da I. Aleksios'un Normanlara karşı seferinde önemli bir rol oynadılar. Aleksios'un yıprattığı Norman ordusu onların da yardımıyla Balkanlardan tamamen çıkartıldı. Venediklileri çatışmanın içine sürüklemek için Aleksios 'bütün arzularının tatmin edileceği' sözünü vermiş ve onların lehine bir buyruk yayınlayarak sözünde durduğunu da ispatlamıştı. Bu buyruk sayesinde, Venedik çok değerli bir müttefik olduğu için bundan böyle Venedik doçu da Bizans sarayına ait bir unvan olan *protosebastos* unvanını taşıyacaktı. Konstantinopolis ile yapılan deniz ticaretinde geniş kapsamlı imtiyazlara sahip olacaklardı. Haliç'te Amalfililere tahsis edilen bölgenin yakınlarında, kendilerine ait ticaret bölgeleri olacaktı. Bu bölge İtalyanlara verilen en geniş bölgeydi ve yaklaşık yarım kilometre uzunluğunda olan bölge içinde üç iskele, dükkânlar, tavernalar, depolar ve değirmenler mevcuttu. Burada yaşayan Venedikliler Kommerkion vergisinden ve diğer harçlardan muaf tutulacaktı. Bizans'ın dahili ticaretine katılmaları da onaylanmış oldu, çünkü bu sayede artık imparatorluğun neredeyse bütün limanlarında iş yapma hakkını elde etmişlerdi.⁴⁷

Venedikliler verilen bu en son imtiyazı sonuna kadar kullandılar ve 1200 yılında Venedik gemileri Konstantinopolis'in neredeyse bütün yiyecek ve şarabını temin eder hale geldi. Venedik tacirlerinin Korinthos, Durreş, Thebai, Rhaidestos (Tekirdağ), Sparta ve Almyros (Ermiye) gibi taşra kasaba ve limanlarında ticaret üsleri vardı ve buralardan şarap ve tarımsal ürünlerin toplanıp gemi yoluyla gönderilmelerini organize etmekteydiler. Ayrıca bu malların başkente vardığında dağıtımını da organize etmekteydiler. Niketas Choniates, muhtemelen onun hanesinin şarap ihtiyacını karşılayan Venedikli komşusuyla oldukça iyi ilişkilere sahipti.⁴⁸ Venedikliler zaman içinde İtalya-Mısır-Konstantinopolis üçgenindeki ticarete de hâkim olmaya başladı. Bizanslı tacirler için mallarını çok makul komisyonlar karşılığın-

⁴⁷ Pozza ve Ravegnani 1993:35-45; Komnene 2009:111-12, 162-3; Jacoby 1994:350-1; Jacoby 2001a:153-70; Madden 2003:8-9; Robbert 1995:47, 49.

⁴⁸ Choniates 1984:323; Harvey 1989:214-24; Martin 2004:211-12; Jacoby 1994:365.

da onların adına ihraç edip satacak Venediklilere emanet etmek çok daha kolaydı. Hepsinden öte Venedikliler mevcut en büyük ve en hızlı gemilerden bazılarına sahipti. Böylelikle Bizanslılar, Venediklilere vermiş oldukları imtiyazlar üzerinden de kazanç sağladı. Denizci bir müttefiğe sahip olmanın faydaları, etkili bir ikmal zinciri ve Mısır ile İtalya'ya düzenli deniz seferlerinin getirisi normal şartlarda bu faaliyetlerden elde edilecek vergi gelirini fazlasıyla telafi etmekteydi.⁴⁹

*

Bunlar Konstantinopolis'i Hıristiyanlık dünyasının en zengin şehri yapan inkâr edilemez ekonomik gerçeklerdi, fakat bu yolla ticaretten kazanç elde etmek öyle sanıldığı gibi sadece oturup Kommerkion vergisini toplamak ve Venediklilerin tedarik zincirini yönetmelerine izin vermek suretiyle olmuyordu. Konstantinopolis ile ticaret ne derece kârlıysa bu ticarete dahil olmanın riski de o derece yüksekti. Anlaşmazlıkların ve çatışmaların kapsamı o kadar genişti ki hem Bizanslılar hem de yabancı güçler kâr marjlarını yükseltmek için el altından oyunlar çevirmekte, hatta şiddete bile başvurmaktaydı. Örneğin 894 yılında bazı yozlaşmış Bizanslı memurlar karayoluyla Bulgaristan'dan Konstantinopolis'e gelmiş olan malları, yeniden yüksek gümrük vergisi uygulanan Selanik limanına yönlendirmişti. Bulgar tacirler bu olayı hükümdarları olan I. (Büyük) Symeon'a aktardı ve o da imparatora bu olaydan ötürü şikâyetle bulundu. Tatmin edici bir sonuç elde edilemeyince han savaş ilan etti. Bulgarlar tarafından fena halde hırpalanan Bizanslılar, geri adım atmak ve hana yıllık vergi vermeyi kabul etmek zorunda kaldı. Fakat nihayetinde Bulgar tacirler hakkındaki mesele Bizanslıların lehine sonuçlandı, çünkü 1018'de II. Basil Bulgaristan'ı işgal edip imparatorluk topraklarına katmıştı.⁵⁰

Ruslarla olan ticari ilişkilerde de çok sıkıntılı zamanlar olmuştu. Ruslar dokuzuncu yüzyılın ortalarından beri ticaret

⁴⁹ Jacoby 2000:50-5, 68, 72; Hendy 1985:590-602; Hendy 1970:40-1; Laiou 2002:751-2; Kazhdan ve Epstein 1985:176-7.

⁵⁰ Skylitzes 2010:170-3.

yapmak için Dinyeper Nehri üzerinden Karadeniz'e inip Kiev'de bulunan üslerinden hareket ederek Konstantinopolis'e gelmekteydi. 874 yılında Bizans imparatoru Rusların kükümdarı ile bazı ticari imtiyazları kapsayan bir çeşit antlaşma yapmıştı.⁵¹ Sonra 907 yılında bir kaynağın aktardığına göre bilinmeyen bir sebepten ötürü Kiev prensi Oleg güçlü bir donanmayla Boğaziçi'ne geldi. Karadeniz'e doğru geri çekilmeden önce kiliselere, manastırlara ve taşradaki yerleşim yerlerine hatırı sayılır derecede zarar verdi. Bu saldırının arkasındaki sebep eğer Konstantinopolis ticareti içinde daha iyi şartlara sahip olmak ise, bu saldırılar işe yaramıştı. Çünkü Bizans imparatoru Ruslarla 911 yılında, İtalyanlara verilen imtiyazların pek çoğunu barındıran bir ticaret antlaşması imzaladı. Bu antlaşmaya göre Rus tacirler Kommerkion vergisini vermeyecek, Aziz Mamas civarında içinde depolar ve rıhtımlar olan bir ticaret bölgesi onlara tahsis edilecekti. Bu antlaşmada ilginç bir madde vardı ve bu maddeye göre şehri ziyarete gelen Rusların istedikleri zaman banyo yapmalarına izin verilecekti; muhtemelen kendi memleketlerinde bu olanağa sahip değildiler. Bu antlaşma, Ruslar tekrardan Konstantinopolis'e saldırana kadar otuz yıl boyunca yürürlükte kaldı. Bu sefer Rusların karşısında Rum ateşi ile teçhiz edilmiş Bizans donanması vardı ve Rusların gemileri imha edilmişti. Antlaşma yeniden müzakere edildi ve Ruslar kendilerini tekrardan *Kommerkion* vergisini vermekle ve *eparkhos*'un ve diğer Bizanslı yetkililerin hevesle uygulamaya koydukları diğer yükümlülükleri yerine getirmek zorunda kalmış buldular.⁵² Takip eden yüz yıllık süre içinde her şey sakindi. Sonra 1043 ilkbaharında tanınmış bir Rus tacir Konstantinopolis'te bir arbede esnasında öldürüldü. Rusların hükümdarı Vladimir bu durum karşısında öfkelenildi ve intikam almak amacıyla Karadeniz üzerinden güneye doğru bir donanmayla yola çıktı. Onun gelmekte olduğu haberini alan Konstantinopolis'teki yetkililer şehirdeki

⁵¹ Constantine VII Porphyrogenitos 1967:57-63; Theophanes Continuatus 1838:342-3.

⁵² Skylitzes 2010:221; Sullivan, Talbot ve McGrath 2014:320-1; Cross ve Sherbowitz-Wetzor 1953:65-8, 71-7.

bütün Rus tacirleri toplayıp taşrada bir yere esir olarak gönderdiler. Bizans gemileri Rusların Boğaziçi'ne kadar gelmesini beklemedi ve onları Boğaziçi'nin kuzey ucunda karşıladılar. Demir atmış durumdaki gemilere Rum Ateşiyle saldırdılar. Rum ateşi ile üç Rus gemisi yok edildi ama Rus donanmasını denizin dibine gönderen şey Rusların bölgeyi bilmemesiydi. Ruslar gizli resiflerle dolu, sığ suların olduğu bir yere doğru geri çekilme gafletinde bulundu. Bundan sonra görünüşe bakılırsa Ruslar, Bizanslıların şart koştuğu ticari düzenlemeleri kabul etmiş olmalıdır.⁵³

İronik bir şekilde Bizanslılar kendileri açısından, ticari fikirlerini kontrol etmesi en zor olan gücün eski müttefikleri Venediklilerin olduğunu fark etti. I. Aleksios'un Venedik'e özel imtiyazlar verdikten sonra Konstantinopolis'teki hiç kimse bu denizci cumhuriyetin kendi ticari çıkarlarını koruma hususunda en az Ruslar ve Bulgarlar kadar dirençli olacağını tahmin etmemişti. Nihayetinde sadece bir şehirdi ve Bizanslı bir gözlemciye göre incelikli olmayan ve sadece 'denizcilerin bayağılıklarıyla dolu olan' bir yer idi.⁵⁴ 1081 yılında Normanlara karşı Bizans'a yardım etmiş olsa da Venedikliler nihayetinde sadece ticaret insanıydılar. 1118 yılında I. Aleksios öldüğünde yerine II. Ioannes geçmişti ve köprüünün altından çok sular akmıştı. Venedikli tacirlerin diğer herkesten farklı, imtiyazlı bir muamele görmesi, hele ki Kommerkion vergisinden muaf tutulmaları için artık ortada bir gerekçe kalmamıştı. Antlaşmanın yenilenmesi için Venedik'ten bir heyet geldiğinde Ioannes bu isteği reddetti. Buna karşılık Venedikliler bir çeşit güç diplomasisi diyebileceğimiz bir yola başvurdu ama Ruslar gibi Konstantinopolis'e doğrudan saldırma hatasına düşmediler. 1123 Ağustosunda yüzden fazla gemiden oluşan bir donanma Adriyatik Denizinden yola çıktı ve Bizans'a ait Korfu Adasına karşı saldırı başlattı. Gafil avlanan Bizanslılar harekete geçecek ya da yardım gönderecek zaman bulamadı. İki yıl sonra,

⁵³ Skylitzes 2010:404; Psellos 1966:199-203; Cross ve Sherbowitz-Wetzor 1953:138-9; Attaleiates, 2012:33-5.

⁵⁴ Kinnamos 1976:209-10.

Kudüs kralına Tyros muhasarasında yardım ederek Suriye kıyılarında zaman geçiren donanma Bizans sularına geri döndü. Strateji savunmasız adalara ve sahillere hiçbir uyarıda bulunmaksızın saldırmaktı. Rodos, Sakız, Midilli, Samos, Andros Adaları ve Methone Limanına saldırılar düzenlendi, buralardaki istihkâmlar yerle bir edildi, kiliselerdeki ikonalar yağmalandı ve yöre halkından çok sayıda genç insan köle olarak satılmak üzere tutsak alındı. Bu saldırıları durdurma gücü olmayan II. Ioannes'in 1126 yılında yayınlanan buyruktaki ticari ayrıcalıkları yeniden onlara vermekten başka çaresi kalmamıştı.⁵⁵

Bu olaylar Bizanslılar için bir uyarı işaretiydi. Saf bir şekilde, kendilerinin itaatkâr bir müşterisi olarak gördükleri insanların yabancı güçler kadar tehlikeli olduklarını gördüler ve artık daha dikkatli davranmaya başladılar. Bir taraftan da sinisce Venediklilerin zaaflarından faydalanmanın yolunu aramaya başladılar. Bu zayıf nokta ise onlar ile diğer İtalyan ticaret şehirleri, özellikle de Pisa ve Cenova'yla olan derin husumet idi. Bu üç şehir birbiriyle sık sık savaşıyordu ve ticari anlamda birbirinin rakibiydi. Bu rekabet sıkça Konstantinopolis civarına da sıçramaktaydı. Pisalılar ve Venedikliler Haliç boyunca uzanan sokaklarda sürekli kavga etmekteydi ve gemileri de Deniz Surlarının önündeki sulara birbiriyle çatışmaktaydı.⁵⁶ Bu husumet çok derin olmasına rağmen hem Pisalılar hem de Venedikliler birbirinden ziyade Cenevizlilerden nefret etmekteydi. 1162 yılında aralarındaki anlaşmazlıkları kısa bir süreliğine bir kenara bırakıp birlikte Cenevizlilerin bölgesine toplu bir saldırı düzenlemişlerdi. Sayıca az ve korumasız yakalanan Cenevizliler ellerinden geldikince savaşmış ama bir günlük direnişten sonra gemilerine binip kaçmak zorunda kalmışlardı. Saldıranlar Cenevizlilerin evlerine girip 30.000 *hyperpyron* değerinde malı talan etmişti. Şehirlerinin bir savaş alanı olarak kullanılması Bizans otoritelerini kızdırmakla birlikte böylesi olaylar, durum-

⁵⁵ Pozza ve Ravegnani 1993:51-65; Caroldo 2008-12:129-30, 132-3; Fulcher of Chartres 1969:276; Kinnamos 1976:210.

⁵⁶ Choniates 1984:295.

dan istifade etmek için onların eline bol miktarda gerekçe sunuyordu. I. Manuel 1169 yılında Cenevizlilerle arayı yumaşatmak için kolları sıvayıp kayıplarını tazmin edip onlarla yeni bir antlaşma yaparak Cenevizlilere, Konstantinopolis'teki eski mahallelerini geri verdi. Venedikliler, imparator ile rakipleri arasındaki bu samimiyetten ötürü şüpheye kapıldı ve kendilerine kurulan tuzağa düşüp yemi yutarak Cenevizlilerin bölgesine baskın düzenlediler ve oradaki pek çok evi yerle bir ettiler. İmparator bu olayı protesto edip Cenevizlilerin kayıplarının tazmin edilmesini istediğinde Venedikliler, imparatora babasının onların durumunu tehlikeye düşürdüğünde onunla nasıl ilgilendiklerini hatırlattıkları küstah bir cevapla karşılık verdi.⁵⁷

İşte bu olay I. Manuel'in istediği bahaneyi ona vermiş oldu. Müteakip haftalar ve aylar içerisinde imparator eyaletlerden askeri birlikleri gizlice Konstantinopolis'e getirtti. 12 Mart 1171 sabahı askerler Venediklilerin bölgesine saldırıp, orada buldukları herkesi tutukladılar; Venediklilerin paralarına ve mallarına el koydular. Kaçınılmaz olarak bazı Venedikliler ablukadan kaçmayı ve gemilerine ulaşıp Haliç'ten çıkmayı başardı. Rum Ateşiyle teçhizatlandırılmış Bizans gemileri onların peşine düştü. Venedikliler gemilerinin her iki uçtaki en yüksek noktaları arasına sirkeye batırılmış bezler germek suretiyle Rum Ateşine bağlı olarak gemilerinde yangın çıkmasını engellediler. Geride kalanlar ise manastırlarda ve hapishanelerde kilit altında tutuldular ve ancak bir çeşit fidye ödemeleri şartıyla serbest bırakıldılar. Beklendiği üzere bu olayın haberi Venedik'e ulaştığında doğ ve danışmanları aynen 1119 yılındaki gibi hareket etti ve 140 gemilik bir donanmayı Ege Denizine gönderdiler. Fakat bu sefer Bizanslılar şanslıydı. Venedikliler ancak Sakız Adası'na kadar ilerlemişlerdi ki mürettebatta bir veba salgını patlak verdi. Salgının ilk birkaç gününde binden fazla insan hayatını kaybetti. Venediklilerin dönmekten başka çaresi kalmamıştı. I. Manuel'in zeki hamlesi böylelikle işe yaramıştı.⁵⁸

⁵⁷ Caffaro 2013:95-6, 140, 204-7; Kinnamos 1976:211.

⁵⁸ Kinnamos 1976:211-14; Caroldo 2008-12: i. 143-7; Choniates 1984:97-8; Brand 1968:67; Martin 2004:212-13; Madden 2003:52-6.

İtalyanların zayıf noktası kendi aralarındaki husumet ise Bizanslılarınki de Venediklilerin Konstantinopolis ticaretinin dışında tutulmamasını garanti altına alan, Bizans iç siyasetindeki kuruntular idi. I. Manuel'in ölümünden iki yıl sonra Andronikos Komnenos isyan hareketini uygulamaya koyduğunda onun takipçileri, eski imparatorun gözdeleleri olan Pisalıların ve Cenevizlilerin, kendilerine rakip olan genç II. Aleksios'un naibini destekleyeceklerine inanmıştı. Andronikos muzaffer bir şekilde 1182 Nisanında Konstantinopolis'e girdiğinde birlikleri Haliç kıyısındaki ticaret bölgelerine saldırdı. Neler olacağının farkında olan İtalyanların çoğu gemileri vasıtasıyla kaçmayı başardı ama hatırı sayılır sayıda insan sokaklarda öldürüldü.⁵⁹ Onların ayrılması imparatorluğun iç ticaretinde bir boşluk oluşturdu ve yeni imparator I. Andronikos'un Venediklilere dönmekten başka çaresi yoktu. 1183 yılının sonuna doğru Haliç'teki bölgelerini yeniden işgal ettiler ve bir sonraki yıl Andronikos ile yeni bir antlaşma imzaladılar. Bu antlaşmaya göre 1171 yılındaki kayıplarını tazmin için 1500 altın sikke verilecek ve eskiden sahip oldukları imtiyazlara yeniden sahip olacaklardı. Andronikos 1185 yılında tahttan indirildi ama onun yerine geçen II. Isaakios Angelos, antlaşmayı onayladı ve Cenevizliler ile Pisalıları da benzer uzlaşma imkânları tanıdı. Her şey göz önünde bulundurulduğunda her ne kadar kibirli ve serkeş olsalar da İtalyanlar gözden çıkarılamayacak kadar yararlı müttefikti. Başkentini dillere destan zenginlik ve konforunu sağlayan, halkın karnı tok ve memnun halini sürdüren onlardı.⁶⁰

*

1195 yılında III. Aleksios imparator olduğunda miras aldığı durum bu şekildeydi ve o da öncüllerinin politikasını ekseriyetle sürdürdü. Gelenek olduğu üzere onun tahta çıkışını müteakiben mevcut ticari ayrıcalıkların yenilenmesini garanti altına almak için bir Venedik heyeti aceleyle Konstantinopolis'e geldi. 1198 yılında Venedik Doçu Enrico Dandolo ile ön-

⁵⁹ William of Tyre 1943: ii. 464-7; Eustathios 1988:33-5; Choniates 1984:140-1; Brand 1968:41-3.

⁶⁰ Pozza ve Ravegnani 1993:84-99; Brand 1968:195-213.

ceki imparatorlar zamanında verilen imtiyazların yürürlükte olduğunu bir kez daha teyit eden yeni bir antlaşma imzalandı. Venedikli tacirlerin ithal ya da ihraç ettikleri malların Kommerkion vergisinden tamamen muaf tutulmasının yanı sıra kendi bölgelerinde vuku bulacak suçlar hususunda hatırı sayılır adli bir özerklik kazandılar. Bunun karşılığında Venedikliler eğer Güney İtalya'nın hükümdarı ya da Almanların imparatoru Bizans üzerine bir saldırıda bulunursa Bizans'a yardım etme sözü verdiler. Aleksios aynı şekilde Cenevizliler ve Pisahlılarla da benzer ilişkiler içine girdi.⁶¹

Gerçi III. Aleksios'un artan borç sarmalı için ihtiyaç duyduğu gelirleri kontrol altına almada yaşadığı zorluklar nedeniyle, İtalyanlarla olan ilişkileri daha karmaşık bir hâl almıştı. Önceki imparator II. Isaakios paranın değerini düşürmüş ve vergileri artırmıştı ama Kıbrıs ile Bulgaristan'ın kaybıyla orantılı olarak vergi gelirleri de düşmüş olmalıydı. Diğer taraftan Aleksios birçok cephede Bulgarlara, Uhlalara ve sınır bölgelerindeki çeşitli isyan hareketlerine karşı savaş vermekteydi. Sonrasında 1196 yılında sevimsiz bir olay yaşanmış, Alman imparatoru VI. Henry yaklaşmakta olan haçlı seferi için ondan 5000 pound altın vermesini talep etmiş, aksi takdirde Bizans'ı istila etmekle tehdit etmişti. Aleksios bu isteklere boyun eğip istenilen miktarda altını verme sözü verdi, fakat hazineye yeterince altın yoktu. Almanikon adı verilen yeni bir vergi kondu ve bu tedbir de ihtiyaç duyulan altını sağlamayınca Büyük Konstantin'in mezarı hariç Havariyyun Kilisesindeki bütün imparator mezarlarındaki altın ve gümüş süslemeler alındı. VI. Henry'nin ani ölümü vaziyeti kurtarmış olsa da Bizans imparatorlarının normalde bitip tükenmez altın nehirlerinin de kuruyabileceği ortaya çıkmıştı.

Bunun üzerine Aleksios açığı kapatmak için Konstantinopolis'in ticaretinden faydalanmaya baktı. Antlaşmalar uyarınca Venedik, Ceneviz ve Pisa tacirlerine büyük imtiyazlar vermek zorundaydı ama ustaca manevralarla bu imtiyazların altını oymaya

⁶¹ Pozza ve Ravegnani 1993:119-37; Brand 1968:200-6, 213-21; Madden 2003:113-16.

çalıştı. Memurlar İtalyan tacirlerin şu ya da bu vergiden muaf tutulduklarına dair bir bilgilerinin olmadığını ileri sürecekler ya da antlaşmalarda mevcut olmayan yeni vergi ve yükümlülükler sessizce yürürlüğe sokulacaktı. İmparator 1171 yılındaki el koymaya binaen kararlaştırılan tazminatı vermemek için ayağını sürümekteydi ve İtalyan şehirlerini, özellikle de Pisalılar ile Venediklileri birbirlerine karşı kullanma üzerine kurulu bir siyaset takip etmekteydi. 1200 yılında gelirini artırmanın bir başka yolunu buldu. Konstantin Phrangopoulos komutasında altı gemiden oluşan bir filoyu görünüşe bakılırsa bir gemi enkazını kurtarmak üzere Karadeniz'e gönderdi. Phrangopoulos aslında Karadeniz'de dolaşan ve yolunun üstüne çıkan, Konstantinopolis'e giden ya da oradan gelen tüccar gemilerine saldıran bir korsandı. Hem Bizans hem de Türk ticaret gemileri onun kurbanı olmuştu ve Konstantinopolis'e döndüklerinde tazminat için Aleksios'a başvurdu. İmparator bu yağmadan payına düşeni alıp elinden zaten çıkarmış olduğu için Türk tacirler Konya'ya gidip Selçuklu sultanı Rükneddin'e başvurdular. Sultan aynen 984 yılında Bulgar hanı Symeon'un yaptığını yaptı ve savaş ilan etti. Aleksios hemen geri adım atıp Phrangopoulos'un yağma işiyle arasına mesafe koyarak Türk tacirlerin zararını tazmin etti. Bununla birlikte imparatorun kendi halkından olan tacirler hiçbir şey alamadı.⁶² Dünya servetinin üçte ikisi efanesinin arkasında yatan şeyler işte böyle gülünç manevralardı.

METİN KUTUSU 6

III. ALEKSİOS'UN VENEDİK'LE 1198'DE YAPTIĞI ANTLAŞMA

Alexios'un, tacına el koyabileceği gerekçesiyle "çok sevgili" erkek kardeşi Isaac'ın gözlerini kör ettirdiğini ve hapse attığı dikkate alındığında;

Bütün bunları kabul eden Majesteleri, onun sözlerini tam ve aslına sadık bir şekilde Venedik'in soylu başkanı ve yargı-

---

⁶² Choniates 1984:244, 262-3, 290, 295; Jacoby 1994:354, 363-4; Lopez 1945:32; Brand 1968:138-9.

cına (Enrico Dandolo) ve tüm Venedik'e, altın mühürlü fermanın açıkça belirttiği üzere, Lord Theodore Aulikalamos'un hane halkının en saygın mevcut başkâtibi aracılığıyla iletmektedir.

Venedik'in en soylu başkan ve yargıcı ile Büyük ve İkinci Konseyleri ve diğerleri bunu kabul etmiş ve geleneklerine uygun bir şekilde yemin ederek onaylamış, Majestelerinin altın mühürlü mevcut emrini kendi elleriyle imzalanmış ve işlemleri tamamlanmış yazılı materyali yukarıda bahsedilen başkâtibe göndererek onaylarını vermişlerdir. Başkâtip de bu onaylı emri kendisine iletacaktır. Majesteleri, uzun zaman önce en sadık Venedikliler olan Majestelerinin atası ve ölümsüz anısı olan imparator Lord Alexios [I.] Komnenos, onun oğlu ve Majestelerinin çok sevgili amcası imparator Lord John [II] ve kardeşi Lord Isaac [II.] Angelos tarafından çıkarılan fermanları desteklemekte ve onaylamaktadır. Bu fermanlarda belirtilenler açısından, onlar halen uygulanmış olsun ya da olmasın ya da uygulamalarının yerine getirilmesi gerçekleşmiş olsun ya da olmayın, bütün sözü edilen fermanlar, Majesteleri tarafından çıkarılmış olarak kabul edilecek ve aynı geçerliliğe sahip olacaktır. Mevcut fermanlarla bütün bu konuları Majesteleri desteklemekte ve onaylamakta olduğu için, bu fermanlar imparatorluğumuzun tüm bölgelerinde geçerli olacak, kişilerin ve onların sahip olduğu mal ve mülk güvenliği, Majestelerinin kendisinden ya da onun adamlarından bir korku olmaksızın sağlanacaktır. Ebedi olarak hatıralarımızda yeri olan amcamız İmparator Lord Manuel [I.] Komnenos'un kızgınlığı neticesinde geçmişte ellerinden alınan mal ve mülkler için de bu kurallar geçerli olacaktır...

İmparatorluğumuzun ve Romanya'nın (yani Bizans'ın) tüm bölgelerinde geçerli olacaktır ... onların ticaretleri Şehirlerin Kraliçesinde bile hiçbir engel olmadan yapılacak, hiç kimse bir müdahalede bulunmayacak, hatta Kommerkion'un talep ettiği bir bakır akçe bile istenmeyecek ... ya da başka herhangi bir vergi konulmayacaktır. Bu kişiler getirdikleri iş hayvanları ve arabalar için tam bir özgürlüğe sahip olacak, hiç kimse onlardan herhangi bir talepte bulunmayacaktır. Tam tersine, imparatorluğum sınırları içinde huzurlu bir şekilde ve seyahat edecek ve onlardan ya da arabalarındaki ki-

şilerden, sürücülerden herhangi bir ödeme ya da bir karşılık istenmeyecektir.

Alexios Angelos, Tanrının Sadık İmparatoru ve Romalıların Otokratı.

Yazar tarafından çevrilmiştir: ed. M. Pozza ve G. Ravegnani, *Pacta Veneta 4: I trattati con Bizanzio, 992-1198*, Venice: II Cardo, 1993:128-9, 131-2.

DEMOKRASİ

Konstantinopolis'in zenginliği ve görkemine dair nefes kesici anlatılar elbette zenginlerin ve güçlülerin hayatlarına dayanmaktaydı. Kaçınılmaz olarak nüfusun çok küçük bir kısmı bu tarzda bir hayat sürmekteydi, bunlar ile nüfusun geri kalanını oluşturan büyük çoğunluk arasında uçurum vardı. Gösterişli sarayların ve kiliselerin ön cephelerinin arkasında gizlenmiş, hiçbir şekilde göz kamaştırıcı olmayan, Augusteion ve diğer büyük forumlar gibi insanda muazzam bir hayranlık hissi uyandırmayan mahalleler uzanmaktaydı. Nüfus yoğunluğunun en fazla olduğu mahalleler Mese'nin kuzeyine doğru Havariyyun Kilisesi ve Konstantin Forumu arasında uzanmaktaydı. Sıkça gidilen yerlerden ayrılıp oraya giden bir ziyaretçi şunları söylemişti: 'Şehrin bizzat kendisi pis, kokuşmuş ve birçok yeri daima karanlıkta kaldığı için mahvolmuştu, çünkü zenginler biralariyle sokakları gölgede bırakmış ve bu kirli karanlık yerler fakirlerle ve yolculara bırakılmış.'¹

Konstantinopolis'in arka sokaklarındaki bu konutların karakteristiği, burayı ziyaret eden yüksek mevkide birisinin şikâyet ettiği üzere 'iğrenç, ve içi-dışı ortalıkta' olan evlerdi ve içindekileri 'ne soğuktan ne de sıcaktan korumaktaydı,' üstelik su kaynağı da yoktu. Bazı sokaklar ve meydanlar çamur kaplıydı ve ortalıkta başıboş köpekler dolaşmaktaydı. Burada insanlar üç, dört, hatta beş katlı büyük ve harap apartmanlarda yaşamaktaydı. Böyle bir binanın ilk katında oturan bir bina sakini bir

¹ Odo of Deuil 1948:65.

mektupta çektiği sıkıntılardan yakınmaktaydı. Yazdığına göre üst katta bir rahip ve ailesi yaşamaktaydı ve domuzlarını da yanlarında, evin içinde tutmaktaydılar. Yaptıkları gürültüden başka bir de hem domuzlar hem de çocukların yaptıkları idrar alt kattaki odanın içine sızılmaktaydı. Zemin katta bir çiftçi yaşamaktaydı ve o da evin odalarına saman koymaktaydı. Bir başka üç katlı binanın zemin katında ise bir eşeğin döndürdüğü bir değirmen mevcuttu.²

Konstantinopolis'in bu yüzüne ait vatandaşlar hayatlarını çok çeşitli yollardan kazanmaktaydı. Kimileri örneğin marangozluk, çilingirlik, boyacılık, yapı ustalığı ve mermer ustalığı gibi değerli el becerilerine sahipken bazıları da sabun üreticileri ve mum işi yapanlar gibi yüksek değere sahip ürünler üretiyordu. Bir de dükkânları Augusteion civarında kümelenmiş olan gümüşçüler vardı. Bu esnafın hayli itibarlıydı ve yaptıkları faaliyet eparkhos tarafından sıkı bir şekilde denetlenmekteydi.³ Buna rağmen Konstantinopolis'in işçi sınıfının çok küçük bir kısmını teşkil etmekteydiler. Ezici çoğunluk vasıfsızdı ve hayatlarını kazanmak için ellerinden geleni yaparlardı. Büyük Sarayda görevli bir memurun tiksintiyle tarif ettiği üzere 'sosis satıcıları ve debbağlar günlerini tavernalarda geçirmekte ve dikiş yaparak kıt kanaat geçinen debbağlar yaptıkları dikişten zar zor bir ekmek parası kazanmakta' idiler. Pazar tezgahlarını beklerler ya da ellerine ne geçerse o işi yaparlardı. Bunların çoğu Haliç'in üst tarafındaki tersanelerde iş bulur ve yeni gemilerin kalafatlarını ziftleme işini yapardı.⁴

Konstantinopolis'in bu sakinleri için hayat ciddi bir mücadeleydi. Ortalama yaşam süresi sadece otuz beşi ve çocuk ölüm oranı oldukça yüksekti. Yetmiş yaş üzerine çıkmak oldukça sıradışı bir olay olarak değerlendirilmekteydi. Zenginliğiyle ün salmış bir şehirde bile fakirlik ve yokluk, büyük sarayların ve

² Liudprand of Cremona 2007:238-9; Magdalino 2002:533-5; Kazhdan ve Constable 1982:50; Thomas ve Hero 2000: i. 336.

³ *Eparkhikon Biblikon*, şurada, Freshfield 1938:32-5, 48-50; Choniates 1984:68.

⁴ Choniates 1984:193; Psellos 1966:102-3.

meydanların arkasında kalan sokaklar için tanıdık bir manzara olabilecekti. Saray şairlerinden Midillili Khristophoros, ne parası, ne ayakkabısı ne de kendisine ait bir bastonu olan Leo isimli bir dilenci üzerine derin düşüncelere dalmıştı. Khristophoros en sonunda alay etme niyeti olmaksızın Leo'nun, havarilerin hayatını sürdüğünü ama bunu istemeyerek yaptığı sonucuna varmıştı.⁵ Fakat Khristophoros gibiler de yoksulluğun yıkıcı etkisinden muaf değildi. Çok iyi eğitim almış ama yoksulluğa düşmüş bir ricacı defalarca imparatora başvuru yapmış, bu yoksul ve ilerlemiş yaşında kendisine yardım eli uzatılması için yalvarmıştı: 'Parlak ışığınızdan bir kıvılcım da bana gönderin ... böylelikle yıl boyunca kendimi ısıtabilirim ... çünkü ben iki kat ayazdayım ... birincisi beni sürekli darbeleriyle hırpalayan fukaralığın ayaz rüzgârı ... ikincisi katlandığım bu düşkün halimin soğuk ayazı.'⁶

Fakirlik ve erken yaşta ölümler taşrada da olağan idi ama Konstantinopolis halkı için bir de mücadele edilmesi gereken büyük şehre has başka problemler vardı. Suç oranı, özellikle şehrin karanlık ve fakir mahallelerinde oldukça yaygındı.⁷ Haliç boyunca uzanan bölge birbiri üstüne yığılmış apartmanlarla korkunç bir nüfus yoğunluğuna sahipti. Yetkililer bu tehlikenin farkındaydı ve binalar arasında asgari aralığın ne kadar olacağına dair düzenlemeler yapmışlardı. Bu sözümona düzenlemeye göre, iki bina arasında en az 3,5 metre açıklık olmalıydı, ki bina sahiplerinden birisi isterse evinin ön cephesine bir balkon çıkabilirdi. Aksi takdirde diğer evin manzarasını bozup güneş ışığı almasını engellerdi.⁸ Düzenlemelerin genellikle umursanmadığı ve yer için kıyasıya bir rekabetin olduğu bir yerde, komşular arasındaki anlaşmazlıklar yaygındı. Bu tarz garip bir vaka kayıt altına alınmıştı, çünkü bu olaya taraf olanlardan birisi altıncı yüzyılda Ayasofya Katedralinin mimarlarından birisi olan Trallesli Anthemius idi. Anthemius'un Zeno isimli komşusu kendi

⁵ Khristop 1983:74-5; Talbot 1984:267-9.

⁶ Kyriakis 1974:296.

⁷ Odo of Deuil 1948:65; Choniates 1984:288.

⁸ Leo VI 1944:372-5.

evine bir balkon yaptırmıştı ve bu balkon Anthemius'un penceresinin manzarasını engellemişti. Müteakip mahkeme kararı aleyhine sonuçlanınca Anthemius intikam almaya karar verdi. Zeno'nun şık salonunu kendi zemin kat odalarından birisinin üzerine yapıldığı için Anthemius bundan yararlanmaya karar verdi. Mimar bir sürü kazanı suyla doldurdu ve onlara bağlı deriden boruları tavanın kirişleri arasına kadar uzattı. Daha sonra kazanların altını yaktı ve ortaya çıkan su buharı deri borular vasıtasıyla tavana doğru yükselmeye başladı. Kaçaçak yer bulamayan buhar gücü kirişlere baskı yapmaya başladı ve kirişlerin şiddetle sarsılmasına sebep oldu. Bu sarsıntıdan dolayı üst kattaki salonun mobilyaları tersyüz oldu. Büyük bir deprem olduğunu zanneden Zeno ve misafirleri panik içinde kendilerini sokağa zor atmıştı.⁹

Şehrin aşırı nüfus yoğunluğu sadece tartışmalara değil, ölümcül felaketlere de sebep olmaktaydı. İnsanlar büyük topluluklar halinde bir araya geldiklerinde sıkça kazalar meydana gelmekteydi. 960'lı yıllarda Hipodrom'daki seyirciler imparatorluk birlikleri tarafından saldırıya uğrayacaklarını zannedince bir arbede yaşanmıştı ve bu arbede esnasında pek çok insan ezilerek hayatını kaybetmişti.¹⁰ Birbirine yakın inşa edilmiş binalar nedeniyle yangınlar, özellikle de uzun ve kurak yaz mevsimlerinde çok hızlı bir şekilde yayılabilmekteydi. 25 Temmuz 1197'de Venediklilerin kaldığı bölgenin yakınında, Deniz Surlarındaki Drungari Kapısı civarındaki tahıl ve zeytinyağı depolarında büyük bir yangın vakası yaşanmıştı. Yangın gece boyu ve ertesi gün süresince devam etmişti. Yangından dolayı ortaya çıkan sıcak hava çatılardaki koruyucu kurşun sacların eriyip yağmur suyu gibi akmasına neden olmuştu. Limanın etrafındaki geniş bir kuşak içinde geriye yerle bir olmuş pansiyon, kilise, manastır ve apartman enkazları kalmıştı.¹¹ Şehir ayrıca 1168 yılındaki gibi yağışın az olduğu yıllarda kuraklık ve Ku-

⁹ Agathias of Myrina 1975:141-3.

¹⁰ Leo the Deacon 2005:112.

¹¹ Magdalino 1998:227-30.

zey Anadolu fay hattı nedeniyle sıkça meydana gelen depremler gibi doğal afetlere karşı savunmasızdı. 989 Ekiminde meydana gelen oldukça şiddetli bir deprem evleri 'sakinleri için bir mezara' çevirmiş, hatta Ayasofya'nın kubbesinin bir kısmının yıkılmasına sebep olmuştu. 1063 Eylülünde yaşanan büyük bir deprem ise iki yıl sürecek daha küçük ölçekli artçı depremlere sebep olmuştu. Can kaybıyla alakalı mevcut herhangi bir kayıt elimizde yok ama bu felaketlerin pek çok insanı evsiz ve yoksun bir halde bıraktığına hiç şüphe yoktur.¹²

Diğer taraftan gelişmekte olan ticaret ve para ekonomisinin avantajları sayesinde Konstantinopolis halkının çoğu, genel manada ortaçağda dünyanın diğer bölgelerindeki insanlarla kıyaslandığında, muhtemelen daha iyi yaşam koşullarına sahip idi. Şehrin her yerinde örneğin Havariyyun Kilisesi ve Strategion Forumu yakınındaki gibi sıcak suyu olan halk hamamları mevcuttu.¹³ Konstantinopolis'in tedarik zinciri sayesinde halkın çeşitli yiyeceklerden oluşan farklı beslenme biçimlerine erişim imkânı vardı. Boğaziçi'ndeki bolluk nedeniyle ton balığı, tekir balığı, keler balığı ve dikenli vatoz balığı gibi çeşitli balık türleri her zaman menüde hazırды. Bizanslılar ayrıca fermente edilmiş balık kanı ve bağırsaklarından yapılan bir tür balık sosuna oldukça düşküncü, bu sosu yemeklerine ve özellikle de kızarmış keçi eti üzerine zevkle boca etmekteydiler.¹⁴ Ziyafetlerde yemeklerinin yanında içtiklerine gelince en iyi şaraplar Büyük Saraya ve varlıklı ailelerin hanelerine gitmekteydi. Mikhael Psellos bu tarz içkinin su gibi aktığı birkaç içki ziyafetine şahitlik etmişti. Fakat buradakiler şarap kupaları ellerindeyken ne söylediklerine dikkat etmeliydi, çünkü ağızlarından dökülenler bir sonraki gün aleyhlerine kullanılabilirdi. Şarap hiçbir şekilde sadece zenginlere has bir içecek değildi ve pazarda daha ucuz fiyata

¹² Eustathios of Thessalonica 2013:1-10; Kinnamos 1976:205-6; Leo the Deacon 2005:217-18; Attaleiates 2013:161-2; Choniates 1984:67; Kinnamos 1976:157.

¹³ Berger 2013:11, 31; Choniates 1984:84-5; Mesarites 1957:864-5.

¹⁴ Liudprand of Cremona 2007:245, 251, 258; Dalby 2003:66-9; Dalby 2011:348-9.

satılan pek çok şarap çeşidi vardı. Bunlar genellikle sıcak havalarda daha uzun süre muhafaza edilebilmesi için çamsakızıyla karıştırılmıştı ve daha rafine şarap içmeye alışık olanlar için tiksinti vericiydi. Bu şarap türü şehrin heryerindeki tavernalarda satılmaktaydı ve Konstantinopolis'teki daha birçok şey gibi onun satışı da sıkı bir şekilde denetlenmekteydi. Hancılar resmi olarak belirlenmiş olan fiyat üzerinden satış yapmak zorundaydı ve şarabın denetim mührü bulunan kaplarda servis edilmesi kanuni bir zorunluluktu. Bu kurallardan herhangi birine uymamanın cezası alışlageldiği üzere kanunu çiğneyen kişinin saç ve sakalının kazınması, hancılar loncasından ihraç edilmesiydi. Ayrıca işlettikleri mülklerini herhangi bir taşkınlığa ya da düzensizliğe mahal vermemesi için akşam sekizden önce kapatmaları bekleniyordu ama bu yasaklamalara rağmen saray bürokratları kalabalıklar tarafından yapılan herhangi bir taşkınlıkta, suçu aşırı müsamahakâr davranılmasına bağlamakta hayli aceleliydi. Bizanslıların çoğu hiç şüphesiz muhabbet ortamının neşesini artırmak için içiyordu ve kendilerinden önceki insanlar gibi akşamdan kalmalığın önüne geçmek için kendilerine has bir reçeteleri vardı. Lahana yaprağı atıştırırken şarap içme ve başlarına çiçeklerden yapılmış çelenkleri takmak onlar için yeterli sayılıyordu.¹⁵

Hayat yolculuğunun içinde yaşanan kaçınılmaz değişikliklere karşı Konstantinopolis'in oldukça büyük bir savunması mevcuttu. Büyük bir nüfus aynı zamanda hatırı sayılır miktarda varlıklı ticaret adamlarının ve loncalara üye olarak güvenliklerini teminat altına alan beden işçilerinin var olduğu anlamına gelmekteydi. Bunlardan en az on altı tanesinin mevcut olduğu biliniyordu; bu loncalar deri kesicilerden mum imalatçılarına ve fırıncılardan hancılara kadar geniş bir yelpazedeki meslek gruplarını içlerinde barındırmaktaydı. Bu loncalara üyelik pahalıydı ama muhtemelen maddi açıdan zor günler

¹⁵ Psellos 1966:94; *Eparkhikon Biblikon*, şurada; Freshfield 1938:43-4; Choniates 1984:215- 16, 305; Liudprand of Cremona 2007:239; Karpozelos 1984:26; Dagron 2002:459-60; Dalby 2011:173.

için ekonomik bir koruma sağlamaktaydı.¹⁶ Bu tür özel sigorta düzeninin yanı sıra manastırlar ve diğer dini kurumlar, ortaçağda Hristiyan dünyanın başka hiçbir yerinde benzeri olmayan ölçüde ve deyim yerindeyse beşikten mezara kadar halkın önemli bir kısmına sosyal hizmetler sağlamaktaydı. Kimsesiz çocuklara ve yetimlere şehrin en doğu ucundaki Konstantinopolis'in akropolisinde bulunan yetimhanede bakılmaktaydı. Bu oldukça büyük bir kuruluştur. Anna Komnene, eğer buradaki her bir sakin ziyaret etmek istenilirse bunun bütün günü alacağına hükmetmişti.¹⁷ Zor zamanlar geçiren düşkünlerin de ihtiyaçları karşılanmaktaydı. Yetimhane her gün birkaç bin insana yiyecek dağıtmaktaydı. Düşkünlerin başlarını sokabilecekleri bir sığınak sağlayan imarethaneler de mevcuttu. Örneğin hamam girişi ücretini veremeyecek olanlara haftada bir yıkanma imkânı sağlamak gibi çeşitli şekillerde fakirlere belli özel hizmetler sunan dini vakıf ve dernekler de vardı.¹⁸ Hasta ve yaralıları için şehrin dört bir yanında hastaneler mevcuttu. Bunların en eskisi Aya İrini Kilisesi ile Ayasofya arasında bulunan Aziz Sampson idi. Diğerleri ise Kırk Şehitler, Evurgetes, Myrelaion ve Mangana'daki Aziz Georgios gibi kilise ve manastırlara bitişikti.¹⁹ Bu hastanelerin içinde neler olup bittiğini anlamak, Pantokrator Manastırına bitişik olan bir hastanenin vakıfnamesi elimizde mevcut olduğu için mümkündür. Bu kanıttan anlaşıldığına göre Pantokrator hastanesi çeşitli kırıkları, göz iltihabı ve mide rahatsızlıklarına bakma ve onları tedavi etmek üzere kurulmuştu. Elli yataklıydı ve beş koğuştan oluşmaktaydı. Her bir koğuşun başında iki doktor ile yedi diğer görevli bulunmaktaydı. Ayrıca ayakta tedavi edilebilecek hastalar için fazladan doktorlar ve cerrahlar da mevcuttu. Verecek parası olmayanlar için buradaki tedaviler ücretsizdi.²⁰ Eğer Konstantinopolis'teki bütün hasta-

¹⁶ Maniatis 2001:339-51; Vryonis 1963:296-9.

¹⁷ Komnene 2009:452-4; Miller 2003:51-62.

¹⁸ Komnene 2009:453; Theophanes Continuatus 1838:449, 458-9; Magdalino 1996:31-6.

¹⁹ Choniates 1984:244; Attaleiates 2012:87; Jordan ve Morris 2012:205-6; Miller 1997:81-4, 113-17.

²⁰ Thomas ve Hero 2000: ii. 757, 760; Miller 1997:12-29.

nelerin özgün durumu bu ise şehirde yaşayanların oldukça yüksek seviyede sağlık hizmetine erişim imkânları vardı.

Artık ömrünün son günlerini yaşamakta olanlar için de imkânlar mevcuttu. Çoğu insan artık çalışamayacak yaşa geldiğinde kendi aileleri tarafından bakılıyorken varlıklı, dul kadın ve erkekler, yaşlandığında ömürlerinin geri kalanı boyunca kendilerine bakılmak kaydıyla, bir bakıma tahsisat yerine geçen hatırı sayılır bir bağış yaparak manastır hayatına geçmekteydi.²¹ Fakir, düşkün ve ailesi olmayanlar içinde, gerçek manada yaşlılar için son sığınak hükmünde olan barınaklar mevcuttu. Bunlardan bir tanesi Mangana'daki Aziz Georgios'ta ve bir diğeri sakinlerine yiyecek, yağ, yakacak, giyecek ve ayda iki kez banyo yapma imkânı sağlayan Pantokrator'da bulunmaktaydı. Kurumun vakıfnamesinde burasının sadece ve sadece 'kötürümler, topallar, yatalaklar ile türlü diğer hastalıklardan mustarip olanlar' için olduğu belirtilmiş olup buradan faydalanma hususunda özellikle varlıklı yaşlıların hariç tutulduğu belirtilmişti.²² En nihayetinde fakirlik içinde hayata gözlerini yuman ve defnedilmek için parası olmayanlara ücretsiz defin işlemi hizmeti veren St. Luke Kilisesi vardı.²³

Daha iyi bir beslenme rejimi ve sosyal hizmetler imkânı yanında Konstantinopolis'te yaşamının bir diğer büyük avantajı, geçmiş ve mevcut pek çok şehirde olduğu gibi, hem orada doğanlara hem de sonradan gelenlere hayat standartlarını artırmaları için pek çok imkân sağlamasıydı. Fakir ve okuma yazması olmayan bir çiftçi çocuğu olarak Trakya'dan 860 yılında Konstantinopolis'e gelen Basil adındaki bir çocuk, şehirdeki ilk gecesini bir manastırın dışında pis bir şilte üzerinde geçirmişti. Seçkin bir soylunun hanesinde hizmetçi olarak kendisine bir iş buldu ve daha sonra büyüyüp 867 yılında I. Basil olarak imparatorluk tahtına oturup Makedonyalı hanedanının kurucusu olacaktı.²⁴ Basil'in başarı hikâyesine denk bir başarı elde edenlerin sayısı

²¹ Talbot 1984:275-8.

²² Thomas ve Hero 2000: ii. 766-7; Talbot 1984:278.

²³ Berger 2013:181.

²⁴ Theophanes Continuatus 2011:34-5.

elbette azdı ama bir kimsenin çocuğuna daha iyi bir hayat sunmak için takip edebileceği denenmiş ve güvenilir bir yol mevcuttu. 1200 yılında Bizans'taki temel eğitim ve okuryazarlık seviyesi Batı Avrupa'dakinden hem daha yüksekti hem de yaygındı. Çocuklar İncil ve Mezmurlar kitabını okuyabilmeleri için bir öğretmene gönderilebilirdi. Konstantinopolis genelinde pek çok okul vardı. Yetimhane içindeki okula kayıt olmak, okuma ve yazma kabiliyetine sahip olmak suretiyle fakir ve zavallı bir çocuk belki bir gün kiliseye ya da noterler loncasına girebilirdi.²⁵

Günlük hayatın zorlukları bazen elde edilen boş zaman fırsatlarıyla yatıştırılmaktaydı. Hiçbir işin yapılmadığı bayramlar ve çeşitli azizlere ayrılan günlerdeki tatiller günlük hayatın angaryasından kaçış fırsatı sunmaktaydı. Kiliseye ait büyük festivaller ve bayram günleri imparatorluk törenlerinin yapılması için gerekçeydi. Her Paskalya'da imparator Tunç Kapıdan çıkıp Augusteion'dan geçip Ayasofya'ya doğru yürüyecekti. Her 11 Mayıs'ta yani Konstantinopolis'in kuruluş yıldönümünde, Hipodrom'da kalabalık imparatora tezahüratta bulunacaktı. 15 Ağustosta yani Hazreti Meryem'in ruhunu teslim edip göğe yükselişinin kutlandığı bayram, özel bir öneme sahipti. Bu bayramsa, gününde imparator eğer hava koşulları uygunsa Haliç'te kayıkla seyre çıkardı. Daha sonra Blakhernai'da karaya ayak basıp Meryem Ana Kilisesine doğru ilerleyecekti. Halk bu vesilelerle düzenlenen geçit törenlerine şahitlik etmek için dışarı çıkacaktı, fakat bu bayramlar imparator ya da saray tarafından yönlendirilmemekteydi. Her 20 Temmuz'da Hz. İlyas'ın göğe çekilişini anmak için imparator Büyük Saraydaki Pharos şapelindeki törene katılırken sokaklarda bu mucize sahnelenirdi. Her 11 Mayıs'ta sokakta dans edilirdi.²⁶

Belli muhitlere ya da loncalara ait, loncalarının piri olarak kabul ettikleri azizlerin anısına her yıl düzenledikleri gayri resmi kutlamalar da mevcuttu. Bu kutlamalar hiç şüphesiz dini

²⁵ Komnene 2009:454; Miller 2003:209-46; Browning 1978:46-9.

²⁶ Constantinus VII Porphyrogenitos 2012: i. 63, 115-17, 341-8, ii. 541-4; Liudprand of Cremona 2007:257.

seremonilerle alakası olmayan ve büyük oranda eğlenmek için bahane sağlayan kutlamalardı. Örneğin Noterler loncasının her 25 Kasım'da, 351 yılında sapkın bir piskopos tarafından şehit edildiği varsayılan Mübarek Noterler Marcianus ve Martyrius'un anısına kutladıkları bir bayramı vardı. Böylesi olaylara bir hayli eğlence ve cümbüş eşlik etmekteydi. İplik eğiren kadınlar, dokumacılar ve hallaçların Agathe bayramı adında kendi bayramları vardı ve bu bayram her yıl 12 Mayıs'ta şarkılar söylenerek, dans edilerek ve geçit töreni yapılarak kutlanmaktaydı. Paskalya zamanı şehir sakinleri Kara Surlarından çıkıp sayfiye yerlerine dağılırlardı. Buralarda ilkbaharın gelişini kutlamak için Boğaziçi'nde Sosthenion'da dans edilirdi. Maskeler takmış kişiler geçit töreni düzenle ve ayrıca oyunlar ve içeriği bir hayli kaba diyaloglarla dolu olan parodiler sahneye konurdu. Yetkililer bu tarz eğlencelerde keşişlerin temsil edilmesini özellikle yasaklamıştı. Hatta Hıristiyan olduğu bu kadar açık olan bir toplumda garip kaçsa da kiliseyle uzaktan yakından alakası olmayan ve kökenleri muhtemelen pagan döneme uzanan birçok festival mevcuttu. Yaz ortasında kutlanan ve oldukça garip ritüellerin sahnelendiği bir festival vardı. İnsanlar arkadaşlarıyla birlikte evlerinde baş başa toplanmakta ve evin en büyük kızına bir gelinlik giydirmektedirler. Daha sonra deniz suyu bulunan bir vazanın içine çeşitli eşyalar atılmaktaydı. Gelinlik giymiş olan kız vazo içerisinden rastgele bir nesneyi çıkartıp o nesnenin sahibinin geleceğine dair tahminlerde bulunmaktaydı. Daha sonra dans edilip içki içilmekte, sonrasında da bu eğlence düşkününü insanlar yaz gecesi yakılan şenlik ateşinin ışığında denize atılmaktaydı. Kilise bu tarz bir eğlenceyi doğru bulmadığı için 1170 yılında yasaklamıştı ama görünüşe bakılırsa bu konuda pek de başarılı olamamıştı. Çünkü bu geleneğin bazı unsurları günümüzde Yunanistan'da ve Balkanlar'ın güneyinde hâlâ mevcudiyetini sürdürmektedir.²⁷

²⁷ Paton 1916-18: v. 331; Psellos 2006:182-6; Justinian 1932: xvii. 103; Laiou 1986:112-13, 121-2; Puchner 2002:317; Angold 1995:466-7; Kazhdan ve Constable 1982:67-8.

Halkta uyandırdığı heyecan ve tutku yönünden Bizans'taki bayramların ve festivallerin hiçbirisi araba yarışlarıyla baş edemezdi. Eskiden Justinianus döneminde daha muntazaman olarak araba yarışlarında halkın çoğu Maviler veya Yeşiller takımından birisini desteklerdi. On ikinci yüzyıl itibarıyla yarışlar daha seyrek olmak üzere yılda üç kez düzenlenmekteydi. Altın Hipodrom yarışları olarak anılan müsabakalar, aynı zamanda şehrin mayıs ayındaki kuruluş yıldönümü kutlamalarının başladığını belirtmek için Paskalya'dan sonraki ilk pazar günü yapılmaktaydı. Diğerleri ise mesela askeri bir zafer kazanılması gibi özel durumlarda düzenlenmekteydi.²⁸ Her ne kadar eskiye oranla seyrek yapılsa da araba yarışları hâlâ görülmeye değer bir olaydı ve bu yüzden büyük kalabalıklar toplanmaktaydı. Tayin edilen günün şafağı henüz sökmeden bütün şehir adeta bir heyecan fırtınasına tutulmaktaydı. Taşradan gelen bir ziyaretçi Hipodrom'a doğru giden kalabalığın sebep olduğu gürültü ve kargaşadan şikâyet etmekteydi. Herkes toplandığında imparator kendisine tahsis edilmiş özel locası, Kathisma'da görünür ve birisi Maviler takımına, diğeri Yeşiller takımına ve sonuncusu da ortadaki kalabalığa ithafen üç kez haç işareti yapardı. Daha sonra kalabalığın övgülerine mazhar olurdu. 'Nice nice yıllara!' tezahürat, imparatora uzun bir hükümranlılık dönemi dileklerini dile getirir, diğeri bir tezahürat ise 'İsa'nın aşığı imparator Tanrı'nın adına fethet!' diye söylenirdi. Eğlence güreş müsabakaları, ip üstünde cambazlık ve hokkabazlık gösterileriyle başlardı. Çeşitli türlere ait vahşi hayvanlar birbiri ardına, bazen de biri ötekinin üzerine kışkırtılarak arenaya salınmaktaydı: köpekler tilkilerin üzerine, çitalar antilopların ve en sonunda aslanlar boğaların üzerine. Bu başlangıç niteliğindeki faaliyetlerden sonra imparator öğle yemeğine çekilirdi. Ardından her birisine dört atın koşulduğu iki araba hazırlanırdı. Bunlardan birisi Maviler adına, diğeriye Yeşiller adına yarıştırdı. Daha sonra iç ve dış kulvarda yarışacak olanların belirlenmesi için kuralar çekilirdi. Hipodrom'un üzerine bir bayrak asılır ve imparator-

²⁸ Cameron 1973:252-8; Mango 1981:346-7.

luk yetkililerinden birisi şans dilemek için her iki takımın ahırını ziyaret ederdi. Öğleden sonra imparator kendi locasına döndüğünde günün esas can alıcı kısmı başlardı. Yarışmacıların merkezi bariyerin etrafında koştukları, ardı ardına dört yarış yapıldı. Genelde yarışı kazanmak için gereken sayıda turu ilk bitiren kazanırdı ama heyecanı artırmak için pek çok varyasyon da mevcuttu. Örneğin yarış esnasında rakibinin başındaki miğferi düşürmeyi başaran yarışmacı otomatikman yarışı kazanmış kabul ediliyordu. Kazanan yarışmacı seyircilerin çılgınca tezahüratlarının yanı sıra imparatorun elinden altın bir mühür, bir tunik, bir miğfer ve ipekli bir kuşak almaktaydı. Halk imparatora hitaben yaptıkları tezahüratın aynısını, yarışmacıya da yapardı. Galip yarışmacı artık yere göğe sığdırılamayan, çok ünlü bir kişi statüsüne çıkarılırdı. Yarışmacıların elde ettikleri başarılar Hipodrom'un duvarındaki Augusteion'daki Milion Kemerü üzerindeki kitabelerde abideleştirilirdi. Bir imparator Augusteion'da bir yarışçının elde ettiği çok büyük bir başarıdan ötürü onun bir resmini yerleştirtmişti.²⁹

Beklendiği üzere Hipodrom'daki etkinlikler Kilise tarafından tamamıyla onaylanmamaktaydı. 398 ve 404 yılı arasında Konstantinopolis patriği olan Ioannes Khrysostomos burasını 'Şeytanodrom' olarak niteleyip burasının keşişler, din adamları ve kadınlar için uygun bir yer olmadığını ilan etmişti. Buna rağmen bu sayılan kişiler Hipodrom'a gittiler. Tövbekhâr bir keşiş günah çıkartırken Hipodrom'un yanından geçerken 'gönlümde, araba yarışlarını izlemek için beni oraya gitmeye zorlayan ateşli bir arzu tutuştu' diye itiraf etmişti. Dini muhtevaya sahip bir masalda ise aynı şekilde şeytana uyan bir keşişin ilahi gazaba uğradığı anlatılmaktaydı. Bu hoşnutsuzluk sadece koyu bir sofuluktan kaynaklanmıyordu. Bu gösterilerde hayvanlara karşı sergilenen zalimâne davranışlar bir yana, Hipodrom insanları için de tehlikeli bir yerdi. 1184 yılında imparatorluk locasını

²⁹ Mercati 1897:141; Choniates 1984:160; Constantinus VII Porphyrogenitos 2012: i. 307, 309-11, 317, 320, 328-30, 339; Al-Marwazi 1950:461-2; Benjamin of Tudela 1907:12-13; Harun Ibn-Yahya 1932:155; Paton 1916-18: v. 149-55, 361-73, 385-9; Stephen the Deacon 1997:166.

RESİM 14: İmparator Theodosius'un Kathisma'da; Hipodrom'daki Dikilitaşın kaidesi (Pavle Marjanovic, Shutterstock.com).

destekleyen korkulukların bir kısmı kırılmış, kalabalığın üstüne düşüp altı insanın ölümüne sebep olmuştu ve bundan dolayı neredeyse bir isyan çıkacaktı. Yine de Konstantinopolis halkının çoğunluğu için araba yarışları, onların hayatına heyecan ve sihir katan dayanılmaz bir çekiciliğe sahipti.³⁰

*

Konstantinopolis halkı için şehirde yaşamının sağladığı imkânlar ve olanaklar var ise de hükümet ya da siyaset üzerinde söz sahibi olmalarını sağlayacak herhangi bir mekanizma mevcut değildi. Bizans nihayetinde mutlak bir monarşiydi ve teoride imparator Tanrı'nın temsilcisi olduğu için imparator yalnızca ona karşı sorumluydu. Demokrasinin bu resim içinde oynayabileceği herhangi bir rol mevcut değildi. Bilakis bu kelimenin bizzat kendisi anarşiyle eş tutulmaktaydı. Caesareali

³⁰ Justinian 1932: xvii. 55; Sullivan, Talbot ve McGrath 2014:349-51; Gregory the Cellarer 2000:331-2; Choniates 1984:160; Kazhdan ve Constable 1982:66-7.

Eusebius'a göre monarşi en iyi yönetim biçimi olmalıydı, çünkü pek çok kimse yönetimde olursa bu anarşi ve iç savaşa bir davetiye çıkarmak olacaktı. Nasıl ki tek bir Tanrı varsa aynı şekilde tek imparator olmalıydı.³¹ Daha önceki yüzyıllarda bu yüce makam herkesin ulaşabileceği bir yerde gibi görünmekteydi. Trakya'dan çıkıp gelen, eski püskü elbiseler giyerken sonraları zenginliğe ulaşan ve 867 yılında imparator I. Basil olacak köylünün hikâyesi hiç de eşi benzeri görülmemiş bir hikâye değildi. III. Leo kariyerine bir çoban olarak başlamıştı ve IV. Mikhael bir sarraftı.³² Buna rağmen on ikinci yüzyılla birlikte bazı şeyler değişmeye başladı. Sadece Komnenos gibi iktidarda olan hanedanın üyelerinin ya da Angelos gibi onlara evlilik bağıyla bağlananların imparatorluk makamını meşru bir şekilde işgal edebilecekleri anlayışı kök salmış gibi görünmektedir.

Fakat bu durum herkesin politik süreçten dışlandığı anlamına gelmez. Her şey bir yana, görüldüğü üzere imparator tek başına yönetmiyordu. Soylular, evlilik yoluyla akrabası olanlar ve eşi imparatoriçeye ek olarak imparatora hem hadımlardan hem de hadım olmayanlardan oluşan çok geniş bir bürokratik kadro tarafından yardım edilmekteydi. Burada sisteme dahil olmanın yolu liyakat sahibi olmaktı. Ioannes Orphanotrophos fakir bir taşralı aileden gelmekteydi ama 1030'lu yıllarda imparatorluğun yönetimini yön veren oydu.³³ Fakat Bizans'ın devlet memurluğu kademesine katılmak isteyen herhangi bir kimse- nin önünde, geçilmesi oldukça zor bir engel vardı. 360 yılında imparator bir buyruk yayınlamıştı ve bu buyrukta görev alabilmenin esaslarını şu şekilde belirlemişti: 'Hiçbir kişi hiçbir koşul altında beşeri ilimlerin eğitim ve uygulamalarında başarı göstermeden ve kelimeler ağzından çıkarken rahatsız edici hatalar bulunmayacak şekilde latif konuştuğu sabit olmadıkça üst düzey bir göreve gelemez.'³⁴

³¹ Eusebius 1976:87.

³² Theophanes Confessor 1997:542; Skylitzes 2010:368.

³³ Psellos 1966:75-6.

³⁴ Pharr 1952:405; Wilson 1996:2.

METİN KUTUSU 7

1100'LÜ YILLARDA HİPODROM'DA YAPILAN ATLI ARABA YARIŞLARININ BİR TARİFİ

Pers bir doktor olan El Mervazi (etkinlik dönemi 1056-1124) tarafından kaleme alınan bu betimleme bütün ayrıntılarıyla kesinlik arz etmeyebilir. Yazarın buradaki bilgileri başka birinden duyduğu açık olmakla birlikte, Hipodrom'da yapılan gösterilerin uyandırdığı coşkuya dair yine de bize bir fikir vermektedir.

İmparatorun sarayının yakınlarında kendi türündekilerin en büyüklerinden olan dörtgen, geniş bir meydan vardır ve etrafı taştan duvarlarla çevrilidir. İçinde insan, evcil hayvanlar, vahşi canavarlar ve bunun gibi şeylerin heykelleri mevcuttur... Bu heykellerin çoğu tunçtan yapılmıştır. Bu meydan şehir merkezinde Tunç Kapıya doğru meydanın batı kanadında bulunmaktadır. Burada iki kapı vardır ve bu yere Hipodrom derler. Bazı özel günler vesilesiyle bu yerde toplanırlar... Toplanmanın olacağı günden bir gün öncesinde imparatorun Hipodrom'u ziyaret etme niyeti olduğu ahaliye ilan edilir. İnsanlar töreni izlemek için telaşla, kalabalık içinde itişip kakışarak oraya doğru koşuşturur. Sabah imparator yakınları ve hizmetindekilerle birlikte, hepsi kırmızı elbiseler giymiş olarak oraya gelir. Alana hâkim bir yerde bulunan kendi yerine oturur ve *despoina* diye isimlendirilen eşi, yanında hepsi yeşil elbise giymiş olan hizmetçileri ve yakınlarıyla tam onun karşısında yerlerini alır. Sonra göstericiler ve telli çalgılar çalanlar görünür ve gösterilerine başlarlar... Sonra ziyafetle birlikte eğlence ve danslar başlar. İmparatorun iki adamı ile imparatoriçenin iki adamı öne çıkıp güreşmeye ve yarışmaya başlar. Eğer kazanan imparatorun tarafıysa imparator ona altın bir şapka verir ve kazanan imparatoriçenin tarafıysa o da ona benzer bir hediye verir. Bundan sonra seyirciler eğlenip içki içip

dans ederken köpekler tilkilerin üzerine daha sonra çitalar antilopların üzerine ve daha sonra aslanlar boğaların üzerine bırakılırlar.

En son eğlence at yarışlarıdır. Daha önceden eğitilmiş, atik sekiz at ileri sürülür. Bu arada altınla süslenmiş iki araba hazırda tutulmaktadır. Her birine dört at koşulur ve her iki arabada altın işlemeli elbiseler giymiş iki adam yerini alır. İkisi de kapıya ulaşana kadar atlarını sürer, bu kapının dışında putlar ve heykellerle dolu bir yer vardır ve yarışmacılar bunların etrafında üç kez tur atarak birbiriyle yarışır. Her kim kazanırsa hediyelere boğulur.

V. Minorsky, 'Marvazi on the Byzantines,' *Annuaire de l'Institut de Philologie et d'Histoire Orientales et Slaves*, 10 (1950):455-69; s. 461-2'den kısmen uyarlanarak aktarılmıştır.

Kanunda temel düzeyde okur yazarlık eğitimi almış olanlarla İncil ve Mezmurlar'ı okuyabilenlere atıfta bulunmamaktaydı. Burada on dört yaşından sonra da eğitimine devam edenler ve antik Yunan edebiyatının klasiklerine hâkim olanlar kastedilmekteydi. Çoğu çocuk eğitim konusunda, bazı temel okul eğitimlerini alsalar bile bu kadar ileriye gitme şansına asla sahip değildi. Tabii bu kapıların tamamen kapalı olduğu anlamına da gelmiyordu. Genç Yeni İlahiyatçı Simeon ve Niketas Choniates gibi akıllı çocuklar, soylu bir aileden gelmek ya da Konstantinopolis'te evveliyatları olmak gibi, kariyerleri için bir sıçrama tahtası olarak kullanabilecekleri imkânları olmamasına ve taşradaki orta sınıfa mensup birer aileden gelmelerine rağmen yüksek eğitim almayı başarmışlardı. Hiç şüphesiz Psellos'un annesi oğluna ders verecek öğretmenler temin etmek hususunda oldukça dikkatliydi ve her gün Meryem Ana ikonasının önünde oğlunun başarılı olması için sürekli dua etmekteydi.³⁵ Psel-

³⁵ Stethatos 2013:5; Psellos 2006:60-2; Komnene 2009:147; Choniates 1984: xi-xii.

los ve Choniates gibi saray teşkilatının kodamanları kendilerini gösterebilmek için bir hayli zahmet çekmişti. Nutuk çektiler, tarih eseri kaleme aldılar, anlaşma taslakları oluşturdular ve birbirlerine annelerinin dizleri dibindeyken öğrendikleri günlük dilden ziyade, hocalarından öğrendikleri klasik Yunan edebiyatından devşirilmiş ifadelerle dolu mektuplar yazdılar. Muhtemelen birbirlerine en az kullanılan deyim ve tabirlerle hitap etmekteydiler. Eğitim düzeyi onlarınkiyle bir olmayan veyahutta günlük hayatta kullanılan bir kelimeyi kazara cümlesine dahil eden herhangi birisini affetmiyorlardı. Psellos akranı ve bir me-mur olan Leo Paraspondylas'ı 'edebiyat ve hitabet alanlarında sağlam bir niteliği' olmadığı için görevinden azletmişti.³⁶

Klasikler ve antik dönemin dillerine dair bilgi birikimi terfi etmeye ve diğerleri nezdinde tercih edilmeyi sağlasa da bu zorunluluk yöneticiler ile yönetilen arasındaki kültürel uçurumu daha da derinleştirmekteydi. Choniates'e göre yönetilen halk sadece 'Konstantinopolis'in Yunanca konuşan ve konuşurken saçmalayan ... aptal ve cahil sakinleri' idi. Bunların kaba ve yalın Yunancası elit tabakanın tepeden bakan ve alaycı iğnelemeleri için bir kaynak teşkil etmekteydi. Prenses Anna Komnene babasının biyografisini yazarken okurları için 'uygun' bir form içinde sunmak amacıyla bir halk şarkısının, daha arkaik kelimelerle kurgulanmış bir çevirisini yaptırmak zorunda kalmıştı. Ayrıca eski askerler tarafından babasının seferlerine dair tutulmuş kayıtları 'çevirtmişti.' Hatta dil hususundaki bu uçurum iletişim sorunlarına sebep olmaktaydı. Choniates'in kardeşi Mikhael Sakız Adasına vardığında başpiskopostan uygun bir yemek umuduyla yiyecek bir şey olup olmadığını sormuştu. Elde ettiği tek şey o yöreye özel bir yığın peynir olmuştu. Daha sonra ise onun 'yiyecek' manasında kullandığı *prosphagion* kelimesinin o yörede karşılığının 'peynir' olduğunu keşfetmişti.³⁷ Görünüşe bakılırsa siyasi iktidar, Tanrı'nın temsilcisinin ve onun klasik manada eğitim almış olup kendi içlerinde kapalı bir

³⁶ Psellos 1966:263-4.

³⁷ Choniates 1984:116, 193; Komnene 2009:59, 422; Dalby 2003:98.

grup olan danışmanlarının elinde toplanmıştı. Diğerlerinin bir söz hakkı yoktu. Yine bir kez daha teori ile gerçeklik birbiriyle anlaşmazlığa düşmüştü ama iktidar koridorlarından dışlanmış olanların seslerini duyurabilecekleri yollar mevcuttu. Tahtta oturan imparatora ve onun destekçilerine karşı muhalif duyguların ifade edilmesi için çeşitli mecralar mevcuttu. İmparatoru ve onun eşini hicveden, hakaret dolu şarkılar ve taşlamalar, her iki saraydaki görevliler arasında serbestçe dilden dile dolaşmaktaydı. Hatta I. Aleksios Komnenos, Balkanlara düzenlediği bir sefer esnasında onu hedef alan ve bir kâğıt üzerine çiziktirilmiş böyle bir mesajı imparatorluk çadırının içinde bulmuştu. Fakat böylesi bir girişim riskliydi. Böylesine kapalı ve herkesin birbirini tanıdığı bir dünyada, bu tarz bir işi yapanın kimliğini gizli tutması düşük bir ihtimaldi ve kimliğin ifşası hemen görevden alınmak ve başkentten uzak, imparatorluğun ücra bir köşesindeki köhne bir kasabaya sürgüne gönderilmek demektir.³⁸ Bazı yönlerden bağışık saray çevresinin dışında kalanlar daha sağlam bir konuma sahipti, çünkü kaybedecekleri pek fazla şey yoktu ve sonuç olarak korkmalarını gerektiren şeyler daha azdı. Konstantinopolis halkı yekpâre imparatorluk otoritesi karşısında hiç de sessiz, mazlum ve çaresiz değildi. Onların da düşünceleri vardı ve bu düşüncelerini zarif bir Yunancayla ifade edemeseler bile kesinlikle seslerinin duyulmasını sağlayabilmekteydiler. İmparatorlar ve danışmanları ellerindeki iktidara sokaklarda karşı çıkılabileceğini gayet iyi bilmekteydi. Choniates onaylamayarak da olsa şunları gözlemlemişti: 'Bugün bir hükümdarı adil ve dürüst diye göklere çıkarırken yarın beceriksiz diye onun aleyhinde konuşurlar ve böylece her iki durumda da muhakemeden yoksun olduklarını ve fevri bir mizaca sahip olduklarını ortaya koyarlar.'³⁹

Bu kadar kalabalık bir nüfusun çok yoğun bir şekilde meskûn olduğu bir şehir ortamında haberler, fikirler ve hoşnutsuzluklar çok hızlı bir şekilde yayılabilmekte ve göz açıp kapayıncaya

³⁸ Komnene 2009:358-9; Morgan 1954:292-7; Alexiou 1982-3:29-45.

³⁹ Choniates 1984:132; Vryonis 1963:291-2.

kadar büyük kalabalıklar meydana gelebilmekteydi. Halkın isyan etme tehlikesi her zaman mevcuttu ve en ufak bir kıvılcım çok büyük yangınların çıkmasına sebep olabilirdi. Eğer büyük bir halk kitlesi duygularını dışavurmak isterse imparatorun bu konuda yapabileceği pek bir şey yok idi. Bir örnek vermek gerekirse II. Nikephoros Phokas her ne kadar başarılı bir general ise de ordusunu besleyebilmek için koyduğu ağır vergiler nedeniyle Konstantinopolis'te pek de sevilmezdi. Bir keresinde şehrin sokaklarında atıyla gidiyorken bir grubun yuhalamaları ve hakaretleriyle karşılaşmıştı. Bu hakaret ve aşağılamalara karşılık herhangi bir yaptırım uygulanmadı. III. Aleksios Angelos'un karısı imparatoriçe Euphrosyne de ne zaman halkın karşısına çıksa benzer hakaretlere ve kötü tezahüratlara hedef olurdu, hatta insanlar papağanlarına onun mimiklerini öğretip dalga geçerdi. Fakat bunun da bir sınırı vardı. Bir kadın ve kızı, II. Nikephoros'un üzerine çatıdan tuğla fırlatacak kadar ileri gitmişti. Bunun üzerine askerler gönderilmiş ve anne-kız oracıkta idam edilmişti. Genel manada imparatorlar yönettikleri halkın öfkesini dindirmek için bu tarz hareketlere göz yummak suretiyle uzlaşmacı bir yol takip ediyorlardı. Bununla birlikte II. Nikephoros, Büyük Sarayın etrafında sağlam bir duvar ördürmek suretiyle tedbiri de elden bırakmadı.⁴⁰

Bu şekilde önlem almakta da haksız değildi, çünkü Konstantinopolis halkı, kendileri tarafından seilmeyen idarecilere karşı muhalefetlerini sadece sözle sınırlı tutmazdı. Eğer imparator yanlış hesap yapar ve şansını fazla zorlarsa sonuç bir halk isyanının patlak vermesi olabilirdi. İmparatorun danışmanları muhtemelen ona, 532 Ocağında patlak veren ve İmparator Justinianus'a muhalefet konusunda Hipodrom'daki taraftar gruplarının birleşip neredeyse onu tahtından indirmek üzere oldukları Nika İsyanını hatırlatmayı akıl etmiş olacaklar. On ikinci yüzyılda da hiçbir şey değişmemişti ve kalabalık grupların şiddete başvurusu için çok küçük bir bahane yeterli olabiliyordu. 1200 yılı civarında bir hırsızın tutuklanması ve kırbaçlanması üze-

⁴⁰ Leo the Deacon 2005:113-15; Choniates 1984:252, 285.

rine bir isyan patlak vermişti. Zira bu adamın geceleri yapılan hırsızlıklara dair suçlamaları düşürüp çalınan mallardan kendi payını cebe indiren Ioannes Lagos adlı yozlaşmış bir hapishane müdürünün emriyle hareket ettiğini bildiği için halk öfkeye kapılmıştı. Tepeden tırnağa silahlı birliklerle halk arasında sokak çatışmaları yapıldı. Bazı isyancılar çatılara çıkıp aşağıdakilerin üstüne tuğla ve kiremit fırlattı. Ertesi gün ortalık sakinleşmişti ve görünüşe bakılırsa vaka tamamen unutulmuştu ama halk, sözünü söylemişti.⁴¹

*

Bir kez isyana kalkıştığında Konstantinopolis halkının nasıl önüne geçilemez bir güç olduğu 1042 Nisanında meydana gelen ve bir imparatorun tahttan indirilmesiyle sonuçlanan bir dizi dramatik olaydan anlaşılabilir. Olayın evveliyatı şu şekildeydi: İmparator III. Konstantinos 1028 yılında hasta yatağındaiken geride varisi olarak en büyük kızı Zoe'yi belirlemişti. İmparatorluğun başına erkek bir yönetici atayabilmek için Zoe itaatkâr bir şekilde seçkin bir soyluyla evlendi ve eşi, III. Romanos Argyros adıyla imparatorluk tahtına oturdu. 1034 yılında Romanos kaza sonucu (bazıları bu kazanın eşi Zoe tarafından kurgulandığını söylemekteydi) banyoda boğuldu. Zoe bu sefer, önceden bir sarraf olan ve hadım Ioannes Orphanotrophos'un kardeşi IV. Mikhael ile evlendi. İmparatoriçenin bu eşi de kısa bir süre içinde hayata gözlerini yumacakmış gibi görüldüğünden olsa gerek Zoe üçüncü bir kez evlenmek yerine Mikhael'in genç yeğeni Mikhael Kalaphates'i evlatlık olarak aldı. İmparator öldüğünde Zoe'nin evlatlık aldığı oğlu, onun imparatoriçe olarak yönetimdeki meşru hakkını dikkate alarak onunla birlikte imparatorluğu yöneteceği düşüncesiyle, V. Mikhael adıyla imparatorluk tahtına oturdu. V. Mikhael'in mütevazı geçmişi düşünüldüğünde bunun doğru olduğu addediliyordu. Çünkü Mikhael'in babası hayatını Haliç'teki tersanelerde kalafat ustası olarak kazanan birisiydi.⁴²

⁴¹ Procopius 1914-28: i. 218-21; Choniates 1984:288-9.

⁴² Psellos 1966:102-3.

Plan buydu ama birkaç ay geçtikten sonra dikbaşlı V. Mikhael, Zoe'nin varlığından sıkılmaya başladı ve onun vesayetinden kurtulmak için onu başından defetmeye karar verdi. Nobilissimos makamında oturan amcası Konstantinos tarafından yardım ve teşvik edilen Mikhael onunla birlikte dikkatlice bir plan yapmaya başladı. İmparator ve *Nobilissimos*, teşebbüste bulunacakları girişimin, Konstantinopolis halkının bazı kesimleri tarafından hoş karşılanmayabileceğinin gayet iyi farkındaydı. Halk nezdinde Zoe'nin geldiği Makedonya hanedanına karşı kuvvetli bir sadakat duygusu mevcuttu ve Zoe'nin bu şekilde bertaraf edilmesine halk karşı çıkabilirdi. Bundan dolayı Mikhael halkın nabzını ölçmek için önce 1042 yılının Paskalya kutlamalarında Ayasofya'ya doğru tören alayında halka kendisini göstererek onların nabzını ölçmek istedi. Ona karşı gösterilen teveccühten memnun kaldı. İmparator boy gösterdiğinde tezahüratlar duyulmuş ve geçeceği yollara ipekli örtüler serilmişti. Bir sonraki pazar Havariyyun Kilisesinde yapılan törende de benzer olaylar yaşandı.⁴³

Halkın şahsına olan sadakatinden emin olan Mikhael hızlı bir şekilde harekete geçti. Zoe'nin Büyük Saraydaki odasına bir muhafız birliği gönderildi. Saçları kesilen imparatoriçe Büyükkada'daki bir manastıra gönderildi. 20 Nisan günü, darbe yapıldığının ve bu rejim değişikliğinden halkın büyük fayda sağlayacağına dair vaatlerin ilan edilmesi için eparkhos Anastasius Hípodrom'a gönderildi. Duydukları karşısında neye uğradığını şaşırarak kalabalığın sessizliği tek bir kişinin 'başımızda kalafatçıdan bozma bir imparator değil, tahtın asıl varisi Zoe anamızı istiyoruz' haykırışıyla bozuluverdi.⁴⁴ Bu slogan bütün kalabalık tarafından benimsenince Anastasius hızlıca sahnedan sıvışmanın uygun olacağına karar verdi. Mikhael ve amcası çok büyük bir hesap hatası yapmıştı ve şehrin genelinde isyan patlak verip büyük bir kalabalığın Büyük Saraya doğru hareket etmeye başladığını ancak dehşet içerisinde seyredebildiler. Tunç Kapıda yazışmalarla meşgul olan Mikhael Psellos, at toynaklarının çı-

⁴³ Attaleiates 2012:19-21; Skylitzes 2010:392-3; Psellos 1966:131-2.

⁴⁴ Skylitzes 2010:393.

kardığı sese benzer bir uğultu duyduğu esnada bir haberci gelmiş ve bu uğultunun sebebinin şehrin meydanlarında toplanan binlerce insanın ayak sesleri olduğunu haber etmişti. Atına atlayıp sokaklara doğru atını sürdüğünde gelmekte olan kalabalığı görmüştü. Kalabalığın içindekiler bir şekilde silahlanmıştı. Kimisinin elinde balta, kimisinde kılıç, ok ya da mızrak vardı. Hiçbir şey bulamayanlar ellerine taş ve kaya parçaları almıştı. İlk hedefleri imparatorluk ailesine ait köşk ve konaklardı. Bunlar birkaç saat içerisinde moloz yığınınına dönmüşlerdi.

Bu esnada sarayda imparator yaptığı hatanın farkına varmış ve aceleyle imparatoriçeyi bulunduğu yerden gemiyle saraya getirtmişti. Onun zarar görmediğini göstermek için Zoe Hipodrom'daki Kathisma'da kalabalığın karşısına çıkarıldı ama bu strateji halkın öfkesini dindirmedi. Onun yerine VIII. Konstantinos'un diğer kızı Theodora'yı bulmak ve onu Ayasofya'ya götürüp imparatoriçe ilan etmek için harekete geçtiler. Paniğe kapılan Mikhael ve amcası Konstantinos, bir gemiye binmek için Boukoleon limanına doğru aceleyle yola koyuldu. Deniz Surları boyunca güneye doğru hareket edip Studios Aziz Ioannes Manastırına gidip kiliseye sığındılar. Kilisenin etrafı binayı kaçakların başına yıkmakla tehdit eden bir kalabalık tarafından sarılmıştı. Bu esnada Psellos'un da içinde bulunduğu bir birlik durumu yatıştırmak için bölgeye intikal etti. Kalabalığı kuvvet kullanarak yarıp kiliseye ulaşmayı başardılar. O zamana kadar Mikhael'in Zoe'ye reva gördüklerinin haksızlık olduğunu düşünen ve belli ölçüde kalabalığa sempati besleyen Psellos'un duygu ve düşüncesi şimdi şu şekilde idi:

Sığındıkları kutsal sunağa yaklaştığımda her iki zavallıyı görmüştüm; bir zamanlar imparatora ve mihraba tutunmuştu zamanlar Nobilissimos olan öteki de mihrabın sağ tarafında duruyordu. Her ikisi de elbisesini değiştirmiş ve eski hallerinden eser kalmamıştı, büsbütün utanç içindeydiler. Onları o halde görünce gönlümde onlara karşı taşıdığım kızgınlıktan geriye ne kalmışsa o da uçup gitti.⁴⁵

⁴⁵ Psellos 1966:138-9, 145-6.

Artık akşam oluyordu ve bir başka memur gelip Mikhael ve Konstantinos'a zarar görmeyeceklerini vaat ederek kiliseden ayrılmalarını istedi. Bunu yapmayı reddedip olanca güçleriyle mihriba tutunduklarında artık kalabalığı durduracak bir engel kalmamıştı. Kalabalık kilisenin içine doluşup onları mihraptan onları mabedden dışarı çıkardı. Kutsal mekândan çıkartıldıkları esnada eğer bir haberci gelip Theodora'dan onların gözlerinin kör edilmesine dair emirle geldiğini söylemeseydi muhtemelen her ikisi de oracıkta kalabalık tarafından linç edilecekti. Psellos iki adamın kendilerini bekleyen kaderin ne olduğunu öğrendiği zaman nasıl hareket ettiğini tarif eder. Kaçmanın mümkün olmadığını fark eden Konstantinos işe kendisinden başlanmasını istemiş ve biraz sonra olacakları daha iyi görmek için birbiriyle itişen bir kalabalığın ortasında kendiliğinden yere uzanmıştı. Öte yandan dehşete kapılan Mikhael'i yere yatırmak ve biraz sonra hükmü infaz edecek olan Vareg başmuhafızı Harold Hardrada'nın işini düzgün yapabilmesi için onu hareket-siz tutabilmek için güç kullanmak gerekecekti. Mikhael'in beş aylık hükümranlılık dönemi bu şekilde son buluyordu. Ömrünün geri kalan kısmını bir keşiş olarak geçirmek üzere bir manastıra gönderildi. Onu tahttan indirmek için yapılan çatışmalarda Konstantinopolis halkından yaklaşık 3000 kişi hayatını kaybetmişti. Zoe, Konstantinos Monomakhos'u Midilli Adasından geri çağırttı. 1042 yılında onunla evlenerek imparatorluğa yeni bir erkek yöneticinin geçmesini sağladı. Böylece her şey olağan haline döndü.⁴⁶

1042 yılında cereyan eden olaylar özellikle dikkat çekicidir ama hiçbir şekilde emsalsiz değildir. Benzeri birkaç durumda daha Konstantinopolis halkı Tanrı'nın temsilcisinin kim olacağına karar verme hususunda devreye girip yardımcı olmuştu. Örneğin 945 yılında Zoe ve Theodora'nın büyük büyükbabası ve Makedonya hanedanının meşru imparatoru VII. Konstantinos Porphyrogenitos'un, Lekapenos hanedanı tarafından açığa alınmasını Büyük Sarayın dışında bir hayli gürültü kopartarak

⁴⁶ Skylitzes 2010:394-6; Sturluson 1961:171.

protesto etmişlerdi. Kısa bir süre sonra Konstantinos ve taraftarları Lekapenois'ları tutukladı ve böylece Konstantinos tek başına imparatorluk tahtına oturmuş oldu.⁴⁷ Kalabalıklar her zaman meşruiyet tarafında yer almadı. 1057'de isyancı Isaakios Komnenos doğudan ordusuyla birlikte şehre yanaşırken tahtta oturan VI. Mikhael, Konstantinopolis surlarının arkasında güvende olabilirdi. Fakat büyük bir kalabalık Ayasofya etrafında toplanmaya başladı. Komnenos taraftarları tarafından kışkırtılan kalabalık, Isaakios'un imparator olduğunu iddia etmeye başladı. Bu gösteriler nedeniyle cesareti kırılmış olan Mikhael tahtını terk etti ve bir manastıra kaçtı. Isaakios, Boğaziçi'ni geçip ertesi gün oldukça şaşaalı bir şekilde şehre giriş yaptı. Fakat halkın bu türden desteği kararsızlık gösterebilirdi de. 1182'de Konstantinopolis'e aynı şekilde giriş yapan I. Andronikos üç yıl sonra Hipodrom'da bir kalabalık tarafından linç edilecekti. Teoride ne olursa olsun halkın düşüncesi imparatorların görmezden gelebileceği bir şey değildi.⁴⁸

*

İnsan, genelde ilahi otoriteyle yöneten otokratlarla pek de bağdaşmayan bir şekilde Bizans imparatorları arasında kamuoyunun görüşünü göz önünde bulundurma ihtiyacının varlığını sezinleyebilir. Büyük bir siyasi öngörüyle, günümüzdeki modern Avrupa monarşilerindeki gibi kendilerini halkın onayını alabilecek bir şekilde sunarak yönetici ile yönetilenler arasındaki uçurumu kaldırmaya çalışmışlardı. Her ne kadar imparatorların kitle iletişim araçlarına erişimi yoksa da mesajlarını aktarmak için kendi yazdıklarını, çıkardıkları kanunlara dair önsözleri ve yakın danışmanlarının yaptıkları konuşmaları kullanabilirlerdi. Tekrar ve tekrar hatırlatılan tema kendi iyiliği için değil, bütün Hıristiyan halkların iyiliği için atanmış Tanrı'nın temsilcisi temasıydı. Ondan Tanrı'yı taklit etmesi, insanı oğluna karşı merhamet gösterip samimi olarak dindarlığını

⁴⁷ Liudprand of Cremona 2007:185.

⁴⁸ Attaleiates 2012:101-9; Skylitzes 2010:463-4; Psellos 1966:297-8, 300-1; Choniates 1984:192-3.

sergilemesi beklenmekteydi. Ondan adalet dağıtması, sınırları koruması, düşkünlere yardım eli uzatması ve sorumluluğu altında olanların iyiliği ve refahına göz kulak olması beklenmekteydi. Aslında imparator VI. Leo bu vazifelerine oldukça önem vermektedir: 'Bizim yükümlülüğümüz onlar [yani halk] hakkın-da kaygı içinde olmak, geceleri uyanık kalmak, günboyu onları nahoş bütün unsurlardan ve zararlardan nasıl koruyacağımızı ve onların hakkı olan refah ve mutluluğu nasıl muhafaza edeceğimizi düşündürmektir.'⁴⁹

Aynı mesaj her yerde insanın karşısına çıkan ve imparator ile imparatoriçenin Hz. İsa ile Meryem Ana yanında resmedildiği portrelerde de görsel olarak iletilmekteydi. Hep onların iyiliğini düşünen ve onları muhafaza eden dindar imparator fikrini desteklemekteydiler. Hatta bir imparator daha da ileri gitmişti. Kırk Şehitler Kilisesinin kapısı üzerine asılmak üzere I. Andronikos tarafından sipariş verilen bir resimde, imparator her zamanki imparatorluk kıyafetlerinin aksine bir elinde orak olduğu halde işçi kıyafetleri içinde resmedilmişti. Bu panel resim, bir nebze sıradışı bir dönemde yapılmıştı. Andronikos saray aristokrasisinde bir temizlik harekâtına girişmek üzereydi ve bundan dolayı onu çalışan fakirlerin koruyucusu olarak göstermek oldukça uygundu. Öyle olsa bile bu resim halkının çıkarlarını gönlünde taşıyan bir imparator mesajı için bir başka örnekti.⁵⁰

Bizans imparatorları halka kendilerini düzenli bir şekilde göstermeye de hevesliydi. Hipodrom'da düzenlenen araba yarışlarında Kathisma'da görünmesi ve Mese Caddesi boyunca Augusteion Meydanına kadar tören alayında yer alması aslında, halkın imparatoru görmesi için bir vesile olarak tasarlanmıştı; böylelikle halkta ona karşı hayranlık ve korkuyla karışık saygı duyguları uyandırmak amaçlanmıştı. Bu durumlarda muhafızlar tarafından imparatorun etrafı halkın ulaşmasını engelleyecek biçimde çevrilmezdi. İmparator Theophilos, Meryem Ana

⁴⁹ LeoVI 2010:3. Cf. Eusebius 1976:87; Eusebius 1999:153-4; LeoVI 1944:274-5; Barker 1957:55-7, 84-5; Alexander 1962:348-54; Nicol 1988:52-3.

⁵⁰ Choniates 1984:183.

Kilisesinden Blakhernai'a doğru giderken bir kadın öne atılıp atının dizgininden tutup imparatorun bindiği atın miras yoluyla kendisine ait olduğunu iddia etmişti. Onu bir kenara itmek yerine imparator ona, saraya gidip soruşturma yapana kadar kendisini beklemesini söyledi. Soruşturma neticesinde atın kadının ölen eşine ait olduğu ve yozlaşmış bir memur tarafından ata kanunsuz bir şekilde el konulduğu anlaşılmıştı. Theophilos atı kadına verip memuru cezalandırdı. İmparatora ulaşma konusunda ise sıradan halk imparatorun ikametgâhını ziyaret edebilirdi. Büyük Saray, her ne kadar II. Nikephoros tarafından etrafına bir duvar örülmüşse de dört bir yandan muhafaza altına alınmış bir kale olmaktan oldukça uzaktı. Gün ışıdıktan sonra dokuza kadar ve yine öğleden sonra üçten itibaren sarayın bahçelerinin kapısı halka açıktı.⁵¹

İmparatorlukla alakalı seremonilerde mümkün olduğunca halkın geniş bir kesiminden gelen katılımcıların bu törenlere katılmalarını sağlamak bilinçli bir politikaydı. Mavi ve Yeşil takımların temsilcileri bu tür seremonilerin neredeyse hepsinde rol alırlardı. Her yıl 14 Eylülde kutlanan Haç Bayramında Ayasofya'dan dönen imparatorla Tunç Kapıda buluşurlar ve imparatorun üzerine haç işareti yaparlardı. Noterler loncasının üyelerine belirli bazı törenlere ve seremonilere katılma hakkı tanınmıştı. Aslında kendilerinden böyle yapmaları beklenirdi ve reddetmeleri halinde cezalandırılabilirlerdi. Paskalya'dan hemen sonraki çarşamba günü yeni vaftiz edilmiş altı çocuk ile altı yetim imparatorun bizzat kendisinden hediye olarak para kesesi almak ve imparatorun her birinin alnından öpmesi için Büyük Saraya getirilirdi. Saraya ait unvanlar ve şeref payeleri sadece eğitilmiş siyasi seçkinlere tahsis edilmiş değildi. Hem Maviler hem de Yeşiller taraftar grubunun başındaki kimselelere *protospatharios* unvanıyla birlikte bir maaş da verilirdi. III. Aleksios Angelos iddia edildiğine göre bu prestijli unvan ve maaşları 'piçlere, kaba saba insanlara, para ticareti yapanlara

⁵¹ Constantinus VII Porphyrogenitos 2012: i. 3-4; Liudprand of Cremona 2007:184; Skylitzes 2010:57.

ve keten tüccarlarına' bahşetmişti. Artık ne olduğu pek anlaşılmasa da senato üyeliği büyük oranda onursal bir unvandı ve oldukça yaygın bir şekilde bahşedilmekteydi. X. Konstantinos Doukas'ın (1059-67) senatoya ait bazı mevkileri amelelere bahşetmişti. Psellos ve Choniates gibi bürokratlar, 'seyyar satıcıların olgunlaşmış meyveleri' satması gibi bu devlet memuriyetlerinin dağıtılmasını dehşet içerisinde karşılıyordu. Buradaki hile eskiyen ve bir değeri kalmayan unvanları herkese bol keseden dağıtırken yeni unvanlar icat edip bunları has dairedakilere vermekte.⁵²

Unvanlar halkın sadece çok küçük bir kısmının desteğini almak için kullanılabilirdi. Halkın geriye kalan çoğunluğu içinse aynen Romalı öncülerinin yaptığı gibi 'göstermelik eğlence' politikasına başvurdular. Konstantinopolis halkını hoşnut ve halinden memnun tutmak için tatil günlerinde bolca israfın yapıldığı eğlenceler düzenlendi. Sarayın bahçesinde şarap akan çeşmeler yaptırıldı, etrafa altın paralar saçıldı ve Hipodrom'da ücretsiz yiyecek dağıtıldı.⁵³ İmparatorlar yeni ve özgün eğlence çeşitleri icat etmek için birbirleriyle yarıştı. II. Nikephoros ve VIII. Konstantinos gladyatör dövüşlerini başlattı ama bu dövüşler taraflardan birisinin ölümüyle sonuçlanması gereken türden değildi. Hiçbir şeyi iyi bir gösteriden daha fazla sevmeyen IX. Konstantinos Monomakhos, kalabalığı hoşnut kılmak için arenanın etrafında bir zürafa ile bir fili dolaştırttı. Kalabalığın üzerinde özellikle zürafa büyük bir etki bırakmış gibi gözükmektedir. İzleyicilerden birisi zürafanın önce bir tarafındaki ayaklarını daha sonra diğer taraftaki ayaklarını hareket ettirecek nasıl yürüdüğüne dikkat kesilmişken, IX. Konstantinos'un yaptırdığı Mangana'daki Aziz Georgios manastırında zürafaya

⁵² Constantinus VII Porphyrogenitos 2012: i. 90, 127, ii. 828; Attaleiates 2012:31; *Eparkhikon Biblikon*, şurada; Freshfield 1938:5; Attaleiates 2012:129-31; Choniates 1984:244, 265; Psellos 1966:170, 338; Komnene 2009:87-8; Vryonis 1963:309-13.

⁵³ Harun Ibn-Yahya 1932:156-7; Mango 1986:195; Leo the Deacon 2005:144; Constantinus VII Porphyrogenitos 2012: i. 345.

ait bir duvar yazısı bulunmuştu.⁵⁴ Bu tarz gösteriler bir kısım halkın şiddet içeren arzuları için emniyet supabı işlevi görmek gibi önemli bir rol ifa etmekteydi.

Öte yanda ise günümüzün hükümetlerinin de gündemini hâlâ meşgul eden sosyal refah meselesi vardı. Teoriye göre imparator halkına sadece güzel şeyler sağlamakla değil, zor zamanlarda onlara bakmakla da mükellefti. Bize söylendiği üzere, I. Basil 'fakirlerin müşfik velinimetisi olan, hayır işlerine oldukça çok miktarda para harcayan' biriydi. Bu hususta en azından istisnai bir kişilik değildi, çünkü çoğu Bizans imparatoru eğer yeteri kadar uzun süre iktidarda kalırsa dikkat çeken hayır işlerini üstlenmek konusunda gayret etmekteydi. İmparatorlar ayrıca örneğin yangın ve deprem gibi doğal afetlere dair yapılan girişimlerde başrolü çekmekteydi. 1190'ların başlarında bir yangın Konstantinopolis'in kuzey bölümünü yakıp kül ettiğinde II. Isaakios Angelos, evsiz kalanların zararlarını tazmin için para tahsis etmede hızlı davranmıştı.⁵⁵ Her ne kadar sosyal hizmetlerin çoğu kiliseler ve manastırlar vasıtasıyla yürütülüyorsa da bunlar genellikle imparatorluk hazinesinden desteklenmekteydi. Yetimhane dördüncü yüzyılda Zotikos isimli dindar bir vatandaş tarafından kurulmuştu ama daha sonra imparatorluk himayesi altına girmişti. II. Justinus (565-78) buranın içine bir kilise yaptırmış ve I. Aleksios da bina kompleksini yeni baştan inşa ettirmişti.⁵⁶ İlk hastaneler, fakirhaneler ve huzurevleri aynı şekilde, ilk başta şahıslar tarafından inşa ettirilmiş ama çok geçmeden imparatorlar bunlara müdahil olmuşlardı. Justinianus, Aziz Sampson hastanesini yaptırıp imparatorluk himayesine almıştı. Daha sonraki yüzyıllarda imparatorlar bu tarz kurumların kurucusu olma eğilimi içine girdiler. VII. Konstantinos Ayasofya'nın arka tarafındaki ahırların bazılarını hu-

⁵⁴ Leo the Deacon 2005:112; Psellos 1966:57; Attaleiates 2012:87-9; Timotheus 1949:31; Demangel ve Mamboury 1939:21, 31.

⁵⁵ Genesios 1998:112; Theophanes Continuatus 2011:305; Choniates 1984:244.

⁵⁶ Theophanes Confessor 1997:361; Komnene 2009:452-4; Miller 2003:51-62.

zurevine çevirtmişti. IV. Mikhael bir fakirhane kurdurmuştu.⁵⁷ Mangana'daki Aziz Georgios ya da Pantokrator gibi gösterişli manastırlar azametli görünmek kadar sosyal hizmetleri yerine getirmek, böylelikle imparatorun isminin hayır işleriyle birlikte anılmasına vesile olmak için tasarlanmıştı. İmparatorlar propaganda amacıyla kullanabilecekleri her fırsatı değerlendirdiler. Her Paskalya'dan önceki Perşembe günü maiyetindekilerle şehirde dolaşıp her bir huzurevini ziyaret edip oradakilere hediyeler dağıtacaklı.⁵⁸ Bütün bunları yaparken Bizans imparatorları görünüşte hayır işlerini Romalıların imparatorunun en başta gelen görevlerinden biri kabul eden Bizans siyaset teorisine uygun olarak hareket etmekteydiler. Yine de kendini koruma içgüdüsü imparatorların hayır işlerinin içindeki unsurlardan birisiydi. Eğer Konstantinopolis halkının görüşleri ve ihtiyaçları hafife alınırsa sonuçlarının ne olacağı hususunda V. Mikhael'in başına gelenler daimi bir hatırlatıcıydı.

⁵⁷ Procopius 1940:36-7; Berger 2013:173-4; Psellos 1966:107; Talbot 1984:278.

⁵⁸ Constantinus VII Porphyrogenitos 2012: i. 177.

DIŞARIDAKİLER

Konstantinopolis efsanesinin son ve belki de pek bahsi edilmeyen son unsuru ise, gerçek bir 'Romalı,' yani bir başka deyişle Bizanslı olarak kabul edilebilmek için sahip olunması gereken bazı özelliklerin olmasıydı: Bizanslı, erkekti. Heteroseksüeldi. Yedinci Ekümenik Konsilinde tarif edildiği şekliyle Ortodoks Hıristiyan idi. Fiziksel manada muktedir ve Yunancayı, tercihen resmi formuyla konuşabilmekteydi. Bizans'ın siyasi, dini ve kültürel hayatında yer almış seçkin kimseler, kroniklerin ve resmi evrakları dolduran insanlar bu kriterlere sahip kimselerdi. Öte yandan toplum içinde bu kriterleri yerine getiremeyen, dolayısıyla aykırı olarak değerlendirilen ve şehir hayatının bazı bölümlerinden hariç tutulan hatırı sayılır sayıda insan vardı. Bir kez daha teori ile pratikler birbiriyle çelişmekteydi. Her ne kadar gündemde asla çeşitlilik mevcut olmamışsa da herkes bir şekilde uygun bir yere sıkıştırılmıştı.

Dışarıda tutulanların içinde en büyük grup kadınlar tarafından vücuda getirilmişti. Modern-öncesi toplumların çoğunda olduğu gibi burada da kadınlar erkeklerden daha alt kademede konuşturılmıştı. Doğaları gereği daha zayıf ve günah işlemeye daha eğilimli oldukları düşünülmekteydi. Her şeyden öte Eski Ahit'te bildirildiği üzere İrem Bağlarında yılanın ayartmasına karşı koyamayan ilk kadın Havva idi. Daha sonra yasak meyveyi yemeye Âdem'i de teşvik etmiş ve böylece insanoğlunun Cennet'ten kovulmasına sebep olmuştu. Bu yüzden Theodoros Stoudites keşişlere, eğer günahtan sakınmak istiyorlarsa

karşı cinsten hiç kimseyle bir işlerinin olmamasını, hatta dışı yük hayvanı bile kullanmamalarını önermişti. Adı bilinmeyen bir şairin en büyük tehlikelerin deniz, ateş ve kadın olduğunu, bunların içinde de en tehlikelisinin kadın olduğunu söylemesi gibi birçok aptalca kadın düşmanı düşüncenin temelinde bu fikir vardı.¹ Buradan ayrıca kadınların korunması gerektiği ve hem kendilerinin hem de diğerlerinin iyiliği için kadının toplum hayatından uzak tutulması gerektiği sonucuna varılmıştı. Onlardan evlerinde oturmaları, sokaklarda gezinmemeleri, eğer dışarı çıkmaları gerekiyorsa ihtiyatlı bir şekilde örtünüp öyle çıkmaları beklenmekteydi. Onlar için örnek gösterilen rol model ise Homeros'un *Odyseia*'sında geçen, kocasının Troya Savaşından dönmesini sabırla evinde elışı yaparak bekleyen Penelope idi. Mikhael Psellos elindeki eğitmeçi döndüren ve 'kadınlar alemine ait' diğer aletleri kullanan annesini övmüştü.²

Bu gündelik hayattan ihraç fikri Bizans hukukuyla desteklenmişti. Bir kadının kocasının izni olmaksızın Hipodrom'a, hamam ya da bir şölene gitmesi bir boşanma sebebiydi. Her ne kadar bazı sebeplerden ötürü kadınların erkeklere göre daha zor sarhoş olduğuna inanılmaktansa da kadınların tavernalara gitmesi kesinlikle hoş görülmemekteydi. Sadece en hayati acil durumlarda kadınların sokaklara çıkmaları haklı görülebilirdi. Örneğin 1063 yılında Konstantinopolis'te meydana gelen bir depremde kadınlar, evlerinin başlarına çökeceğinden korktukları için kendilerini sokağa atmışlardı.³ Toplumsal hayatta kadınların oynayabileceği roller üzerinde ciddi kısıtlamalar mevcuttu. Kanunen sadece hâkimlik ve bankerlik yapmaları yasaklanmamış, bir sözleşmede şahitlik yapmaya yetkin olmadıkları da düşünülmüştü.⁴ Erkeklerle göre daha az eğitim olanaklarına sahiptiler. Tahtta oturan imparatorun kızı olarak tarihçi Anna Komnene buna bir istisna olabilir ama o dahi yüksek eğitim almak istediğini söylediğinde ebeveynleri tarafından onun bu is-

¹ Thomas ve Hero 2000: i. 77; Trypanis 1951:46.

² Psellos 2006:58.

³ Justinian 1932: xvii. 55; Attaleiates 2012:161; Dalby 2011:173.

⁴ Scheltema, Holwerda ve van der Wal 1955-88: i. 49; Leo VI 1944:86-90.

teği hoş karşılanmamıştı. Yine de babası bu konuda yumuşama göstermeden önce Anna Komnene saraydaki bazı hadımlardan gizlice dersler almaya başlamıştı.⁵ Bu tarz kısıtlamalar kadınlara koruma sağlama mazeretiyle savunulabilirken kadına yönelik aile içi şiddet hususunun kanunda çok az bir karşılığı vardı. Teoride karısını kamçılayan ya da onu sopayla döven koca tazminat ödemeye zorlanabilirdi. 900 yılı civarında Nikephoros isimli bir adam karısı Maria'yı kamçıyla döerken, kadın kocasının elinden kurtulup kaçarken düşmüş ve başından darbe almıştı. Başına aldığı bu darbeden ötürü kadın birkaç gün sonra öldüğünde kadının kocasını cezalandırmak için hiçbir şey yapılmamıştı.⁶

Fakat Bizans ezelden beri bir zıtlıklar diyarı idi ve kadının erkeğe göre daha alt konumda olmasına meşruiyet kazandıran dini temel çift taraflıydı. Eski Ahit insanlara kadınların aciz olduklarını, insanı günaha götüren ve yoldan çıkaran bir mecra olduklarını öğretiyorken Yeni Ahid, Bakire Meryem'in insan bedeninde vücut bulmuş Tanrı'yı rahminde taşımayı kabul ederek insanlığın kurtuluşunu nasıl getirdiğini öğretmekteydi. Bir keresinde Kasia isimli genç bir kadın, günahın kadın vasıtasıyla dünyaya geldiğini savunan bir imparatorla tartışmış ve cevap olarak ona insanlığın kurtarıcısının da bir kadın vasıtasıyla dünyaya geldiğini söylemişti. Onun bu küstahlığının cezası imparatorun muhtemel eş listesinden adının çıkartılması ve hayatının geri kalanını bir manastırda geçirmesi olmuştu. Burada bütün enerjisini müziğe verip unutulmaz birkaç tane ilahi kaleme aldı.⁷ Kasia'nın sürgün edilmesine rağmen o pek çok Bizanslı'nın kabul edeceği, oldukça geçerli bir noktaya işaret etmekteydi. Meryem Ana'ya karşı, Bizans Konstantinopolis'inde çok derin bir saygı vardı. Ona ithaf edilen kiliselerin ve manastırların yüksek oranı ile liturjik yılda kutlanan en büyük bayramlardan ikisinin onun adına kutlanması bunun bir göstergesiydi. Bu

⁵ Tornikes 1970:244-5, 262-3; Komnene 2009:3; Laiou 1981:253-7.

⁶ Justinian 1932:59; Talbot 1996:265-7.

⁷ Symeon Logothetes 2006:216.

bayramlardan birincisi Hz. İsa'nın doğuşunun Meryem Ana'ya müjdelendiği 25 Martta, ikincisi ise Meryem Ana'nın göğe yükseldiği 15 Ağustosta kutlanmakta idi. Meryem Ana toplumsal hayatta kesinlikle gözlerden uzakta değildi. Konstantinopolis'in özel muhafızı olarak kriz zamanlarında Kara Surları üzerinde sıkça görünmekteydi ve ikonası imparatorlar tarafından savaş meydanlarında taşınmaktaydı. O kadınlar için olumlu rol modelin en üst seviyesini temsil etmekteydi.

Bu teamülün ışığı altında imparatoriçe Anna Dalassena ve Euphrosyne gibi Bizans seçkinler sınıfı içindeki bazı kadınların bu teoriyi bir kenara bırakıp siyasette lider rol oynaması hiç de şaşırtıcı değildir. Konstantinopolis halkı gözünde anneleri olarak görülen VIII. Konstantinos'un kızı Zoe, 1028 ve 1042 yılı arasında evlilik yoluyla üç erkeği iktidara çıkartmıştı.⁸ Bizans kadınlarına tahakküm etme şansını veren bir başka şey daha vardı; hukuki boşluk. Bizans kanunlarına göre eğer bir koca çocukları hâlâ küçük yaştayken, karısından önce vefat ederse ölen kocanın eşi çocukların muhafızı olurdu. Bu kanun hükmü, dul kalan imparatoriçeye bir naip kurulumun başı olma yetkisini vermekte ve böylece oğlu yetişkin bir yaşa erişene kadar ona hükmetme hakkı vermektedir. Böylelikle örneğin 842 ve 858 yılı arasında İmparator III. Mikhael yetişkinliğe erişene kadar imparatorluk, annesi Theodora tarafından yönetildi ve Theodora'ya bu hususta erkek akrabaları ile saray memurları tarafından destek verildi.⁹

Bu hukuki boşluk sadece imparatoriçelere değil Bizans toplumunun hepsine uygulandı. Bu ise dul kalmış olan kadınların hane halkının başı olması ve evlilikle meydana gelmiş olan mirasın, yani hem kendi şahsi mallarını hem de eşinin mallarının kontrolünün onun eline geçmesi demekti. Bununla birlikte Bizans kadınlarının mallar üzerindeki hâkimiyeti burada bitmiyordu. Bizans kanunları kadınların belli meslek gruplarında çalışmalarını yasaklıyor ve onları şahitlik yapmaktan alıkoymu-

⁸ Skylitzes 2010:393.

⁹ Freshfield 1926:74; Skylitzes 2010:82-3; Genesios 1998:71.

yorken anlaşmalarda taraf olmalarına ve evlenmiş olsalar bile vasiyette bulunmalarına müsaade etmekteydi. Dahası kadının evlenirken yanında getirdiği çeyizi, eşinin mülkünden ayrı olarak, onun kendi öz malı olarak kalmaya devam etmekteydi. Ortaçağ hukuk sistemlerinin çoğunda kadının yasal hakları evlilikten sonra eşininkiyle birleşmekteydi ve bundan ötürü mal mülk üzerinde özgür bir şekilde tasarrufta bulunamıyorlardı. Bizans kadınlarının sahip olduğu bu haklar Batı Avrupa ve Amerika'daki kadınlara ancak on dokuzuncu yüzyılda sağlanmıştı.¹⁰

Pratik uygulamaya bakıldığında Bizanslı kadınların tamamı daimi olarak ev içine hapsedilmemişti. Uygulamanın ideal hali sadece zengin ve yüksek tabakaya mensup ailelerin kadınlarına uygulanmış gibi görünmektedir. Diğerleri Konstantinopolis'in aktif ticaret hayatı içinde oldukça mühim roller oynamıştı. Aralarında imparatoriçelerin de bulunduğu bazı kadınların kendisine ait kargo gemisi vardı. Ekonomik düzenin daha alt seviyelerinde kadınlar pazar tezgâhlarında sıcak turtadan değerli taşlara kadar bulabildikleri her şeyi satmaktaydı.¹¹ Kadın esnaf ve zanaatkârlar vardı. Özellikle kadınların erkeklerden daha yatkın ve iyi oldukları düşünülen dokuma, iplik eğirme ve yün taraklama işinde öne çıkmaktaydılar ve böylelikle ticari anlamda bir faaliyet gösterirken ailelerinin giyim ihtiyacını da karşılayabiliyorlardı.¹² Pantokrator manastırının vakıf senesinde özellikle kadın hastaların muayene edilmesi için belli sayıda kadın doktorun bulundurulması şart koşulmuştu.¹³ Hatta dünyanın en eski kadın mesleği bile Konstantinopolis'te yasadışı olarak değerlendirilmemişti. Kilisenin bunu onaylamadığı aşikârdı. Ruhban sınıfına mensup bir ziyaretçi Konstantinopolis'in zenginlik yönünden diğer bütün şehirleri geçtiği gibi güناه yönünden de onları geride bıraktığını alenen dile getirmiş-

¹⁰ Freshfield 1926:73; Laiou 1981:237-8.

¹¹ Berger 2013:153; Genesios 1998:69; Theophanes Continuatus 1838:8-9; Skylitzes 2010:53-4; Choniates 1984:33-4; Ibn Battuta 1958-2000: ii. 508; Laiou 1981:245-6; Laiou 2001:261-73.

¹² Khristopheros 1983:85-7; Laiou 1986:116-20.

¹³ Thomas ve Hero 2000: ii. 757; Miller 1997:15, 214.

ti. Yetkililer tarafından fahişeliğin önüne geçmek için yapılan girişimler, bu hayat tarzından kaçmak isteyenler için sığınma evleri inşa etmekle sınırlı kalmıştı. 1030'lu yıllarda IV. Mikhael böyle bir sığınma evi inşa ettirmiş ve mevcut hayat düzenlerini terk etmek isteyen fahişeleri oraya davet etmek için sokaklara haberciler göndermişti. Bazı durumlarda ise imparatorlar bu fahişelerin kurtarıcısı olmaktan ziyade müşterileri arasında sayılmaktaydılar.¹⁴

İş siyasi düşüncelerin seslendirilmesi meselesine geldiğinde Konstantinopolis'teki işçi kadınların durumu erkek muadilleriyle aynı idi. Teoride hariç tutulmuşlardı ama ihtirasları kabardığında onlar da şiddet içeren eylemlerde rol alabiliyorlardı. Özellikle ikonoklast imparatorlara karşı muhalefette kayda değer roller oynamışlardı. Sonraki dönemde anlatılan bir efsaneye göre 726 yılında Tunç Kapı üstündeki Meryem Ana ikonasını indirmek üzere askerlerin gönderildiği haberi yayıldığında Theodosia isimli bir kadının önderliğinde kadınlardan oluşan bir kalabalık ikonayı kurtarmak için Augusteion Meydanına akın etmişti. Müteakip arbedede askerlerin ikonayı indirmek için kullandıkları merdiveni, üzerinde bir asker olmasına rağmen çekip almışlar ve merdivenden düşen zavallı asker ölmüştü. Bir süre sonra Theodosia da ölen askerın arkadaşları tarafından boğazı koç boynuzuyla parçalanarak öldürülmüştü.¹⁵ Theodosia'nın hikâyesinin sonradan uydurulmuş olması gayet mümkündür ama şiddet içeren siyasi protesto gösterilerinde kadınların aldığı role örnek teşkil edecek pek çok örnek mevcuttur. Evlerinin çatısından II. Nikephoros'un üzerine kiremit ve çatı tuğlası atan kadın bunlardan birisiydi. İmparator I. Andronikos tahttan indirilip Hipodrom'da linç edilirken grubun en önünde bulunup devrik imparatora darbeler indirip onu tekmeleyenlerin arasında kadınlar vardı ve bunu yaparken muhtemelen idam edilen ya da gözleri dağılanan eşlerinin intikamını almaktaydılar. Kadınlar ayrıca 1042 yılında patlak veren ve V.

¹⁴ Odo of Deuil 1948:65; Psellos 1966:108; Choniates 1984:177.

¹⁵ *Life of St Theodosia of Constantinople*, Talbot 1998:1-7.

Mikhael'i iktidardan indiren isyan hareketinde de önemli rol oynamışlardı. Mikhael Psellos onları kalabalığın önünde ilerlerken 'bağırıp bağırılarını yırtarak' ve bir taraftan da 'anne'leri imparatoriçe Zoe'nin makamının iade edilmesini talep ederken görmüştü.¹⁶ Bütün bunlardan sonra anlaşılıyor ki toplumun her kademesindeki kadınlar siyasi ve ekonomik hayata katılım sağlayabilmekteydi. Elbette hiç kimse kadınların erkeklerle aynı statüye sahip olduklarını iddia edemez. Teoride onlara biçilen rolün, onlara bu rolü uygun görenlerin temennisine rağmen, hiçbir şekilde değişmez ve yekpare olmadığıdır.

*

Kadınların nüfusun yarısını oluşturdukları düşünüldüğünde sayıları büsbütün tecrit edilmek için çok fazlaydı. İdeale öyle ya da böyle uymayan daha küçük grupları haddi aşanlar olarak damgalamak bundan daha kolaydı. Eşcinseller otoritelerin ve sıkça da halkın büyük çoğunluğunun aşırı hoşnutsuzluğunun hedefiydi. Bunun yarı dini bir temeli de mevcuttu. İncil'de bu konudan çok nadiren bahsedilmiş olsa da İncil'in Levililer 18.22 bölümünde yeterince dikkatli bakanlar için erkekler arasında cinsel münasebete dair çok kesin bir yasaklama mevcuttu. Bu temelde din adamları, eşcinsel ilişkiye birçok kınama ve bu günaha bulaşanları bekleyen korkunç cezaya dair uyarılarda bulunmuştu. Bir ahlak kuramcısı okurlarına şu şekilde tavsiyelerde bulunmaktaydı: 'Farz edin ki [şeytan] bir erkekle birlikte olmanız için size baskı yapıyor, o zaman Tanrı'nın kaçınılmaz yargısından sakının ve ondan uzaklaşın. Bu günahı gizlice işleyen pek çok kimse, Tanrı'nın gönderdiği yıldırımla kendi evinde ölmüştü.'¹⁷

Konstantinopolis'in münzevi kişilerinden birisi Mahşer Gününde Tanrı'nın onayı üzerine meleklerin eşcinsellerin boyunlarına değirmen taşları bağlayıp onları ateşten oluşan bir denize fırlattıkları bir enstantane gördüğünü ileri sürmüştü.¹⁸ Bu ko-

¹⁶ Leo the Deacon 2005:113-15; Choniates 1984:192; Psellos 1966:138-9.

¹⁷ Theognostos 2013:195.

¹⁸ Sullivan, Talbot ve McGrath 2014:523-5.

nuya dair dini denetim bir dizi kanun vasıtasıyla imparatorluk otoritesi tarafından da desteklenmişti. 342 yılında başlayan uygulamayla erkekler arasındaki her türlü evlilik yasaklanmış ve bu durum 559 yılında 'tabiata aykırı olarak ahlaksızlık' suçunu işleyenlerin çok ciddi cezalara çarptırıldığında zirve noktasına ulaşmıştı.¹⁹ I. Justinianus zamanında eşcinsel olmalarından şüphelenilen piskoposlara karşı bir temizlik harekâtı başlatılmıştı. Rodos piskoposu Isaiah ve diğer bazıları, mesnetsiz delillere dayanılarak tutuklanıp Konstantinopolis'e getirtilmişti. İşkence görüp iğdiş edildikten sonra sokaklarda aşağılayıcı bir biçimde halka sergilenmişlerdi ve bunlardan bazıları hayatını kaybetmişti. O dönemde yaşayan birisinin yazdığına göre 'o günden sonra eşcinsel ilişki arzusundan mustarip olanlar arasında bir korku vardı.'²⁰

Nasıl ki İncil'deki kadınların zayıflığı konsepti her zaman günlük hayata yansıtılmıyorsa aynı şekilde Levililer bölümündeki cezalar da uygulamaya konmuyordu. Rodoslu Isaiah ve diğer piskoposlara reva görülen merhametsiz cezalar katıyen düzenli bir şekilde infaz edilmiyordu. Aslına bakılırsa Bizans tarihi boyunca eşcinsellikle alakalı cezanın uygulandığına dair neredeyse başka bir kayıt yoktu. Mevzunun tabiatı gereği belirli örnekler bulmanın zorluğu ve mevcut olsa bile bunların hasmane bir şekilde rapor edildiği göz önünde bulundurulduğunda hiç şüphe yok ki Konstantinopolis'te aynı cinse mensup insanlar arasında cinsel temelli ilişkiler devam edip gitmişti. Konstantinopolis'te eşcinsel erkeklerin buluşma yerinin Blakhernai'da Meryem Ana Kilisesinin etrafını çevreleyen ve pek çok karanlık nokta sağlayan kemeraltları olduğu düşünülmektedir, fakat bunu sadece buralarda yapılanlara bir son vermek için göklerden bir yıldırımın gönderildiğini ileri süren bir iddiadan bilmekteyiz. Yetimhanede kendisinden daha büyük bir erkek çocuğuna karşı yakınlık hisseden Bogoas isimli bir çocuğun hikâ-

¹⁹ Pharr 1952:231-2; Justinian 1932: xvii. 160-1.

²⁰ Malalas 1986:253; Theophanes Confessor 1997:269-70; Procopius 1935: 141.

yesini duyuyoruz. Bogoas büyüdüğü zaman genç görünümünü muhafaza etmek ve ilişkisine devam edebilmek umuduyla iddiaya göre kendisini iğdiş ettirmişti. Bu bilgi siyasi bir rakibin kötü amaçlı ihbarından gelmektedir. Bizans toplumunun keskin ve kendini beğenmiş öfkesine rağmen Bogoas gibilere bir nevi tutunacakları bir dal hükmünde olan bir imkân tanımış ve böylece erkek partnerlerin onaylanmış bir beraberlik kurabilmeleri sağlanmıştı. Çiftler adına *adelphopoiia* denilen bir nevi bağla birbirlerine kardeş gibi bağlanabilmekteydi ve karşılıklı olarak birbirine destek verip yardımcı olacaklarına söz vermektedirler. Bu bağın hukuki hiçbir temeli yoktu ve miras aktarımını içermemekteydi. Fakat bu bağı meydana getiren merasim dini bir hüviyete sahipti ve toplumun geneli tarafından bağlayıcı olarak kabul edilmekteydi.²¹ Gerçekte hemcinsler arasında evliliğe sessizce izin vermek suretiyle Bizanslılar sadece kendilerinden önceki ve kendilerinden sonraki toplumların yaptığını yapıp kimseye zararı dokunmayan bir şeyi görmezden gelmekteydiler.

Kadınları tecrit etme ve eşcinselliği kınamada Bizanslılar Kutsal Kitap'ın otoritesine başvurabilirlerdi. Ama bazı korkunç hastalıklardan, özellikle delilik, cüzzam ve ciddi maluliyetten mustarip insanlar söz konusu olduğunda durum çok farklıydı. Bu durumlarda Hz. İsa'nın şefkatle insanları nasıl iyileştirdiğine dair İncil'de onca anlatılanları unutup korku ve tiksintiyle tepki vermek çok kolaydı. Bizans toplumu bedensel bütünlüğe önem veren bir topluluktur. Hadımlar imparator olmaya kesinlikle elverişsiz olarak değerlendirilmekteydi, çünkü bedenlerinin bir parçası yoktu ve iktidar mücadelesinde kaybedenlere verilen gözlerini kör etme cezasının arkasında yatan mantık da buydu.²² Buna bağlı olarak, bu eksiklik ya da kusurlarla damgalanmış olanların içinde bulundukları durumu bir şekilde mutlaka hak etmiş olduklarına dair bir inanış vardı. Cüzzam hastalığının aşırı şehvetten ve zihinsel hastalıkların da kişinin içine şeytan kaçması neticesinde ortaya çıktığı sıklıkla düşü-

²¹ Tafur 1926:142; Miller 2003:240; Smythe 1999:146-7.

²² Psellos 1966:28; Herrin 2000:56-68.

nülmekteydi.²³ Bu tarz kişiler toplumun büyük kısmı tarafından ilk bakışta toplumdan ayırıştırılan kimselerdi.

Kadınlar ve eşcinsellik hususlarında olduğu gibi burada da madalyonun iki yüzü mevcuttu. Hz. İsa örneğinin takip edilmesi ve bu şekilde ısıtıp çeken kimselere şefkatle yaklaşılması gerektiği yönünde bir anlayış da mevcuttu. Muhtemelen Yetimhanede kol ve bacağına kaybedenlere bakım hizmeti sağlanıyordu. Anne Komnene'ye göre buralarda 'ayağı olmayıp diğerlerinin ayaklarından faydalanan, elleri olmayıp diğerlerinin elinden yararlananlar ile yatalak durumda olanların başında sağlıklı kimselerin beklemekte' olduğunu görebilirdiniz. Yetimhaneyi kuran Zotikos aynı zamanda cüzzamlılar için de bir hastane kurmuştu. Şehrin dışında ve Haliç'in tam karşısında bir yerde kurulan hastaneyi I. Ioannes Tzimiskes'in himayesi altına alıp yeniden inşa ettirmiş ve düzenli olarak hastaneyi ziyaret etmişti. Cüzzamlılar da her zaman şehrin dışındaki bölgelere sürülmemişlerdi. Pantokrator Manastırının dışında onlara tahsis edilmiş ayrı bir bölüm vardı, fakat buradaki amaç onlara tedavi imkânı sunmaktan ziyade onların acılarına bir 'rahatlama ve teselli' sunmaktı. O dönemde Batı Avrupa'daki gibi onların toplumdan tecrit edilmesine yönelik kanunlar mevcut değildi.²⁴ Akıl hastalığından mustarip olanlar belki de ihtiyacı en az karşılanan sınıfı oluşturmaktaydı. Azize Anastasia Kilisesine ilişik olan gibi, onlar için sığınaklar mevcuttu ama bu kuruluşlar içindekileri hapsetmekten başka muhtemelen pek bir işlev görmemekteydi. Garip olmakla birlikte, Bizans'ın mahir olduğu mantığı tersyüz etme hususuna bir örnek olarak, hem cüzzam hem de akıl hastalıkları bazı kimseler tarafından tam tersi bir bakış açısıyla değerlendirilmekteydi: kudsiyet yolunda acı çekenin ilahi ziyarete mazhar olmasının bir çeşidi olarak bu hastalıklar kudsi hastalıklar olarak değerlendirilmekteydi. Garip mübarek abdal konsepti bu algının bir tecellisiydi. Bu şekilde, toplum tarafın-

²³ Moschos 1992:11, 105, 111; Dols 1984:144-5.

²⁴ Komnene 2009:452-4; Leo the Deacon 2005:149; Thomas ve Hero 2000: ii. 767-8; Magdalino 1996:31-2.

dan en çok saygı duyulan mübarek şahsiyetler arasında toplum dışına itilenler de sayılmaya başlandı.²⁵

*

Cinsiyet, cinsellik ve fiziksel hastalıklar meselesinde bazı esneklikler ve belirsizlikler mevcutken görünüşe bakılırsa dini doktrinler üzerine bir uzlaşma söz konusu olamazdı. Konstantin'in din değiştirmesinden sonra Hristiyan kilisesi teolojik anlaşmazlıklar nedeniyle, özellikle Hz. İsa'nın kimliği ve kişiliği üzerine olan konuda, yani Hz. İsa ile Tanrı arasındaki bağın ne olduğu gibi oldukça çetrefilli bir konuda ciddi bir bölünme yaşadı. 380 yılında İmparator I. Theodosius, bütün Hristiyanların 325 yılında İznik'te toplanan Birinci Ekümenik Konsilde açıkça belirtilen iman esaslarına bağlı kalmasına dair bir kanun yayınlamaya çalışarak bu belirsizliğe bir son vermeye çalıştı.²⁶ Fikir ayrılıkları devam ettikçe onu başka ekümenik konsiller takip etti, özellikle 451 yılında Kadıköy'de yapılan Dördüncü Ekümenik Konsil. 787 yılında İznik'te yapılan Yedinci Ekümenik Konsil ikonoklazma son verdi. Bu ruhani konsillerin yayınladıkları buyruklar bütün Hristiyanların iman etmeleri beklenen ortodokslik inancını temsil ettiler.

Bu şekilde hareket etmeyenler hem kilise hem de imparatorluk otoritesiyle ters düşmekteydi. Böyle bir şüpheli, ilk başta Konstantinopolis'teki Kilisenin bir nevi yönetim kurulu olan sinodun önüne çıkarılmaktaydı. Aralarında din adamlarının da bulunduğu hatırı sayılır ölçüde tanınmış kişi kendisini bu pozisyonda bulmuştu. 1009'da Yeni İlahiyatçı Simeon, Hz. İsa ya da Meryem Ana ikonasına değil de yakın zamanlarda hayata gözlerini yummuş bir keşişin ikonasına saygı gösterdiği için sinodun önüne çıkartılmıştı. 1117 yılında İznik piskoposu Eustratios Hz. İsa'nın Aristotelesle aynı şekilde muhakemede bulunduğunu iddia etmekle suçlanmıştı. Müzakereler neticesinde Simeon sürgüne gönderildi ve Eustratios resmen sapkın olarak ilan edilip

²⁵ Leo the Deacon 2005:149; Rydén 1974:198-9; Dols 1984:136-7, 141-2, 145-7.

²⁶ Pharr 1952:440.

aforoz edildi. Bunun anlamı ise günahlarından pişmanlık du-
yana kadar kilisenin dini törenlerine katılamayacak olmasıydı.²⁷
Halkın daha alt tabakalarına mensup olup sapkınlık suçu işle-
yenlere verilen cezalar bunlardan daha ağır olabilmekteydi. On
ikinci yüzyılın başlarında İmparator I. Aleksios, sapkın Bogomil
mezhebinin Konstantinopolis'te kendisine bir zemin kazandı-
ğını düşünüp gittikçe daha da endişeleniyordu. Bu mezhebin
takipçileri maddi olan her şeyin şeytan tarafından yaratıldığını
ve bundan dolayı kötü olduğunu, sadece ruhun iyi olduğunu dü-
şünüyordu. Bu ise Tanrı'nın Hz. İsa'nın bedeninde madde vücut
bulduğuna inanan ortodoks inancıyla doğrudan çatışmaktaydı.
Bu nifak ekicilere karşı başlatılan takipte bunlardan birisi ya-
kalayıp Blakhernai Sarayına getirilmiş, Basil adındaki mezhep
liderinin ismini söyleyene kadar işkence edilmişti. Basil'i tu-
zağına düşürmek amacıyla Aleksios, sanki fikirlerini benimse-
meye ilgi duyuyormuş gibi yapıp onu sarayına davet etti. Basil
dostane bir şekilde ilerleyen sohbet esnasında bütün düşünce-
lerini ifade ettikten sonra imparator, Basil'in her söylediğini
kaydeden sekreterin arkasında bulunduğu perdeyi indirdi. Si-
nod önüne çıkartılan Basil ölüme mahkûm edildi ve infaz Hi-
podrom'da halkın gözü önünde büyük bir odun yığını üzerinde
Basil diri diri yakılarak gerçekleştirildi. Buna benzer barbarca
cezalar büyücülük yapmakla suçlananlara da uygulandı ve I.
Manuel zamanında iki kadının gözleri dağlandı.²⁸

Eşcinsellerin cezalandırılması durumunda olduğu gibi sert
cezalar hususunda da durum aynıydı. Bogomil mezhebinin li-
deri Hipodrom'da idam edilirken oradaki seyirciler mezhebin
diğer mensuplarının da aynı şekilde yakılarak cezalandırılma-
sını istemişti. Fakat İmparator Aleksios bu isteği geri çevir-
mişti.²⁹ Ortaçağın sonlarında Batı Avrupa'da ve Reform Hare-
ketleri esnasında sayısız insan inancından dolayı katledilirken
Bizanslılar dini sapkınlıklara karşı asla bu şekilde davranma-

²⁷ Stethatos 2013:185-7, 217; Angold 1995:73-5.

²⁸ Komnene 2009:455-63; Choniates 1984:85; Komnene 2009:455-63.

²⁹ Komnene 2009:462-3.

mıştı. Dahası Bizanslı otoriteler, hacı olarak gelen ya da saray muhafızlığı yapan Nubialılar ve Etiyopyalılar gibi bazı Hıristiyanların farklı uygulama ve geleneklerinin olduğunu kabul etmişti.³⁰ Bizans otoriteleri belirli kiliselerin tahsis edildiği, bu farklı geleneklerden ötürü gayet memnundu. Rusların kaldığı muhitte, ayinlerin Yunanca yerine Slavoncanın yapıldığı Aziz Boris ve Aziz Gleb Kiliseleri mevcuttu. Bu umulan bir şeydi. Rus kilise hiyerarşisi Konstantinopolis Kilisesine oldukça sıkı bağlarla bağlıydı. Rus kükümdar ve halkı 989 yılında Konstantinopolis'ten gönderilen din adamları tarafından vafiz edilmişti ve Kiev başpiskoposu ile diğer yüksek rütbeli papazlıklara atanan kimseler halen genellikle Bizanslıydı. Bundan dolayı Ruslar farklı uygulamalara ve farklı bir ayin dili kullanmalarına rağmen Bizanslılar tarafından sahih kabulen edilen inanca mensup insanlar olarak değerlendirilmekteydi. Fakat gösterilecek toleransın da bir sınırı vardı. Bir zamanlar ayinlerin Ermenice yapıldığı bir kilise mevcuttu. Fakat Ermeni Kilisesi Kadıköy Konsilinin kararlarını hiçbir zaman kabul etmemişti ve bundan dolayı teknik manada sapkınlık içindeydi. Ermenilere ait kilise 1100'lü yıllara kadar varlığını korudu ve bir imparatorluk buyruğuyla kilise yıkılıp orada görev yapan din adamları memleketlerine gönderildi.³¹

Konstantinopolis'te farklı bir geleneğe mensup en büyük Hıristiyan topluluk, Bizanslıların topluca 'Latinler' diye tanımladığı Batı Avrupalı Hıristiyanlardı. Haliç'te kendilerine tahsis edilen bölgede yaşayan İtalyan tacirler ayrı tutulursa pek çok Batılı mevcuttu ve bunların arasında Norman, İngiliz, Fransız, Alman ve İskandinavlar gibi özellikle imparatorluk ordusunda paralı askerlik yapanlar, sadece hac için Kutsal Topraklara giderken şehre uğrayan hacı adayları ve elçiler de vardı. Ruslar gibi Batılıların da kendilerine tahsis edilmiş olan ve ayinlerin Latince yapıldığı kiliseler mevcuttu. İngilizlerin St. Nicholas ve Canterburyli St. Augustine'e ve İskandinavların St. Olef'e ithaf

³⁰ Robert of Clari 1936:79-80; Harun Ibn-Yahya 1932:156.

³¹ Anthony of Novgorod 1889:107; Mikhael the Syrian 1899-1910: iii. 185.

olunan birer kiliseleri vardı.³² İtalyan tacirlerin Haliç boyunca uzanan, kendilerine ayrılmış bölge içinde bulunan kendi kiliseleri vardı. Pisalıların St. Pietro Kilisesi varken Venediklilerin başta St. Akindynos Kilisesi olmak üzere St. Marco, St. Giovanni ve St. Nichola ve Meryem Ana gibi atfedildikleri kimselerin isimlerini taşıyan kiliseleri mevcuttu.³³ Dışarıdan bakıldığında Batılı kiliselerin ekümenik konsillerin buyruklarını kabul etmesinden ötürü bir sıkıntı olmamalıydı. Maalesef bu ayrılıklar büyüyüp Bizans kilisesinden birkaç yüzyıl içinde ayrılacaktı. Sadece uygulamalarda değil, doktrin manasında da farklılıklar mevcuttu. Ekümenik konsiller tarafından belirlenen inanç hususunda Batı kilisesi ile Bizans Kilisesi arasında bazı çok küçük farklar vardı; Bizans Kilisesi bu farkları ve Roma'nın bütün kiliseler üzerinde bir otorite yetkisine sahip olduğunu kesinlikle kabul etmiyordu. 1052 yılında bir hayli mutaassıp bir patrik, Aşai Rabbani ayininde mayalı ekmek yerine mayasız ekmek kullandıkları için Konstantinopolis'teki Latinlere ait bütün kiliseleri kapattı.³⁴ Bu nadiren meydana gelen bir olaydı ve kiliseler kısa bir süre içerisinde tekrardan açıldı. Sinod, Latinlerin kendi kiliselerinde ne yaptıklarını genellikle görmezden gelmekteydi.

Benzer hoşgörü genellikle Hristiyan olmayan diğer daha küçük topluluklara karşı da gösterilmekteydi. Konstantinopolis'te imparatorluk ordusunda görev yapan, hâlâ eski pagan dinlerine bağlı Peçenek ve Kumanlar gibi Türk asıllı insanlar da mevcuttu. Bunlara ek olarak çoğunluğunu Arap ve Türk tacirlerin oluşturduğu Müslümanlar mevcuttu ve bunların ibadet edebilme-leri için sekizinci yüzyılın başlarından beri pek çok cami tahsis edilmişti. 1200 yılında bunların en önemlisi Haliç'te Deniz Surlarının hemen dışında ihtiyaten gözden ırak bir şekilde konumlandırılmış olan ve *Mitaton* olarak bilineni idi. Müslümanlara ait olan bu ibadet yeri varlığını hoşgörü politikasına ya

³² Sturluson 1961:170; Ciggaar 1995:119; Jacoby 2013:327; Vasiliev 1937:60-2; Arkel-de Leeuwvan Weenen ve Ciggaar 1979:428, 430; Blöndal 1978:185-8.

³³ Duba ve Schabel 2015:39, 400-7; Jacoby 2001a:158; Brand 1968:206.

³⁴ Humbert of Silva Candida 1865:1004.

da çoğulculuk ruhuna borçlu değildi ve tamamen uluslararası politikanın bir gereği olarak kurulmuştu. Konstantinopolis'teki camilerin mevcudiyeti Bizans'ın doğudaki güçlü Müslüman komşuları olan Abbasiler, Fatımiler, Selçuklular ya da Eyyubiler gibi devletlerle, ilişkisinde önemli bir pazarlık aracı olarak faydalıydı. Bu camilere müezzin atanması ve bakımlarının yapılması için gereken harcamaları yapma hakkı, özellikle Kudüs'teki Kutsal Kabir Kilisesinin kontrolü için kıymetli bir koz olarak değerlendirilmekteydi.³⁵

Hıristiyan olmayan diğer topluluklar sadece şehrin içinde değil, aynı zamanda Haliç'in diğer kıyısında bulunan Galata'nın dış mahallelerinde yaşamaktaydı. Burada kendilerine ait sinagogları, mezarlıklarıyla birlikte kendi içlerinde Rabbâni Yahudilerin çoğunluğu, Karai Yahudilerinse azınlığı oluşturduğu 2500 civarında Yahudiden meydana gelen küçük bir topluluk vardı.³⁶ Hıristiyan inançları hususunda ödün vermeyen Bizans imparatorlarından beklenecek tek şey, hemen kapı önlerinde yaşayan bu aykırı görüş sahiplerine isteksizce arada sırada kulak vermeleri olacaktı ve Müslümanların aksine Yahudilerin, onların haklarını koruyacak kudretli dış güçler mevcut değildi. Konstantin'in Hıristiyanlığa geçişinden sonraki yıllarda toplumun geri kalanının sahip olduğu bazı haklardan bilinçli olarak mahrum bırakıldılar. Örneğin 418 yılında yayınlanan bir kanuna göre Yahudiler imparatorluk hizmetine girmekten menedildiler. Ata binmelerine izin verilmedi ve eğer imparator isterse onların mülkiyet haklarını yok sayabilmekteydi. İmparator II. Theodosius Meryem Ana Kilisesini yaptırmak istediğinde Chalkoprataia bölgesindeki Yahudileri gayri resmi bir şekilde tahliye ettirmişti.³⁷ Hatta Yahudileri zorla Hıristiyanlığı kabul ettirmeye yönelik ara sıra teşebbüslere de rastlanılmaktaydı.

³⁵ Constantinus VII Porphyrogenitos 1967:93; Choniates 1984:303; Hamdani 1974:173; Harris 2012a:105, 110.

³⁶ Benjamin of Tudela 1907:14; Villehardouin 2008:42; Choniates 1984:163; Sharf 1971:117; Jacoby 1995:225.

³⁷ Pharr 1952:470; Starr 1939:97-8; Benjamin of Tudela 1907:14; Berger 2013:157.

İmparator III. Leo 720'lerde bu yönde bir buyruk yayınlamış ve I. Basil de 870'lerde aynı şeyi denemişti. En şiddetli uygulama 930'lar ve 940'larda I. Romanos zamanında gerçekleşmişti ve bundan dolayı pek çok Yahudi zorla vaftiz ettirilmekten kurtulmak için Bizans topraklarından kaçmak zorunda kalmıştı.³⁸

Diğer yandan, hukuki düzenlemelere, zorba uygulamalara, zaman zaman meydana gelen kısımlara rağmen Yahudilerin Konstantinopolis tecrübesi sürekli baskı altında tutulmak şeklinde değildi. III. Leo, I. Basil ve Romanos'un çıkardıkları kanunlar bazı Yahudilerin kendi isteğiyle veyahut zorla vaftiz edilmelerine sebep olmuş olabilir, fakat bu tedbirler uzun süre ve aynı şiddetle uygulanmış gibi görünmemektedir. Gönül rızası olmadan vaftiz edilen kişiler muhtemelen kısa bir süre içerisinde atalarının dinine dönmekteydi ve 944 yılında I. Romanos'un devrilmesiyle birlikte Yahudileri zorla vaftize zorlama yönünde başka bir girişim yaşanmadı. Ortaçağ Batı Avrupa'sında olduğu gibi Yahudilere karşı devlet tarafından desteklenen toplu katliamlar da asla yaşanmadı. Hatta Yahudiler üzerine konulan belli bazı hukuki yaptırımlar bile her zaman uygulamaya konulmadı. İmparator I. Manuel'in özel hekimi, Yahudilerin ata binmesini yasaklayan kanun hükmünden muaf tutulmuştu.³⁹ Bazı özel yasaklamalar bir yana bırakıldığında Bizans hukuk sistemi diğer herkese sağladığı can ve mal güvenliği teminatını Yahudilere de sağlamıştı. Hristiyanlar özellikle Yahudileri rahatsız etmekten menedilmişlerdi ve eğer bunu yaparlarsa zarar verdikleri mal mülkün yerine yenisini koymak yanında, iki katı para cezasına da çarptırılabilmekteydiler.⁴⁰ Genel manada topluluk kendi haline bırakılmıştı. O dönemde yaşamış bir Hristiyan biraz abartılı bir şekilde, on birinci yüzyılın başlarında Yahudilerin Fatımi halifesi Hâkim zamanında Mısır'da kıyıma uğruyorken Bizans İmparatorluğu içinde özgür ve korkusuzca yaşayabildiklerini ve Bizans İmparatorluğu topraklarına kaçıp orada kaldıklarını

³⁸ Theophanes Confessor 1997:554; Theophanes Continuatus 2011:309-11; Starr 1939:127-8; Sharf 1971:61-4, 83-4, 90, 94-5, 98-9; Jacoby 1995:223.

³⁹ Benjamin of Tudela 1907:14.

⁴⁰ Pharr 1952:469-70; Starr 1939:144.

iddia etmişti. Konstantinopolis ve diğer Bizans şehirleri muhtemelen Yahudiler için muhtemelen eğitim ve bilim merkeziydi. On ikinci yüzyılın sonlarında Galata'da yaşadığı kaydedilen Kaleb Korinos isimli bir haham Abraham bin Ezra'nın (1089-1167) çalışması üzerine bir yorum kaleme almıştı.⁴¹

Kendi başlarına bırakıldıkları zaman Galata Yahudilerinin bir kısmı ipek dokumacısı ve debbağ olarak diğer bir kısmı ise Konstantinopolis'in bir ticaret merkezi olarak avantajlarından faydalanıp ticaretle hayatlarını kazanıyor gibiydi.⁴² Bu şekilde geçinebilmek için ilave avantajları da vardır; çünkü bazıları tüm hayatlarını Konstantinopolis'te geçirmişlerdi; fakat pek çoğu İskenderiye gibi büyük ticaret merkezlerinde bağlantıları olan birer mülteciydi. Uzak diyarlardaki bu arkadaşlar ve akrabalarla yapılan yazışmalardan bazıları günümüze kadar ulaşmıştır. Bunlardan birisi olan Maliha isimli bir Yahudi kadın, yakın zamanda Konstantinopolis'e gelse de memleket hasreti çektiği aşikârdı. Kardeşlerine şöyle yazmıştı: 'Size iyi olduğumu yazabilirdim ama değilim, çünkü yıllardır sizlerden ayrı kaldığım için şu an ruhum tedirgin, adımlarım sürçmekte, kemiklerim titremekte ve takatim uçup gitti.'

Duygusal bağıllık bir yana bırakılırsa Akdeniz'in çeşitli limanlarındaki arkadaş ve akrabalarla olan bağlar, onlara malların sevkiyatını kolaylaştıran bir ticaret ağı sağlamaktaydı. Maliha mektubunun sonunda kardeşlerinden Konstantinopolis'e gelip kendisini almalarını ama bunu yaparken de yanlarında ticareti yapılabilecek mallar getirmelerini istemekteydi.⁴³ Muhtemelen Kommerkion vergisini ödemekten kurtulmalarının önüne geçmek amacıyla Yahudilerin Venedik gemilerini kullanmalarına izin verilmemekteydi ama açık bir şekilde bunun üstesinden gelecek bir yol bulmuşlardı. Netice itibarıyla büyük bir topluluk olmamakla birlikte Galata cemaati, korsanlar tarafından ele geçirilen Yahudilerin fidye parasını ödeyebilecek,

⁴¹ Sharf 1971:109, 111-12; Starr 1939:190, 236; Goitein 1967-93: i. 58; Bowman 1985:134, 283.

⁴² Benjamin of Tudela 1907:14; Holo 2009:167-8; Jacoby 1995:227-8.

⁴³ Holo 2009:69, 215-16; Jacoby 2000:48.

Konstantinopolis üzerinden seyahat etmekte olanları misafir edebilecek ve onlara yardım edebilecek kadar zengindi. Örneğin 1050 yılında karabiber ve diğer baharat yüküyle Amalfi'ye doğru denizde seyrederken korsanlardan kaçmak için kuzeye, Konstantinopolis'e doğru kaçan İskenderiyeli tacir de bunlardan birisiydi. Yolculardan birisi sağ salım Mısır'a döndüğünde 'Konstantinopolis'te kendisine yardım eden altı hayırseverin adını minnet duygularıyla kayıt altına almış ve "Tanrı mübarek cemaatin hepsini kutsasın" diye yazmıştı.⁴⁴

*

Bizans Ortodoks inancına uymayanların dini ve seküler otoritelerine dair gösterilen resmi *de facto* müsamaha günün getirdiği ihtiyaçlara verilmiş pragmatik bir cevaptı. Bununla birlikte bu üstü kapalı tanımanın sokağa yansıyacağına dair bir garanti yoktu. Nasıl ki Konstantinopolis halkı zaman zaman siyasete şiddet yoluyla müdahil oluyorsa aynı durum bazı yabancı topluluklara karşı öfkede de kendisini belli etmekteydi. Konstantinopolis nüfusunun nasıl birbirine karıştığı göz önünde bulundurulursa bu tarz olayların patlak vermesi nadir gerçekleşmekteydi ve genellikle farklı gruplar kendilerine tahsis edilmiş bölgelerde yaşadıkları için diğerleriyle barış içinde yan yana yaşamaktaydı. Hatta bir Konstantinopolis sakini sokakta karşılaştığı insanlarla onların anadilinde sohbet edebilmesiyle övünmekteydi:

İnsan beni İskitler (Peçenekler) arasında bir İskitli, Latinlerin arasında Latin ve diğer herhangi bir halkın içinde onlardan biri olarak bulabilir. Bir İskite yaklaşıp onunla konuşacağım zaman ona şöyle derim: 'İyi günler, bayım iyi günler efendim: *salamek alti, salamalek altugep.*' ... Bir Latinle konuşurken Latin dilinde şöyle konuşurum: 'Hoş geldiniz efendim, hoş geldin kardeşim: *Bene venesti, domine, bene venesti frater.*' ... Yani herkesle ona uygun şekilde ve düzgünce konuşurum.⁴⁵

⁴⁴ Pozza ve Ravegnani 1993:23; Goitein 1973:42-5; Goitein 1967-93: v. 36; Holo 2009:103, 157-60.

⁴⁵ John Tzetzes, Kazhdan ve Epstein 1985:259-60 içinde.

METİN KUTUSU 8

KONSTANTİNÖPOLİS'TEKİ YAHUDİ TECRÜBESİNİN İKİ YÖNÜ

Hasdai bin Shaprut (y. 914-y. 970) İspanya'nın Kurtuba şehrinde Halife III. Abdurrahman'ın başnaibi olan Yahudi bir alimdi. 940 yılı civarında İmparator I. Romanos Lekapenos'un kızı Helena'ya bir mektup yazıp Bizans İmparatorluğu bünyesinde Yahudilere karşı zulmü durdurmak için nüfuzunu kullanmasını istirham etti:

Esaret ve tutsaklıktan kurtulup hayatta kalmış... halkının içinde daima bulunmuş olan Yahudi milletinden geriye kalanlar adına... siz yüce majesteleri önünde yalvarıyorum... Rab onlara ne ibadetlerini ne de bağlı oldukları gelenekleri bırakmalarını emretti... Eğer şimdi onları kanatlarınızın altına alarak benim en içten arzumu yerine getirirseniz... tebaanızdan birisini daimi olarak onların başına getirirseniz böylece düşmanları onlara zarar vermekten alıkonulacaktır.

Buna karşın Nisibis başpiskoposu Elisha bar Shinaya (1008-46) Yahudilerin Bizans İmparatorluğu bünyesinde imtiyazlı bir hayat sürdüklerini iddia etmektedir ve şunu eklemekte fayda vardır ki bunu yaparken amacı Bizanslıları bu tür davranışlarından ötürü övmek değil, bilakis gösterdikleri gevşeklikten ötürü kınamaktır:

Bizanslılar kendi topraklarında büyük bir Yahudi topluluğunu idare etmektedir. Onlara himaye sağlamakta, inançlarını açık yaşamalarına ve sinagoglarını inşa etmelerine müsaade etmektedirler... Bizanslılara gelince, bir Yahudi onların topraklarında 'Ben bir Yahudiyim diyebilir.' Dinine bağlı kalabilir ve dualarını okuyabilir. Kimse ona karışmaz, onu sınırlamaz ya da hiçbir şekilde ona zorluk çıkarmaz... Hatta Yahudiler Bizans kiliselerine bile girebilirler.

J. Starr, *The Jews, the Byzantine Empire, 641-1204*. Athens: Verlag der Byzantinisch-Neugriechischen Jahrbücher, 1939:156, 190.

Müslüman güçler sıkça Bizans İmparatorluğunun karşısına düşman olarak dikilse bile Konstantinopolis halkının şehirlerdeki Müslüman varlığına karşı çıktığına dair bir kanıt yoktur. Bir keresinde 1200 yılı civarında bir caminin yandığına dair bir vaka kayıtlara geçmiştir, fakat Müslümanların özellikle hedef alındıklarına dair bir işaret yoktur, çünkü aynı vakada bir kilise de yanmıştı. Üç yıl sonra bir grup Latin, Mitaton camisini yağmalamak istediğinde Araplarla birlikte Konstantinopolis halkı da olay yerine koşup saldırganları defetmişti. Müslümanlara karşı bir hoşnutsuzluğun meydana gelmemesinin sebebi belki de şehirde bulunan Arap ve Türk tacirlerin göreceli olarak az sayıda oluşuydu.⁴⁶

Önyargılı yaklaşım hususunda kimi bazı grupların diğerlerine göre daha ön plana çıktıkları doğrudur. Küçük Asya'nın Karadeniz kıyılarında bulunan ve Paphagonya olarak bilinen bölgeden gelenler barbar ve şedit olmalarıyla, Ermeniler düzenbaz ve güvenilmez olmalarıyla ünlüydü. Bu tarz önyargılar bu yöre halkından gelenlere karşı küçümseyici tavırları ve zaman zaman da şiddet eylemlerini teşvik etmiş olabilir.⁴⁷ 966 yılı ilkbaharında imparatorluk hizmetindeki bazı Ermeni askerler ile bazı vatandaşlar arasında bir çatışma meydana gelmişti. Bu çatışma esnasında pek çok kişi yaralanmıştı ama bu sık sık meydana gelen bir olay değildi.⁴⁸ İşin aslı, bütün önyargılara rağmen, hem Paphagonya'dan hem de Ermenistan'dan gelen mülteciler arasından bazıları, Bizans başkentinde kendileri için gayet güzel işler başarabilmişti. Muktedir hadım Ioannes Orphanotrophos, imparatorlar IV. Mikhael ve V. Mikhael, Yeni İlahiyatçı Simeon ve İmparator Theophilos'un eşi Theodora, hepsi Paphagonya kökenliydi. İmparator V. Leo, I. Basil ve I. Ioannes Tzimiskes gibi daha isimlerini sayabileceğimiz pek çok başarılı general Ermeni bir aileden gelmekteydi.⁴⁹

⁴⁶ Choniates 1984:288, 302-3.

⁴⁷ Eustathios 1988:33; Trypanis 1951:43.

⁴⁸ Leo the Deacon 2005:113; Skylitzes 2010:264.

⁴⁹ Psellos 1966:102-3; Theophanes Continuatus 2013:11-13; Stethatos 2013:5; Skylitzes 2010:54; Charanis 1963:23-6.

Yahudilerden kesinlikle hoşlanılmıyordu ve kanunlar yoluyla onların iktidar koridorlarına giriş hakkı elde ederek mevcut durumlarını geliştirmeleri engellenmişti. Hristiyan dünyanın diğer bölgelerinde olduğu gibi, Hz. İsa'yı çarmıha gerenlerin soyundan geldikleri için Hristiyanlığın düşmanı olarak görüldüklerinden zaman zaman aşağılanmaya ve ithamlara hedef ol-maktaydılar. Vaizler onların sonsuza kadar cehennem azabına çarptırıldığını ilan etmekteydiler ve onların Hristiyanlığa karşı sözümona entrikalarına dair hikâyeler ortalıkta dolaşmaktaydı. Elindeki bir bıçakla Ayasofya'daki Meryem Ana ikonasına saldıran bir Yahudiye dair hikâye bunlardan birisiydi. Hikâyede anlatıldığına göre Yahudi ikonaya saldırmak istediğinde ikona, saldırganın her yanını kaplayacak şekilde kan fışkırtmıştı. Yahudi katedralden dışarı fırlayınca tepeden tırnağa kanla kaplı olduğu için hemencecik cinayet suçlamasıyla tutuklanmıştı. Onu cinayete suçlayanları ancak onları Ayasofya'nın içine götürüp bıçağın saplı olduğu ikonayı gösterdiğinde başına gelen şeye inandırabilmişti. Akabinde Yahudi bütün aile bireyleriyle birlikte Hristiyanlığa geçmişti.⁵⁰ Öte yandan böylesi hikâyeler, o dönemde Haçlı seferleri esnasında İngiltere'de, Almanya'da ve diğer Batı Avrupa ülkelerinde meydana gelen toplu Yahudi kıyımları derecesinde, Yahudilere yönelik büyük ölçekli saldırılara sebep olmadı. Bunun yerine ehemmiyetsiz, ara sıra meydana gelen tacizlere sebep olmuştu. Galata'da, debbağlar yaptıkları mesleğin doğası gereği ortaya çıkan pis suları Yahudilerin evlerinin önüne dökerlerdi ve arada sırada Yahudiler sokakta tartaklanırdı. 1077 yılındaki bir darbe girişimi esnasında Galata'da bulunan birçok Yahudi evi yakılmıştı ama görünüşe bakılırsa bunlar da özellikle Yahudiler hedef alınarak gerçekleştirilmiş değildi.⁵¹

Konstantinopolis'te daha erken yüzyıllarda toplumun dışında kalanları hedef alan büyük bir isyan patlak verdiğinde

⁵⁰ Munitiz, Chrysostomides, Harvalia-Crook ve Dendrinis 1997:46; Sullivan, Talbot ve McGrath 2014:421-3; Majeska 1984:164, 282-3.

⁵¹ Benjamin of Tudela 1907:14; Attaleiates 2012:459.

bu genellikle Yahudilere ve yabancılara karşı değil sapkın kabul edilen Hıristiyanlara karşı olurdu. Bu dönem 451 yılındaki Dördüncü Ekümenik Konsilin ana tartışma konusu olan Hz. İsa'nın kişiliği meselesi üzerine Bizans Kilisesinde derin bir ayrılık meydana geldiği dönemdi. Bu fikir ayrılığı Konstantinopolis'te sadece sözlerle sınırlı kalmamıştı. 512 yılında İmparator I. Anastasius (491-518) komüniona, Kadıköy Konsilinde üzerinde uzlaşılan tanımla çelişmiş gibi görünen bir eklemenin dahil edilmesini önerdi. Anastasius'un tahttan indirilmesini talep eden halk sokaklara döküldü. Halk bu değişikliği önerdiği varsayılan eski eparkhos'un evine doğru yöneldi ve onu orada bulamayınca çevredeki mülkleri yağmalayıp yerle bir ettiler. Kalabalık en sonunda Hz. İsa'nın kişiliği hakkında muhalif görüşlere sahip olduğu düşünülen Suriyeli bir keşişi yakalayıp başını kesti. Keşişin kesik başı bir sırığa geçirilip 'işte Teslis'in düşmanı' haykırışları arasında sokaklarda dolaştırıldı. İmparator Anastasius Hipodrom'da kendisine tahsis edilen özel locada, alçakgönüllüğünün bir nişanesi olarak başında imparatorluk tacı olmaksızın halkın karşısına çıkıp halka bizzat kendisi sükunet çağrısında bulunarak olayları yatıştırabildi.⁵² 1200 yılında Hz. İsa'nın kişiliği hakkındaki tartışmalar uzun zaman önce hafiflemişti ve Konstantinopolis halkı için böylesi şiddet eylemlerine sebep olmaktan çıkmıştı. Daha sonra on ikinci yüzyılda bu tarz geniş ölçekli bir düzensizlik baş gösterdiğinde bu sefer hedef oldukça farklıydı: Latinler.

*

On ikinci yüzyılın sonları itibariyle Latinler Konstantinopolis'in her yerindeydiler. İmparatorluk muhafız birliklerinin en güvenilir birliklerini, yani Vereg Muhafızlarını onlar oluşturmaktaydılar ve Bizans ordusunun geri kalanında da mühim bir yer işgal etmekteydiler. İmparatorluğun iç ticareti büyük ölçüde Venedikliler, Cenevizliler ve Pisalılar tarafından idare edilmekteydi. İmparator eşlerinden bir kısmı Latin kökenliydi. I. Manuel ilk önce bir Alman prensesi olan Sulzbach'lı Bert-

⁵² Malalas 1986:228; Theophanes Confessor 1997:240.

ha'yla daha sonra ise Antakyalı Maria'yla evlenmişti. Onun oğlu II. Aleksios, Fransa kralının kızı Agnes'le evlenmişti. En son ise II. Isaakios bir Katolik olan Macaristanlı Margaret'le evlenmişti. İlk zamanlar Konstantinopolis halkı ile bu sonradan gelenler arasında çok az bir gerginlik emaresi mevcuttu. Elbette arada sırada vukuatlar meydana gelmekteydi ama asla büyük çaplı bir gerginliğe dönüşmemekteydi. 1030'lu yıllarda bir Vareg muhafızı Bizanslı bir kadına tecavüz etmek istemiş ama kadın muhafızın kılıcını kaptığı gibi muhafızı öldürmüştü. Bu olaya şahit olan diğer muhafızlar, Latin arkadaşlarının intikamını almak yerine yaptığından ötürü kadını takdir etmiş ve ölü arkadaşlarının bütün malını kadına vermişlerdi. Hatta dini görüş ayrılıkları bile çok az etkiye sahipti. Bizanslıların çoğu Latinleri, Hristiyan din kardeşleri olarak görmekteydi. Yeni İlahiyatçı Simeon'un manastırına katılan bir İtalyan keşiş herkes gibi eşit muameleye tabi tutulmuştu. Latinleri Ortodoks inancından ayrıldıkları için kınamak isteyen birisi kendisine kulak verecek kimse bulmakta zorlanmaktaydı. Studios Manastırı başkeşişi Niketas Stethatos, Aşai Rabbani ayininde mayasız ekmek kullandıkları için Latinleri eleştiren bir bildiri yayınladığında İmparator IX. Konstantinos onu halkın gözleri önünde diri diri yaktırmıştı. Elbette bu vesileyle Konstantinos, Maria Skleraina'la gayrimeşru ilişkisinden ötürü Stethatos'un kendisini eleştirmesinin intikamını almıştı.⁵³

Konstantinopolis halkının Latinlere bakış açısındaki yavaş değişimin başlangıcını muhtemelen 1096 yılı yaz mevsimi olarak tarihlendirebiliriz. Batıdan çok büyük bir ordunun yaklaşmakta olduğu ama bu ordunun başkenti kuşatmak yerine bilakis imparatorluğun Anadolu'daki düşmanı Selçuklu Türkleriyle savaşmak için geldiği yönünde haberler Konstantinopolis'e ulaşmıştı. Ordu, Kara Surlarının önüne geldiğinde Bizanslılar, bu ordunun daha önceki orduların hiçbirine benzemediğini gördü. Bu ordunun içinde erkekler kadar kadınlar ve çocuklar

⁵³ Skylitzes 2010:372; Stethatos 2013:115-23; Humbert of Silva Candida 1865:1001.

da vardı. Omuzlarında haç taşıyorlar ve başlarında da ne asker vardı ne de bir general. Başlarında Keşiş Peter denilen Latin bir din adamı vardı. Kudüs'teki Kutsal Kabir Kilisesini kâfirlerin elinden kurtarmak için hac yolculuğuna çıktıklarını iddia etmekteydiler. İmparator I. Aleksios onları nazik bir şekilde kabul etti, yiyecek ve para sağladı, hatta Keşiş Peter'i Blakhernai Sarayına misafir olarak davet etti. Fakat Peter'in takipçileri gürültü patırtı çıkartan, disiplinsiz bir güruh olduğunu ispat edip civardaki yerleşim yerlerini talan edip kiliselerdeki ve manastırlardaki değerli eşyaları satmak için yağmaladı. Bu kalabalık güruhu kontrol altına alamayan imparator Aleksios beş gün sonra onların gemiler vasıtasıyla Boğaziçi'nin karşı kıyısına geçirilmelerini emretti ve karşıya geçtiklerinde bu kalabalığın büyük kısmı Türkler tarafından katledildi.⁵⁴

Bu acayip istilanın yaralarını henüz yeni sarmışken bu sefer de yine Kudüs'ü özgürlüğüne kavuşturmak amacıyla yeni Latin ordularının yolda olduğu ve bu sefer başlarında Toulouse Kontu Raymond, Bouillon Dükü Godfrey ve Taranto Lordu Bohemond'un olduğu haberi Konstantinopolis'e ulaştı. 1096 yılı Aralık ayı itibariyle ilk birlikler Kara Surlarına gelip burada Blakhernai ile Kosmidion Manastırı arasında kalan bölgede çadırlarını kurmaya başladılar. Hatta Kosmidion Manastırına, daha sonra kendisi için karargâh olarak atamasından ötürü buraya 'Bohemond'un kalesi' dediler.⁵⁵ Giderek daha fazla Latin bölgeye intikal ettikçe Konstantinopolis'in tedarik sistemi onları doyurmak için gittikçe artan bir baskı altına girdi. İmparator onların yiyecek alabilmeleri için pazarlar kurdurdu, fakat bölgedeki asker sayısı çok yüksek rakamlara eriştiğinde sıkıntılı bir durumun ortaya çıkacağı belli olmuştu. Latinlerden bazıları zengin Konstantinopolisli insanların sayfiye yerlerindeki evlerini talan etmeye başladı. Bunun üzerine imparator yiyecek pazarlarını kaldırdı ve müteakiben Blakhernai Sarayının duvarları dışında Bizans birlikleriyle Latinler arasında büyük bir

⁵⁴ Hill 1962:2-3; Komnene 2009:275, 277; Albert of Aachen 2013: i. 28.

⁵⁵ Villehardouin 2008:43.

çatışma yaşandı.⁵⁶ Nihayet 1097 Nisanının sonunda büyük ordu hareket etti, Boğaziçi'ni geçerek İznik'e doğru yola koyuldu. Bu daha sonra Birinci Haçlı Seferi olarak bilinecek olan askeri seferdi ve en nihayet 1099 Temmuzunda Kudüs ele geçirilecekti.

Konstantinopolis halkı için Haçlıların bölgeden geçişleri oldukça sıkıntılı bir dönemin yansımasıydı. Haçlılar Blakhernai üzerine saldırı düzenlediğinde birçok insan 'dehşete kapılmış ve aciz bir korku içinde böğründe yumruklamıştı.' Görünüşte Latinlerin hedefi Kudüs idiyse de pek çok Bizanslı bunun, geçmişte pek çoğunun yapmayı denediği gibi Bizans başkentini ele geçirmeye girişmek için bir bahane olmasından korkmaktaydı.⁵⁷ Böylelikle halk gözünde Latinlere karşı derin güvensizlik hislerinin tohumları atılmış oldu ve bu güvensizlik hissi büyümeye devam etti, çünkü Haçlılar Kutsal Topraklara ulaşmak için Konstantinopolis üzerinden geçen kara yolunu geri dönerken kullanmaya devam ettiler. Her ne zaman geldilerse yanlarında belayı da getirdiler. 1101 ilkbaharında çoğunluğu Lombardlardan oluşan bir ordu Kara Surlarının önüne geldi ve Boğaziçi'nden karşıya geçmeyi beklerken orada kamp kurdu. İmparator Aleksios onlardan bir an önce karşıya geçmelerini isterken ordu, arkadan gelen birliklerin de kendilerine katılmasını beklediklerini ileri sürerek karşıya geçme konusunda isteksizlik göstermekteydi. Onların üzerinde baskı oluşturmak amacıyla İmparator orduya erzak tedarikini kesti ve bunun üzerine Haçlılar Blakhernai duvarlarına saldırdılar. Saldırganların bir kısmı tahkimatları aşıp sarayın içine girmeyi başardı ve burada hayvanat bahçesindeki bir arslanla imparatorun akrabalarından bir genci öldürdü. 1147 Eylülünde İkinci Haçlı Seferine katılan Alman birlikleri bölgeye vardılar. Bu ordu birliklerine bakmak için Kara Surları üzerinde toplanan endişeli şehir halkı Alman birlikleriyle Bizanslı askerler arasında cereyan eden çatışmaya ilk elden şahitlik ettiler.⁵⁸ Her iki durumda

⁵⁶ Komnene 2009:285-8; Hill 1962:6-7; Albert of Aachen 2013: i. 50, 79-81.

⁵⁷ Komnene 2009:279, 285; Kinnamos 1976:64-5.

⁵⁸ Albert of Aachen 2013: ii. 60-1.

da barış sağlandı ve Haçlılar yollarına devam ettiler, fakat bu tür olaylar, Bizans halkına karşı saldırgan niyetli olduklarına dair algıyı daha da büyüttü. 1189 yılı yaz mevsiminin son aylarında Kutsal Topraklara doğru birlikleriyle Bizans topraklarından geçen Alman imparator Frederick Barbarossa Konstantinopolis'ten uzak durdu ve Boğaziçi yerine Çanakkale Boğazını kullanarak Asya kıtasına geçti. Buna rağmen Konstantinopolis patriği Dositheos alenen Barbarossa'nın Konstantinopolis üzerine yürüyeceğine dair bir kehanette bulundu, hatta Alman hükümdarının Kara Surları üzerindeki hangi kapıyı kullanarak şehre gireceğini bile söyleyiverdi. İmparator II. Isaakios patriğin bu kehanetine kulak verdi, hatta bahsi geçen kapıyı tuğlayla ördürüp kapattırdı.⁵⁹

Bu güvensizlik atmosferi içerisinde Bizanslılar ve Latinler arasında mevcut olan ve daha önceden görmezden gelinen dini farklılıklar önem kazanmaya başladı. Bizans din adamları artık daha önceden Latinlerin ayin düzenlediği bir mihrapta, önce arınma ayini düzenlenmeden orada ayin yönetmeyi reddediyordu. Latin bir erkek ile Bizanslı bir kadın arasında nikah kıymayı reddediyorlardı. Eğer erkek evlenmek istiyorsa sanki daha önceden Hıristiyan değilmiş ve Hıristiyanlığa yeni giriyormuş gibi vaftiz edilmeyi kabul ederse o zaman nikah kıyacıklarını söylüyorlardı. 1166 yılında Konstantinopolis'te yaşayan bir Pisalı, sokakta insanların kendilerine tiksintiyle bakmalarından şikâyet etmekteydi.⁶⁰ Bu oldukça yaygın bir tepkiydi. İmparatorlar ve onların danışmanları Batılı güçlerle ve Suriye ile Kutsal Topraklarda bulunan Haçlılarla iyi ilişkileri devam ettirmek için ellerinden geleni yapmaktaydılar. Ayrıca ordularında en iyi birlikleri bulundurmak için ciddi ölçüde Latin paralı askerlere güvenmek durumundaydılar. Diğer pek çok hususta olduğu gibi bu konuda da öfkelenildiğinde Konstantinopolis halkını kontrol altında tutmak zordu.

*

⁵⁹ Choniates 1984:222.

⁶⁰ Odo of Deuil 1948:55-7; Angold 1995:513.

Çatışma zamanı geldiğinde saldırıya uğrayanlar oradan geçmekte olan Haçlılar ya da ordudaki Latin paralı askerler değil, Konstantinopolis'te ticaretle uğraşan İtalyanlardı. Latin olmaları bir yana, Konstantinopolis halkının onlardan rahatsızlık duyması için başka sebepler de mevcuttu. Mensubu oldukları şehirlerin Bizans imparatoruyla yaptıkları ticari anlaşmalar nedeniyle Konstantinopolis'te imtiyazlı bir pozisyona sahiptiler. Bizanslıların ödemek zorunda olduğu Kommerkion vergisinden ve diğer harçlardan muaf oldukları gibi Haliç'te bulunan kendi ticaret bölgelerinde, belli ölçüde kanuni bir ayrıcalığa da sahiptiler. 1198'de Venedikliler ile III. Aleksios arasında yapılan antlaşmayla, cinayet ve isyan haricinde kalan suçlarla itham edilen zanlıların davalarına Venedikli bir yargıcın bakmasına karar verilmişti.⁶¹ Venedikliler özellikle ve muhtemelen sıkça, kasıtlı ve kibirli kimseler olarak algılanmaktaydı. Bir Bizanslı onlardan 'aşırı zenginlikleri kısa bir sürede onların kibre bürünmelerine sebep oldu. Vatandaşlara [Bizanslılara] sanki köleymiş gibi davranmaya alışıklar' şeklinde şikâyet etmekteydi. Göçmen grupları söz konusu olunca hep olduğu gibi sayılarının gerçekten olduğundan fazla sayıda olduğuna inanılmaktaydı. O dönemin tanıklarından birisi onların nasıl kalabalık gruplar halinde geldiğini tarif etmiş ve bir diğeri, bariz bir abartıyla, 1180 yılı itibarıyla Konstantinopolis'te sayılarının 60.000 civarında olduğu tahmininde bulunmuştu.⁶² Eğer İtalyanlar da aynen Yahudiler gibi şehrin bir kısmında, Galata gibi ayrı bir bölgede toplanmış olsalardı belki böyle göze batmayacaklardı, ama yerleşim bölgeleri Konstantinopolis'in en kalabalık bölgesinde, şehir nüfusunun en istikrarsız kısmının hemen burnunun dibinde konuşlandırılmıştı.

Şiddet olayları patlak verdiğinde İtalyanlar üzerine nedensiz bir şekilde saldıran Konstantinopolis halkı değildi. Bilakis İtalyanlar kendi aralarındaki çatışma ortamına Konstantinopolis halkını çekmekteydiler. 1162 Martında Pisalılar, Cenevizli-

⁶¹ Pozza ve Ravegnani 1993:132-4; Brand 1968:202-3.

⁶² Kinnamos 1976:210; Choniates 1984:97; Eustathios 1988:34-5.

lerin bölgesi üzerine saldırıya geçti ama ilk başta geri püskürtüldüler. Pisalılar destek bulmak için geri çekildiler ve sadece Venediklileri değil, yerel Bizans halkını da kendilerine yardım etmeye çağırdılar. Sayıları artan Pisalılar tekrardan saldırdı ve Cenevizliler şehirden çıkartıldı. Olayın bundan sonra nasıl bir seyir aldığı hususu sadece varsayım meselesidir, çünkü 1171'de İmparator I. Manuel araya girip müdahale etti ve Venediklileri Konstantinopolis'ten kovdu. Bu tedbir muhtemelen halkı da memnun etmişti ve bir süreliğine huzursuzluğun daha fazla yayılmasını engellemeye yardım etti.⁶³

On yıl sonra Konstantinopolis halkından bir grup Haliç civarındaki İtalyanların bölgelerine kendi saldırılarını düzenledi. Fırsat kendisini 1182 Nisanında, Konstantinopolis periyodik olarak meydana gelen siyasi bir kargaşayla boğuşurken kendisini göstermişti. Andronikos Komnenos, II. Aleksios'un naipliğini alt etmek amacıyla başkent üzerine yürüyüşe geçmişti. Andronikos'un şehir içindeki destekçileri şehrin kapılarını içeriden açtılar ve birliklerin şehre girmesini sağladılar. Bir süreliğine hukuk ve düzen askıya alındı, durumdan faydalanmak isteyen büyük bir insan kalabalığı toplandı. Andronikos'un Paphagonya birlikleriyle birleşen kalabalık, İtalyanların şehri ele geçirmeyi planladığı dedikodusu üzerine Cenevizlilerin ve Pisalıların bölgelerini istila ettiler. Yaklaşmakta olan saldırının haberi hemencecik yayıldı ve kalabalık oraya ulaşmadan pek çok İtalyan iskelelere inip gemilere binerek denize açılmayı başardı. Maalesef geride kalan pek çok insan vardı. Karşı koymaya çalışanlar bir süre sonra yenildiler ve saldırganlar sokaklarda buldukları herkesi yaşlı, hamile kadın, çocuk ayırımı yapmadan katletti. İtalyanların kaldığı bölgede St. John Şövalyeleri tarafından işletilen kendilerine ait bir hastane vardı ve bu hastane bile saldırılardan kurtulamadı. Hasta yatağındakiler bile öldürüldü. Burada öncelikli kurbanlar Pisalılar ve Cenevizliler idi ama gündemde daha geniş Latin kar-

⁶³ Caffaro 2013:95-6; Kinnamos 1976:211-14; Caroldo 2008-12: i. 143-7; Choniates 1984:97-8.

şıtı bir amaç varmış gibi görünmektedir. Bazı kayıtlara göre kurbanlardan birisi Papa tarafından Roma'dan gönderilen bir din adamıydı. Adamın başı kesilmiş ve sonra da kesik başı bir köpeğin kuyruğuna bağlanmıştı. Bölgedeki Latinlere ait kiliseler yerle bir edilmişti.⁶⁴

İsyancılar nefret edilen İtalyanlara okkalı bir darbe vurduklarını düşünmüş olabilirler ama Bizans hükümeti için bu olaylar hem ticaret hem de halkla ilişkiler açısından tam bir felaketti. Bu olaylar neticesinde sadece İtalyanlar imparatorluğun iç ticaret ağından atılmış olmuyordu, aynı zamanda Batı kamuoyunda bu katliam nedeniyle Bizanslıların, Latin Hristiyanlardan nefret ettiği ve aslında Bizans'ın, Latinleri Kudüs'ten söküp atmak isteyen Müslüman güçlerin müttefiki olduğu kanaatinde güçleniyordu. 1185'te I. Andronikos'u tahtından indirdikten sonra yaşananları telafi etmeye hevesli olan II. Isaakios hem Cenevizlilerle hem de Pisalılarla uzatmalı bir müzakere sürecine girdi. 1192 yılında taraflar, 1171'de yapılan anlaşmayla Venediklilere verilen tazminatın aynısının kendilerine verilmesini öngören bir antlaşma imzaladı ve Cenevizliler tazminat olarak Bizans'tan 228.000 *hyperpyron* aldı. İtalyanlar yeni antlaşma vesilesiyle sınırları genişleyen Konstantinopolis içindeki bölgelerine geri dönerek eski düşmanları Venediklilerle tekrar bir araya geldi.⁶⁵

Bu antlaşmalar Konstantinopolis halkının İtalyanlara karşı hissetikleri kızgınlığı dindirmedi ve imparatorlar halkı kontrol altında tutma konusunda büyük zorluklar yaşadılar. 1187 yılında başka bir olay patlak verdi. Bir grup, Venediklilerin bulunduğu bölgeye saldırdı ama Venedikliler saldırganları durdurmak amacıyla sokaklara barikatlar kurmuşlardı. Öğleden sonra başlayıp gece yarısına kadar süren şiddetli sokak çatışmaları yaşandı ama Venedikliler saldırganları durdurmayı başardı. Ertesi günün ilk ışıklarıyla birlikte topluluk yeniden

⁶⁴ William of Tyre 1943: ii. 464-7; Eustathios 1988:33-5; Choniates 1984:140-1; Gunther of Pairis 1997:84.

⁶⁵ Brand 1968:208-11.

saldırmak için tekrardan toplandı ama bu sefer imparatorluk birliklerinden bir kısmı bölgeye varmış ve kalabalıktan dağılıp evlerine dönmelerini istemişti. Aslında bu çağrıya kulak asmazlardı ama daha fazla kan dökülmesi bir şekilde önlendi. Bu ise yetkililerin talepleri doğrultusunda değil, İtalyanların kurguladığı bir hile sayesinde mümkün olabilmişti. Önceki gece çatışmada ölen Bizanslıların cesetlerini toplayan İtalyanlar, onların saçlarını Latinler gibi kesip Latinlerin giydikleri elbiseleri ölü bedenlere giydirdi ve böylece onları sanki Bizanslıların kurbanıymış gibi göstermeyi başardılar. Bu cesetler gösterildiğinde kalabalık üzerinde çarpıcı bir etki bıraktı ve düşmanlarına yeterince zarar verdiklerine kanaat getiren kalabalık kendiliğinden dağıldı.⁶⁶

Bu Latin karşıtı olaylar on ikinci yüzyılın sonlarının rahat-sızlık veren olgularıydı ama bu tür olaylar hiçbir şekilde Bizans'ın uzun tarihi içinde sürekli olarak tekrar eden olaylar değildi. Aksine bütün toplumların içeridekiler ve dışarıdakiler diye kendi sınıflandırması mevcutken Bizans Konstantinopolis'i sert ideolojik görünümünün arkasında hatırı sayılır bir esnekliği çoğunlukla bünyesinde barındırmıştı. Eşcinseller, Müslümanlar ve Yahudiler, hatta sapkın kabul edilen grup ve insanlar bile orada yaşayıp gelişebilmişti. Haçlılar ve dini ayrılıklar nedeniyle artan gerginlik halkın düşmanlığını keskinleştirene kadar Latinler de çok uzun bir süre orada zenginleşmişti. Nihayetinde Bizans'ın başkentini uzun soluklu çöküş dönemine sokan yıkıcı darbeyi vuracak olanlar Latinler idi.

⁶⁶ Choniates 1984:215-16

LATİN DÖNEMİ

Efsaneye göre 330 yılında Konstantinopolis resmen yerleşime açıldığında Büyük Konstantin ünlü bir astrolog olan Vettius Valens'den şehrin ne kadar uzun bir süre ayakta kalacağını söylemesini istemiş. Cevap oldukça kesinlik arz eder tarzdaymış; tamı tamına 696 yıl. 1026 yılı herhangi nahoş bir olay meydana gelmeden gelip geçince bir dizi felaket tellalı çıkıp dünyanın sonunun yakın olduğuna dair kehanetlerde bulunmaya başladı. Konstantinopolis'in varlığı son bulduğunda dünyanın da sonu gelmiş olacaktı çünkü Konstantinopolis'in olmadığı bir dünyayı düşünmek imkânsızdı.¹ Buna rağmen tarihler on üçüncü yüzyılın ilk yıllarını gösterdiğinde Konstantinopolis muhtemelen hiç olmadığı kadar zengin ve güvende olarak değerlendirilmekteydi. Haliç sahili boyunca uzanan iskele ve rıhtımlarda mallar yüklenip boşaltılmakta, tacirler mal alıp satmakta ve ziyaretçiler gözleri önünde dolaşımda olan menkul cinsinden zenginlikten ötürü hayrete düşmekteydi. Kubbeli kiliselerdeki dua ve ayin törenleri mozaiklerde betimlenen sessiz, aziz ve melek figürlerinin bakışları altında sakin bir biçimde devam etmekteydi. İmparatorluğun kilise yapma geleneği devam etmekteydi. Angelos hanedanına mensup kişilere yaraşır görkemli bir mezar yerinin olmasını isteyen III. Aleksios, muhtemelen Valens su kemerlerinin yakınındaki Kyriotissa manastır kompleksinin içinde yeni bir kilisenin yaptırılmasından sorumluydu.² Şehrin hemen dışın-

¹ Zonaras 1841-97: iii. 14-15; Glykys 1836:463; Vasiliev 1942-3:489-90.

² Freely ve Çakmak 2004:235-44; Striker ve Kuban 1997:8.

da hiç aşılamamış olan Kara Surları önceden olduğu gibi şehri beklemekteydi. Elbette dikkate alınması gereken dış tehditlere dair uzun bir liste mevcuttu. Doğu sınırında imparatorluk yeniden dirilen, Konya merkezli ve başında Rükneddin'in (1197-1204) bulunduğu Selçuklu Türkleriyle karşı karşıyaydı. Batıda, imparatorluğun Balkan topraklarını istila için Güney İtalya'yı bir sıçrama tahtası olarak kullanabilecek daimi bir tehdit bulunmaktaydı. Bizans'ın uzak mesafedeki eyaletleri saldırılara karşı savunmasızdı. Kıbrıs 1191 yılında, Kutsal Topraklara düzenlenen Haçlı Seferi esnasında İngiltere kralı Arslan Yürekli Richard tarafından zapt edilmiş, III. Aleksios Papa'ya adanın kendisine iade edilmediğine dair bir hayli şikâyetle bulunmasına rağmen adanın geri verileceğine dair ufukta henüz bir emare yoktu. 1186 yılında Bulgarlar isyan etmiş ve 1200 yılında zorlu bir hükümdar olan Çar Kalojan'ın (1197-1207) yönetimi altında, artık bağımsız bir krallık haline gelmişti. Aleksios'un hükümdarlık döneminin çoğu Bulgar ve onların Balkanlardaki müttefiki olan Ulahlarla mücadelede geçti. Bu girişimde Aleksios'un büyük bir başarı elde ettiği söylenemezse de bu düşmanlardan hiçbirisi Konstantinopolis'e doğrudan bir tehdit teşkil etmedi. Her halükârda Bizans İmparatorluğu görünüşte ardı arkası kesilmeyen saldırılar karşısında kendisini savunmaya mecbur bırakılmıştı. Çok az kimse felaketin çok ani bir şekilde darbesini vurmak üzere yaklaştığını tahmin edebilirdi. Bu ise Bizans'ın değişken iç politikası ve Latinlerle olan ikircikli ilişkisinin talihsiz birleşiminin bir sonucuydu.

*

İmparatorun şahsına ve makamına dair yüce iddialara ve bu makam için kalıcı ilkeler kurmaya dair ciddi teşebbüslere rağmen, pratikte tahtın yeterli kuvvet toplayan herhangi bir kimse-nin ulaşabileceği bir mesafede olması Bizans'taki hayatın tuhaf çelişkilerinden birisidir. Artık muhtemel gaspçıların dışarıdan kimseler değil de imparatorun akrabalarından birisinin olması eğiliminin mevcudiyeti çok az şey fark ettiriyordu. Siyasi hayat neredeyse kesintisiz bir şekilde darbe ve komplo girişimlerinin birbiri ardına gelmesi şeklinde sürüyordu ve III. Aleksios'un

hükümlerlik dönemi özellikle çalkantının eksik olmadığı bir dönemdi. Kardeşi II. Isaakios'u tahtından indirip gözlerini dağılayarak, tahta gasp yoluyla çıkmış olan Aleksios'un, tahtı ele geçirmek için aynen onun gibi hareket edenlerin gözünü korkutma açısından ahlaken bir otoritesi bulunmamaktaydı.

İşin daha kötüsü III. Aleksios'un yerine geçecek belli bir varisi yoktu. Nispeten geç sayılabilecek bir yaşta tahta çıkan Aleksios ile eşi Euphrosyne'nin Büyük Sarayın mor odasında doğmuş, yani *Porphyrogenitos* unvanını taşıyacak erkek bir evlatları yoktu. Aslına bakılırsa tahta varis olacak erkek çocukları bile yoktu ve sadece Irene, Eudokia ve Anna olmak üzere üç kızları vardı. Bu şartlar altında takip edilecek en iyi politika kızlarını seçkin, soylu biriyle evlendirmek ve böylelikle imparatorluk tahtı için zengin ve kabiliyetli bir varis meydana getirmektir. Eudokia'nın durumu bu işin o kadar da kolay olmadığını ispatlamıştı. Eudokia, babası henüz imparatorluk tahtına oturmadan önce, 1180'lerde bir evlilik yapmıştı. Amcası talihsiz II. Isaakios, Eudokia'nın daha sonra Sırpların hükümdarı olacak İlk Taç Giyen Stephen (1196-1228) ile diplomatik bir evlilik yapmasını sağlamıştı. Stephen'in yanında uzun yıllar hüküm sürmek Eudokia'ya nasip olmamıştı çünkü ikilinin evliliği kısa süre sonra felaket bir şekilde son bulmuştu. Eudokia eşinin şehvet düşkününü tavırlarından, oburluğundan ve aşırı içmesinden şikâyet ederken Stephen da eşini uyuz olmakla suçlamıştı. En nihayetinde 1198 yılında daha önceden denenmiş ve test edilmiş en güvenilir yolu seçerek, yani eşini sözde zina suçuyla itham edip başından defetmeye karar verdi. Stephen Eudokia'yı tutuklatıp üstündeki bütün elbiseleri soyarak üzerinde sadece iç çamaşırları kalacak şekilde Konstantinopolis'e gönderdi.³ Bu utanca rağmen, halen tahtta oturan bir imparatorun kızı olarak kendisine yeni bir koca bulması hiç de zor olmayacaktı. Maalesef Konstantinopolis'e dönünce Eudokia, 1195 yılında babasının tahta çıkmasına yardım eden komploculardan birisi olan Aleksios Doukas Mourtzouphlos ile tutkulu bir ilişkiye gir-

³ Choniates 1984:291-2.

di. Söylendiğine göre Mourtzouphlos 'yüzünde ilk tüylerin çıktığı zamandan beri' Eudokia'yı sevmekteydi fakat artık o evli bir adamdı. Bir gün özgür olup onunla evlenebileceğini, böylelikle taht üzerinde de hak iddia edebileceğini umut etmiş olması muhtemeldi.⁴

Aleksios'un 1199 yılında ikinci evliliklerini yapmış olan diğer iki kızı taht için aday sağlama konusunda daha başarılıydı. En büyük kızı Irene köklü ve seçkin bir ailenin üyesi olan Aleksios Palailogos ile evlenmişken, Anna daha az bilinen birisi olan Theodoros Laskaris ile evlendirilmişti. Oysa sonunda Anna'nın daha uygun bir eş bulduğu ortaya çıkmıştı. Evlendikten birkaç yıl sonra aristokrat Palailogos öldü ama Theodoros Laskaris bir asker olarak büyük bir şöhrete kavuştu. Evlendikten kısa bir süre sonra Philippopolis'te (Filibe) isyancı güçlere karşı düzenlenen bir sefere katılarak yetenekli ve ateşli bir asker olduğunu ispatladı.⁵ En iyi ihtimalle Palailogos'un ölümünden sonra III. Aleksios, her ne kadar resmen ilan edilmemişse de Laskaris'i muhtemel varisi olarak değerlendirecekti.

İmparatorluk tahtı üzerinde sonradan görme Laskaris'ten daha fazla hakkı olduğunu düşünen pek çok kimse mevcuttu. Bunlardan birisi İmparator II. Ioannes Komneneos'un ikinci kuşaktan torunu olan ve 1200 yılı yaz ayında III. Aleksios'a karşı bir komplo düzenleyen Ioannes Komnenos Aksouchos idi. Komplodaki arkadaşlarından birisi, tahtta oturan imparatorun eski destekçilerinden olan Mourtzouphlos idi. 31 Temmuzda isyancılar Ayasofya içine girdiler ve burada bir keşiş tarafından Ioannes Komnenos'a imparatorluk tacı giydirildi. Daha sonra Hipodrom'a doğru ilerleyen isyancı grup burada Kathisma'nın altında bulunan bir menfezden Büyük Saraya doğru yollarını açtı. Kabul salonuna ulaştıklarında Ioannes imparator tahtına oturdu ama aşırı kilosundan ötürü taht onun ağırlığını taşıyamadı ve sözde imparator yere boylu boyunca uzandı. Mevcut kaos haline ilaveten yağmacı grup sarayın içine girmeyi ba-

⁴ Choniates 1984:314; Akropolites 2007:114; Brand 1968:120.

⁵ Choniates 1984:280-2; Akropolites 2007:118.

şardı. Çok değerli kutsal emanetleri barındıran koleksiyonların bulunduğu ve kapı menteşeleri gümüşten olan Pharos'daki Meryem Ana şapeline doluştular. Bunlar olup biterken III. Aleksios, Blakhernai Sarayında karşı müdahale planları yapmaktaydı. Büyük Sarayın hemen kuzeyinde karaya ayak basması için bir askeri birlik Haliç'ten kayıklara bindirildi. Vareg Muhafızlarıyla birleşen bu birlik Ioannes Komnenos'un taraftarlarını Hipodrom'dan çıkarttı ve daha sonra komplocuları teker teker yakalamak için Büyük Saraya girdi. Saray koridorlarındaki kovalamacanın ardından Ioannes Komnenos yakalandı ve başı kesildi. Darbe girişimine yardım edenler bir araya toplandı. Mourtzouphlos daha sonraki üç yılını geçireceği hapishaneye kapatıldı. Şimdilik onun bir gün Eudokia ile evlenme ihtimali hayali sonsuza kadar yok olmuş gibi görünmekteydi.

III. Aleksios'un Ioannes Komnenos'a galip gelmesi onun makamına karşı bütün tehditleri ortadan kaldırmamıştı. Taht üzerinde hak iddia eden daha pek çok aday vardı. En azından Aleksios'tan önce imparatorluk tahtında oturmuş olan kardeşi II. Isaakios, hâlâ hayattaydı. Aleksios kendisi için Isaakios'u çok küçük bir tehdit unsuru olarak değerlendiriyor gibiydi. Her şey bir yana sabık imparator kör idi ve Boğaziçi'nde Konstantinopolis'in kuzeyindeki Diplokionion'da sıkı bir şekilde hapishanede tutulmaktaydı. Bu nedenle kendisini güvende hissedenden Aleksios, Isaakios'un ziyaretçilerinin onu görmeye gelip gitmesine izin vermişti. İmparator, hatta onun gibi adı Aleksios olan yeğenini serbest bıraktırmış ve şehirde özgürce dolaşmasına izin vermişti. Muhtemelen genç Aleksios'un kendisine bir zararının dokunacağını düşünmemişti. Çünkü o, Isaakios imparator olmadan önce dünyaya geldiği ve mor odada doğmadığı için bir Porphyrogenitos değildi.⁶ Eğer böyle düşünmüşse Aleksios yanlış hesap yapmıştı.

*

İşte bu noktada Latinler, III. Aleksios'a karşı girişilen karmaşık komplolar yumağına dahil olmaktaydı. Bizans'taki iç sa-

⁶ Choniates 1984:289-90, 294; Brand 1968:122-4.

vaşlarda birbiriyle mücadele eden kimselerin yıllardır Latinleri kullanıyor olması yeni bir şey değildi. 1181 ilkbaharında I. Manuel'in kızı, II. Aleksios'un naipliğine karşı çıktığında yaptığı ilk iş, İtalyan paralı askerlerinden oluşan bir birliği getirtmek olacaktı. Bunlar 'bronzdan yapıma ve kana susamış' askerlerdi ve safında bulundukları taraf için oldukça faydalı olacaklardı.⁷ Diplokionion'daki nezarethanesinde II. Isaakios da aynı şeyi düşünmekteydi, çünkü onu ziyaretine gelenler arasında II. Isaakios imparatorken sarayda rağbet görmüş olan bir hayli Batı Avrupalı mevcuttu. Eve döndüklerinde kızı Irene'ye verilmek üzere onlara bir mektup emanet etmişti. Irene, Alman imparatorluk tacı üzerinde hak sahibi olan Swabia dükü Philip ile evliydi ve uzaktaki evinden babası ve kardeşiyle irtibata geçip Isaakios'un tekrar tahta oturması hususunda onlara yardım edeceği sözünü vermişti.⁸ 1201 Eylülünde Aleksios farkında olmayarak bu teklifi avantajlarına olacak şekilde uygulamaya koyabilmeleri için baba ve oğula bir fırsat sunmuştu. Nedendir bilinmez Aleksios, Trakya üzerine ordusuyla bir sefere çıktığında yeğenini de yanına almıştı. Fırsatını bulunca genç adam kamp alanından kaçıp Marmara Denizi kıyısındaki küçük bir limana ulaşmayı başardı. Burada genç Aleksios bir kayık vasıtasıyla sahilten biraz açıktaki demirlemiş Pisalı bir ticaret gemisine binmeyi başardı. Genç adamın yokluğu III. Aleksios'un kamp yerinde fark edildiğinde Marmara Denizinde bulunan gemilerde arama yapılma emri verildi fakat kaçak ele geçirilemedi. Denildiğine göre genç Aleksios saçlarını kesip İtalyanlar gibi giyinmiş, böylelikle diğer gemi mürettebatından ayırt edilmesi mümkün olmamıştı ve bu yüzden gemiye gelen yetkililer tarafından bulunamamıştı. Hareket etmesine müsaade edilen gemi içindeki haberciyi İtalya'nın Ancona Limanına sağ salım bir şekilde götürdü. Oradan da Alman sarayındaki kayınbiraderinin birkaç adamıyla birlikte kuzeye doğru yola koyuldu, fakat en fazla Verona'ya kadar gidebildi. Çünkü oraya vardığında adeta dualarının karşılık

⁷ Choniates 1984:131-2, 140.

⁸ Choniates 1984:294.

bulduğu bir haber kendisine ulaşmıştı. Yakınlardaki Venedik limanında, Fransız ve Felemenk şövalyelerinden oluşan büyük bir ordu, Venedik donanmasına ait gemilere binip yola koyulmak için beklemekteydi. Daha sonra Dördüncü Haçlı Seferi olarak bilinecek bu seferin liderlerinin amacı, nihai hedefleri Kudüs'ü kurtarabilmek için Mısır'a gidip oradaki Sarazenlerle savaşmak idi. Fakat ne yazık ki para sıkıntısı nedeniyle planları sekteye uğramıştı. Birliklerin Mısır'a taşınması karşılığında verilecek para konusunda Venediklilerle anlaşmazlığa düşmüşlerdi ve talep edilen parayı karşılayabilecek durumda değillerdi. Böylelikle Aleksios seferin liderleriyle buluştu ve onların sorunlarını çözme teklifinde bulundu. Eğer ilk başta onunla Konstantinopolis'e gelirler ve amcasını tahttan indirip babasının tekrardan tahta oturmasına yardım ederlerse Mısır'a ve Kutsal Topraklara düzenleyecekleri seferde kullanabilecekleri cömert bir yardımın Bizans hazinesinden karşılanacağını vaat etti.⁹

Genç Aleksios Haziran ayında Konstantinopolis'e döndüğünde yanında, başında Doc Enrico Dandolo'nun olduğu, iki yüzün üzerinde gemiye sahip bir donanmayla birlikte zırhlı şövalyelerin ve piyade askerlerinin bulunduğu bir ordu vardı. Bu aşamada işler daha önceden, taht üzerinde hak iddia eden iki rakip arasında cereyan eden rutine uygun bir şekilde vuku bulmuştu. Böylesi durumlarda olağan olduğu üzere isyancı taraf onun safında yer alıp şehrin kapılarını açmaları umuduyla Konstantinopolis halkına bir çeşit çağrıda bulunacaktı. Bunun işe yarayacağına dair umut sahibi olmak için bir hayli sebep vardı, çünkü buna benzer daha önceki bazı durumlarda bu taktik işe yaramıştı. Her şey bir yana III. Aleksios halk tarafından sevilmiyordu ve onun yeğeni mağdur olan tarafı temsil etmekteydi. Bu nedenle genç Aleksios, donanmanın demir attığı Kadıköy'den bir gemiye binip Deniz Surları önünde gemi bir yukarı bir aşağı hareket ederken güvertede durup kendisini surların üzerinde birikmiş olan kalabalığa gösterdi. Genellikle isyan eden kişiyi halk yuhalarken bu durum yaşanmamıştı ama öte yandan ka-

⁹ Choniates 1984:294-5; Villehardouin 2008:49-50; Brand 1968:275-6.

labalık onun lehine tezahüratta da bulunmamıştı. Manzarayı seyredenlerden bazıları bu genç adamın kim olduğuna dair bir fikirleri olmadığını haykırmışken kalabalığın çoğu taş gibi bir sessizliğe bürünmüştü.¹⁰ Bu mantıklı bir davranıştı. Oyunun bu safhasında III. Aleksios, surların arkasında güvende olan taraf-
tı ve bütün avantajı elinde bulunduruyor gibiydi. Hiç şüphesiz çoğu kişi için, kaybeden tarafla ilişkilendirilmemek şartıyla, sonunda hangi tarafın galip çıkacağı çok da önemli değildi. .

Genellikle olduğu gibi Konstantinopolis halkına yapılan çağrı başarısızlığa uğrayınca isyancı kişinin atacağı bir sonraki adım, çoğu kez yetersiz, bir nevi askeri güç gösterisi mahiyetindeki şehre toptan bir saldırı düzenlemektir. Genç Aleksios'un Batılı müttefiklerinin 5 Temmuz 1203'te yaptıkları şey de bu idi. Venedik donanması Kadıköy'den harekete geçti ve ordunun Galata bölgesine yakın bir yerde sahile asker çıkarmasını sağladı. Sahile çıktıklarında muhtemelen umduklarından daha büyük bir başarı elde ederek Galata ile Haliç arasında boğaza gerilen zincirin bir ucunun bulunduğu Kastellion kulesini ele geçirdiler. Latinler bu sayede Haliç'in giriş kısmında gerili olan zinciri boşa çıkartıp gemilerin Haliç'e girmelerine imkân sağladı. Daha sonraki birkaç hafta içinde, tırmanma merdivenleri bulunan gemilerini sahile mümkün olduğunca yaklaştırıp Deniz Surlarının en zayıf noktasına saldırılar düzenleyebileceklerdi.¹¹

Burada Venedikliler ve Haçlıların karşılaştıkları mukavemet en iyi ihtimalle gönülsüz bir karşı koymaydı. O günkü saldırılara iştirak eden bir Fransız şövalye şöyle not düşmüştü: 'Gemiler Kadıköy'den harekete geçtiğinde Boğaz'ın öte yakasındaki Bizanslılar onların varmasını bile beklemiyorlar ya da eğer sahile çıkarlarsa karşı koymuyorlar ve onları [Haçlıları] beklemeye bile cesaret edemiyorlar.' Aynı şekilde 17 Temmuzda III. Aleksios Blakhernai Sarayı yakınlarında kamp kurmuş olan Haçlılarla yüzleşmek için Kara Surlarından dışarı çıktığında sayıca fazla olan Bizans ordusunun yüz kızartıcı bir şekilde geri çekilmesi

¹⁰ Villehardouin 2008:38-9; Robert of Clari 1936:67-8.

¹¹ Villehardouin 2008:42; Robert of Clari 1936:69-70; Choniates 1984:297.

için gereken tek şey, Fransızların savaşmaya istekli olduklarını göstermeleri olmuştu. Angelos hanedanına mensup olan ve hangisi kazanırsa kazansın diğerinden daha iyi bir imparator olmayacak olan iki kişi arasındaki savaşta, çok az kişinin hayatını tehlikeye atmaya razı olduğu aşikârdı. Aynı gün Deniz Surları üzerine yapılan saldırıda en inatçı direnişi gösterenler Latin paralı askerler ile Venedikli rakiplerine darbe indirmekten mutluluk duyan Konstantinopolis'teki Pisalı tacirler idi.¹²

III. Aleksios halkının kendisi uğruna hayatlarını riske atma hususunda gösterdikleri kararlı isteksizliğin gayet iyi farkındaydı ve gün ilerledikçe görünüşe bakılırsa endişeye kapılmıştı; birkaç hafta önceki gibi taht üzerindeki iddiasında kararlı görünmemektedir. Halk ona sırtını dönebilirdi ve o da V. Mikhael ya da I. Andronikos'la aynı kaderi paylaşabilirdi. En büyük kızı ve saraydaki bazı kadın aile bireyleriyle istişarede bulundu ve gece yaklaşık 450 kilo altını ve Blakhernai Sarayında bulunan imparatorluk taçlarından oluşan bir koleksiyonu yanına aldı. Konstantinopolis dışına doğru yola çıkıp kendisinin karşılanmasıyla alakalı daha önce ayarlamalar yaptığı Karadeniz'in Trakya sahillerinde bulunan bir kasabaya doğru yola koyuldu. Aleksios, Konstantinopolis'teki hiç kimseye planlarından bahsetmediği için 18 Temmuz sabahı onun Blakhernai, Sarayında bulunmadığı haberi sadece saray görevlilerini değil kendi aile mensuplarının da neredeyse tamamını şaşkına çevirmişti. İlk şaşkınlık hali geçtikten sonra Konstantinos Philoksenites isimli bir hadım inisiyatifi eline aldı. O ve yanındakiler, imparatoriçe Euphrosyne ve III. Aleksios'un yakın çevresinden diğer kimse-lerin bir çeşit komplonun parçası olduğu yönünde yanlış bir kana vardı ve Varg muhafızlarına onları tutuklamaları emrini verdi. Kaçmak suretiyle Aleksios'un imparator unvanını kaybet-tiğini varsayan Philoksenites, Aleksios'un kör ettirdiği ve hapse attırdığı kendi kardeşi ve önceki imparator olan II. Isaakios'u hapisten çıkartıp onu tekrardan imparatorluk tahtına oturttu. II. Isaakios hiç zaman kaybetmeksizin hâlâ Haliç'in öte yakasın-

¹² Villehardouin 2008:45; Choniates 1984:298; Robert of Clari 1936:70-1.

da Haçlı donanmasıyla birlikte olan oğlu genç Aleksios'a haber gönderip onu şehre davet etti. 1203 Ağustosunda genç Aleksios, babasının yanında IV. Aleksios unvanıyla yardımcı imparator olarak ilan edildi.

Bundan sonra kaçınılmaz olarak bir temizlik harekâtı başladı. 1195 yılında gerçekleşen darbede III. Aleksios'a yardım edenler yakalanıp asıldı. Aralarında saray görevlilerinin ve bürokratların da bulunduğu, kaçan imparatorun yakın çevresine dahil olduğu bilinenler işlerini kaybetti. 18 Temmuz öncesinde gözden düşmüş olanların şansı tersine dönmüştü. Bunların arasında Mourtzouphlos da vardı ve hapisten çıkartılmıştı. Daha sonraki dönemde III. Aleksios'le bağlarını kopartmış olmasından dolayı görünen o ki onun 1195'teki darbeye karışanlar arasında olduğu unutulmuştu. Mourtzouphlos'un artık hayatının aşkı Eudokia'la evliliği artık ihtimal dahilindeydi. Yeni yönetim yanında yeni gerginlikleri de getirmişti. Bir süre sonra anlaşılmıştı ki asıl yönetici IV. Aleksios'di ve II. Isaakios bir köşeye itilmişti. Isaakios bu duruma içerlemekteydi ama yapabileceği çok az şey vardı. Günlerini onu dinleyecek ve yaptığı kaba şakalara müsamaha gösterecek birisini bulduğunda oğlunu çekiştirmekle geçirerek kendisini avutmaktaydı. 1203 yazında vuku bulan hiçbir olay sıradışı değildi. Her şey yüzyıllar boyunca olduğu gibi Bizans politikasının ritminin bir parçasıydı.¹³

*

Ancak aylar sonra ilk başta dönemsel olarak vuku bulan kargaşalardan bir başkası olarak başlayan olaylar daha sonra Bizanslılar ile Latinler arasında bir çatışmaya dönüştü. Bu değişim yeni imparator IV. Aleksios'un Fransız Haçlılardan ve Venedik donanmasından aldığı yardımın faturasını ödemeye başladığında gerçekleşmeye başladı. Aleksios, yardımları karşılığında 200.000 gümüş marka ek olarak ordudaki ve donanmadaki her bir kişi için erzak tedarik edeceği sözünü vermişti. Müttefikleri yaptıkları anlaşmanın kendi paylarına düşen kıs-

¹³ Choniates 1984:299, 301-4, 333-4.

mını yerine getirmişti fakat Aleksios sözünü yerine getirmekte bazı zorluklarla karşılaşacağını anlamıştı, çünkü imparatorluk hazinesi bu ödemeyi karşılayabilecek durumda değildi. İmparatorun yapabileceği şey eldeki mevcut bütün fonları onlara devretmek ve daha sonra eksik kalan kısmı tamamlamak için kilise mallarına el atıp özellikle altın ve gümüş ikonalara el koyup bunları eriterek onları paraya çevirmektir.¹⁴

Maalesef Latin kurtarıcılarını memnun etmek için umutsuz bir yarış veren Aleksios bu esnada Konstantinopolis halkının büyük bir kısmını kendisinden soğutmaktaydı. Bir kez daha binlerce askeriyle birlikte onları tehdit eden Haçlı ordusu, kapılarının önüne kadar gelmişti ve imparator onların yararına kutsal değere sahip nesneleri satmaktaydı. Huzursuzluk 1203 yılı yaz mevsimi boyunca kök saldı. Ezelden beridir istikrarsız bir yapıya sahip olan halk büyük bir grup halinde Latinlere karşı duydukları öfkeyi sergilemek için sokağa çıktı ve bunu yaparken karşılarına çıkan kimselerin Haçlı donanmasıyla bir bağının olup olmadığına bakmadılar. Ulaşılması en kolay olanlar Haliç civarında yaşayan Pisalılar ve Amalfililer idi. Geçen ay Venediklilere ve Haçlılara karşı Deniz Surları üzerinde en gözüpek direniş göstermiş olmalarına bakmaksızın Pisalıların ve Amalfililerin evleri ve depoları ateşe verildi. Onlar ve diğer tüm İtalyanlar, Haliç'ten, karşıda Venedik donanmasının demirli olduğu ve Fransız Haçlı askerlerinin kamp kurduğu Kadıköy'e kaçmak zorunda bırakıldı. Erkek, kadın ve çocuktan oluşan 15.000 kişilik bir grup yanlarında taşıyabildikleri eşyalarla birlikte karşı kıyıya geçtiler. Latinler gittikten sonra kalabalığın öfkesi cansız objelere yöneldi. Bir taşkınlık anında Konstantin Meydanının bir kenarında bulunan ve iki yana açık kollarıyla Haçlılara şehre saldırmalarını işaret ettiği düşünülen tanrıça Athena heykeli paramparça edildi. Toplumun görüşünü yansıtan böyle güçlü bir gösteri karşısında IV. Aleksios artık kendi can güvenliğinden endişe eder duruma gelmişti. Batılı müttefiklerini halk 'sizin yüzünüzden benden nefret ediyor; eğer beni

¹⁴ Choniates 1984:302; Villehardouin 2008:51.

bırakırsanız imparatorluğumu kaybedeceğim ve beni idam edecekler' şeklinde uyarmıştı.¹⁵

Haliç'in karşı kıyısında bulunan gözetleme noktasında bulunan Haçlılar ve Venedikliler, Amalfililerin ve Pisalıların maruz kaldığı muameleden ötürü şoka uğramış ve Konstantinopolis halkına karşı gittikçe artan bir şekilde düşmanca hislerle dolmaya başlamışlardı. Daha önceden Bizanslıların gerçekleştirdiği Latin karşıtı saldırılar hatırlanmış ve Bizanslılar hain, korkak ayaktakımı olarak kınanmıştı. Kiliseler arasında mevcut bulunan ayrılık da akıllara gelmiş ve Haçlı ordusunda hazır bulunan din adamları askerlere Bizanslılara karşı savaşmanın günah olmadığına dair teminat vermişti. Aralık ayında IV. Aleksios ve onun eski müttefikleri arasındaki bütün bağlar koptu. Bizanslılar Haliç'ten Venedik filosuna ait gemileri tahrip etmek amacıyla onların üstüne içi yanmaya elverişli malzemeye yüklü gemileri gönderdikleri zaman düşmanlık başlamış oldu.¹⁶

Bu esnada Konstantinopolis halkının hoşnutsuzluğu bir heyecan kasırgasına dönmüş, II. Isaakios ve IV. Aleksios açıktan eleştirilmeye başlanmıştı. Yeni bir imparatorun seçilmesini talep eden kalabalık bir grup Ayasofya etrafında toplandı. Muhalefet yakın bir geçmişte Kara Surları önünde Latinlerle yapılan çarpışmada Haçlıların üzerine yürüme cesaretini göstererek halka kendini sevdiren Mourtzouphlos etrafında toplanmıştı.¹⁷ Her şey tipik bir biçimde Bizans'a uygun bir şekilde cereyan etti. 27-28 Ocak akşamı Mourtzouphlos, IV. Aleksios'u yakalatıp hapse attırdı. Birkaç hafta sonra birkaç zehirleme girişimi başarısızlıkla sonuçlandıktan sonra Aleksios asıldı. Zaten sağlık durumu iyi olmayan ve oğlunun öldüğü haberi üzerine şok olan II. Isaakios da hayata gözlerini yumunca Mourtzouphlos tah-tın tek hâkimi oldu ve V. Aleksios olarak imparatorluk tahtına oturdu.¹⁸

¹⁵ Choniates 1984:302, 305-6; Villehardouin 2008:52, 55; Jenkins 1947:31-3.

¹⁶ Gunther of Pairis 1997:90; şurada: *Devastatio Constantinopolitana*, Andrea 2000:219; Villehardouin 2008:58-60; Robert of Clari 1936:84-6, 94.

¹⁷ Choniates 1984:307.

¹⁸ Choniates 1984:307-9; Villehardouin 2008:59.

Yeni imparator Latinlere karşı duran güçlü bir kişilik olarak imparatorluk makamına gelmişti ve öyleyse bu şöhretine yakışır bir şekilde yaşamalıydı. Tabii bunu söylemesi yapmaktan daha kolaydı. Haçlılar imparatorluk tahtına oturmasına yardımcı oldukları kişinin tahttan indirilmesine ve özellikle yeni imparatorun bir önceki imparator tarafından söz verilen paranın geri kalanını vermeye pek niyeti olmadığını bildikleri için böylesi bir duruma hazırlıklı değillerdi. Donanmaları hâlâ bir tehdit unsuru olarak Haliç'te demirli durmaktaydı, orduları Kara Surlarının önündeydi ve karşılarında herhangi bir rakip olmaksızın beklemekteydiler. İktidarı ele geçirdikten kısa bir zaman sonra, başlarında Flanders Kontu Henry'nin bulunduğu ve civarda kendilerine yağma için hedef arayan bir birliğe karşı Mourtzouphlos huruç harekâtını denedi. İmparatorun yanındaki birlikler geri çekilip imparator tek başına kaldığında bu girişim felaket bir sonla bitti ve imparator Kara Surlarına doğru geri çekilmek zorunda kaldı. Hatta bu saldırı esnasında Latin birlikler, Mourtzouphlos'un yanında getirtmiş olduğu Meryem Ana ikonalarından birini de ele geçirmişti.¹⁹

İzleyen nisan ayında Dördüncü Haçlı Seferinin ordu ve donanması Konstantinopolis üzerine topyekûn saldırıya geçti. Bunu yapabildiler, çünkü donanmalarını Haliç'e getirebilecekleri ehemmiyetli bir mevkiyi daha önce zaten ele geçirmişler. Buradan gemilerine, sahile yakın bir şekilde manevra yaptırıp Kara Surlarının aksine zayıf bir savunma hattı oluşturan Deniz Surlarına saldırılar düzenleyebilmekteydiler. Deniz Surları üzerinde tek bir savunma hattı mevcuttu. Kara Surlarının aksine burada ilk savunma hattını oluşturacak ne bir hendek ne de dış surlar mevcuttu. Venedikliler bu saldırı görevi için gemilerini çok iyi bir şekilde donatmıştı. İnşa ettikleri köprüleri gemilerinin güvertelerini birbirine bağlayacak ve ileri doğru çıkıntı oluşturacak şekilde tasarlamışlardı. Bu köprüler, gemiler Haliç sahilinde bulunan siperlerin tam karşısında karaya yeterince

¹⁹ Robert of Clari 1936:88-91; Choniates 1984:312; Villehardouin 2008:61; Wolff 1948:319-28.

yanıştığı vakit, askerlerin Deniz Surları önündeki şiperlerin içine doğrudan atlayabilecekleri bir platform görevi görmekteydi. Başarısızlıkla sonuçlanan bir girişimden sonra Haçlılar güçlü bir rüzgârın da yardımıyla gemilerini iyice sahile yanaştırdılar. Bu gemilerden ikisi, yani *Pilgrim* ve *Paradise* isimli gemiler, bir kulenin tam önüne yaklaşabildi ve birçok asker kuleye atlama şansı elde etti. Diğer birçok kule aynı yolla ele geçirilmişken aşağıda, sahil kesiminde Fransız şövalyeler kapılardan birkaçını açmayı başarıp şehre doğru uzanan yollarını temizlemişti.²⁰

Bu aşamada bile savunanlar saldırıyı püskürtebilirdi. Haçlıların ele geçirdiği köprübaşı üzerine yapılacak kararlı bir saldırı ile Haçlılar denize doğru gerisin geri püskürtülebilirdi. Latinlere karşı nefret duysalar da Konstantinopolis halkı bu yaşananları bir başka yönetici değişikliği olarak değerlendirmiş gibi görünmektedir. Haçlılar Deniz Surlarında bir köprübaşı ele geçirdiklerinde direniş de gittikçe zayıflamaya başladı. Mourtzouphlos şehrin sokaklarında dolaşp umutsuz bir biçimde halkı saldırıları püskürtmeye ikna için gayret gösterdi ama geçmişteki Latin karşıtı şiddet eylemlerinden sonra garip bir biçimde sadece kayıtsızlık ve miskinlikle karşılaştı. Latin birlikleri şehrin içinde tedbirli bir şekilde ilerlerken onların karşısına çıkanlar daha ziyade onları hoş bir biçimde karşılama eğilimi gösterdi. Bazıları bir sonraki imparator olacağı inancıyla Haçlı ordusunun liderlerinden birisi olan Montferrat Markizi Boniface'ın ismini haykırdılar. Diğerleri ise, neticede Hristiyan din kardeşleri olan fatihlerini ikonalar ve haçlar eşliğinde düzenledikleri törenlerle karşıladılar. Mücadelede artık hiçbir desteği kalmadığını anlayan Mourtzouphlos, III. Aleksios'un izinden gidip yanına eski imparatoriçe Euphrosyne'yi ve eşi Eudokia'yı alarak Altın Kapıdan çıkıp Trakya'ya gitmek üzere şehirden firar etti. Onun kaçmış olmasından faydalanan Latinler Blakhernai Sarayını işgal ettiler ve o andan itibaren şehir onların oldu.²¹

²⁰ * Villehardouin 2008:63-5; Robert of Clari 1936:70-1, 95-100.

²¹ Choniates 1984:313-14; Villehardouin 2008:66; Gunther of Pairis 1997:107-8.

*

Kurulduğundan beri Konstantinopolis ilk kez bir saldırı neticesinde ele geçirilmiş oldu. Ortaçağ savaş kurallarına göre eğer bir şehir bu şekilde zorla ele geçirilirse muzaffer ordunun şehri üç gün boyunca yağmalamasına izin verilirdi. Aslında bu bir kural değildi, fakat savunma hattını kırmış, silahlı adamlardan oluşan böylesi büyük bir topluluğun aklına koyduğunu yapmasının önünde hiçbir şeyin duramayacağını tesciliydi adeta. Haçlı birliklerinin liderleri Büyük Saray ile Blakhernai Sarayını kendilerine ayırdıktan sonra Fransız ve Venedikli askerleri şehrin geri kalanına istedikleri gibi saldırmaları için serbest bıraktılar. Kaçınılmaz olarak tecavüz ve bazı cinayet vakaları meydana geldi. Choniates bir yargıcın kızına tecavüz girişimine şahit olmuş ve Yunanca konuşabilen bazı Latinleri gelip olaya müdahale etmeye ikna edip kızı kurtarmayı başarmıştı.²² Muzaffer Latinlerin çoğu daha ziyade yağma taraftarı idi. Haliyle zenginlerin konutları ilk hedefti ve burada bulunan altın ve gümüş eşyalar, mobilyalar, kürkler ve ipekliler talan edilmişti. Latinler elde ettikleri ganimetin miktarından ötürü şaşkına dönmüşlerdi. Yağmacılardan bir tanesi elde ettikleri ganimet için, dünyanın yaratılışından beri hiçbir şehirden bu kadar büyük bir ganimet elde edilmediği şeklinde bir tahminde bulunmuştu.²³ Muzaffer ordunun askerleri yağma konusunda sadece özel meskenlerle yetinmediler. Hristiyanlık inancı adına savaşmaya yemin etmiş Haçlı askeri olmalarına rağmen, Konstantinopolis kiliselerine de aynen özel mülklere davrandıkları gibi davrandılar. Bir grup asker altın ve gümüş şamdanları, kiliseye ait eşyaları ve mihrabın üzerinde bulunan yüzlerce kilo ağırlığındaki altın yaldızlı kanopiye alıp götürmek için Ayasofya içine daldılar. Topladıkları eşyalar o kadar çok ve ağırdı ki bunları taşımak için katedralin içine eşek ve katır gibi yük hayvanlarını sokmak zorunda kaldılar. Bir diğer grup Havariyyun Kilisesine

²² Robert of Clari 1936:101; Villehardouin 2008:66-7; Nicholas Mesarites, Brand 1968:269 içinde; Choniates 1984:324.

²³ Choniates 1984:322; Villehardouin 2008:67-8; Robert of Clari 1936:100-1; Ferrard 1971:104.

gidip geçmiş imparatorların son istirahatgâhları olan Heroon'a girdi. İmparator Justinianus'un mezarını açtılar ve iddia edildiğine göre onun cesedinin mucizevi bir biçimde 600 yıl boyunca bozulmadan kalmış olduğunu gördüler. Gördükleri karşısında dehşete düşmüşler ve cesede el sürünemişlerse de mezarda bulunan bütün değerli eşyaları çaldılar. Bakire Peribleptos Kilisesindeki III. Romanos'un mezarı da aynı akıbete uğradı. Pantokrator İsa Manastırındaki kilise ile Sampson hastanesine de girildi ve diğer pek çok dini kimliğe sahip binada olduğu gibi buralar da yağmalandı.²⁴ Yağmacıların tek hedefi altın ve gümüş değildi. Potansiyel olarak onlardan daha fazla değere sahip ve Konstantinopolis'te özellikle bol miktarda bulunan bir şeyin, yani azizlere ait kutsal emanetlerin peşindeydiler. Yedi Venedikli, Bakire Khalkoprateia Kilisesinin mahzendeki mezarın kapısını kırıp Aziz Simon'un naaşını gasp ettiler. Alman bir piskopos Pantokrator Kilisesini yağmaladı ve buradan içinde Gerçek Haç'ın parçalarının, havari Aziz Yakup'un kolunun ve Vaftizci Aziz Ioannes'in 'küçük bir parçasının' olduğu hatırı sayılır bir nakliyeyle oradan ayrıldı.²⁵

1204'teki yağmadan hemen önce birbiri ardına çıkan ve Dördüncü Haçlı Seferinin askerlerinin mesul olduğu üç büyük yangın nedeniyle 1204'te meydana gelen bu yağmanın travmatik etkisi ikiye katlanmış olmalıydı. İlk yangın Venedikliler, 1203 Temmuzunda Deniz Surları üzerine ilk saldırıyı gerçekleştirdiğinde çıkmıştı. Bu yangın, şehri savunanlar surların yakınındaki evleri saklanma yeri olarak kullanamamışlar diye bilinçli olarak çıkartılmıştı ve yangın çok geniş bir bölgeyi etkisi altına almıştı. Deniz Surları boyunca Blakhernai Sarayına kadar uzanan geniş bölge ve Kara Surlarının dışında, Euergetes Manastırına kadar olan bölge bu yangında sonradan zarar görmüştü.²⁶ 19 Ağustos 1203 gecesı Mitaton Camii civarında Bizanslılar ve Araplarla girişilen bir çatışmadan sonra geri çekilen Latin bir-

²⁴ Choniates 1984:315, 357; Clavijo 1928:65; Gunther of Pairis 1997:109; Stilbes 1963:83.

²⁵ Perry 2015:96-7; Gunther of Pairis 1997:109-12, 125-7.

²⁶ Choniates 1984:298; Villehardouin 2008:47; Madden 1991-2:73-4.

liklerinden bazıları, intikam almak için bazı binaları ateşe verdiklerinde bir önceki yangının sebep olduğu yıkımın boyutları daha da büyümüş oldu. Kuzeyden esen rüzgârla daha da şiddetlenen yangın güneye, şehrin içine doğru hızla yayıldı. Venedik mahallesini içine alan yangın daha sonra korkunç bir hızla güneye doğru yayılıp Ayasofya'ya çok yakın bir mesafeden geçip Mese Caddesi ve Konstantin Meydanına ulaştı. Dükkânların bütün sütunlu girişleri yerle bir oldu, Hipodrom'da ciddi hasar oluştu ve yangının alevleri Deniz Surlarının Marmara Denizine bakan kısmına kadar ulaştı. Müdahale edilemeyen yangın nihayet bir haftanın sonunda kendiliğinden söndü.²⁷ Üçüncü yangın ise 1204 Nisan ayındaki yağma esnasında Latin birlikler Blakhernai yakınlarında kendilerine direniş gösterenlerin cesaretini kırmak için çıkartılmıştı.²⁸

Bu yangın ve yağma olayları yıkıcı olmakla birlikte eşi benzeri görülmemiş şeyler değildi. Konstantinopolis düzenli olarak, özellikle nüfusun çok yoğun olduğu Haliç boyunca uzanan bölgede böylesi yangınlardan zarar görmüştü. Örneğin 1197 Temmuzunda biraz önceki bahsettiğimiz bölgede çıkan bir yangında, 1203 yılında Latinlerin çıkartmış olduğu yangındaki kadar büyük bir yıkıma uğramıştı.²⁹ Dahası, Konstantinopolis daha önceden zor kullanılarak hiç ele geçirelememesine rağmen muzaffer ordular tarafından yağma edilmişti. 1081'de Aleksios Komnenos'un şehre girişini müteakip ona bağlı birlikler keyif içinde evleri ve kiliseleri yağmalamıştı. İşin aslı imparatorların kendileri de zaman zaman kiliseleri yağmalamaktan çekinmemişlerdi. 1081 yılında I. Aleksios Normanlar tarafından köşeye sıkıştırıldığında kendi birliklerine para dağıtabilmek için Bakire Khalkoprataia Kilisesini soyup buranın altın ve gümüş kapılarını söktürmüştü. 1196 yılında III. Aleksios Angelos, Alman imparatoru VI. Henry'nin desteğini parayla satın alabilmek amacıyla gereken meblağı denkleştirmek için Havariyyun

²⁷ Choniates 1984:303; Villehardouin 2008:54-5; Madden 1991-2:74-84.

²⁸ Choniates 1984:313.

²⁹ Magdalino 1998:227-30.

Kilisesindeki imparator mezarlarında bulunan değerli eşyaları yağmalamıştı. Yeğeni IV. Aleksios, Venediklilere ve Haçlılara olan borcunu ödeyebilmek için kilise hazinelerine el koymuştu.³⁰ Yani 1204 yılında meydana gelen yağma olayı bir anlamda zaten şehrin yüzyıllar boyu periyodik olarak maruz kaldığı yağma ve yıkım olayları içinde sadece sıradışı örneklerden biriydi. Normal şartlarda meydana gelen yıkım kısa bir süre içerisinde tamir edilirdi. İşin trajik yönü bu yıkımın sonrasındaki dönemin normal bir dönem olmamasıydı. Bu dönem, Konstantinopolis'in Latin İmparatorluğu denilen dönemi idi.

*

Konstantinopolis'i güvenli bir şekilde ellerine geçirdiklerinde kazananlar kendi seçtikleri birisini imparator olarak atamaya karar verdiler. Altı Venedikli ve altı Fransız üyeden oluşan bir seçim kurulu Flanders Kontu Baldwin'i seçti ve 16 Mayıs 1204'te Soissons Piskoposu Nivelon tarafından Ayasofya'da Baldwin'e imparatorluk tacı giydirildi. Tac giyme töreninin daha önceki törenlerden bir farkının olmaması için yapılabilecek her şey yapıldı. Baldwin, Angelos hanedanına mensup imparatorların giydiği elbiseyi ve mor çizmeleri giyip I. Manuel'e ait büyük yakut taşlı bir kolyeyi boynuna takmıştı.³¹ İmparatorluk tacını giydikten sonra yeni imparator Baldwin ordusuyla birlikte, imparatorluğun geri kalanını kontrol altına almak için Trakya'nın kırsal bölgelerine doğru sefere çıktı. Diğer birlik Latin hâkimiyetini orada tesis etmek için Boğaziçi'nin Asya yakasına geçip Anadolu'ya doğru yöneldi. Maalesef Latin İmparatorluğunun mükemmel başlayan girişimi ani ve şiddetli bir şekilde sonlandı. Konstantinopolis'in ele geçirilmesi üzerinden henüz bir yıl geçmeden İmparator Baldwin ve ordusu Bulgar Çarı Kalojan'ın birlikleriyle Edirne yakınlarında çarpışmaya girdi. Ağır zırhlı Latinler, Kalojan'ın yıldırım hızıyla hareket eden atlı okçu birlikleriyle başa çıkamadı ve günün sonunda ordu geri çekilirken

³⁰ Komnene 2009:73-4, 131; Choniates 1984:263, 302.

³¹ Andrea 2000:140-4; Villehardouin 2008:62-3, 69-70; Robert of Clari 1936:91-2, 116-18; Choniates 1984:329.

Dördüncü Haçlı Seferinin liderlerinden pek çoğu öldürülmüştü. Baldwin esir alınmış ve Kalojan'ın başkenti Tırnova'daki bir zindana atılmıştı. Bazı kayıtlara göre Baldwin burada kolları ve bacakları kesilerek bir hendeğe atılmış ve burada üç gün acı içinde kıvranarak ölmüştü. Hikâye ister doğru ister sadece bir temenni olsun, Konstantinopolis'teki arkadaşları bir daha Baldwin'i göremediler.³²

Baldwin'in geri gelmeyeceği artık kesinlik kazanınca onun yokluğunda naiplik görevini yürüten kardeşi Henry imparator olarak seçildi. Onun hükümlanlık dönemi (1206-16) Latin İmparatorluğunun etkin bir yönetime sahip olduğu ve harici düşmanların etkili bir şekilde kontrol altında tutulduğu tek dönemdi. Henry öldükten sonra onun yerine geçen imparatorlar genellikle kısa süreliğine bu makamı işgal etti ve bu imparatorların yeteneksiz oluşu nedeniyle Latin İmparatorluğu politik manada hızlı bir düşüş sürecine girdi. Henry'nin yerine kayınbiraderi Courtenay'lı Peter 1217 Nisanında Roma'da imparatorluk tacını giydi. Peter, Konstantinopolis'e kara yoluyla ulaşmak amacıyla Adriyatik'in diğer yakasına geçti. Seyahati esnasında Peter'in ordusunun etrafı Eperos'un Yunan hâkimi Theodoros Angelos tarafından sarıldı ve teslim olmaya zorlandı. Peter de aynen Baldwin gibi esaret altındayken gözden kayboldu ve bir daha kimse onu görmedi. Sonraki iki yıl boyunca Peter'in karısı Yolanda, Konstantinopolis'te imparator naipliği görevini yerine getirdi ve genç oğlu Courtenay'lı Robert'in (1221-8) şahsında yeni bir imparator çıkana kadar bu görevine devam etti. Büyük oğlu Namur'lu Philip bilgece bir hareketle, yanında neleri getireceği belli olmayan bu görevi kabul etmemişti. Yeni imparator, Henry'nin elde ettiği bütün başarıları mahvedip Bizans halkını kendisinden soğutup diplomatik alandaki beceriksizlikleri nedeniyle de harici düşmanları imparatorluğa karşı bir araya getirmeyi başardı. Hatta kendi tebaasından olan Fransız şövalyeleriyle bile arası bozulmuştu. Mütevazı bir aileden gelen bir kadınla evlenmesine hiddetlenen şövalyeler bir akşam

³² Choniates 1984:353.

Robert'in Büyük Saraydaki odasını basıp yatağından karısını dışarı sürüklemişti. Bunun üzerine Robert Roma'ya kaçtı ama Papa onu Konstantinopolis'e dönmeye ikna etti, fakat geri dönüş yolunda hayata gözlerini yumdu. Son Latin imparatoru II. Baldwin (1228-61) imparatorluk tahtına çıktığında henüz on bir yaşındaydı ve bundan dolayı imparatorluk 1237 yılına kadar bir dizi naip tarafından yönetildi.³³

İmparatorluğun tepesindeki istikrarsızlık ve acizyet Latin İmparatorluğunun karşı karşıya kaldığı problemin yalnızca bir kısmını oluşturmaktaydı. İmparatorluğun zayıflığının tohumları zaten daha en başta, Venedikliler ve Haçlılar Bizans İmparatorluğunu kendi aralarında taksim ettiklerinde ekilmişti. Yapılan antlaşma daha önceki imparatorların hâkimiyeti altındaki toprakların sadece bir kısmını Latin imparatorunun hâkimiyetine vermişti ve imparator bu kısımları bile kendi egemenliklerine baş eğdirmede başarılı olamadı. Diğer adalar ve limanlarla birlikte Girit Adası Venediklilerin eline geçmiş, geri kalanlar ise toprak gelirleri onların olacak şekilde batılı şövalyeler arasında bölüşülmüştü. Sonuç olarak Latin imparator daha önceki Bizanslı imparatorların toprak vergisinden elde ettikleri geliri elde edebilecek durumda değildi. Bizans imparatorları ayrıca şehre giren ya da çıkan her ticari maldan aldıkları yüzde 10'luk Kommerkion vergisi ile diğer tarife ve gümrük vergilerinden de gelir elde etmekteydi. Latin imparatorlar ise bu gelir kalemlerinden onlar kadar gelir elde edememekteydi ve bunun sebebi görünüşe bakılırsa onüçüncü yüzyıl boyunca Konstantinopolis ticaretinde yaşanan sert düşüştü. Bunun bir sebebi kazancı bol lüks ticaret mallarının ticaretini yapan tüccarları soyan Bizans saray teşkilatının ve bürokrasisinin gözden kayboluşu olabilir. Bu düşüş, bir zamanlar kürk, mum ve amber ticareti için bir kaynak ve ihraç edilen için bir pazar olan Karadeniz'in kuzeyindeki bölgede 1221 ve 1222 yılında Cengiz Han'ın Moğol ordusunun neden olduğu tahribatın da bir sonucu olabilirdi. Sebep tam olarak ne olursa olsun 1250 yılında, bir zamanların geliş-

³³ Akropolites 2007:145, 157-8, 184-5.

miş ticaret merkezi olan Konstantinopolis'in yerinde artık yeller esiyordu ve Kommerkion vergisinden elde edilen gelirler ciddi oranda azalmıştı.³⁴ Bu nedenle gelirle gideri denkleştirmek için Latin İmparatorluğu diğer metotlara başvurmak zorundaydı. II. Baldwin borç para temin etmek için Fransa, Flanders ve İngiltere'deki akrabalarını ziyaret etmek ve orada atalarından kalan arazilerini ipotek etmek için batıda bir dizi seyahate çıktı. 1248 yılında iyice köşeye sıkışınca 24.000 *hyperpyron* değerinde bir borç için Venedikli tacirlere güvence olarak oğlu Philip'i rehin bıraktı. Bahtsız Philip fiilen on üç yıl boyunca Venedik'te bir rehine hayatı yaşamak zorunda kaldı.³⁵

Kesin sonuç Konstantinopolis'in yüzyıllar boyu olduğu üzere emperyal himayenin nesnesi olmaktan çıkıp bilakis Latin imparatorlarının vicdansız bir şekilde sömürdükleri bir kaynak haline gelmesiydi. Büyük Saray içerisindeki Pharos Meryem Ana şapelindeki kutsal emanetler koleksiyonu özellikle çok kıymetli bir varlıktı. 1205 Nisanında I. Baldwin'in Edirne'de mağlubiye-tinin akabinde piskopos Soissons'lu Nivelon, içlerinde Vaftizci Ioannes'in başının da bulunduğu, şapeldeki birçok kutsal emaneti yanına alarak Batıya gitmek için Konstantinopolis'ten ayrıldı. Piskopos Khalkoprateia'da bulunan Meryem Ana'ya ait olan örtü ile Blakhernai'daki giysisini de yanında götürmüştü. Bu değerli eşyalar muhtemelen ya onun yapacağı yardım çağrısında ona otorite kazandırmak için ya da birlikler oluşturup onlara tedarik sağlamak için para elde etmek amacıyla satılmak üzere alınmıştı. Nihayetinde bu kutsal emanetler ne bu amaçlara hizmet etti ne de tekrardan Konstantinopolis'e getirildi. Nivelon Güney İtalya'da ancak Apulia'ya (Puglia) kadar gidebilmiş ve burada ölüm döşegindeyken kutsal emanetlerin Fransa'daki birçok kilise arasında paylaştırılmasını sağlamıştı. Aziz Stephenos'un eli Châlons-sur-Marne'ye, Vaftizci Ioannes'in başı, Dikenli Taçtan bir diken parçası, Meryem Ana'nın elbisesinden

³⁴ Jacoby 2005:197-8; Robbert 1995:44, 56.

³⁵ Sanudo Torsello 1953:150-1.

bir parça ve diğer eşyalar Soissons katedraline gönderildi.³⁶ Bu model gelecek için bir örnek teşkil etti. 1208 yılında İmparator Henry bir diğer kutsal emanet koleksiyonunu satılmak üzere batı Avrupa'ya gönderdi. 1237 yılında II. Baldwin, Dikenli Taç ve diğer bazı kutsal emanetleri 13.134 *hyperpyron* karşılığında Venedikli bir tacire rehin bırakmıştı. Gerçek Haç, parçalara ayrılıp ayrı ayrı satılmak gibi bir saygısızlığa uğramıştı.³⁷

Para sıkıntısı çeken Latin imparatorlar için elleri altındaki bir başka para kaynağı ise Konstantin ve ondan sonraki Bizans imparatorlarının yeni kurulan başkenti süslemek için imparatorluğun dört bir yanından getirttikleri antik bronz heykellerdi. Bu heykellerin sahip olduğu estetik güzellik Niketas Choniates'in 'güzellikten nefret edenlerin' diye nitelediği kimselerin gözünde kaybolmuştu. Onlar için bu heykeller sikke basımında kullanılacak metallerin elde edileceği bir kaynaktan başka bir şey değildi. Bu heykeller birer birer parçalara ayrılıp fırınlarda eritildi. Heykellerin muhtemelen en büyüklerinden biri olduğu için, bu şekilde elden çıkartılacak olan heykellerin ilki, Konstantin Meydanını süsleyen devasa tanrıça Hera heykeliydi. Heykelin baş kısmını taşımak için sekiz öküz getirtilmişti. Augusteion'da bulunan ve eksantrik bir rüzgâr fırıldığı olan Anemodoulion'da aynı makus kaderi yaşadı. Hipodrom'da sıralı duran heykeller; Sikyon'lu Lysippos'un Herakles'i, Kalydon Domuzu, geçmiş zamanların şampiyon araba yarışçıların heykelleri ve diğer sayısız paha biçilemez şaheser eserin hepsi eritilmek üzere fırınlara gönderildi.³⁸ Konstantinopolis'in yağma edilmesi sadece bronz heykellerle son bulmadı. Satılabilecek herhangi bir şey bulmak amacıyla durmaksızın yapılan aramalarda Latin imparatorlar, binaların çatılarındaki bakır ve kurşuna bile el atıp bunları hurda olarak sattılar ve bu girişimlerinde kendi ikametgâhları olan Büyük Sarayı bile ayrı tutmadılar.³⁹

³⁶ Alberic of Trois Fontaines 1874:886; Anonymous of Soissons, Andrea 2000:235-6 içinde; Perry 2015:80-4.

³⁷ Henry of Valenciennes 1948:106-7; Wolff 1954:52-3.

³⁸ Choniates 1984:357-62.

³⁹ Sanudo Torsello 1953:150-1; Wolff 1954:278.

Eğer Konstantinopolis'in varlıklarını satma konusunda Latin imparatorlar tekel olsalardı belki mali açıklarını kapatabilirlerdi. Ama maalesef, her ne kadar ellerine geçirdikleri varlıkları paraya çevirmek yerine ganimet gözüyle baksalar da büyük çoğunluk Venediklilerin elindeydi. Hipodrom'da yüzyıllar boyu yapılan araba yarışlarının sembolü olan dört adet bronz at heykeli, San Marco'nun ön cephesini süslemek üzere gemiyle İtalya'ya gönderilmişti. Ayrıca Aziz Polyeuktos Kilisesinin komple mermer kaplı panelleri de sökülmüştü.⁴⁰ San Marco'nun hazinesine ayrıca mücevher süslemeli kadehler, kutsal emanet sandıkları, mineli kitap muhafazaları, altın çerçeveli ikonalar ve gümüş tabaklar, Bizans dini ayinlerinde kullanılan altından ve gümüşten yapılmış nice muhteşem eşya dahil olmuştu. Bizans imparatorlarının savaşa giderken yanlarında götürmeleriyle meşhur Meryem Ana ikonası olan Nikopeia'nın da yolculuğu orada son bulmuştu. Venedik'te bulunan diğer kiliseler de kendi paylarına düşeni almıştı. San Giorgio Maggiore 1222'de Yeni Şehit Aziz Paulus'un bedenine ev sahipliği yapmıştı.⁴¹

Dahası Latin imparatorlar Konstantinopolis'ten gelip geçen Haçlıların, din adamlarının, hacıların ya da herhangi birisinin Konstantinopolis'in hazinelerini aşırmasına engel olmaktan da acizdi. İddia edildiğine göre 1205'te Edirne'deki felaket sonrası çıkan kaos ortamından faydalanan bir İngiliz keşiş, Pharos şapeline girip Gerçek Haç'ın bir parçasını koparıp Norfolk'taki Bromholm Manastırına götürmüştü.⁴² Dördüncü Haçlı Seferine iştirak eden Piskopos Troyes'lu Garnier önce Aziz Philipos'un başını, sonra da Bakire Azize Helen'e ait kutsal emanetleri kendi piskoposluk yaptığı bölgeye göndermişti.⁴³ Böylesi *furta sacra*, yani 'kutsal hırsızlık' faaliyetleri için oldukça güçlü bir cazibe vardı. Batı Avrupa'daki kiliseler, manastırlar ve katedraller için böylesine öneme sahip kutsal emanetlere ev sahipliği yapma-

⁴⁰ Freeman 2004:89-97; Tafur 1926:143; Harrison 1989:94, 103, 132.

⁴¹ Wolff 1948:326; Mathews 1998:68-9, 130; Gallo 1967:9-13, 133-55 ve ilgili levhalar 28, 32, 35, 37 ve 39; Perry 2015:99-102, 158-68.

⁴² Ralph Coggeshall 1875:202-3.

⁴³ Constable 1966:1035-42; Perry 2015:34.

nın anlamı, hacıların ve dolayısıyla paralarının oraya akması demektir. O nedenle rahipler ve papazlar kendi kiliselerinin böylesine değerli kutsal emanetlere ev sahipliği yapmasını sağlamak için Konstantinopolis'e uzun yolculuklar yapmaya hazırdı. Geri dönen bazı Haçlılar, Konstantinopolis'ten çalınıp kendi memleketlerindeki kiliselere götürülen kutsal emanetleri dini duygulardan ötürü tekrardan Konstantinopolis'e getirmekteydi. Alman Haçlı askeri Heinrich von Ülmen 1207 yılında memleketi Hesse'ye döndüğünde Stuben'deki rahibe manastırına, içinde Gerçek Haç'tan bir parça muhafaza etmek için tasarlanmış gümüş yaldızlı, mine işlemeli bir kutsal emanet sandığını takdim etmişti. 964 yılında hadım Parakoimomenos Basil Lekapenos'un emriyle yaptırılan bu parçanın Ayasofya'dan ya da Büyük Saraydan alınmış olması neredeyse kesindir. Clari'li Robert tarafından Picardi'deki Corbie Manastırına takdim edilen kristal kutsal emanet sandığı muhtemelen Pharos'taki Meryem Ana şapelinden alınmıştı. Edessa Mandylion'u gibi gibi Hz. İsa'nın suretinin üzerine geçtiği nadide kutsal emanet gibi diğer bazı meşhur eşyalar geride bir iz bırakmadan gözden kaybolmuştu.⁴⁴

Her şey çalınmadı ya da tahrip edilmedi. Diğer her şey gibi satılması beklenen meşhur Hodegetria ikonası Latin İmparatorluğu boyunca Konstantinopolis'te Pantokrator Manastırındaki kilise içinde mevcudiyetini sürdürdü.⁴⁵ Hipodrom'daki bazı heykellere dokunulmadı. Bunlardan biri iki figürden oluşan ve Erdemli Hâkimler olarak bilinen heykeldi. Bu heykelin el ve ayakları kopartılmış olmasına rağmen tunç yerine mermerden yapıldıkları için eritme fırınına gitmekten kurtulmuşlardı. Delphoi'dan getirilen yılanlı sütun da yerinde bırakılmıştı ve bunun sebebi belki de su çeşmesi olarak pratik bir fayda sağlamasıydı.⁴⁶ Hal böyleyken şehri 1204 yılında fethedenler, şehrin çarpıcı ve ilgi çekici iki özelliğini, yani içinde barındırdığı kutsal emanetleri ve antik dönemden kalma canlı gibi duran

⁴⁴ Robert of Clari 1936:5; Tougher 2008:80, 114; Lafontaine-Dosogne 1987:13-47; Perry 2015:38-9; Guscini 2009:187-91.

⁴⁵ Robert of Clari 1936:126; Wolff 1948:320-1; Majeska 1984:364.

⁴⁶ Tafur 1926:143; Majeska 1984:274-5; Madden 1992:120-2.

heykelleri çok kısa bir süre içerisinde büyük oranda ortadan kaldırdı.

*

Latin İmparatorluğu fakirliğe gömülürken geriye hâlâ bir desteği mevcuttu. Venedikliler Latin hâkimiyeti altındaki Konstantinopolis'te hâlâ egemen bir konumdaydı ve bu durum büyük oranda potansiyel saldırganları bir köşede tutabilen büyük donanmaları sayesindeydi. Şehir henüz düşmemişken 1204 Martında Venedikliler ve Fransızlar kendi aralarında bir antlaşma yapmıştı. Venediklilere, eğer Konstantinopolis ele geçirilirse III. Aleksios zamanında sahip oldukları imtiyazlara sahip olacakları ve daha fazlasının onlara verileceği yönünde garanti verilmişti. Şehrin büyük kısmının, kontrolü Venediklilerin elindeydi ve daha önceden Haliç civarında sahip oldukları bölgeden çok daha büyük bir alana tekabül eden bu yerin başında da *podestá*, yani bir vali bulunmaktaydı. Ayasofya Katedrali onların hâkimiyet alanı içinde bulunmaktaydı ve patrik seçme hakkı onlara verilmişti. Bu antlaşma maddeleri 1204 Nisanından itibaren yürürlüğe girdi. Venedikliler kaçan X. Ioannes Kamateros'un yerine kendi vatandaşları olan Thomas Morosini'yi Konstantinopolis patriği olarak atadılar.⁴⁷ Venedikliler Konstantinopolis'in kiliseleri gibi ticaretine de egemen oldu. Pisahlılar ve Cenevizliler ticari hayattan tamamen dışlanmamıştı ama belirgin bir şekilde dezavantajlı bir durumdaydılar ve hiç şüphesiz Latin İmparatorluğundaki ticaretin aslan payı Venediklilere düşmekteydi.⁴⁸

Hiç şüphesiz bu hâkim pozisyon ilk başta bir hayalin gerçeğe dönüşmesi gibi görünmüş olmalıydı. Fakat Konstantinopolis'in fethinin umut edildiği kadar avantajlı olmadığı ortaya çıktı. Latin imparatorlar gibi Venedikliler de Moğolların Karadeniz ticaretini altüst edişinin sıkıntısını çekti. Haliç'teki fiyatlar düştü ve Venedikli tacirler giderek artan bir şekilde başka limanları kullanmaya başladılar. Fakat bütün haberler kötü değildi. Yeni

⁴⁷ Andrea 2000:142, 144; Robbert 1995:46-8.

⁴⁸ Jacoby 2001b:198.

fırsatlar da ortaya çıkmaktaydı. Küçük Asya'nın kuzey sahillerinde Selçuklu Türkleriyle ticaret artış göstermekteydi ve bazı Venedikliler Konstantinopolis'te servet edinmeye devam etti. 1209 yılında Konstantinopolis'e yerleşmiş birisi olan Giberto Querini 1250 yılı civarında Venedik'e zengin bir adam olarak dönmüştü. Genel manada, özellikle de Latin yönetiminin birçok düşmanına karşı şehrin savunma masrafları göz önünde bulundurulduğunda Konstantinopolis'in fethinin büyük bir ticari fayda sağlamadığı ortadaydı. Venedik gibi denizci bir şehir devletinin böylesine büyük miktarda parayı ve kaynağı oraya yatırma şevk ve isteği yoktu.⁴⁹

Ekonomi sallanmaya başlayınca şehrin nüfusu da yavaş yavaş azalmış gibi görünmektedir. Mısır'daki Yahudi toplumu kendisini, Bizans topraklarından giderek artan sayıda mülteciye ev sahipliği yapar halde buldu. Latin yönetimi altında Yahudilere karşı zulme dair bir kanıt yoktur, öyleyse bu insanları göçe zorlayan şey muhtemelen ekonomik istikrarsızlıktı.⁵⁰ Yunanca konuşan Bizanslı halk da göz ediyordu. 1204 yılından sonra pek çok kimse Latin yönetimi altında yaşayabileceğini umut ederek şehirde kalmıştı. İmparator Henry zamanında sanki bu mümkünmüş gibi görünmekteydi, hatta bir Bizanslı, Henry'nin şehrin sakinlerine karşı 'candan bir şekilde muamele ettiğini' yazıp hakkını teslim etmeye hazırdı. 1213 yılında bir papalık elçisi, rahiplerin papalık otoritesini kabul etmeyeceğini gerekçe göstererek Konstantinopolis'teki kiliseleri kapattığında Henry hepsini tekrardan açtırmıştı. 1216 yılında Henry öldüğünde onun yerine geçenler Bizanslılarla dostluk bağları kurmaya gerek görmedi ve gittikçe artan sayıda insan taşradaki eyaletlere gitmek üzere şehirden ayrılmaya başladı.⁵¹

1204 yılı öncesindeki Konstantinopolis'in sahip olduğu zenginlikle sonraki dönem arasındaki büyük tezatın şehrin büyük yapıları üzerinde de etkisi olmuştu. Önceki yılların aralıksız

⁴⁹ Robbert 1995:52-4; Jacoby 2005:208; Jacoby 2001b:184-5.

⁵⁰ Goitein 1967-93: ii. 462; Jacoby 1995:228.

⁵¹ Akropolites 2007:153-5, 189.

bina inşa faaliyeti aniden durdu. Latin yönetimi altında vücuda getirilmiş ya da inşa edilmiş herhangi bir esere dair neredeyse hiçbir kanıt yoktur. Görünüşe göre İmparator Henry İzlandalı bir aziz olan Thorlac'ın adına bir kilisenin yapımını emretmiş, Venedikliler de Haliç'te depolarının etrafında bir duvar ile küçük bir hisar inşa ettirmişti ama durum bundan ibaretti.⁵² Konstantinopolis'in mevcut kiliseleri söz konusu olduğunda bunlardan en büyük olanlarının yirmi kadarı, içlerinde Ayasofya, Havariyyun, Kırk Şehitler, Mangana'daki Aziz Georgios, Yetimhane'deki Aziz Paulus ve Blakhernai'daki Meryem Ana kiliseleri de dahil olmak üzere, Latin din adamlarına devredilmişti. Bu binalarda artık dini ayinler Yunanca yerine Latince yapılmaktaydı. Ayrıca Doc Enrico Dandolo ve Dördüncü Haçlı Seferinin liderlerinden biri olan St. Pol'lu Hugh gibi Latinler için ebedi istirahatgâh olarak hizmet etmekteydiler. 1205 yılında Dandolo Ayasofya'ya ve Hugh Mangana'daki Aziz Georgios manastırına gömülmüştü.⁵³ Manastırların pek çoğu Batılı tarikatların manastırı haline getirilmişti. III. Aleksios'un kendisi için ayırdığı Kyriotissa Fransiskenlere teslim edilmiş ve Euergetes ise Monte Cassino'daki İtalyan manastırının bir nevi şubesi olarak bağışlanmıştı.⁵⁴ Maalesef bu kurumların çoğunun 1204'ten önce Bizans imparatorlarının onlara destek olmak amacıyla bağışladığı mülkleri ellerinden alınmıştı. Örneğin Khalkedon yakınındaki Hodegoi manastırının toprakları Roma'daki Cosmas ve Damian kiliselerine aktarılmıştı. 1220 yılında Havariyyun Kilisesinin başrahibi, gelirinin kiliseyi yönetmek için çok az olduğu hususunda Papaya yakınmıştı.⁵⁵

Latince dini ayinlerin yapıldığı daha seçkin binalar biraz daha fazla ilgiye mazhar olmuştu. Ayasofya'nın duvarlarını desteklemek için bazı çalışmalar yapılmış ve Virgin Kyriotissa Kilisesi, Assisili St. Francis'in hayatını betimleyen freskolarla

⁵² Arkel-de Leeuwvan Weenen ve Ciggaar 1979:440; Robbert 1995:46.

⁵³ Choniates 1984:336; Duba ve Schabel 2015:39-40, 300-4.

⁵⁴ Striker ve Kuban 1997:16-17; Jordan ve Morris 2012:14; Taftbot 1993:246.

⁵⁵ Duba ve Schabel 2015:278, 358-9.

yeniden dekore edilmişti.⁵⁶ Buna rağmen Latin dönemi geneli itibariyle bir çürüme ve tahribat dönemi değildi. Dini ayinlerde Batı kilisesi, Bizans İmparatorluğundaki Ortodoks Kilisesinden farklı bir dil kullandığı için bazen düşüncesizce değişiklikler yapılmıştı. Tapınak Şövalyeleri tarafından alınan Aziz Sampson Hastanesi şapeli içindeki ikonostaz (mihrap ile cemaat arasında bulunan pano) alınmış ve bir rivayete göre hastalara tahsis edilen tuvaletin üstünü kapatmak için kullanılmıştı.⁵⁷ Latinler tarafından el konulmayan kiliselerin durumu daha kötüydü, zira bunlar çatılarındaki kurşun levhalar satılmak için seçilip yağmaya maruz kalmıştı. Bu kiliseler artık bir çatıları olmadığı, diğerleri de muhtemelen rutin bakım ve tamiratlar yapılmadığı için kaçınılmaz olarak harabeye dönmüşlerdi. Hebdomon'daki Aziz Ioannes Theologos Kilisesi 1260 yılında o kadar kötü bir durumdaydı ki bir ahır olarak kullanılmaktaydı. Latinlere ait kiliseler de cemaatlerinin sayısı azaldığında benzer şekilde zarar gördü. Venediklilerin San Marco Kilisesi 1250'li yıllar civarında terk edilmişti.⁵⁸

Zarar gören binalar sadece dini binalar değildi; imparatorluk ikametgâhı iki saray da harap vaziyetteydi. Blakhernai Sarayı 1203 ve 1204 yılındaki kuşatma esnasında Kara Surları üzerinden aşırma usulü mancınıklarla şehre atılan kaya parçaları nedeniyle hırpalanmıştı ve asla tamirat yapılmamıştı. Sarayı ısıtmak için yakılan ateş ve aydınlatmak için kullanılan duman çıkaran mumlar nedeniyle iç kısımlarda, duvarlarda ve tavanlarda bulunan mozaikler kararmıştı. Büyük Saray da benzer şekilde harap bir vaziyetteydi. Sütunların alınlık kısmına oyulmuş figürler bile bir şekilde paramparça olmuştu.⁵⁹ 1260 yılı itibariyle Konstantinopolis içler acısı bir durumdaydı. İşin çarpıcı yanı önceki yüzyılların aksine Latin hâkimiyeti altındaki dönemde Konstantinopolis'e gelen bir seyyaha ait hiçbir ka-

⁵⁶ Talbot 1993:247; Striker ve Kuban 1997:128-42.

⁵⁷ Stilbes 1963:83; Talbot 1993:247.

⁵⁸ Pachymeres 1984-2000: i. 175; Talbot 1993:248; Robbert 1995:53.

⁵⁹ Pachymeres 1984-2000: i. 218-19; Majeska 1984:142, 242-3; Talbot 1993:250.

yıt yoktur. Şehre uğradığını söyleyen hiçbir yolcunun şehir hakkında anlatacağı neredeyse hiçbir şey yoktur. Venedikli Marco Polo 1260 yılında Çin'e doğru seyahat ederken şehre uğramış ama sadece şehre güven içinde olduğunu ve oradan ayrıldığını kaydetmişti.⁶⁰ Kutsal emanetler ve heykeller gitmiş, kiliseler harap vaziyette ve şehir bir bütün olarak Niketas Choniates'in hayıflandığı gibi 'yangınlar nedeniyle tahrip edilmiş ve isten kararmış, bütün zenginliği elinden alınıp bomboş bırakılmış' idi.⁶¹ Fakat Konstantinopolis'in hikâyesi, aynı Bizans İmparatorluğunun hikâyesi gibi, burada son bulmadı. Varlığının birçok yönden dikkat çekici bir başka sayfası başlamak üzereydi.

METİN KUTUSU 9

LATİN İMPARATORLUĞU HAKKINDA MARINO SANUDO TORSELLO'NUN ANLATTIKLARI

Sanudo hayatının büyük kısmını 1204 yılından sonra Venediklilerin ele geçirdiği Bizans İmparatorluğu topraklarında geçirmiş bir Venedikliydi. Burada, geriye dönüp Konstantinopolis'teki Latin yönetiminin utanç verici son günlerine ve Latin yönetiminin nasıl sona erdiğine dönüp bakmaktadır:

Konstantinopolis şehri 68 yıl [metinde 57 yıl yerine bu şekilde kullanılmış] boyunca Flanders ve Hainault Kontu İmparator Baldwin, onun mirasçıları, soylu baronları, ayrıca Venedik komünü ve onun Doc'u tarafından elde tutuldu ve yönetildi. Bir tarafta bu imparator ve onun adamları, öte yanda Venedik komünü ve Doc'u arasındaki, burada hakkıyla anlatamayacağım ya da açıklayamayacağım, bir karşılıklı saygı vardı. Dahası Venedikliler Konstantinopolis'i ayakta tutmak için büyük masrafların altına girdiler. Aynı şekilde Latin imparator ve onun varisleri o derece para sıkıntısı çekmekteydiler ki son impa-

⁶⁰ Polo 2008:17

⁶¹ Choniates 1984:322.

rator Baldwin [II] sarayın kurşunlarını söktürüp satarak, hatta daha can sıkıcı şeyler yapmak suretiyle Konstantinopolis'te neyi var neyi yoksa hepsini ya sattı ya da dağıttı. Bilhassa tek oğlu [Courtenaylı] Philip'i belli bir miktar para karşılığında Konstantinopolis'teki tacirlerden Ca'Ferro'lu bir Venedikliye rehin olarak bıraktı. Philip, Konstantinopolis'in kaybedilişinden çok sonra bile uzun yıllar kalacağı Venedik'e götürüldü. Şehir 1200 [metinde 1261 yılı yerine kullanılmış] yılında düştüğünde, İmparator Baldwin Venedik komününe ait gemilere binerek diğer Venedikli erkek, kadın ve çocuklar gibi Venedik gemilerine sığınan diğer insanlarla birlikte Konstantinopolis'ten ayrıldı. Çünkü Marco Gradenigo isimdeki Venediklilerin podestásı, belki düşman Yunanlara saldırır ve ona söz verilmiş topraklardan bazılarını ele geçirir ümidiyle bir donanmayla şehirden ayrılmıştı. Aslına bakılırsa aldatıldığını anladı. Podestá güvenilir bir adamdı ama halkın şehri terk ettiğini bilen Konstantinopolis'teki hainler, şehri Yunanların imparatoru Chyermichali Palialogo'ya [yani Mikhael Palaiologos] teslim ettiler. O günden bugüne [şehir] imparator ve onun varisleri tarafından imparator Chyerandionicus onun oğlu ve varisidir, tutulmakta ve hükmedilmektedir. [II.] Andronikos'tan sonra onun oğlu [diğer bir deyişle III. Andronikos (1328-41)] şimdi Konstantinopolis'i yönetmektedir.

R. L. Wolff, 'Hopf's so-called "Fragmentum" of Marino Sannudo Torsello,' *The Joshua Starr Memorial Volume*, 149-53, New York: Conference on Jewish Relations, 1953:150-3'ten yazar tarafından çevrilmiştir.

PASTIRMA YAZI

1204 Nisanında Konstantinopolis'in Dördüncü Haçlı Seferi askerleri tarafından alınması, tek bir hamleyle hem Angelos hanedanını hem de onlara hizmet edenleri iktidardan düşürmüştü. Hem II. Isaakios hem de III. Aleksios döneminde naiplik yapan Niketas Choniates şehir düştükten sonra beş gün boyunca ailesiyle birlikte kendisini taşrada başı boş bir şekilde dolaşırken bulmuştu. Geçtikleri köylerde yaşayanlar onlara çok az ilgi göstermişlerdi.¹ Mourtzouphlos ya da kısa süreli hükümdarlığı sırasındaki adıyla V. Aleksios, 1204 Nisan ayında yanına eski imparatoriçe Euphrosyne'yi ve eşi Eudokia'yı da alarak harap haldeki şehirden kaçıp Trakya üzerinden Mosynopolis kasabasına ulaştı. V. Aleksios mülteci durumundaki bir başka imparatorun, yani III. Aleksios Angelos'un da orada ikamet ettiğini öğrendiğinde iyi bir şekilde karşılanabileceğini ümit etti. Neticede her ne kadar iki adam geçmişte anlaşmazlık yaşamışsa da Aleksios'un eşini ve karısını ona sağ salım getirmişti, kızı Eudokia ile evli olması hasebiyle de kendisini onun damadı olarak sunabilirdi. Eudokia'nın babası yeni gelenleri elbette cana yakın bir şekilde karşıladı fakat akrabalık bağlarının Bizans siyaset aleminin acımasız dünyasında çok az bir önemi vardı. Konstantinopolis düşmüş olabilirdi ama birisinin imparatorluk makamına yükselişi ve oradan alaşağı ediliş şekli eskiden olduğu gibiydi. III. Aleksios'un kendisine rakip olan birisine izin vermek gibi bir niyeti yoktu ve mahirane bir şekilde Mourt-

¹ Choniates 1984:323-4.

zoughlos ile Eudokia'ya uzun bir yolculuktan sonra dinlenip kendilerine gelmelerini ve banyo yapmalarını söyledi. Çift çıplak ve savunmasız bir durumdayken Aleksios'un emriyle silahlı adamlar hamama girdi ve Mourtzoughlos'u yakalayıp oracıkta gözlerini dağladılar. Bu olaylar yaşanırken Eudokia bir pencere boşluğuna sinmişti ve korkudan histerik çığlıklar atmaktaydı. Artık bir tehdit olmaktan çıkan kör Mourtzoughlos, Mosynopolis'ten kovuldu ve Trakya topraklarında başı boş bir şekilde dolaşmaya terk edildi. Çok geçmeden devriye gezen Fransız şövalyeleri tarafından bulunan Mourtzoughlos, Konstantinopolis'e geri götürüldü. Latin imparatoru Baldwin ile Dördüncü Haçlı Seferinin diğer liderleri aralarında yaptıkları istişareden sonra onlara kafa tutan ve himayeleri altındaki adamı, yani IV. Aleksios'u öldüren adamı görkemli bir şekilde ortadan kaldırmaya karar verdiler. 1204 Ekiminde şehirdeki en yüksek sütunlardan birisinin, yani Theodosius sütununun tepesine çıkartılan Mourtzoughlos kalabalık bir izleyici grubunun gözleri önünde boşluktan aşağıya fırlatıldı ve zemindeki kaldırım taşlarının üzerinde can verdi.²

III. Aleksios bu ihanetinin çok az faydasını gördü. Latin ordusunun yaklaştığını öğrendiğinde Euphrosyne ve Eudokia'yla birlikte Mosynopolis'ten ayrılıp bir gün Blakhernai Sarayındaki konumuna kavuşacağı ümidiyle, bir zamanlar eski imparatorluğunun toprakları olan bölgelerde tedirgin bir şekilde dolaşmaya başladı. Selanik'e vardığında burada, ancak İmparator Baldwin'in orayı işgal etmek üzere yolda olduğunu öğrenene kadar kalabildi. Daha sonra Korinthos'a geçti ve burada kızı Eudokia'yı kendisini kasabanın yöneticisi ilan etmiş Leo Sgouros isimli bölgenin kodamanıyla evlendirmek suretiyle onu başından savdı. Oradan karısı Euphrosyne ile birlikte Epeiros'daki, Aleksios'un kuzeni Mikhael Angelos'un gücü elinde bulundurduğu Ioannina'ya [Yanya] gitmek için yola koyuldular. Yoldayken Latin askerleri tarafından esir alınıp İtalya'ya gönderildi-

² Choniates 1984:333-4; Akropolites 2007:114-15; Gunther of Pairis 1997:114-16; Villehardouin 2008:72-3, 83

ler. Ancak Mikhael Angelos hatırı sayılır miktarda bir fidye ödedikten sonra serbest bırakıldılar. Tekrardan Balkanlarda iken bu sefer Arta kasabasına vardıklarında ayrıldılar ve Aleksios tek başına yolculuğuna devam etti. Birkaç yıl sonra Euphrosyne öldüğü için çift bir daha asla bir araya gelemedi. Bu esnada Aleksios çok uzaklarda, Küçük Asya'daki Selçuklu Türklerinin başkenti Konya'da sultan I. Keyhüsrev'in (1192-7, 1204-11) sarayında bulunmaktaydı. Aleksios'un amacının daha önceden yaptığı iyiliğin karşılığını istemek olduğu açıktı. 1190'ların sonlarında Keyhüsrev kardeşi tarafından tahttan indirildiğinde sultan, Konstantinopolis'e kaçmış ve burada imparator tarafından sıcak bir şekilde karşılanmıştı. Şimdi ise roller değişmişti, çünkü Keyhüsrev Konya'da iktidarda oturuyorken Aleksios yurdu olmayan bir sığınmacı durumundaydı.³

1204 yılındaki felaketten sonra sığınmacı durumuna düşen bir başka kişi III. Aleksios'un kızı Anna'yla evlenen, yani onun damadı olan Theodoros Laskaris idi. Laskaris zıt istikamette bir kaçış rotası seçmiş, Boğaziçi'ni geçerek Nikaia'ya ulaşmıştı. Burada bir nevi sürgündeki Bizans hükümetini tesis edip 1208 yılında kendisini imparator olarak ilan etmiş ve böylece kaybedilmiş başkent üzerinde hak iddia ederek III. Aleksios'un taht üzerindeki iddiasını inkâr etmişti.⁴ Belki de bir Türk ordusunun 1211 yılında Laskaris'in topraklarını işgal ettiğinde III. Aleksios'un bu sefere iştirak etmesinin sebebi de buydu. Laskaris'in ordusu güçlü bir direniş gösterdiğinde Türkler geri çekildi ve talihsiz Aleksios geride kaldı. Tutsak edilen Aleksios, Laskaris tarafından Nikaia'daki bir manastıra gönderildi. İnsan onun şimdi kimse tarafından hatırlanıp sorulmadığı ve sevilmediği o anki hali içinde derin düşüncelere dalıp Andronikos Komnenos'un zorbalığından kaçıp sığındığı Selahaddin'in sarayında geçen günlerini, sonra iktidara gelip sekiz yıl imparatorluk yaptıktan sonra bir kez daha düştüğü göçebe halini, velhasıl inişler

³ Akropolites 2007:123-4, 129; Choniates 1984:286-7, 339; Villehardouin 2008:83, 358.

⁴ Akropolites 2007:118-19.

ve çıkışlarla dolu kariyerini düşündüğü halini neredeyse kendi gözleriyle görmüşçesine gözünde canlandırabilir. Hatta belki de Konstantinopolis'in şu an içine düştüğü berbat durumda kendi oynadığı rolü düşündüğünde bazen suskunluğa gömülüyordu.

İşte bunların hepsi 1204 yılı öncesinde Konstantinopolis'in elit üyeleri idi ama işleri rast giden Laskaris ve onun ailesiydi. Damadı ve Nikaia'da sürgünde bulunan imparatorun varisi olarak III. Ioannes Vatatzes (1221-54) 1225'te, Konstantinopolis Latin İmparatorluğunun kuvvetlerini Poimamenon Savaşında yenecek ve Küçük Asya ile Balkanlardaki kaybedilmiş pek çok bölgeyi tekrardan ele geçirecekti. 1235 yılında Bulgarlarla bir antlaşma yaptı ve Konstantinopolis'i birlikte muhasara altına aldılar, fakat Kara Surları önceki kadar sağlam bir şekilde karşılarında durmaktaydı ve sonbaharda istemeyerek de olsa kuşatmayı kaldırdılar.⁵ Güçsüz olmasına ve başkent haricindeki pek çok bölgeyi kaybetmesine rağmen Latin rejimi Konstantinopolis'in savunma hattı ve Venedik donanması sayesinde tutunabilmekteydi.

*

Konstantinopolis'in Bizanslılar tarafından Latinlerin elinden alınışının kahramanca bir mücadele neticesinde gerçekleştiğini söylemek hoş olurdu ama olaylar bu şekilde gelişmedi. Aksine, bu olay şaşırtıcı biçimde, daha önceden gerçekleşen iktidar değişikliklerini hatırlatır cinstendi. 1258 yılında IV. Ioannes Laskaris yedi yaşında bir çocuk olarak Nikaia'da tahtın varisiydi, ki bu durum Bizans siyasetinde her zaman endişe verici bir durumdu. Kısa bir süre içerisinde, muhtemelen bir önceki imparator naibi bir kilise ayininde öldürüldükten sonra, Mikhael Palaiologos naip olarak atandığında iktidar en tecrübeli ve acımasız generallerden birisi tarafından ele geçirilmiş oldu. I. Andronikos gibi iktidarını sağlamlaştırdıktan sonra imparator naibi olan Mikhael Palaiologos kendisini, VIII. Mikhael (1259-82) unvanıyla imparator olarak ilan etti ve kendisine emanet edilmiş olan genç Ioannes'i bir kenara itti. Kısa bir süre son-

⁵ Akropolites 2007:194-5.

ra 1081 yılında şehrin Aleksios Komnenos'un eline geçmesini anımsatan bir süreç içinde Konstantinopolis, Mikhael'in ellerine teslim edildi. 1261 Temmuzunda ordusuyla birlikte Trakya'da bulunan generallerinden birisi Kara Surlarına yakın bir bölgede kamp kurduğunda Konstantinopolis'ten birkaç adam birliklerin kamp kurduğu yere geldi. Şehrin şu an savunmasız durumda olduğunu çünkü daima savunma durumunda olmaktan sıkılan Venedikli podestânın, garnizonundaki askerlerin çoğunu küçük bir donanmaya doldurup VIII. Mikhael'in birliklerinin elinde bulunan yakınlardaki bir ada üzerine sefere çıktığını söyledi. Ayrıca Kara Surları üzerinde bulunan küçük kapılardan birinin, şüphesiz şehrin içindeki destekçiler tarafından açık bırakıldığını söylediler. On beş kişilik bir grup asker keşif yapmak için gönderildi ve adamların söylediği gibi gerçekten içeriye giriş için bir yol olduğu ortaya çıktı. Kale burcundaki mazgalı siperde nöbet tutan tek bir askeri yakalayıp kuleden aşağı attılar ve daha sonra bütün ordu girebilsin diye diğer bütün kapıları açtılar. Bizanslı askerlerin şehrin sokaklarında birdenbire görünmesi tam bir şaşkınlığa sebep oldu. Askerler şehrin içine doğru ilerlerken erkekler sığınmak için manastırlara koştu ve kadınlar da kapı aralıkları ile dar sokaklara sığındılar. Fakat umulduğu gibi geniş çaplı bir katliam yaşanmadı. Hâlâ şehirde bulunan ve İmparator II. Baldwin'inin de aralarında bulunduğu az sayıda Latin, vaziyetin umutsuz olduğunu anlayıp en yakındaki gemiye bindi. Şafakla birlikte Konstantinopolis artık emin bir şekilde VIII. Mikhael'in birliklerinin eline geçmişti.⁶

Konstantinopolis'in ele geçirildiği haberi geldiğinde imparator diğer birlikleriyle birlikte Boğaziçi'nin Asya yakasındaydı. Sabahın oldukça erken bir saatiydi ve imparator uyumaktaydı. Haber Mikhael'in kız kardeşi Eulogia'ya verildi ve o da haberi imparatorun çadırına ilette. İmparator uykusunun ağır olduğunu ispat edercesine ancak ayak başparmağı çekilerek ve ayağının altı bir tüyle gıdıklanarak uyandırılabilirdi ve böylece Eulogia olan biteni ona anlattı. İlk başta Mikhael söylenenlere

⁶ Akropolites 2007:375-6.

inanmadı fakat daha sonra yanında imparatorluk tacını ve Latin imparatoru II. Baldwin aceleyle şehirden ayrılırken arkasında bıraktığı âsâyı getiren bir haberci geldi.⁷

Kurnaz bir politikacı olan VIII. Mikhael bu dikkat çekici darbeden sonuna kadar faydalandı. Şehre girmek için yaklaşık iki hafta kadar bekledi ve böylelikle 15 Ağustosta, yani Konstantinopolis şehrinin efendisi ve muhafızı olan Meryem Ana'nın Uykuya Dalışı Bayramında şehre girmiş oldu. Bu zaman zarfında Konstantinopolis şehrinin Latinler gibi gerçek inancın yanlış bir versiyonuna değil, gerçek Hıristiyanlık inancına bağlı bir imparatorun ve patriğin yönetimine yeniden kavuştuğunu vurgulamak amacıyla münasip bir tören için hazırlıklar da yapılmıştı. VIII. Mikhael şehre girerken bu iş için daha uygun olan Altın Kapıdan girdi. Burada onu, Pantokrator Kilisesinde sapaşğlam bulunan Hodegetria ikonasını taşıyan din adamları karşıladı. Buradan itibaren imparator yayan olarak ve arkasında bir araba üzerinde taşınan ikona ile birlikte Studios manastırına kadar yürümeye devam etti. İkona daha sonra buradaki kiliseye büyük bir hürmetle yerleştirildi. İmparator daha sonra arabanın üstüne çıkıp Zafer Yolu ve Mese Caddesi üzerinde, her iki tarafa dizilmiş halkın tezahüratları arasında yoluna devam etti. Ayasofya'da Hz. İsa ikonası önünde dua edip Augusteion'dan geçip Büyük Saraydaki ikametgâhına geçti.⁸

Başkentten emniyeti sağlandıktan sonra Mikhael bir önceki imparator olan Ioannes Laskaris'ten kurtulmak için kendini yeterince güçlü hissetti. Ioannes henüz bir çocuk olmasına rağmen Mikhael onun gözlerini dağlattı ve Marmara Denizindeki bir zindanda hapse attırdı. Bizans'taki politik dünyanın standartları açısından bile Mikhael'in bu yaptığı çok iğrenç bir cürümdü ve Konstantinopolis patriği Arsenios tarafından hemen akabinde aforoz edildi. Beklendiği üzere Mikhael buna cevap olarak Arsenios'u görevinden azledip onun yerine daha uysal

⁷ Akropolites 2007:379-81; Pachymeres 1984-2000: i. 194-206.

⁸ Akropolites 2007:383-7; Pachymeres 1984-2000: i. 216-18.

ve aforoz hükmünü derhal kaldıracak birisini getirdi.⁹ Protesto ve eleştirilere rağmen imparator bu tehlikeyi de bertaraf etti ve böylece Konstantinopolis'in bir Hristiyan şehri olarak mevcudiyetini koruyacağı güne kadar Palaiologos hanedanının kade-rine Bizans Konstantinopolis'ini yöneteceği yazılmış oldu.

*

VIII. Mikhael 1261 yılında şehre girdiği gün sayesinde sadece Konstantinopolis'in tekrardan ele geçirilişinin propaganda malzemesi olarak sahip olduğu değerden faydalanmamıştı. İktidarda kaldığı müddetçe, Konstantinopolis'in aziz mertebesindeki imparator Konstantin tarafından kurulduğu ve böylece kendisinin de şanlı öncülünün kurduğu bu şehri yeniden canlandırarak ve onu eski ihtişamına tekrardan kavuşturacak olan 'yeni Konstantin' olduğu fikrini destekleyecek şekilde hareket etti. Bu ismi unvan olarak benimsedi ve resmi evrakları imzalar-larken kullanacağı mührün üzerine koydurttu. Hatta Ayasof-ya'nın batı ucundaki iki destek kolonu arasına asılan büyük, ipek bir sayvan üzerine yeni Konstantin olarak kendisinin port-resini yaptırdı. Verilmek istenen mesaj açıktı: Bizans impara-torunun 1204 yılında alçakça bir şekilde Konstantinopolis'ten kovulmasının, hiçbir şekilde, Büyük Konstantin'in tesis ettiği ve Mikhael'in onu tekrardan eski haline getirmeye kendisini adadığı Bizans imparatorluk makamının, diğer Hristiyan yö-neticiler arasındaki konumunu değiştirdiğini kimse aklına ge-tirmesiniydi.¹⁰

Bu fikre uygun olarak Konstantinopolis'in kontrolünü eli-ne alır almaz Michael kapsamlı bir yapım işine girdi. En baş-ta Haliç boyunca uzanan Deniz Surlarının yüksekliğini 1204 yılında Latinlerin kullandıkları taktiklerin yeniden uygulama-ya konulmasını engellemek için artırdı. Gemilerin ön tarafına monte edilmiş kuleler vasıtasıyla düşman askerlerinin surların üstüne ulaşmalarını engellemek için surların üstüne deri mu-hafazalarla kaplanmış ahşap levhalar eklendi. Daha sonra bir

⁹ Pachymeres 1984-2000: i. 254-8, 266-70, ii. 332-55.

¹⁰ Pachymeres 1984-2000: iv. 676-7; Macrides 1980:22-4.

nevi dış sur görevi görecek bir set çekilmek suretiyle Kara Surlarındaki korumanın bir benzeri Deniz Surlarına da kazandırılmış oldu.¹¹ Yapılacaklar listesinde ayrıca Konstantinopolis'in sosyal hizmetler ağının ve temel altyapı hizmetlerinin yeniden eski haline kavuşturulması da vardı. Yetimhaneye yeni bir okul tahsis edildi ve yeni hastaneler kuruldu. Sokaklar ve kemeraltıları tamir edilip limanlar restore edilip yeniden kullanıma sokuldu.¹² Ve elbette bir de imparatorun kalacağı yer sorunu vardı. Blakhernai Sarayı ilk on yıllık süreçte öylesine bir hal içindeydi ki Mikhael, bazı binaların kullanılabilir olduğu Büyük Sarayda ikamet etmek zorunda kaldı. Bu arada Blakhernai Sarayı yeniden düzenlenip Mikhael'in kazandığı birçok zaferin resmedildiği süslemelerle bezendi. Anlamlı bir şekilde bu sefer süslemeler geleneksel mozaiklerle değil de alçı üzerine boyanmış freskolarla yapılmıştı. Bunun sebebi pekâlâ bir tasarruf tedbiri olabildi. Çünkü freskolar, mozaiklere göre oldukça az maliyetliydi ve daha yapılması gereken işleri göz önünde bulundurduğunda Mikhael bu kadar masraflı bir işi karşılayamazdı.¹³

Mikhael bir imparator olarak kilise ve manastırların kurulması ve bunların güzelleştirilmesi gibi diğer vazifelerinde de onun gayretkeş birisi olarak görülmesi için gereken şeyleri yapmaktan geri durmadı. Birçok yönüyle Konstantinopolis'in simgesi olan Ayasofya, hamilik yapmak için bariz bir adaydı. Mikhael'in resmedildiği devasa büyüklükteki ipekten örtünün yanı sıra *Deesis*, yani Hz. İsa'nın Meryem Ana ile Vaftizci Aziz Ioannes arasında resmedildiği yeni bir mozağin yapımı için sipariş verildi. Ayasofya'nın yeniden Ortodoks inancına döndürülmesini kutlamak için ayinlerde kullanılacak yeni araçlar ve mihrap örtüleri sağlandı.¹⁴ Diğer pek çok kilise yenilendi, yeniden dekore edildi ya da bu kiliselerin çatıları için yeni kiremitler veyahut kurşun levhalar tedarik edilip Latinler tarafından çalınan eşyaların yerine yenileri konuldu. Bunların arasında Havariyyun, Peribleptos,

¹¹ Pachymeres 1984-2000: i. 250-1; Talbot 1993:249.

¹² Talbot 1993:253.

¹³ Pachymeres 1984-2000: i. 218, ii. 649-52; Talbot 1993:250-1.

¹⁴ Mathews 1998:159.

Blakhernai'daki Meryem Ana ve muhtemelen Kyriotissa kiliseleri bulunmaktaydı. Mikhael bu cömertliğinin kayıt altına alınmasını da garanti altına aldı. Peribleptos'ta mozaiklere Mikhael'i, eşini ve oğullarından birisini gösteren bir mozaik daha eklendi. Havarıyyun Kilisesinin dışında, üstünde Başmelek Mikail'in heykelinin bulunduğu bir sütun dikildi. Heykelde onun önünde, dizleri üstüne çökmüş olup ona Konstantinopolis şehrinin bir modelini sunan imparator olarak tasviri mevcuttu. O dönemde yaşayan ziyaretçi bu mozaiklerde resmedilen kişiyi şehrin kurucusu olan Konstantin'in veya kişisel koruyucusu Başmelek olan Mikhael'in bizzat kendisi, yani 'yeni Konstantin' olarak tasavvur edeceklerdi.¹⁵ Son olarak ondan önceki imparatorlar gibi öldüğünde hem kendisinin hem de aile bireylerinin mezar yeri olarak bir yer seçti. Seçtiği yer Konstantinopolis'in üzerine oturduğu üçgen biçimindeki coğrafyanın en tepe noktasında bulunan Aziz Demetrios manastırıydı. Burası esasen onun atalarından birisi tarafından kurulmuş ama Latin işgali sırasında harabeye dönmüştü. O ve ondan sonra gelecek olanlar her yıl Aziz Demetrios bayramı olarak kutlanan 26 Ekimde buraya gelerek, burayı bir ziyaret noktası haline getirecekti.¹⁶

Sonunda Mikhael öldüğünde gömülmesi için hazırlattığı bu manastıra hiç defnedilmedi. 1282 Aralık ayında öldüğünde kilise onun Konstantinopolis'te defnedilmeye uygun olmadığını ilan etti. Bunun sebebi onun Ioannes Laskaris'in tahtını zor kullanarak ele geçirmesi ya da onun gözlerini kör ettirmesi üzerine yapılan protestolar değil, Bizans ve Latin kiliseleri arasındaki ayrılığı bitirmek için Papa ile müzakerelere girişmesiydi. Latin imparatorluğunu yeniden canlandırmak isteyen Batılı güçlerin önünü kesmek için yapılan bu girişimde Mikhael, 1274 yılındaki Lyon konsilinde Bizans kilisesi üzerindeki papalık otoritesini tanımayı kabul etmişti. Oğlu ve varisi olan 24 yaşındaki II. Andronikos (1282-1328) Lyon konsilindeki varılan birleşme muta-

¹⁵ Pachymeres 1984-2000: iii. 258-61; Striker ve Kuban 1997:17, 143-9; Mango 1992:477-8, 491; Talbot 1993:253-5.

¹⁶ Thomas ve Hero 2000: iii. 1237-53; Pseudo-Kodinos 2013:195; Janin 1969:92-4; Talbot 1993:254.

bakatını hemen terk etti ve babasını taşradaki bir manastıra sessiz bir şekilde defnettirdi. Andronikos babasının kör ettirdiği Ioannes Laskaris'i tutulduğu kalede ziyaret edip vicdanını rahatlatmak için, mahkûmun mümkün olduğunca rahatının sağlanması için bile çabaladı. Laskaris öldüğünde naaşı Konstantinopolis'e getirildi ve ironik bir şekilde Palaiologos hanedanına mensup kişilerin gömülmesine tahsis edilmiş olan Aziz Demetrios Manastırına ve belki de esasen Mikhael için ayrılmış olan mezara gömüldü.¹⁷

Menfaati için acımasızca hareket etmek yerine takvası, ilim adamlarına ve eğitime verdiği destekle tanınmış olan Andronikos, babasından oldukça farklı birisiydi. Edebiyat ve felsefe konularının tartışıldığı meclislere başkanlık etmekten hoşlanırdı ve çağdaşları onun sarayını antik dönem Atina'sının Stoa'sına benzetirlerdi. Bununla birlikte babasının Konstantinopolis'e eski ihtişamını kazandırma politikasını takip etti. İktidarı boyunca şehrin güney sahillerindeki Sophianai limanının tabanını temizletip yeniden kullanılabilir hale getirdi. O dönemin şahitlerinden birisi bu işten 'şehir için çok büyük ve görülmeye en layık, büyük bir iş' diye hayranlıkla bahsetmişti. Ayasofya'ya genel bir bakım yapıldı ve oldukça ağır olan kubbeye daha fazla destek sağlamak amacıyla, binanın dışına yeni destek kolonları eklendi. Katedralin dışında duran Justinianus heykeli tamir edilip eskiden heykelin el kısmında bulunan ama sonradan düşmüş olan küre yeniden yerine konuldu.¹⁸

Fakat Andronikos'un Konstantinopolis'in anıtlarına bahşebileceği himayenin de elbette bir sınırı vardı. III. Mikhael'in 1261 yılında yeniden ihdas ettiği imparatorluk, 1200 yılında III. Aleksios Angelos'un yönettiği imparatorluktan daha küçüktü. Artık imparatorluk sınırları içerisinde Küçük Asya'nın yalnız üçte biri, Balkanlarda dar bir toprak parçası, Mora Yarımadasının bir parçası ile Ege Adalarından birkaçı vardı ve hükmedilen topraklar hususundaki bu küçülme, Palaiologos hanedanına

¹⁷ Pachymeres 1984-2000: iii. 118-20; Majeska 1984:39, 267-8.

¹⁸ Berger 2013:161; Gregoras 1829-55: i. 273, 275, 277; Talbot 2001:330.

mensup imparatorların onlardan önceki imparatorların elde ettiği vergi gelirinin çok azını elde ettikleri anlamına geliyordu. Altıncı yüzyılda Justinianus, Konstantinopolis'in birçok büyük binasını yeniden inşa ederken imparatorluğun yıllık geliri beş ila altı milyon altın sikke iken şimdi bir milyon *hyperpyrona* kadar gerilemişti ve bu sikkelerin içlerindeki altın oranı daha az olduğu için Justinianus'un dönemindeki değerlerinin altındaydılar.¹⁹ Savunma gereksinimi en başta geldiği için inşa işleri bir kenara bırakılmalıydı. Andronikos ancak Ayasofya'yı tamir edebilmişti, çünkü İtalyan eşinden hatırı sayılır miktarda bir para kendisine miras kalmıştı fakat 1317 yılından sonra imparatorluk bünyesindeki karışıklıklar nedeniyle öngörülen işler asla tamamlanamadı.²⁰

Bunun yerine, 1261 yılından sonraki yıllarda imparatorun akrabaları ve zengin tebaasından kimseler, kendi şahsi servetlerini kullanmak suretiyle tercih ettikleri kiliselerin ve manastırların restorasyonu ve güzelleştirilmesi için devreye girdi. VIII. Mikhael'in dul eşi ve II. Andronikos'un annesi Theodora, iki manastırı kıranatları altına aldı. Bunlardan birisi Havariyyun Kilisesi yakınlarında bulunan, yaklaşık üç yüz yıl önce ilk başta Konstantinos Lips isimli bir asilzade tarafından yaptırılan Lips Manastırıydı. Theodora bina kompleksinin yenilenmesi, yeni bir kilisenin eklenmesi ve bir hastanenin kurulması işlerini üstlendi. Belki de Aziz Demetrios Manastırı Ioannes Laskaris'e bırakıldığı için, Lips Manastırı Palaiologos hanedanının kabristanı oldu ve Theodora'nın kendisi de 1303 yılında buraya gömüldü.²¹ Dini yapıları himayesi altına alan bir diğer kadın ise VIII. Mikhael'in gayrimeşru çocuğu ve Andronikos'un üvey kız kardeşi olan Maria idi. Kocasını Moğol hanı Abaka'nın ölümünden sonra 1282 yılında Konstantinopolis'e geldi. Mevcut bir binayı yeniden inşa ettirmek yerine Moğolların Azize Meryem Ki-

¹⁹ Hendy 1985:161-4, 172, 513-36.

²⁰ Gregoras 1829-55: i. 273-5.

²¹ Thomas ve Hero 2000: iii. 1254-94; Majeska 1984:309-12; Pachymeres 1984-2000: iv. 412; Talbot 2001:336-7-8; Miller 1997:200-4; Freely ve Çakmak 2004:175-8.

lisesi adını taşıyacak olan yeni ve küçük bir kadınlar manastırı kurdu.²² İmparator ailesine mensup olmayan varlıklı kimseler ile üst düzey askerler de kendi üzerlerine düşen rolü oynadı. Konstantin'in annesi Helena tarafından kurulduğu varsayılan Yeniden Doğu Manastırının restorasyonu için VIII. Mikhael'in en yakın siyaset danışmanlarından birisi olan Georgios Akropolites 17.000 hyperpyron aktardı ve sonrasında yaptığı ilave harcamaları hesaplamaz oldu. Hatta restorasyonun inşasında bizzat çalıştı.²³ Pammakaristos Kilisesi, Mikhael Glabas isimli başarılı bir general tarafından restore edildi ve generalin 1304 yılında ölümünden sonra dul eşi onun hatırasına manastırın güney kısmını bir şapele çevirtti.²⁴

Bu dönemin en zengin ve en seçkin hamilerinden birisi, II. Andronikos'un sonraki iktidar döneminin başnaibi olan Theodoros Metokhites (1270-1332) idi. Metokhites hem bir devlet adamı ve alim hem de imparatorun edebiyat sohbetleri yaptığı çevrenin bir üyesi ve saraya hâkim güçlü bir kişilikti. Makamında kaldığı süre boyunca hatırı sayılır bir servet edinmişti ve kimilerinin söylediği üzere, ki bu muhtemelen doğrudur, bu servetin çoğunu çeşitli mevkileri satarak ve aldığı rüşvetlerle edinmişti. Servetinin önemli bir bölümünü Kara Surlarına ve Blakhernai Sarayına yakın bir mekide kendisi ve ailesi için muhteşem bir saray yaptırmak için harcamıştı. Sarayında mermer döşemeler, bahçeler, borulu su sistemi, hamamlar, sıra sütunlu bir iç bahçe ve mümkün olan bütün konforun mevcut olmasını sağlamıştı.²⁵

Buna rağmen geride hâlâ dini bir vakıf projesine yetecek para vardı ve Metokhites, Khora Manastırının restorasyonunu üstlendi. Burası bir zamanlar şehrin dışındayken 413 yılında Kara Surları inşa edilirken şehrin içine alınmıştı. Bina kompleksi büyük oranda harap vaziyetteydi ama 1316 yılı civarında II. Andronikos talepte bulunduğu Metokhites bölgeyi tama-

²² Talbot 2001:234-5.

²³ Thomas ve Hero 2000: v. 1378.

²⁴ Belting, Mango ve Mouriki 1978:11-22; Mathews 1998:153.

²⁵ Mango 1986:246-7; Ševčenko 1975:31.

men temizleyip yeni binaların inşa edilmesi için işe koyuldu. Bunların arasında daha sonra Konstantinopolis'in en büyük kütüphanesi olan bina da vardı.²⁶ Ana kilise binasındaki Hz. İsa'nın ve Meryem Ana'nın hayatından kesitlerin betimlendiği yeni mozaikler için çokça para harcanmıştı. Metokhites bu mozaiklerin 'latif ve güzel çalışmalar' olmasından ötürü övünmekteydi.²⁷ Tamirin yanı sıra, Metokhites kendisi için bir defin yeri olarak kilisenin içinde bir iç şapel yaptırmış ve burasının duvarlarını mekânın ruhuna uygun bir şekilde mahşer gününü tasvir eden freskolarla süsletmişti. Bu freskolar özlerinde, ciddi ve geleneksel Bizans mozaiklerinde bazen eksik olan bir canlılığa sahipti.²⁸ Blakhernai Sarayı ve Meryem Ana Kilisesine yakın bir yerde konumlandırılmış olan Metokhites'in Khora'sı, on dördüncü yüzyıl Konstantinopolis'inin en önemli manastır binalarından birisi oldu.

VIII. Mikhael, İmparatoriçe Theodora, Theodoros Metokhites gibi kişiler ve diğer hamilerin çabaları neticesinde Konstantinopolis bir kez daha, ziyaret edenlerde hûşu ve hayret duygularını uyandıran bir yer haline geldi. Sahip olduğu muazzam boyut hâlâ onun hakkında yorumlar yapılmasına vesile olmaktaydı. 1280'li ve 1290'lı yıllarda on iki yılını Konstantinopolis'te geçiren Yahudi bir tacir Şam'daki arkadaşlarına şehrin bir ucundan diğer ucuna varmanın sabahdan öğleye kadar sürdüğünü anlatmaktaydı. 1332 yılında şehre gelen Arap seyyah İbni Battuta şehrin 'büyüklük olarak devasa' olduğunu kaydetmişti. Şehirde bulunan kilise ve manastırların toplam sayısı hâlâ etkileyici sayıdaydı ve İbni Battuta şehirdeki çanlar çalmaya başladığında göklerin sarsıldığını söylemişti.²⁹ Şehre gelen herhangi bir ziyaretçinin hâlâ ziyaretinin en önemli bölümünü Ayasofya oluşturmaktaydı. Bir Müslüman olarak İbni Battuta'nın katedralin içine girmesine izin verilmemişti ama katedral ve binalar kompleksleriyle Konstantinopolis onda nev-i şahsına münhasır bir şehir

²⁶ Featherstone 2011:216, 223, 225-6; Şevçenko 1975:90-1.

²⁷ Featherstone 2011:223; Ousterhout 2002:35-69.

²⁸ Ousterhout 2002:70-80.

²⁹ Bowman 1985:233; İbn Battuta 1958-2000: ii. 504, 506, 511.

RESİM 15: Theodore Metochites'in freskosu, Kariye Müzesi
(Paul Williams, FunkyStock).

izlenimi bırakmıştı. Katedralin içine girenler içinse binanın en çarpıcı özelliği, her zaman olduğu gibi, gökyüzünde 'süzülmekte olan kubbesi' idi. 1390'larda Rus bir diyakoz 'Onun büyüklüğünü ya da güzelliğini tarif etmek imkânsızdır' diye yazmıştı. Diyakoza yoldaşlık edenlerden birisi kubbenin etek kısmındaki pencereleri saymak için galerinin üstüne tırmanmıştı. Kubbenin ortasındaki Pantokrator İsa mozaiği özellikle büyüleyiciydi. 1355 yılındaki depremden sonra yenilenen mozaikte baş figürünün genişliği yirmi sekiz karış olarak hesaplanmıştı, ama aşağıdan bakan birisi tarafından, aradaki mesafeden ötürü sanki normal insan başı boyutundaymış gibi görülmekteydi.³⁰ Katedralin zemin kısmında ziyaretçilerin ilgisini çekecek daha pek çok şey de vardı. Büyüleyici mozaik dekorasyonu ve değişik renkte mermerden yapılmış sütunlar gibi Hz. İsa'nın Samaralı kadınla konuşurken oturduğu kuyubaşı da hâlâ orada durmaktaydı. Rehberler hâlâ katedralin muhafızı olan ve çocuğun dönmesini bekleyen meleğin nöbet tutuşuna dair hikâyeyi anlatmaktaydı.³¹

³⁰ Ibn Battuta 1958-2000: ii. 509; Buondelmonti 1897:242; Majeska 1984:96, 160; Gregoras 1829-55: iii. 255-7; Mango 1986:249; Tafur 1926:139.

³¹ Clavijo 1928:71-6; Majeska 1984:200, 224-6.

METİN KUTUSU 10

THEODOROS METOKHİTES'İN PORTRESİ

Metokhites'in öğrencisi ve arkadaşı olan Nikephoros Gregoras, Metokhites'e dair onun muazzam bir şahsi karizmaya ve idrâke sahip olduğu izlenimi yaratmaktadır.

Vücut ölçüleri, kol ve bacaklarının ve yüz hatlarının uyumu ile gözlerindeki parlaklık sayesinde bütün bakışları üzerine çekerti. Doğuştan bir hatip oluşu, çalışma kapasitesi, hafızasının gücü ve bilginin her alanını tam olarak anlamasıyla çok yüksek noktalara ulaşmıştı. İster antik çağlara ister günümüze dair bütün sorulara, sanki dili bir kitapmışçasına belig bir şekilde cevap vermesinden ötürü arkadaşları hemen hemen hiç kitaba ihtiyaç duymazdı. Yaşayan bir kütüphane olarak ve daha fazla bilgi depolamaya hazır haliyle daha önceki ilim adamlarını çok gerilerde bırakmıştı. Onunla alakalı yapılabilecek tek eleştiri kendinden önceki yazarlardan hiçbirisini kendi yazı biçimine model olarak almaması, zekâsının üretkenliğine herhangi bir engel çıkartacak nazik, latif ve yumuşak bir tarzı benimseyip düşüncelerinin ağırlığını hafifletmeyişiştir. Onunla alakalı en dikkat çeken husus, yaklaşan fırtınayla beraber kamu meseleleri öylesine bir kaos halindeyken, yerine getirmesi gereken sorumluluklara dair düşünceler zihnine doluşurken dahi hiçbir şeyin onu okumaktan ve yazmaktan alıkoyamayışı idi. Her iki faaliyet alanında o derece mahir idi ki sanki edebi merakı hiç yokmuşçasına kendisini tamamen kamu meselelerinin idaresine verip bunları yoluna koymak için sabahın erken saatlerinden akşama kadar büyük bir istekle sarayda çalışabiliirdi. Geç saatte saraydan ayrıldıktan sonra ise sanki sosyal hayattan soyutlanmış bir alim gibi kendisini tamamen okumaya hasredecekti.

N. G. Wilson, *Scholars of Byzantium*, 2. basım, London: Duckworth, 1996:256-7, Bloomsbury Publishing'in izniyle kullanılmıştır.

Diğer büyük kiliseler de hâlâ etkileyiciydi. İbni Battuta bu binaların mermer ve mozaiklerle nasıl güzel bir şekilde süslandıkları hususunda hayrete düşmüştü.³² Blakhernai Sarayındaki Meryem Ana Kilisesindeki parlak, yeşim akik taşından büyük sütunlar ve sanki henüz yeni tamamlanmış gibi gözükten mozaik dekorasyon üzerine yorumlar yapılmaktaydı. Peribleptos'ta bulunan İmparator III. Romanos'a ait büyük akik taşından lahit hâlâ görülebilirdi.³³ Pantokrator Manastırını ziyarette gidenler oradaki 'güneş gibi parlayan' mozaiklere hayran olmaktaydılar. Çarmıha gerilip indirildikten sonra Hz. İsa'nın üzerine yatırıldığı mermer blok hâlâ oradaydı. Bu kutsal emanet muhtemelen Latinlerin yerinden kaldırıp hareket ettiremeyecekleri kadar büyüktü.³⁴ Aynı şekilde Havariyyun Kilisesinde Hz. İsa'nın kırbaçlanırken bağlandığı sütun hâlâ sergilenmekteydi. Her ne kadar üzerlerindeki mücevherleri ve altın işlemleri artık yok olmuş olsa da imparatorların görebilmek de mümkündü.³⁵

Dışarıda sokaklarda büyük Theodosius ve Arcadius sütunları hâlâ gökyüzünü hâkimiyetleri altında tutmaktaydı.³⁶ Augusteion'da, her ne kadar artık Anemodoulion gitmiş olsa da kendi sütunu üstünde yükselmekte olan Justinian heykeli, genellikle at üstündeki figürün Büyük Konstantin ya da Heraclius olduğu zannedilse de her zamanki gibi ziyaretçileri etkilemekteydi.³⁷ Geçmişte olduğu gibi Hipodrom yine cazibe merkeziydi ve ziyaretçiler, alanın merkezinde bulunan merkezi bariyerin (spina) ve yarış parkurunun her iki yanında yükselen tribünlerin büyüklüğü karşısında hayret etmekteydiler. Arabalarla yapılan yarışlar, muhtemelen orayı dolduracak yeterince nüfus olmadığı için artık Konstantinopolis'te düzen-

³² İbn Battuta 1958-2000: ii. 511.

³³ Clavijo 1928:64-5, 79-80; Majeska 1984:276-7.

³⁴ Majeska 1984:42; Bertrandon de la Brocquière 1988:102-3; Clavijo 1928:83; Tafur 1926:142.

³⁵ Bertrandon de la Brocquière 1988:103; Buondelmonti 1897:244; Majeska 1984:42, 299-301.

³⁶ Majeska 1984:272; Buondelmonti 1897:244.

³⁷ Bertrandon de la Brocquière 1988:101; Tafur 1926:140-1; Majeska 1984:237-40; Barbaro 1969:61; Schiltberger 1879:79-80.

lenmiyordu. Bunun yerine, çeşitli yarışmalar ve okçuluk talimleri için bir mekân işlevi görmekteydi. Klasik heykellerin hepsi gitmiş olsa da onların üzerinde yükseldikleri sütunlar, bronz Yılanlı Sütun ve Theodosius'un Mısır Dikilitaşı hâlâ görülebilirdi. Erdemli Hâkimler olarak adlandırılan ve oturan iki figürden oluşan, kırmızı mermerden yapılma heykel, her ne kadar geçen yıllar içinde sağı solu kırılmış, tahrip edilmiş ve figürlerden birisinin elleri ve ayakları artık yok olmuşsa da mevcudiyetlerini sürdürmüştü. Konstantinopolis'in heykellerine hamledilen korku ve merakla karışık saygı hissi de hâlâ canlılığını korumaktaydı. Erdemli Hâkimlerin ellerinin, bir alışverişte hakkaniyetli ücretin tespiti için tuhaf bir vasıta olarak işlev gördüğüne halen inanılmaktaydı. Alıcı heykelin avuçlarından birisinin içine bir sikke yerleştirir ve doğru fiyata ulaşıldığında avuç güya kapanırdı.³⁸ Hipodrom'un yanıbaşındaki Büyük Saray artık imparatorlar tarafından mesken olarak tercih edilmiyor olabiliyordu ama hayranlık uyandıran mozaikleriyle etkileyici birkaç bina, kompleksin bir zamanlar imparatorluk diplomasisi ve merasimlerinin merkezi olduğunun bakiyesi olarak hâlâ görülebilirdi.³⁹

Klasik döneme ait heykellerin bir çoğu sonsuza kadar gidip yok olmuşken Konstantinopolis'in şöhret sahibi olduğu bir başka yönü yeniden eski haline döndü. 1204 yılından önce Konstantinopolis'in Roma ya da Kudüs gibi kutsal bir şehir olduğu iddiası, büyük oranda şehrin manastırlarını ve kiliselerini dolduran yüzlerce kutsal emanet sayesindeydi. Latin yönetimi esnasında bunların büyük kısmı diplomatik hediye olarak batıya gönderilmiş, paraya tahvil edilmiş ya da basit manada çalınmıştı. Fakat mucizevi bir şekilde bunlar yeniden geri gelmişti. Pharos şapelindeki kutsal emanetlerin yerini eksiksiz bir şekilde yenileri almıştı. Şimdi artık normalde Mangana'daki Aziz Georgios Manastırında tutulmaktaydılar ama Paskalya'dan önceki

³⁸ Bertrandon de la Brocquière 1988:101, 105-6; Clavijo 1928:69-71; Tafur 1926:143; Buondelmonti 1897:243-4; Schiltberger 1879:79; Manuel Chrysoloras, Mango 1986:250 içinde; Majeska 1984:184, 274-5.

³⁹ Schiltberger 1879:79.

hafta boyunca Ayasofya'da halka sergilenmekteydiler. Bunların içinde, kalabalık tarafından alaya alınırken Hz. İsa'nın giydiği mor elbise, Dikenli Taç, çarmıha gerildiğinde ona içmesi için sirke verilirken kullanılan sünger, birçok parçaya ayrılmış olan Gerçek Haç'ın bir bölümü ve onun böğrünü parçalayan mızrak da vardı.⁴⁰

Ortaçağ'da bile bu öğelerin birden tekrardan ortaya çıkışı soru işaretlerine sebep olmuştu. Rus hacılar bunların hakiki olduğunu kabul ederken Latinler daha şüpheciydi. Konstantinopolis'i 1334 yılı civarında ziyaret eden ve Sir John Mandeville olarak bilinen İngiliz seyyah Dikenli Taç'ın Konstantinopolis'te olduğunu duyduğunda akli karışmıştı. Tacın önceden Konstantinopolis'te olduğunu ama o esnada Paris'te tutulduğunu gayet iyi biliyordu. Çünkü Fransa kralı IX. Louis (1228-70), Latin imparatoru II. Baldwin'in 1237 yılında kutsal emanetirehin olarak bırakıp Venedikli tacirden aldığı borcu ödemişti. Bu çok değerli kutsal emaneti gemi yoluyla başkentine getirten Louis, ona ev sahipliği yapması için gotik tarzda yüksek yapısıyla Sainte-Chapelle'i inşa ettirmişti. Mandeville kutsal emaneti orada kendi gözleriyle görmüştü fakat daha sonra iyimser bir şekilde düşünerek tacın bir yerde iki parçaya ayrıldığına ve her iki tacın da orijinal olduğuna karar vermişti.⁴¹

Mucizevi bir biçimde tekrardan ortaya çıkan tek şey kutsal emanetler değildi. Konstantinopolis'in kiliseleri dahi bir kez daha, inançlı kimselerin derin saygı gösterdiği kutsal objelerle dolmuştu. 1348 yılında şehri ziyaret eden Rus keşiş Novgorodlu Stephen bulunduğu yerlerde, mübarek adamların ve kadınların kemiklerini öpmek için onların muhafaza edildiği kilise ve manastırları dolaşmıştı. Peribleptos'ta Vaftizci Ioannes'in elini, Havariyyun'da Aziz Spyridon ve Aziz Polyeuktos'un bedenlerini, Studios Manastırında Aşçı Aziz Sabaş'ın ve Aziz Solomonis'in bedenlerini ve Pantokrator'da keşiş Aziz Mikhael'in başsız bedenini ziyaret edip öpmüştü. Chalkoprateia'da Meryem Ana Ki-

⁴⁰ Majeska 1984:34, 130, 216-17, 222.

⁴¹ Majeska 1984:30; Mandeville 1983:48.

lisesinde Hz. Meryem'in kuşağı bir kez daha sergilenmekteydi ve yine onun urbası, her ne kadar söylendiğine göre Piskopos Nivelon 1205 yılında yardım bulabilmek için Batıya doğru seyahate çıktığında her iki emanetten birer parçayı yanına almışsa da Blakhernai'da görülebilirdi.⁴²

Blakhernai'yı ziyarete gelenler artık temelli kaybolmuş olan ve kendiliğinden hareket eden örtü mucizesinin günlük olarak icra edilğinde kullanılan duvar resimlerini göremeyeceklerdi. Bununla birlikte diğer pek çok harikulade ikona tekrardan vücut bulmuştu ve kiliselerde sergileniyordu; bu kiliselerin içinde Kyriotissa olarak bilinen kilise de vardı. Sergilenen ikonalarından birisi imparatorla konuştuğuna inanılan ve diğeri de bir Yahudi tarafından bıçakla saldırıya uğradığında saldırganına kan püskürten ikonaydı. Ayrıca bir kilisenin duvarında açıklanamaz bir şekilde aniden ortaya çıkan Hz. İsa imgesi ve yine sadece pazar günleri hastaları iyileştirmesiyle ünlenen ikona gibi yeni ikonalar vardı.⁴³ Her salı günü yapılan ve Hodegetria ikonasının sokaklarda taşındığı merasim alayı, turistler için daima bir ilgi odağıydı. Geniş ve oldukça ağır olan ikona dökümlü, kırmızı elbise giymiş dört adam tarafından eller üstünde taşınmaktaydı ve bu merasimde vazifeli olanlara bu görevleri babalarından ve dedelerinden miras olarak kalmıştı. Merasim alayı Konstantinopolis'in meydanlarından birisine vardığında ikona yere indirilir, alaya nezaret eden rahipler tarafından dua edilip ilahiler söylenirdi. Bu rahipler ikonaya pamuk yumaklarıyla dokunup daha sonra bu yumakları kalabalığa dağıtırlardı. Merasimin doruk noktası geleneksel kırmızı elbisesini giymiş yaşlıca bir adamın kalabalığın arasından çıkıp Meryem Ana ikonasının önünde diz çökerek dua ettiği andı. Daha sonra yaşlı adam kollarını iki yana açar ve ağır ikona onun sırtına yerleştirilirdi; daha sonra ikonayı merasim alayının baş tarafına taşırdı. Sanki ikonanın altın kaplama çerçevesinin ve üzerindeki mücevherlerinin ağırlığı yetmiyormuşçasına adamın gözü bağlanır ve

⁴² Perry 2015:174; Majeska 1984:38-42, 44, 334-6.

⁴³ Majeska 1984:100, 140, 144, 146, 164, 282-3.

böylelikle Hz. Meryem ikona Hodegetria Manastırına geri götürülürken gözleri bağlı adama rehberlik ederdi. Novgorodlu Stephen bu gördüklerini 'Onun [ikonanın ağırlığının] adamı bir o yana bir bu yana itişini görmek korkunçtu' şeklinde kaydetmişti. Bir başka izleyici törende gördüklerinden ötürü öyle etkilenmişti ki şehirde kaldığı sürece yapılan her bir Hodegetria merasimine katılmıştı.⁴⁴

Bu yüzden on dördüncü yüzyıl Konstantinopolis'i 1204 yılından önceki zamanlarda olduğu gibi hâlâ şaşkınlık ve hayranlık kaynağı olmaya devam etmekteydi. Novgorodlu Stephen 'İnsanı hayrete düşüren ve aklın açıklayamayacağı daha pek çok şey vardır' diye iddia etmişti.⁴⁵ Her şey sanki hiç değişmemiş gibiydi; zaten Bizanslıların istediği de yabancıların bu şekilde düşünmeleri idi.

*

1300 yılı Konstantinopolis'inde, bir önceki yüzyıla göre belirgin farklılıklar da mevcuttu elbette. Ziyaretçiler hâlâ şehrin boyutu, kiliseleri ve oradaki kutsal emanetler hakkında coşkulu şiirsel yorumlarda bulunmaktaydılar ama şehrin bir zamanlar sahip olduğu zenginlik ya da söylendiği gibi dünyanın herhangi bir yerindeki bir şehirden daha zengin olduğuna dair methiyeler artık düzülmüyordu. İmparatorun herkese altın dağıtan bir çeşme olduğu günler artık geride kalmıştı. Kral Sigurd ve yanındakiler I. Aleksios tarafından ellerine tutuşturulan altın dolu keselerden ötürü hoşnutken II. Andronikos'un Katalan paralı askerleriyse kendilerine ödeme yapılırken kullanılan sikke paranın, 'üç Barselona sousu' değerinde olmayışından şikâyet etmekteydi.⁴⁶ Diğer yandan her ne kadar fevkalâde bir zenginliğe sahip olmasa da Konstantinopolis hâlâ gelişen ekonomik hayatıyla büyük bir şehirdi. Theodosius Meydanı gibi büyük meydanlarda toplanan pazarları hâlâ canlı ve baharatlar, şeker, ipek, pamuk, şarap ve diğer sayısız

⁴⁴ Majeska 1984:36, 364-5; Clavijo 1928:84-5; Tafur 1926:141-2.

⁴⁵ Majeska 1984:28.

⁴⁶ Muntaner 2006:66.

pek çok malla dolup taşmaktaydı. Rusya'nın güneyindeki durumun daha istikrarlı bir duruma gelmesiyle Karadeniz ticareti bir kez daha canlanmış ve bu bölgeden elde edilen ürünler bir kez daha yüklü miktarlarda Haliç Limanına gelmeye başlamıştı. Buna ek olarak bazı yeni ticari fırsat kapıları açılmıştı. Konstantinopolis artık muhtemelen daha küçük bir nüfusa sahip olduğu için iç tüketim miktarı da azaldığından Trakya ve Makedonya'dan elde edilen tahıl ürünlerine yönelik bir ihraç merkezi halini almıştı.⁴⁷

Ekonomik durumdaki iyileşme hiç şüphesiz Konstantinopolis'in 1204 yılı öncesine ait bir özelliğini, yani nüfusun içinde farklı milletlerden insanların bulunması özelliğini de yeniden canlandırmıştı. Latin rejimi altındayken Konstantinopolis'in nüfusu hem sayı olarak azalmış hem de içinde barındırdığı değişik unsurlar bakımından daralmıştı. Şehrin ticareti üzerindeki güçlü Venedik tekeli daha değişik yerlerden gelip şehri ziyaret edecek olan tacirlerin sayısının azalmasına sebep olmuştu. Araplar özellikle hoş karşılanmıyordu, çünkü Latinler Mitaton camisini yıkmaya çalışmışlar ve Cenevizliler ile Pisalılar da bir kenara itilmişlerdi. Yahudilerin Konstantinopolis Latin tahakkümü altında olduğu sırada artık şehirden ayrıldıkları gibi bir izlenim de vardır.⁴⁸

VIII. Mikhael'in 1261 yılında Konstantinopolis'in kontrolünü tekrardan eline almasıyla birlikte şehir hemen çokuluslu özelliğine yeniden kavuşmaya başladı. Mikhael'in Mısır'daki Memlük sultanı I. Baybars (1260-77) ile 1261 yılından hemen sonra yaptığı antlaşmanın akabinde Araplar geri döndü. Müslüman güçlerle daha önceden yapılan antlaşmalarda olduğu gibi bu antlaşmanın da içeriğinde, tacirlere karşılıklı olarak iyi muamelede bulunulması ve Konstantinopolis'te cami bulunması gibi maddeler mevcuttu. 1262 yılında Mısırlı bir grup temsilci geldiğinde Mikhael onlara gururla yeni cami binasını göster-

⁴⁷ Tafur 1926:141; Ibn Battuta 1958-2000: ii. 508; Clavijo 1928:88-9; Laiou 1980-1:182-3.

⁴⁸ Choniates 1984:303; Goitein 1967-93: ii. 462; Jacoby 1995:228; Jacoby 2001b:198.

miş, temsilciler de Baybars'ın camiye hediye olarak gönderdiği örtüleri, şamdanı ve diğer mefruşat eşyasını imparatora takdim etmişlerdi. Araplara etrafı duvarlarla çevrili, gece olunca kapıları kapatılan ve onlara tahsis edilmiş olan bir bölge verildi. Onları idare edecek ve onların çıkarlarını koruyacak olan bir *kadı* atanmasına izin verilmişti.⁴⁹ Yahudiler, eğer gitmişler ise tekrardan döndüler ama artık Galata'da ikamet etmiyorlardı. Yahudilerin artık yeni mekânı şehrin güney sahilleri üzerinde, Vlanga limanı yakınlarında ve onları korumak amacıyla etrafı duvarlarla çevrili bir yerdi. Debbağ, zanaatkâr ve tacir olarak ifa ettikleri hizmetlere yeniden başladılar. Her ne kadar bazı ateşli din adamları cemaatlerindeki kişileri onları işe almamaları yönünde telkin de bulunmuşlarsa da Yahudilerin bazıları hekim olarak çalıştılar. Bir Arap heyet geldiğinde tercüman olarak kullanılmak üzere en azından bir tane Konstantinopolisli Yahudi, Bizans sarayında istihdam edilmekteydi.⁵⁰ 1261 yılından sonra hatırı sayılır miktarda Rus Konstantinopolis'e gelmiş gibi görünmektedir. Bunlar içinde sadece ticaret için gelenler değil, Studios Manastırını kendilerine mesken edinen rahipler ve keşişler de vardı.⁵¹

Bir de elbette Latinler vardı. Fransızlar ve Venedikliler 1204 yılında Konstantinopolis'in ele geçirilmesinden ve yağmalanmasından sorumlu olabilirlerdi, ama bu Bizanslıların bütün Latinlere karşı inancını kaybettiği anlamına gelmiyordu. Bunlar hâlâ kendi saflarınızda tutmak isteyeceğiniz kabiliyetli askerler idi. 1211 yılında Theodoros Laskaris Selçuklu Türklerini yendiğinde sekiz yüz İtalyan şövalye Laskaris'in yanında kahramanca savaşmıştı. Hatta Latin paralı askerler 1258 yılında VIII. Mikhael'in rakibi olan IV. Ioannes'in naibini öldürmek suretiyle, VIII. Mikhael'in iktidarı ele geçirmesine yardım etmişlerdi.⁵² 1261 yılında Konstantinopolis yeniden ele geçirildiğinde

⁴⁹ Talbot 1993:252-3; Bowman 1985:233; Ibn Battuta 1958-2000: ii. 513.

⁵⁰ Bowman 1985:54-5, 233, 243, 278; Majeska 1984:268-9; Ibn Battuta 1958-2000: ii. 505-6; Jacoby 1995:228-30.

⁵¹ Majeska 1984:285-6.

⁵² Akropolites 2007:131-2, 148; Pachymeres 1984-2000: i. 78.

Latinler, her ne kadar 1204 yılından önceki sayısal büyüklükte olmasa da tekrardan şehrin müdafisi rollerini sürdürmeye devam etti. 1303 yılında Katalan paralı askerlerden oluşan büyük bir birlik Konstantinopolis'e geldi. Liderleri Roger de Flor, Büyük Dük olarak ilan edildi ve Katalan birliği Türklerle mücadele etmek için doğuya sevk edilmeden önce Roger de Flor ile II. Andronikos'un yeğeni evlendirildi. Latinler hâlâ imparatorun özel muhafızı olan Vereg muhafız birliğini teşkil etmekteydi ve önemli etkinliklerde onun önünde sıralanıp baltalarını kalkanlarına vurarak kendi dillerinde, ona uzun yıllar hüküm sürmesi temennisinde bulunuyorlardı.⁵³

Latinlere ayrıca Konstantinopolis'in deniz ticaretinin devam ettirilmesi hususunda ihtiyaç duyulmaktaydı ve bu da İtalyan tüccar şehir devletlerinin geri getirilmesi anlamına geliyordu. VIII. Mikhael ve Bizanslı generaller, Dördüncü Haçlı Seferini Konstantinopolis'e getirmiş ve sendeleyeni Latin İmparatorluğunun destekçisi olarak hareket etmiş Venediklilerden hâlâ sakınmaktaydılar. Mikhael'in birlikleri 1261 yılında Konstantinopolis üzerine yürürken Haliç civarındaki bütün Venedik tacirlerinin evleri yakılmış ve sahipleri de şehirden kaçmıştı.⁵⁴ Bunun yerine Mikhael, Venediklilerin can düşmanı olan Cenevizliler ile bir ittifak içine girdi. Kommerkion vergisinden muafiyet ve 1204 yılı öncesinde sahip oldukları diğer imtiyazlar kendilerine verildi. Bunun üzerine Cenevizliler şehrin ticaret hayatında Venediklilerin yokluğundan ötürü oluşan boşluğu doldurmak için şehre akın ettiler. Şehre o kadar çok sayıda Cenevizli tacir geldi ki bu sefer Mikhael, Bizans toplumunda bir hoşnutsuzluğun oluşmasından endişe etti. Böylece 1267 yılında Mikhael, önceden Haliç civarında tahsis edilmiş olan bölgeye onları tekrardan yerleştirmek yerine, limanın diğer yakasında Galata'da, bir zamanlar Yahudilerin yaşadığı bölgede onlara özel bir mahalle tesis etti. Latin rejimi altında Venediklilerin yaşadığı gibi onlar da kendi podestaları tarafından yönetileceklerdi ama impara-

⁵³ Muntaner 2006:44; Pseudo-Kodinos 2013:155.

⁵⁴ Akropolites 2007:376.

tor Cenevizlilerin herhangi bir şekilde kendi bölge sınırları içerisinde bağımsız oldukları düşüncesine kapılmasını önleyecek tedbirleri de aldı. Blakhernai Sarayını ziyaret ettiğinde podestádan, imparator önünde diz çökmesi ve imparatorun elini ve ayağını öpmesi, Ceneviz gemilerinin Galata Limanından hareket ettikten sonra Büyük Sarayın hizasına geldiklerinde imparatoru selamlamaları beklenmekteydi.⁵⁵ Diğer tüccar grupları da 1261 yılından sonra Konstantinopolis'te yeniden yerlerini aldı. Şehir 1204 yılından beri ticari açıdan büyük önem kaybetmiş olsa da Pisalılar, konsül adı verilen idari yetkilinin gözetiminde, Haliç civarındaki eski mahallelerine döndüler. 1308 yılında Antonalı tacirler de onlara katıldılar.⁵⁶ Bu günlerde artık İtalyanların ticari hayat üzerinde bir tekelleri mevcut değildi. 1320 yılında II. Andronikos, Aragon kralıyla bir ticaret antlaşması imzaladı ve bu antlaşma sayesinde Katalan tacirlere, diğer İtalyan topluluklarla aynı imtiyazlar verildi ve gümrük muafiyetlerinden faydalanmalarına ve kendilerine ayrılmış bir bölgeye sahip olmalarına imkân tanındı.⁵⁷ Verilen bu imtiyazların arkasında yatan niyet hiç şüphesiz, Konstantinopolis ticaretinin bir iki grubun tekelinde kalmasını engelleyerek ve birbirleriyle rekabet eden pek çok farklı grubun olmasını sağlamaktır.

Venediklilerin geri gelmesine izin verilmesinin arkasında yatan düşünce de muhtemelen böyle bir mantıktı. Dördüncü Haçlı Seferinde ve Latin İmparatorluğu bünyesinde oynadıkları rol hâlâ zihinlerde olmasına ve bundan dolayı onlara kızılmasına rağmen, bölgedeki en önemli deniz gücü olmalarından ötürü Venedikliler potansiyel bir düşman olarak dışarıda bırakılamazdı. Böylece 1268 yılında Venedikle bir antlaşma imzalandı. Bu antlaşmaya göre Venedikliler, Bizans'a karşı düşmanca bir ittifakın içine girmeyecek ve bunun karşılığında da bir zamanlar elinde bulundurdukları imtiyazlara tekrardan kavuşacaklardı. Artık Latin İmparatorluğu döneminde olduğu gibi bir podestá

⁵⁵ Pachymeres 1984-2000: i. 218-20, 224-6; Pseudo-Kodinos 2014:183, 185.

⁵⁶ Pachymeres 1984-2000: i. 218-20; Pseudo-Kodinos 2014:153; Makuscev 1874: i. 156-8.

⁵⁷ Miklosich ve Müller 1860-90: iii. 98-100.

tarafından yönetilmeyeceklerdi. En yetkili memurları artık *bailie* ismiyle çağrılacaktı. Bu isim değişikliği bilinçli olarak, Latin İmparatorluğu dönemindeki gibi efendi konumunda olmadıkları ve mevcudiyetlerine kerhen izin verildiği mesajını onlara vermek için yapılmış olabilir.⁵⁸

*

Konstantinopolis bir kez daha aynen 1204 yılı öncesindeki çok etnikli ve uluslararası şehir hüviyetini kazandığında bu çeşitliliğin beraberinde getirdiği zorluklarla da mücadele etmek zorundaydı. Problemin kaynağı artık kanı hızlı kaynayan Bizans halkı değildi. Her ne kadar Latinlere karşı hâlâ hoşnutsuzluk besleseler de bu Haliç'teki Latinlerin yerleşim bölgelerine karşı bir şiddet eğilimine artık sebep olmuyordu. Mesele provakasyonun yokluğu değildi. 1275 yılında bir Cenevizlinin, halkının Galata'ya döndüğü gibi bir gün Konstantinopolis'e de döneceğinden ötürü böbürlendiği duyulmuştu. Bunun üzerine Bizanslı bir denizci onun üzerine yürüyüp yüzüne tokat atmış, Cenevizli ise onu elinde kılıcıyla kovalayıp öldürmüştü. Bu hadiseye misilleme olarak, 1182 yılındaki gibi şiddetli olaylar yaşanmadı ve Galata'daki podestadan tazminat alınması işi imparatora bırakıldı.⁵⁹ Belki de Konstantinopolis halkı artık devasa kalabalıklar teşekkül edebilecek kadar büyük bir nüfusa sahip değildi, böylelikle düşmanlıklarını üstü örtülü hasmane tavırlarla gösterdiler. Galata'da yaşayan bir Dominiken keşişi, yerel halkın bir Latinin içtiği kadehi sanki kirlenmiş gibi kırıp atmasından şikâyet etmişti.⁶⁰ Statükoyu tehlikeye sokan asıl şiddet, Latinlerin kendi aralarında, genellikle bir grubun kendi ticari menfaatlerinin diğer bir başka grup tarafından tehdit edildiğini düşündüklerinde patlak veren olası şiddet idi.

1303 yılında Galata'daki Cenevizliler, Roger de Flor komutası altında bir grup Katalan paralı askerin İmparator II. Androni-

⁵⁸ Pozza ve Ravegnani 1996:56-65; Pachymeres 1984-2000: i. 218-20; Majeska 1984:150, 335-6.

⁵⁹ Pachymeres 1984-2000: ii. 542.

⁶⁰ Kaeppli 1953:179; Bertrandon de la Brocquière 1988:94-5; Buondelmonti 1897:245.

kos tarafından Blakhernai Sarayında kabul edildiğini öğrendi. Cenevizliler, Katalan tacirleri Konstantinopolis ticaret hayatına dahil edecek bir anlaşmanın gizlice yapılabileceğinden korktular. Katalan birliğinin, Küçük Asya'ya geçiş için bir Cenevizliden borç aldığı 20.000 hyperpyronu geri ödememesi üzerine gerginlik daha da alevlendi. Finar'lı Rosso isimli bir Cenevizli kendi vatandaşlarından oluşan büyük bir kalabalık toplayıp kıyameti kopararak Haliç üzerinden Blakhernai'a doğru harekete geçti ve sarayı çevreleyen sokaklarda barikat kurdular. Katalanlar kalabalığa karşılık verdi ve büyük bir kavga başladı. Sarayın penceresinden olup bitenleri izleyen imparator, Stephen Mouzalon isimli bir memuru gönderip sükunet çağrısında bulundu, fakat hem Mouzalon hem de bindiği at paramparça edildi. Nihayetinde Katalanlar üstünlüğü elde ettiler ve Finar'lı Rosso ile birçok taraftarı öldürüldü. Eğer imparator nihayetinde onları kontrol altına almayı başaramasaydı Katalanlar karşı kıyıya geçip Galata'yı talan edeceklerdi.⁶¹

En ölümcül karşılaşmalar, her ne kadar iki grubun bölgeleleri Haliç'in suları ile birbirinden ayrılmış olsa da Cenevizliler ile onların ezeli düşmanı Venedikliler arasında cereyan edenlerdi. 1296 yazında 69 gemiden oluşan bir Venedik donanması umulmadık bir anda Haliç'te beliriverdi. 1204 Nisanındaki gibi bir saldırıdan korkan II. Andronikos derhal ve hızlı bir biçimde şehirdeki Venediklileri abluka altına alıp onları hapse attı. İmparatorun endişelenmesine gerek yoktu, çünkü hedef Konstantinopolis değildi. Venedik donanması Galata'ya ve limanda yükleri üzerlerinde ve demir atmış halde duran gemilere doğru yöneldi. Cenevizliler bunu önceden sezdikleri için ailelerini karşı kıyıya geçirmeyi ve imparatorun sığınmalarına izin verdiği Blakhernai Sarayına ulaşmalarını sağlamışlardı. Daha sonra gemilerini hızla harekete geçirip tehlike geçene kadar gemilerindeki malları limanın sularından dışarı çıkartmışlardı. Hamleleri boşa çıkan Venedikliler elleri boş bir şekilde ayrılmak zorunda kaldılar. Altı ay sonra Cenevizliler intikamlarını aldı.

⁶¹ Muntaner 2006:44-5; Pachymeres 1984-2000: iv. 336-8.

Haliç'ten gemilerle karşıya geçip Venediklilerin bölgesine girdiler. Sokaklarda rastladıkları herkesi acımasızca katlettiler ve Venediklilerin bölgesinden çıkıp şehir merkezine doğru ilerlediler. Cenevizlilerin aradıkları, imparatorun hışmına uğradıktan sonra hapse atıldığını bildikleri Venedikli *baillie* Marco Barbo idi. Hapishanenin etrafını kuşattılar ve Barbo onu bekleyen kaderden yakasını kurtarmak için çatıdan kaçmaya çalışırken Cenevizliler onu yakalayıp paramparça ettiler. İzzet-i nefisleri böylece tatmin olmuş Cenevizliler Galata'ya geri çekildi.⁶²

Bizans imparatorunun kendi başkentinde böyle zorbalıklarla engelleme konusunda güçsüzlüğü bir ölçüde, askeri ve ekonomik manada İtalyan şehir cumhuriyetlerinin gücü artarken imparatorun gücünün küçüldüğünün bir göstergesiydi. Venedik şimdi kendi kurduğu imparatorluğun efendisi konumundaydı ve Bizans'tan daha güçlü durumdaydı. Cenova'nın gücü Galata'ya ya da Latinlerin kullanmayı tercih ettiği isimle Pera'ya sahip olmasında yatmaktaydı. 1267 yılında VIII. Mikhael tarafından ilk başta Cenevizlilere verildiğinde Mikhael bu imtiyazın kalıcı değil geçici olduğunun karşı tarafca iyice anlaşılması için bir hayli çaba göstermişti. Bölge Cenevizlilere geçmeden önce bölgenin etrafındaki duvarların yıkılması hususunda ısrarcı olmuştu. Gerçi çok uzun zaman geçmeden bu duvarlar yeniden inşa edildi ve Galata artık bir Bizans kasabasından çok Cenevizlilere ait bir yerleşim birimi gibi gözükmekteydi. Buradaki kiliselerde yapılan ayinlerde Latince kullanılmaktaydı ve biri Dominiken ve diğeri Fransiskanlara ait olan iki manastır mevcuttu.⁶³ Daha endişe verici taraf ise Galata'nın alelade bir ticaret bölgesi olmaktan çıkıp Konstantinopolis'e rakip, büyük bir liman halini almasıydı. Sayıları gittikçe artan ve sadece Cenevizlilere ait de olmayan çok sayıda gemi, kargolarını yüklemek ve indirmek için Haliç'ten ziyade Galata Limanını tercih eder olmuştu. Galata Limanındaki su seviyesi daha derin olduğu için en büyük kalyonlar bile yüklerini daha küçük botlarla

⁶² Pachymeres 1984-2000: iii. 262-6, 268.

⁶³ Pachymeres, 1984-2000: i. 226; Clavijo 1928:91-3; Tafur 1926:149.

sahile götürüp getirmek yerine, rıhtıma iyice yanaşıp mallarını boşaltabiliyorlardı.⁶⁴ Bunun neticesinde gümrük gelirini toplayan Bizans imparatoru değil Cenevizli podestá idi. On dördüncü yüzyıl ortaları itibariyle bu şekilde Cenevizliler yıllık 200.000 altın sikke kazanç elde ederken Bizans hazinesinin gelirinin sadece 30.000 altın sikke civarında olduğu tahmin edilmekteydi.

Geçmişte olduğu gibi mali zararlar İtalyan denizci şehir devletlerinin müttefik olarak Bizans'ın yanında durmasıyla bir ölçüde telafi edilmekteydi. On dördüncü yüzyılın başlarından itibaren II. Andronikos, artık finanse edemediği Bizans donanmasını elinde tutmayı bıraktı. Onun yerine deniz savunması hususunda Venediklilere ve Cenevizlilere bel bağladı.⁶⁵ Buna ve müttefikleriyle yaptığı antlaşmalara rağmen imparator neredeyse her zaman ya birisiyle ya da ötekiyle bir ihtilaf içindeydi. Anlaşmazlık sebeplerinden bazıları gerçekten çok anlamsızdı. Venedik, Girit ve cumhuriyetin diğer kolonilerinde yaşayan Yahudilere de eğer Konstantinopolis'e ticaret yapmak amacıyla gelirlerse diğer Venedikli vatandaşlar gibi Kommerkion vergisini ödememe hakkı vermişti. Bu amaçla Konstantinopolis'e gelen Yahudilerin çoğu Haliç'teki Venedik yerleşim bölgesinden ziyade Yahudilerin Vlanga'daki bölgesinde kalmayı tercih etmekteydi. Bizans imparatoru bu şekilde hareket edenlerin imtiyazlarını kaybettiklerine karar verdi. Venedik hükümeti ise kararlılık içinde onların haklarını koruma konusunda ısrarcı oldu. Bu kavga yıllar boyu sürdü.⁶⁶ Gayretkeş Bizanslı memurların çizgiyi aştıkları sayısız hadise vardı. 1290 yılında Ranieri Boccanegra isimli Cenevizli bir tacir 500 hyperpyron karşılığında bazı Bizanslı tacirlerle, mallarının İskenderiye'den Konstantinopolis'e geçirilmesi için anlaştı. Gemi Haliç'e vardığında kendisine ödeme yapılmasını beklemek yerine tacirlerin nakliye parasının karşılığı kadar malı kendine ayırdı. Bir müddet sonra eparkhos'tan gelen bir haberci Boccanegra'ya, eparkhos'u ziya-

⁶⁴ Clavijo 1928:90; Bertrandon de la Brocquière 1988:88-9; Tafur 1926:115; Mitchell, Bodnar ve Foss 2015:35.

⁶⁵ Gregoras 1829-55: i. 208-9, iii. 841-2.

⁶⁶ Bowman 1985:244-7.

ret etmeye davet eden bir mesaj getirdi. Cenevizli oraya varır varmaz derhal tutuklandı ve kendisine aldıklarının parasını verene kadar salıverilmeyeceği söylendi. Cenova hükümeti bu davayla da benzer diğer davalar gibi ilgilendi.⁶⁷

Arada sırada imparatorlar zorlu müttefiklerini yola getirmek için girişimlerde bulunuyorsa da asla 1171 yılında I. Manuel'in yaptığı gibi sert önlemler içeren bir girişimde bulunmadı. 1274 yılında VIII. Mikhael, Cenevizlilerin Karadeniz ticareti üzerinde kurdukları tekel nedeniyle, Bizans ve Venedik gemilerine karşı korsanlık faaliyeti yürüten Ceneviz gemilerinden ötürü telaşlanmıştı. İmparator bunun için *podestàya* şikâyetle bulunmuştu ama bu konuda hiçbir şey yapılmadı. 'Bu yüzden, bu tarz bir geminin elde ettiği haksız kazançla yüklü olarak Galata'ya geldiği haberi ulaşınca savaş kalyonları onun yolunu kesmek üzere gönderildi. Hava şartları ilk başta Bizanslılara yardım etti, çünkü kuzeyden esen rüzgâr kesildiği için, büyük olduğu kadar hantal da olan Ceneviz gemisi Haliç'in ağız kısmına geldiğinde hareketsiz kaldı. Öte yandan hafif ve alçak bordalı olan Bizans kadırgaları kendilerinden daha yüksek bordalı Ceneviz gemisine zarar vermekte zorlandılar. Rum Ateşi kullanmanın da bir anlamı yoktu, çünkü Cenevizliler her zamanki gibi tedbir olarak gemilerin yan kısımlarını öküz derisinden parçalarla kaplamışlardı. Bu yetmezmiş gibi kuzeyden rüzgâr tekrardan esmeye başlayınca Ceneviz gemisi Galata'daki sığınma alanına doğru harekete geçti. Avları ellerinden kaçıyormuş gibi görünürken birisi imparatora, demir atmış yatmakta olan büyük Katalan gemilerinden birisini kuzeye göndermesini tavsiye etti. Böyle yapılarak kuzeyden esen ve Cenevizli gemisinin yelkenlerini şişiren rüzgârın şiddeti kırılmış oldu ve Bizanslılar da gemiye yetişip güvertesine çıkabildi. Bu, Konstantinopolis'in İtalyan müttefikleriyle olan uzun karmaşık ilişkiler destanında nadir elde edilen başarılarından birisiydi.⁶⁸

⁶⁷ Lopez ve Raymond 1955:313.

⁶⁸ Pachymeres 1984-2000: ii. 534-40.

Bu Konstantinopolis'in pastırma yazıydı. Politik ve ekonomik problemleri vardı ama bu her zaman zaten böyleydi. Bu zorluklar imparatora zorlu İtalyan müttefikleri tarafından meydan okunsa bile, hatta şehir artık dünyadaki zenginliklerin üçte birini barındırırsa bile ve yine şehrin kilise ve manastırları bir zamanlar olduğu gibi çok sayıda ve şatafatlı olmasa bile Konstantinopolis efsanesine gölge düşürmemektedir. Fakat şehir namına işlerin kötüye döndüğü öyle bir zaman gelecekti ki hem şehir hem de şehre dair efsane yok olup gidecekti.

BİZANS KONSTANTİNOPOLİS'İNİN ÇÖKÜŞÜ

1280'lerden itibaren Bizans'ın talihi iyice kötüye gitmeye başladı. 1261 yılından sonra Konstantinopolis'i yeniden ele geçirmek isteyen batı Avrupalılardan gelecek bir istila tehdidinin farkında olan VIII. Mikhael, imparatorluk güçlerinin çoğunu imparatorluğun Batı kısmında yoğunlaştırarak Küçük Asya'daki doğu sınırlarını hayli savunmasız halde bıraktı. Orada yaşayan yarı göçebe Türk toplulukları bundan istifade edip Bizans topraklarına akınlar düzenledi ve neredeyse hiçbir direnişle karşılaşmadıkları için de o bölgelere yerleşmeye başladılar. 1330 yılı itibariyle Küçük Asya'nın neredeyse tamamı kaybedilmişti. Bu felaket karşısında yaşlı II. Andronikos'a ve onun başnaibi Theodoros Metochites'e karşı muhalefet hiç olmadığı kadar keskinleşmeye başladı ve muhalefet onunla aynı ismi taşıyan genç Andronikos'un etrafında toplandı. 1328 Mayısında genç Andronikos ve onu destekleyenler, Konstantinopolis'e girip yaşlı imparatoru tahttan çekilmek zorunda bıraktı. Efendisi iktidardan düştüğünde Metokhites de iktidardan düştü. Metokhites'in Khora Manastırı yakınındaki konağına bir grup saldırıp burada değerli olan ne varsa alıp binayı yerle bir ettiler. Hatta konaktaki mermer yol kaplamaları bile kaldıraçla yerlerinden sökülüp bir yabancı hükümdara hediye olarak gönderildi. Metokhites Trakya'da bir yere sürgün edildi. Bir zamanlar sahip olduğu servet ve lükse karşın burada oldukça zor şartlara katlanmak zorunda kaldı. En kötüsü uygarlığın merkezi olan Büyük

Şehirle olan bağlantısının kesilmiş olmasıydı. Yardımsever bir keşiş ona acıyıp biraz şarap göndermişti. Derin minnettarlığını belirtmek için ona 'Şaraba en çok ihtiyaç duyduğum bir zamanda bana şarap göndermek suretiyle hem asil hem de faydalı bir kimse olduğunuzu gösterdiniz' şeklinde cevap yazmıştı.¹ Trakya'da iki yıl geçirdikten sonra Metokhites'in Konstantinopolis'e dönmesine ve müreffeh günlerinde yeniden inşa ettirip içinin süslenmesini üstlendiği Khora Manastırında ikametine izin verildi. Ömrünün son yıllarını bir zamanlar konağının bulunduğu, şimdi ise terk edilmiş alana bakarak üzüntü içinde ve hastalıklarla boğuşarak geçirdi. Metokhites, kendisi gibi hayatının son yıllarını bir manastıra hapsedilmiş olarak geçiren efendisi II. Andronikos'un ölümünden bir ay sonra 13 Mart 1332'de hayata gözlerini yumdu.

Daha sonraları bu adamların ikisi de büyük oranda unutulup gitti, çünkü genç imparator III. Andronikos'un (1328-41) imparatorluk tahtına çıkması, onun selefleri döneminde yaşanan iç karartıcı gerilemeden imparatorluğun kendini kurtaracağı ümidinin olduğu yeni bir dönemin başlangıcı gibi görünüyordu. Şimdilik Küçük Asya'nın yeniden ele geçirilmesine dair bir umudun olmadığı anlaşıldığında yeni imparator, Türklerle bir barış anlaşması yaptı ve onların fetihlerini tanımış oldu. Daha sonra imparatorluğun batıdaki diğer yarısı üzerine yoğunlaştı ve kaybedilmiş topraklardan bir bölümünü başarıyla tekrardan ele geçirdi. Ne üzücüdür ki bu yeniden canlanmanın kısa süreli olduğu ortaya çıktı, çünkü 1341 Haziranında III. Andronikos henüz kırk beş yaşındayken hayata gözlerini yumdu. Oğlu ve imparatorluk tahtının varisi olan V. Ioannes o esnada henüz dokuz yaşında bir çocuktü. Bu durumun kaçınılmaz sonucu bir iç savaştı. Andronikos'un en güvenilir adamı ve önde gelen general Ioannes Kantakouzenos iktidar için imparatoriçe-anne Savoy'lu Anna ve genç imparatorun naibi olan Konstantinopolis patriğiyle savaşmaya başladı. Bu özellikle yıkıcı mücadele altı uzun yıl boyunca devam etti ve takip

¹ Şevçenko 1975:30, 36, 89.

eden on yıllık süreç içinde de periyodik olarak isyanlar patlak verdi. Bu durum ise komşu ülke hükümdarlarının durumdan faydalanmasına ve imparatorluk topraklarının çoğunun kaybına sebep oldu. Sırpların, Makedonya ve Teselya'nın çoğunu kendi topraklarına katması, III. Andronikos zamanında yapılan fetihlerin hepsini hükümsüz kılmış oldu. Hatta Küçük Asya'nın kuzeybatı kısmını hâkimiyetleri altında tutan Osmanlı Türklerinin kazanımları daha da büyüktü. Marmara Denizinin Avrupa yakasındaki Çimpe'yi, daha sonra ise Çanakkale'yi ele geçirdiler. Bir köprübaşı olarak Çanakkale'den Trakya'da sistematik fetihlere başladılar. Konstantinopolis, 1360'lı yıllarda Edirne alındığında adeta Osmanlı toprakları içinde yalıtılmış bir karakol mevki haline dönüştürüldü.

*

Konstantinopolis'teki herkes bu endişe verici olaylardan haberdardı. 1350'li yıllardan itibaren Osmanlıların Küçük Asya ve Trakya'da ilerlemesi, Kara ve Deniz Surlarından görülebilen toprakların artık Bizans hâkimiyeti altındaki topraklar olmadığı anlamına gelmekteydi. Konstantinopolis halkı, kaybedilen topraklardan her gün akın akın gelen mülteci gruplarını görmezden gelemezdi. Bu mültecilerin pek çoğu aç biilaç idi ve şehrin mezbeleliklerinde sefalet içinde yaşamaktaydı.² İç savaşın dehşet verici ekonomik etkileri de bariz bir şekilde görünür haldeydi ve bu yüzden Palaiologos hanedanı neredeyse iflasın eşiğine gelmişti. Ioannes Kantakouzenosla yaptığı mücadeleyi finanse edebilmek için İmparatoriçe Anna, Blakhernai Sarayındaki gümüş ve altın tabakları satmış, saray mücevherlerini 30.000 düka kredi karşılığında Venediklilere rehin bırakmıştı.³ Kötüleşmekte olan bu durum bir dizi doğal felaketle daha da vahim bir hal aldı. 1346 yılında büyük bir deprem şehri salladı ve Ayasofya'nın kubbesinin bir kısmı ile Kara Surlarının bazı bölümleri yıkıldı. Bundan hemen sonra, muhtemelen 1347 yazında Karedeniz'den Galata'ya gelen ve virüsü taşıyan bir

² Muntaner 2006:46, 49.

³ Gregoras 1829-55: ii. 788; Hendy 1985:230; Gallo 1967:31-2.

Ceneviz gemisi nedeniyle Konstantinopolis, Kara Ölümün ilk vurduğu Avrupa şehirlerinden birisi oldu. Salgın bir yıl kadar sürdü ve Ioannes Kantakouzenos'un on üç yaşındaki oğlu Andronikos'un da aralarında bulunduğu binlerce insanın ölümüne neden oldu.⁴

Her şeye rağmen halen bir umut vardı. İç savaş bu kadar uzun sürmüş, toprak ve gelir bakımından büyük kayıplara mâl olmuş olsa da nihai sonuçları itibariyle Bizans politika dünyasının sınırları açısından göreceli olarak engellenmişti. 1347 yılında Ioannes Kantakouzenos, destekçileri sayesinde Kara Surlarından şehre girmesi sağlandığında rakipleri ile olan mücadeleyi kazanmıştı ve beklediği üzere VI. Ioannes (1347-54) olarak imparator tacını giymişti. Fakat 1182 yılında Andronikos Komnenos'un iktidarı ele geçirdiği zaman yaptığı gibi Kantakouzenos muhaliflerine karşı bir katliama girişmedi. Genç rakibi V. Ioannes Palaiologos'un gözleri kör edilmedi fakat Kantakouzenos'un kızıyla evlendirildi ve daha sonra yanında annesi Anna olduğu halde vali olarak Selanik'e gönderildi. İmparatorluk tahtında yedi yıl hüküm sürdükten sonra VI. Ioannes tahttan feragat etti ve iktidarı tekrardan V. Ioannes'a devretti. İsmi ni Ioannes'ten Ioasaph'a çevirip manastıra çekilip keşiş yemini ederek ömrünün geri kalan kısmını teolojik risaleler ve kendi politik hatıralarını yazarak geçirdi. Böylelikle Palaiologos hanedanı kısa bir ara dönemden sonra tekrardan iktidara gelmiş oldu ve V. Ioannes 1391 yılında ölümüne kadar onlarca yıl imparatorluğu yönetti.

Konstantinopolis doğal afetlerin yaralarını da sarmıştı. 1346 yılındaki deprem nedeniyle Ayasofya'nın kubbesinde meydana gelen hasar tamir edilmişti. Devasa İsa Pantokrator figürü tekrardan kubbedeki yerine konulmuş ve V. Ioannes'in mozaik portresi doğu kısmındaki kemerin altına yerleştirilmişti.⁵ Kara Ölümün sebep olduğu yüksek ölüm oranı bile belki de bazı şeylerin iyileşmesine sebep olmuştu. Aslına bakılacak olursa ge-

⁴ Gregoras 1829-55: ii. 694-5; 797-8.

⁵ Gregoras 1829-55: iii. 255-7; Mango 1986:249; Pseudo-Kodinos 2013:14.

niş caddeleri ve ferah meydanları ile Konstantinopolis bu veba salgınını, bir sonraki yıl tecrübe eden kalabalık nüfus yoğunluğuna sahip Batı Avrupa şehirlerinden daha iyi bir şekilde atlatmıştı. Hepsinden önemlisi, artık Konstantinopolis çevresindeki toprakların hepsini kontrol ediyor olmalarına rağmen, Osmanlılar şehre saldırmak için bir girişimde bulunmamıştı. 1370'li ve 1380'li yıllar esnasında Osmanlılar genellikle, Bizans imparatorunun hiçbir şekilde müdahil olmadığı, Balkan toprakları üzerinde hâkimiyet kurmak için Sırlarla giriştikleri mücadelelerle meşguldüler. Surların arkasında güvende olan Bizans halkı böylece en önemli şeyin emperyal şehir olduğu fikrine sadık kaldı. Her şeye rağmen eski politika teorisi öncekinden daha sesli bir şekilde öne çıkartılmaktaydı. Patriğin ilan ettiği üzere o, 'her nerede olursa olsun Hıristiyan adını taşıyanların' imparatoruydu ve 1427 yılında şehri ziyaret eden Bavyeralı bir ziyaretçi 'ne itibar ne de doğuştan gelen asalet yönüyle Konstantinopolis'teki imparatorlardan daha üstün' bir kimsenin yok' diye kaydetmişti.⁶ Eyaletlerde meydana gelen nahoş olaylar ise bir şekilde geçici karışıklılardı.

Bu garip hayal dünyası on dördüncü yüzyılın son on yıllık dönemine kadar sürdü. 1389 yılının bir Haziran gününde Osmanlılar ile Sırlar Kosova Meydan Muharebesinde karşı karşıya geldi. Zafer Osmanlıların oldu ve Osmanlıların Balkanlar üzerindeki hâkimiyetleri güvence altına alınmış oldu. Bununla birlikte tam zafer anında, Osmanlı sultanı I. Murad (1362-89) Sırp bir suikastçinin hançeriyle hayatını kaybetti. Murad, ezici çoğunluğunu Hıristiyanların oluşturduğu Balkanlarda Osmanlıların Müslüman bir azınlık konumunda olduğunun gayet farkında olan tedbirli bir adamdı. Muhtemelen, bir saldırı anında Venediklilerin ve diğer Latinlerin böylesine önemli bir ticaret merkezini kurtarmak için geleceğinden korktuğu için Konstantinopolis üzerine saldırmaktan sakınmıştı. Onun yerine tahta geçen I. Bayezid (1389-1402) ise kibirli, atılgan ve tutkulu biri olarak babasından çok farklı niteliklere sahip birisiydi. İm-

⁶ Barker 1957:194; Schiltberger 1879:84.

paratorluk topraklarının ortasında, dört bir yanı kuşatılmış haliyle eğreti duran bu yeri olduğu gibi muhafaza etmek için hiçbir sebep görmüyordu ve 1393-4 kışında Bizans imparatoru II. Manuel'i (1391-1425) müzakerelerde bulunmak üzere Makedonya'daki Serez kasabasına davet etti. Burada hiç şüphesiz başkentini teslim etmeye ikna etmek amacıyla gözünü korkutup ona gözdağı verdi. Bu gerçekleşmeyince ve imparator gece vakti kasabadan kaçmayı başarınca sultan artık savaş için hazırды. 1394 Eylül ayında ordularından birini Kara Surlarının önüne getirdi. Bayezid atılgan birisiydi, aynı zamanda iyi bir asker ve stratejistti. Girişiminin zorluklarına dair öngörülerinde hiçbir yanılğı yoktu, doğrudan bir saldırı girişiminde bulunmadı. Onun yerine hem Konstantinopolis'i hem de Galata'yı karadan abluka altına aldı ve denizden de bir kuşatma başlattı; daha sonra açlık ve mahrumiyet, imparatoru şehrin kapılarını açmaya zorlayana kadar beklemeye koyuldu. Fakat işler onun istediği gibi çabuk bir şekilde gelişmedi. Bayezid'in donanması küçüktü ve erzak yüklü Venedik ve Ceneviz gemilerinin Galata'ya ulaşmasını durduramadı. Sokakların altında bulunan sarnıçlar da şehirde herhangi bir su sıkıntısının yaşanmasının önüne geçti. Fakat kuşatma altında şartlar buna rağmen rahat da değildi, yiyecek ve yakacak çok kısıtlıydı. Vatandaşların çoğu şehirde kalmada bir ümit görmedi ve gece vakti Kara Surlarından halatlar vasıtasıyla kendilerini aşağı salarak şehirden kaçtılar. Hatta İmparator II. Manuel bile yeğeni Ioannes'i başkentte yetkili olarak bırakıp Latin güçlerini olaya müdahaleye ikna etmek için Batıya gitmek amacıyla şehirden ayrıldı. Bütün mahrumiyetlere rağmen şehrin savunması hâlâ sağlam durmaktaydı ve yıllar geçtikçe şehir dayanmaya devam etmekteydi.⁷ Sonra 1402 yazının ilk aylarında Kara Surları üzerindeki garnizonda bulunan askerler, Osmanlıların bulundukları yerden ayrılmak için toplandıklarını fark etti. Birkaç hafta içinde hepsi yeni bir düşmanla, yani Semerkant Emiri Timur'la savaşmak üzere Küçük Asya'ya geçtiler. Asla dönmediler. Bayezid'in ordusu temmuz

⁷ Doukas 1975:83, 85-6; Bernicolas-Hatzopoulos 1983:41, 50.

ayında Ankara Savaşında darmadağın oldu ve Bayezid'in kendisi de hayatının son yıllarını Timur'un tutsağı olarak geçirdi.

Bu umulmadık ve mucizevi kurtuluş tüm tuhafılıklara rağmen Bizanslıların her zaman bildiği bir şeyi teyit etmişti; Meryem Ana muhafazası altındaki şehri gerçekten korumuştur. Blakhernai Sarayındaki yetkililerden birisi muzaffer bir edayla 'Tutsak olan özgür olmuştu ve bu değişikliğin sebebi sadece Bakire Meryem'dir' diyerek durumu ilan ediyordu.⁸ Tanrı tarafından koruma altında olan şehir inancı artık eskisinden daha kuvvetliydi; bunun sebebi belki de ellerinde başvurabilecekleri son çarenin bu olmasıydı. Yayılan bir dedikoduya göre düşman Kara Surlarını aşmayı başarsa bile en fazla Konstantin Meydanına kadar ilerleyebilecekti. Sonrasında göklerden bir melek inip sütunun yanında duran bilinmeyen bir adama bir kılıç takdim edecekti. Bu esrarengiz adam da karşı bir saldırıyla işgalcileri şehirden sürüp atacaktı.⁹ Bu inanca duyulan güven 1422 yılında Osmanlılar yeniden gelip Kara Surlarına doğrudan saldırı düzenledikleri zaman kendini haklı çıkartmıştı. Saldırıyı püskürten askerler çatışmanın ortasındayken Meryem Ana'yı surlar üzerinde gördüklerini bildirmişlerdi. Dahası antik döneme ait savunma hattı yeni teknoloji karşısında ayakta durabileceğini ispatlamıştı. Bu sefer Osmanlılar gelirken yanlarında Kara Surları üzerindeki kuleleri bombardımana tutan pek çok top da getirmişlerdi.¹⁰ Kulelerden birisi yetmişten fazla isabet almasına rağmen hala sapaşlam ayaktaydı.

Bu coşkuya rağmen Konstantinopolis'in hayatta kalma mücadelesi pahalıya mal olmuştu. Bayezid'in uyguladığı kuşatma esnasında nüfus ciddi biçimde küçülmüş ve şehirde kalanlar çaresiz bir fakirlik içine düşmüştü. Şehre gelen ziyaretçilerden birisi onları 'mutsuz ve fakir' olarak tarif etmişti. Sekiz yıllık travma şehrin binaları üzerinde izlerini bırakmıştı. Kuşatma esnasında şehirde özellikle yemek pişirmek için kullanılacak

⁸ Chrysoloras 1961:352-3.

⁹ Doukas 1975:226. Cf. Berger 2013:145.

¹⁰ Kananos 1838:460-2, 472-8.

odun sıkıntısı had safhadaydı ve büyük evlerin, sarayların ve belki bazı kiliselerin keresteden çatıları ve ahşap kirişleri yakacak odun olarak kullanılmıştı. 1403 yılında bu binalardan pek çoğu terk edilmiş ve harap bir vaziyetteydi. Şu an çıplak olan açık alanlar bir zamanlar üzüm bağı ve mısır tarlasıydı. Hatta çok uzun yıllar boyu kentin simgesi olan büyük kiliseler ve manastırlar şimdi çürümeye, dökülmeye başlamıştı. Devasa Havariyyun Kilisesinin bakımı yapılamıyordu ve 1420 yılında her ne kadar imparatorların mezarları ve kırbaçlama sütunu hâlâ görülebiliyor olsa da kilise harap bir vaziyetteydi.¹¹ Blakhernai'daki Meryem Ana Kilisesinin çatısı gözle görülür derecede kötü durumdaydı ve 1434 yılında bir Ocak akşamı binada yangın çıktı ve bina yanıp kül oldu. Bu ilk kez yaşanmıyordu, fakat bu yangından sonra bina tekrardan asla inşa edilmedi. Bir zamanlar Konstantinopolis'in görülmeye değer yerlerinden birisi olan bu yer için bu, hüznün verici bir sondu.¹² Ayasofya Katedrali eskisi gibi ihtişamını korudu ama bakım yapılması gerektiği zaman Bizans hükümeti bağışta bulunması için Novgorod hükümdarına talepte bulunmak zorunda kalmaktaydı. Dahası katedralin kendisine bakım yapılırken etrafındaki diğer binalar çürümeye terk edilmişti. Blakhernai Sarayı bile bundan kurtulamamıştı. Sarayın birçok bölümü terk edilmiş, imparator ve ailesi ise sarayın bir köşesindeki sıkışık odalarında ikamet etmekteydiler. Augusteion Meydanında kocaman Justinianus heykelinin elindeki küre bir kez daha yerinden düşmüş ama tekrar yerine konulmamıştı. Bir ziyaretçi bunun, imparatorun 'egemenliğinin büyük kısmını kaybettiğinin' işareti olduğu yönünde görüş belirtiyordu.¹³

Bu bir hayli geç safhada bile Konstantinopolis cazibesinin büyük kısmını elinde bulundurmakta ve hâlâ Hristiyanlık ale-

¹¹ Tafur 1926:146; Doukas 1975:83; Kritovoulos 1954:27; Clavijo 1928:88; Buondelmonti 1897:244-5; Bernicolas-Hatzopoulos 1983:42-6, 49-50.

¹² Bertrandon de la Brocquière 1988:103-4; Sphrantzes 1980:46-7; Tafur 1926:142.

¹³ Majeska 1984:32-4; Clavijo 1928:76; Mandeville 1983:46; Tafur 1926:139, 140-1, 145; Schiltberger 1879:80.

minin en büyük şehirlerinden biri olarak değerlendirilmekteydi. Şehrin hâlâ pek çok ziyaretçisi vardı. 1419 yılında şehre gelen Rus diyakoz Zosima gibi bazı kimseler alışılmış olan rotayı takip ederek kiliseleri dolaşıp oradaki kutsal emanetleri öpmekteydi.¹⁴ Bu hacılara artık yeni bir türü oluşturan başka ziyaretçiler de katıldı. Antik Yunanca ve Latince çalışmaları İtalya'da yeniden hayat bulduğu için hümanistler ve ilim adamları, dini manada kutsal emanetler yerine antik döneme ait 'kutsal emanetleri' görmek için Konstantinopolis'e gelmekteydiler. Anconalı Cyriaco, Ayasofya'nın taslağını çıkarmak ve Justinianus, Arcadius ve Theodosius sütunlarını çalışmak için birkaç kez şehre gelmişti.¹⁵ Manastırlara bağlı hizmet veren hastaneler hâlâ işlev görmektedir ve büyük bir şöhrete sahipti. İnsanlar şifa bulmak ya da tıp tahsili için çok uzak diyarlardan gelmekteydi. Konstantinopolis hâlâ altın işlemeli lüks dokumaların üretimi açısından bir merkez konumundaydı.¹⁶ Hepsinin ötesinde şehir hâlâ uluslararası bir ticaret merkeziydi. Ticaretin çoğu istikametini Galata Limanına çevirmişti. Bu yolla imparator çok az bir gelir elde ediyorken imparatorun tebaası, Venedik ve Ceneviz gemileriyle ithalat ve ihracat yapmanın avantajını kullanıp bu yolla ciddi bir kazanç elde etmekteydi. Konstantinopolis'in büyük anıtları dağılıp ufalanıyor olabilirdi ama vatandaşlarından çok az bir kısmı ticaret yoluyla olağanüstü servetler elde etmişti. Bu yeni zenginlerin muhteşem konaklarının kuleleri şehir silüetinin yeni hatları haline gelmişti. Bu zengin elit kesimin varlığı, büyük Bizans kiliselerinin neden hepsinin harap bir vaziyette olmadığını açıklayabilir. Peribleptos ve Mangana'daki Aziz Georgios kiliseleri on beşinci yüzyılın başlarında eskiden oldukları gibiydi ve bunun sebebi pekâlâ bu zengin vatandaşların, kiliselerin bakım giderlerini karşılamaları olabilirdi. Gerçeği söylemek gerekirse bu zengin vatandaşlar Kara Surlarının bakım yükünü maddi olanakları artık kısıtlı olan imparatorun

¹⁴ Majeska 1984:166-95.

¹⁵ Mitchell, Bodnar ve Foss 2015:31-5, 265-71; Procopius 1940:395-8.

¹⁶ Miller 1997:204-6; Harris 1996:209; Harris 1995:391-2.

omuzlarından zaten almışlardı. Kara Surları üzerinde, bakımını üstlendikleri kısımda onların isminin yazılı olduğu kitabeler yerleştirilmişti.¹⁷ Yani Bizans Konstantinopolis'inin dökülmesi onun sonunun yaklaşıyor olması anlamına gelmiyordu. Esas itibariyle imparatorluk yok olmuş olsa da zaman ve mekân göz önünde bulundurulduğunda şehir yeni bir şeye, belki Venedik ve Cenova tarzı yeni bir kimliğe bürünebilirdi. Ama olacak olan bu değildi.

*

Osmanlı Sultanı II. Murad 1451 Şubatında Edirne'de sarayında dinleniyorken felç geçirdi ve hayata gözlerini yumdu. Konstantinopolis'te bulunan bir kısım kimse bu habere sevindi, çünkü 1422 yılında Konstantinopolis üzerine düzenlenen ve sonuçsuz kalan saldırıyı düzenleyen Murad idi. Murad'ın yerine, en azından tahtını iyice sağlamlaştıran kadar, Konstantinopolis'e karşı dikkatli bir politika izleyeceği düşünülen genç ve tecrübesiz oğlu II. Mehmed (1451-81) tahta geçti. Bu naif düşüncelerin yanlış olduğu kısa bir süre içinde anlaşılacaktı. Murad yorgun ve hayattan bıkmış birisiydi. Bizans başkentini alma düşüncesinden vazgeçeli çok uzun zaman olmuştu. Öte yandan Genç Mehmed yerinde duramayan, tutkulu ve iktidarının hiçbir şekilde emniyette olmadığı düşüncesinden ötürü oldukça endişeliydi. Tahta çıkışından sonraki aylar içinde bir noktadan sonra Mehmed, tahttan indirilmesi hususunda kendisini emniyete almanın tek yolunun görkemli bir zafer elde etmek, yani Konstantinopolis'i zapt etmek olduğu sonucuna vardı. Ketum ve saplantılı birisi olan Mehmed günler ve uykusuz geceler boyu kendi planı üzerine kafa yordu ve titiz bir şekilde yapacağı saldırı üzerine plan yaptı. Çeşitli stratejiler üzerine hiç durmaksızın kafa patlattı, yedek kuvvetler, vergi gelirleri, silah ve gereçler üzerine incelemeler yaptı. Kalem kağıtla Kara Surlarının oluşturduğu hattın planını çizdi.¹⁸ 1452 ilkbaharında ilk adım ola-

¹⁷ Clavijo 1928:64-8, 77; Van Millingen 1899:108, 192-3; Laiou 1980-1:201-5; Harris 2012b:123-8.

¹⁸ Kritovoulos 1954:14-15, Doukas 1975:201-2.

rak doğuya, Boğaziçi üzerinde bulunan Anaplous köyü üzerine sefer düzenledi. Burası Boğazın her iki yakasının birbirine en yakın olduğu noktaydı ve burada malzemenin bir kısmını yakınlardaki Başmelek Mikail Kilisesinin yıkıntılarından sağladığı bir hisar inşaatına başladı. Bu yeni Rumeli Hisarı, üzerine topraklar konuşlandırılabilen bir platform şeklinde tasarlanmıştı ve hisarın amacı Karadeniz'den gelen erzak gemilerinin geçişini tıkamaktı. Ağustos ayında hisar tamamlandığında Mehmed bir ferman yayınlayarak hangi ülke bayrağını taşıyor olursa olsun hisarın önünden geçen bütün gemilerin rüzgârı başa alıp durmak ve geçiş ücreti vermek zorunda olduklarını ilan etti. Kasım ayında bir Venedik kalyonu geçiş ücreti vermeden geçmek için girişimde bulunduğunda iyi hedef alınmış bir salvo, kalyonun güvertesini parçalayıp gemiyi denizin sularına gömdü.¹⁹

Hisarın yapımı ve sahip olduğu potansiyelin dehşet verici görüntüsü Bizans imparatoru XI. Konstantinos (1449-53) için bir uyarıydı ve II. Mehmed'in ölümcül tutkusunun kanıtıydı. 1452 sonbaharı ve 1453 ilkbaharı boyunca Latin müttefikler bulmak amacıyla Batıya elçilik heyetleri gönderildi ve Blakhernai'daki Kara Surlarının savunmasının zayıf olduğu yerde bir hendek kazıldı. İmparator şehrin savunmasında görev alabilecek ne kadar adamın olduğuna dair bir rapor hazırlanmasını emretti. Endişe verici bir şekilde, şehirde savunmada yer alabilecek 200 yabancıнын yanında 4973 gibi oldukça az sayıda kişinin bulunduğunu öğrendi. Bu rakam neredeyse kesin bir şekilde İtalyanları içermiyordu. Ocak ayında Cenevizli bir paralı asker olan Giovanni Giustiniani şehrin savunmasını desteklemek için iki gemi dolusu adamla Konstantinopolis'e ulaştı ve Haliç'teki Venedik gemilerinin mürettebatı kalmaya ve Blakhernai surlarında görev almaya karar verdiler. Galata'daki Cenevizliler de yardım etti. Her ne kadar görünüşte müdahil olmayacaklarına dair sultana bir taahhütte bulunmuşlarsa da Kara Surlarının savunmasını desteklemek için gizlice birlikler sevk ettiler. Geçmişte Bizans imparatoruyla sıklıkla ciddi anlaşmazlıklara düş-

¹⁹ Barbaro 1969:9-10; Doukas 1975:196-7, 199-201; Kritovoulos 1954:18-21.

müş olan İtalyanların, bu kritik anda ortak bir düşmana karşı omuz omuza karşı koyuyor olmaları ironikti.²⁰

Bu Latin takviye birliklerine rağmen, 1453 Nisan ayında Konstantinopolis üzerine hareket ettiğinde II. Mehmed'in ordusu şehri savunanlar karşısında sayıca oldukça üstün bir durumdaydı. Şehrin uzun geçmişinde şehre saldıran muhtemelen en kalabalık orduydü. Osmanlı birliklerinin sayısına dair tahminler 200.000 ile 80.000 arasında değişmektedir. Fakat en düşük tahmini doğru kabul etsek dahi, o bile ortaçağ standartlarına göre oldukça kalabalıktı. Dahası büyük büyükbabası Bayezid'in aksine Mehmed'in denizden ablukayı bir gerçekliğe dönüştürmeye yetecek, birkaç yüz gemiden oluşan bir donanması mevcuttu. Ordusunu Kara Surları boyunca konuşlandırdı ama gücünü surların Mesoteikhion ve Blakhernai'daki malum zayıf noktaları üzerine yoğunlaştırdı.²¹ Sayısal manada ordusunun büyüklüğüne rağmen Mehmed'in ordusu hâlâ, 1422 yılında babası II. Murad'ın önüne set çektiği gibi geçmişte pek çok saldırıyı püskürten zorlu savunma hatlarıyla yüzleşmek zorundaydı. Kara Surları şimdiye kadar hiçbir zaman geçilememişti; şehir ile Galata arasında gerilen zincirle Haliç'in giriş kısmı kapatılmıştı.

Mehmed, en iyi stratejinin 1204 yılında Dördüncü Haçlı Seferi ordusunun yaptığı gibi Haliç'teki Deniz Surlarına yapılan başarılı saldırının bir tekrarını gerçekleştirmek olduğunu pekâlâ düşünmüş olabilir; sahip olduğu muazzam insan gücü de limanın girişindeki zincir engelini aşmasını sağlayabilirdi. 50 gemiden oluşan bir filo Diplokionion'da sahile çekildi ve oradan da kara üzerinden çekilip Haliç'in kuzey ucunda tekrardan suya indirildi. Bu etkileyici başarı bir gün içinde gerçekleştirildi. Bu darbe karşısında dehşete düşen XI. Konstantinos içi patlayıcı yüklü gemilerle Haliç'teki Osmanlı gemilerini yakmak için bir girişimde bulunulması emrini verdi. Bu girişim başarı-

²⁰ Sphrantzes 1980:69; Barbaro 1969:15, 22-4, 27; Doukas 1975:212-13; Philippides ve Hanak 2011:625 31.

²¹ Sphrantzes 1980:69; Barbaro 1969:27, 30-1; Kritovoulos 1954:41-2.

sızlıkla sonuçlanınca şehri savunanlar Deniz Surlarına bir saldırı yapılacağını bekleyerek saldırıya karşılık vermek amacıyla Deniz Surları üzerinde garnizon kurdular.²² Kuşatma boyunca bu filo sadece Haliç'in uzak bir köşesinde demir atmış şekilde bekledi ama şehrin savunmasını aşacak olan saldırılar Deniz Surları üzerinden gerçekleşmedi.

Yedinci ve sekizinci yüzyılın epik kuşatmalarında, Bizanslılar kendilerine saldırı gerçekleştirenler karşısında teknolojik üstünlüklere sahipti. Şimdi ise tam aksine Mehmed teknik gelişmelerden faydalanabilmişti ve ordusunu 1422 yılında babasının kullandıklarından daha güçlü topraklarla donatmıştı. Macar bir mühendis tarafından imal edilen en büyük top sekiz metre uzunluğunda bir namluya sahipti ve 650 kilo ağırlığında güllerle atabilmekteydi. Bu nedenle Kara Surları gibi sağlam taş duvarlar üzerinde bile etkili olabilmekteydi. Mehmed bu devasa topu altmış tane manda ile Edirne'den getirtip diğer pek çok topla birlikte Mesoteikhion'un tam karşısında konuşlandırdı. Bu ve diğer topraklar ateş etmeye başladığında bu tarz bir bombardımana karşı tasarlanmamış surlar üzerinde yıkıcı bir etki yapmaktaydılar. Güller isabet ettiğinde surlardan büyük taş parçaları kopup etraflarında her kim varsa onları da alaşağı etmekteydi.

Bu devasa büyüklükteki toprak sultana çabuk bir zafer getirmedi. Bunlar görece ilkel araçlardı ve onları tekrardan ateşe hazır hale getirmek çok zor olduğu için günde en fazla yedi atış yapabilmekteydiler. Şehri savunanlar atılan taş güllerle nedeniyle surlar üzerinde açılan gedikleri toprak ve çalı çırpı yığınları oluşturup kapatabilmekteydiler. Bu doğaçlama savunma, şaşırtıcı derecede başarılı oldu, çünkü toprak bunlara oldukça az zarar verebilmekteydiler. Toplardan atılan taş güller bu yumuşak toprak kütle içine hiçbir zarara sebep olmadan gömülüp kalmaktaydı.²³ Yine de, Kara Surlarının dış ve iç duvarlarında

²² Barbaro 1969:37-8; Kritovoulos 1954:55-7; Doukas 1975:214-15.

²³ Barbaro 1969:30, 35; Doukas 1975:200, 215-17, 221; Kritovoulos 1954:45-9.

oluşan gedikler yoluyla saldırganların taarruz ederek şehre girebilecek olmaları ihtimali vardı ve acımasız bombardımanın durmaksızın devam etmesinden ötürü şehirde korku ve umutsuzluk hisleri yayılmaya başladı. Bu türden kriz anlarında olduğu gibi Konstantinopolis halkı yine muhafızlarına, yani Meryem Ana'ya başvurdu. Kuşatma başladığında Hodegetria, Paskalya nedeniyle âdet olduğu üzere Blakhernai Sarayındaydı ve Kara Surları üzerinde gerçekleşen çarpışmalara yakın olması amacıyla Khora Manastırına götürülmüştü. Her salı geleneksel bir şekilde merasim için manastırdan çıkarılırdı. 1453 Mayıs ayında yapılan böyle bir törendeyse tatsız bir olay yaşandı: ikona onu taşıyanların elinden kayıp yüzüstü yere düştü. Resmi taşıyanlar her zaman olduğu gibi mücevherlerle bezeli çerçevesinin ağırlığından ötürü onu zorlukla kaldırdılar. Merasim yeniden başladığında bu sefer başka bir uğursuzluk baş gösterdi. Merasime katılan halk göz açtırmayacak kadar şiddetli bir yağmur ve doluya yakalandı. Yağış o kadar şiddetliydi ki yürümek imkânsızdı ve neredeyse küçük çocukları alıp götürecekti.²⁴ Gittikçe artan endişe atmosferinde normalde gayet doğal olan bu ve diğer tür tabiat olayları uğursuzluk işareti olarak yorumlanacaktı. Çok yoğun bir sis tabakası şehri kapladığında bu ilahi inayetin kendisini bulutların arkasına sakladığının ve şehri kendi kaderine terk ettiğinin işareti olarak yorumlandı. Kısmi bir ay tutulması da daha önce Büyük Konstantin tarafından dile getirilen bir kehanetin gerçekleşmesi olarak yorumlanıyor; buna göre ay, dolunay vakti zifiri kararlığa gömüldüğünde kurduğu şehir de düşman eline geçecekti. Diğer bazı kimseler ise şehrin 1492 yılında, yani dünyanın yaratılışının 7000. yılında düşeceğine dair bir kehaneti hatırlamaktaydı; belki de hesaplarda birkaç yıllık sapma vardı.²⁵

II. Mehmed nihai saldırısını, 28 Mayıs akşamının geç saatlerinde Edirnekapı ile Aziz Romanos kapısı arasında bulunan ve bir hayli hasar görmüş olan nokta üzerinde yoğunlaştırmak su-

²⁴ Doukas 1975:215; Kritovoulos 1954:58-9.

²⁵ Kritovoulos 1954:59; Barbaro 1969:49, 56; Vasiliev 1942-3:497-8.

retiyle yaptı. Sayıca bir hayli az olmalarına rağmen Bizanslılar, Venedikliler ve Cenevizliler cesurca karşı koydu ve ardı ardına gelen taarruzları püskürttüler. 29 Mayıs sabahı zafere dair bir emare hâlâ görünmemekteydi. Sonra çarpışma olanca şiddetiyle devam ederken Cenevizli komutan Giovanni Giustiniani, bir tatar yayıyla ya da klasik yayla atılan okla vuruldu. İmparator Konstantinos'un ona yalvarmasına rağmen komutan tedavi olmak için savaş alanından çekildi. Karizmatik liderleri başlarından gidince şehri savunan askerler tereddüt etmeye başladı ve II. Mehmed'in daha da şiddetli saldırdığını gördüler. O esnada bile eğer Mehmed'in elit asker grubu yeniçeriler, şehri savunanların dış duvarlar ile iç duvarlar arasında Bizanslıların geçişlerini kolaylaştırmak için kullandıkları bir girişten içeri sızmamış olsalardı Osmanlılar belki savunma hattını aşamayabilirlerdi. Yeniçeriler bu geçitten içeri sızıp kendilerini Blakhernai'daki siperlerin içinde buldular. Dış duvarları savunan askerler düşmanın hem arkalarında hem de onlardan yüksek bir mevkide olduğunu anlayınca panikleyip Aziz Romanos kapısından kaçtılar. Şafakla birlikte Osmanlı askerleri şehrin içine akın akın ilerlemekteydi ve şehri savunup da hayatta kalanların pek çoğu Haliç'te gemilere binip canlarını kurtarmak için son bir hamle yapmaya çalışıyorlardı.²⁶ Kara Surları üzerinde cesurca savaşıp son ana kadar mücadele edenler de vardı. Bunlardan birisi Büyük Konstantin'in soyundan gelenlerin son temsilcisi olan XI. Konstantinos idi. Eğer gömüldüyse nereye gömüldüğünü bilen kimse yoktur. Onun gömüleceği porfir bir mozole yoktu.²⁷

Kara Surları üzerinde gedik açılmak suretiyle ele geçirildiği için kural olarak Konstantinopolis üç günlük acımasız bir yağmaya maruz kaldı. Artık ortada şehri savunan kimsenin kalmadığından emin olan muzafer Osmanlı askerleri para, giysi, kitap ya da altın ve gümüşten yapılmış olup maddi değeri olan herhangi bir şey bulmak için şehrin sokaklarına dağıldılar. Şehre ilk girilen yere yakınlığından ötürü yağmaya ilk hedef olan

²⁶ Doukas 1975:222-4; Kritovoulos 1954:72-4.

²⁷ Philippides ve Hanak 2011:231-88.

yer Metokhites'in Khora Manastırıydı. Kiliseye giren askerler Hodegetria ikonasını mihrapta durur vaziyette buldular. Yere devrilen ikonanın üzerindeki kıymetli altın çerçeve sökülüp dört parçaya ayrılp yağmacılar arasında paylaşıldı. Bu tarz olaylar şehrin her tarafında tekrarlandı ve askerler Augusteion'a doğru doğruya hareket ederken yolları üzerindeki bütün kiliselere, manastırlara ve konaklara girdiler. Osmanlı donanmasına mensup leventler gemilerinin güvertesinde olup biteni gördüklerinde artık herhangi bir engel kalmadığı için onlar da sahile yanaştılar. Haliç'teki gemiler karşı kıyıya geçip Deniz Surlarının önünde sahile demir atarken Boğaziçi'ndeki gemiler Yahudilerin evlerini soymak için şehrin güney sahilinde Vlanga'da karaya çıktı. Askerler taşınabilir değerli eşyalar kadar köle olarak yüksek fiyata satılabileceği için tutsak almak amacıyla da hareket ediyorlardı. İşin aslına bakılırsa zafer kazananların pek çoğunun daha sonra birçok insanı öldürdükleri ve bundan dolayı daha büyük kazanç elde etme şansını kaybettikleri için canları sıkılmıştı. 50.000 civarında insanın tutsak edilip köle olarak satıldıkları tahmin edilmekteydi.²⁸ Mezar taşı yazısını yazmak, Konstantinopolis'in düştüğü felaket gününde orada olmama şansına erişmiş bir Bizanslıya düşmüştü:

Kendi döneminde haşmetin, egemenliğin ve zenginliğin doruğuna çıkmış, etrafındaki bütün şehirleri mutlak bir şekilde gölgede bırakmış, şan, zenginlik, otorite, güç ve azamet, diğer bütün özellikleriyle nam salmış Konstantin'in şehrinin sonu işte böyle oldu.²⁹

*

Yağmanın kendisi travmatik ise de Bizans Konstantinopolis'i yok eden bu değildi. Şehir yağmalandı ve talan edildi ama yapıların ve anıtların pek çoğuna el sürülmedi. Aslında II. Mehmed şehrin o anki haliyle kalmasına önem veriyordu, çünkü sadece yığının miras edinmek niyetinde değildi. Sonuç olarak, şehrin büyüklüğü ve prestiji göz önünde bulundurulduğunda Konstan-

²⁸ Doukas 1975:224-5, 240; Barbaro 1969:66-7; Kritovoulos 1954:72-4, 76.

²⁹ Kritovoulos 1954:82.

tinopolis, Osmanlının yeni başkenti olacaktı. Mehmed 29 Mayıs sabahı tahrip olmuş metropolde dolaşırken şehrin başına gelen tahribat karşısında dehşete düşmüş, hatta 'Güzelim şehri yağmaya kurban edip yok ettik!' diye inleyerek gözyaşı dökmüştü. Ayasofya'ya vardığında atından inen sultan maiyetindekilerle katedrale doğru yürürken bir askerin yerdeki mermer döşemele- ri parçaladığını gördü. Sultan bunu neden yaptığını sorduğun- da büyük ihtimalle mermerleri satıp paraya çevirme niyetinde olan asker, bunu 'inancı gereği' yaptığını söyledi. Öfkeye kapı- lan sultan kılıcını çekip askerin kafasını oracıkta kılıçla uçurdu ve kızgın bir şekilde askerler için pek çok yağmalanacak şey ve tutsak olduğunu, şehrin ve binaların ise kendisine ait olduğunu ilan etti. Sultanın akılsız kurbanı ayaklarından sürüklenirken sultan inceleme turuna devam etti. Augusteion'da iken sultan Justinianus'un at üstündeki heykelinin korunması ve yağmacı- lara kurban gitmemesi için emir verdi.³⁰ Daha sonra taşkınlıklar dinip sükunet sağlandığında fethedilen şehrin altyapısının ço- ğunun tamir edilmesi için emir verdi. Kara Surları belki sulta- nın topraklarının kurbanı olmuşlardı, fakat buna rağmen sultanın ordusuna hâlâ aşılması zor bir savunma olduğunu kanıtlayacak kadar uzunca bir süre dayanmıştı. II. Mehmed tahrip edilen yer- leri tamir ettirdi ve Altın Kapıyı yıktırıp onun yerine Yedikule olarak bilinen hisarı inşa ettirdi. Su kemerlerini tamir ettirip Konstantinopolis'in en büyük meydanlarından birinin etrafın- daki sütunlu girişi restore ettirdi. Hatta Hipodrom'daki yılanlı sütunun temelinde büyümüş olan dut ağaçlarının kesilip sütu- nun etrafının temizlenmesi emrini verdi.

Her şey restore edilemezdi. Fetihten önce bile Büyük Saray ve Blakhernai Sarayı da dahil olmak üzere Konstantinopolis'in büyük anıtları harap bir vaziyetteydi. Her ikisi de terk edilmek zorundaydı ve II. Mehmed, Theodosius Meydanı yakınların- da tamamen yeni bir saray yapılması için emir verdi.³¹ Zaman içinde bu sarayın yeterince etkileyici olmadığına karar verdi ve

³⁰ Kritovoulos 1954:77; Doukas 1975:231; Babinger 1978:469.

³¹ Kritovoulos 1954:93, 104-5; Doukas 1975:243; Madden 1992:123-4.

Augusteion'un kuzeyinde, Galata'nın ve Haliç'in giriş kısmının karşısında, yeni bir saray yapılması emrini verdi. Büyük Saray gibi, daha sonra Topkapı olarak bilinecek olan bu emperyal ikametgâh, bahçelerden ve fışkiyelerden oluşan kompleks bir yapı bloku halini alacaktı. Aynı Bizanslı öncülleri gibi Mehmed de kendi mezarı için bir yer tasarladı. Şehrin tepelerinden birisi bu iş için uygun görünüyordu ama burada zaten Havariyyun Kilisesi bulunmaktaydı. Her ne kadar yapı büyük ve etkileyiciyse de oldukça bakımsızdı ve 1463 yılında yıkıldı. Onun yerine muhteşem Fatih Camii yapıldı ve caminin yakınına Mehmed için bir türbe inşa edildi. Bizans manastırları gibi caminin etrafı yardıma muhtaç olanlara ve fakirlere çeşitli sosyal hizmetler sağlayan binalarla çevrelendi.³²

Fetihten hemen sonra şehrin ne tarzda şekil alacağına dair bazı fikir ayrılıkları başgösterdi. Mehmed'in ordusunun desteklediği ve yaygın olan bir görüşe göre şehrin Hristiyan geçmişiyile alakalı bütün izlerin silinip şehir İslamlaştırılmalıydı. Sultan bu görüşü savunanları kendinden uzaklaştırmayı arzu etmiyordu. Halk tarafından şehrin *Estambol* olarak bilinen isminin artık *İslambol* olduğunu ilan etti. Sultanın fetihten sonraki ilk icraatı Ayasofya'yı bir camiye dönüştürmek oldu. Sultanın huzurunda bir müezzin vaaz kürsüsüne çıkıp ezan okudu. Diğer kiliseler ve manastırlar da sonraki yıllar içinde Müslümanların kullanımı için camiye çevrildi. Anna Dalassena'nın Khristos Pantepoptes Kilisesi bir camiye, Mangana'daki Aziz Georgios ve Aziz Marinos manastırları tarikat dergâhına ve Kyriotissa ise yanında yolcular için pansiyon bulunan bir camiye çevrildi; bu durum zaten binanın 1453 yılından önce gördüğü işlevin bir nevi devamı niteliğindeydi.³³ Diğer dini yapılar tamamen farklı amaçlar için kullanıldı. Pantokrator, çırpıcılar ve ayakkabı imalatçıları için dükkân olarak kullanıldı. Aya İrini cephanelik olarak kullanılırken Studios manastırı sultanın amirali Hamza'ya

³² Kritovoulos 1954:140, 207-8; Dark ve Özgümüş 2013:85-6; İnalçık 2012:9-10, 633-4.

³³ Doukas 1975:244; Striker ve Kuban 1997:17-19; Van Millingen 1912:214; İnalçık 1998a:252-3; İnalçık 2012:9, 319, 483.

hediye olarak verildi. Kimi yerler şehre yeni gelen Türk aileler için mesken olarak kullanılırken diğerleri Mehmed'in yeni inşa edilen sarayında yeniden kullanılmak üzere çatılarındaki kurşun levhalar alındıktan sonra harap bir vaziyette olduğu gibi bırakıldı. Bu binaların bir zamanlar ev sahipliği yaptığı kutsal emanetler, Batılı güçlerle müzakere yapılırken kullanılmak üzere alındılar. 674-8 ve 717-18 tarihinde Müslümanların gerçekleştirdiği ama başarısız olan saldırıların anısına yapılan cami de dahil olmak üzere şehir genelinde yeni camiler yapıldı.³⁴

Öte yandan her ne kadar politik manada acımasız bir oyuncu olsa da Mehmed bağnaz bir adam değildi. Hristiyan felsefesi, sanatı ve dini üzerine ilgi duymaktaydı ve pek çok Bizanslı soy-luyu sarayına davet etti.³⁵ Konstantinopolis'teki ticaret, endüstri ve ekonomiyi yeniden başlatma hususunda 'kâfirlerin' faydalı olabileceğinin gayet farkındaydı; bu yüzden Türkler kadar Hristiyanların ve Yahudilerin de şehre yerleşmelerini teşvik etti. Kendisinden önceki Bizans imparatorları gibi Mehmed de İtalyan tacirlerin kıymetini idrak etti. Cenevizlilerin Galata'da kalmalarına müsaade etti, hatta Bizans imparatoruna yardım gönderdikleri için podestayı cezalandırmak amacıyla bölgele-rini çevreleyen duvarları yıktırmasına rağmen onlara gümrük vergisinden muafiyet hakkı verdi. Şehir düştükten bir yıl sonra Venedikliler de döndü. Venediklilerin sultandan aldıkları im-tiyazlar elbette Bizans imparatorlarından aldıkları ölçüde cömert imtiyazlar değildi. Artık yüzde iki gümrük vergisi ödemek zorundaydılar ve bir zamanlar Haliç'te onlara tahsis edilmiş bölgeye sahip değildiler. Bunun yerine Galata'ya taşınıp Cenevizlilerle birlikte yaşamak zorundaydılar.³⁶ Bu gayrı-Müslim yerleşimciler nüfus bakımından hatırı sayılır bir azınlık meydana getirdiler. 1477 yılı itibariyle Konstantinopolis'te hane sa-

³⁴ Doukas 1975:244; İnalçık 2012:490-1; Van Millingen 1912:91; Babinger 1978:112-13, 411; Freely ve Çakmak 2004:297; Babinger 1978:112-13; İnalçık 1998a:251-2.

³⁵ Babinger 1978:246-51.

³⁶ Doukas 1975:231, 240-1; İnalçık 2012:2-3; İnalçık 1998b:276-7; Dursteler 2006:22-3, 142.

yısı olarak Müslümanların 8851, Hristiyanların 3523 ve Yahudilerin 3151 hanesi mevcuttu. Yağmalanmaktan kurtulmuş olan Galata'da Hristiyanlar çoğunluğu oluşturmaktaydı.³⁷

Osmanlı Konstantinopolis'inde yaşayan Hristiyanlar din adamlarına ve ibadet yerlerine ihtiyaç duyacaklardı ve sultan onların ihtiyaçlarını karşılamaktan ötürü mutluydu. Fetihten sonraki ilk birkaç ay içerisinde boş olan Konstantinopolis patrikliği makamının doldurulmasını ve aynı zamanda belirli bir sayıda kilisenin tekrardan ibadete açılmasını sağladı.³⁸ Pam-makaristos, Konstantinopolis patrikliğinin yeni makamı oldu ve Peribleptos Kilisesi ise şehre yeni gelmiş olan Ermeni topluğu için hizmet vermeye başladı. Bazı manastırlar daha önce ifa ettikleri hizmetlere tekrardan başladılar. 1455 yılı itibariyle kesindir ki Myrelaion Manastırında keşişler ve kadın rahibeler yeniden ikamet etmeye başladılar.³⁹ Bazı Hristiyan dini yapıları özellikle sultanın imtiyaz tanıdığı Hristiyanlara hediye olarak bahşedildi ve daha fazla zarar görmekten korundular. Petra'daki Aziz Ioannes Manastırı vezirlerinden birisinin Hristiyan olan annesine verildi. Fatih Camisinin Bizanslı mimarına ise onüçüncü yüzyılda yapılan küçük Moğolların Azize Meryem Kilisesi verildi.⁴⁰ Galata'da ise daha fazla sayıda kilise ayakta kaldı. Cenevizlilerle yaptığı antlaşmada sultan onlara özellikle kiliselerinin ellerinde kalacağına ve bu kiliselerin camiye çevrilmeyeceğine dair söz vermişti. Bunlar şimdi bölgede yaşayan Latinlere hizmet etmekteydi; hatta bir keresinde Mehmed'in bile bizzat orada bulunan Fransisken tarikatına ait bir kilisede dini ayine katıldığı da söylenmekteydi.⁴¹

Camiye çevrilen bu kiliseler bile dış görünüşlerini korumaya devam ettiler, çünkü bunların şimdiki işlevleri, durumun mu-

³⁷ Kritovoulos 1954:93, 148; İnalçık 2012:581-7, 597-8; Bowman 1985:189-90; Evliya Çelebi 2010:18-19.

³⁸ Kritovoulos 1954:14, 94-5; Babinger 1978:377-8, 497-8.

³⁹ Philippides 1990:57; İnalçık 2012:489-90, 498-9; Mango 1992:476-7.

⁴⁰ Cantemir 1734:105; Van Millingen 1912:276-7; Gilles 1988:218; Babinger 1978:215.

⁴¹ İnalçık 1998b:276-7; Dursteler 2006:181.

hafaza edilmesini kuvvetle teşvik ediyordu. Hatta iç dekorasyonlarının bile çoğunu muhafaza ettiler. Teorik manada bu binaların içinde bulunan mozaik ve freskolardaki insan figürleri İslamın putperestlik hakkındaki katı tavrıyla uyumlu değildi. Türk alim Hoca Sadeddin (1539-99) sonradan bu şekilde yeniden kullanıma sokulan kiliselerin 'içlerinde bulunan iğrenç putlardan arındırıldığı, kirli ve putperestlik kabilinden pisliklerden temizlendiği' için sevinmişti.⁴² Fakat pratikte mozaiklerin sistematik olarak tahrip edilmesine dair bir tedbir yoktu, çünkü daha sonra şehri ziyaret edenler, yıllar sonra bunları gördüklerini kaydetmişlerdi.⁴³ Böylelikle II. Mehmed 1481 yılında hayata gözlerini yumduğunda Konstantinopolis'in görünümü, daha önceki Bizans rejiminin yok olmasına rağmen 1453 yılından önceki görünümüne çok benzemekteydi. İtalyan Giovanni Andrea Vavassore'nin yaptığı ve şehrin 1479'daki halini gösteren harita şehrin silüetinde, tek tük minarelerle birlikte kubbeler ve sütunlarla bezeli tanıdık bir manzarayı da gözler önüne sermektedir.⁴⁴ II. Mehmed'in ölümünden ancak bir buçuk yüzyıl sonra geçmişi imha süreci yavaş bir şekilde çalışmaya başladı.

*

Mehmed öldükten sonra onun yerine tahta, zevksiz ve dindar bir kişiliğe sahip olan oğlu II. Bayezid (1481-1513) geçti. Yeni sultan babasının atalarının dinini yaşama hususundaki gevşek tavrından şaşkına dönmüştür. Topkapı Sarayında ona ait odaları İtalyan sanatçılar tarafından yapılmış canlı resimlerle donattığını görmüş ve hepsini kaldırtmıştı.⁴⁵ Yeni sultan zamanındaki yoğun dini atmosfer içerisinde daha da çok kilise alınıp camiye çevrildi ve bu süreç istikrarlı bir şekilde Bayezid öldükten çok sonra bile devam etti. Çırpıcılar ve ayakkabı imalatçılarına işyeri olarak tahsis edilen Pantokrator Manastırı, Khorra, Myrelaion ve Studios kiliselerinin hepsine 1495 ve 1511 arasında tekrardan el konuldu. Pammakaristos manastırına ise Konstantino-

⁴² Khoja Sa'd-Ud-Din 1879:33.

⁴³ Von Harff 1946:243.

⁴⁴ Necipoğlu 2005:83.

⁴⁵ Babinger 1978:379, 411, 469.

polis patrikliğinin mekânı olduğu için dokunulmadı ama 1587 yılında burası da camiye çevrildi ve patriklik kuzeyde yapılmış olan yeni bir kiliseye taşındı.⁴⁶ Aynı süreç Galata'da da devam etti ve 1535 yılında Dominikenlere ait bir kilise, 1697 yılında Fransiskenlere ait bir kilise camiye çevrildi. On sekizinci yüzyılın başlarında Konstantinopolis'in orijinal ve Bizans dönemine ait kiliselerinden ancak çok azı hâlâ Hıristiyanlar tarafından kullanılmaktaydı. Geriye kalanlar öylece kendi haline bırakılmıştı ve hayvanlar için ağıl olarak kullanıldılar.⁴⁷

Camiye çevrilmiş olan kiliselerdeki mozaik dekorların kazınması ya da tahrip edilmesi de hızlanmış benzetilmektedir. Putperestliğe dair herhangi bir cazibeleri kalmasın diye bunlarda resmedilen yüzler bazen bilinçli olarak tahrip edilmiş, heykellerin baş kısımları kırılmıştı.⁴⁸ Buna rağmen mozaiklerin sistematik bir biçimde tahrip edilmesine dair bir tedbir alınmış gibi gözükmemektedir. Bunların üzeri ya sıklıkla olduğu üzere badana ile kapatılmış ya da yıllar içinde kendiliğinden yok olmaya terk edilmiştir. Ayasofya'nın kubbesinde bulunan ve muhtemelen devasa İsa Pantokrator figürünün de dahil olduğu figürler, her ne kadar eskimiş ve bazı durumlarda yüz kısımları kapatılmış olsa da 1597 yılında hâlâ görülebiliyordu. Ziyaretçiler 1680 yılında apsisteki Meryem Ana ve Çocuk İsa mozağini, 1718 yılı gibi geç bir tarihte, diğer mozaikleri hâlâ görebilmekteydi. 1570'li yıllarda, çok uzun zaman önce camiye çevrilmiş olsa bile Studios Kilisesinde hâlâ duvar resimleri görülebilmekteydi.⁴⁹

Bizans Konstantinopolis'ine ait seküler ve pagan anıtlar birer birer gözden kayboldu. Mourtzouphlos'un 1204 yılında üstünden atılıp öldüğü Theodosius sütunu yeni hamamlara yer açmak için 1517 yılında imha edilmişti. Augusteion'da bulunan ve Justinianus'un at üstünde betimlendiği heykel 1540 yılında

⁴⁶ Gilles 1988:205; Van Millingen 1912:49, 148, 233, 304; Striker 1981:10; Belting, Mango ve Mouriki 1978:35-8; İnalçık 2012:499-500.

⁴⁷ Von Harff 1946:240-1, 244; Dursteler 2006:245.

⁴⁸ Von Harff 1946:243.

⁴⁹ Moryson 1907-8: ii. 94; Sandys 1621:31; Nicolay 1576:104; Grelot 1683:125-6; Wortley Montagu 1965-7: i. 398-9; Gerlach 1674:217.

top dökümünde kullanılmak amacıyla söküldü.⁵⁰ Şehirde ayakta kalmış olan klasik heykellerin mevcudiyetlerini sürdürmek için çok az şansları vardı, çünkü Türkler bu heykellerin putperestlikle olan bağlantıları hususunda Bizanslılardan daha hoşgörüsüzdüler. Boukoleon limanındaki öküz ve aslan heykeli 1532 yılında hâlâ yerindeydi ama daha sonraki yıllarda Justinianus ve atı gibi muhtemelen onların da sonu eritme kazanı oldu.⁵¹ Onaltıncı yüzyılda Türk işçiler kazı yaparken antik döneme ait silahlı bir asker heykeli bulduklarında yanlarında Hollandalı bir ziyaretçi de vardı. İşçiler heykeli hemen ellerindeki çekiçlerle paramparça ettiler ve Batı Avrupalı ziyaretçi onların bu vandalizminden ötürü kapıldığı dehşeti ifade edince işçi ona gülüp 'geleneklerimize göre ona ibadet etmek ve dua etmek isteyip istemediğimizi sordu' şeklinde olayı aktarmıştı. Antik döneme ait çalışmaların güzelliğine herkes kör değildi. Türk paşalardan birisi Macaristan'a düzenlenen bir sefer esnasında elde ettiği ganimetin bir parçası olarak Herakles'in bronz heykelini yanında getirmiş ve heykeli Hipodrom'a dikmişti. Bununla birlikte paşanın ölümünden hemen sonra yerinden sökülüp eritme fırınına gönderilmişti. Sadece Hipodrom'un ortasında yer alan yılanlı sütun ayakta kalmıştı ve bunun sebebi büyük olasılıkla çeşme olarak bir görev ifa ediyor olmasındandır.⁵²

Bizans Konstantinopolis'inden geriye kalan şeylerin çoğu, Konstantinopolis'i Osmanlı İmparatorluğuna yaraşır bir başkent yapmak için girişilen büyük yapı projelerinin altında gömülüp kaldı. II. Mehmed'in halefleri ve onların vezirleri hem din-darlıklarını hem de zenginliklerini göstermek amacıyla din, eğitim ve hayır işleriyle ilgili yapılardan oluşan ve merkezinde de bir caminin bulunduğu enaz bir külliye yaptırmak için birbiriyle yarış içine girdi. Bunların en çarpıcı olanlarından birisi 1550 ve 1557 yılları arasında Kanuni Sultan Süleyman (1520-66) tarafından yaptırılan muazzam Süleymaniye Camisidir. Merkezdeki ca-

⁵⁰ Gilles 1988:96-8, 150; Freshfield 1922:90.

⁵¹ Van Millingen 1899:270-3.

⁵² Busbecq 1977:45; Gilles 1988:83; Wortley Montagu 1965-7: i. 400.

minin devasa kubbesinin etrafında bulunan 400'den fazla küçük kubbenin kapladığı alan içerisinde bir hastane, bir yetimhane, bir aşevi, bir tımarhane, bir kütüphane, hamamlar ve yolcular için misafihane ile Süleyman'ın kendi türbesi vardı. Bu binalar arasında sıra sütunlu bahçeler ve fıskiyeler mevcuttu. Cami, bir zamanlar Bizans kiliselerinin ziyaretçiler üzerinde uyandırdığı şaşkınlık ve hayranlık hislerinin aynısını uyandırmaktaydı. On yedinci yüzyılın ortalarında on kişilik bir Latin ziyaretçi grubuna caminin içine girmesine izin verilmişti. Bu ziyaretçiler içeri girdiklerinde kubbeye baktıklarında 'Maria, Maria' diye haykırmış ve caminin Ayasofya'dan daha üstün olduğunu ileri sürmüşlerdi.⁵³ Bunun gibi emperyal nitelikteki yapıtlar genellikle daha önceden orada bulunan yapıların kalıntılarını kapatmışlardı. 1560 yılında Süleyman'ın veziri Rüstem Paşanın anısına yaptırılan cami, her ne kadar hangisi olduğunu kimse bilmese de bir kilisenin bulunduğu alan üzerine inşa edilmişti. Sultanahmet Camii 1609 yılında inşa edildiğinde Büyük Sarayın son kalıntılarını da toprak altına gömmüş oldu.⁵⁴

Bu yapılardan çok azı birden meydana gelen doğal afetlerin kurbanı oldu. Şehrin ortasında bulunan, Büyük Konstantin zamanında yapılan eski surlardan kalmış ve hâlâ mevcudiyetini koruyan Haberci Kapısı 1508 yılında meydana gelen bir depremde yerle bir oldu. Bir dizi yangın Peribleptos Kilisesini, III. Romanos'un mezarını, VIII. Mikhael'in mozaiklerini ve bir zamanlar hayranlık uyandıran her şeyi tahrip etmişti.⁵⁵ Son kalanlar daha az dramatik bir şekilde son buldular ve örneğin Mangana'daki Aziz Georgios ve Yetimhanedeki Aziz Paulus gibi yapılar kendiliğinden harap olup dağıldı ve on altıncı yüzyıl ortalarında tamamen gözden kayboldular. Bu eserlerin yok olmasında elbette bu binalardaki mermer sütunların ve yol kaplamalarının yeni binalarda kullanmak amacıyla talan edilmesinin de etkisi vardı.⁵⁶ Aynı şey Blakhernai Sarayından geriye

⁵³ Evliya Çelebi 2010:16-17.

⁵⁴ Necipoğlu 2005:321.

⁵⁵ Van Millingen 1899:21-2; Mango 1992:474.

⁵⁶ Gilles 1988:69-70, 156, 158, 187.

kalanların başına da geldi. 1597 yılında bunlar aynen Bizans döneminde olduğu gibi hayvanat bahçesi olarak kullanıldı ama sonrasında geriye çok ama çok az şey kaldı.⁵⁷ Arcadius sütunu daha uzun süre ayakta kaldı ama nihayetinde tamamen tehlikeli bir hal aldığı için 1729 yılında yıkılıp yok edildi.⁵⁸ Daha sonrasında Bizans Konstantinopolis'i yerini Osmanlı şehrine bıraktı. Şehrin gökyüzünde uzun sütunların yerini minareler ve kubbelerdeki haçın yerini hilâl aldı. Şehrin Bizans geçmişine dair bariz ve önemli ipucu olarak geriye sadece Kara Surları ile Ayasofya Camisi kaldı.

*

1453 yılında Konstantinopolis'in düştüğü haberi Latin batıya ulaştığında şehre saldıranların karşısında savunanların sayısı çok az olmasına ve kısıtlı bir yardımın onlara gönderilmiş olmasına rağmen bir feryat koptu. Her ne kadar Bizanslılar Katolik Kilisesiyle anlaşmazlık içinde olsa da nihayetinde en azından Hristiyan oldukları için şehrin Osmanlılardan geri alınması amacıyla Papa, batılı Hristiyanlara bir haçlı seferi düzenleme çağrısında bulundu. Konstantinopolis artık batıya doğru yayılma arzusunu gizlemeyen İslami bir süper gücün elindeydi. Osmanlılara dair bu anlaşılabilir korku yüzyıllar boyu sürerken Konstantinopolis'te Osmanlılardan önce hüküm sürmüş rejime ait hatıralar hafızalardan silinip gitmeye başladı. Sadece çok az ilim insanı Yunanca öğrenmekte ve bu yok olup gitmiş dünyaya dair bilgiler barındıran Caesareali Procopius ve Mikhael Psellos gibi tarihçilerin eserlerini okuyabilmekteydi.

1544 yılında Fransa kralının Fontainebleau'daki kütüphanesi için Yunanca el yazmalar toplamak ve Osmanlı imparatorluğundaki hayat ve hükümet sistemi hakkında bilgi toplamak amacıyla gönderilen Fransız Pierre Gilles (1490-1555) bunlardan birisiydi. Fransız kral 1547 yılında öldüğünde Gilles, Konstantinopolis'te umulandan daha fazla süre ikamet etmek

⁵⁷ Gilles 1988:192-3; Moryson 1907-8:96.

⁵⁸ Gilles 1988:196-9; Majeska 1984:272; Freshfield 1922:90; Necipoğlu 2005:274-5.

zorunda kaldı. Gilles kendisini memleketine dönecek parası dahi yok bir vaziyette buldu. Bu zorunlu ikameti esnasında sokaklarda dolanıp binaların yeni çehrelerinin arkasında Bizans geçmişine dair mevcudiyetlerini korumaya çalışan izleri bulmak için araştırma yapmakta ve zaten okumuş oldukları ile gördükleri arasında bağ kurmaya çalışmaktaydı. Bu kolay bir görev değildi. Procopius'tan öğrendiğine göre şehrin kuzeybatısında, Blakhernai denilen bölgede Meryem Ana adına yapılmış büyük bir kilise olmalıydı ama kilisenin varlığına dair herhangi bir iz bulamamıştı. Şimdi Fatih Camisinin bulunduğu yerde bir zamanlar Havariyyun Kilisesinin olduğunu da biliyordu ama bir zamanlar din adamlarının su ihtiyacını karşılayan bir sarnıca ait kalıntılardan başka herhangi bir şey yoktu. Justinianus heykelini bir zamanlar üzerinde durduğu sütunun yanında yerde, paramparça bir şekilde yatar vaziyette eritmek için beklerken bulmuştu. Yeni bir caminin yapımında kullanılmak üzere antik döneme ait bir diğer heykelin parçalanmasına şahit olmuş ve 'yerel halkın her gün antikiteye ait küçük kalıntıları kırıp dökmesinden, onları tahrip edişinden kısaca bütünüyle yeryüzünden yok edişinden' dolayı yakınmaktaydı.⁵⁹

Buna rağmen şans eseri bir fırsat yakalamıştı. Ayasofya'nın arkasında kalan sokaklarda dolaşırken yerel halkın, kuyulardan tatlısu balığı tuttuklarını fark etti. Evi bu kuyulardan birine yakın bir yerde olan bir adama rastladı. Gilles'i yeraltında bir yere götüren adam ona bir geçit gösterdi. Bu geçidin sonunda, yanan meşalelerin titrek ışığının ötesinde, karanlık içinde uzayıp giden geniş bir gölün bulunduğu bir yeraltı dünyasına ulaşılmaktaydı. Ev sahibi küçük bir sandal buldu ve Gilles yüksek tonozlu tavanı destekleyen bir sütunlar ormanı içerisinde kürek çekerken suyun içinde büyük sazan balıkları yüzmekteydi. Fransız adam Bizans Konstantinopolis'ine su sağlamak amacıyla Justinianus tarafından yaptırılmış olan Basilika Sarnıcına rastladığını ve toprağın üstünde bu sarnıcın varlığından

⁵⁹ Gilles 1988:97-8, 172-3, 192-3, 222.

habersiz yaşayan insanların, kuyular vasıtasıyla bu sarnıçta yaşayan balıkları tuttuklarını anlamıştı.⁶⁰

Sonraki yıllarda şehrin Bizans geçmişine meraklı daha çok seyyah şehre gelmeye devam etti. Gilles'in vatandaşı Nicolas de Nicolay (1517-83) 1550 yılında kısa süreli bir ziyarette bulundu. Şehrin Hristiyan geçmişinden dolayı hayran kalmıştı ama fazla zamanı olmadığından ya da belki tahammül gücü olmadığından Ayasofya Camisini ve Hipodrom'dan geriye kalan kalıntıları incelemekle yetindi. Kutsal Roma-Germen İmparatorluğu elçiliğinde papaz olarak görevli Stephen Gerlach (1546-1612) 1570'li yıllarda uzun bir süre şehirde ikamet etti. Bizans mirasıyla alakalı olarak onu en çok ilgilendiren husus Ortodoks Kilisesi ve onun patriklik makamıydı, çünkü sıkı bir Luther taraftarı olarak Papalığa karşı mücadelede bazı ortak noktalar bulunabileceğini umut etmekteydi. Görünüşe bakılırsa o da Bizans geçmişine ait olan kutsal emanetlerin peşine düşecekti ve şu kilise bu saray derken bulduğu yerlerle alakalı yerel halktan aydınlatıcı bir bilgi alamaktan dolayı öfkelenecekti. Görünüşe bakılırsa o da bulabildiği şeylerle yetinip Arcadius sütunu ve Yılanlı Sütun ile Mısır Dikilitaşının da içinde bulunduğu Hipodrom'daki anıtların taslaklarını çıkaracaktı.⁶¹

1610 sonbaharında bir İngiliz Konstantinopolis'e geldi. George Sandys (1578-1644) anlaşmalı olarak gerçekleşen mutsuz bir evlilikten ve eşinin akrabalarının ona açtığı davadan kaçmanın yolunu seyahate çıkmakta bulmuştu. Gemisi Haliç'e girmek için yol katederken geminin güvertesinden gördüğü manzara karşısında mest olmuştu ve gemiden indikten sonra İngiliz büyükelçi Sir Thomas Glover'ın Galata'daki evinde konaklamaya başladı. Oradan başlayarak şehri keşfetmeye koyuldu. Yazdıklarından açıkça anlaşıldığı üzere Sandys'in ilgi alanı Konstantinopolis'in Osmanlılar zamanındaki hali değil Bizans geçmişi idi. Ona göre Ayasofya sadece Konstantinopolis'in en etkileyici camisi değil, dünyadaki bütün yapıların da

⁶⁰ Gilles 1988:111-12.

⁶¹ Nicolay 1576:94-105; Gerlach 1674:358; Freshfield 1922:87-104.

en etkileyici olanıydı. Binayı ziyaret ettiğinde ortaçağda burayı ziyaret eden birinin tecrübe edeceği bir şeyi deneyimlemişti, çünkü kubbe hâlâ mozaiklerle kaplıydı. Eski Bizans dönemine ait pek çok batıl inancın halen mevcudiyetini koruduğunu da görmüştü. Türkler, üzerinde meydana gelen bugünün şifalı bir yönü olduğu inancıyla, eski katedralin sütunlarından birisine mendillerini sürmeyi alışkanlık haline getirmişlerdi. Ayasofya'daki gezisini tamamladıktan sonra Sandys yavaş adımlarla Hipodrom'a doğru yürüdü. Bir zamanlar izleyicilerin oturduğu ve şimdi alanın etrafını çevreleyen evlerin altında kalmış olan oturma yerleri Sandys'i Hipodrom ile Londra'daki Smithfield Market arasında karşılaştırma yapmaya itmişti. Buna rağmen üç yılan başlı sütun, imparator Theodosius'ın Mısır Dikilitaşı ve Sandys'in güneş sarısı bir taş malzemeden yapılma devasa bir anıt diye tanımladığı Konstantinos Porphyrogenintos sütunu hâlâ oradaydı. Başka bir yerde ise Roma'daki Traianus ve Marcus Aurelius sütunlarından daha üstün olduğunu düşündüğü Arcadius sütunu hakkında yorum yapmıştı. Topkapı Sarayına girerek içinde 1453 yılında mağlup edilen Bizanslılardan ele geçirilen pek çok silahın bulunduğu ve muhtemelen Aya İrini olan bir kiliseyi ziyaret etmişti. Hatta her ne kadar şu an vahşi hayvanların tutulduğu bir yer olarak kullanılıyor olsa da Büyük Saraya ait kalıntılara rastlamıştı. Bütün bu keşiflere rağmen Sandys Konstantinopolis hakkında hayal kırıklığına uğramıştı ve 1661 Ocağında *Trinity of London* gemisinin güvertesinde şehirden ayrılırken şu şekilde bir hükme varmıştı: 'Dünyada hiçbir nesne bu kadar çok şey vaat edip de insanı böylesine sahte ümitlere sevk etmemiştir.' Onu en çok üzen şey orada Bizans anıtlarına dair gördüğü 'hepsi antikitenin her yerinden toplanıp geçmişte bu yüce şehri süsleyen bu kadar güzel anıtlardan geriye sadece kalıntılar kalmış' olmasıydı.

Binalarla birlikte onları inşa eden halka dair hatıraların da silinip gittiğini keşfetmişti çünkü yerel halk içindeki Yunanlar bile atalarının tarihinden bihaberdi.⁶² Sağda solda dağınık bir

⁶² Sandys 1621:30-6.

şekilde ayakta kalmayı başarmış çok az kalıntı haricinde, Bizans Konstantinopolis'i görünüşe bakılırsa sonsuza dek yeryüzünden silinmişti. Ancak yirminci yüzyılın başıyla birlikte uzun zaman önce gözden kaybolmuş olan kalıntılar yeniden günyüzüne çıkacaktı.

METİN KUTUSU 11

KONSTANTİNOPOL'DE BİR İNGİLİZ, 1610

George Sandys özellikle Ayasofya'dan etkilenmişti ve onun yaptığı tarif belirgin bir şekilde, bina henüz bir katedralken orayı ziyaret edenlerin tariflerine önemli ölçüde benzemektedir.

Konstantinopolis Boğaziçi'ne girişin yakınındaki bir kara burnu üzerinde bulunmaktadır. Bir üçgen şeklinde olan şehrin doğu Boğaziçi'nin suları ile yıkanmaktadır ve kuzey kıyısında bir haliç vardır ve batıdan kıtaya bağlantısı vardır. Çevresi düzgün bir şekilde harmanlanmış tuğla ve taştan yapılma, beşi kara tarafında ve on dokuz tanesi deniz tarafında olmak üzere 24 tane kapısı olan yaklaşık yaklaşık on üç mil uzunluğunda olan bir surla kaplıdır. Eğer denizden ya da yakınındaki tepelerden baktığınızda tabiatla onun kadar güzel manzara sahne çok az yer vardır. Yüce ve muhteşem selvi ağaçları binalarla o kadar iç içe geçmiştir ki seyreden kişiye adeta bir orman içinde bir şehir manzarası sunuyor gibidir. Şehrin yedi tepesi üzerinde hepsi beyaz mermerden yapılma camilerin tepesinde, yuvarlak biçimde inşa edilmiş olan, üzerlerine düşen güneş ışınlarını harikulade bir şaşaa ile yansıtan bir kubbe ile taçlandırılmıştır. Bunların bitişiğinde bazen iki, bazen dört, bazen de altı tane oldukça yüksek silindirik şeklinde ve oldukça yüksek kuleler [minare] vardır. Eğer bir imparator [padişah] tarafından yapılmamışsa hiçbir camide bunlardan daha fazla sayıda kule bulun-

maz. Fakat bir zamanlar Hristiyan mabedi olan sadece modeliyle değil, inşası yönüyle de evrendeki her şeyi geride bırakan Ayasofya diğerlerini geçmektedir. Onun tam olarak tarif etmek uzun bir iştir. Tam olarak anlatmaya çalışmak uzun, yorucu olurdu. Anlatsam, gören gözlerim ayarlarının bozulduğunu söylerdi. Oval biçimde yükselen ana gövdesi orantısı, malzemesi ve işçiliği hayranlık uyandıran sütunlarla çevrilmiş. ... Yekpare tavanı mozaik resimle kaplı: Antik türde bir eser, varaklı ve şeklin veya zeminin renginde kare mermer parçalardan oluşmuş. ... Kilisenin geri kalanı bambaşka ebatlarda olsa da belli bir uyum içinde buna bağlanmış. Yanlar ve yer harika mermerle döşeli: altı tonozlu ve su kemerinden gelen suyla yeniden dolan kocaman sarnıçlar. Girişin önünde güzel bir revak var. Merakla ziyarete gelen Hristiyanlar ve de Türkler girmeden ayakkabılarını burada çıkarıyorlar. İçeride sol cemahta sürekli terleyen bakırla kaplı bir sütun bulunuyor (Neden bilmiyorum ama içinden geçen bir tür boru olmalı). Türkler bunu mendilleriyle siliyorlar: nede-ni de kutsal ve faziletli olduğuna dair boş bir inanış. Kapılar alışık olmadık tarzda oyuklu ve kaplamalı: Rivayete göre bir tanesinin tahtası Nuhun Gemisinden ve bu yüzden de dini bütün insanların öpebilmesi için bazı yerleri kaplamasız bırakılmış.

George Sandys, *A Relation of a Journey Begun in An. Dom. 1610*, London: W. Barrett, 1621:30-1.

BİZANS KONSTANTİNOPOLİS'İNİN BUGÜNÜ

1918 Eylülünde, Birinci Dünya Savaşında kaybeden tarafta olan Osmanlı İmparatorluğu hükümeti müttefik kuvvetleriyle bir ateşkes antlaşması imzalamak istedi. Birkaç hafta sonra İngiliz, Fransız ve İtalyan savaş gemileri Boğaziçi'ne girdi ve Haliç kıyısı boyunca karaya asker çıkarmaya başladı. Fransız birliği Topkapı Sarayının yanısıra uzanan ve Gülhane Parkı olarak bilinen bölgede konuşlandırıldı ve birkaç yıl boyunca işgal görevlerini buradan yürüttüler. Özellikle uzun ve sıcak yaz günlerinde bu görev Fransız askerleri için çok can sıkıcı olmalıydı. Sahip oldukları çok az imkândan birisi de akşamları bir şişe şarap içmekti ama şişeleri soğuk tutmak zordu. Bunun üzerine askerler şarap şişelerini gömmek için bir çukur kazdılar ve kazarken bir şey buldular. Burası yüzeydeki toprağın biraz altında kalmış yüksek tavanlı bir dizi mahzeni ve şaraplarını depolamak için mükemmel bir yerdi. Bu keşfin haberi yayıldı ve subaylar incelemek için bölgeye geldiler. Bir süre sonra anlaşıldı ki kazara keşfedilen ve şimdi şarap mahzeni olarak kullanılan yer antik döneme aitti. Günyüzüne çıkartılan şeyin ne olduğu anlaşılсын diye arkeologlar çağrıldı. Daha ileri seviyede yapılan kazılar sonucunda bu yüzeyin altındaki yapının Osmanlı dönemine değil kesinlikle Bizans dönemine ait olduğu ortaya çıktı. Çünkü bulunanlar arasında Bakire Meryem'in beyaz mermerden bir levhası da vardı. Elde başka bir delil yoktu ama kazının yapıldığı alan göz önünde bulundurulduğunda arkeologlar Fransız askerlerin günyüzüne çıkardıkları şeylerin Mangana'daki Aziz Georgios Manastırı ve Kilisesinin kalıntıları olduğuna inanıyorlardı.¹

¹ Demangel ve Mamboury 1939:1-25; Mathews 1976:200-1.

Politik olayların seyri bu teorinin araştırılmasına imkân vermedi. 1923 sonbaharında Türkiye'de Cumhuriyet ilân edildi, son Osmanlı sultanı sürgüne yollandı, Kemal Atatürk'ün yeni ve ulusalcı hükümeti Türkiye'deki yabancı varlığına karşı sert bir politika benimsedi. İttifak güçleri bir sonraki yıl Konstantinopolis'ten çekildi ve Gülhane'de günyüzüne çıkartılan kalıntılar tekrar gömüldü. Bütün olan bitenden sonra cumhuriyeçi hükümetin Konstantinopolis'in uzak geçmişine çok büyük bir ilgi duymasını beklemek oldukça güçtü. Hükümetin ana programı Türkiye'yi modernleştirmek ve Osmanlı dönemine ait eski yükleri sırtından atmaktı. Konstantinopolis eski rejimle derinden bağları olan bir şehirdi ve o nedenle hükümet merkezi Küçük Asya'nın ortasında bulunan Ankara'ya taşındı. Hatta Konstantinopolis isminin kullanımı 1926 yılında yasaklandı ve şehrin resmi adı İstanbul olarak değiştirildi. Hükümetteki milliyetçiler bu kararla önceki isminin yerine Türkçe bir kelimeyi kullandıklarını zannetmişler ise yanılmışlardı. Çünkü İstanbul ismi Bizans döneminde, Konstantinopolis'e ithafen zaten kullanılan bir kelimeydi. Anlamı 'şehre' olan Yunanca '*eis tin polin*' ifadesinden türetilmişti.²

Atatürk'ün milliyetçi kadrosu her ne kadar tavizsiz birer modernleşme yanlısı olsa da programlarının temel görüşlerinden birisi İstanbul'un Bizans geçmişini araştırmak isteyenlerin işine yaradı. Aynı zamanda halife olan Osmanlı sultanı İslam diniyle çok sıkı bağlara sahipken Atatürk laik seküler bir devlet vücuda getirmek istemişti. Hükümetin görevi sadece bir dini desteklemek değildi ve bu husus teoride vatandaşların kendi vicdanlarına bırakılacak bir meseleydi. İstanbul'un ayakta kalmayı başarmış binaları şimdi farklı bir bakış açısıyla değerlendirilebilecekti. Atatürk'ün görüşüne göre Ayasofya bir ibadet mekânından ziyade tarihi önemi haiz bir anıttı ve katedralin içinde bulunan mozaiklerin üzerine çekilen badana ve alçı tabakasının temizlenip restore edilmesi hususunda çalışma yapmak

² Clavijo 1928:89; Schiltberger 1879:79; Ibn Battuta 1958-2000:508; Georgacas 1947:366-7.

üzere 1931 yılında Byzantine Institute of America'dan [Amerika Bizans Enstitüsü] bir grubu İstanbul'a davet etti. 1934 Temmuzunda üzerindeki badana temizlendiğinde İmparatoriçe Zoe ve üçüncü eşi, aksi kocası IX. Konstantinos Monomakhos'un (Resim 12) mozaïği bir kez daha günyüzüne çıkmış oldu. Beş ay sonra Ayasofya'nın artık ibadete açık bir cami değil müze olduğu ilan edildi.³ Eski Bizans kiliselerinden iki tanesi için de aynı şey yapıldı. Bir zamanlar Khora Manastırı olan Kariye Camisi 1945 yılında müze haline getirildi. Artık içinde ibadet edilmediği için Byzantine Institute of America büyük oranda el değmemiş halde bulunan mozaik ve fresko süslemeleri günyüzüne çıkarıp restore edebilecekti. Önceden 1455 ve 1587 arasında Konstantinopolis patrikliğinin mekânı olan Bakire Pammakistos Kilisesiyken daha sonra Fethiye Camisi diye isimlendirilen mekân, 1940'ların sonunda müze haline getirildi.⁴

Meydana gelen rejim değişikliği ayrıca Bizans Konstantinopolis'inden geriye kalıp yeraltında bulunan şeylerin araştırılması için yeni fırsatlar da sağlamıştı. Osmanlı hükümeti eski şehir merkezinde (Suriçi) büyük arkeolojik kazı çalışmaları yapılmasına dair lisans taleplerini her zaman büyük bir kararlılıkla reddetmişti. 1912 yılında Sultanahmet Camisinin güney kısmını tahrip eden korkunç bir yangın akabinde Ernest Mamboury ve Theodor Wiegand, üzerindeki binalar yıkıldığında ortaya çıkan Büyük Saraya ait bazı kalıntıları inceleyebildiler.⁵ Artık cumhuriyet döneminde, Bizans dönemine ait en önemli mekânların bulunduğu yerler için arkeologlara giriş izni verilmekteydi. 1927 yılında bir İngiliz arkeolog grup Hipodrom üzerine çalışmaya başladı ve Hipodrom'un sıra sütunlu güney ucu, yani *sphen-done* günyüzüne çıkartıldı.⁶ En muhteşem keşif bir sonraki on yıl içinde, başlangıçta pek de ümit verici olmayan bir ilkin gerçekleşti. Wellesley Tudor Pole isimli bir medyum, 1932 yılında

³ Whittemore 1942:7; Nelson 2004:155-86.

⁴ Ousterhout 2002:15-16; Belting, Mango ve Mouriki 1978: v-vi; Freely ve Çakmak 2004:264-77.

⁵ Kostenec 2007:80-1.

⁶ Casson 1928: v; Kostenec 2007:46-9; Kostenec 2007:59-63.

St. Andrews Üniversitesi kilise tarihi üzerine çalışan Profesör James Houston Baxter'la irtibata geçti. Pole'un profesör Baxter'a söylediği, vefat etmiş bir Rus prensinin ruhunun kendisine gelip Sultanahmet Camisinin güneyinde Justinianus Konağı (Boukoleon Sarayı) olarak bilinen yerde bulunan bir kalıntıdan bahsettiği idi. Ruhlarla bağlantıya geçen bu adama göre bu yapının altında bulunan yeraltı tünelleri antik dokümanlar, kutsal emanetler ve ıslıl ıslıl parlayan hazinelerle dolu idi. Baxter zaten İstanbul'da bir arkeolojik kazı çalışması yapmayı düşünüyordu ama bu bilgi sanki bu düşüncesini biraz daha hızlandıracak bir güç olarak hizmet etti. Bölgede kazı çalışması yapmak için St. Andrew's Üniversitesi, Walker Trös'ü adına hükümete başvurdu ve çalışmalar 1935 yılında başladı. Kazı yapanlar herhangi bir dokümana, kutsal emanete ya da hazineye rastlamadılar ama neredeyse daha heyecan verici bir şeye denk geldiler. Justinianus Konağından (Boukoleon Sarayı) çok da uzak olmayan bir noktada dikdörtgen biçiminde sıra sütunlu bir avluya ait kalıntıları günyüzüne çıkardılar. Sütunlu avlunun zemini hâlâ kısmen el değmemiş şekilde duran bir kaldırım mozaikti ve hayvan, ağaç ve avcı figürleriyle süslenmişti. Burası muhtemelen Büyük Saraya ait bir merasım salonuna aitti ve büyük ihtimalle yüzyıllar boyu nice Bizans imparatorunun ayakları bu mozaikler üzerinde dolanmıştı. Bu kazı çalışması Justinianus Konağı için yapılmıştı ama "konak" muhtemelen Boukoleon Sarayının bir parçasıydı ve kompleksi meydana getiren bir başka salondur.⁷ Ancak şimdi, akademisyenlerin yıllardır üzerinde ancak tahmin yürütebildikleri Büyük Sarayın yerleşimi artık bir anlam kazanmıştı.

O tarihten beri keşifler devam etti. Bunlar bazen 2003 yılında Büyük Sarayın Tunç Kapısının kalıntılarını ortaya çıkartan çalışmalar gibi resmi arkeolojik kazı çalışmalarının neticesiydi.⁸ Daha sık olarak ise inşaat faaliyetleri esnasında kazara ortaya

⁷ Brett, Macaulay ve Stevenson 1947:64-97; Whitby 2000:45-56; Kostenec 2007:88-91; Bardill 1999:217-30.

⁸ Girgin 2008:267-73.

çıkarılmıştı çünkü İstanbul'da herhangi bir şeye denk gelmeden derin bir kazı yapma imkânı oldukça zordur. 1960'lı yıllarda bir zamanlar Hipodrom'un bulunduğu mevkinin yakınlarında Adalet Sarayının inşaatı esnasında, bir zamanlar stadyumu süsleyen heykellerden birinin kaidede ortaya çıkmıştı. Üzerindeki kitabe sayesinde bu kaidensi bir zamanlar, antik dönem Yunan şairi Midillili Theophanes'in heykelinin yükseldiği açıktı. Heykelin kendisiyle alakalı hiçbir iz yoktu. Muhtemelen Latin yönetimi döneminde eritme kazanına gönderilen heykellerden birisiydi.⁹ Bir zamanlar Blakhernai Sarayının bulunduğu yere yakın Balat Mahallesinde yeraltı ısıtma sistemi tam olan, muhteşem bir hamama ait kalıntılar bulundu; bu hamam saray kompleksinin bir parçasını teşkil ediyor olabilirdi. Şehrin güneyinde 1998 yılında bir binanın yıkımından sonra, İmparator III. Romanos'un yaptırdığı ve dünyada hiçbir şeyin onun için yeterince güzel olmadığını düşündüğü harikulade Peribleptos Kilisesinin manastırına ait tuğla temeli ortaya çıktı.¹⁰

Kazara yapılan en sansasyonel keşif ise Asya yakasındaki dış mahalleleri şehir merkezine bağlayacak olan metro sistemini Boğaziçi'nin altından geçirecek olan tünel çalışmaları esnasında yapıldı. 2004 Kasımında eski şehir merkezinin güney yakasında bulunan Yenikapı istasyonu büyük bir aktarma noktası olarak işaretlendiğinde burada beşinci yüzyıl ile on ikinci yüzyıl başları arasına tarihlendirilen otuz yedi gemi batığı, şimdi Theodosius Limanı olarak tespit edilen yerde çamurun içine gömülü vaziyette bulundu. Bu gemilerin içinde balıkçı tekneleri, ticaret ve savaş gemileri vardı. Bunların içinde daha geç tarihli olanlar şiddetli bir olay, muhtemelen büyük bir fırtına nedeniyle batmış gibi görünmektedirler. Ticaret gemilerinden üçünün yükleri hâlâ olduğu gibi durmaktaydı; seramikler, şarap testileleri, sikkeler, hatta bin yıllık gemi halatları ve çapaları neredeyse mükemmel bir vaziyette muhafaza edilmişti.¹¹

⁹ Robert 1969:52, 56.

¹⁰ Psellos 1966:72; Dark ve Özgümüş 2013:34-5, 75-7.

¹¹ Pulak, Ingram ve Jones 2014:8-25; Kocabaş 2014:26-39.

METİN KUTUSU 12**BÜYÜK SARAYIN KALINTILARI ARASINDAKİ SÜTUNLU
AVLU MOZAIĞININ BULUNUŞU, 1935**

Burada, bir arkeoloji raporunun kuru diliyle, bugüne kadar İstanbul'un Bizans geçmişine dair yapılmış en önemli keşiflerden birinin açıklaması sunulmaktadır:

Başlıca keşif üst saray terasının güneyindeki dikdörtgen biçimli sütunlu avluydu.... Kazının kuzeybatı tarafında, 4 metre genişliğinde bir koridor ve altında yine aynı genişlikte tonozlu bir kiler geçidini günyüzüne çıkartacak kadar ilerlenmiştir. Kuzeydoğu tarafında sütunlu avluya ait herhangi bir oda yoktur... Mozaik yaya yolu, sütunların temelini oluşturmuştu... merkez panonun kuzeydoğu ve güneybatı tarafındaki genişliği 5,88 metre, kuzeybatı tarafındaki genişliği 6,68 metredir, her iki taraftan genişliği 1,66 metre olan üçlü sınır şeridiyle çevrilidir. Merkezi pano tek bir figür ya da nesneler veyahutta mizansenlerle süslenmiştir.

Figürler

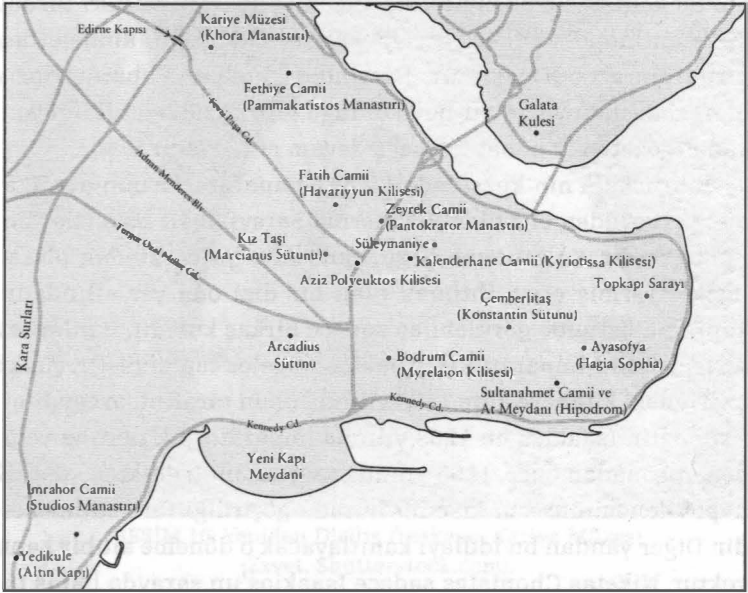
1. Bir kaplanla savaşılan silahlı bir adam (mizansenin 92 santimetrelik kısmını kaplamaktadır). Sağ dizi üzerine çökmüştür; sol eliyle başının üstünde bir kalkan tutmaktadır. Adamın yüzü pembedir; ışığın ten üzerindeki yansıması yeşil kullanılarak gösterilmiştir; göz ve kaşlar siyahtır; ağız ve burun altındaki gölge koyu kırmızıdır. Sol bacak da dalgalı olarak pembe ve yeşildir. Sağ omuzda yeşil ve mavi bir parça ve göğüs kısmında üçgen bir aksesuar bulunan kısa kollu bir gömlek; iki şerit renkli bir fular, bir subligaculum [yani kuşak] ve kırmızı kısa pantolon giymektedir. Oval şekilde bir kalkan ve nervürlü kabzası olan bir kısa kılıçla silahlanmıştır. Kaplanın vücudu gri-kırmızı ve kahverengi, yüzü karanlık modellemedir. Yüzün, ön bacakların ve karnın üzerindeki renkler gri mavidir.

24. İki çocuk, öndeki (boyu 67 santimetre), diğeri kaza oldukça çok benzeyen iki kuşu gütmekte. İlk çocuğun yüz çizgileri daha çok yatay düzlemedir: yüz sıcak bir kırmızı ile renklendirilmiş, hatlar yeşille belirginleştirilmiş. Göz ve kaş koyu renkte; hatların etrafı koyu gri. Her iki kol ve görünür vaziyetteki iki bacak hayli belirginleştirilmiş. Kısa, kırmızı bir tunik giymekte ve ayaklar çıplak. Kuşlar yukarıda belirtilen tertibe bağlı, ikincisi her yönüyle birincisinden daha koyu renkte. Birincinin ana renkleri beyaz ve açık gri, ikincisinininki ise koyu gri ve siyah. İkinci çocuk uzun bir çubuk ile onları gütmekte. Baş kısmı belirgin ölçüde büyük: ten renkleri soluk pembe ve yeşil. Yüz, kollar ve bacaklar kuvvetli bir şekilde belirginleştirilmiş. Denizci ceketindekiler gibi yakalı benzer gri bir tunik giymektedir.¹²

G. Brett, W. J. Macaulay ve Robert B. K. Stevenson, *The Great Palace of the Byzantine Emperors, being a First Report on the Excavations Carried out in Istanbul on Behalf of the Walker Trust (The University of St Andrews), 1935-1938*, London: Oxford University Press, 1947:4-5, 64 ve 75, Oxford Üniversitesi Yayınlarının izniyle kullanılmıştır.

Bunun gibi keşifler ve yenileme çalışmaları sayesinde, günümüzde Bizans Konstantinopolis'ine ait anıtlar, 1610 yılında George Sandys'in ziyareti sırasındakinden çok daha görünürdür ve bu nedenle İstanbul'u ziyaret edenler ortaçağda şehrin nasıl bir yer olduğu hakkında bir fikir edinebilirler. Bu kitabın birinci bölümünde açıklandığı üzere ziyaretçiler 1200 yılındaki öncülleri gibi çevreden merkeze doğru bir rotayı takip edebilirler. Eski şehre, aynen 1200'deki ziyaretçiler gibi Kara Surlarından, yani Hadrianopolis Kapısından girebilirler; burası Türkçede, Adrianople'den [Edirne] hareketle Edirnekapı olarak bilinmek-

¹² Grubun bu parçası (ikinci çocuk ve kaz) Resim 9'da görülebilir.

HARİTA 4: Günümüze kadar ulaşmış bazı Bizans eserleriyle modern İstanbul.

tedir. Kapının kendisi artık mevcut değildir ama onun yerinde surların içinden çok yoğun bir şekilde trafiğin aktığı iki şeritli bir yol vardır. Edirnekapı'nın her iki tarafında Kara Surları, Haliç'e ve Marmara Denizine doğru uzanmaktadır. Bir zamanlar Altın Kapı'nın bulunduğu güney ucunda, II. Mehmed'in Yedikule Hisarı ve Blakhernai'daki istihkâmın kuzey ucundaki çıkıntı açıkça görülebilir. Bunların arasında, yüksek kuleler ve iç duvar olduğu gibi duruyorken dış duvar oldukça kötü bir durumdadır ve hendek, kazıklı set ve mevzi dışı diğer basit tahkimatlar gözden kaybolmuş vaziyettedir. Bizans döneminde Mesoteikhion olarak bilinen Edirnekapı ile Aziz Romanos Kapısı arasındaki bölge, hâlâ II. Mehmed'in kuşatma esnasında kullandığı toprakların izlerini üzerinde taşımaktadır. Kara Surları 17 Ağustos 1999'da meydana gelen büyük depremde ciddi hasar görmüş ve biraz ihtilaflı bir şekilde surların bir kısmı yeniden inşa edilmiştir; aslında belki de surları muhafaza etmenin tek yolu buy-

du. Bu konuda ne düşünülürse düşünölsün Kara Surları Bizans Konstantinopolis'inden geriye kalan muhteşem abidelerden birisi olarak durmaktadır. Üzerindeki kuleler imparatorların idaresi altında yüzyıllar boyu olduğı gibi gözün alabildiğı yere kadar gözetleyip nöbet tutmaya devam etmektedir.¹³

Edirnekapı'nın kuzeyinde Bizans imparatorlarının ana ikamet yerlerinden biri olan Blakhernai Sarayına ait bazı izler bulunmaktadır. Kalıntıların çoğı, yani kiler ya da zindan olarak hizmet vermiş olma ihtimali olan bir dizi oda yer altındadır. Toprağın üstünde görölebilen sadece birkaç kuledir. Bunlardan birisi isimini İmparator II. Isaakios Angelos'tan almıştır, çünkü üzerindeki kitabeye göre 1188 yılında onun tarafından tamir ettirilmiştir. Isaakios'un 1203 yılında imparatorluk tahtına yeniden oturmadan önce, 1195 yılında tahttan indirildikten sonraki hapis döneminin son kısmını burada geçirdiğı farz edilmektedir. Diğer yandan bu iddiayı kanıtlayacak o döneme ait bir kanıt yoktur. Niketas Choniates sadece Isaakios'un sarayda hapis tutulduğunu söylemişti.¹⁴ Buranın yakınında belki de Palaiologos hanedanına mensup imparatorlar zamanında saraya sonradan bir ilâve olarak yapılan ve şimdi Tekfur Sarayı olarak bilinen bir başka Bizans yapısı mevcuttur (Resim 8). Maphorion'un muhafaza edildiğı Meryem Ana Kilisesi bu bölgenin içinde bir yerde bulunmaktaydı ve bina çok uzun zaman önce yeryüzünden silinip gitmiş olmasına rağmen buradaki bir su kaynağı halen hacılar tarafından ziyaret edilmektedir.¹⁵

Edirnekapı ve Blakhernai'dan Hipodrom'a yürüyerek gitmek mümkündür çünkü Fevzi Paşa Caddesi aşağı yukarı Mese Caddesinin rotasını takip etmektedir. Bu güzergâhta yürüyüş yapmak, çok yoğun trafiğın aktığı yollardan ve kalabalık caddelerden geçmeyi gerektirdiğı için çok da keyif verici olmayabilir ama bu rota üzerinde pek çok önemli, Bizans dönemine ait mekân mevcuttur. Edirnekapı'dan doğuya doğru ilerlediğinizde

¹³ Freely ve Çakmak 2004:49-54.

¹⁴ Choniates 1984:301.

¹⁵ Choniates 1984:243; Freely ve Çakmak 2004:63, 73-4, 253-5; Van Millingen 1899:131-53.

RESİM 16: Yeniden Diriliş freskosu, Kariye Müzesi
(Zzvet, Shutterstock.com).

yolunuz bir zamanlar Khora Kilisesi olan ve şimdi Kariye Müzesi olarak bilinen mekânın hemen güneyinden geçer (Resim 11). Bina İstanbul'daki Bizans sanatından günümüze ulaşmış en iyi örneklerden bazılarına ev sahipliği yapmaktadır. Bunların çoğu Theodoros Metokhites'in binayı yeniden tezyin ettiği on dördüncü yüzyılın başlarına aittir. 29 Mayıs 1453 sabahı baştan başa yağmalanmasına rağmen mozaikleri ve freskoları bu yağmadan kurtulmuş ve bunların bazıları bina cami olarak hizmet verdiği dönem boyunca bile görünür vaziyette kalmıştı. Yıllar içinde tahribat yaşanmamış değildir. Görünüşe bakılırsa savaşlar arasındaki dönemde, burası altın yaldızlı küçük mermer küpler satan bir sokak satıcısı tarafından mekân olarak kullanılmıştı. Bina içinde alt kısımlarda bulunan mozaiklerin arka zeminini oluşturan altın kaplama fondaki pek çok kayıp kısım, bu satıcının sattığı şeyleri nereden aldığına dair bir açıklama sunabilir. Kiliseye girişte ziyaretçiler Metokhites'in mozaik portresi tarafından karşılanmaktadır. Bu portrede Metokhites, Bizans usulü kesilmiş bir sakalla, ince işlemeli bir elbiseyle ve

gösterişli bir şapka giymiş bir şekilde tasvir edilmiştir. Başna-
ip, Hz. İsa'nın önünde diz çökmüş ve muazzam paralar harca-
yarak restore ettirdiği kiliseyi ona takdim ediyor bir halde res-
medilmiştir.¹⁶ Narteks ya da giriş salonunun tavanları Hz. İsa ve
Meryem Ana'nın hayatını anlatan mozaiklerle bezelidir. Girişin
sağ tarafında, Yeniden Dirilişi ve Mahşer Gününü betimleyen
fresko tasvirlerle birlikte Metokhites'in mezarının halen görü-
lebildiği yan şapel vardır. Bunlardan en etkileyici olanı, Şeyta-
nın ayağı bağlıyken, göğe yükselmekte olan Hz. İsa'nın, ellerin-
den tuttuğu Âdem ile Havva'yı Ölüler Diyarından çıkartırken
resmedildiği freskodur. Bu mozaikler ve freskolar muhteşem ol-
malarına rağmen günümüze sadece bunların ulaşabilmiş oldu-
ğu düşüncesi üzücüdür. Görkeminin zirvesindeyken Konstanti-
nopolis bundan daha muhteşem pek çok kiliseye sahipti. İnsan,
Mangana'daki Aziz Georgios, Prebleptos ya da Blakhernai'daki
Meryem Ana kiliselerinin oluşturacağı etkiyi günümüzde ancak
hayal edebilir. Kaybımızın boyutları bu derece büyüktür.

Fevzi Paşa Caddesi üzerindeki seyahatimize dönersek yol
doğuya doğru uzanır, ama günümüzde ziyaretçiler, manzarayı
engelleyen yüksek binalar nedeniyle Haliç manzarasını nadiren
görebilirler. Niketas Choniates gibi ekabir kimselerin konakları
ve saraylarının yanından geçemezler. Bir zamanlar Havariyyun
Kilisesinin bulunduğu bölgeye varacaklar ama burada görüle-
cek bir şey kalmamıştır, çünkü bölge Fatih Camisi tarafından
doldurulmuştur. Bu cami, maalesef II. Mehmed'in yaptırdığı
cami değildir, 1771 yılında bir deprem nedeniyle yıkılan cami-
nin yerine sonradan yapılan binadır. 2001 yılında yapılan bir
arkeolojik kazı esnasında Havariyyun Kilisesinin duvarların-
dan birisinin temeli olma ihtimali bulunan bir şey günyüzüne
çıkartılmış ama arkeologlar bu kanaatte değildir.¹⁷ Bunun öte-
sinde yolun devamında solda Valens su kemerlerinin kalıntıları
ve sağında ise Aziz Polyeuktos Kilisesinin kalıntıları vardır. Al-
tıncı yüzyıla ait bu önemli kilisenin temelleri 1960'lı yıllardaki

¹⁶ Bu mozaik Resim 15'te görülebilir.

¹⁷ Dark ve Özgümüş 2013:90.

kazılarda günyüzüne çıkartılmış ve şimdi küçük bir parkla etrafı çevrelenmiştir. Zamanında burası Konstantinopolis'in en büyük kiliselerinden birisiydi ve Justinianus'un bu kiliseyi geride bırakacak görkemde bir kilise yaptırma tutkusuyla Ayasofya'yı inşa ettirdiği söylenmekteydi. Fakat 1200 yılından çok önce zaten harabe haline gelmişti.¹⁸ Yakınlardaki bir sokakta gözlerden uzak bir yerde, bir zamanlar şehrin göğünü benekleyen birçok sütundan günümüze kalan bir tanesi vardır. Marcianus sütunu, bir zamanlar ismini aldığı imparatorun at üzerindeki heykelini desteklemekteydi ve günümüzde Kıztaşı olarak bilinmektedir. Ortaçağda bu rotayı takip eden ziyaretçiler Theodosius ve Arcadius sütunlarının güzel bir manazarasıyla karşılaşacaktı. Theodosius sütunu yok olmuştur ama Arcadius sütununun dağılmakta olan devasa kaidesi, Haseki Kadın Sokak içinde sarmaşıklarla kaplı bir şekilde hâlâ mevcudiyetini korumaktadır.¹⁹

1200 yılındaki ziyaretçiler elbette öncelikle bu kiliselerde muhafaza edilen kutsal emanetlerle ilgilenirdi. Seyahatin bu noktasındaki asıl durak, Hz. İsa'nın haçtan indirildikten sonra üzerine yatırıldığı mermer blokun ana ilgi odağı olduğu Pantokrator Manastırı olurdu. Osmanlının şehri fethinden sonra Zeyrek Camisi olmuş ve buna rağmen yirminci yüzyılda bir dönem bozulmaya maruz kalmışsa da şimdi yavaş yavaş restore edilmektedir. Geriye kalan ise üç yapının yani kuzeydeki, güneydeki kiliseler ve Komnenos hanedanına mensup imparatorların gömüldüğü şapelin birleştiği binadır. Ne imparator mezarlarından ne de mermer plakadan geriye bir eser kalmıştır ama bina gömme tekniğiyle zemine işlenmiş muhteşem mozaikleri, oymalı bir girişi ve vitray camlardan bir kısmını halen muhafaza etmektedir.²⁰

Buradan Fevzi Paşa Caddesi boyunca ilerlediğinizde yol, bir zamanlar Theodosius Meydanının üzerinde bulunduğu bölge civarında, Ordu Caddesiyle birleşene kadar devam etmektedir.

¹⁸ Harrison 1989:43-6.

¹⁹ Freely ve Çakmak 2004:47-8.

²⁰ Freely ve Çakmak 2004:211-20.

Her ne kadar sütun meydanının merkezinde artık mevcut değilse de bir zamanlar meydanın bir yanına hâkim olan zafer takının bazı parçaları günümüze kadar ulaşmıştır ve yolun sağ tarafında, oldukça işlek Aksaray otobüs durağına yakın bir mevkide, yığılı bir şekilde yerde yatmaktadır (Resim 1). Ordu Caddesi, geriye sadece sütunu kalmış olan ve artık mevcut olmayan Konstantin Meydanının bir zamanlar bulunduğu bölgeye uzanır. Burası şimdi Çemberlitaş olarak ya da 1779'da çıkan ve onu yakıp karartan yangından ötürü Yanık Sütun olarak bilinmektedir (Resim 2). Konstantin Sütunu şimdi daha ziyade yıpranmış bir yapıya sahiptir ve demir kasnaklarla bir arada tutulmaktadır. Şurası akılda çıkarılmamalıdır ki bu sütun zaten beşinci yüzyılda meydana gelen bir depremde zarar gördüğünden beri bu demir kasnaklar sütunun üzerinde bulunmaktaydı.²¹

Konstantin Sütunundan sonra Ordu Caddesi bir zamanlar Augusteion'un bulunduğu Sultanahmet Meydanına gider ve Ayasofya'nın önünde hâlâ açık bir meydan vardır. Meydan şimdi oturaklar ve çiçek tarhlarıyla kaplıdır ve Justinianus sütunu ile onun at üstündeki heykelinden, Anemodoulion'dan ya da Milion'dan hiçbir iz yoktur. Meydanın bir yanında Bizans döneminde Hipodrom (At Meydanı) uzanmaktaydı ve seyircilerin oturduğu yerler bugün görülemese de, izleri takip edilebilir. Yine de 1920'li yıllarda yapılan kazı çalışmaları sayesinde yarışların yapıldığı parkurun neresi olduğunu görmek kolaydır. Hipodrom'un merkezi bariyeri ayırt edilebilir, çünkü Bizans döneminde burada üç tane anıt, yani Theodosius'un Mısır Dikilitaşı (Resim 4), Delphoi'un yılanlı sütunu ve Konstantin Porphyrogenintos'un sütunu bulunmaktaydı. Bu anıtlardan son bugün çok iyi durumda değildir. Yılanlı sütundan küçük bir parça geriye kalmıştır ve yılan başları kaybolmuştur. Ne zaman koptuklarını kimse bilmemektedir ama 1718 yılında kesinlikle sağlam idiler.²² Bir zamanlar Konstantinos Porphyrogenintos sütununu kaplayan bronz dış kaplaması kaybolmuştur ve şu an esraren-

²¹ Whitby ve Whitby 1989:65.

²² Montagu 1965-7: i. 400.

giz beyaz bir piramitten başka bir şey değildir. Ne gariptir ki bu üç anıtın içinde en eski tarihli olanı, yani Mısır Dikilitaşı bozulmamış bir halde mevcudiyetini korumuştur ve temel kaidesinde İmparator I. Theodosius'u Hipodrom'da kendisine tahsis edilmiş olan Kathisma'dan yarışlara başkanlık ederken resmeden sahneler mevcuttur (Resim 14). 532 yılındaki Nika isyanı ve İmparator I. Andronikos'un linç edilmesi gibi burada cereyan eden olayları hatırlamak için kısa bir mola vermeye değer.

Hipodrom'un yanında bulunan Büyük Saray artık mevcut değildir. Bölge tamamen Sultanahmet Camisi ve diğer binalar tarafından doldurulmuştur, fakat oraya buraya saçılmış kalıntı parçaları mevcuttur. Yakındaki mozaik müzesi ise 1930'larda Walker Tröst arkeolojik kazıları esnasında günyüzüne çıkartılmış kaldırım mozaiklerine ait parçalara ev sahipliği yapmaktadır. Hipodrom'dan aşağı inerken mermer çerçeveli üç büyük pencere ve bir giriş kapısıyla bölünmüş bir duvar parçası vardır. Burası muhtemelen Boukoleon Sarayı olarak bilinen bina kompleksinin bir kısmını oluşturmaktaydı ve muhtemelen buradan mermer basamaklar yoluyla gidilen ve imparatorluk gemisinin sahile yanaştıklarında kullandıkları limana yakın bir yerde konumlandırılmıştı (Resim 7). Daha sonra 1959 yılında buradaki denizin sığ kesimleri, yeni bir sahil yolu yapımı için dolduruldu ve bu yola Kennedy Caddesi adı verildi. O nedenle saray sahilinden bir nebze daha uzaklaşmıştır. Bölgedeki evler, apartman blokları ve dükkânlar arasında dağınık bir şekilde diğer kalıntılar da mevcuttur: II. Nikephoros Phokas tarafından gürültü patırtı yapan kalabalıkları dışarıda tutmak için yaptırılan duvarın bir parçası, şimdi bir kilim dükkânı olan yerin zeminini süsleyen mozaik yer süslemesi ve şimdi bir caminin altında bulunan tuğla-tonoz şeklinde inşa edilmiş dört oda. İnsanın kafasını karıştıran bu yapıların Büyük Sarayı oluşturan bina kompleksinin içine nasıl yerleştirileceği meselesi arkeologlar ve biliminsanları arasında hararetle bir tartışma konusudur ama büyük ihtimalle bu sorunun cevabı asla bilinemeyecektir.²³

²³ Freely ve Çakmak 2004:151-2; Kostenec 2007:59-67, 77-9.

Augusteion olarak bilinen yerde Hipodrom'un karşısında yer alan Ayasofya halen ayakta durmaktadır. Her ne kadar camiye çevrildikten sonra dört minare ve etrafına irili ufaklı birçok bina eklenmiş olsa da dış görünümünde çok az değişiklik meydana gelmiştir. Günümüzün gökdelenler dünyasında bile boyutu ve görünürde bir destek olmaksızın orta nefin üzerinde sanki havada süzülüyormuş gibi görünen kubbeleriyle hâlâ etkileyicidir. Değişik renkte mermer sütunlar hâlâ oradadır ve 1930'larda mozaiklerden bazıları, yarım kubbe üzerindeki Zoe ile IX. Konstantinos'un, II. Ioannes Komnenos ile İmparatoriçe Irene'nin, VIII. Mikhael tarafından yaptırılan Deesis ve Merem Ana ve Çocuk İsa mozaikleri ortaya çıkarılmıştır. İronik bir şekilde şimdi bir müze olan yerin iç mekânı Bizans döneminde hiç olmadığı kadar kasvetli ve karanlıktır. Bir zamanlar katedralin ününü oluşturan mozaik dekorasyonun çoğu bu birkaç istisna haricinde gözden kaybolup gitmiştir. Merkezdeki kubbe üzerinde bulunan devasa İsa Panokrator figürü çok uzun zaman önce yok olmuştur. O nedenle kubbeye baktığınızda bir zamanlar, güneşin geliş açısı değiştikçe mozaiklerin kubbeye oluşturduğu yansımalar görülemez. 1200 yılında olduğu gibi Ayasofya, Edirnekapı'dan başlayan uzun yürüyüşün bitiş noktasıdır ve Bizans Konstantinopolis'inin halen en unutulmaz ve nefes kesici anıtıdır.

•

Görünür yerde olanlar haricinde Bizans Konstantinopolis'inin diğer kalıntılarını görmek isteyenler için Pierre Gilles gibi çok geniş bir alana yayılmış sokaklarda dolaşarak şehrin alışılmadık noktalarına gizlenmiş kalıntıları bulmak mümkündür. Kayda değer sayıda kilise günümüze kadar ulaşmıştır ama bunların çoğu şu an cami olarak kullanılmaktadır. Bu binaların içi, orijinal mozaikleri ya da duvar resimler kaldırıldığı ya da kendiliğinden düştüğü için bu yapıların iç kısmı büsbütün sadedir. Bunlardan birisi, bir zamanlar Aziz Sergios ve Aziz Bacchus Kilisesi olan Küçük Ayasofya Camisidir. Ayasofya'nın güneyinde bulunan ve 536 yılı civarında Justinianus tarafından yaptırılan kilise, balkabağı şeklinde belirgin bir kubbe yapısına sahiptir.

RESİM 17:
Hipodrom'daki Yılanlı
Sütun (Santirf, IStock).

Binanın iç kısmında, minberden Mekke'nin yönünü gösteren mihraba kadar bir camide olması beklenen her şey vardır. Biraz münasebetsiz bir biçimde olsa da galeri boyunca oyma şeklinde Yunanca bir ibare uzanmaktadır ve yazıda 'İmparatorluk asası bahşedilmiş Justinianus'umuz her şeyin yaratıcısı İsa Efendimizin hizmetkârı Sergios'u muhteşem bir ikametle onurlandırmaktadır' yazmaktadır.²⁴ Bizans döneminde bir kilisenin içinin nasıl görüldüğüne dair bir izlenim edinebileceğiniz yegâne yer daha önce bahsettiğimiz Khora Kilisesi ile şu anki Konstantinopolis patrikliği yakınındaki Fener diye bilinen bölgede bulunan Pammakaristos'tur. Şimdi Fethiye Müzesi olarak bilinen binanın mozaikleri ve freskoları 1943 ve 1960 arasında günyüzüne çıkartılıp restore edilmiştir ve çok uzun bir süre kapalı kal-

²⁴ Freely ve Çakmak 2004:129-36.

dıktan sonra bir kez daha halkın ziyaretine açılmıştır. Binanın yan tarafındaki şapel içerisinde özellikle çarpıcı mozaiklerden bazıları muhafaza edilmiştir. Bu mozaik ve freskolar, Bizans generali Mikhael Glabas ve onun dul eşi Maria tarafından binanın yeniden tefriş edildiği, on dördüncü yüzyılın başlarına tarihlendirilmiştir. Bunlar da neredeyse Khora'dakilerle aynı döneme aittir ve kubbelerden birinin tavanında, etrafında on iki peygamberin sıralandığı İsa Pantokrator figürü mevcuttur.²⁵ Dikkatli bir şekilde restore edilmiş olan bir başka eski Bizans kilisesi, İmparator I. Romanos Lekapenos tarafından onuncu yüzyılın başlarında yaptırılan Myrelaion Manastırındaki kilisedir. Osmanlı döneminde Bodrum Camisi olan bina bu işlevini halen sürdürmektedir, fakat 1965 yazında sanat tarihçileri tarafından ayrıntılı bir şekilde incelenmişti. Burada günümüze ulaşan bir mozaığe rastlanmamıştı ama bodrum katında muhtemelen Bakire Meryem önünde dizleri üzerine çökmüş bir kadının betimlendiği bir fresko mevcuttu. Romanos'un Marmara Denizine bakan güzel bir manzaraya sahip olan manastırın hemen yanında şahsına ait bir meskeni vardı ve binanın temelleri kazıyla çıkartılmıştı. Her iki yanında daha küçük kanatları bulunan ve etrafı sıra sütunlu bir bahçeyle çevrili olan büyükçe bir salonu varmış gibi görünmektedir.²⁶ Buradaki orijinal dekorasyonun kimi parçaları eski Bizans kiliselerinden bazılarında halen görünür haldedir. Görünüşe bakılırsa Hz. İsa'nın atalarını temsil eden bazı mozaik figürleri, Kilise Camisinin kubbelerinden birinin iç tarafına bakılarak anlaşılabilir. Burası kesinlikle bir Bizans yapısıdır ve muhtemelen onikinci yüzyıla aittir fakat binanın geçmişi ya da orijinal ismi hakkında herhangi bir şey bilinmemektedir.²⁷

Orijinal dekorasyonları olmaksızın bile kilise camilerin geri kalan kısmı, sadece tarihsel çağrışımları için bile olsa ziyaret edilmeye değerdir. Haliç'e yakın bir yerde bulunan Gül Cami-

²⁵ Belting, Mango ve Mouriki 1978:48-54; Freely ve Çakmak 2004:264-9.

²⁶ Striker 1981:5, 30-1; Freely ve Çakmak 2004:178-86.

²⁷ Freely ve Çakmak 2004:208.

sinin çok da kesin olmayan bir biçimde, Tunç Kapıdaki ikonanın yardımına koşan ve orada askerler tarafından boğazı bir koç boynuzuyla kesilen kadına ithaf olunan Azize Theodosia Kilisesi olduğu belirlenmişti. Şimdi Kalenderhane Camisi olan bina bir zamanlar III. Aleksios tarafından restore edilen Bakire Kyriotissa Kilisesi ve yine Fenari İsa Camisi, III. Mikhael Palaiologos'un dul eşi Theodora tarafından restore edilen Bakire Lips Kilisesiydi. Eski İmaret Camisi, İmparator I. Aleksios Komnenos'un kudretli annesi Anna Dalassena tarafından 1087 yılından bir süre önce inşa ettirilen Pantepoptes Kilisesi idi. Bina Fatih Camisinin arkasındaki sokaklarda hapsolmuş bir vaziyette ayakta durmaktadır ve V. Aleksios Mourtzouphlos, 1204 Nisanında saldırıya geçen Haçlı donanmasıyla savaşmak için hazırlık yapmak amacıyla binanın yakınlarına kamp kurmuştu. Türklerin şehri fethinden kısa bir süre sonra camiye çevrilmiş olmasına rağmen bina bir zamanlar imparatoriçe Anna ve maiyetindekilere tahsis edilmiş olan galerisini muhafaza etmektedir.²⁸ Justinianus'un Aya İrini Kilisesi Ayasofya'dan sonra İstanbul'da günümüze ulaşmış en büyük Bizans kilisesidir ve hiçbir zaman camiye çevrilmemiştir. Osmanlı fethinden sonra Topkapı Sarayının birinci avlusu içine dahil edilen bina lağvedildikleri 1826 yılına kadar seçkin yenice-ri birliğinin cephaneliği olarak kullanılmıştı. Günümüzde ise sergi ve konser yeri olarak hizmet vermektedir. İkonoklast dönemden oldukça nadir bir kutsal emaneti, mozaik düz bir haçı apsisinde muhafaza etmektedir. Muhtemelen sekizinci yüzyıla ait bu mozaik haçın üzeri 843 yılında ikonalara itibarları verdikten sonra geleneksel Bakire Meryem ve Çocuk İsa figürüyle kaplanmıştı. Osmanlı döneminde üst katman döküldükçe alttaki figür bir kez daha günyüzüne çıkmıştı. Son olarak küçük bir yapı olan Moğolların Azize Meryem Kilisesi özel bir öneme sahiptir çünkü bu bina İstanbul'da bulunan ve hâlâ yapıldığı za üçüncü yüzyılın sonlarında II. Andronikos döneminde inşa edilen bina, Bizans döneminden beri mevcudiyetini neredeyse

²⁸ Choniates 1984:312-13; Freely ve Çakmak 2004:204-7.

aralıksız devam ettiren Yunan Ortodoks Kilisesinin dini merasimleri için mekân sağlamaktadır.²⁹

Günümüzde ayakta kalan kiliselerin hepsi çok iyi bir durumda değildir ve geçmişteki hallerini hayal edebilmek için büyük bir hayal gücünü gerekli kılmaktadırlar. V. Mikhael'in 1042 yılında onu bekleyen kaderiyle buluştuğu ve aşırı sofı Yeni İlahiyatçı Simeon'un bir zamanlar bulunduğu Studios Manastırı, içinde ibadet edilen bir camiydi ve on dokuzuncu yüzyılın sonlarına kadar iyi bir durumda olduğu için ziyaretçilerin uğraması için iyi bir uğrak noktası olabilirdi. Ama 1894 yılında bir depremde ciddi manada hasar gördü ve geriye çatısı olmayan bir yapı iskeletinden başka bir şey kalmadı. Bununla birlikte çarpıcı bir yönü mevcudiyetini korumaktadır. Theodoros Studites'in onaylayacağını düşünmenin zor olduğu klasik mitoloji sahneleri ile hayvanların resmedildiği bir mozaik kaplama vardır. Maalesef kitap yazılırken bu mozaik kaplama halkın ziyaretine henüz açık değildi.³⁰ Bir zamanlar Hazreti Meryem'in kemerinin muhafaza edildiği Chalkoprateia'daki üç koridorlu Meryem Ana Kilisesinden günümüze sadece birtakım taş duvar kalıntıları ulaşmıştır.³¹ Ve elbette Havariyyun ve Blakhernai'daki Meryem Ana Kilisesi gibi Nea Ekklesia, Kırk Şehitler, Kosmidion ve Pharos'lu Bakire Meryem Kilisesi de yok olmuştur.

Kara Surları ve kiliseler Bizans'ın en görünür yadigarlarını oluştururken günümüze kadar ulaşmış ve İstanbul geneline dağılmış her türden diğer kalıntılar da mevcuttur. Su depolayan ve Konstantinopolis'i harici ikmalden bağımsız kılan devasa sarnıçlardan iki tanesi hâlâ mevcudiyetini korumaktadır ve halkın ziyaretine açıktır. Bir tanesi, aslında içinde sadece 244 kolon olmasına rağmen yanlış bir betimlemeyle Binbirdirek Sarnıcı olarak isimlendirilmiştir. Bizans dönemindeki ismi tam olarak bilinmemekle birlikte bu sarnıç Philoksenos Sarnıcı olabilir. Yerebatan Sarayı olarak bilinen diğer sarnıç ise 336 kolonun ta-

²⁹ Freely ve Çakmak 2004:136-44, 256-8.

³⁰ Wilson 1893:52-3; Freely ve Çakmak 2004:65-72.

³¹ Mathews 1976:319; Freely ve Çakmak 2004:62-3.

şıldığı sıradışı bir tonoz yapıya sahiptir. Bu sarnıç Justinianus tarafından yaptırılan ve on altıncı yüzyılda Pierre Gilles tarafından keşfedilen Basilika Sarnıcı diye tanımlanabilir. Günümüzde burayı ziyaret edenlerin, bir zamanlar Pierre Gilles'in bir kayık üzerinde ilerlerken elindeki meşalenin aleviyle burasını ilk gördüğünde hissettiklerini yaşamaları oldukça düşük bir ihtimaldir. Yine de yeraltında bulunan bu muazzam büyüklükteki mekân, ziyaretçileri hayrete düşürmekten geri kalmaz ve bir zamanlar Bizans Konstantinopolis'ini süsleyen yüzlerce klasik heykelden günümüze ulaşan nadir kalıntılardan iki tanesini de muhafaza etmektedir. Sol uzak köşede, üzerinde Gorgo'nun kafalarının oyulduğu iki mermer plaka mevcuttur. Muhtemelen zamanında paganlara ait bir tapınaktan sökülen bu parçalar Justinianus zamanında sarnıç içindeki kolonlardan ikisi için kaide olarak kullanılmıştı ve o günden beri burada durmaktaydılar.³²

Diğer kalıntıyı ise gözden kaçırmak kolaydır. Kara Surları kadar etkileyici olmasalar da Deniz Surlarının bir kısmı hâlâ, sahil şeridinde meydana gelen değişiklikler nedeniyle artık su içinde olmadıkları için sağlam bir şekilde durmaktadır. En uzun Kennedy Caddesi boyunca görülebilir ve kulelerinden birisi halen Galata Kulesinin 200 metre ilerisinde sağlam bir şekilde ayakta. Diğer parçalar Haliç ve güney sahil şeridi boyunca, kimilerinin üzerinde İmparator Theophilos tarafından dokuzuncu yüzyılda yaptırıldığının yazılı olduğu Yunanca kitabeleriyle birlikte görülebilir; 'Ey Yüce İsa, sana iman eden dini bütün imparator Theophilos bu duvarı yeni bir temel üzerinde inşa ettirdi.'³³

Haliç'in karşı kıyısındaki Galata, eski İstanbul'un tarihi merkezinden farklı bir dokuya sahiptir. Osmanlı dönemi boyunca burası yabancı delegasyonların mesken edindiği ve gayrimüslümlerin nüfusun çoğunluğu oluşturduğu bir mekândı. Bugün bile Taksim Meydanının uluslararası bir havası vardır. Bütün yeni binalara rağmen Cenevizlilerin ve podestalarının kuvvet üssü

³² Freely ve Çakmak 2004:59-60, 146-51.

³³ Freely ve Çakmak 2004:164-7.

olduğu günlerin mirasını korumaktadır. Bölgenin en belirgin yapılarından olan Galata Kulesi 1348 yılında Cenevizlilerin ticaret merkezini korumak amacıyla inşa edilen duvarın bir parçası olarak yapılmıştı. II. Mehmed bu duvarı yıktırmış ama bir gözlem noktası olarak işlev görmesi amacıyla kuleye dokunulmamıştı. Bulması daha zor olan ise, bir zamanlar Dominiken manastırı olan küçük ve mütevazı Arap Camiidir. Burada Cenevizli tacirlerin ve aralarında 1391 yılında ölen iki İngiliz şövalye William Neville ile John Clanvowe ve diğer Latin şahsiyetlerin mezarı bulunmuştur. Şimdi bunların hatıraları İstanbul Arkeoloji Müzesinde muhafaza edilmektedir.³⁴

İstanbul sınırları içerisinde sağlam vaziyette olup da görülebilecek başka kalıntılar yoktur, fakat İstanbul'un her yerinde Bizans'a ait kırık, dökük, parçalanmış ve orijinal bağlamından uzakta ve alakasız yerlerde pek çok kalıntı görülebilir. Örneğin Bizans dönemine ait binalardan alınıp yeniden kullanılan malzemeler büyük Osmanlı anıtlarının pek çoğunda görülebilir. Süleymaniye külliyesindeki camide bulunan mermer zemin plakalarının bazıları önceden Ayasofya'ya aitti. Sütunlu girişleri tutan porfir mermer kolonlar da Bizans yapılarına aitti ve Büyük Saraydan alınıp buraya getirilmiş olabilir. Bizans yapılarına ait malzemelerin tekrardan kullanıldığı yerler sadece büyük Selatin camileri değildi. 1485 yılında Arcadius Sütununa yakın bir yerde inşa edilen Davutpaşa Camisinin kapı önündeki girişi ayakta tutan kolonlarda da Bizans dönemine ait malzeme kullanılmıştı.³⁵ Diğer kalıntılar ise şehrin müzelerinde kendilerine yer buldular. Askeri Müze'de, 1453 yılında Haliç'in ağız kısmını kapatmak için kullanılmış gibi görünen zincirin bazı parçaları muhafaza edilmektedir. Arkeoloji Müzesi o döneme ait çok sayıda esere ev sahipliği yapmaktadır. Muhtemelen 1204-61 yılları arasındaki Latin işgali dönemine tarihlendirilen Bakire Kyriotissa Kilisesindeki St. Francis freskoları bunların en önemlilerindendir. Burada, beşinci yüzyıla ait iki kalıntı vardır.

³⁴ Düll, Luttrell ve Keen 1991:174-90.

³⁵ Necipoğlu 2005:220-1; Dark ve Özgümüş 2013:37-8.

Bunlardan ilki halk tarafından sevilen araba yarışçısı Porphyrius'un onuruna yapılmış olup Hipodrom'da bulunan iki mermer kaidedir; ötekyse bir zamanlar Yılanlı Sütunda bulunan yılan-başlarından birisinin üst çene kısmına ait kalıntıdır. Belki de burada bulunan eserlerin içerisinde en etkili olanı müze merdivenlerinin bir yanında bulunan iki taştan yapılma arslan figürüdür. Bunlar Boukoleon Limanına bakan ve aynı adı taşıyan sarayın kalıntıları arasında bulunmaktaydı. Bu kalıntılar 1871 yılında yok edildi ama arslanlar muhafaza edildi. Altıncı yüzyıla tarihlenen bu kalıntılar limana inen mermer yola bakıyordu ve Büyük Saraydan imparatorlar gelip giderken onlara bakıyor olmalıydı.³⁶

Arkeoloji Müzesinin dışında oldukça önemli ve etkileyici bazı lahitler vardır. Bunlar o kadar önemli ve etkileyicidir ki imparatorların defnedilmesi için kullanıldığı neredeyse kesindir ve muhtemelen Havariyyun Kilisesine bitişik, imparatorların gömüldüğü anıtmezarların birinden getirilmiş olmalıdır. Birçok durumda bu lahitlerin içerisinde bir zamanlar hangi imparatorun yattığını tahmin etmek bile imkânsızdır ama bu durumun bir istisnası mevcuttur. Çünkü bunlardan birisinin rengi diğerlerinden farklıdır. Bu hafif grimsi beyaz renkte, yarı saydam bir mermerden yapılmıştır ve her bir yanı düz haç motifleriyle süslenmiştir. 1969 yılında Topkapı Sarayının zemininde günyüzüne çıkartılmıştır. O döneme ait kaynaklar bize bu tarz malzemenin yalnızca bir tane imparator lahitinin yapımında kullanıldığını bildirmektedir. Bu lahit, Justinianus anıtmezarı içerisinde bulunan ve İmparator Heraclius'un cesedini muhafaza eden lahitti.³⁷

Bizans kökenli olduğu açık olan ve bir şekilde şehrin birçok yerine dağılmış olan, kullanım amaçları ve kimlikleri bilinmeyen pek çok yapı kalıntısı ve nesne vardır. Aksaray Metro İstasyonunun zemininde yatan tek Bizans kolonunun durumu tam da böyledir. Bir zamanlar büyük ve prestijli bir binanın parçası

³⁶ Van Millingen 1899:273-4; Kostenec 2007:60.

³⁷ Constantinus VII Porphyrogenitos 2012: ii. 813; Mango 1969:307-9.

olmalıydı ve onun hakkında söylenebilecek tek şey buydu. Bazen bu kalıntıların fonksiyonlarının ne olduğu hususu tam bir muammadır. Şehrin güneyindeki Müşir Süleymanpaşa Sokakta tuğla bir duvar ve üç kemerli kırmızı tuğladan yapılmış odalar bulundu. Yapı görünüşe bakılırsa güneye doğru uzatılmış ve kuzeye doğru giden tünellere açılmaktaydı. Bunların büyük bir Bizans binasına ait kalıntılar olduğu açıktır, fakat günümüzde bu binanın hangi bina olduğu ya da binanın kullanım amacının ne olduğuna dair en ufak bir ipucu dahi yoktur.³⁸

*

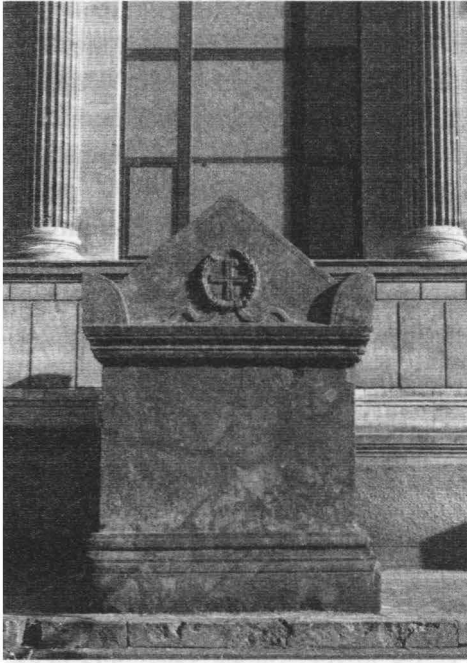
Sokak düzeyinde Bizans Konstantinopolis'inin nasıl bir yer olduğuna dair izlenim elde etmek, 1500'lü yıllardan sonraki herhangi bir zaman dilimine göre günümüzde daha kolaysa da İstanbul'un Bizans geçmişini korumada ve onun kıymetini bilme hususunda büyük bir engel mevcuttur. Bu durum yeni bir şey değildir. Pierre Gilles 1540'lı yıllarda şehirdeki ikameti esnasında bu durumu şu şekilde not etmişti:

'Her ne kadar diğer şehirlerin de kendilerine ait hüküm sürme dönemleri mevcut ise ve bunlar zaman içinde çürümeye mahkûmsa da yalnızca Konstantinopolis'in kendisinin ölümsüzlüğüne dair bir iddiası varmış gibi gözükmektedir ve insanoğlunun onun içinde yaşamak ya da onu yeniden inşa etmek için yaptığı yarış sürdüğü müddetçe bu iddia da devam edecektir.'³⁹

İstanbul bir müze değil canlı, gelişmekte olan ve işleyen bir metropoldür. Başkent olmasa bile Türkiye Cumhuriyeti'nin açık ara en büyük şehridir. Gittikçe genişleyen nüfusuyla şu an on altı milyonluk bir nüfusu barındıran bu şehrin sınırları, bir zamanlar Büyük Konstantin'in Haliç kıyısında denize doğru uzanan üçgen biçimli dar bir kara parçası üzerine kurduğu şehrin sınırlarının çok ötesine uzanmıştır. Şehrin dış mahalleleri Boğaziçi'nin her iki yakasında Karadeniz'e, batıda bir zamanlar Hebdomon diye isimlendirilen bölgeye, yani Atatürk Havalima-

³⁸ Dark ve Özgümüş 2013:9, 35-6.

³⁹ Gilles 1988: xlv.

RESİM 18: İstanbul'daki Arkeoloji Müzesinin dışındaki mermer lahit (Evren Kalınbacak, IStock).

nının ötesine, Asya yakasında ise bir zamanlar Nikomedia diye isimlendirilen İzmit'e kadar uzanmıştır. Galata'nın ötesinde parlayan gökdelenler, bankalar ve çokuluslu şirketler için ofis sağlamaktadır. Bu metropol bölge sınırları içerisinde yoğunluktan ötürü ve özellikle Suriçi diye isimlendirilen eski şehir merkezinde sık sık trafik tıkanmaktadır ve bir metro sistemine acilen ihtiyaç duyulmaktadır. Boğaziçi'nin üzerindeki iki devasa köprü Avrupa ve Asya kıtalarını birbirine bağlamaktadır ve bir üçüncüsünün yapımı da tamamlanmak üzeredir. Üçüncü bir havalimanının yapımı plan aşamasındadır. Bizans Konstantinopolis'ine ait bazı binalar modern İstanbul içinde bulunabiliyor iken birçok Bizans abidesi, kentsel gelişim nedeniyle etraflarında yer alan binalar arasında mahsur kalmıştır. Örneğin Myrelaion Kilisesi, etrafında yükselen binalar nedeniyle dört bir yanından adeta kısıtlanmış vaziyettedir. Sonuç olarak I. Romanos'un öldüğünde gömülmesi için yaptırdığı kiliseyi ve yine

aynı amaçla yaptırılmış olan diğer pek çok kiliseyi bulmak hiçbir şekilde kolay değildir. Hipodrom ve Sultanahmet Meydanı gibi muhtemel istisnalar haricinde, geçmişin önemli yönlerini günlük hayatın keşmekeşinden korumak için özellikle muhafaza altına alınmış olan Atina'daki bir Akropolis'in ya da Roma'daki Forum'un İstanbul'da bir Bizans muadili yoktur.

Bu nedenle Bizans Konstantinopolis'ine dair bir izlenim elde etmek için başka bir yere bakmak gereklidir. Yunanistan'ın orta bölgesindeki Hosios Loukas Manastırında ve Makedonya Cumhuriyetindeki Nerezi'de bulunan St. Pantaleimon Kilisesindeki mozaikler ve freskolar on birinci ve on ikinci yüzyıla tarihlenmiştir. Bu nedenle İstanbul'daki Khora ve Pammakaristos Kiliselerinden daha önceki tarihlere aittirler ve 1200 yılında ziyaretçilerin ne görmüş olacaklarına dair daha belirgin bir izlenim sunmaktadırlar. Bunların içerisinde bir yer Konstantinopolis'in hayaletini muhafaza etmek yönünden diğerlerinden daha bir ön plana çıkmaktadır ve bu yer sular üstüne kurulmuş olan Venedik'tir. Venedik, 1849 yılında Avusturyalılar tarafından ilk olarak balonlar ve daha sonra Birinci Dünya Savaşında uçaklarla yapılan hava bombardımanlarının sebep olduğu küçük hasarlar hariç tutulursa 1204 ve 1453 yılında Konstantinopolis'in başına geldiği gibi, asla işgal edilmiş ya da yağmalanmış değildir. Yirminci yüzyılın büyük kısmında kentsel gelişim ankara üzerindeki Mestre'yle sınırlı tutuldu. Belki Venedik İstanbul'un sokaklarının gençlik titreşimlerine sahip değildir ama ortaçağa ait binalarının çoğunu sağlam bir şekilde muhafaza etmektedir. Sokak manzarası ve ufuktaki silueti elbette Bizans Konstantinopolis'inden oldukça farklıdır. Konstantinopolis'in geniş cadde ve meydanlarının aksine Venedik'te dar sokaklar, kanallar, *campi* adı verilen küçük meydanlar vardır. Öte yandan bu iki şehir yüzyıllar boyu birbiriyle sıkı bağlar kurmuştur. İlk başta Venedik, Bizans yönetiminin İtalya'daki ileri karakol mevkisiyken yıllar içerisinde Venedik, Bizans'ın hem iç hem de deniz aşırı ticaretini kontrol eden bir konuma yükselmişti. Latin İmparatorluğuna destek çıkmış ve 1453 yılında Bizans'ın son günlerinde Bizanslılar ve Cenevizlilerle omuz omuza Osmanlıya

karşı savaşırmıştı. Bu uzun süreli birliktelik Venedik üzerinde izlerini bırakmıştır ve bu izler her yerde görülebilir.

Bizans'ın bir süpergüç ve Venedik'in bağımlı bir devleti olduğu zamanlarda, bir etki yaratmak isteyenler tarafından sanat ve mimaride Bizans tarzını takip etmiş olmaları çok doğaldı. Hatta Venedikli yöneticiler yaptırdıkları kiliselerin içindeki mozaik süslemeler üzerinde çalışmaları için Bizanslı sanatçıları Venedik'e getirtmişlerdi. Bu dönemden kalan en belirgin anıt St. Marco Kilisesidir. Yapımı 1064 yılında tamamlanan kilisenin içindeki mozaik süslemelerde Bizans etkisi açıkça görülebilir ve bu süslemeler Bizanslı sanatçıların çalışmaları olabilir. Binanın haç şeklinde düzenlenmiş beş kubbesi mevcuttur ve bu yönüyle Havariyyun Kilisesinin mimarisini yansıtır olabilir. Yani artık İstanbul'da görülmesi mümkün olmayan şeyler Venedik'te görülebilir.⁴⁰ Venedik ayrıca, çok uzun zaman önce yok olup gitmiş seküler kimliği haiz binaların, özellikle Niketas Choniates ve Theodoros Metokhites gibi asilzadelerin konaklarının görünüşü hakkında da bir ipucu sağlayabilir. Venedik'teki Büyük Kanal boyunca uzanan, on üçüncü yüzyılda inşa edilmiş olan, locaları ve yuvarlak kemerli pencereleriyle Palazzo Dandolo-Farsetti gibi saraylardan birkaç tanesi muhtemelen Bizans modellerini yansıtmaktadır.⁴¹

Bizansın mimari ve sanatsal etkilerini yansıtmanın yanı sıra Venedik ayrıca Dördüncü Haçlı Seferleri sonrasında Konstantinopolis'ten getirtilen nesnelerle doludur. Bir zamanlar Hz. İsa'ya ait olduğu düşünülen kanın muhafaza edildiği küçük şişenin tutulduğu gümüş ve altın kutsal emanet sandığı gibi pek çok eşya, Havariyyun Kilisesinin bir modeli olduğu düşünülen St. Marco Kilisesinde muhafaza edilmektedir.⁴² Dışarıda sergilenen diğer nesneler görünür vaziyettedir. Bunların en meşhuru bir zamanlar Hipodrom'da bulunan ve muzaffer Venedikliler tarafından ganimet olarak alınıp St. Marco Kilisesinin ön yüzün-

⁴⁰ Demus 1960:45-6, 90-7; Mathews 1998:148-50.

⁴¹ Zorzi 1990:48-59, 64-6.

⁴² Gallo 1967: plate 48.

de sergilenen bronzdan yapılma dört at heykelidir. Nereli oldukları, buraya nasıl geldiklerine dair hatıralar yıllar içinde zihinlerden silinip giderken on dördüncü yüzyıldan beri bilinen bir sembolik yapı halini almışlardır. Ancak nispeten yakın dönemlerde bu atların Konstantinopolis'e doğru izlerini takip etmek için evraklar üzerinde bir araştırma yapıldı. Bugünlerde Mestre'deki kimyasal fabrikaların ürettiği kirliliğin lagünler etrafında birikmesinden ötürü orijinal parçalar kilisenin içinde muhafaza edilmekte ve dışarıda, binanın önünde ise replikalar sergilenmektedir.⁴³

Konstantinopolis'ten getirilen objeler St. Marco Meydanının her yerinde görülebilir. Burada sergilenen ayaklı ve üzeri kakmalı iki sütun Aziz Polyeuktos Kilisesinden getirilmiş olmalıdır. Osmanlılar gibi Venedikliler de kendi binalarını süslemek için bir zamanlar Bizans binalarına ait parçaları çalmışlardır. St. Marcon'un yan duvarında Aziz Demetrius ve Georgios'u betimleyen, Heraklos'in işleri gibi çeşitli klasik temaları üzerinde barındıran bir dizi mermer rölyef mevcuttur. Bunların hepsi Bizans orjinlidir.⁴⁴ Binanın ön cephesinin hemen altında, St. Marco Meydanındaki Dükler Sarayının girişinin yakınında kollarını birbirinin omzuna atmış, kimlikleri bilinmeyen dört kişiyi betimleyen porfir mermerden yapılma bir heykel vardır (Resim 19). Geç ortaçağ döneminde bunların Venedik'teki varlığına dair çeşitli efsaneler etrafta dolaşmıştı. Kimileri bunların St. Marcon'un hazinesini çalmaya yeltenen ve ama taş kesilen dört Sarazenli olduğunu söyledi. Başkaları ise bunların memleketleri Arnavutluk olan dört kardeş olduğunu ileri sürdü. Bunlar yanlarında büyük bir hazine olduğu halde bir gemiyle Venedik'e gelmişlerdi. Daha sonra kendi aralarında ikiye ayrılmış ve hazinenin tamamına sahip olmak için her iki grup da diğer grupta bulunan kardeşlerini zehirlemeye çalışmışlardı. Nihayetinde ikili kardeş grupları birbirini öldürmüş oldu. Daha sonra sanat tarihçileri bu heykel grubunun Konstantinopolis'te

⁴³ Freeman 2004:132-40.

⁴⁴ Harrison 1989:94, 103, 132; Demus 1960:125-37; Perry 2015:162.

üretilmiş olabileceğinden ve dördüncü yüzyılda imparatorluk yönetiminin dört yönetici arasında bölündüğü tetrarşinin dört yöneticisini temsilen ya da Konstantin'in oğullarına ithafen yapılmış olabileceğinden kuşkulandılar. Bu heykellerin Konstantinopolis kaynaklı olduğu, 1965'te yapılan bir kazı sonucunda ortaya çıktı. İstanbul'da Myrelaion Manastırında yapılan çalışmalarda bir porfir heykel kaidesi bulundu ve kaide üzerindeki boşluk Venedik'teki figürlerden birisinin ayak ölçüsüyle tamamen örtüştü. Konstantinopolis menşei onaylandıktan sonra bu dört heykelin bir zamanlar Konstantin'in surları yakınında bulunan Philadelphion olarak bilinen heykel

RESİM 19: Tetrarchlar, Venedik (Mountainpics, Shutterstock.com).

olabileceğine dair spekülasyon yapmak mümkündür.⁴⁵ 1204 yılında gerçekleşen büyük çaplı soygun sayesinde Venedik'e gelen ziyaretçiler, zamanında Kral Sigurd ve onun maiyetindekiler gibi ortaçağ seyyahları üzerinde derin etki bırakan ve gerçek gibi görünen heykellerden birisiyle yüz yüze gelme şansı elde etmişlerdir.

Yağmalanan bu objelerden bazılarının kendilerine has dokunaklı bir yönü vardır. Bakire Meryem ikonalarından birisi St. Marco Kilisesinde mihrabın üstündeki bir yan şapelde bulunmaktadır. Bu ikona yüzyıllar boyu Bizans imparatorlarının savaşa giderken yanlarında götürdükleri ve belki de 1204 yılının başlarında V. Aleksios Mourtzoughphlos'un Flandersli Henry

⁴⁵ Berger 2013:83-5; Coryate 2013:39-41; Mathews 1998:23; Bassett 2004:242; Striker 1981:14, 29.

komutasındaki bir grup Haçlıyla yaptığı başarısızlıkla sonuçlanan çatışma esnasında kaybolmuş olan *Nikopeia*, yani Zafer Getiren isimli ikonaydı. Bunun doğru olup olmadığı şimdilik asla bilinemez fakat ikona kesinlikle Bizans'a aittir; mücevherli ve mine işlemeli bir muhafaza içinde tutulmaya yetecek ölçüde değerli bir parçadır.⁴⁶ Bir diğer Bizans kutsal emaneti St. Marco Meydanından bir hayli uzakta, San Pantalon Kilisesinin yakınındaki Campiello de Ca'Angaran'da saklıdır. İki giriş kapısının üstündeki duvarda yuvarlak bir madalyon şeklindeki mermer üzerinde, sakallı bir Bizans imparatoru imgesi yontulmuştur. Sağ elinde bir âsâ ve sol elinde ise Augusteion'daki Justinianus Sütunundaki gibi üstünde taç olan bir küreyi tutmaktadır. Figürün arkasında rayihalarını saçan bir güneş imgesi imparatorun görkemini ve şanını temsil etmektedir (Resim 20). Bu parçanın Venedik'in bu kuytu noktasına nasıl geldiği asla bilinmeyecektir. Muhtemelen memleketine dönen bir gemici bu parçayı yanında getirmiş ve bunu torunları onun 1204 yılında Konstantinopolis fethedildiğinde onun da orada olduğunu bilsinler diye yapmıştı. Burada betimlenenin hangi imparator olduğu konusunda da bir kesinlik yoktur. Bu yuvarlak mermer parçası üzerinde imparatorun ismine dair herhangi bir ipucu yoktur fakat on ikinci yüzyıl olarak tarihlendirildiği için bu imparatorun, maceralarını bu kitapta takip ettiğimiz III. Angelos Aleksios olabilmesi mümkündür. Bu İstanbul'un kalabalık sokaklarında Bizans geçmişine dair bulunması bir hayli zor olan maddi ve teşhis edilebilir bir bağdır.⁴⁷

Çok uzun zaman önce Venedik'in tamamı Dünya Mirası listesine dahil edilmişken İstanbul'un eski şehir merkezinde sadece dört bölge bu listeye dahil edilmiştir. Zaten baskı altında olmalarına rağmen yakın zamanlarda Onaltıdokuz diye bilinen üç devasa binanın, Kara Surlarına oldukça yakın bir bölgede oluşu bu durumu açıkça göstermektedir. Mekân sıkıntısı, yol ça-

⁴⁶ Mathews 1998:68; Wolff 1948:326; Gallo 1967:133-55.

⁴⁷ Pierce ve Tyler 1941:3-9. Her ne kadar II. John Komnenos tasvir edilmiş olsa da benzer bir yuvarlak simge Washington DC'deki Dumbarton Oaks koleksiyonunda görülebilir: Mathews 1998:38-9.

RESİM 20: Bir Bizans imparatoru tasvir eden madalyon, Venedik (Jonathan Phillips).

lışmaları esnasında yapılan kazılarda günyüzüne çıkan Bizans dönemine ait her bir dehlizin muhafaza edilmesinin mümkün olmadığı anlamına gelmektedir ama modernleşme için yapılan yarışta İstanbul eğer ona kimlik kazandıran Bizans ve Osmanlı dönemine ait çehresini kaybederse bu bir trajedi olacaktır. Geçmişin büyük kısmının yeraltında gömülü vaziyette olduğu düşüncesi insana umut vericidir. 1921 yılında Fransız askerler tarafından ortaya çıkartılan ve muhtemelen Mangana'daki Aziz Georgios Manastırının bir bölümünü oluşturan kalıntılarının üzeri bir kez daha kapanmış olup halen orada durmaktadır. 1930'lu yıllarda Büyük Sarayın mozaiklerinin keşfi ve 2004 yılında Yenikapı'da bulunan gemi enkazları ve gemilerin kargoları, sokakların altında toprağın içinde öylece yatmakta olan ve henüz bulunmamış olan şeylere dair bize iyi bir öngörü sağlayabilir.

Dönem	Konstantinopolis	Siyasi Olaylar	Hristiyanlık Kilisesi	Batı Avrupa
MÖ Sekizinci Yüzyıl	700'ler civarı: Bizantion Şehri Megaralı yerleşimciler tarafından kuruldu.	Adur İmparatorluğu		753:Roma İmparatorluğu'nun kuruluş tarihi konusunda genellikle kabul edilen tarih
MÖ Altıncı Yüzyıl	512: Bizantion Persliler tarafından ele geçirildi.	Pers kralı Kyros'un tahta çıkışı		
MÖ İkinci Yüzyıl	150: Bizantion ve Roma arasında yapılan anlaşma	Roma'nın Kartaca'yı fethi		
MS İkinci Yüzyıl	196: Biantion'un Septimius Severus'a teslim oluşu	Septimius Severus'un İmparator ilan edilmesi	100'ler civarı: St. John'un Gospeli'nin tamamlanması	
MS Dördüncü Yüzyıl	324:Konstantinopolis'in sınırlarının Konstantin tarafından çizilmesi	306: Konstantin'in York'ta imparator ilan edilmesi	Diocletianus'un Hristiyan katliamının başlangıcı	
	330: Konstantinopolis'in yerleşime açılması	312: Konstantin'in Milvius Köprüsü'nde Maxentius'u yenmesi	325: İznik'te Birinci Ekümenik Konsili'nin yapılması	
	360: Ayasofya Katedrali'nin ilk kez ibadete açılması	337: Konstantin'in ölümü	381: Konstantinopolis'te İkinci Ekümenik Konsili'nin yapılması	
	370: Havarıyyun Kilisesi'nin ibadete açılması			
	393: Theodosius Forumu'nun tamamlanması			

MS Beşinci Yüzyıl	404: Ayasofya'nın yangında hasar görmesi	408: II. Theodosius'un imparatorluk tahtına çıkışı	431: Efes'te Üçüncü Ekümenik Konsili'nin yapılması	476: Batıda son Roma imparatorunun tahttan indirilişi
	413: Kara Surları'nın inşa edilmesi		451: Kadıköy'de Dördüncü Ekümenik Konsili'nin yapılması	
	415: Ayasofya Katedrali'nin ikinci kez ibadete açılması			
	439: Deniz Surları'nın inşa edilmesi			
	447: Deprem sonrasında hasar gören Kara Surları'nın yeniden inşa edilmesi			
	450-7: Marcianus Sütunu'nun dikilmesi			
	473: Blakhernai'deki Meryem Ana Kilisesi'nin kuruluşu			
MS Altıncı Yüzyıl	532: Nika İsyanı	527: I. Justinianus'un tahta çıkışı	553: Konstantinopolis'te Beşinci Ekümenik Konsili'nin yapılması	597: St. Augustine'in İngiltere'ye ayak basması
	537: Ayasofya Katedrali'nin üçüncü kez ibadete açılması	565: Justinianus'un ölümü		
	550: Yeni Havariyyun Kilisesi'nin ibadete açılması			
	558: Ayasofya'nın kısmen yıkılması			

	559: Restore edilen Ayasofya'nın tekrardan açılması			
MS Yedinci Yüzyıl	626: Perslerin ve Avarların Konstantinopolis'i kuşatması	634: Bizans'ın doğu eyaletlerinin Araplar tarafından istilasının başlangıcı	681: Konstantinopolis'te Altıncı Ekümenik Konsili'nin yapılması	
	674: Arapların ilk Konstantinopolis kuşatmasının başlaması	642: Arapların İskenderiye'yi ele geçirmesi		
MS Sekizinci Yüzyıl	717: Araplar İkinci Konstantinopolis kuşatmasının başlaması	726: İkonoklazma politikasının muhtemel başlangıcı	787: İznik'te Yedinci Ekümenik Konsili'nin yapılması	732: Arapların Fransa istilasının Poitiers'de durdurulması
MS Dokuzuncu Yüzyıl	864 (yaklaşık olarak): Büyük Saray'da Pharos şapelinin inşası	843: İkonalara hürmet gösterilmesinin yeniden yürürlüğe gimesi	867: Bizans ve Batı Kilisesi arasında kısa süreli «Fotioscu bölünme»	800: Şarlman'ın tac giymesi
	880: Nea Ekklesia'nın yapımının tamamlanması			899: Wessex kralı Alfred'in ölümü
MS Onuncu Yüzyıl	920: Myrelaion Manastırı'nın inşası	919: Romanos Lekapenos'un iktidarı ele geçirmesi		
		945: VII. Konstantin'in yegane imparator oluşu		
MS Onbirinci Yüzyıl	1022: Yeni İlahiyatçı Simeon'un ölümü	1042: İmparator V. Mikhael'in halk isyanı neticesinde tahttan indirilmesi	1054: Konstantinopolis patriğinin Papalık tarafından afaroz edilmesi	1066: İngiltere'nin Normanlar tarafından fethedilmesi

	1030 (yaklaşık olarak): Peribleptos Manastırı'nın inşası	1081: I. Aleksios'un Konstantinopolis'i zapt etmesi ve Komnenos hanedanını kurması		1095: I. Haçlı Seferi'nin başlaması
	1050 (yaklaşık olarak): Mangana'daki Aziz Georgios'un inşası			
	1082: Özel ticarî imtiyazların Venedik'e verilmesi			
MS Onikinci Yüzyıl	1136: Pantokrator Manastırı'nın kuruluşu	1080: I. Manuel Komnenos'un ölümü		1145: II. Haçlı Seferi'nin başlaması
	1171: Venedikli tacirlerin lutuklanması	1182: I. Andronikos'un imparatorluk tahtını gasp edişi		1187: III. Haçlı Seferi'nin başlaması
	1182: Cenevizlilerin ve Pisalıların katledilmesi	1185: I. Andronikos'un tahttan indirilmesi, II. Isaac Angelos'un imparator oluşu		1198: IV. Haçlı Seferi'nin başlaması
		1195: III. Aleksios Angelos'un iktidarı ele geçirmesi		
MS Onüçüncü Yüzyıl	1204: IV. Haçlı Seferi neticesinde Konstantinopolis'in zapt edilmesi, Latin İmparatorluğu'nun kurulması	: Konstantinopolis'in	1215: Dördüncü Lateran Konsili	1248: Paris'te Sainte Chapelle'in tamamlanması
	1235: Konstantinopolis'in III. Ioannes Vatatzes tarafından kuşatılması	1259: VIII. Mikhael Palaiologos'un tahtı gasp edişi	1274: Lyon Konsili	

	1261: Konstantinopolis'in VIII. Mikhael Palaiologos tarafından yeniden alınması	1282: II. Andronikos'un tahta çıkışı		
	1267: Cenevizlilerin Galata (Pera)'ya yerleşmesi			
MS Ondördüncü Yüzyıl	1316: Khora (Kutsal Kurtarıcı) Kilisesi'nin restorasyon çalışmalarının başlaması	1341: III. Andronikos'un ölümü, içsavaşın başlaması	1378: Papalıkla olan ikiliğin başlaması	1337: İngiltere ile Fransa arasında Yüzyıl Savaşları'nın başlaması
	1394: Osmanlı sultanı I. Bayezid'in Konstantinopolis'i muhasara edişi	1347: VI. Ioannes Kantakouzenos'un Konstantinopolis'i ele geçirmesi		
MS Onbeşinci Yüzyıl	1422: Osmanlıların Konstantinopolis üzerine gerçekleştirdiği başarısız saldırı	1451: Sultan II. Mehmed'in tahta çıkışı	1439: Bizans ve Batı kiliseleri arasında Floransa Birleşmesi	1434: Medici hanedanının kontrolü altında Floransa
	1434: Blakhemai'deki Meryem Ana Kilisesi'nin tahribi	1481: Sultan II. Bayezid'in tahta çıkışı		1492: Kolomb'un Amerika'yı keşif seyahati
	1453: Konstantinopolis'in Osmanlı Türklerinin eline geçmesi			
	1463: Havarıyyun Kilisesi'nin yıkılması			
MS Onaltıncı Yüzyıl	1517 (yaklaşık olarak): Theodosius Sütunu'nun yıkılması	1520: Kanuni Sultan Süleyman'ın tahta çıkışı	1517: Protestan Reform hareketinin başlaması	

	1544: Pierre Gilles Konstantinopolis'te		1545: Trent Konsili'nin açılışı	
	1587: Pammakaristos Kilisesi'nin camiye çevrilmesi			
MS Onyedinci Yüzyıl	1609: Büyük Saray'ın olduğu yerde Sultanahmet Camisi'nin inşası	1683: Osmanlıların Viyana Kuşatması		1618: Otuz Yıl Savaşları'nın patlak vermesi
	1610: George Sandys Konstantinopolis'te			1620: Mayflower gemisinin Amerika'ya seyahali
MS Yirminci Yüzyıl	1921: Fransız birliklerinin Mangana bölgesinde kazı çalışmaları	1923: Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşu	1965: Konstantinopolis patrikliği ile Papalık arasında mutabakat sağlanması	
	1926: Konstantinopolis'in İstanbul ismini alması			
	1934: Ayasofya'nın müze haline getirilmesi			

EK B: İMPARATORLARIN LİSTESİ

BİZANS İMPARATORLARI

306-37	I. Konstanti
337-61	II. Constantius
361-63	Julianus
363-64	Jovianus
364-78	Valens
379-95	I. Theodosius
395-408	Arcadius
408-50	II. Theodosius
450-7	Marcianus
457-74	I. Leo
474	II. Leo
474-91	Zeno
491-518	I. Anastasius
518-27	I. Justinios
527-65	I. Justinianus
565-78	II. Justinios
578-82	Tiberius I Konstantin
582-602	Maurice
602-10	Phokas
610-41	Heraclius
641	III. Konstantin
641	Heraclonas
641-68	II. Constans

668-85	IV. Konstantin
685-95	II. Justinianus
695-98	Leontios
698-705	II. Tiberius
705-11	II. Justinianus (tekrar)
711-13	Philippikos
713-15	II. Anastasius
715-17	III. Theodosius
717-41	III. Leo
741-75	V. Konstantin
775-80	IV. Leo
780-97	VI. Konstantin
797-802	Irene
802-11	I. Nikephoros
811	Staurakios
811-13	I. Mikhael Rangabe
813-20	V. Leo
820-29	II. Mikhael
829-42	Theophilos
842-67	III. Mikhael
867-86	I. Basil
886-912	VI. Leo
912-13	Alexander
913-20	VII. Konstantin Porphyrogenitos namına naiplik
920-44	I. Romanos Lekapenos
945-59	VII. Konstantin Porphyrogenitos
959-63	II. Romanos
963-69	II. Nikephoros Phokas
969-76	I. Ioannes Tzimiskes
976-1025	II. Basil
1025-28	VIII. Konstantin

1028-34	IV. Romanos Argyros
1034-41	IV. Mikhael
1041-42	V. Mikhael
1042	Zoe ve Theodora
1042-55	IX. Konstantin Monomachos
1055-56	Theodora (tekrar)
1056-57	VI. Mikhael
1057-59	I. Isaac Komnenos
1059-67	X. Konstantin Doukas
1068-71	IV. Romanos Diogenes
1071-78	VII. Mikhael Doukas
1078-81	III. Nikephoros Botaneiates
1081-1118	I. Aleksios Komnenos
1118-43	II. Ioannes Komnenos
1143-80	I. Manuel Komnenos
1180-83	II. Aleksios Komnenos
1183-85	I. Andronikos Komnenos
1185-95	II. Isaac Angelos
1195-1203	III. Aleksios Angelos
1203-4	II. Isaac (tekrar) ve IV. Aleksios Angelos
1204	V. Aleksios Mourtzouphlos
Latin imparatorlar	
1204-5	I. Baldwin
1206-16	Henry
1217	Peter of Courtenay
1221-8	Robert of Courtenay
1228-37	John of Brienne (II. Baldwin adına naip)
1228-61	II. Baldwin
1208-21	I. Theodore Laskaris
1221-54	III. Ioannes Vatatzes
1254-8	II. Theodore Laskaris

1258-61	IV. Ioannes Laskaris
1259-82	VIII. Mikhael Palaiologos
1282-1328	II. Andronikos Palaiologos
1328-41	III. Andronikos Palaiologos
1341-91	V. Ioannes Palaiologos
1347-54	VI. Ioannes Kantakouzenos
1391-1425	II. Manuel Palaiologos
1425-48	VIII. Ioannes Palaiologos
1449-53	XI. Konstantin Palaiologos

DAHA FAZLA BİLGİ İÇİN

Bu kitap özellikle Konstantinopol şehri üzerine yoğunlaşmıştır, ama okurlar burada ele alınan konuları daha geniş ölçekte, Bizans İmparatorluğu ve Osmanlı İmparatorluğu bağlamı içerine konumlandırmak isteyebilirler.

Siyasi tarih üzerine genel araştırmalar 306-1453.:

W. Treadgold, *A History of the Byzantine State and Society*, Stanford, CA: Stanford University Press, 1997, ve yine aynı yazarın daha az ayrıntılı bir başka çalışması olan *A Concise History of Byzantium*, Basingstoke ve New York: Palgrave, 2001; T. E. Gregory, *A History of Byzantium*, 2. basım, Oxford ve Malden, MA: Wiley-Blackwell, 2010; D. Stathakopoulos, *A Short History of the Byzantine Empire*, London: I. B. Tauris, 2014; P. Sarris, *Byzantium: A Very Short Introduction*, Oxford ve New York: Oxford University Press, 2015 ve J. Harris, *The Lost World of Byzantium*, New Haven, CT ve London: Yale University Press, 2015. P. Frankopan, *Silk Roads: A New History of the World*, London ve New York: Bloomsbury, 2015 Bizantium'u küresel bağlam içerisine konumlandırır.

Bizans dünyasına yapılacak tematik girişler için:

A. M. Cameron, *The Byzantines*, Oxford ve Malden, MA: Blackwell, 2006 ve yine onun bir başka eseri olan *Byzantine Matters*, Princeton, NJ: Princeton University Press, 2014; J. Harris (ed.), Palgrave Advances: *Byzantine History*, Basingstoke ve New York: Palgrave, 2005; Cyril Mango (ed.), *The Oxford History of Byzantium*, Oxford ve New York: Oxford University Press, 2002; J. Herrin, *Byzantium: The Surprising Life of a Medieval Empire*, London: Penguin, 2007 ve J. Shepard (ed.), *The Cambridge History of the Byzantine Empire c.500-1492*, Cambridge: Cambridge University Press, 2008.

Konstantin ve Justinian hakkında:

Timothy D. Barnes, *Constantine*, Oxford ve New York: Oxford University Press, 2014; Paul Stephenson, *Constantine: Unconquered Emperor, Christian Victor*, London: Overlook Press, 2010; John Moorhead, *Justinian*, Harlow: Longman 1994; J. A. S. Evans, *The Age of Justinian. The Circumstances of Imperial Power*, London ve New York: Routledge, 1996 ve Michael Maas (ed.), *The Cambridge Companion to the Age of Justinian*, Cambridge: Cambridge University Press, 2005.

İmparatorluğun yedinci yüzyıldaki krizi üzerine:

W. E. Kaegi, *Heraclius: Emperor of Byzantium*, Cambridge: Cambridge University Press, 2003; J. F. Haldon, *Byzantium in the Seventh Century: The Transformation of a Culture*, 2nd edn, Cambridge: Cambridge University Press, 1997; H. Kennedy, *The Great Arab Conquests: How the Spread of Islam Changed the World we Live in*, London: Weidenfeld ve Nicolson, 2008.

İkonoklazm dönemi hakkında:

L. Brubaker and J. F. Haldon, *Byzantium in the Iconoclast Era (c.680-850): A History*, Cambridge: Cambridge University Press, 2011; Warren Treadgold, *The Byzantine Revival, 780-842*, Stanford, CA: Stanford University Press, 1988 ve L. Brubaker, *Inventing Byzantine Iconoclasm*, London: Bristol Classical Press, 2012.

Bizans siyasal hayatındaki kadınlar hakkında:

B. Hill, *Imperial Women in Byzantium*, Harlow: Longman, 1999 and J. Herrin, *Women in Purple: Rulers of Medieval Byzantium*, London: Weidenfeld ve Nicolson, 2001.

1200'lü yıllar civarında Bizantium hakkında:

Michael Angold, *The Byzantine Empire, 1025-1204: A Political History*, 2. basım, Harlow: Longman, 1997 ve J. Harris, *Byzantium and the Crusades*, 2. basım, London ve New York: Bloomsbury, 2014.

Bizans Kilisesi ve monastisizm hakkında:

J. Hussey, *The Orthodox Church in the Byzantine Empire*, Oxford ve New York: Oxford University Press, 1986 ve P. Hatlie, *The Monks*

and Monasteries of Constantinople, ca. 350-850, Cambridge: Cambridge University Press, 2008.

Ekonomi hakkında:

G. W. Day, *Genoa's Response to Byzantium, 1155-1204*, Urbana ve Chicago: University of Illinois Press, 1988 ve D. M. Nicol, *Byzantium and Venice: A Study in Diplomatic and Cultural Relations*, Cambridge: Cambridge University Press, 1988.

Toplum hakkında:

John Haldon (ed.), *A Social History of Byzantium*, Oxford ve Maldon, MA: Wiley-Blackwell, 2009.

Dördüncü Haçlı Seferi ve Latin İmparatorluğu hakkında:

Michael Angold, *The Fourth Crusade: Event and Context*, Harlow: Pearson, 2003; J. Phillips, *The Fourth Crusade and the Sack of Constantinople*, London: Jonathan Cape, 2004; R. L. Wolff, 'The Latin Empire of Constantinople, 1204-61,' K. M. Setton (ed.), *A History of the Crusades*, 6 cilt, ii. 187-233, Madison, WI: University of Wisconsin Press, 1969-89 içinde.

VIII. Mihail ve II. Andronikos'un dönemleri hakkında:

D. M. Nicol, *The Last Centuries of Byzantium, 1261-1453*, 2nd edn, Cambridge: Cambridge University Press, 1993; D. J. Geanakoplos, *Emperor Michael Palaeologus and the West, 1258-1282: A Study in Byzantine-Latin Relations*, Cambridge, MA: Harvard University Press, 1959; A. E. Laiou, *Constantinople and the Latins: The Foreign Policy of Andronicus II, 1282-1328*, Cambridge, MA: Harvard University Press, 1972.

1350-1453 yılları ve Konstantinopol'ün düşüşü hakkında:

J. Harris, *The End of Byzantium*, New Haven, CT and London: Yale University Press, 2010; S. Runciman, *The Fall of Constantinople, 1453*, Cambridge: Cambridge University Press, 1965 ve R. Crowley, *Constantinople: The Last Great Siege, 1453*, London: Faber and Faber, 2005.

Osmanlı dönemi Konstantinopol'ü hakkında:

S. Runciman, *The Great Church in Captivity*, Cambridge: Cambridge University Press, 1968; P. Mansel, *Constantinople: City of*

the World's Desire, 1453-1924, London: John Murray, 1995 ve J. Freely, *Istanbul: the Imperial City*, London: Penguin, 1998.

Modern İstanbul hakkında:

O. Pamuk, *Istanbul: Memories of a Modern City*, çev. M. Freely, London: Faber and Faber, 2005; J. Freely, *Blue Guide: Istanbul*, 6. basım, London ve Budapest: Somerset Books, 2011 ve H. Sumner-Boyd and J. Freely, *Strolling through Istanbul: The Classic Guide to the City*, London: Tauris Parke, 2012.

İNTERNET BAĞLANTILARI

Aya Sofya Müzesi (Hagia Sophia): <http://ayasofyamuzesi.gov.tr/en> and http://www.360tr.com/34_istanbul/ayasofya/english/.

Byzantine Studies Association of North America: www.bsana.net. İnternet üzerindeki Bizans Çalışmaları (çevrilmiş birincil kaynaklar ve diğer kaynaklar): <http://legacy.fordham.edu/halsall/byzantium/>.

1200 yılında Bizantium (Konstantinopol anıtlarının 1200'deki halleriyle yeniden inşa edilmiş halleri): <http://www.byzantium1200.com>.

Fethiye Müzesi (Pammakaristos monastery): <http://ayasofyamuzesi.gov.tr/en/fethiye-museum-pammakaristos>.

The Freshfield Album – Onaltıncı yüzyılda Osmanlı idaresindeki Konstantinopol'üne dair manzaralar, hazırlayan Stephan Gerlach: <https://trinitycollegelibrarycambridge.wordpress.com/2015/12/11/views-of-constantinople-the-freshfield-album-online/>.

Justinian'ın Novellaları (527-65 arasında yayımlanmış kanunlar): <http://www.uwyo.edu/lawlib/blumejustinian/ajc-edition-1/novels/index.html>.

Kariye Müzesi (Chora manastırı): <http://www.choramuseum.com/>.

Bizans İmparatorluğu'ndaki Yahudi toplumların haritası: <http://www.mjcb.eu/>.

Medievalists.net (Bizans tarihi hakkında akademik makaleler): www.medievalists.net/2010/12/04/byzantine-history/.

Büyük Saray Mozaikleri Müzesi: <http://ayasofyamuzesi.gov.tr/en/museum-greatpalace-mosaics>.

Bizans Dünyası prosopografisi (1025-1200 yılları arasında edebî Bizans kaynaklarında ismi zikredilmiş bütün kişilerin listesi):

www.pbw.kcl.ac.uk/.

Society for the Promotion of Byzantine Studies UK: <http://www.byzantium.ac.uk/home.html>.

World Monuments Fund – Monastery of the Pantokrator (Zeyrek Camii): <https://www.wmf.org/project/church-monastery-christ-pantokrator-zeyrek-camii>.

Yeni Kapı kazıları (Istanbul Archaeological Museum): http://www.istanbularkeoloji.gov.tr/web/32-238-1-1/muze_-_en/museum/announcements/yenikapi_excavations.

Yerebatan Sarayı (Basilika cistern): <http://yerebatan.com/homepage>.

KAYNAKÇA

BİRİNCİL KAYNAKLAR

- Adamnan (1958), *De Locis Sanctis*, ed. D. Meehan, Dublin: Dublin Institute for Advanced Studies.
- Agathias of Myrina (1975), *The Histories*, çev. J. D. Frendo, Berlin ve New York: de Gruyter.
- Akropolites, G. (2007), *The History*, çev. Ruth Macrides, Oxford: Oxford University Press.
- Alberic of Trois Fontaines (1874), 'Chronica,' P. Scheffer-Boichorst (ed.), *Monumenta Germaniae Historica. Scriptores*, xxiii, 631-950, Hannover: Hahn içinde.
- Albert of Aachen (2013), *History of the Journey to Jerusalem*, çev. S. B. Edgington, 2 cilt, Farnham ve Burlington, VT: Ashgate.
- Al-Marwazi (1950), 'Marvazi on the Byzantines,' in V. Minorsky (ed.), *Annuaire de l'Institut de Philologie et d'Histoire Orientales et Slaves*, 10:455-69.
- Ammianus Marcellinus (1935-9), *History*, çev. John C. Rolfe, 3 cilt, Cambridge, MA ve London: Harvard University Press.
- Andrea, A. J., ed. (2000), *Contemporary Sources for the Fourth Crusade*, Leiden ve Boston: Brill.
- Andrew Salos (1974), 'The Andreas Salos Apocalypse: Greek text, translation, and commentary,' L. Rydén (ed.), *Dumbarton Oaks Papers*, 28:199-261, içinde.
- Anonymous (1995), 'Une description de Constantinople dans le Tarragonensis 55,' K. N. Ciggaar (ed.), *Revue des Études Byzantines*, 53:117-40 içinde.
- Anonymous (1996), 'Life of Constantine,' çev. F. Beetham, S. N. C. Lieu ve D. Montserrat (ed.), *From Constantine to Julian: Pagan and Byzantine Views*, 97-146, London ve New York: Routledge içinde.
- Anthony of Novgorod (1889), 'Description des lieux-saints de Cons-

- tantinople,' B. de Khitrowo (ed.), *Itinéraires russes en orient*, 85-111, Geneva: Société de l'Orient Latin içinde.
- Attaleiates, M. (2012), *History*, çev. A. Kaldellis ve D. Krallis, Cambridge, MA ve London: Harvard University Press.
- Barker, E., ed. (1957), *Social and Political Thought in Byzantium from Justinian I to the Last Palaeologus*, Oxford: Oxford University Press.
- Barbaro, N. (1969), *Diary of the Siege of Constantinople, 1453*, çev. J. R. Jones, New York: Exposition Press.
- Berger, A., ed. (2013), *Accounts of Medieval Constantinople: The Patria*, Cambridge, MA ve London: Harvard University Press.
- Benjamin of Tudela (1907), *The Itinerary*, çev. M. N. Adler, London: Oxford University Press.
- Bertrandon de la Brocquière (1988), *The Voyage d'Outremer by Bertrandon de la Brocquière*, çev. G. R. Kline, New York: P. Lang.
- Buondelmonti, C. (1897), *Description des îles de l'archipel*, çev. E. Legrand, Paris: École Spéciale des Langues Orientales Vivantes.
- Busbecq, O. G. de (1927), *The Turkish Letters*, çev. E. S. Forster, Oxford: Oxford University Press.
- Caffaro (2013), *Caffaro, Genoa and the Twelfth-Century Crusades*, çev. M. Hall ve J. Phillips, Farnham ve Burlington, VT: Ashgate.
- Cantemir, D. (1734), *History of the Growth and Decay of the Othman Empire*, çev. N. Tindal, London: James, John ve Paul Knapton.
- Caroldo, G. G. (2008-12), *Istorie Veneziene*, ed. Ş. V. Marin, 5 cilt, Bucharest: Arhivele Naționale ale României.
- Cassius Dio (1914-27), *Roman History*, çev. E. Cary ve H. B. Foster, 9 cilt, Cambridge, MA ve London: Harvard University Press.
- Choniates, N. (1984), *O City of Byzantium: Annals of Niketas Choniates*, çev. H. J. Magoulias, Detroit: Wayne State University Press.
- Christopher of Mytilene (1983), *Canzoniere*, çev. R. Anastasi ve C. Crimi, Catania: University of Catania.
- Chrysoloras, D. (1961), 'Action de grâces de Démétrius Chrysoloras à la Théotokos pour l'anniversaire de la bataille d'Ankara (28 Juillet 1403),' P. Gautier (ed.), *Revue des Études Byzantines* 19:340-57, içinde.
- Clavijo, R. G. (1928), *Embassy to Tamerlane*, çev. G. Le Strange, London: Routledge.
- Constantine of Rhodes (2012), *On Constantinople and the Church of the Holy Apostles*, çev. I. Vassis, ed. L. James, Farnham ve Burlington, VT: Ashgate.

- Constantine VII Porphyrogenitos (1967), *De Administrando Imperio*, ed. G. Moravcsik, çev. R. J. H. Jenkins, Washington, DC: Dumbarton Oaks.
- Constantine VII Porphyrogenitos (1990), *Three Treatises on Imperial Military Expeditions*, ed. ve çev. J. F. Haldon, Vienna: Österreichischen Akademie der Wissenschaften.
- Constantine VII Porphyrogenitos (2012), *The Book of Ceremonies*, çev. A. Moffatt ve M. Tell, Canberra: Australian Association for Byzantine Studies.
- Coryate, T. (2013), *Most Glorious and Peerless Venice: Observations of Thomas Coryate (1608)*, ed. David Whittaker, Charlbury: Wavestone Press.
- Cross, S. H. ve O. P. Sherbowitz-Wetzor (ed.) (1953), *The Russian Primary Chronicle: The Laurentian Text*, Cambridge, MA: Harvard University Press.
- Dalby, A., ed. (2011), *Geoponika: Farm Work*, Totnes: Prospect Books.
- Dawes, E. ve N. H. Baynes (ed.) (1977), *Three Byzantine Saints*, 2. basım, Crestwood, NY: St Vladimir's Seminary Press.
- Doran, R., ed. (1992), *The Lives of Symeon Stylites*, Kalamazoo, MI: Cistercian Publications.
- Doukas (1975), *Decline and Fall of Byzantium to the Ottoman Turks*, çev. H. J. Magoulias, Detroit: Wayne State University Press.
- Duba, W. O. ve C. D. Schabel (2015), *Bullarium Hellenicum: Pope Honorius III's Letters to Frankish Greece and Constantinople (1216-1227)*, Turnhout: Brepols.
- Eadmer (1874), *Liber Miraculorum S. Dunstani, Memorials of St Dunstan*, ed. William Stubbs, London: HMSO.
- Eunapius of Sardis (1952), 'Lives of the Philosophers,' Philostratus and Eunapius (ed.), W. C. Wright (çev.), *The Lives of the Sophists and Philosophers*, 317-563, Cambridge, MA and London: Harvard University Press, içinde.
- Eusebius of Caesarea (1857), 'Letter to Constantia,' J.-P. Migne (ed.), *Patrologiae Cursus Completus, Ser: Graeco-Latina*, 161 cilt, xx. 1545-9, Paris: Migne.
- Eusebius of Caesarea (1976), 'Tridecennial Oration,' çev. H. A. Drake, *In Praise of Constantine: A Historical Study and New Translation of Eusebius's Tridecennial Orations*, 83-127, Berkeley, CA ve Los Angeles: University of California Press.
- Eusebius of Caesarea (1999), *Life of Constantine*, çev. A. M. Cameron ve S. Hall, Oxford: Oxford University Press.

- Eustathios of Thessalonica (2013), *Secular Orations 1167/8 to 1179*, çev. A. F. Stone, Brisbane: Australian Association for Byzantine Studies.
- Eustathios of Thessalonica (1988), *The Capture of Thessaloniki*, çev. J. R. Melville-Jones, Canberra: Australian Association for Byzantine Studies.
- Evagrius Scholasticus (2000), *The Ecclesiastical History*, çev. M. Whitby, Liverpool: Liverpool University Press.
- Evliya Çelebi (2010), *An Ottoman Traveller: Selections from the Book of Travels of Evliya Çelebi*, çev. R. Dankoff ve S. Kim, London: Eland.
- Freshfield, E. H. (1922), 'Notes on a vellum album containing some original sketches of public buildings and monuments, drawn by a German artist who visited Constantinople in 1574,' *Archaeologia* 72:87-104.
- Freshfield, E. H., ed. (1926), *A Manual of Roman Law: The Ecloga*, Cambridge: Cambridge University Press.
- Freshfield, E. H., ed. (1938), *Roman Law in the Later Roman Empire: Byzantine guilds, professional and commercial; ordinances of Leo VI, c. 895, from The Book of the Eparch*, Cambridge: Cambridge University Press.
- Fulcher of Chartres (1969), *A History of the Expedition to Jerusalem, 1095-1127*, çev. F. R. Ryan, ed. H. S. Fink, New York: Norton.
- Genesios (1998), *On the Reigns of the Emperors*, çev. A. Kaldellis, Canberra: Australian Association for Byzantine Studies.
- Gerald of Wales (1873), 'Speculum Ecclesiae,' Gerald of Wales, *Opera*, ed. J. S. Brewer, 8 cilt, iv. 3-354, London: HMSO, içinde.
- Gerlach, S. (1674), *Stephan Gerlachs des Aelteren Tagebuch*, Frankfurt-am-Main: Zunner.
- Gilles, P. (1988), *The Antiquities of Constantinople*, çev. J. Ball, 2. basım, New York: Italica Press.
- Glykys, M. (1836), *Annales*, ed. I. Bekker, Bonn: Weber.
- Goitein, S. D., ed. (1967-93), *A Mediterranean Society: The Jewish Communities of the World as Portrayed in the Documents of the Cairo Geniza*, 6 cilt, Berkeley, CA: University of California Press.
- Goitein, S. D., ed. (1973), *Letters of Medieval Jewish Traders*, Princeton, NJ: Princeton University Press.
- Gregoras, N. (1829-55), *Byzantina Historia*, ed. L. Schopen ve I. Bekker, 3 cilt, Bonn: Weber.

- Gregory of Nyssa (1863), 'De Deitate Filii et Spiritus Sancti,' J.-P. Migne (ed.), *Patrologiae Cursus Completus, Ser: Graeco-Latina*, 161 cilt, xlv. 553-76, Paris: Migne, içinde.
- Gregory the Cellarer (2000), *The Life of Lazaros of Mt. Galesion: An Eleventh-Century Pillar Saint*, çev. R. Greenfield, Washington, DC: Dumbarton Oaks.
- Grelot, G.-J. de (1683), *A Late Voyage to Constantinople*, çev. John Philips (London, 1683).
- Grumel, V. (1958), 'Homélie de Saint Germain sur la délivrance de Constantinople,' *Revue des Études Byzantines*, 16:183-205.
- Gunther of Pairis (1997), *The Capture of Constantinople*, çev. A. J. Andrea, Philadelphia: University of Pennsylvania Press.
- Harun Ibn-Yahya (1932), 'Harun-Ibn-Yahya and his description of Constantinople,' A. A. Vasiliev (ed.), *Annales de l'Institut Kon-dakov*, 5:149-63, içinde.
- Henry of Valenciennes (1948), *Histoire de l'empereur Henri de Constantinople*, ed. J. Longnon, Paris: Geuthner.
- Herodotus (1920-5), *The Histories*, çev. A. D. Godley, 4 cilt, Cambridge, MA ve London: Harvard University Press.
- Hill, R., ed. (1962), *Gesta Francorum et Aliorum Hierosolimitanorum*, Oxford: Oxford University Press.
- Humbert of Silva-Candida (1865), 'Brevis et Succincta Commemoratio,' J.-P. Migne (ed.), *Patrologiae Cursus Completus, Ser: Graeco-Latina*, 161 cilt, clxiii. 1001-4, Paris: Migne, içinde.
- Ibn Battuta (1958-2000), *The Travels, AD 1325-1354*, çev. H. A. R. Gibb ve C. F. Beckingham, 5 cilt, Cambridge: Hakluyt Society.
- Ibn Fadlan (2012), *Ibn Fadlan and the Land of Darkness: Arab Travellers in the Far North*, çev. Paul Lunde ve Caroline Stone, London ve New York: Penguin.
- Jerome (1956), *Chronicon*, ed. R. Helm, Berlin: Akademie Verlag.
- John Lydus (1983), *On Powers: Or the Magistracies of the Roman State*, ed. ve çev. A. C. Bandy, Philadelphia: American Philosophical Society.
- John of Damascus (1898), *On Holy Images*, çev. M. H. Allies, London: T. Baker.
- Jordan, R. H. ve R. Morris (ed.) (2012), *The Hypostasis of the Theotokis Evergetis, Constantinople (11th-12th Centuries)*, Farnham ve Burlington, VT: Ashgate.
- Justinian (1932), *The Civil Law*, çev. S. P. Scott, 17 cilt, Cincinnati: Central Trust Co.

- Kaeppli, T. (1953), 'Deux nouveaux ouvrages de Fr. Philippe Incont-
ri de Péra OP,' *Archivum Fratrum Praedicatorum*, 23:163-83.
- Kananos, J. (1838), *De Constantinopoli anno 1422 oppugnata nar-
ratio*, ed. I. Bekker, Bonn: Weber.
- Khoja Sa'd-Ud-Din (1879), *The Capture of Constantinople from the
Taj- UtTevarikh*, çev. E. J. W. Gibb, Glasgow: Murray.
- Kinnamos, J. (1976), *The Deeds of John and Manuel Comnenus*, çev.
C. M. Brand, New York: Columbia University Press.
- Komnene, A. (2009), *The Alexiad*, çev. E. R. A. Sewter, revised P. Fran-
kopyan, London ve New York: Penguin.
- Kritovoulos, M. (1954), *History of Mehmed the Conqueror*, çev. C. T.
Rigg, Princeton, NJ: Princeton University Press.
- Leo VI (1944), *Les Nouvelles de Léon le sage*, ed. P. Noailles ve A.
Dain, Paris: Les Belles Lettres.
- Leo VI (2010), *The Taktika*, çev. G. T. Dennis, Washington, DC: Dum-
barton Oaks.
- Leo the Deacon (2005), *The History of Leo the Deacon: Byzantine
Military Expansion in the Tenth Century*, çev. A.-M. Talbot ve D.
F. Sullivan, Washington, DC: Dumbarton Oaks.
- Liudprand of Cremona (2007), *The Complete Works*, çev. P. Squatriti,
Washington, DC: Catholic University of America Press.
- Lopez, R. S. ve I. W. Raymond (1955), *Medieval Trade in the Mediter-
ranean World*, London: Oxford University Press.
- Magie, D., ed. (1930-2), *Historia Augusta*, 3 cilt, Cambridge, MA ve
London: Harvard University Press.
- Majeska, G. P., ed. (1984), *Russian Travelers to Constantinople in
the Fourteenth and Fifteenth Centuries*, Washington, DC: Dum-
barton Oaks.
- Makuscev, V. (1874), *Monumenta Historica Slavorum Meridionali-
um et Vicinorumque Populorum*, 2 cilt, Warsaw: Slavi.
- Malalas, J. (1986), *The Chronicle*, çev. E. Jeffreys, M. Jeffreys ve R.
Scott, Melbourne: Australian Association for Byzantine Studies.
- Mandeville, J. (1983), *The Travels*, çev. C. W. R. D. Moseley, Harmon-
dsworth: Penguin.
- Mango, C., ed. (1986), *The Art of the Byzantine Empire, 312-1453*,
Toronto: University of Toronto Press.
- Mango, C. ve J. Parker (ed.) (1960), 'A twelfth-century description of
St Sophia,' *Dumbarton Oaks Papers*, 14:233-45.
- Marcellinus Comes (1995), *The Chronicle of Marcellinus*, çev. B. Cro-
ke, Sydney: Australian Association for Byzantine Studies.

- Masudi (1989), *The Meadows of Gold. The Abbasids*, çev. P. Lunde ve C. Stone, London ve New York: Routledge.
- Mesarites, N. (1957), 'Description of the Church of the Holy Apostles at Constantinople,' ed. ve çev. Glanville Downey, *Transactions of the American Philosophical Society*, 47:855-924.
- Michael the Syrian (1899-1910), *Chronique de Michel le Syrien, patriarche jacobite d'Antioche (1166-1199)*, çev. J.-B. Chabot, 4 cilt. Paris: Leroux.
- Miklosich, F. ve W. Müller (1860-90), *Acta et Diplomata Graeca Medii Aevi Sacra et Profana*, 6 cilt, Vienna: Gerold.
- Mitchell, C., E. W. Bodnar ve C. Foss (ed.) (2015), *Cyriac of Ancona: Life and Early Travels*, Cambridge, MA ve London: Harvard University Press.
- Morgan, G. (1954), 'A Byzantine satirical song,' *Byzantinische Zeitschrift*, 47:292-7.
- Moryson, F. (1907-8), *An Itinerary*, 4 cilt, Glasgow: James Maclehose.
- Moschos, J. (1992), *The Spiritual Meadow*, çev. J. Wortley, Kalamazoo, MI: Cistercian Publications.
- Munitiz, J. A., J. Chrysostomides, E. Harvalia-Crook ve C. Dendrinis (ed.) (1997), *The Letter of the Three Patriarchs to the Emperor Theophilos and Related Texts*, Camberley: Porphyrogenitus.
- Muntaner, R. (2006), *The Catalan Expedition to the East: From the Chronicle of Ramon Muntaner*, çev. R. D. Hughes, Woodbridge ve Barcelona: BarcinoTamesis.
- Nicholas Mystikos (1973), *Letters*, ed. ve çev. R. J. H. Jenkins ve L. G. Westerink, Washington, DC: Dumbarton Oaks.
- Nicolay, N. de (1576), *Les Navigations, peregrinations et voyages*, Antwerp: Guillaume Silvius.
- Nikephoros (1990), *Short History*, ed. ve çev. C. Mango, Washington, DC: Dumbarton Oaks.
- Niketas David (2013), *The Life of the Patriarch Ignatios*, çev. A. Smit-hies ve J. M. Duffy, Washington, DC: Dumbarton Oaks.
- Odo of Deuil (1948), *De Profectione Ludovici VII in Orientem*, çev. V. G. Berry, New York: Columbia University Press.
- Otten-Froux, C. (1987), 'Documents inédits sur les Pisans en Romanie aux XIIIe- XIVe siècles,' M. Balard, A. E. Laiou ve C. Otten-Froux (ed.), *Les Italiens à Byzance*, 153-95, Paris: Publications de la Sorbonne, içinde.

- Ovid (1937), *Tristia*, çev. A. L. Wheeler, Cambridge, MA ve London: Harvard University Press.
- Pachymeres, G. (1984-2000), *Relations historiques*, ed. A. Failler, 5 cilt, Paris: Belles Lettres.
- Paton, W. R. (1916-18), *The Greek Anthology*, 5 cilt, London: Heinemann.
- Paul the Silentiary (1894), 'Description of Hagia Sophia,' W. R. Lettaby ve H. Swainson, *The Church of Sancta Sophia, Constantinople: A Study of a Byzantine Building*, 35-52, London ve New York: Macmillan, içinde.
- Pausanias (1918-35), *Description of Greece*, çev. W. H. S. Jones, 5 cilt, Cambridge, MA ve London: Harvard University Press.
- Pharr, C., ed. (1952), *The Theodosian Code*, Princeton, NJ: Princeton University Press.
- Philippides, M. (1990), *Emperors, Patriarchs and Sultans of Constantinople: An Anonymous Greek Chronicle of the Sixteenth Century*, Brookline, MA: Hellenic College Press.
- Philostorgius (2006), *Church History*, çev. P. R. Amidon, Atlanta, GA: Society of Biblical Literature.
- Pliny the Elder (1938-62), *The Natural History*, çev. H. Rackham, W. H. S. Jones ve D. E. Eicholz, 10 cilt, Cambridge, MA ve London: Harvard University Press.
- Polo, M. (2008), *The Travels*, çev. W. Marsden, T. Wright ve P. Harris, New York ve London: Everyman.
- Polybius (1922-7), *The Histories*, çev. W. R. Paton, 6 cilt, Cambridge, MA ve London: Harvard University Press.
- Pozza, M. ve G. Ravegnani (ed.) (1993), *Pacta Veneta 4: I trattati con Bizanzio, 992-1198*, Venice: Il Cardo.
- Pozza, M. ve G. Ravegnani (1996), *Pacta Veneta 6: I trattati con Bisanzio, 1265-1285*, Venice: Il Cardo.
- Procopius of Caesarea (1914-28), *History of the Wars*, çev. H. B. Dewing ve G. Downey, 5 cilt, Cambridge, MA ve London: Harvard University Press.
- Procopius of Caesarea (1935), *The Secret History*, çev. H. B. Dewing, Cambridge, MA ve London: Harvard University Press.
- Procopius of Caesarea (1940), *The Buildings*, çev. H. B. Dewing, Cambridge, MA ve London: Harvard University Press.
- Psellos, M. (1966), *Fourteen Byzantine Rulers*, çev. E. R. A. Sewter, 2. basım, Harmondsworth: Penguin.
- Psellos, M. (1990), *Historia Syntomos*, ed. ve çev. W. J. Aerts, Berlin ve New York: de Gruyter.

- Psellos, M. (2006), *Mothers and Sons, Fathers and Daughters: The Byzantine Family of Michael Psellos*, çev. A. Kaldellis, Notre Dame, IN: University of Notre Dame Press.
- Pseudo-Kodinos (2013), *Pseudo-Kodinos and the Constantinopolitan Court: Offices and Ceremonies*, ed. R. Macrides, J. A. Munitiz ve D. Angelov, Farnham ve Burlington, VT: Ashgate.
- Ralph Coggeshall (1875), *Chronicon Anglicanum*, ed. J. Stevenson, London: HMSO.
- Ralph de Diceto (1876), *Opera Historica*, ed. W. Stubbs, 2 cilt, London: HMSO.
- Robert of Clari (1936), *The Conquest of Constantinople*, çev. E. H. McNeal, New York: Columbia University Press.
- Sandys, G. (1621), *A Relation of a Journey Begun in An. Dom. 1610*, London: W. Barrett.
- Sanudo Torsello, M. (1953), 'Hopf's so-called "Fragmentum" of Marino Sanudo Torsello,' in R. L. Wolff (ed.), *The Joshua Starr Memorial Volume*, 149-59, New York: Conference on Jewish Relations.
- Scheltema, H. J., D. Holwerda ve N. Van der Wal (ed.) (1955-88), *Basilicorum Libri LX*, 8 cilt, Groningen: J. B. Wolters.
- Schiltberger, J. (1879), *The Bondage and Travels in Europe, Asia and Africa, 1396-1427*, çev. J. Buchan, London: Hakluyt Society.
- Skylitzes, J. (2010), *A Synopsis of Byzantine History, 811-1057*, çev. J. Wortley, Cambridge: Cambridge University Press.
- Socrates Scholasticus (1844), *Ecclesiastical History*, çev. E. Walford, London: Bagster.
- Sozomen (1853), *Ecclesiastical History*, çev. E. Walford, London: Bohn.
- Sphrantzes, G. (1980), *The Fall of the Byzantine Empire*, çev. M. Philippides, Amherst, MA: University of Massachusetts Press.
- Stephen the Deacon (1997), *La vie de Étienne le jeune*, çev. M.-F. Auzépy, Aldershot ve Burlington, VT: Ashgate.
- Stethatos, N. (2013), *The Life of Saint Symeon the New Theologian*, çev. R. P. H. Greenfield, Cambridge, MA ve London: Harvard University Press.
- Stevenson, J., ed. (1989), *Creeds, Councils and Controversies: Documents Illustrating the History of the Church, AD 337-461*, 2. basım, London: SPCK.
- Stilbes, C. (1963), 'Le mémoire de Constantin Stilbès contre les Latins,' in J. Darrouzès (ed.), *Revue des Études Byzantines* 21:50-100.

- Strabo (1917-32), *Geography*, çev. H. L. Jones, 8 cilt, Cambridge, MA ve London: Harvard University Press.
- Sturluson, S. (1961), *Heimskringla: Sagas of the Norse Kings*, çev. S. Laing, 3. basım, London: Dent.
- Sullivan, D. F., A.-M. Talbot ve S. McGrath (ed.) (2014), *The Life of St Basil the Younger*, Washington, DC: Dumbarton Oaks.
- Symeon the Logothete (2006), *Chronicon*, ed. S. Wahlgren, Berlin: de Gruyter.
- Tacitus (1931-7), *The Annals*, çev. J. Jackson, 3 cilt, Cambridge, MA ve London: Harvard University Press.
- Tafur, P. (1926), *Travels and Adventures, 1435-1439*, çev. M. Letts, London: Routledge.
- Talbot, A.-M., ed. (1998), *Byzantine Defenders of Images: Eight Saints' Lives in Translation*, Washington, DC: Dumbarton Oaks.
- Talbot, A.-M. ve S. F. Johnson (ed.) (2012), *Miracle Tales from Byzantium*, Cambridge, MA ve London: Harvard University Press
- Theognostos (2013), *Treasury*, çev. J. A. Munitiz, Turnhout: Brepols.
- Theophanes Confessor (1997), *The Chronicle of Theophanes Confessor. Byzantine and Near Eastern History AD 284-813*, çev. C. Mango ve R. Scott, Oxford: Oxford University Press.
- Theophanes Continuatus (1838), *Chronographia*, ed. I. Bekker, Bonn: Weber.
- Theophanes Continuatus (2011), *Chronographiae quae Theophanis continuati nomine fertur liber quo Vita Basilii Imperatoris amplectitur*, çev. I. Ševčenko, Berlin: de Gruyter.
- Thomas, J. P., ve A. C. Hero (ed.) (2000), *Byzantine Monastic Foundation Documents: A Complete Translation of the Surviving Founders' Typika and Testaments*, 5 cilt, Washington, DC: Dumbarton Oaks.
- Thucydides (1928-35), *The Peloponnesian War*, çev. C. F. Smith, 4 cilt, Cambridge, MA ve London: Harvard University Press.
- Timotheus of Gaza (1949), *On Animals*, çev. F. S. Bodenheimer ve A. Rabinowitz, Paris: Académie internationale d'histoire des sciences.
- Tornikes, G. (1970), *Lettres et discours*, ed. J. Darrouzès, Paris: Centre National de la Recherche Scientifique.
- Trypanis, C. A., ed. (1951), *Medieval and Modern Greek Poetry: An Anthology*, Oxford: Oxford University Press.
- Tzetzes, J. (1972), *Epistulae*, ed. P. A. Leone, Leipzig: Teubner.
- Villehardouin, G. of (2008), 'The Conquest of Constantinople,' çev.

- C. Smith, *Chronicles of the Crusades*, 1-135, Harmondsworth: Penguin.
- Von Harff, A. (1946), *The Pilgrimage of Arnold von Harff*, çev. Malcolm Letts, London: Hakluyt Society.
- Whitby, M., ve M. Whitby (ed.) (1989), *Chronicon Paschale, 284-628 AD*, Liverpool: Liverpool University Press.
- William of Jumièges (1992-5), *Gesta Normanorum Ducum*, çev. E. M. C. Van Houts, 2 cilt, Oxford: Oxford University Press.
- William of Tyre (1943), *A History of Deeds Done Beyond the Sea*, çev. E. A. Babcock ve A. C. Krey, 2 cilt, New York: Columbia University Press.
- Wortley Montagu, M. (1965-7), *The Complete Letters*, ed. R. Halsband, 3 cilt, Oxford: Oxford University Press.
- Zonaras, J. (1841-97), *Annales*, ed. M. Pinder ve T. Büttner-Wobst, 3 cilt, Bonn: Weber.
- Zosimus (1982), *New History*, çev. R. T. Riley, Canberra: Australian Association for Byzantine Studies.

İKİNCİL KAYNAKLAR

- Alexander, P. J. (1962), 'The strength of empire and capital as seen through Byzantine eyes,' *Speculum*, 37:339-57.
- Alexiou, M. (1982-3), 'Literary subversion and the aristocracy in twelfth century Byzantium: a stylistic analysis of Timarion (Ch. 6-10),' *Byzantine and Modern Greek Studies*, 8:29-45.
- Alexiou, M. (1986), 'The poverty of écriture and the craft of writing: towards a reappraisal of the Prodromic poems,' *Byzantine and Modern Greek Studies*, 10:1-40.
- Allen, P. (1979), 'The Justinianic plague,' *Byzantion*, 49:5-20.
- Angold, M. (1984), 'Inventory of the so-called Palace of Botaneiates,' M. Angold (ed.), *The Byzantine Aristocracy, IX-XIII Centuries*, 254-66, Oxford: British Archaeological Reports, içinde.
- Angold, M. (1995), *Church and Society in Byzantium under the Comneni, 1081-1261*, Cambridge: Cambridge University Press.
- Antoniadis-Bibicou, H. (1963), *Recherches sur les douanes à Byzance: l'Octava, le Kommerkion et les commerciales*, Paris: Colin.
- Arkel-de Leeuw van Weenen, A. ve K. N. Ciggaar (1979), 'St Thorlac's in Constantinople, built by a Flemish emperor,' *Byzantion*, 49:428-46.

- Babinger, F. (1978), *Mehmed the Conqueror and his Time*, ed. W. C. Hickman, çev. R. Manheim, Princeton, NJ: Princeton University Press.
- Balard, M. (1976), 'Amalfi et Byzance (Xe-XIIe siècles),' *Travaux et Mémoires*, 6:85-95.
- Bardill, J. (1999), 'The Great Palace of the Byzantine emperors and the Walker Trust excavations,' *Journal of Roman Archaeology* 12:217-30.
- Bassett, S. (2004), *The Urban Image of Late Antique Constantinople*, Cambridge: Cambridge University Press.
- Battiscombe, C. F. (1956), *The Relics of St Cuthbert*, Oxford: Oxford University Press.
- Baynes, N. H. (1955), *Byzantine Studies and Other Essays*, London: Athlone Press.
- Belting, H. (1994), *Likeness and Presence: A History of the Image before the Era of Art*, çev. E. Jephcott, Chicago: Chicago University Press.
- Belting, H., C. Mango ve D. Mouriki (1978), *The Mosaics and Frescoes of St Mary Pammakaristos (Fethiye Camii) at Istanbul*, Washington, DC: Dumbarton Oaks.
- Bernicolas-Hatzopoulos, D. (1983), 'The first siege of Constantinople by the Ottomans (1394-1402) and its repercussions on the civilian population of the city,' *Byzantine Studies/Études Byzantines*, 10:39-51.
- Blöndal, S. (1978), *The Varangians of Byzantium: An Aspect of Byzantine Military History*, Cambridge: Cambridge University Press.
- Bono, P., J. Crow ve R. Bayliss (2001), 'The water supply of Constantinople: archaeology and hydrology of an early medieval city,' *Environmental Geology*, 40:1325-33.
- Bowman, S. B. (1985), *The Jews of Byzantium, 1204-1453*, Tuscaloosa, AL: University of Alabama Press.
- Brand, C. M. (1968), *Byzantium Confronts the West, 1180-1204*, Cambridge, MA: Harvard University Press.
- Brett, G., W. J. Macaulay ve R. B. K. Stevenson (1947), *The Great Palace of the Byzantine Emperors, being a First Report on the Excavations Carried out in Istanbul on Behalf of the Walker Trust (The University of St Andrews), 1935-1938*, London: Oxford University Press.

- Brooks, E. W. (1899), 'The campaign of 716-718, from Arabic sources,' *Journal of Hellenic Studies*, 19:19-33.
- Browning, R. (1978), 'Literacy in the Byzantine world,' *Byzantine and Modern Greek Studies*, 4:39-54.
- Cameron, A. (1973), *Porphyrius the Charioteer*, Oxford: Oxford University Press.
- Casson, S. (1928), *Preliminary Report of the Excavations Carried Out in the Hippodrome of Constantinople in 1927 on Behalf of the British Academy*, London: British Academy.
- Charanis, P. (1963), *The Armenians in the Byzantine Empire*, Lisbon: Fundação Calouste Gulbenkian.
- Charanis, P. (1971), 'The monk as an element of Byzantine society,' *Dumbarton Oaks Papers*, 25:63-84.
- Ciggaar, K. N. (1996), *Western Travellers to Constantinople: The West and Byzantium, 962-1204. Cultural and Political Relations*, Leiden ve Boston: Brill.
- Constable, G. (1966), 'Troyes, Constantinople and the relics of St Helen in the thirteenth century,' P. Gallais ve Y.-J. Rion (ed.), *Mélanges offerts à René Crozet*, 1035-42, Poitiers: Société d'études médiévales, içinde.
- Cormack, R. (1985), *Writing in Gold: Byzantine Society and its Icons*, London: George Philip.
- Cormack, R. (2000), *Byzantine Art*, Oxford: Oxford University Press.
- Costa-Louillet, G. da (1954), 'Saints de Constantinople aux VIIIe, IXe et Xe siècles,' *Byzantion*, 24:179-264.
- Croke, B. (2005), 'Justinian's Constantinople,' in M. Maas (ed.), *The Cambridge Companion to the Reign of Justinian*, 60-86, Cambridge: Cambridge University Press.
- Dagron, G. (1974), *Naissance d'une capitale: Constantinople et ses institutions de 330 à 451*, Paris: Presses universitaires de France.
- Dagron, G. (1984), *Constantinople imaginaire: études sur le recueil des 'Patria'*, Paris: Presses universitaires de France.
- Dagron, G. (2002), 'The urban economy, seventh-twelfth centuries,' A. E. Laiou (ed.), *The Economic History of Byzantium: From the Seventh through the Fifteenth Century*, 3 cilt, ii. 393-461, Washington, DC: Dumbarton Oaks, içinde.
- Dalby, A. (2003), *Flavours of Byzantium*, Totnes: Prospect Books.
- Dark, K. (2004), 'Houses, streets and shops in Byzantine Constantinople from the fifth to the twelfth centuries,' *Journal of Medieval History*, 30:83-107.

- Dark, K., ve F. Özgümüş (2013), *Constantinople: Archaeology of a Byzantine Megapolis*, Oxford ve Oakville, CT: Oxbow.
- Demangel, R. ve E. Mamboury, *Le quartier des Manganes et la première region de Constantinople*, Paris: de Boccard.
- Demus, O. (1960), *The Church of San Marco in Venice: History, Architecture, Sculpture*, Washington, DC: Dumbarton Oaks.
- Dennis, G. T. (2001), 'The perils of the deep,' C. Sode ve S. Takács (ed.), *Novum Millennium: Studies on Byzantine History and Culture Dedicated to Paul Speck*, 81-8, Aldershot ve Burlington, VT: Ashgate.
- Dols, M. (1984), 'Insanity in Byzantine and Islamic medicine,' *Dumbarton Oaks Papers*, 38:135-48.
- Düll, S., A. Luttrell ve M. Keen (1991), 'Faithful unto death: the tomb slab of Sir William Neville and Sir John Clanvowe, Constantinople 1391,' *Antiquaries Journal*, 71:174-90.
- Durand, J. (2001), *Le trésor de la Sainte Chapelle*, Paris: Réunion des musées nationaux.
- Dursteler, E. R. (2006), *Venetians in Constantinople: Nation, Identity and Co-existence in the Early Modern Mediterranean*, Baltimore: John Hopkins University Press.
- Dvornik, F. (1958), *The Idea of Apostolicity in Byzantium and the Legend of the Apostle Andrew*, Cambridge, MA: Harvard University Press.
- El Cheikh, N. M. (2004), *Byzantium Viewed by the Arabs*, Cambridge, MA: Harvard University Press.
- Emerson, W. ve R. L. van Nice (1951), 'Hagia Sophia: the collapse of the first dome,' *Archaeology*, 4:94-103.
- Featherstone, M. (2005), 'The Chrysotriklinos as seen through *De Ceremoniis*,' L. M. Hoffmann (ed.), *Zwischen Polis, Provinz und Peripherie: Beiträge zur byzantinischen Geschichte und Kultur*, 845-52, Wiesbaden: Harrassowitz, içinde.
- Featherstone, M. (2006), 'The Great Palace as reflected in *De Ceremoniis*,' F. A. Bauer (ed.), *Visualisierungen von Herrschaft. Frühmittelalterliche Residenzen – Gestalt und Zeremoniell*, 47-60, Istanbul: Phoibos, içinde.
- Featherstone, M. (2011), 'Metochites's Poems and the Chora,' H. A. Klein, R. G. Ousterhout ve B. Pitarakis (ed.), *Kariye Camii Yeniden/The Kariye Camii Reconsidered*, 213-37, Istanbul: Eren, içinde.
- Ferrard, C. G. (1971), 'The amount of Constantinopolitan booty in 1204,' *Studi Veneziani*, 13:95-104.

- Frazer, M. E. (1973), 'Church doors and the gates of paradise: Byzantine bronze doors in Italy,' *Dumbarton Oaks Papers*, 27:147-62.
- Freely, J. ve A. S. Çakmak (2004), *The Byzantine Monuments of Istanbul*, Cambridge: Cambridge University Press.
- Freeman, C. (2004), *The Horses of St Mark's: A Story of Triumph in Byzantium, Paris and Venice*, London: Little, Brown.
- Gallo, R. (1967), *Il Tesoro di San Marco e la sua storia*, Venice ve Rome: Istituto per la collaborazione culturale.
- Georgacas, D. J. (1947), 'The names of Constantinople,' *Transactions and Proceedings of the American Philological Society*, 78:347-67.
- Girgin, Ç. (2008), 'La porte monumentale trouvée dans les fouilles près de l'ancienne prison de Sultanahmet,' *Anatolia Antiqua*, 16:259-90.
- Grabar, A. (1956), 'La soie byzantine de l'évêque Gunther à la cathédrale de Bamberg,' *Münchener Jahrbuch der Bildenden Kunst*, 7:7-26.
- Guscin, M. (2009), *The Image of Edessa*, Leiden ve Boston: Brill.
- Haldon, J. F. ve M. Byrne (1977), 'A possible solution to the problem of Greek Fire,' *Byzantinische Zeitschrift*, 70:91-9.
- Hamdani, A. (1974), 'Byzantine-Fatimid relations before the battle of Mantzikert,' *Byzantine Studies*, 1:169-79.
- Harris, J. (1995), 'Two Byzantine craftsmen in fifteenth century London,' *Journal of Medieval History*, 21:387-403.
- Harris, J. (1996), 'Byzantine medicine and medical practitioners in the West: the case of Michael Dishypatos,' *Revue des Études Byzantines*, 54:201-20.
- Harris J. (2012a), 'Collusion with the infidel as a pretext for western military action against Byzantium (1180-1204),' S. Lambert ve H. Nicholson (ed.), *Languages of Love and Hate: Conflict, Communication and Identity in the Medieval Mediterranean*, 99-117, Turnhout: Brepols, içinde.
- Harris J. (2012b), 'Constantinople as City State, c.1360-1453,' J. Harris, C. Holmes ve E. Russell (ed.), *Byzantines, Latins and Turks in the Eastern Mediterranean World after 1150*, 119-40, Oxford: Oxford University Press, içinde.
- Harrison, M. (1989), *A Temple for Byzantium: The Discovery and Excavation of Anicia Juliana's Palace-Church in Istanbul*, Austin, TX: University of Texas Press.

- Harvey, A. (1990), *Economic Expansion in the Byzantine Empire, 900-1200*, Cambridge: Cambridge University Press.
- Hendy, M. F. (1970), 'Byzantium, 1081-1204: an economic reappraisal,' *Transactions of the Royal Historical Society*, 5. dizi, 20:31-52.
- Hendy, M. F. (1985), *Studies in the Byzantine Monetary Economy, c. 300-1450*, Cambridge: Cambridge University Press.
- Herrin, J. (2000), 'Blinding in Byzantium,' in C. Scholz ve G. Makris (ed.), *Polypleuros Nous: Miscellanea für Peter Schreiner zu seinem 60 Geburtstag*, 56-68, Munich ve Leipzig: Saur.
- Holo, J. (2009), *Byzantine Jewry in the Mediterranean Economy*, Cambridge: Cambridge University Press.
- Howard-Johnston, J. D. (1995), 'The siege of Constantinople in 626,' in C. Mango ve G. Dagron (ed.), *Constantinople and its Hinterland: Papers from the Twenty-seventh Spring Symposium of Byzantine Studies, Oxford, April 1993*, 131-42, Aldershot ve Burlington, VT: Ashgate, içinde.
- İnalcık, H. (1998a), 'Istanbul: an Islamic city,' H. İnalcık (ed.), *Essays in Ottoman History*, 247-71, Istanbul: Eren, içinde.
- İnalcık, H. (1998b), 'Ottoman Galata, 1453-1553,' H. İnalcık (ed.), *Essays in Ottoman History*, 275-376, Istanbul: Eren, içinde.
- İnalcık, H., ed. (2012), *The Survey of Istanbul 1455*, Istanbul: Türkiye İş Bankası.
- Jacoby, D. (1961), 'La population de Constantinople à l'époque byzantine: un problème de démographie urbaine,' *Byzantion*, 31:81-109.
- Jacoby, D. (1994), 'Italian privileges and trade in Byzantium before the Fourth Crusade: a reconsideration,' *Anuario de Estudios Medievales*, 24:349-69.
- Jacoby, D. (1995), 'The Jews of Constantinople and their demographic hinterland,' C. Mango ve G. Dagron (ed.), *Constantinople and its Hinterland: Papers from the Twenty-seventh Spring Symposium of Byzantine Studies, Oxford, April 1993*, 221-32, Aldershot ve Burlington, VT: Ashgate, içinde.
- Jacoby, D. (2000), 'Byzantine trade with Egypt from the mid-tenth century until the Fourth Crusade,' *Thésaurismata*, 30:25-77.
- Jacoby, D. (2001a), 'The Venetian quarter of Constantinople from 1082 to 1261: topographical considerations,' C. Sode ve S. Takács (ed.), *Novum Millennium: Studies on Byzantine History and Culture Dedicated to Paul Speck*, 153-70, Aldershot ve Burlington, VT: Ashgate, içinde.

- Jacoby, D. (2001b), 'Venetian settlers in Latin Constantinople: rich or poor?', D. Jacoby (ed.), *Byzantium, Latin Romania and the Mediterranean*, 181-204, Aldershot ve Burlington, VT: Ashgate, içinde.
- Jacoby, D. (2005), 'The economy of Latin Constantinople, 1204-1261,' A. E. Laiou (ed.), *Urbs Capta: The Fourth Crusade and its Consequences*, 195-214, Paris: Lethielleux, içinde.
- Jacoby, D. (2010), 'Mediterranean food and wine for Constantinople: the longdistance trade eleventh to mid-fifteenth century,' E. Kislinger, J. Koder ve A. Kuelzer (ed.), *Commodities and Traffic Routes: Aspects of Supply and Accommodation in the Eastern Mediterranean (4th to 15th Centuries)*, 127-47, Vienna: Österreichischen Akademie der Wissenschaften, içinde.
- Jacoby, D. (2013), 'The minor western nations in Constantinople,' G. K. Varzelioti ve K. G. Tsiknakis (ed.), *Galênnotatê: Timê stê Chrysa Maltezou*, 319-32, Athens: University of Athens ve Benaki Museum, içinde.
- Janin, R. (1964), *Constantinople Byzantine*, 2. basım, Paris: Institut Français d'Études Byzantines.
- Janin, R. (1969), *La géographie ecclésiastique de l'empire byzantin: première partie: le siège de Constantinople et le patriarchat oecumenique. Tome III: les églises et les monastères*, 2. basım, Paris: Institut Français d'Études Byzantines.
- Jenkins, R. J. H. (1947), 'The bronze Athena at Byzantium,' *Journal of Hellenic Studies*, 67:31-3.
- Jenkins, R. J. H. ve C. Mango (1956), 'The date and significance of the Tenth Homily of Photios,' *Dumbarton Oaks Papers*, 9 (10):125-40.
- Kalavrezou, I. (1997), 'Helping hands for the empire: imperial ceremonies and the cult of relics at the Byzantine Court,' in H. Maguire (ed.), *Byzantine Court Culture from 829 to 1204*, 53-79, Washington, DC: Dumbarton Oaks.
- Karpozelos, A. (1984), 'Realia in Byzantine epistolography, X-XII Centuries,' *Byzantinische Zeitschrift*, 77:20-37.
- Kazhdan, A. P. (1984), 'Eustathius of Thessalonica: the life and opinions of a twelfth-century Byzantine rhetor,' A. P. Kazhdan ve S. Franklin (ed.), *Studies on Byzantine Literature of the Eleventh and Twelfth Centuries*, 115-95, Cambridge: Cambridge University Press, içinde.
- Kazhdan, A. P. (1987), '"Constantin imaginaire": Byzantine legends of the ninth century about Constantine the Great,' *Byzantion*, 57:196-250.

- Kazhdan, A. P. ve G. Constable (1982), *People and Power in Byzantium: An Introduction to Modern Byzantine Studies*, Washington, DC: Dumbarton Oaks.
- Kazhdan, A. P. ve A. Wharton Epstein (1985), *Change in Byzantine Culture in the Eleventh and Twelfth Centuries*, Berkeley, CA: University of California Press.
- Koder, J. (1995), 'Fresh vegetables for the capital,' C. Mango ve G. Dagron (ed.), *Constantinople and its Hinterland. Papers from the Twenty-seventh Spring Symposium of Byzantine Studies, Oxford, April 1993*, 49-56, Aldershot ve Burlington, VT: Ashgate, içinde.
- Kocabaş, U. (2014), 'Yenikapı: shipwrecks, excavation and studies,' *TINA: Maritime Archaeological Periodical*, 1:26-39.
- Kostenec, J. (2004), 'The heart of the empire: the Great Palace of the Byzantine emperors reconsidered,' K. Dark (ed.), *Secular Buildings and the Archaeology of Everyday Life in Byzantium*, 4-36, Oxford: Oxbow, içinde.
- Kostenec, J. (2007), *Walking thru Byzantium: Great Palace Region*, 2. basım, İstanbul: Grafbas.
- Krautheimer, R. (1993), *Three Christian Capitals: Topography and Politics*, Berkeley, CA, Los Angeles ve London: University of California Press.
- Kyriakis, M. J. (1974), 'Poor poets and starving literati in twelfth-century Byzantium,' *Byzantion*, 44:290-309.
- Lafontaine-Dosogne, J. (1987), 'L'art byzantin en Belgique en relation avec les croisades,' *Revue Belge d'Archéologie et d'Histoire de l'Art*, 56:13-47.
- Laiou, A. E. (1980-1), 'The Byzantine economy in the Mediterranean trade system: thirteenth-fifteenth centuries,' *Dumbarton Oaks Papers*, 34-5:177-222.
- Laiou, A. E. (1981), 'The role of women in Byzantine society,' *Jahrbuch der Österreichischen Byzantinistik*, 31:233-60.
- Laiou, A. E. (1986), 'The festival of "Agathe": comments on the life of Constantinopolitan women,' N. A. Stratos (ed.), *Byzantium: Tribute to Andreas Stratos*, 2 cilt, ii. 111-22, Athens, içinde: Privately published.
- Laiou, A. E. (2001), 'Women in the marketplace of Constantinople (10th-14th centuries),' in N. Necipoğlu (ed.), *Byzantine Constantinople: Monuments, Topography and Everyday Life*, 261-73, Leiden: Brill.

- Laiou, A. E. (2002), 'Exchange and trade, seventh-twelfth centuries,' A. E. Laiou (ed.), *The Economic History of Byzantium: From the Seventh through the Fifteenth Century*, 3 cilt, ii. 697-770, Washington, DC: Dumbarton Oaks, içinde.
- Liebeschuetz, J. H. W. G. (1990), *Barbarians and Bishops: Army, Church and State in the Age of Arcadius and John Chrysostom*, Oxford: Oxford University Press.
- Limberis, V. (1994), *Divine Heiress: The Virgin Mary and the Creation of Constantinople*, London ve New York: Routledge.
- Littlewood, A. R. (1997), 'Gardens of the palaces,' H. Maguire (ed.), *Byzantine Court Culture from 829 to 1204*, 13-38, Washington, DC: Dumbarton Oaks, içinde.
- Lopez, R. S. (1945), 'Silk industry in the Byzantine Empire,' *Speculum*, 20:1-42.
- Macrides, R. J. (1980), 'The new Constantine and the new Constantinople - 1261,' *Byzantine and Modern Greek Studies*, 6:13-41.
- Macrides, R. J. (2002), 'Constantinople: the crusaders' gaze,' R. J. Macrides (ed.), *Travel in the Byzantine World*, 193-212, Aldershot ve Burlington, VT: Ashgate, içinde.
- Madden, T. F. (1991-2), 'The fires of the Fourth Crusade in Constantinople, 1203-1204: a damage assessment,' *Byzantinische Zeitschrift*, 84-5:72-93.
- Madden, T. F. (1992), 'The Serpent Column of Delphi in Constantinople: placement, purposes and mutilations,' *Byzantine and Modern Greek Studies*, 16:111-45.
- Madden, T. F. (2003), *Enrico Dandolo and the Rise of Venice*, Baltimore ve London: Johns Hopkins University Press.
- Magdalino, P. (1978), 'Manuel Komnenos and the Great Palace,' *Byzantine and Modern Greek Studies*, 4:101-14.
- Magdalino, P. (1981), 'The Byzantine holy man in the twelfth century,' S. Hackel (ed.), *The Byzantine Saint*, 51-66, London: Fellowship of St Alban ve St Sergius, içinde.
- Magdalino, P. (1987), 'Observations on the Nea Ekklesia of Basil I,' *Jahrbuch der Österreichischen Byzantinistik*, 37:51-64.
- Magdalino, P. (1995), 'The grain supply of Constantinople, ninth to twelfth centuries,' C. Mango ve G. Dagron (ed.), *Constantinople and its Hinterland: Papers from the Twenty-seventh Spring Symposium of Byzantine Studies, Oxford, April 1993*, 35-47, Aldershot ve Burlington, VT: Ashgate, içinde.

- Magdalino, P. (1996), 'Medieval Constantinople,' Paul Magdalino (ed.), *Constantinople Médiévale: études sur l'évolution des structures urbaines*, 7-117, Paris: de Boccard, içinde.
- Magdalino, P. (1998), 'Constantinopolitana,' I. Ševčenko ve I. Hutter (ed.), *Aetos: Studies in Honour of Cyril Mango*, 220-32, Stuttgart ve Leipzig: Teubner, içinde.
- Magdalino, P. (2002), 'Medieval Constantinople: built environment and urban development,' A. E. Laiou (ed.), *The Economic History of Byzantium: From the Seventh through the Fifteenth Century*, 3 cilt, ii. 529-37, Washington, DC: Dumbarton Oaks, içinde.
- Magdalino, P. ve R. Nelson (1982), 'The emperor in Byzantine art of the twelfth century,' *Byzantinische Forschungen*, 8:123-83.
- Mango, C. (1959), *The Brazen House: A Study of the Vestibule of the Imperial Palace*, Copenhagen: i kommission hos Munksgaard.
- Mango, C. (1963), 'Antique statuary and the Byzantine beholder,' *Dumbarton Oaks Papers*, 17:55-75.
- Mango, C. (1969), 'A newly discovered Byzantine imperial sarcophagus,' *Annual of the Archaeological Museums of Istanbul*, 15-16:307-9.
- Mango, C. (1980), *Byzantium: The Empire of the New Rome*, London: Weidenfeld ve Nicolson.
- Mango, C. (1981), 'Daily life in Byzantium,' *Jahrbuch der Österreichischen Byzantinistik*, 31:337-53.
- Mango, C. (1985), *Le développement urbain de Constantinople (IVe-VIIe siècles)*, Paris: de Boccard.
- Mango, C. (1992), 'The monastery of St Mary Peribleptos (Sulu Manastir) at Constantinople revisited,' *Revue des Études Arméniennes*, 23:473-93.
- Mango, C. (1995), 'The water supply of Constantinople,' C. Mango ve G. Dagron (ed.), *Constantinople and its Hinterland: Papers from the Twentyseventh Spring Symposium of Byzantine Studies, Oxford, April 1993*, 9-19, Aldershot ve Burlington, VT: Ashgate, içinde.
- Maniatis, G. C. (1999), 'Organization, market structure and modus operandi of the private silk industry in tenth century Byzantium,' *Dumbarton Oaks Papers*, 53:263-332.
- Maniatis, G. C. (2000), 'The organizational setup and functioning of the fish market in tenth-century Constantinople,' *Dumbarton Oaks Papers*, 54:13-42.

- Maniatis, G. C. (2001), 'The domain of private guilds in the Byzantine economy,' *Dumbarton Oaks Papers*, 55:339-69.
- Martin, M. E. (1988), 'The Venetians in the Byzantine Empire before 1204,' *Byzantinische Forschungen*, 13:201-14.
- Mathews, T. F. (1976), *The Byzantine Churches of Istanbul: A Photographic Survey*, University Park ve London: Pennsylvania University Press.
- Mathews, T. F. (1998), *The Art of Byzantium*, London: Weidenfeld ve Nicholson.
- Mercati, G. (1897), 'Gli aneddoti d'un codice bolognese,' *Byzantinische Zeitschrift*, 6:126-43.
- Miller, T. S. (1997), *The Birth of the Hospital in the Byzantine Empire*, 2. basım, Baltimore ve London: Johns Hopkins University Press.
- Miller, T. S. (2003), *The Orphans of Byzantium: Child Welfare in the Christian Empire*, Washington, DC: Catholic University of America Press.
- Morris, R. (1995), *Monks and Laymen in Byzantium, 843-1118*, Cambridge: Cambridge University Press.
- Morrisson, C. (2002), 'Byzantine money: its supply and circulation,' A. E. Laiou (ed.), *The Economic History of Byzantium: From the Seventh through the Fifteenth Century*, 3 cilt, iii. 909-66, Washington, DC: Dumbarton Oaks, içinde.
- Mundell Mango, M. (2000), 'The commercial map of Constantinople,' *Dumbarton Oaks Papers*, 54:189-207.
- Mundell Mango, M. (2001), 'The porticoed street at Constantinople,' N. Necipoğlu (ed.), *Byzantine Constantinople: Monuments, Topography and Everyday Life*, 29-51, Leiden: Brill, içinde.
- Necipoğlu, G. (2005), *The Age of Sinan: Architectural Culture in the Ottoman Empire*, London: Reaktion.
- Nelson, R. S. (2004), *Hagia Sophia, 1850-1950: Holy Wisdom, Modern Monument*, Chicago ve London: Chicago University Press.
- Nicol, D. M. (1988), 'Byzantine political thought,' J. H. Burns (ed.), *The Cambridge History of Medieval Political Thought c. 350 - c. 1450*, 51-79, Cambridge: Cambridge University Press, içinde.
- Olster, D. (1995), 'Theodore Grammaticus and the Arab siege of 674-8,' *Byzantinoslavica*, 56:23-8.
- Ousterhout, R. (2001), 'Architecture, art and Komnenian ideology at the Pantokrator Monastery,' N. Necipoğlu (ed.), *Byzantine Constantinople: Monuments, Topography and Everyday Life*, 133-50, Leiden: Brill, içinde.

- Ousterhout, R. (2002), *The Art of the Kariye Camii*, London: Scala.
- Papamastorakis, T. (2003), 'Tampering with history from Michael III to Michael VIII,' *Byzantinische Zeitschrift*, 96:193-209.
- Partington, J. R. (1960), *A History of Greek Fire and Gunpowder*, Cambridge: Cambridge University Press.
- Pentcheva, B. V. (2002), 'The supernatural protector of Constantinople: the Virgin and her icons in the tradition of the Avar siege,' *Byzantine and Modern Greek Studies*, 26:2-41.
- Perry, D. M. (2015), *Sacred Plunder: Venice and the Aftermath of the Fourth Crusade*, University Park, PA: Pennsylvania State University Press.
- Philippides, M. ve W. K. Hanak (2011), *The Siege and Fall of Constantinople in 1453: Historiography, Topography and Military Studies*, Farnham ve Burlington, VT: Ashgate.
- Pierce, H. ve R. Tyler (1941), 'A marble emperor roundel of the twelfth century,' *Dumbarton Oaks Papers*, 2:3-9.
- Polemis, D. I. (1968), *The Doukai: A Contribution to Byzantine Prosopography*, London: Athlone Press.
- Pryor, J. H. (2007), 'The chain of the Golden Horn, 5-7 July 1203,' I. Shagrir, R. Ellenblum ve J. Riley-Smith (ed.), *In Laudem Hierosolymitani: Studies in Crusades and Medieval Culture in Honour of Benjamin Z. Kedar*, 369-84, Aldershot ve Burlington, VT: Ashgate, içinde.
- Puchner, W. (2002), 'Acting in the Byzantine theatre: evidence and problems,' P. Easterling ve E. Hall (ed.), *Greek and Roman Actors: Aspects of an Ancient Profession*, 304-24, Cambridge: Cambridge University Press, içinde.
- Pulak, C., R. Ingram ve M. Jones (2014), 'Galleys and merchantmen: shipwrecks of Portus Theodosiacus, Yenikapı-Istanbul,' *TINA: Maritime Archaeological Periodical*, 1:8-25.
- Robbert, L. B. (1995), 'Rialto businessmen and Constantinople, 1204-1261,' *Dumbarton Oaks Papers*, 49:43-58.
- Robert, L. (1969), 'Théophane de Mytilène à Constantinople,' *Comptes Rendus de l'Académie des Inscriptions et Belles Lettres*, 113:42-64.
- Rousseau, J.-J. (1993), 'A discourse on the moral effects of the arts and sciences,' çev. G. D. H. Cole, *The Social Contract and Discourses*, 3. basım, London: Dent, içinde.
- Runciman, S. (1975), 'Blachernae Palace and its decoration,' G. Robertson ve G. Henderson (ed.), *Studies in Memory of David Talbot Rice*, 277-83, Edinburgh: Edinburgh University Press, içinde.

- Runciman, S. (1980), 'The country and suburban palaces of the emperors,' A. E. Laiou-Thomadakis (ed.), *Charanis Studies: Essays in Honor of Peter Charanis*, 219-28, New Brunswick, NJ: Rutgers University Press, içinde.
- Rydén, L. (1974), 'A note on some references to the church of St Anastasia in the tenth century,' *Byzantion*, 44:198-201.
- Rydén, L. (1981), 'The holy fool,' S. Hackel (ed.), *The Byzantine Saint*, 106-13, London: Fellowship of St Alban ve St Sergius, içinde.
- Ševčenko, I. (1975), 'Theodore Metochites, the Chora, and the intellectual trends of his time,' P. A. Underwood (ed.), *The Kariye Djami. 4: Studies in the Art of the Kariye Camii and its Intellectual Background*, 4 cilt, 19-91, Princeton, NJ: Princeton University Press, içinde.
- Ševčenko, I. (1979-80), 'Constantinople viewed from the Eastern Provinces in the middle Byzantine period,' *Harvard Ukrainian Studies*, 3-4:712-47.
- Sharf, A. (1971), *Byzantine Jewry from Justinian to the Fourth Crusade*, London: Routledge and Kegan Paul.
- Shepard, J. (1995), 'Constantinople – gateway to the north: the Russians,' C. Mango ve G. Dagron (ed.), *Constantinople and its Hinterland: Papers from the Twenty-seventh Spring Symposium of Byzantine Studies, Oxford, April 1993*, 243-60, Aldershot ve Burlington, VT: Ashgate, içinde.
- Shepard, J. (2003), 'The uses of "history" in Byzantine diplomacy,' C. Dendrinos, J. Harris, E. Harvalia-Crook ve J. Herrin (ed.), *Porphrogenita: Essays on the History and Literature of Byzantium and the Latin East in Honour of Julian Chrysostomides*, 91-115, Aldershot ve Burlington, VT: Ashgate, içinde.
- Smith, R. D. (2015), 'Calamity and transition: reimagining Italian trade in the eleventh-century Mediterranean,' *Past and Present*, 228:15-56.
- Smythe, D. C. (1999), 'In denial: same sex desire in Byzantium,' L. James (ed.), *Desire and Denial in Byzantium*, 139-48, Aldershot ve Brookfield, VT: Ashgate, içinde.
- Starr, J. (1939), *The Jews in the Byzantine Empire, 641-1204*. Athens: Verlag der Byzantinisch-Neugriechischen Jahrbücher.
- Striker, C. L. (1981), *The Myrelaion (Bodrum Camii) in Istanbul*, Princeton, NJ: Princeton University Press.
- Striker, C. L. ve Y. D. Kuban (1997), *Kalenderhane in Istanbul: The Buildings, their History, Architecture and Decoration*, Mainz: von Zabern.

- Talbot, A.-M. (1984), 'Old age in Byzantium,' *Byzantinische Zeitschrift*, 77:267-78.
- Talbot, A.-M. (1993), 'The restoration of Constantinople under Michael VIII,' *Dumbarton Oaks Papers*, 49:243-61.
- Talbot, A.-M. (2001), 'Building activity in Constantinople under Andronikos II: the role of women patrons in the construction and restoration of monasteries,' N. Necipoğlu (ed.), *Byzantine Constantinople: Monuments, Topography and Everyday Life*, 329-43, Leiden: Brill, içinde.
- Teall, J. L. (1959), 'The grain supply of the Byzantine Empire, 330-1025,' *Dumbarton Oaks Papers*, 13:87-139.
- Tougher, S. (2008), *The Eunuch in Byzantine History and Society*, London ve New York: Routledge.
- Tsangadas, B. C. P. (1980), *The Fortifications and Defense of Constantinople*, New York: Columbia University Press.
- Tyerman, C. (1988), *England and the Crusades*, Chicago ve London: University Press of Chicago.
- Van Doorninck, F. (2002), 'The Byzantine ship at Serçe Limanı: an example of small-scale maritime commerce with Fatimid Syria in the early eleventh century,' R. J. Macrides (ed.), *Travel in the Byzantine World*, 137-48, Aldershot ve Burlington, VT: Ashgate, içinde.
- Van Millingen, A. (1899), *Byzantine Constantinople: The Walls of the City and Adjoining Historical Sites*, London: Macmillan.
- Van Millingen, A. (1912), *Byzantine Churches in Constantinople: Their History and Architecture*, London: Macmillan.
- Vasiliev, A. A. (1937), 'The opening stages of the Anglo-Saxon immigration into Byzantium in the eleventh century,' *Annales de l'Institut Kondakov*, 9:39-70.
- Vasiliev, A. A. (1942-3), 'Medieval ideas of the end of the world: west and east,' *Byzantion*, 16:462-502.
- Vryonis, S. (1963), 'Byzantine *Demokratia* and the guilds in the eleventh century,' *Dumbarton Oaks Papers*, 17:289-314.
- Whitby, M. (2000), 'The Great Palace dig: the Scottish perspective,' R. Cormack ve E. Jeffreys (ed.), *Through the Looking Glass: Byzantium through British Eyes*, 45-56, Aldershot ve Burlington, VT: Ashgate, içinde.
- Whittemore, T. (1942), *The Mosaics of Hagia Sophia at Istanbul: Third Report of Work Done in 1935-8*, Boston: Oxford University Press.

- Wilson, C. W. (1893), *Murray's Hand-Book for Travellers in Constantinople, Brûsa and the Troad*, London: Murray.
- Wilson, N. G. (1996), *Scholars of Byzantium*, 2. basım, London: Duckworth.
- Wolff, R. L. (1948), 'Footnote to an incident of the Latin occupation of Constantinople: the church and the icon of the Hodegetria,' *Traditio*, 6:319-28.
- Wolff, R. L. (1954), 'Politics in the Latin Patriarchate of Constantinople, 1204-1261,' *Dumbarton Oaks Papers*, 8:228-303.
- Zorzi, A. (1990), *Venetian Palaces*, New York: Rizzoli.

DİZİN

- Abaka, Moğol hanı 290
Abbasiler 234
Abgar, Kral 37, 106, 107
Actium 31
adelphopoiia 228
Âdem 220, 350
Adriyatik Denizi 179
Advent Bayramı 72
Akropolites, Georgios 291
Aksouchos, Ioannes Komnenos 253
Aleksios, I. 96, 104, 113, 124, 128, 153, 167, 179, 180, 183, 208, 218, 231, 243, 266, 299, 357
Aleksios, II. 114, 116, 186, 242, 247, 255
Aleksios, III. 7, 113, 114, 118, 119, 121, 122, 127, 128, 129, 168, 169, 170, 173, 186, 187, 209, 216, 246, 250, 251, 252, 253, 254, 255, 256, 257, 258, 259, 263, 266, 274, 276, 280, 281, 282, 289, 357
Aleksios, IV. 259, 260, 261, 267, 281
Aleksios, V. 261, 280, 357, 367
Alexios, İmparator 17
Altın Kapı 58, 59, 80, 347
Amalfi/Amalfililer 37, 174, 177, 180, 237, 260, 261, 398
Amastrianon Meydanı 165
Anaplous 156
Anastasius 211, 241
Anastasius, I, İmparator 241
Ancona Limanı 255
Andrew Salos 72, 158, 387
Andronikos, I. 97, 116, 124, 186, 214, 215, 225, 248, 258, 283, 353
Andronikos, II. 288, 290, 291, 299, 302, 303, 304, 305, 307, 310, 311, 357, 383
Andros 184
Angekos, Isaakios 115
Angelos, Andronikos 114, 117
Angelos, Isaakios 115, 116, 124, 154, 186, 218, 348
Angelos, Theodoros 115, 268
Anglo-Saksonlar 64
Antakya [Antiochia] 18, 54, 55, 56, 71, 156
Antakyalı Maria 114, 242
Anthemius (imparator naibi) 79
Antonius, Marcus 31
Apollon (tanrı) 26, 31, 43, 51, 52, 76
Arap/Araplar 71, 87, 88, 89, 90, 96, 106, 109, 134, 162, 174, 175, 176, 233, 239, 292, 300, 301, 360
Arcadius Sütunu 360
Aristoteles 153
Aristotelesle 230
Arkeoloji Müzesi 8, 360, 362

- Armenia 55, 86, 88
 arriviste [sonradan görme] 58
 Arslan Yürekli Richard 251
 Aspar Sarnıcı 84
 Aşai Rabbani 38, 233, 242
 Atatürk Havalimanı 362
 Athena 27, 59, 260, 403
 Athos Dağı 155
 Atina 50, 289, 364
 Augusteion Meydanı 175
 Augustus, Adam 32
 Aya İrini Kilisesi 197, 357
 Ayasofya 7, 14, 32, 33, 37, 38, 39,
 40, 45, 57, 60, 62, 63, 65, 66,
 67, 68, 69, 70, 74, 84, 102, 109,
 110, 116, 118, 131, 134, 141,
 142, 145, 146, 148, 150, 165,
 169, 193, 195, 197, 199, 211,
 212, 214, 216, 218, 240, 253,
 261, 264, 266, 267, 273, 274,
 276, 285, 286, 287, 289, 290,
 292, 297, 312, 313, 317, 318,
 326, 327, 331, 333, 334, 335,
 336, 337, 338, 339, 341, 342,
 351, 352, 354, 357, 360
 Aziz Andreas 18, 21, 56, 68, 69
 Aziz Auksentios Tepesi (Kayışda-
 ğı) 155
 Aziz Boris Kilisesi 232
 Aziz Demetrios 159, 288, 289, 290
 Aziz Anastasia Kilisesi 229
 Aziz Theodosia Kilisesi 357
 Aziz Georgios (Aya Yorgi) Manas-
 tır 34
 Aziz Georgios Kilisesi 143, 146,
 148, 149, 197, 276
 Aziz Georgios Manastır 143,
 217, 219, 276, 296, 340
 Aziz Gleb Kilisesi 232
 Aziz Ioannes Theologos Kilisesi
 277
 Aziz Irene 70
 Aziz Luka 21, 34, 68, 74, 136
 Aziz Mamas [Ayamana] 18
 Aziz Paulus 20, 56, 276, 333
 Aziz Polyeuktos Kilisesi 142, 272
 Aziz Prokopis 159
 Aziz Romanos Kapısı (Topkapı)
 80, 84, 347
 Aziz Romanos Kilisesi 34
 Aziz Sampson 197, 218, 277
 Aziz Sampson Hastanesi 277
 Aziz Sergius 70
 Aziz Theodoros 159
 Aziz Timotheus 21, 68
 Bağdat 13, 175, 176
 Bakire Kyriotissa Kilisesi 357,
 360
 Bakire Meryem Kilisesi 18, 358
 Bakire Meryem şapeli 19
 Bâkire Peribleptos 18
 Bakire Peribleptos Manastır 142
 Baldwin, Flanders Kontu 267
 Baldwin, I. 270
 Baldwin, II. 269, 270, 271, 284,
 285, 297
 Barbarossa, Frederick 154, 245
 Basil, I. 104, 120, 142, 143, 198,
 204, 218, 235, 239
 Basil, II. 74, 111, 168, 181
 Basilika Sarnıcı 359
 Basilika (Yerebatan) Sarnıcı 84
 Benedikt 137
 Binbirdirek Sarnıcı 358
 Birinci Haçlı Seferi 244
 Bithynia 115
 Blakhernai 17, 18, 19, 20, 38, 69,
 73, 79, 85, 86, 91, 102, 104,
 119, 120, 121, 123, 127, 130,
 131, 134, 136, 167, 199, 216,
 227, 231, 243, 244, 254, 257,
 258, 263, 264, 265, 266, 270,

- 276, 277, 281, 287, 288, 291,
292, 295, 298, 303, 305, 312,
316, 317, 320, 321, 323, 324,
326, 333, 335, 344, 347, 348,
350, 358
- Blakhernai Sarayı 17, 85, 102,
104, 120, 257, 277, 287, 292,
317, 326
- Boğaziçi 75, 76, 77, 79, 80, 82, 87,
93, 97, 116, 118, 120, 136, 139,
140, 153, 156, 165, 177, 182,
183, 195, 200, 214, 243, 244,
245, 254, 267, 282, 284, 320,
325, 338, 340, 344, 362, 363
- Bohemond (Taranto Lordu) 243
- Bohemond, Tarantolu (Norman
Prensi) 35
- Botaneiates, III. Nikephoros (im-
parator) 95, 151
- Boukoleon Limanı 361
- Boukoleon Sarayı 103, 343, 353
- Britanya 42, 51, 64
- Bulgaristan 94, 163, 164, 181, 187
- Büyükada 211
- Büyük İskender 25
- Büyük Konstantin 21, 26, 28, 113,
171, 187, 250, 286, 295, 323,
324, 333, 362
- Büyük Saray 7, 19, 29, 30, 39, 46,
47, 63, 65, 66, 70, 102, 103,
104, 105, 108, 109, 114, 118,
119, 120, 123, 124, 127, 130,
135, 142, 144, 146, 151, 168,
173, 192, 199, 209, 211, 213,
216, 252, 254, 264, 269, 270,
273, 277, 285, 287, 296, 303,
326, 327, 333, 343, 353, 360,
361, 369, 384
- Byzantine Institute of America
342
- Byzantion 44, 45, 49, 50, 51, 54,
56, 75, 76, 77, 78, 79, 397, 399,
402, 403, 404, 409, 410
- Caesar 32
- Caesarealı Eusebius 203
- Capitolinus Tepesi 58
- Caracalla (imparator) 78
- Cenova 174, 178, 184, 306, 308,
319
- Chalkoprateia 73, 234, 297, 358
- Charisios (Edirnekapi) 17, 35, 80,
83, 96, 346, 347, 348, 354
- Choniates 13, 19, 21, 22, 25, 28,
29, 30, 31, 32, 33, 34, 35, 48, 75,
83, 86, 97, 103, 104, 108, 113-
123, 125, 127, 129, 130, 143,
150, 152, 153, 154, 158, 163,
167, 170, 172, 173, 174, 180,
184, 185, 186, 188, 192, 193,
195, 196, 197, 202, 203, 206,
207, 208, 209, 210, 214, 215,
217, 218, 224, 225, 226, 231,
234, 239, 245, 246, 247, 248,
249, 252, 253, 254, 255, 256,
257, 258, 259, 260, 261, 262,
263, 264, 265, 266, 267, 268,
271, 276, 278, 280, 281, 282,
300, 348, 350, 357, 365, 388
- Choniates, Niketas 113, 125, 129,
170, 172, 180, 206, 271, 278,
280, 348, 350, 365, 388
- Clanvowe, John 360, 400
- Constantius 40, 41, 51, 52, 57, 68
- Crispus (Konstantin oğlu) 53
- Çar Kalojan 251
- Çemberlitaş 352

- Dalassena, Anna 128, 223, 327, 357
- Dandolo, Enrico 186, 189, 256, 276, 405
- Daniel, Stilit 160
- Darius, Pers Kralı 54
- Delphoi 31, 52, 76, 273, 352
- Deyrel Bahri [Luksor] 58
- Dimyat 177
- Dinyeper Nehri 174, 182
- Dio, Cassius (senatör) 78, 79, 80, 388
- Diocletianus, İmparator 51
- Diogenes, IV. Romanos 112
- Diogenes, Nikephoros 113
- Dominikan 137
- Doukas, Aleksios 117, 252
- Doukas, Ioannes 152
- Doukas, Mikhael 112, 151
- Doukas, X. Konstantinos 217
- Dördüncü Haçlı Seferi 256, 265, 268, 272, 276, 280, 302, 303, 321, 383
- Dördüncü Haçlı Seferleri 365
- Drungari Kapısı 194
- Edassa Mandylionu [Kutsal Mendil] 106
- Edessa 106, 107, 136, 273, 401
- Ege Denizi 89, 163
- Ekümenik Konsili 135
- Epi tou Kanikleiou (Hokkacıbaşı) 124
- Ermenistan 239
- Eudokia 252, 253, 254, 259, 263, 280, 281
- Euergetes Manastırı 152, 265
- Euphrosyne, İmparatoriçe 150, 152
- Eyyubiler 234
- Eyyubi Sultanı Selahattin 115
- Ezra, Abraham bin 236
- Fatih Camisi 350
- Filistin 74, 86, 174
- Fransiskenlere, Kyriotissa 276
- Galata 83, 234, 236, 240, 246, 257, 301, 302, 303, 304, 305, 306, 308, 312, 315, 318, 320, 321, 327, 328, 329, 331, 336, 359, 360, 363, 402
- Galata Kulesi 359
- Getsemani Bahçesi 132
- Glabas, Mikhael 291, 356
- Godfrey, Bouillon Dükü 243
- Golgota Tepesi 106
- Gunther (Bamber Piskoposu) 172
- Gülhane 340, 341
- Haç Bayramı 216
- Haçlılar 244, 245, 246, 249, 261, 262, 263, 269, 273
- Hadrianopolis (Edirne) 346
- Haliç 20, 44, 69, 75, 76, 77, 79, 82, 83, 88, 89, 104, 170, 174, 176, 177, 178, 180, 184, 185, 186, 192, 193, 199, 210, 229, 232, 233, 234, 246, 247, 250, 254, 257, 258, 260, 261, 262, 266, 274, 276, 286, 300, 302, 303, 304, 305, 306, 307, 308, 320, 321, 322, 324, 325, 327, 328, 336, 340, 347, 350, 356, 359, 360, 362
- Harold Hardrada 95, 213
- Havariyyun [Apostoloi] Kilisesi 20
- Havariyyun Kilisesi 21, 33, 38, 45, 48, 57, 67, 68, 70, 131, 139, 142, 148, 178, 187, 191, 195, 211, 264, 266, 276, 290, 295, 327, 350, 361

- Havva 220, 350
 Hebdomon 58, 87, 277, 362
 Helena (Constantius'un kızı) 29, 38, 39, 40, 48, 106, 238, 291
 Henry, VI. 187, 266
 Heraclius, İmparator 86, 87, 106, 361
 Heraklos 366
 Hera (Zeus'un karısı) 28, 59, 271
 Hercules (Herakles) 58
 Her Şeyi Gören (Pantepoptes) Kilisesi 128
 Hesse 273
 Hıristiyan/Hıristiyanlar 12, 13, 18, 19, 21, 26, 34, 39, 41, 42, 43, 44, 45, 46, 47, 48, 51, 52, 53, 55, 56, 59, 60, 71, 79, 99, 101, 107, 133, 134, 137, 139, 162, 168, 197, 200, 214, 220, 230, 232, 233, 234, 235, 240, 242, 245, 263, 286, 314, 327, 328, 329, 331, 334, 336, 339
 Hipodrom 7, 8, 29, 30, 31, 32, 36, 47, 51, 53, 58, 59, 65, 66, 70, 78, 102, 116, 121, 129, 176, 194, 199, 201, 202, 205, 209, 211, 212, 214, 215, 217, 221, 225, 231, 241, 253, 254, 266, 271, 272, 273, 295, 296, 326, 332, 336, 337, 342, 344, 348, 352, 353, 354, 361, 364, 365
 Hodegetria (Yolu Gösteren) 74, 75, 136, 273, 285, 298, 299, 323, 325, 411
 Hodegoi Manastırı 34, 276
 Homeros 221
 Honorius 56
 Hz. İsa 18, 19, 20, 21, 22, 26, 33, 34, 42, 43, 46, 62, 67, 72, 99, 101, 104, 105, 106, 107, 108, 132, 133, 134, 135, 136, 143, 145, 215, 223, 228, 229, 230, 231, 240, 241, 273, 285, 287, 292, 293, 295, 297, 298, 350, 351, 356, 365
 Ioannes, II. 104, 142, 153, 183, 184, 253, 354
 Ioannes Kilisesi 58
 Ioannes, X. 150, 274
 Isaakios, I. 94, 120, 151, 160
 Isaakios, II. 113, 116, 117, 122, 128, 143, 154, 158, 186, 187, 218, 242, 245, 248, 252, 254, 255, 258, 259, 261, 280, 348
 Isaiah, Rodos piskoposu 227
 Isidoros, Miletoslu 60
 Issus Savaşı 76
 İbni Battuta, seyyah 292, 295
 İkinci Ekümenik Konsili 55
 İkinci Haçlı Seferi 244
 İmparator Arcadius 22
 İngiliz Varegler 94
 İsa Mesih 14, 98, 109
 İskenderiye 18, 55, 56, 71, 172, 236, 307
 İspanya 13, 64, 238
 İstanbul 8, 341, 342, 343, 344, 345, 346, 349, 357, 358, 359, 360, 362, 363, 364, 365, 367, 368, 369, 384
 İtalya 35, 42, 64, 70, 71, 86, 109, 166, 172, 174, 177, 178, 179, 180, 181, 187, 251, 255, 270, 272, 281, 318, 364
 Julianus (361-3) 55
 Justinianus, I. 84, 227
 Justinianus, II. 84, 112
 Justinianus, İmparator 28, 29, 61, 209, 265

- Justinianus Konağı (Boukoleon Sarayı) 343
- Justinianus Konağından (Boukoleon Sarayı) 343
- Justinus, II. 218
- Kadıköy Konsili 232
- Kafkaslar 88
- Kahire 175, 176
- Kalenderhane Camisi 357
- Kalojan, Bulgar Çarı 267
- Kamateroi Ailesi 128
- Kamateros, X. Ioannes 150, 274
- Karadeniz 11, 54, 77, 80, 88, 91, 116, 130, 152, 153, 156, 165, 174, 182, 188, 239, 258, 269, 274, 300, 308, 320, 362
- Kartaca Araplar 71
- Kennedy Caddesi 353, 359
- Keşiş Andreas 159
- Khalkedon 76, 86, 157, 173, 276
- Khalkoprateia Kilisesi 266
- Khora (kırsal) 136
- Khora Kilisesi 349, 355
- khrysoboullon [emirname] 128
- Khrysostomos, Ioannes 38, 202
- Kırım 163
- Kıztaşı 351
- Komnenos, Aleksios 95, 96, 114, 128, 152, 179, 208, 266, 284, 357
- Komnenos, Andronikos 114, 115, 116, 186, 247, 282, 313
- Komnenos, I. Alexios (Bizans İmparatoru) 12
- Komnenos, II. Ioannes 104, 142, 354
- Komnenos, I. Manuel 104, 114
- Komnenos, Ioannes 104, 142, 253, 254, 354
- Komnenos, Isaac [Isaakios] 93
- Komnenos, Isaakios 96, 120, 151, 160, 214
- Konstantin, IX. 7, 92, 93, 112, 146
- Konstantin Meydanı 28, 271
- Konstantinos, III., İmparator 210
- Konstantinos, IX. 143, 145, 149, 158, 159, 217, 242, 342, 354
- Konstantinos, VII. 213, 218
- Konstantinos, VIII. 212, 217, 223
- Konstantin, V. 134, 135
- Konstantin, VI. 112
- Konstantin, VII. 30
- Konstantin, VIII. 142
- Korinos, Kaleb (haham) 236
- Kudüs 15, 18, 19, 35, 36, 55, 56, 62, 71, 106, 172, 184, 234, 243, 244, 248, 256, 296
- Kudüs Kralı 184
- Kutsal Kabir Kilisesi 109, 234, 243
- Kutsal Kuyu 109
- Kutsal Topraklar 154, 245
- Kuzey Afrika 64, 70
- Küçük Asya 48, 74, 76, 78, 89, 101, 114, 115, 164, 173, 239, 275, 282, 283, 289, 305, 310, 311, 312, 315, 341
- Kyzikos [Erdek] 87
- Lagos, Ioannes 210
- Laskaris, Ioannes 283, 285, 288, 289, 290
- Laskaris, IV. Ioannes 283
- Laskaris, Theodoros 253, 282, 301
- Lekapenos, Basil 126, 273
- Lekapenos, I. Romanos 126, 142, 238, 356
- Lekapenos, Konstantinos 151
- Lekapenos, Romanos 126, 142, 152, 238, 356

- Leo, III. 134, 204, 235
 Leo, III. (imparator) 134
 Leo, V. 111, 239
 Leo, VI. 150, 215
 Libya. *See* Trablusgarp
 Louis, IX. 297
 Luka, Stilit 157, 158
 Luksor Dikilitaşı 58
 Lykos Deresi 84
 Lykos Deresi (Bayrampaşa Deresi) 83, 162

 Macaristan 174, 332
 Magnusson, I. Sigurd (Norveç Kralı) 11
 Magnusson, Sigurd 11, 94
 Makedonya 144, 155, 211, 213, 300, 312, 315, 364
 Mandeville, Sir John 297
 Mangana 34, 143, 146, 148, 149, 197, 198, 217, 219, 276, 296, 318, 327, 333, 340, 350, 369
 Manuel, I. 104, 114, 120, 121, 142, 143, 185, 186, 231, 235, 241, 247, 255, 267, 308
 Marco Polo 278
 Marmara Denizi 77, 79, 87, 89, 102, 136, 151, 164, 173, 255, 266, 285, 347, 356
 Maviler takımı 65, 201, 216
 Maxentius 42, 43, 52
 Megara 50, 76
 Megas Logothetes (Başbakan) 124
 Mehmed, II. 319, 320, 321, 323, 324, 325, 326, 330, 332, 347, 350, 360
 Mekke 15, 355
 Meryem Ana 105, 292
 Meryem Ana Kilisesi 18, 69, 73, 85, 104, 131, 134, 292, 297, 348, 358
 Meryem Ananın Uykuya Dalışı bayramı 285
 Meryem Evergetes (Hayırsever Meryem) Kilisesi 136
 Mese Caddesi 26, 28, 116, 123, 165, 169, 215, 266, 285
 Mesleme 89
 Mesoteikhion 84, 86, 92, 321, 322, 347
 Mestre 364, 366
 Methone Limanı 184
 Metokhites Khora manastırı 291
 Metokhites, Theodoros 291, 292, 349, 365
 Mısır 30, 58, 64, 86, 156, 162, 163, 172, 173, 174, 177, 178, 180, 181, 235, 237, 256, 275, 296, 300, 336, 337, 352, 353
 Midilli 144, 145, 159, 184, 213
 Midilli Adası 144, 159
 Mikail, Başmelek 288, 320
 Mikhael, II. 111
 Mikhael, III. 223, 289, 357

 Mikhael, IV. 139, 144, 145, 158, 204, 210, 219, 225, 239
 Mikhael, V. 144, 210, 211, 219, 225, 239, 258, 358
 Mikhael, VI. 93, 214
 Mikhael, VII. 151, 152
 Mikhael, VIII. 283, 284, 285, 286, 290, 291, 292, 300, 301, 302, 306, 308, 310, 333, 354
 Miklagarth 11, 12
 Milano 54
 Milion Kemerı 29, 101, 175, 202
 Milyon Kemerı 70
 Mitaton camisi 239
 Molin, Leone da 179
 Monokhos 144
 Monomakhos, IX. Konstantin 92

- Monomakhos, IX. Konstantinos 143, 217, 342
- Monomakhos, Konstantinos 143, 159, 213, 217, 342
- Mourtzouphlos 117, 252, 253, 254, 259, 261, 262, 263, 280, 281, 331, 357, 367
- Müslüman 107, 234, 239, 248, 292, 300, 314
- Müşir Süleymanpaşa Sokak 362
- Myrelaion Manastırı 356
- Mystikos, Nikholas 150
- Nematarea Manastırı 152
- Nemitzi (birlik) 96
- Neville, William 360, 400
- Nicaea (İznik) 93
- Niger, Pescennius (Suriye valisi) 76
- Nika İsyanı 209
- Nikephoros, II. 111, 139, 209, 216, 217, 225, 353
- Niketas, Got Aziz 34
- Nikomedia (İzmit) 363
- Nikopeia (Zaferin Taşıyıcısı) 73
- Nivelon, Soissons Piskoposu 267
- Novgorodlu Stephen 297, 299
- Odryses 50
- Odysseia, Homeros 221
- Oinatiotes, George 127
- Olympos Dağı 53
- Ordu Caddesi 352
- Orphanotrophos, Ioannes 204, 210, 239
- Otto, I. 171
- Ölüer Diyarı 350
- Pagan Zosimus 56
- Palaiologos, Georgos 124
- Palaiologos, Mikhael 279, 283, 357
- Pallas Athena 27
- Pantokrator 7, 22, 74, 132, 133, 143, 148, 197, 198, 219, 224, 229, 265, 273, 285, 293, 295, 297, 313, 327, 330, 331, 351, 356, 385, 407
- Pantokrator (Evrenin Efendisi) 132
- Pantokrator Manastırı 197, 273
- Paphagonya 126, 239, 247
- Paradise (gemi) 263
- Paraspondylas, Leo 207
- Paris 24, 28, 58, 297, 388, 389, 391, 392, 393, 394, 396, 397, 399, 400, 401, 403, 406
- Pege (Silivrikapı) 80
- Peloponnesos Savaşı 50
- Peribleptos Kilisesi 344
- Persler 31, 47, 64, 71, 86
- Pers/Persler 54, 86, 87, 92, 107, 205
- Peter, Keşiş 243
- Phagouros, Christophoros 139
- Pharos 19, 46, 105, 106, 135, 199, 254, 270, 272, 273, 296, 358
- Philip (dük) 255
- Philoksenos Sarnıcı 358
- Phokas, II. Nikephoros 111, 139, 209, 353
- Phokas, Nikephoros 96, 111, 139, 209, 353
- Pierre Gilles 354
- Pilgrim (gemi) 263
- Porphyrogenitos, Konstantin 30
- Poutzeli Ioannes 170
- Psellos, Mikhael 125, 127, 145, 148, 152, 154, 195, 211, 221, 226, 334

- Querini, Giberto 275
 Rabbâni Yahudileri 234
 Ravenna 54, 56, 71
 Raymond, Toulouse Kontu 243
 Ren Nehri 64
 Rhaidestos (Tekirdağ) 164, 180
 Rhegion (Yeni Mevlevihane) 80
 Rodos 184, 227
 Roma 12, 18, 19, 23, 31, 36, 40, 41, 42, 43, 44, 46, 47, 48, 49, 50, 51, 52, 53, 54, 55, 56, 58, 59, 64, 68, 71, 77, 78, 79, 99, 127, 233, 248, 268, 269, 276, 296, 336, 337, 364
 Romanos, I. 126, 142, 150, 151, 235, 238, 356, 363
 Romanos, III. (imparator) 7, 101, 102, 142, 145, 210, 265, 295, 333, 344
 Rousseau, Jean-Jacques 113
 Ruslar 91, 133, 175, 177, 181, 182, 183, 232
 Rusya 11, 13, 18, 94, 116, 174, 300
 Sakız 172, 184, 185, 207
 Salos, Andreas 157, 160, 387
 Samos 184
 Sandys, George 336, 338, 339, 346
 San Marco 272, 277, 400, 401
 Selanik 179, 181, 281, 313
 Seleukos, I. 25
 Septimius 77
 Severus 51, 52, 76, 77, 78, 79, 87
 Severus, Septimius (imparator) 51
 Severus, Septimius (Suriye valisi) 51, 76, 78, 79, 87
 Sicilya 64, 94
 Sigurd, Kral 11, 13, 14, 17, 25, 299, 367
 Sigurtharson, Harold 94
 Sikyonlu Lysippos 30
 Simeon, İlahiyatçı 139, 140, 141, 146, 155, 156, 206, 230, 239, 242, 358
 Skleraina, Maria 144, 145, 148, 158, 242
 Spartalı Pausanias 50
 St. Akindynos Kilisesi 233
 St. Andrew's Üniversitesi 343
 Stethatos, Niketas 146, 242
 Sticklestad Savaşı 94
 Stlitler (Stylites) 155
 St. Luke Kilisesi 198
 St. Mamas Manastırı 141
 St. Marco Kilisesi 178
 Stoudites, Theodoros 220
 St. Pantaleimon Kilisesi 364
 St. Pietro Kilisesi 233
 Studios, Aziz Ioannes 18
 Studios manastırı 285
 Studites, Theodoros 138, 358
 Sultanahmet Camisi 342, 353
 Sultanahmet Meydanı 364
 Superior, Pannonia (Suriye valisi) 76
 Suriye 54, 58, 64, 71, 76, 86, 101, 106, 115, 117, 156, 166, 173, 176, 184, 245
 Süleymaniye külliyesi 360
 Sylvester, Papa 44
 Şam 134, 292
 Şamlı Ioannes 134, 135
 Şehrbârâz (Pers generali) 86
 Taksim Meydanı 359
 Tervingi Gotları 78
 Theodoros, Studios 155
 Theodosius, I. 24, 30, 56, 57, 60, 230, 353
 Theodosius, II. 59, 79, 234

- Theodosius Meydanı 23, 26, 299, 326, 351
 Theophanes, Midillili (şair) 344
 Theophilos (imparator) 172, 215, 216, 239, 359, 393
 Thutmosis, III. 58
 Topkapı Sarayı 340, 357, 361
 Tornikios, Leo 92, 112
 Trakya 22, 63, 86, 87, 89, 90, 117, 163, 164, 198, 204, 255, 258, 263, 267, 280, 281, 284, 300, 310, 311, 312
 Trallesli Anthemius 60, 193
 Translatio Imperii 47
 Troya 28, 44, 221
 Troyalı Helene 31
 Troya Savaşı 28
 Tykhe (Şans tanrıçası) 28
 Tzimiskes, I. Ioannes 111, 142, 229, 239
 Unraed, Ethelred (İngiliz Kralı) 113
 Üçüncü Haçlı Seferi 154
 Ülmen, Heinrich von 273
 Vaftizci Aziz Ioannes 287
 Vaftizci Ioannes 297
 Vaftizci Yahya 108
 Valens, İmparator 83
 Valens, Vettius (astrolog) 250
 Varanasi 15
 Varg Muhafızları 241, 254
 Vatatzes, III. Ioannes 283
 Vendâme Meydanı 24
 Venedik 8, 174, 178, 179, 180, 183, 185, 186, 187, 188, 189, 236, 256, 257, 259, 260, 261, 266, 270, 272, 275, 278, 279, 283, 300, 302, 305, 306, 307, 308, 315, 318, 319, 320, 364, 365, 366, 367, 368
 Virgin Kyriotissa Kilisesi 276
 Virgin Peribleptos Kilisesi 101
 Vizigotlar 64
 William, Mandevilli (kont) 172
 Yahudiler 234
 Yedikule Hisarı 347
 Yenikapı 344, 369, 404, 408
 Yerebatan Sarayı 358, 385
 Yeşiller takımı 65, 201, 216
 Zeuksippos 49
 Zoe, VIII. Konstantinos'un kızı 223